

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

100
TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN YÜZÜNCÜ YILI

2024 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

TÜRKİYE
YÜZYILI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YÜZÜNCÜ YILI

2024 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMI

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER	1
2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE HEDEFLER	4
2.1. BÜYÜME VE İSTİHDAM	7
2.1.1. GSYH ve Sektörel Büyüme Hızları	7
2.1.2. İstihdam	12
2.1.3. Ekonominin Genel Dengesi	14
2.2. YATIRIMLAR	20
2.2.1. Yatırımların Sektörel Dağılımı	20
2.3. ÖDEMELER DENGESİ	25
2.3.1. Cari İşlemler Hesabı	25
2.3.2. Sermaye ve Finans Hesapları	30
2.4. ENFLASYON ve PARA POLİTİKASI	31
2.5. MALİ PİYASALAR	37
3. KAMU MALİYESİNDE GELİŞMELER VE HEDEFLER.....	51
3.1. GENEL DEVLET	51
3.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi.....	59
3.1.2. Mahalli İdareler	66
3.1.3. Döner Sermayeli İşletmeler	67
3.1.4. Sosyal Güvenlik Kuruluşları	68
3.1.5. Fonlar	71
3.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME	72

İKİNCİ BÖLÜM

1. 2024 YILI PROGRAMININ MAKROEKONOMİK AMACI.....	79
2. 2024 YILI PROGRAMININ HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI.....	79
2.1. İSTİKRARLI VE GÜÇLÜ EKONOMİ	79
2.1.1. Büyüme ve İstihdam	80
2.1.2. Yurt İçi Tasarruflar	80
2.1.3. Ödemeler Dengesi	83
2.1.4. Enflasyon ve Para Politikası.....	91
2.1.5. Mali Piyasalar	94
2.1.6. Maliye Politikası	102
2.1.7. Sosyal Güvenlik Sistemi ve Finansmanı	108
2.1.8. Kamu İşletmeciliği ve Özelleştirme	116

2.2. YEŞİL VE DİJİTAL DÖNÜŞÜMLE REKABETÇİ ÜRETİM.....	119
2.2.1. İmalat Sanayii	119
2.2.1.2. Öncelikli Sektörler.....	128
2.2.1.2.1. Kimya.....	128
2.2.1.2.2. İlaç ve Tıbbi Cihaz.....	130
2.2.1.2.3. Elektronik.....	134
2.2.1.2.4. Makine	135
2.2.1.2.5. Elektrikli Teçhizat.....	137
2.2.1.2.6. Otomotiv	138
2.2.1.2.7. Raylı Sistem Araçları	141
2.2.2. Öncelikli Gelişme Alanları.....	143
2.2.2.1. Tarım ve Gıda.....	143
2.2.2.2. Enerji	164
2.2.2.3. Savunma Sanayii	173
2.2.2.4. Turizm	177
2.2.3. Sektörel Politikalar	186
2.2.3.1. Kamu Yatırım Politikaları.....	186
2.2.3.2. İş ve Yatırım Ortamı.....	188
2.2.3.3. Bilim, Teknoloji ve Yenilik	194
2.2.3.4. Girişimcilik ve KOBİ'ler	205
2.2.3.5. Fikri Mülkiyet Hakları.....	215
2.2.3.6. Bilgi ve İletişim Teknolojileri	228
2.2.3.7. Madencilik	240
2.2.3.8. Lojistik ve Ulaştırma.....	245
2.2.3.9. Ticaretin ve Tüketicinin Korunmasının Geliştirilmesine Yönelik Hizmetler	260
2.2.3.10. Gümrük Hizmetleri	268
2.2.3.11. İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri	273
2.2.4. Devlet Yardımları	280
2.3. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ AİLE, SAĞLIKLI TOPLUM.....	282
2.3.1. Eğitim	282
2.3.2. İstihdam ve Çalışma Hayatı	295
2.3.3. Sağlık	300
2.3.4. Aile.....	320
2.3.5. Kadın	323
2.3.6. Çocuk	329
2.3.7. Gençlik.....	344
2.3.8. Engelli Hizmetleri.....	356
2.3.9. Sosyal Hizmetler, Sosyal Yardımlar ve Yoksullukla Mücadele	361
2.3.10. Gelir Dağılımı	365
2.3.11. Kültür ve Sanat.....	367
2.3.12. Spor.....	379

2.3.13. Nüfus ve Yaşlanma.....	384
2.3.14. Uluslararası Göç.....	388
2.3.15. Yurt Dışında Yaşayan Türkler.....	391
2.4. AFETLERE DİRENÇLİ YAŞAM ALANLARI, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE....	396
2.4.1. Afet Yönetimi	396
2.4.2. Kentsel Dönüşüm.....	404
2.4.3. Şehirleşme	407
2.4.4. Konut.....	410
2.4.5. Çevrenin Korunması	413
2.4.6. Kentsel Altyapı.....	417
2.4.7. Bölgesel Gelişme	426
2.4.8. Kırsal Kalkınma	430
2.5. ADALETİ ESAS ALAN DEMOKRATİK İYİ YÖNETİŞİM.....	434
2.5.1. Adalet Hizmetleri	434
2.5.2. Güvenlik Hizmetleri	445
2.5.3. Sivil Toplum.....	461
2.5.4. Kamuda Stratejik Yönetim	463
2.5.5. Kamuda Düzenleyici Etki Analizi	466
2.5.6. Yerel Yönetimler	468
2.5.7. Kamuda İnsan Kaynakları	471
2.5.8. Dijital Devlet	472
2.5.9. Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği	478
2.5.9.1. Teknik İşbirliği ve Kalkınma Yardımları	478
2.5.9.2. Çok Taraflı Kalkınma İşbirliği	487
2.5.10. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları	495

TABLULAR

TABLO I: 1- Dünya Ekonomisinde Temel Göstergeler	3
TABLO I: 2- Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları	7
TABLO I: 3- Temel Ekonomik Büyüklükler	10
TABLO I: 4- Fert Başına GSYH	11
TABLO I: 5- Yıllar İtibarıyla Yurt İçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler	12
TABLO I: 6- İstihdam Edilenlerin İşteki Çalışma Durumuna Göre Dağılımı	12
TABLO I: 7- Yurt İçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler	13
TABLO I: 8- Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri	13
TABLO I: 9- Ekonominin Genel Dengesi (Cari Fiyatlarla Milyon TL, GSYH İçindeki Paylar)	18
TABLO I: 10- Ekonominin Genel Dengesi (Zincirlenmiş Hacim Milyon TL, Yüzde Değişme)	19
TABLO I: 11- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	20
TABLO I: 12- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2022)	21
TABLO I: 13- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2023)	22
TABLO I: 14- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2024)	23
TABLO I: 15- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	24
TABLO I: 16- Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticareti Etkileyen Faktörler	25
TABLO I: 17- Ülke ve Fasillara Göre İhracat	26
TABLO I: 18- İhracatın Sektörel Dağılımı	27
TABLO I: 19- İthalatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı	28
TABLO I: 20- Cari İşlemler Dengesi	29
TABLO I: 21- Sermaye ve Finans Hesabı	31
TABLO I: 22- TCMB Net Döviz Alımları	35
TABLO I: 23- Parasal Büyüklükler ve TCMB Bilançosu Seçilmiş Kalemleri	37
TABLO I: 24- Finansal Sektör Kuruluşlarına Dair Bazı Göstergeler	38
TABLO I: 25- Hanehalkı Finansal Varlık ve Yükümlülükleri	39
TABLO I: 26- Finansal Kesim Dışındaki Firmaların Döviz Varlık ve Yükümlülükleri	41
TABLO I: 27- Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri	43
TABLO I: 28- Sermaye Piyasalarına İlişkin Göstergeler	45
TABLO I: 29- Sermaye Piyasası Hacmi	46
TABLO I: 30- Sigortacılık Sektörüne Ait Bazı Büyüklükler	47
TABLO I: 31- Bireysel Emeklilik ve Otomatik Katılım Sistemi Göstergeleri	48
TABLO I: 32- Banka Dışı Finansal Kuruluşların Temel Göstergeleri	49
TABLO I: 33- Katılım Finans Sektör Kuruluşlarına Ait Bazı Temel Göstergeler	50
TABLO I: 34- Yapısal Genel Devlet Dengesi Analizi	52
TABLO I: 35- Sosyal Harcamaların Gelişimi	53
TABLO I: 36- Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları	54
TABLO I: 37- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)	55
TABLO I: 38- 2022 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi	56
TABLO I: 39- 2023 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi	57
TABLO I: 40- 2024 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi	58
TABLO I: 41- Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokundaki Gelişmeler	62
TABLO I: 42- Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri	65
TABLO I: 43- Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Mahalli İdarelere Ayrılan Paylar	66

TABLO I: 44- Mahalli İdareler Gelir ve Harcamaları.....	67
TABLO I: 45- Döner Sermayeli İşletmeler Finansman Dengesi	68
TABLO I: 46- Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir-Gider Dengesi	69
TABLO I: 47- İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Dengesi	70
TABLO I: 48- Fon Gelir ve Giderleri	71
TABLO I: 49- 233 Sayılı KHK'ya Tabi İşletmeci KİT Finansman Dengesi	75
TABLO I: 50- Özelleştirme Kapsamındaki KİT Finansman Dengesi.....	76
TABLO I: 51- KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler	77
TABLO II: 1- Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus.....	111
TABLO II: 2- İmalat Sanayii ile İlgili Temel Göstergeler.....	120
TABLO II: 3- İmalat Sanayiinin İhracat Yapısı	120
TABLO II: 4- Teknoloji Yoğunluğuna Göre İmalat Sanayiinin Yapısı.....	121
TABLO II: 5- İmalat Sanayii Yapısal Dönüşüm Göstergeleri.....	121
TABLO II: 6- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Üretimdeki ve Dış Ticaretteki Değişim.....	122
TABLO II: 7- Tarım Sektöründe Büyüme, İstihdam ve Dış Ticaret Göstergeleri.....	144
TABLO II: 8- DSİ Tarafından İnşa Edilen Sulama Tesislerinin İşletme Sahipliği (2022).	146
TABLO II: 9- Başlıca Hayvancılık Göstergeleri.....	148
TABLO II: 10- Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Orman Yangınları.....	150
TABLO II: 11- Tarımsal Destekleme Bütçesinin Dağılımı.....	152
TABLO II: 12- Elektrik Kurulu Gücü, Üretimi, Tüketimi ve Dış Ticareti.....	165
TABLO II: 13- Savunma Sanayiine İlişkin Temel Büyüklükler	174
TABLO II: 14- Dünyada ve Türkiye'de Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri.....	178
TABLO II: 15- Genel Devlet Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı.....	187
TABLO II: 16- Bilim ve Teknoloji Alanındaki Temel Göstergeler	195
TABLO II: 17- Kurulan ve Kapanan İşletme Sayısı	205
TABLO II: 18- Esnaf ve Sanatkarlar Kredi Kefalet Kooperatifleri Kefalet Kredileri ..	206
TABLO II: 19- KGF Tarafından Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi	206
TABLO II: 20- KOSGEB Destek Programları	207
TABLO II: 21- KOSGEB Kredi Faiz Destekleri.....	208
TABLO II: 22- KOSGEB Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimcilik Desteği Alan İşletmeler.....	208
TABLO II: 23- TÜBİTAK Girişimcilik Destekleri.....	209
TABLO II: 24- OSB ve TGB Bilgileri.....	209
TABLO II: 25- Sınai Mülkiyet Başvurularındaki Gelişmeler	216
TABLO II: 26- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler ..	229
TABLO II: 27- Madencilik ile İlgili Temel Göstergeler	240
TABLO II: 28- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Modal Dağılım	246
TABLO II: 29- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Yük ve Yolcu Taşımaları.....	247
TABLO II: 30- Satış Cinsine Göre Yol Ağı	247

TABLO II: 31- Ülkelere Göre Demiryolu Ağı ve Verimliliğinin Karşılaştırılması.....	248
TABLO II: 32- Akdeniz ve Karadeniz'deki Önemli Limanlarda Konteyner Trafikçi	249
TABLO II: 33- Toptan ve Perakende Ticaret Göstergeleri	261
TABLO II: 34- Toptan ve Perakende Ticarete Kurulan-Kapanan Şirket Sayıları.....	262
TABLO II: 35- İnternette Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri	262
TABLO II: 36- İnşaat Sektöründeki Gelişmeler	273
TABLO II: 37- İnşaat Sektörü İstihdamı.....	274
TABLO II: 38- Metrekare Büyüklüğüne Göre Yapı Kullanma İzin Belgesi Alan Binaların Dağılımı	274
TABLO II: 39- Yurt Dışı Müteahhitlik Firmalarının En Çok Proje Yaptığı Ülkeler	275
TABLO II: 40- Yurt Dışı Müteahhitlik Firmaları Tarafından Üstlenilen Projelerin	275
Sektörel Dağılımı.....	275
TABLO II: 41- Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri	295
TABLO II: 42- İşgücünün Eğitim Düzeyi	296
TABLO II: 43- İşkur Tarafından Düzenlenen Aktif İşgücü Programlarına Yapılan	296
Harcama ve Yararlanan Kişi Sayısı	296
TABLO II: 44- İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler	297
TABLO II: 45- Sağlık Alanında Gelişmeler	301
TABLO II: 46- Yıllar İtibarıyla Toplam Hasta Yatağı Sayısı ve Doluluk Oranları	302
TABLO II: 47- Sağlık Kuruluşlarına Göre Hastane Müracaat Sayısı ve Dağılımı	302
TABLO II: 48- Sağlık Kuruluşlarına Göre Muhtelif Göstergeler	303
TABLO II: 49- Tiplerine Göre Hanehalkı Oranı.....	320
TABLO II: 50- Engellilikle İlgili Göstergeler	357
TABLO II: 51- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sayı ve Kapasiteleri	362
TABLO II: 52- Sosyal Hizmet Harcamalarının Harcama Yapılan Kesime Göre Dağılımı.....	362
TABLO II: 53- Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşlarının Sosyal Yardım	363
Harcamaları	363
TABLO II: 54- Yoksulluk Göstergeleri.....	363
TABLO II: 55- Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar, Gini Katsayısı ve	365
Yoksulluk Oranları	365
TABLO II: 56- Kültürel Altyapı İstatistikleri.....	368
TABLO II: 57- Sinema Sektörüne İlişkin Gelişmeler	372
TABLO II: 58- Demografik Göstergeler	385
TABLO II: 59- Toplam Maliyet Hasar ve Acil Harcama.....	397
TABLO II: 60- Kalkınma Ajanslarına İlişkin Bilgiler (Ocak 2008 - Eylül 2023).....	427
TABLO II: 61- Düzey 2 İstatistik Bölge Birimleri (İBB) Bazında Çeşitli Göstergeler.....	428
TABLO II: 62- Türkiye'nin Resmî Kalkınma Yardımları	479
TABLO II: 63- Türkiye'nin İkili Resmî Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı	479

GRAFİKLER

GRAFİK I: 1- Sektörel Büyüme Hızları	9
GRAFİK I: 2- İşsizlik Oranındaki Değişime Katkılar (Yüzde Puan)	14
GRAFİK I: 3- GSYH Büyümesine Katkılar	16
GRAFİK I: 4- Fiyat Gelişmeleri	32
GRAFİK I: 5- Mal ve Hizmet Fiyatları (TÜFE'ye Katkı ve Yıllık Yüzde Değişim)	33
GRAFİK I: 6- Yıllık Enflasyon	34
GRAFİK I: 7- TCMB Net Fonlaması (Milyar TL) ve Faiz Oranları (Yüzde).....	35
GRAFİK I: 8- Hanehalkı Kredilerinin ve Finansal Kesim Dışındaki Firma Kredilerinin GSYH'ye Oranı	42
GRAFİK II: 1- Kütüphane Sayısındaki Gelişmeler.....	369
GRAFİK II: 2- Yayın Sayısı	370

CUMHURBAŞKANI KARARI

Karar Sayısı: 7739

Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığınca hazırlanan ekli “2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”nın onaylanmasına karar verilmiştir.

25 Ekim 2023

Recep Tayyip ERDOĞAN
CUMHURBAŞKANI

2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı 25 Ekim 2023
tarihli ve 32350 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete'de
yayımlanmıştır.

2024 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMI¹

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

2021 yılındaki güçlü toparlanmanın ardından küresel ekonomi, salgının gecikmeli etkileri ve başta Rusya-Ukrayna savaşı kaynaklı diğer risk faktörlerinin varlığıyla 2022 yılında ivme kaybetmiştir. Rusya ve Ukrayna'nın başlıca ihracatçısı olduğu gıda ve enerji arzı ciddi kesintiye uğramış, savaşın etkisiyle gıda ve doğal gaz başta olmak üzere gıda grubu ve enerji grubu fiyatlarında rekor artışlar yaşanmıştır. Küresel durgunluk beklentilerinin güçlenmesiyle ve Türkiye'nin öncülüğündeki diplomatik çabaların katkısıyla küresel gıda ve emtia fiyat artışları kısmen dizginlenmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre 2022 yılında bir önceki yıl ile kıyaslandığında; ABD yüzde 2,1, Almanya yüzde 1,8, Birleşik Krallık yüzde 4,1, Fransa yüzde 2,5 oranlarında büyüme kaydederken Avro Bölgesindeki büyüme yüzde 3,3 olmuştur. Aynı dönemde Hindistan yüzde 7,2 ve Brezilya yüzde 2,9 büyürken Rusya yüzde 2,1 daralmıştır. Çin ise yükselen ve gelişmekte olan ülkeler bloku içinde görece zayıf performans göstererek yüzde 3,0 oranında büyümüştür. Böylece 2022 yılındaki küresel büyüme yüzde 3,5 olmuştur.

Büyümeye eşlik eden ve bu süreçte zirveye çıkan küresel enflasyon görünümü, özellikle gelişmiş ekonomilerde parasal sıkılaştırma yaklaşımlarını beraberinde getirmiştir. Nitekim 2022 yılının ilk çeyreğinden itibaren küresel düzeyde başta ABD olmak üzere çeşitli ülkelerde politika faiz oranları sıklıkla yükseltilmiş; ancak eş zamanlı olarak dünya ekonomisinde durgunluk beklentileri de güçlenmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak küresel hisse senedi piyasalarında düşüşler ve toplam talebin azalacağı beklentisiyle başta petrol fiyatları olmak üzere emtia fiyatlarında dalgalanmalar görülmüştür. 2023 yılında direncini koruyan çekirdek enflasyon, gıda ve enerji fiyatlarının gelişimi ve işgücü piyasasına ilişkin sık frekanslı veriler başlıca gelişmiş merkez bankalarının azalan hızda da olsa finansal sıkılaştırma yaklaşımlarını korumalarına neden olmaktadır. Küresel ekonomide önceki tahminlere göre ılımlı yavaşlama beklentileri daha olası hale gelmektedir.

Dünya ekonomisindeki son gelişmeler değerlendirildiğinde, güncel veriler büyümede yavaşlamayı teyit etmektedir. Mevsimsel etkilerden arındırılmış Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) verilerine göre ABD, Fransa ve İspanya'da bir önceki çeyreğe kıyasla 2023 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 0,5 oranında büyüme kaydedilirken Birleşik Krallık ekonomisi yüzde 0,2 oranında büyümüştür. Avrupa'nın lokomotif ekonomisi Almanya'da GSYH büyümesi yüzde sıfır düzeyinde gerçekleşmiş; böylece, söz konusu dönemde Avro Bölgesindeki büyüme oranı yüzde 0,2 olmuştur. Japonya ekonomisi ise yüzde 1,2 oranında büyüyerek birçok gelişmiş ekonomiden olumlu yönde ayrılmıştır.

¹ Cumhurbaşkanlığı tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına 16 Ekim 2023 tarihinde sunulan On İkinci Kalkınma Planı esas alınarak hazırlanmıştır.

Önümüzdeki dönemde küresel ticaretin gidişatını ise küresel büyüme performansında beklenen zayıflama, Rusya-Ukrayna savaşının yanı sıra 2023 yılı Ekim ayında Gazze’de yaşanan gelişmelerin olası yansımaları, ticaret gerilimlerinin yeniden şiddetlenmesi olasılığı, küresel enerji ve ulaşım maliyetlerinin gelişimi, yeşil ekonomiye geçiş çabaları ile sürdürülebilir borçlanma imkânlarının varlığı belirleyecektir.

Açıklanan son IMF tahminlerine göre, 2023 yılında küresel mal ve hizmet ticaretinde yüzde 0,9 oranında büyüme gerçekleşmesi beklenmektedir. Aynı büyüklüğün 2024 yılında ise toparlanma kaydederek yüzde 3,5 olacağı tahmin edilmektedir.

Bu gelişmelerle, 2022 yılında yüzde 3,5 oranında büyüyen küresel ekonominin hız keserek, güncel IMF tahminlerine göre 2023 yılında yüzde 3,0 ve 2024 yılında yüzde 2,9 oranında büyümesi öngörülmektedir.

Küresel büyüme performansında hissedilir yavaşlamanın devam edeceği değerlendirilmektedir. Bir süredir turizm başta olmak üzere hizmet sektörlerindeki iyileşme sayesinde canlanan küresel ekonomik aktivite, söz konusu sektörlerdeki toparlanmanın doygunluğa erişmesi ve imalat sanayinde görülen kalıcı yavaşlama nedeniyle hız kaybetmektedir. Nitekim IMF’nin güncel tahminlerine göre 2023 yılında Avro Bölgesi’nin büyüme hızının keskin ivme kaybetmesi beklenmektedir. Bölgenin önde gelen ekonomilerinden olan Almanya’nın aynı dönemde yüzde 0,5 küçülmesi, Birleşik Krallık’ın yüzde 0,5, Fransa’nın yüzde 1,0 ve İspanya’nın yüzde 2,5 oranlarında büyümesi beklenmektedir. 2023 yılında, Japonya ekonomisinde büyümenin yüzde 2,0 olması, diğer gelişmiş ülkelerin yer aldığı grubun yüzde 1,8 büyümesi beklenmektedir. Böylece gelişmiş ekonomilerin toplamda yüzde 1,5 büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Güçlü tüketim ve yatırım sayesinde ABD ekonomisi diğer gelişmiş ekonomilerden olumlu ayrılmıştır. Bununla birlikte, finansal koşulların sıkışması ABD’de iktisadi faaliyetin yavaşlamasına yol açmıştır. ABD, 2023 yılı ilk çeyreğinde mevsimsel etkilerinden arındırılmış verilere göre bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,6, ikinci çeyreğinde ise yüzde 0,5 oranında büyüyerek küresel iktisadi faaliyetin yavaşlamasında rol oynamıştır. Yılın üçüncü çeyreği itibarıyla öncü göstergeler ABD’deki iktisadi faaliyetin yatay bir görünüm arz edeceğine işaret etmektedir. Bu çerçevede, ABD ekonomisinin 2023 yılında yüzde 2,1, 2024 yılında yüzde 1,5 büyümesi beklenmektedir.

Avro Bölgesi mevsim etkilerinden arındırılmış olarak ve bir önceki döneme göre, 2023 yılının ilk çeyreğinde yüzde sıfır ve ikinci çeyreğinde yüzde 0,2 oranında büyüme kaydetmiştir. Toparlanmanın önceki yıla göre daha zayıf seyretmesinde küresel ticaretin hız kesmesi ve Rusya-Ukrayna savaşının enerji ve diğer emtia arz ve fiyatlarında oluşturduğu dalgalanmalar rol oynamıştır. Tarihsel eğilimine göre hala yüksek olan enerji fiyatlarının yanı sıra finansal koşulların sıkışmasıyla ilgili değer kazanan Avro, gelişmiş Avrupa sanayisinin ürünlerine olan talebi zayıflatmaktadır. IMF tahminlerine göre Avro Bölgesinin 2023 yılında yüzde 0,7, 2024 yılında ise kısmen toparlanarak yüzde 1,2 oranında büyümesi beklenmektedir.

Yüksek borçlanma maliyetlerine ve jeopolitik gerilimlere rağmen, yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerin 2022 yılına benzer bir performans göstermeleri beklenmektedir. Özellikle yükselen ve gelişmekte olan Asya ekonomilerinde büyümenin 2023 yılında bir önceki yıla göre daha kuvvetli olması tahmin edilmektedir. Nitekim 2023’te

Çin'in yüzde 5,0 ve Hindistan'ın yüzde 6,3 büyüme oranlarıyla ön plana çıkmaları beklenmektedir. Rusya'nın ise yüzde 2,2 büyümesi öngörülmektedir. Diğer taraftan, Brezilya'nın yüzde 3,1 ve Meksika'nın yüzde 3,2 büyümesi beklentisiyle, yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerin 2023 ve 2024 yıllarında yüzde 4,0 büyümesi öngörülmektedir.

Bir önceki yılı yüzde 3,0 oranında görece düşük hızda bir büyümeyle bitiren Çin ekonomisi, ekonomik teşvikler ve desteklerin de etkisiyle 2023 yılının ikinci çeyreğinde bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,8 büyümüştür. Hâlihazırda küresel talepte görülen azalış, emlak sektöründe kronikleşen finansal sorunlar ve ABD ile gerilimli dış politika ve ticaret ilişkileri Çin ekonomisi üzerinde baskı oluşturmaya devam etmektedir. Ancak Çin'de uygulanan ılımlı finansal politikalar büyümenin daha fazla ivme kaybetmesini engellemeye yönelik sonuçlar vermektedir. Bu kapsamda, Çin ekonomisinin yerel ve küresel olumsuz koşullara rağmen 2023 yılında yüzde 5,0, 2024 yılında ise yüzde 4,2 oranında büyümesi öngörülmektedir.

TABLO I: 1- Dünya Ekonomisinde Temel Göstergeler

	2022	2023 (1)	2024 (1)	2023 (2)	2024 (2)
Büyüme (Yüzde Değişim)					
Dünya	3,5	3,0	2,9	0,2	-0,1
Gelişmiş Ekonomiler	2,6	1,5	1,4	0,2	0,0
ABD	2,1	2,1	1,5	0,5	0,4
Japonya	1,0	2,0	1,0	0,7	0,0
Avro Bölgesi	3,3	0,7	1,2	-0,1	-0,2
Almanya	1,8	-0,5	0,9	-0,4	-0,2
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	4,1	4,0	4,0	0,1	-0,2
Yükselen ve Gelişmekte Olan Avrupa	0,8	2,4	2,2	1,2	-0,3
Rusya	-2,1	2,2	1,1	1,5	-0,2
Gelişmekte Olan Asya	4,5	5,2	4,8	-0,1	-0,3
Çin	3,0	5,0	4,2	-0,2	-0,3
Hindistan	7,2	6,3	6,3	0,4	0,0
Latin Amerika ve Karayipler	4,1	2,3	2,3	0,7	0,1
Brezilya	2,9	3,1	1,5	2,2	0,0
Sahra Altı Afrika	4,0	3,3	4,0	-0,3	-0,2
Dünya Ticaret Hacmi (Yüzde Değişim)	5,1	0,9	3,5	-1,5	0,0
Mal ve Hizmet İthalatı					
Gelişmiş Ekonomiler	6,7	0,1	3,0	-1,7	0,3
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	3,2	1,7	4,4	-1,6	-0,7
Tüketici Fiyatları (Yıllık Ortalama, Yüzde Değişim)					
Gelişmiş Ekonomiler	7,3	4,6	3,0	-0,1	0,4
ABD	8,0	4,1	2,8	-	-
Avro Bölgesi	8,4	5,6	3,3	-	-
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	9,8	8,5	7,8	-0,1	1,3
İşsizlik Oranı (Yüzde)					
Gelişmiş Ekonomiler	4,5	4,4	4,6	-	-
ABD	3,6	3,6	3,8	-	-
Avro Bölgesi	6,7	6,6	6,5	-	-
Yapısal Genel Devlet Bütçe Dengesi / GSYH (Yüzde)					
ABD	-6,5	-8,8	-7,6	-	-
Avro Bölgesi	-2,4	-2,7	-2,4	-	-
Genel Devlet Brüt Borç Stoku / GSYH (Yüzde)					
ABD	121,3	123,3	126,9	-	-
Avro Bölgesi	91,0	89,6	88,3	-	-
Ortalama Petrol Fiyatları (ABD Doları/Varil)	96,4	80,5	79,9	-	-

Kaynak: IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu Ekim 2023

(1) Tahmin

(2) IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu Nisan 2023 Güncellemesinden Farklar

ABD Merkez Bankası (Fed) dirençli hale gelen enflasyonu dizginlemek amacıyla Mart 2022-Haziran 2023 arasında kesintisiz faiz artışlarını tercih etmiş ve böylece Nisan 2021'de 8,96 trilyon dolara yükselerek zirveye ulaşan bilançosunu küçültmeye başlamıştır. Nitekim Ekim 2023 itibarıyla Fed bilançosu 8 trilyon dolar seviyesine inmiştir. Aynı zamanda Fed bir süredir faiz artış oranlarını azaltmış ve Eylül 2023 toplantısında ise politika faiz oranını sabit tutmuştur. ABD ekonomisinde çekirdek enflasyonunun katı bir görünüm arz etmesi ve diğer öncü göstergeler yüksek politika faiz düzeyinin bir süre daha korunacağını ima etmektedir. Fed'in özellikle işgücü piyasasındaki gelişmeleri ve yeni gelecek sık frekanslı verileri izleyerek 2024 yılında faiz indirimlerine gitmesi muhtemeldir.

2023 yılı itibarıyla küresel ekonomilerde işgücü piyasaları talep ve arz yönlü olarak bir süredir iyileşen görünümünü korumuştur. Bu çerçevede, 2023 yılında işsizlik oranının gelişmiş ekonomilerde yüzde 4,4, ABD'de yüzde 3,6, Avro alanında yüzde 6,6, Almanya'da yüzde 3,3, İspanya'da yüzde 11,8, Japonya'da yüzde 2,5 ve Birleşik Krallık'ta yüzde 4,2 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Yükselen ve gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında ise işsizlik oranının, Çin'de yüzde 5,3, Brezilya'da yüzde 8,3 ve Güney Afrika'da ise yüzde 32,8 olması öngörülmektedir.

Küresel enflasyon, finansal koşulların talebi sınırlama etkisine ve düşüş eğilimine girmesine rağmen tarihsel ortalamalarının üzerinde kalan gıda ve enerji fiyatlarının etkisiyle dirençli görünümünü korumuştur. Bu çerçevede, son IMF tahminlerine göre, gelişmiş ekonomilerde ortalama tüketici enflasyonunun, 2022 yılında yüzde 7,3 oranındaki seviyesinden, 2023 yılı itibarıyla yüzde 4,6'ya ineceği öngörülmektedir. Diğer taraftan, yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerde ise 2022 yılında yüzde 9,8 olan yıllık ortalama tüketici fiyatları artışının 2023 yılında yüzde 8,5 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Salgınla birlikte tarihi düşük seviyeleri gören Brent petrol fiyatları küresel ekonomideki canlanmayla toparlanmış ve Rusya-Ukrayna savaşının da etkisiyle 2022 yılı Mart ayında 123 dolar/varil düzeyine kadar yükselmiştir. Küresel durgunluk fiyatlamasının etkili olmasıyla üretim kısıtlamalarına rağmen petrol fiyatlarının 73 dolar/varil seviyesine kadar indiği gözlenmiştir. Ancak beklenen talep zayıflamasına rağmen petrol üretici ülkelerin üretim kararlarından destek alan petrol fiyatları dalgalanmış ve yakın zamanda ivmelenerek 90 dolar/varil civarında seyretmektedir.

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE HEDEFLER

2021 yılında oldukça güçlü bir performans sergileyen Türkiye ekonomisi, 2022 yılının ilk çeyreğinde başlayan Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte küresel risk algısının artmasına, tedarik zincirlerinde yaşanan bozulmaya ve artan hammadde ve enerji maliyetlerine rağmen 2022 yılı genelinde yüzde 5,5 oranıyla Küresel Finansal Kriz sonrası kesintisiz büyüme sürecini devam ettirmiştir. Ayrıca büyümeyi destekleyici politika ve tedbirlerin etkisiyle iktisadi faaliyet canlılığını sürdürmüş ve artan iç talep hem sanayi hem de hizmetler sektörü büyümesini desteklemiştir.

2022 yılının tamamında kaydedilen yüzde 5,5 oranındaki büyümeye 11,7 puan katkı veren özel tüketim harcamalarındaki artış öncülüğünde, toplam tüketim harcamaları yüzde

16,3 oranında artmıştır. Bu dönemde toplam sabit sermaye yatırımları yüzde 1,3 artarken net mal ve hizmet ihracatı büyümeye 0,7 puan katkı yapmıştır. Net mal ve hizmet ihracatının büyümeye yaptığı bu katkının 2,4 puanı mal ve hizmet ihracatındaki artıştan kaynaklanırken, mal ve hizmet ithalatındaki artışın 1,7 puan negatif katkısı olmuştur.

2022 yılında bozulan dış talep koşullarının sanayi sektörünü olumsuz yönde etkilemesi sonucunda sektör yıl genelinde yüzde 1,7 oranında artış kaydederek zayıf bir görünüm sergilerken, hizmetler sektörü katma değeri yüzde 8,1 oranında artarak büyümenin sürükleyicisi olmuştur. Tarım sektörü ise yüzde 1,3 oranında artış kaydetmiştir. Yıl genelindeki yüzde 5,5 oranındaki büyümeye sanayi sektörü, hizmetler sektörü ve tarım sektörü sırasıyla 0,3 puan, 5,1 puan ve 0,1 puan olumlu yönde katkı vermiştir.

2022 yılının ikinci yarısından itibaren yavaşlayan büyüme oranı artış hızı, 2023 yılının ilk çeyreğinde hafif ivme kazanmıştır. Yılın ilk çeyreğinde meydana gelen Şubat ayındaki deprem felaketinin etkisiyle özellikle depremin yaşandığı illerde iktisadi faaliyet sekteye uğramıştır. Deprem bölgesinde yıkılan veya hasar gören fabrika binaları, üretim tesisleri ve alt yapıların ilk etapta üretimi sınırlandırıcı etkisi olmasına rağmen deprem bölgesini destekleyici tedbirlerin ve güçlü seyreden iç talebin katkısıyla, depremin büyüme üzerindeki etkisi sınırlı düzeyde kalmıştır. Böylelikle, Türkiye ekonomisi yılın ilk yarısında yüzde 3,9 oranında büyüme kaydetmeyi başarmıştır. Bu dönemdeki GSYH büyümesine sanayi sektörü 0,4 puan daraltıcı yönde etkide bulunurken hizmetler sektörü 2,9 puan pozitif yönde katkı vermiştir. Tarım sektörü ise büyümeye katkıda bulunmamıştır.

2023 yılının ilk yarısında özel tüketim harcamaları yüzde 16,4 gibi önemli oranda artarken büyümeye 11,2 puanlık katkı yapmış, kamu tüketim harcamaları ise yüzde 5,7 oranında artarken büyümeye 0,7 puan katkı sağlamıştır. Böylece yılın ilk yarısında toplam tüketim harcamaları yüzde 14,7 oranında artmış ve büyümeye 11,9 puan katkı vermiştir. Bu yükselişte hizmetler ile dayanıklı, dayanıksız ve yarı dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamalarda gözlenen kuvvetli artışlar dikkat çekmiştir. Toplam sabit sermaye yatırımları yılın ilk yarısında yüzde 4,4 oranında artarken büyümeye 1,1 puan katkı yapmıştır. Bu gelişmede makine ve teçhizat yatırımları büyümeye 0,9 puan katkı verirken inşaat sektörünün katkısı yılın ilk yarısında 0,2 puan olmuştur. Bu dönemde, net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı ise negatif 4,9 puan olmuştur.

2023 yılının ikinci yarısında ise, yılın ilk yarısı boyunca canlılığını sürdürerek büyüme performansına oldukça önemli katkıda bulunan iç talebin seçici kredi sıkılaştırması ile kademeli olarak dengelenmesi öngörülmektedir. Ayrıca, deprem bölgesinin yeniden inşaat çalışmalarının devamıyla birlikte alt ve üst yapı yatırımlarının kamu harcamalarını artırarak inşaat sektörünü desteklemesi ve iktisadi faaliyeti canlandırması beklenmektedir. Diğer taraftan, turizm sektöründeki olumlu seyrin de hizmetler sektörüne katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir. Türkiye ekonomisinin 2023 yılında yüzde 4,4 oranında, dengeli bir iç ve dış talep kompozisyonu ile büyüyeceği tahmin edilmektedir.

2022 yılında küresel ticarete yavaşlama gerçekleşmiş ve yaşanan küresel jeopolitik gerginlikler sonucunda emtia fiyatlarında keskin artışlar yaşanmıştır. Bu kapsamda, ihracat 2022 yılında bir önceki yıla göre yüzde 12,9 artarak 254,2 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. İthalat tarafında ise yüzde 34 artış gerçekleşmiş olup bu artışın büyük bir bölümü emtia fiyatlarındaki gelişmeler ile ithalat birim değerindeki yükselişten kaynaklanmıştır. 2022 yılı dış ticaret açığı böylece 109,5 milyar dolar seviyesinde

gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığındaki artışa rağmen salgın sonrasında artan uluslararası seyahat hareketliliğiyle birlikte turizm gelirleri salgın öncesi dönemin üzerinde gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler sonucunda cari işlemler açığı 48,9 milyar dolara, cari işlemler açığının GSYH'ye oranı ise yüzde 5,4 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2023 yılında bir önceki yıldan devam eden küresel ölçekte yüksek enflasyonla mücadele kapsamında uygulanan daraltıcı politikalar küresel ekonomiyi ve ticareti olumsuz etkilemiştir. Özellikle yılın ilk yarısında ana ihracat pazarlarındaki ekonomik göstergelerde oluşan olumsuz görünüm ihracatta azalma yaşandığını göstermektedir. İhracat, 2023 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,4 azalarak 164,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönem için ithalatta da ılımlı bir artış gözlenmiştir. İthalattaki ılımlı artış reel ithalat artışından kaynaklanırken, küresel enerji fiyatlarındaki yavaşlama ile birlikte ithalat fiyatlarının ithalat artışı üzerindeki etkisi azalmıştır. 2023 yılının Ocak-Ağustos döneminde ithalat, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,4 oranında artarak 247,1 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemde, seyahat gelirleri yüzde 15,7 artarak 30,5 milyar dolara yükselmiştir.

Yılın kalan aylarında ihracat artışının dış pazarlardaki görünüme bağlı olarak şekillenmesi beklenmektedir. Bununla birlikte, ithalat tarafında ise başta enerji olmak üzere emtia fiyatları ve jeopolitik gelişmeler belirleyici olacaktır. Bu kapsamda, jeopolitik riskler bulunmakla birlikte, ihracatın ve ithalatın sırasıyla 255 milyar dolar ve 367 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşeceği öngörüsüyle 2023 yılı dış ticaret açığının 112 milyar dolar seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Seyahat gelirlerindeki artışa rağmen dış ticaret açığındaki yükselişe bağlı olarak 2023 yılı sonunda cari işlemler açığının GSYH'ye oranının yüzde 4 olması beklenmektedir.

Bir önceki yıla göre 2022 yılında toplam istihdam 1 milyon 955 bin kişi, tarım dışı istihdam ise 2 milyon 37 bin kişi artmıştır. Benzer şekilde işgücüne katılma oranı yıllık bazda 1,7 puan artış göstermiş, işsizlik oranı 1,6 puan azalarak yüzde 10,4'e gerilemiştir. Aynı yılda genç nüfusta işsizlik oranı ise yüzde 19,4 olarak gerçekleşmiştir.

2023 yılı Ağustos ayında geçen yılın aynı ayına göre istihdam edilenlerin sayısı 727 bin kişi artarak 32 milyon 71 bin kişi, istihdam oranı ise 0,6 puan artış ile yüzde 49 olmuştur. Aynı ayda işsizlik oranı 0,6 puan azalış ile yüzde 9,2 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2023 yılı geneli işsizlik oranının yüzde 10,1 olması beklenmektedir.

Toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ye oranı 2022 yılında yüzde 30,0'a gerilemiştir. 2023 yılında ise toplam yurt içi tasarruf oranının, bir önceki yıla göre 0,8 puan düşerek yüzde 29,2 olacağı tahmin edilmektedir.

Rusya-Ukrayna savaşına bağlı olarak tedarik zincirlerindeki aksaklıklarla birlikte hızlı bir şekilde artan enerji ve gıda fiyatları, 2022 yılı boyunca küresel bir enflasyonist dalganın yaşanmasında öne çıkan unsurlar olmuştur. Söz konusu gelişmelerin etkilerinin hissedildiği Türkiye'de 2022 yılı Ekim ayında tüketici enflasyonu, başta kur gelişmeleri olmak üzere küresel arz kısıtlamaları, artan kredi büyümesi ile canlı iç ve dış talebin etkisiyle son yılların en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2022 yılı sonunda TÜFE yıllık artış oranı baz etkisinin yanı sıra küresel enerji ve gıda fiyatlarındaki gelişmelerle yüzde 64,3 olarak gerçekleşmiştir.

2023 yılında ise temel mal fiyatlarında daha belirgin olmak üzere kur gelişmelerinin etkileri, hizmet enflasyonundaki katılık, gıda fiyatlarında tarihsel ortalamaların üzerindeki

görünüm, vergi düzenlemeleri, maliyet yönlü baskılar ile enflasyon beklentilerindeki bozulmaya bağlı olarak güçlenen atalet etkisi enflasyonda belirleyici olmuştur. Bu doğrultuda, enflasyon oranı Eylül 2023 itibarıyla yüzde 61,5 olarak kaydedilmiştir.

Yılın geri kalanında, TÜFE yıllık artış oranının kur ve vergi düzenlemelerinin birikimli etkileri ile doğal gaz fiyatlarındaki geçici düzenlemenin düşürücü etkisinin azalmasıyla birlikte yıl sonunda yüzde 65 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir.

2.1. BÜYÜME VE İSTİHDAM

2.1.1. GSYH ve Sektörel Büyüme Hızları

a) Mevcut Durum

2022 yılının ilk çeyreğinde yıllık yüzde 7,8 oranında büyüyen Türkiye ekonomisi, ikinci çeyrekte Rusya-Ukrayna savaşının yol açtığı enflasyonist baskılar, bölgesel tedarik zincirlerinde yaşanan bozulmaların küresel iktisadi faaliyeti olumsuz etkilemesi ve baz etkisi kaynaklı hafif ivme kaybederek yüzde 7,6 oranında büyümüştür. Savaşın, enerji ve emtia fiyatlarını artırarak küresel ölçekte enflasyonu tetiklemesi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerde parasal sıkılaştırma adımlarını beraberinde getirmiştir. Bu durum, yılın ikinci yarısından itibaren dünya çapında durgunluk endişelerine yol açarak iktisadi faaliyeti olumsuz etkilemiştir. Diğer taraftan, savaşın yol açtığı belirsizliklere bağlı riskler Türkiye ekonomisinin büyüme performansını sınırlı düzeyde etkilemiştir. Böylelikle, yıl genelinde GSYH artış hızı yüzde 5,5 oranında gerçekleşmiştir. Bu dönemde katma değer, hizmetler sektöründe (inşaat dâhil) yüzde 8,1, sanayi sektöründe yüzde 1,7 artmıştır. İmalat sanayiinin katma değeri yüzde 4,3 artarken hizmetler sektöründe kaydedilen artışta; ticaret, ulaştırma ve konaklama faaliyetleri, finans ve sigorta faaliyetleriyle mesleki, idari ve destek hizmetleri faaliyetlerinin katma değerlerindeki yüksek oranlı artışlar etkili olmuştur. Tarım sektörü katma değeri ise yüzde 1,3 artarak büyümeye 0,1 puan sınırlı katkıda bulunmuştur.

TABLO I: 2- Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

	2022				2023		Yıllık			
	I	II	III	IV	I	II	2021	2022	2023 (1)	2024 (2)
	(Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Değişme)									
Tarım	0,0	-0,2	3,7	-2,3	-1,4	1,2	-3,0	1,3	1,1	3,0
Sanayi	7,8	5,8	-1,1	-4,4	-1,0	-2,6	17,3	1,7	2,5	3,7
Hizmetler (3)	10,2	10,2	6,2	6,5	5,0	3,9	13,0	8,1	4,4	4,5
GSYH	7,8	7,6	4,1	3,3	3,9	3,8	11,4	5,5	4,4	4,0
	(Cari Fiyatlarla, Yüzde Pay) (4)									
Tarım	2,3	4,5	11,2	5,9	2,7	4,4	5,5	6,5	6,9	7,1
Sanayi	28,7	27,9	24,4	26,0	25,1	22,7	26,1	26,4	24,7	24,9
Hizmetler	57,9	56,9	54,4	57,7	61,5	61,5	57,8	56,6	57,7	57,9

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) SBB hesaplaması olup inşaat sektörü dâhildir.

(4) Vergi-sübvansiyon kalemine tabloda yer verilmemiştir.

2023 yılının ilk yarısında GSYH'de yüzde 3,9 oranında büyüme kaydedilmiştir. Bu dönemde katma değer sanayi sektöründe yüzde 1,8 oranında azalırken tarım ve hizmetler (inşaat dâhil) sektörlerinde ise sırasıyla yüzde 0,3 ve yüzde 4,4 oranlarında artmıştır.

2023 yılının ikinci yarısına ilişkin olarak perakende satış hacim endeksi ve hizmet ciro endeksi gibi talep yönlü göstergelerdeki güçlü seyir, ekonomik büyümenin üçüncü çeyrekte de hizmetler sektörü öncülüğünde devam edeceğine işaret etmektedir. Diğer taraftan, reel sektörde bazı öncü göstergeler imalat sektörünün zorlu faaliyet koşullarının sürdüğünü ima etmektedir. Yılın ilk yarısında sanayi üretimi zayıf dış talebin etkisiyle yüzde 2 oranında azalırken, Temmuz ayında sanayi üretim endeksi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 18,8 oranında artarak olumlu bir tablo çizmiştir. Öte yandan, Ağustos ayında endeks yıllık yüzde 2,9 oranında artış kaydetmiştir. Kapasite kullanım oranlarında ise Ağustos ve Eylül aylarında geçen senenin aynı dönemlerine göre düşüş gözlenirken, Satın Alma Yöneticileri Endeksi (PMI) üçüncü çeyrek ortalamalarının da eşik değerinin altında gerçekleşmesi imalat sektörünün faaliyetlerinde yavaşlama sinyali vermektedir. Bununla beraber, yılın üçüncü çeyreğinde sanayi sektörünün hem baz etkisi hem de olumlu takvim etkisi kaynaklı ivmelenme kaydetmesi öngörülmektedir. Bu veriler ışığında, GSYH büyüme hızında artış kaydedilmesi beklenmektedir. İktisadi faaliyet hafif yavaşlamakla beraber büyüme eğiliminin dördüncü çeyrekte devam edeceği öngörüsüyle GSYH artışının 2023 yılının tamamında yüzde 4,4 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu dönemde üretim sektörleri itibarıyla katma değer artış hızlarının tarım sektöründe yüzde 1,1, sanayi sektöründe yüzde 2,5 ve hizmetler sektöründe (inşaat dâhil) yüzde 4,4 oranlarında olması beklenmektedir.

b) Hedefler

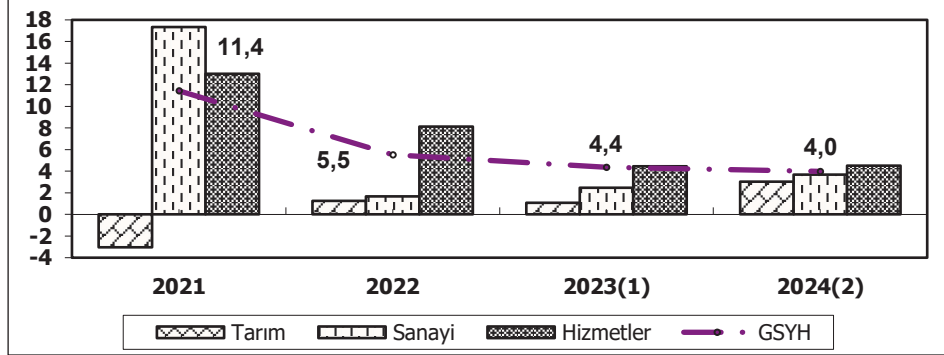
2024 yılında, Kalkınma Planı ve Orta Vadeli Program kapsamında, hedeflenen yurt içi talep artışının yanı sıra net mal ve hizmet ihracatının da katkısıyla ekonominin yüzde 4,0 oranında büyüyerek dengeli bir yapıda gerçekleşmesi öngörülmektedir. Ayrıca ekonominin istikrarlı ve sağlıklı yapısı korunarak güçlü, kapsayıcı ve istihdamı destekleyen büyümenin sağlanması amacıyla para, maliye ve gelirler politikalarının tam koordinasyon içerisinde yürütülmesi hedeflenmektedir. GSYH büyümesinin kaliteli, kapsayıcı ve sürdürülebilir olması için makroekonomik dengeleri gözetilen uygulamalara devam edilecektir.

Rusya-Ukrayna savaşı kaynaklı enerji ve emtia fiyatları artışının iktisadi faaliyetler üzerindeki olumsuz etkilerinin 2024 yılında en aza indirilmesiyle, ihracat odaklı büyüme stratejisinin verimli ve rekabetçi bir şekilde sürdürülmesi beklenmektedir.

İç ve dış talebin dengelendiği büyüme kompozisyonunun sürdürülmesiyle istihdamın ve özel kesim yatırımlarının artması sağlanacaktır. Bu gelişmelerle birlikte, 2024 yılında sanayi sektörü ekonomik büyümeye önemli katkı verecektir. Ayrıca, iktisadi ve sosyal faaliyetlerin canlılığını sürdürmesi ve turizm sektörünün katkısıyla hizmetler sektörü GSYH büyümesinden fazla aratarak büyümeye destek olmaya devam edecektir. Bu dönemde tarım sektörünün ise GSYH büyümesine uzun dönem ortalaması civarında katkı vermesi beklenmektedir.

GRAFİK I: 1- Sektörel Büyüme Hızları

(Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Değişme)

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

TABLO I: 3- Temel Ekonomik Büyüklükler

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023 (1)	2024 (2)
BÜYÜME VE İSTİHDAM (Yüzde Değişime)									
Toplam Tüketim (3)	4,8	5,8	1,6	2,0	3,0	13,0	16,3	10,3	3,6
Kamu	10,5	1,9	6,4	1,8	0,3	1,5	5,0	6,0	4,3
Özel	4,0	6,4	0,9	2,0	3,5	14,7	17,8	10,9	5,5
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı (3)	2,2	8,3	0,1	-12,5	7,3	7,2	1,3	5,5	3,6
Kamu	3,0	8,2	-0,1	-27,9	-2,8	2,6	18,9	8,3	0,3
Özel	2,1	8,3	0,2	-10,0	8,6	7,8	-0,6	5,1	4,0
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı / GSYH (Yüzde)	29,1	29,9	29,8	25,9	27,5	28,2	29,2	31,5	31,0
Toplam Yurt.İç Tasarım / GSYH (Yüzde)	25,0	26,0	27,6	25,9	26,7	30,3	30,0	29,2	29,6
Net Mal ve Hizmet İhracatı (4)	-1,1	0,2	3,6	2,4	-5,2	5,0	0,7	-2,9	0,4
Toplam Mal ve Hizmet İhracatı (3)	-1,7	12,4	9,1	5,3	-14,6	25,1	9,9	-0,9	3,3
Toplam Mal ve Hizmet İthalatı (3)	3,0	10,6	-6,2	-5,0	6,8	1,7	8,6	13,3	1,7
GSYH (3)	5,3	7,5	3,0	0,8	1,9	11,4	5,5	4,4	4,0
GSYH (Milyar TL, Cari Fiyatlarla)	2 626 560	3 133 704	3 761 166	4 317 810	5 048 568	7 256 142	15 011 776	25 482 563	41 159 242
GSYH (Milyar Dolar, Cari Fiyatlarla)	869	859	798	760	717	808	906	1 067	1 119
Kişi Başı Milli Gelir (GSYH, Dolar)	10 964	10 696	9 799	9 208	8 600	9 601	10 659	12 415	12 875
Kişi Başı Milli Gelir (SAĞP, GSYH, Dolar) (5)	26 696	28 193	28 299	28 051	27 976	30 711	37 445	41 354	44 451
Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişi) (6)	79 278	80 313	81 407	82 579	83 385	84 147	84 980	85 917	86 883
İstihdam Kabline Oranı (Yüzde)	51,8	52,6	53,1	52,9	49,1	51,4	53,1	53,7	54,4
İstihdam Düzeyi (Bin Kişi)	27 126	28 075	28 691	28 042	26 695	28 797	30 752	31 654	32 428
İstihdam Oranı (Yüzde)	10,9	10,9	10,9	13,7	13,1	12,0	10,4	10,1	10,3
DIŞ TİCARET (Milyar Dolar)									
İhracat (GTS)	149,2	164,5	177,2	180,8	169,6	225,2	254,2	255,0	267,0
İthalat (GTS)	202,2	238,7	231,2	210,3	219,5	271,4	363,7	367,0	372,8
Dış Ticaret Dengesi (GTS)	-52,9	-74,2	-54,0	-29,5	-49,9	-46,2	-109,5	-112,0	-105,8
Cari İşlemler Dengesi	-26,7	-40,0	-20,2	10,8	-31,9	-7,2	-48,9	-34,7	-34,7
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (Yüzde)	-3,1	-4,7	-2,5	1,4	-4,4	-0,9	-5,4	-4,0	-3,1
KAMU FİNANSMANI (GSYH'ye Oran, Yüzde)									
Genel Devlet Gelirleri	34,4	32,8	32,9	33,1	32,4	30,9	27,8	30,2	31,2
Genel Devlet Harcamaları	35,8	34,6	35,3	36,1	36,4	33,5	28,6	36,7	37,2
Genel Devlet Borçlanma Gereği	1,4	1,8	2,4	3,0	3,9	2,6	0,8	6,5	6,0
Genel Devlet Faiz Harcamaları	2,0	1,9	2,1	2,5	2,8	2,6	2,2	2,6	3,1
Program Tanımlı Genel Devlet Dengesi	-1,0	-1,0	-2,3	-3,5	-3,2	-1,5	-0,2	-5,0	-3,7
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	1,1	1,8	2,4	3,3	3,9	2,5	2,4	6,4	5,9
Program Tanımlı Kamu Kesimi Dengesi	-0,7	-1,0	-2,4	-3,7	-3,2	-1,4	-1,7	-4,9	-3,6
AB Tanımlı Genel Devlet Nominal Borç Stoku	27,9	27,9	30,0	32,6	39,6	41,7	31,7	33,3	35,2
FİYATLAR (Yüzde Değişime) (7)									
GSYH Deflatörü	8,1	11,0	16,5	13,9	14,8	29,0	96,0	62,6	55,3
TÜFE Yıl Sonu	8,5	11,9	20,3	11,8	14,6	36,1	64,3	65,0	33,0

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program (3) Zincirleme hacim yüzde değişim, kamu ve özel sektör strateji ve bütçe başkanlığı verileridir. (4) Büyümeye katkı olarak verilmektedir. (5) OECD verileridir. (6) SBB hesaplamalarıdır. (7) 2023-2024 verileri Program tahminleridir.

TABLO I: 4- Fert Başına GSYH

Yıllar	Yıl Ortası Nüfusu (1) (Bin Kişi)	(Cari Fiyatlarla)				Satin Alma Güçü Paritesi (SAGP) (Dolar/TL) (2)	SAGP'ye Göre Fert Başına GSYH (Dolar) (3)
		Fert Başına		Dolar			
		GSYH (1) (Milyon TL)	TL (1)	(1)	(1)		
1998	62 464	71 945	1 152	4 445	0,13	8 938	
1999	63 364	107 374	1 695	4 010	0,20	8 625	
2000	64 269	171 494	2 668	4 249	0,28	9 477	
2001	65 166	247 266	3 794	3 108	0,42	9 143	
2002	66 003	362 110	5 486	3 608	0,59	9 279	
2003	66 795	472 172	7 069	4 739	0,74	9 598	
2004	67 599	582 853	8 622	6 021	0,79	10 884	
2005	68 435	680 276	9 940	7 376	0,83	11 911	
2006	69 295	795 757	11 484	7 971	0,84	13 641	
2007	70 158	887 714	12 653	9 735	0,85	14 865	
2008	71 052	1 002 756	14 113	11 018	0,88	16 038	
2009	72 039	1 006 372	13 970	9 044	0,90	15 443	
2010	73 142	1 167 664	15 964	10 629	0,92	17 346	
2011	74 224	1 404 928	18 928	11 289	0,97	19 591	
2012	75 176	1 581 479	21 037	11 675	1,02	20 627	
2013	76 148	1 823 427	23 946	12 582	1,07	22 373	
2014	77 182	2 054 898	26 624	12 178	1,10	24 105	
2015	78 218	2 350 941	30 056	11 085	1,16	25 856	
2016	79 278	2 626 560	33 131	10 964	1,24	26 696	
2017	80 313	3 133 704	39 019	10 696	1,38	28 193	
2018	81 407	3 761 166	46 202	9 799	1,63	28 299	
2019	82 579	4 317 810	52 287	9 208	1,86	28 051	
2020	83 385	5 048 568	60 545	8 600	2,16	27 976	
2021	84 147	7 256 142	86 232	9 601	2,81	30 711	
2022	84 980	15 011 776	176 651	10 659	4,72	37 445	
2023 (4)	85 917	25 482 563	296 595	12 415	7,17	41 354	
2024 (5)	86 883	41 159 242	473 729	12 875	10,66	44 451	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, OECD

(1) 1998-2022 TÜİK verileri, 2023-2024 Strateji ve Bütçe Başkanlığı tahminidir. (2) OECD tarafından GSYH için hesaplanan satın alma gücü paritesidir. Tabloda OECD tarafından 9 haneli olarak verilen katsayı 2 haneli olarak gösterilmiştir. Söz konusu katsayılar OECD tarafından geriyeye dönük olarak her yıl revize edilmektedir. 2023-2024 Strateji ve Bütçe Başkanlığı rakamlarıdır. (3) SAGP hesaplamasında OECD'nin 9 haneli katsayı kullanılması nedeniyle tabloda verilen SAGP katsayısı kullanılarak SAGP'ye göre fert başına milli gelire net olarak ulaşılamaz. (4) Gerçekleşme Tahmini (5) Program

2.1.2. İstihdam

a) Mevcut Durum

2022 yılında pozitif seyrini devam ettiren iktisadi faaliyetin etkisiyle istihdam, 2021 yılına göre 1.955 bin kişi artarak 30.752 bin kişi olurken işgücüne katılma oranı 1,7 puan artarak yüzde 53,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, işsizlik oranı 1,6 puan azalışla yüzde 10,4 seviyesine gerilemiştir.

TABLO I: 5- Yıllar İtibarıyla Yurt İçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	(15+ Yaş, Bin Kişi)					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Çalışma Çağındaki Nüfus	59 892	60 653	61 468	62 579	63 704	64 679
İşgücü	31 516	32 203	32 505	30 735	32 716	34 334
İstihdam	28 075	28 691	28 042	26 695	28 797	30 752
Tarım	5 401	5 282	5 096	4 737	4 948	4 866
Sanayi	5 394	5 686	5 572	5 482	6 143	6 663
Hizmetler (1)	17 279	17 723	17 374	16 476	17 705	19 224
İnşaat	2 108	2 012	1 566	1 546	1 777	1 846
Tarım Dışı İstihdam	22 674	23 409	22 946	21 958	23 849	25 886
İşsiz	3 441	3 512	4 463	4 040	3 919	3 582
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	52,6	53,1	52,9	49,1	51,4	53,1
İstihdam Oranı (Yüzde)	46,9	47,3	45,6	42,7	45,2	47,5
İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,9	10,9	13,7	13,1	12,0	10,4
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	20,6	20,0	25,2	24,9	22,6	19,4

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

2022 yılında ekonomideki büyümenin etkisiyle bir önceki yıla göre sanayi ve hizmetler (inşaat dâhil) sektörleri istihdamı sırasıyla yüzde 8,5 ve yüzde 8,6 oranında artmıştır. Tarım sektörü istihdamı ise aynı dönemde yüzde 1,7 azalmıştır. Toplam istihdam içerisinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payları sırasıyla yüzde 15,8, yüzde 21,7 ve yüzde 62,5 olmuştur.

TABLO I: 6- İstihdam Edilenlerin İşteki Çalışma Durumuna Göre Dağılımı

	(Yüzde)					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ücretli veya Yevmiyeli	67,3	68,0	68,4	70,0	69,9	70,5
Kendi Hesabına Çalışan	17,1	17,1	16,8	16,0	16,1	16,3
İşveren	4,5	4,5	4,5	4,4	4,6	4,5
Ücretsiz Aile İşçisi	11,1	10,5	10,3	9,5	9,4	8,7
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

2022 yılında bir önceki yıla göre toplam istihdam içerisinde işverenlerin ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların payları azalırken ücretli veya yevmiyelilerin ve kendi hesabına çalışanların payları artmıştır.

TABLO I: 7- Yurt İçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2022 (1)	2023 (1)
Çalışma Çağındaki Nüfus	64 560	64 352
İşgücü	34 234	34 718
İstihdam	30 765	31 507
Tarım	4 984	4 690
Sanayi	6 764	6 818
Hizmetler	17 185	18 063
İnşaat	1 833	1 937
İşsiz	3 468	3 211
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	53,0	53,1
İstihdam Oranı (Yüzde)	47,7	48,2
İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,1	9,2
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	19,0	17,1

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

(1) İkinci çeyrek itibarıyla.

2023 yılının ikinci çeyreğinde önceki yılın aynı çeyreğine göre istihdam 742 bin kişi artmıştır. İşsizlik oranı bir önceki yılın aynı çeyreğine göre 0,9 puan azalarak yüzde 9,2 olarak gerçekleşmiştir.

Genç nüfusta işsizlik oranı 1,9 puan azalışla yüzde 17,1'e düşmüştür. Söz konusu çeyrekte istihdam, 2022 yılının aynı çeyreğine göre tarımda 294 bin kişi azalırken tarım dışı sektörlerde ise 1.036 bin kişi artmıştır. Söz konusu artışlar, sanayi sektörü istihdamında 54 bin kişi, hizmetler (inşaat dâhil) sektörü istihdamında ise 982 bin kişi olarak gerçekleşmiştir.

2023 yılı Ağustos ayında mevsim etkilerinden arındırılmış istihdam 31.686 bin kişi seviyesinde gerçekleşmiş, istihdam oranı ise yüzde 48,4 olmuştur. Mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı yüzde 9,2, işgücüne katılma oranı ise yüzde 53,3 olarak gerçekleşmiştir.

2023 yılında, istihdamın bir önceki yıla göre 902 bin kişi artması, işgücüne katılma oranının ise yüzde 53,7 olması beklenmektedir. Bu çerçevede işsizlik oranının yüzde 10,4'ten yüzde 10,1'e düşeceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 8- Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2023 (1)	2024 (2)
Çalışma Çağı Nüfus	65 547	66 458
İşgücü	35 196	36 136
İstihdam	31 654	32 428
Tarım Dışı İstihdam	27 064	27 868
Tarım İstihdamı	4 590	4 561
İşsiz	3 542	3 708
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	53,7	54,4
İstihdam Oranı (Yüzde)	48,3	48,8
İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,1	10,3

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

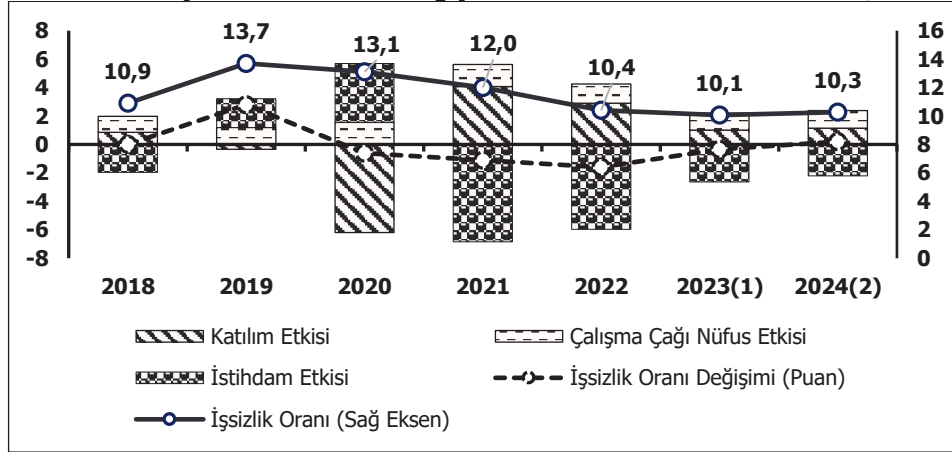
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

b) Hedefler

2024 yılında, öngörülen büyüme oranı çerçevesinde istihdamın bir önceki yıla göre 774 bin kişi artması beklenmektedir. İşgücüne katılma oranının 0,7 puan artarak 2024 yılında yüzde 54,4 seviyesine ulaşacağı öngörülmektedir. Yıl genelinde işgücüne katılım ve nüfus artışı etkilerinin istihdam artışına baskın gelmesi sonucunda işsizlik oranının yüzde 10,3 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

GRAFİK I: 2- İşsizlik Oranındaki Değişime Katkıları

(Yüzde Puan)

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.1.3. Ekonominin Genel Dengesi

a) Mevcut Durum

2022 yılında ekonomide toplam talebin önemli bir unsuru olan tüketim harcamalarındaki artışın olumlu katkısıyla GSYH yüzde 5,5 oranında büyümüştür. Bu dönemde, net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı 0,7 puan, toplam tüketimin büyümeye katkısı 12,2 puan olmuştur. Sabit sermaye yatırım harcamalarındaki artış ise büyümeye 0,3 puanlık katkıda bulunmuştur. 2022 yılında özel kesim tüketim harcamalarında kaydedilen reel artış, özel harcanabilir gelir artışının üzerinde kalırke, kamu kesimi tüketim harcamalarındaki reel artış ise kamu kesimi harcanabilir gelir değişiminin altında gerçekleşmiştir.

Zincirlenmiş hacim değerlerine göre, 2022 yılında özel tüketim harcamaları yüzde 17,8, kamu tüketim harcamaları ise yüzde 5,0 oranında artmıştır. Böylece GSYH içerisinde özel tüketimin payı bir önceki yıla göre 1,8 puan artarak yüzde 60,8, kamu kesimi tüketim harcamalarının payı ise 1,0 puan azalarak yüzde 8,2 olmuştur.

2022 yılında, toplam sabit sermaye yatırım harcamalarındaki reel artış yüzde 1,3 oranında gerçekleşmiştir. Bu dönemde, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı bir önceki yıla göre 0,4 puan artarak yüzde 3,6 olurken özel kesim sabit

sermaye yatırım harcamalarının payı bir önceki yıla göre 0,7 puan artarak yüzde 25,6'ya yükselmiştir. 2022 yılında reel mal ve hizmet ihracatı yüzde 9,9 oranında artış kaydederken reel mal ve hizmet ithalatındaki artış ise yüzde 8,6 olmuştur.

2022 yılında toplam tüketimin GSYH'ye oranı yüzde 69,0 olurken toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ye oranı yüzde 30,0 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede özel kesim tasarruflarının payında kaydedilen düşüş önemli rol oynarken, kamu tasarruflarının GSYH'ye oranı yüzde 2,0 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde, cari fiyatlarla özel tüketim artışının özel harcanabilir gelir artışından yüksek gerçekleşmesi neticesinde özel kesim tasarruf oranı bir önceki yıla göre 1,4 puan azalarak yüzde 28,0 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2023 yılının ilk yarısında yüzde 3,9 oranında gerçekleşen büyüme hızına en önemli katkı tüketim harcamalarından gelmiştir. Yılın ilk yarısında, toplam tüketim harcamaları bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 14,7 oranında artarak büyümeye 11,9 puanlık etki etmiştir. Bu dönemde toplam sabit sermaye yatırım harcamaları yüzde 4,4 artmış ve bunun ekonomik büyümeye katkısı 1,1 puan olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda toplam nihai yurt içi talep yüzde 12,3 oranında artarak yüzde 3,9 oranındaki büyümeye 13,0 puanlık önemli seviyede katkı yapmıştır.

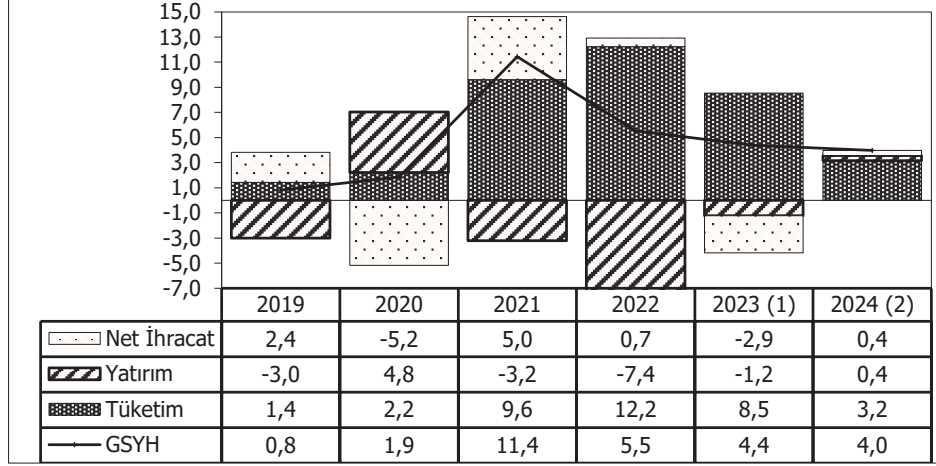
2023 yılının ilk yarısında mal ve hizmet ihracatı reel olarak yüzde 6,0 oranında düşüş gösterirken mal ve hizmet ithalatı yüzde 17,4 oranında artmıştır. Sonuç olarak, net mal ve hizmet ihracatı büyümeye 4,9 puan negatif katkıda bulunmuştur.

2023 yılında zincirlenmiş hacim endeksine göre özel tüketim harcamalarının yüzde 10,9, kamu tüketim harcamalarının yüzde 6,0 artması ve böylece toplam tüketim harcamalarının yılın tamamında yüzde 10,3 oranında artış göstermesi öngörülmektedir.

Aynı dönemde, kamu sabit sermaye yatırımlarının yüzde 8,3, özel kesim sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 5,1 artması ve böylece toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 5,5 oranında artması beklenmektedir. Büyümeye, özel kesim nihai talebinin 9,1 puan, kamu kesimi nihai talebinin ise 0,8 puan pozitif yönde katkı yapması beklenmektedir. 2023 yılının tamamında net mal ve hizmet ihracatının büyümeye 2,9 puan negatif katkı yapması öngörülmektedir. Bu beklentiler doğrultusunda, GSYH'nin 2023 yılında yüzde 4,4 oranında artış göstereceği tahmin edilmektedir.

GRAFİK I: 3- GSYH Büyümesine Katkılar

(Yüzde Puan)

Kaynak: TÜİK, Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

Bu dönemde, özel harcanabilir gelirin GSYH'ye oranının 2023 yılında bir önceki yıla göre 0,8 puan artarak yüzde 89,6'ya yükselmesi, kamu harcanabilir gelirin GSYH'ye oranının ise 0,4 puan azalarak yüzde 9,8 oranında gerçekleşmesi öngörülmektedir. 2023 yılında toplam yurt içi tasarruf oranının ise, bir önceki yıla göre 0,8 puan azalarak yüzde 29,2 olacağı tahmin edilmektedir. Bu gelişmede, büyük oranda kamu harcanabilir gelir düşüşü ve kamu tüketimindeki ciddi artışın etkisiyle düşen kamu tasarruflarının belirleyici olması öngörülmektedir.

b) Hedefler

2024 yılında yüzde 4,0 olması hedeflenen GSYH büyümesinin, öngörülen yurt içi talep artışının yanı sıra sabit sermaye yatırımlarının da katkısıyla dengeli bir yapıda gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2024 yılında bir önceki yıla göre özel ve kamu kesimi tüketim harcamalarında sırasıyla yüzde 3,5 ile yüzde 4,3 oranlarında reel artış olması beklenmektedir. Bu dönemde özel kesim sabit sermaye yatırımlarının yüzde 4,0, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 0,3 oranında reel olarak artacağı tahmin edilmektedir. Böylece, toplam sabit sermaye yatırım harcamalarının reel olarak yüzde 3,6 artması öngörülmektedir.

2024 yılı GSYH büyümesine; özel tüketim harcamalarının 2,8 puan, özel kesim sabit sermaye yatırım harcamalarının ise 0,9 puan katkı yapması beklenmektedir. Bu dönemde kamu kesimi sabit sermaye yatırım harcamalarının büyümeye katkısının 0,01 puan olması beklenmektedir. GSYH büyümesine net mal ve hizmet ihracatı katkısının ise 0,4 puan olacağı tahmin edilmektedir.

Kamu harcanabilir gelirin GSYH'ye oranının 2024 yılında 0,2 puan azalarak yüzde 9,6 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu dönemde, kamu tasarruflarının milli gelire

oran olarak yüzde negatif 0,9 seviyesinde, kamu yatırımlarının ise yüzde 3,3 seviyesinde olması beklenmektedir.

2024 yılında özel tasarrufların GSYH'ye oranının bir önceki yıla göre 1,4 puan artarak yüzde 30,5, özel yatırım harcamalarının ise 0,3 puan artarak yüzde 29,3 olması beklenmektedir. Bunun sonucunda özel kesim tasarruf-yatırım farkının GSYH'ye oranının yüzde 1,2 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir. 2024 yılında toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ye oranının bu gelişmeler neticesinde yüzde 29,6, toplam tasarruf-yatırım farkının GSYH'ye oranının ise negatif yüzde 3,0 olması beklenmektedir.

TABLO I: 9- Ekonominin Genel Dengesi (Cari Fiyatlarla Milyon TL, GSYH İçindeki Paylar)

	2022	2023 (1)	2024 (2)	2022	2023 (1)	2024 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(GSYH İçindeki Paylar, Yüzde)		
Toplam Tüketim	10 352 389	17 879 395	28 585 029	69,0	70,2	69,4
Kamu	1 225 833	2 468 283	4 329 768	8,2	9,7	10,5
Özel	9 126 556	15 411 112	24 255 261	60,8	60,5	58,9
Toplam Yatırım	5 260 117	8 413 564	13 411 700	35,0	33,0	32,6
Kamu	589 616	1 032 918	1 344 782	3,9	4,1	3,3
Özel	4 670 501	7 380 646	12 066 918	31,1	29,0	29,3
Sabit Sermaye Yatırımı	4 377 873	8 018 935	12 773 040	29,2	31,5	31,0
Kamu	542 159	964 435	1 397 383	3,6	3,8	3,4
Özel	3 835 713	7 054 500	11 375 657	25,6	27,7	27,6
Stok Değişmesi	882 245	394 629	638 660	5,9	1,5	1,6
Kamu	47 457	68 484	-52 601	0,3	0,3	-0,1
Özel	834 788	326 146	691 261	5,6	1,3	1,7
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	15 612 506	26 292 960	41 996 729	104,0	103,2	102,0
Net Mal ve Hizmet İhracatı	-600 730	-810 396	-837 487	-4,0	-3,2	-2,0
Mal ve Hizmet İhracatı	5 792 174	8 611 819	13 948 041	38,6	33,8	33,9
Mal ve Hizmet İthalatı	6 392 904	9 422 216	14 785 528	42,6	37,0	35,9
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	15 011 776	25 482 563	41 159 242	100,0	100,0	100,0
Net Faktör Gelirleri	-149 519	-171 018	-399 258	-1,0	-0,7	-1,0
Net Dış Alem Cari Transferleri	-6 335	-3 373	7 775	0,0	0,0	0,0
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	14 855 921	25 308 172	40 767 760	99,0	99,3	99,0
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	1 528 386	2 485 131	3 950 285	10,2	9,8	9,6
Kamu Tüketimi	1 225 833	2 468 283	4 329 768	8,2	9,7	10,5
Kamu Yatırımı	302 554	16 848	-379 483	2,0	0,1	-0,9
Kamu Tasarrufu	589 616	1 032 918	1 344 782	3,9	4,1	3,3
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-287 063	-1 016 071	-1 724 264	-1,9	-4,0	-4,2
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	13 327 535	22 823 041	36 817 475	88,8	89,6	89,5
Özel Tüketim	9 126 556	15 411 112	24 255 261	60,8	60,5	58,9
Özel Tasarruf	4 200 979	7 411 929	12 562 214	28,0	29,1	30,5
Özel Yatırım	4 670 501	7 380 646	12 066 918	31,1	29,0	29,3
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	-469 522	31 283	495 295	-3,1	0,1	1,2
Bilgi İçin:						
Toplam Yurt İçi Tasarruflar	4 503 533	7 428 777	12 182 731	30,0	29,2	29,6

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Not: Toplam tasarruf-yatırım farkıyla cari açık arasındaki fark, milli gelir hesaplamalarında ihracat ve ithalat ağırlıklı döviz kuru kullanılmamaktadır.

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 10- Ekonominin Genel Dengesi (Zincirleşmiş Hacim Milyon TL, Yüzde Değişme)

	2022	2023 (2)	2024 (3)	2022	2023 (2)	2024 (3)
	(2009=100 Zincirleşmiş Hacim, Milyon TL)			(Yüzde Değişme)		
Toplam Tüketim	1 754 241	1 935 621	2 005 533	16,3	10,3	3,6
Kamu	188 425	199 639	208 124	5,0	6,0	4,3
Özel	1 565 815	1 735 982	1 797 409	17,8	10,9	3,5
Toplam Yatırım	269 749	243 701	252 802	-35,5	-9,7	3,7
Kamu	63 159	67 746	61 425	30,9	7,3	-9,3
Özel	206 590	175 955	191 377	-44,2	-14,8	8,8
Sabit Sermaye Yatırımı	513 866	541 931	561 438	1,3	5,5	3,6
Kamu	58 558	63 425	63 625	18,9	8,3	0,3
Özel	455 308	478 506	497 813	-0,6	5,1	4,0
Stok Değişmesi (1)	-244 116	-298 229	-308 636	-7,7	-2,5	-0,5
Kamu	4 601	4 321	-2 200	0,3	0,0	-0,3
Özel	-248 718	-302 551	-306 435	-8,0	-2,5	-0,2
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	2 023 990	2 179 322	2 258 334	5,1	7,7	3,6
Net Mal ve Hizmet İhracatı (1)	98 077	35 690	45 005	0,7	-2,9	0,4
Mal ve Hizmet İhracatı	534 225	529 633	547 349	9,9	-0,9	3,3
Mal ve Hizmet İthalatı	436 149	493 943	502 344	8,6	13,3	1,7
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	2 122 067	2 215 012	2 303 340	5,5	4,4	4,0
Net Faktör Gelirleri	-10 201	-12 760	-17 369	-46,6	25,1	36,1
Net Dış Alem Cari Transferleri	-432	-177	264	-125,6	-59,1	-249,4
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	2 111 434	2 202 076	2 286 235	5,9	4,3	3,8
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	217 226	216 232	221 530	7,5	-0,5	2,4
Kamu Tüketimi	188 425	199 639	208 124	5,0	6,0	4,3
Kamu Yatırımı	28 800	16 594	13 406	26,5	-42,4	-19,2
Kamu Tasarrufu	63 159	67 746	61 425	30,9	7,3	-9,3
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-34 359	-51 152	-48 018			
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	1 894 208	1 985 843	2 064 705	5,7	4,8	4,0
Özel Tüketim	1 565 815	1 735 982	1 797 409	17,8	10,9	3,5
Özel Tasarruf	328 393	249 861	267 296	-29,0	-23,9	7,0
Özel Yatırım	206 590	175 955	191 377	-44,2	-14,8	8,8
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	121 803	73 906	75 919			

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Yüzde değişimleri GSYH büyümesine katkıları göstermektedir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

2.2. YATIRIMLAR

2.2.1. Yatırımların Sektörel Dağılımı

a) Mevcut Durum

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının 2023 yılında reel olarak yüzde 8,3 oranında artması beklenmektedir. Bu dönemde kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 53,2'sinin merkezî yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 28,3'ünün yerel yönetimler, yüzde 17,5'inin KİT'ler, yüzde 1,1'inin döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği tahmin edilmektedir.

Bu dönemde cari fiyatlarla özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde tarım, enerji, ulaştırma, turizm ve konut alt sektörlerinin göreceli ağırlıklarının artması, madencilik, imalat, eğitim, sağlık ve diğer hizmetler alt sektörlerinin ağırlıklarının ise azalması beklenmektedir. Söz konusu dönemde, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımları içinde ulaştırma, turizm, konut, eğitim ve sağlık alt sektörlerinin göreceli ağırlıklarının artması; tarım, madencilik, imalat, enerji ve diğer hizmetler alt sektörlerinin ağırlıklarının ise azalması öngörülmektedir.

TABLO I: 11- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Yüzde Dağılım)

	2022			2023(2)			2024(3)		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
Tarım	8,4	1,0	1,9	8,1	1,0	1,8	8,2	1,0	1,7
Madencilik	10,0	2,3	3,3	8,2	2,1	2,9	7,6	2,1	2,7
İmalat	0,5	26,3	23,1	0,4	24,4	21,5	1,2	24,6	22,1
Enerji	7,8	1,6	2,4	4,9	2,2	2,5	5,8	2,2	2,6
Ulaştırma	35,9	30,4	31,1	39,2	30,7	31,7	36,2	30,5	31,1
Turizm	0,1	1,0	0,9	0,2	1,0	0,9	0,2	1,0	0,9
Konut	0,5	29,4	25,8	1,5	31,0	27,4	1,4	30,6	27,4
Eğitim	9,7	2,1	3,0	10,4	2,1	3,1	11,8	2,1	3,1
Sağlık	5,2	3,5	3,7	7,8	3,5	4,0	7,1	3,6	4,0
Diğer Hizmetler	21,9	2,4	4,8	19,3	2,2	4,3	20,7	2,3	4,3
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Yatırım işçiliği dâhildir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

TABLO I: 12- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2022)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (1)	KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+	SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	33 798	510	0	0	5 954	0	40 262	10,8	3 634	43 896	8,3
Madencilik	1 039	53 062	0	0	0	0	54 101	14,5	0	54 101	10,2
İmalat	852	1 565	3	0	456	0	2 876	0,8	3	2 878	0,5
Enerji	9 466	30 393	0	0	0	0	39 859	10,7	1 993	41 852	7,9
Ulaştırma	91 171	23 770	2	0	278	0	115 221	30,8	74 933	190 154	35,9
Turizm	668	0	0	0	25	0	693	0,2	69	762	0,1
Konut	1 156	0	0	0	0	0	1 156	0,3	1 411	2 567	0,5
Eğitim	46 971	1	0	0	260	0	47 231	12,6	3 129	50 360	9,5
Sağlık	26 572	0	0	0	159	0	26 731	7,2	114	26 845	5,1
Diğer Hizmetler	44 756	0	0	0	613	0	45 369	12,1	71 163	116 532	22,0
Toplam	256 450	109 300	5	0	7 745	0	373 500	100,0	156 449	529 949	100,0
Yüzde Dağılım (Ara Toplam)	68,7	29,3	0,0	0	2,1	0	100,0				
Yüzde Dağılım (Toplam Kamu)	48,4	20,6	0,0	0	1,5	0	70,5		29,5	100,0	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Yatırım işçiliği hariçtir.

TABLO I: 13- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2023) (1)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+ SGK	ALT		Mahalli İdareler	TOPLAM	
						TOPLAM	Yüzde Pay		KAMU	Yüzde Pay
Tarım	63 059	895	0	0	4 861	68 815	10,2	6 489	75 304	8,0
Madencilik	1 075	78 066	0	0	0	79 141	11,7	0	79 141	8,4
İmalat	760	2 893	1	0	472	4 126	0,6	5	4 130	0,4
Enerji	9 121	34 437	1	0	0	43 559	6,5	3 391	46 949	5,0
Ulaştırma	189 088	47 802	90	0	993	237 973	35,3	131 273	369 246	39,3
Turizm	1 033	0	0	0	340	1 373	0,2	117	1 490	0,2
Konut	11 293	0	0	0	0	11 293	1,7	2 400	13 693	1,5
Eğitim	90 699	0	0	0	390	91 089	13,5	5 322	96 411	10,2
Sağlık	71 174	0	0	0	226	71 400	10,6	193	71 593	7,6
Diğer Hizmetler	62 727	242	0	0	2 847	65 816	9,8	116 904	182 720	19,4
Toplam	500 027	164 334	92	0	10 130	674 583	100,0	266 094	940 677	100,0
Yüzde Dağılım (Ara Toplam)	74,1	24,4	0,0	0	1,5	100,0				
Yüzde Dağılım (Toplam Kamu)	53,2	17,5	0,0	0	1,1	71,7		28,3	100,0	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Yatırım İşçiliği hariçtir.

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

TABLO I: 14- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2024) (1)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye + SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	
											TOPLAM	Yüzde Pay
Tarım	92 612	1 483	0	0	6 920	101 015	10,0	8 502	109 517	8,0		
Madencilik	2 145	103 865	0	0	0	106 010	10,5	0	106 010	7,8		
İmalat	6 408	8 750	2	0	835	15 995	1,6	6	16 001	1,2		
Enerji	10 164	65 440	8	0	0	75 612	7,5	4 759	80 371	5,9		
Ulaştırma	225 687	91 664	88	0	1 527	318 966	31,7	175 495	494 460	36,3		
Turizm	1 691	0	0	0	354	2 045	0,2	157	2 202	0,2		
Konut	15 631	0	0	0	0	15 631	1,6	3 208	18 840	1,4		
Eğitim	150 143	0	0	0	669	150 811	15,0	7 115	157 926	11,6		
Sağlık	93 718	0	0	0	340	94 058	9,3	258	94 316	6,9		
Diğer Hizmetler	122 284	352	0	0	4 124	126 759	12,6	156 232	282 992	20,8		
Toplam	720 484	271 555	98	0	14 767	1 006 904	100,0	355 733	1 362 637	100,0		
Yüzde Dağılım (Ara Toplam)	71,6	27,0	0,0	0	1,5	100,0						
Yüzde Dağılım (Toplam Kamu)	52,9	19,9	0,0	0	1,1	73,9		26,1	100,0			

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

(1) Program

(2) Yatırım işçiliği hariçtir.

TABLO I: 15- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	2022			2023 (2)			2024 (3)		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
Tarım	45 505	36 489	81 995	78 301	67 455	145 756	113 984	109 018	223 002
Madencilik	54 151	88 413	142 564	79 192	150 478	229 670	106 113	240 860	346 973
İmalat	2 919	1 009 710	1 012 629	4 167	1 717 981	1 722 148	16 310	2 801 884	2 818 194
Enerji	42 303	61 958	104 261	47 382	151 803	199 186	80 862	255 949	336 810
Ulaştırma	194 495	1 165 418	1 359 913	378 230	2 166 928	2 545 159	505 345	3 469 527	3 974 871
Turizm	794	36 535	37 329	1 539	67 472	69 011	2 284	110 093	112 377
Konut	2 622	1 128 712	1 131 334	14 229	2 184 333	2 198 562	19 594	3 483 432	3 503 026
Eğitim	52 597	80 163	132 760	100 720	146 595	247 315	165 167	234 643	399 810
Sağlık	28 110	135 618	163 727	74 975	243 490	318 465	98 836	410 538	509 374
Diğer Hizmetler	118 663	92 698	211 361	185 700	157 965	343 664	288 889	259 712	548 601
TOPLAM	542 159	3 835 713	4 377 873	964 435	7 054 500	8 018 935	1 397 383	11 375 657	12 773 040

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Yatırım işçiliği dâhildir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

b) Hedefler

2024 yılında, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 52,9'unun merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 26,1'inin yerel yönetimler, yüzde 19,9'unun KİT'ler, yüzde 1,1'inin döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği öngörülmektedir. 2024 yılında kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının ulaştırma, diğer hizmetler, eğitim, tarım, madencilik ve sağlık alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

Bu dönemde özel kesim sabit sermaye yatırımlarının reel olarak yüzde 4,0 artış göstereceği tahmin edilmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarının imalat sanayii, ulaştırma ve konut alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

2.3. ÖDEMELER DENGESİ

2.3.1. Cari İşlemler Hesabı

a) Mevcut Durum

2022 yılında jeopolitik gerilimler ve sıkılaştırıcı politikaların etkisiyle küresel ölçekte büyüme ve ticaret artış hızı yavaşlamış, buna rağmen ihracatımız yüzde 12,9 oranında artarak 254,2 milyar dolara yükselmiştir. İthalat tarafında ise yüksek seyreden emtia fiyatlarındaki yükselişin hızlanmasıyla yüzde 34 oranında artış gerçekleşerek yıl genelindeki ithalat düzeyi 363,7 milyar dolar olmuştur.

2022 yılında olumsuz dış koşullara rağmen artış kaydeden ihracata karşın jeopolitik gerilimler sonrasında emtia fiyatlarındaki keskin yükseliş cari işlemler dengesine olumsuz yansımıştır. Başta seyahat gelirleri olmak üzere hizmet gelirlerindeki artışa rağmen cari işlemler açığı 2022 yılında 48,9 milyar dolara yükselmiştir. Cari işlemler açığının GSYH'ye oranı yüzde 5,4 seviyesinde gerçekleşmiştir.

TABLO I: 16- Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticareti Etkileyen Faktörler

(Yüzde Değişim)

	2021	2022	2023(1)	2024(2)
İhracat (fob, Milyar Dolar)	225,2	254,2	255,0	267,0
İthalat (cif, Milyar Dolar)	271,4	363,7	367,0	372,8
İhracat	32,8	12,9	0,3	4,7
İthalat	23,7	34,0	0,9	1,6
İhracat Fiyatları	9,5	9,4	0,2	0,5
İthalat Fiyatları	25,4	24,2	-9,9	1,3
Reel İhracat	21,3	3,1	0,2	4,2
Reel İthalat	-1,4	7,9	12,0	0,3
Mamul Fiyatları	6,6	10,1	-1,8	2,3
Yakıt Dışı Başlıca Emtia Fiyatları	26,7	7,9	-6,3	-2,7
Ham Petrol Brent Varil Fiyatı (Dolar)	70,7	100,8	82,3	86,7
GSYH Büyüme Hızı	11,4	5,5	4,4	4,0
Sanayi Büyümesi	17,3	1,7	2,5	3,7
Yurt İçi Nihai Talep Büyümesi	11,5	12,5	7,7	3,6
Dünya Büyüme Hızı	6,3	3,5	3,0	2,9
Dünya Mal ve Hizmet Ticareti	10,9	5,1	0,9	3,5
Avro Bölgesi Büyüme Hızı	5,6	3,3	0,7	1,2

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, IMF Ekim 2023 Dünya Ekonomik Görünümü Raporu
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

Dış Ticaret Dengesi

Ödemeler dengesi tanımlı dış ticaret açığı 2022 yılında 89,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı, 2023 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 14,7 artarak 68,6 milyar dolar olmuştur.

2023 yılında dünya genelinde uygulanan sıkılaştırıcı para politika uygulamaları ekonomik aktivite hızının yavaşlamasına neden olmuş, Almanya başta olmak üzere Avrupa Bölgesi büyüme oranlarında düşüş yaşanmıştır. Emtia fiyatlarındaki görece ılımlı seyir sonrasında azalan enerji ithalatına rağmen diğer ithalat kalemlerinin yükselişini sürdürmesiyle genel ithalat düzeyindeki düşüş eğilimi sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak ödemeler dengesi tanımlı dış ticaret açığının bir önceki yıla göre yükselerek 89,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

İhracat

2022 yılında 254,2 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracat, 2023 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,4 azalarak 164,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İhracat seviyesinin baskılanmasında zayıf dış talep ile ihracat fiyatlarındaki düşük seyir etkili olmuştur.

TABLO I: 17- Ülke ve Fasıllara Göre İhracat

(Milyar Dolar)

			Ocak-Ağustos	
	2021	2022	2022	2023
TOPLAM İHRACAT	225,2	254,2	165,5	164,8
Avrupa Birliği Ülkeleri (AB-27)	93,1	103,0	68,7	69,0
Diğer	132,2	151,1	96,8	95,8
Seçilmiş Ülke Grupları				
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	27,7	35,7	22,0	25,7
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	11,3	12,5	7,8	9,0
Bağımsız Devletler Topluluğu	13,6	18,4	10,0	14,9
Türk Cumhuriyetleri	7,2	8,0	4,9	6,3
İslam İşbirliği Teşkilatı	56,7	64,3	41,2	40,2
En Yüksek İhracat Yapılan Ülkeler (1)				
Almanya	19,3	21,1	13,8	14,2
ABD	14,7	16,9	11,4	9,8
Irak	11,1	13,8	8,6	7,7
İngiltere	13,7	13,0	8,6	8,0
İtalya	11,5	12,4	8,4	8,1
En Yüksek İhracat Yapılan Fasıllar (1)				
87. Kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları	25,0	26,8	16,7	19,9
84. Makineler, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksam, parçalar	20,8	22,7	14,3	16,6
27. Mineral yakıtlar, mineral yağlar	8,5	16,4	10,5	9,8
85. Elektrikli makine ve cihazlar	12,0	13,7	8,5	10,0
71. Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar	11,0	10,2	6,4	7,5

Kaynak: TÜİK

(1) Sıralama 2022 yılı verilerine göre yapılmıştır.

Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarından biri olan AB'ye ihracatı, 2023 yılının Ocak-Ağustos döneminde, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 0,4 oranında artarak 69 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Ağustos döneminde ihracat artışı en fazla olan ülkeler Rusya ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) olmuştur. Bu dönemde Diğer Avrupa ülkelerine gerçekleştirilen ihracatta yüzde 18,9 ile kayda değer bir artış gözlenmiştir. Afrika ülkelerine gerçekleştirilen ihracatta yüzde 18,4, Amerika kıtası ülkelerine gerçekleştirilen ihracatta ise yüzde 15,7 düzeyinde azalış gerçekleşmiştir. Afrika ve Amerika ülkelerine gerçekleştirilen ihracattaki düşüş ihracat genel seviyesinin azalmasına neden olmuştur.

İhracatta en yüksek paya sahip olan motorlu kara taşıtları ile bunların aksam ve parçalarına yönelik ihracat 2022 yılındaki artışın ardından 2023 yılının Ocak-Ağustos döneminde artış hızı azalsa da yükselişini sürdürmüştür. Bu dönemde toplam ihracat yüzde 0,4 azalırken motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçalarının ihracatındaki artış yüzde 19,3 oranında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde kazanlar, makineler ve bunların aksam parçaları ihracatı yüzde 16 artarken demir-çelik ihracatında yüzde 47,4 oranında azalış kaydedilmiş, enerji ihracatı ise yüzde 7 düzeyinde azalmıştır.

2023 yılının ilk sekiz aylık döneminde tarım ve ormancılık dışında tüm ana sektörlerin ihracatında azalış gerçekleşmiştir. Bu dönemde, tarım ve ormancılık sektörü ihracatı yüzde 18,3 oranında artarken, imalat sektörü ihracatındaki azalış hızı yüzde 0,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Sektörel düzeyde en yüksek azalış ise yüzde 22,2 oranıyla maden ve taş ocaklığı sektöründe kaydedilmiştir.

2023 yılının kalan döneminde ihracatta bir miktar toparlanma kaydedilmesi ve yıl geneli ihracat seviyesinin yüzde 0,3 oranında artarak 255 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2023 yılında, ihracat fiyatlarında ve reel ihracatta yüzde 0,2 oranında artış yaşanacağı öngörülmektedir.

TABLO I: 18- İhracatın Sektörel Dağılımı

	Milyar Dolar				Yüzde Pay				Yüzde Değişim	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Ocak-Ağustos	
	2021	2022	2022	2023	2021	2022	2022	2023	22/21	23/22
TOPLAM İHRACAT	225,2	254,2	165,5	164,8	100	100	100	100	18,1	-0,4
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	7,2	7,8	4,8	5,7	3,2	3,1	2,9	3,5	13,3	18,3
Madencilik ve Taş Ocaklığı	4,1	4,6	3,2	2,5	1,8	1,8	1,9	1,5	20,6	-22,2
İmalat Sanayii	212,8	240,4	156,6	155,8	94,5	94,6	94,6	94,5	18,2	-0,5
Diğer	1,2	1,4	0,9	0,8	0,5	0,6	0,6	0,5	26,9	-8,3

Kaynak: TÜİK

İthalat

2022 yılında ithalat yüzde 34 oranında artış göstererek 363,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Emtia fiyatlarındaki yükselişe ek olarak iç talep koşulları da ithalattaki artış üzerinde etkili olmuştur.

2023 yılında ithalatın yükseliş eğilimindeki azalış ağırlıklı olarak enerji emtia fiyatlarındaki aşağı yönlü seyir ile enerji ithalatındaki düşüşten kaynaklanmaktadır. Enerji ithalatındaki düşüşe rağmen tüketim ve yatırım malları ile altın ithalatındaki yüksek seyir ithalat genel seviyesindeki düşme eğilimini sınırlandırmıştır. Bu kapsamda, 2023 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,4 oranında artış gösteren ithalat, 247,1 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu dönemde, ara malı ithalatı yüzde 6,5 oranında azalırken, tüketim malları ithalatı yüzde 64,2 ve sermaye malları ithalatı ise yüzde 34,5 oranında artış kaydetmiştir.

TABLO I: 19- İthalatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı

	Milyar Dolar				Yüzde Pay				Yüzde Değişim	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Ocak-Ağustos	
	2021	2022	2022	2023	2021	2022	2022	2023	22/21	23/22
TOPLAM İTHALAT	271,4	363,7	239,0	247,1	100	100	100	100	40,7	3,4
Sermaye Malları	35,9	40,5	25,4	34,1	13,2	11,1	10,6	13,8	9,3	34,5
Ara Malları	210,1	292,4	195,0	182,4	77,4	80,4	81,6	73,8	50,1	-6,5
Tüketim Malları	24,9	30,5	18,5	30,4	9,2	8,4	7,7	12,3	12,0	64,2
Diğer	0,4	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	-38,5	8,3

Kaynak: TÜİK

İthalatın yılın kalan aylarında düşüş eğilimine girmesi ve 2023 yılı sonunda yüzde 0,9 oranında artarak 367 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2023 yılında ithalat fiyatlarında yüzde 9,9 azalış, reel ithalatta ise yüzde 12 düzeyinde artış yaşanacağı öngörülmektedir.

Hizmetler Dengesi, Birincil ve İkincil Gelir Dengesi

2022 yılında olumsuz jeopolitik gelişmelere rağmen uluslararası turizm faaliyetleri artışını sürdürmüş ve seyahat gelirleri salgın öncesi seviyesini aşarak 41,4 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 2023 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 15,7 artarak 30,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen seyahat gelirlerinin 2023 yılında 49 milyar dolara yükseleceği beklenmektedir.

Türkiye, 2022 yılında 89 milyar dolar hizmet geliri elde etmiş ve 50 milyar dolar hizmetler dengesi fazlası vermiştir. Hizmet gelirleri, 2023 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 14 oranında artış göstererek 63,9 milyar dolar seviyesinde, hizmetler dengesi fazlası ise yüzde 4,8 oranında artışla 33,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Hizmet gelirlerine yıllıklandırılmış olarak bakıldığında, 2023 yılı Ağustos ayı itibarıyla 96,8 milyar dolar seviyesine ulaşıldığı görülmektedir. Bu artıştaki belirleyici unsurlar taşımacılık ve seyahat gelirlerindeki yukarı yönlü seyir olmuştur. 2023 yılında hizmet gelirlerinin 99,7 milyar dolar, hizmetler dengesi fazlasının ise 54,5 milyar dolar olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

TABLO I: 20- Cari İşlemler Dengesi

(Milyar Dolar)

	2021	2022	2023(1)	2024(2)
CARİ İŞLEMLER HESABI	-7,2	-48,9	-42,5	-34,7
DIŞ TİCARET DENGESİ	-46,2	-109,5	-112,0	-105,8
İhracat	221,2	252,2	253,3	265,7
İhracat (FOB)	225,2	254,2	255,0	267,0
Bavul Ticareti ve Uyarlama	-4,1	-1,9	-1,7	-1,3
İthalat	248,5	322,5	315,8	337,9
İthalat (CIF)	271,4	363,7	367,0	372,8
Navlun ve Sigorta ve Uyarlama	-22,9	-41,3	-51,1	-34,9
HİZMETLER DENGESİ	31,8	50,1	54,5	60,5
Gelir	61,4	90,5	99,7	106,9
Gider	29,6	40,4	45,2	46,4
Seyahat	25,0	37,3	43,5	46,3
Gelir	26,6	41,4	49,0	52,5
Gider	1,7	4,1	5,5	6,3
BİRİNCİL GELİR DENGESİ	-10,7	-8,6	-7,0	-10,7
Gelir	6,7	8,4	10,3	8,7
Gider	17,4	17,0	17,3	19,4
Yatırım Geliri Dengesi	-10,2	-8,1	-6,6	-10,1
Doğrudan Yatırımlar	-2,8	-1,9	-1,5	-3,3
Portföy Yatırımları	-4,3	-3,5	-1,9	-3,7
Diğer Yatırımlar	-3,1	-2,7	-3,2	-3,2
Faiz Geliri	2,6	3,0	3,3	3,3
Faiz Gideri	5,7	5,7	6,4	6,5
Uzun Vade	4,4	4,5	5,0	5,1
İKİNCİL GELİR DENGESİ	0,9	-0,4	-0,1	0,2

Kaynak: TCMB

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2022 yılında, birincil gelir dengesindeki açık yatırım gelirlerindeki artışın etkisiyle bir önceki yıla göre yüzde 19,6 azalarak 8,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2023 yılının Ocak-Ağustos dönemi birincil gelir dengesi açığı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 26,8 artarak 7,8 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Birincil gelir dengesi açığının 2023 yılında 7 milyar dolar olarak gerçekleşmesi beklenirken ikincil gelir dengesinin 0,1 milyar dolar seviyesinde açık vereceği tahmin edilmektedir.

Dış ticaret, hizmetler, birincil ve ikincil gelir dengelerindeki gelişmeler ve tahminlere göre, 2023 yılında cari işlemler açığının 42,5 milyar dolar olması beklenmektedir.

b) Hedefler

Küresel ölçekte 2022 yılından bu yana devam eden parasal sıkılaştırma politikaları ve uluslararası jeopolitik gerilimler gibi etkenlerin 2023 yılı ihracat artışını baskılayabileceği öngörülmektedir. Bununla birlikte seyahat gelirlerinde artışın sürmesiyle hizmetler gelirlerindeki yukarı yönlü hareket cari işlemler dengesi için olumlu etki oluşturmayı sürdürmektedir. Ayrıca, emtia fiyatlarının görece düşük seyretmesi enerji ithalat tutarlarındaki azalışı beraberinde getirmiştir. Yılın kalan aylarında sıkılaştırıcı politikaların

etkisiyle iç talepteki düşüşle birlikte ithalat değerlerindeki azalışın cari işlemler dengesini olumlu bir şekilde etkilemesi beklenmektedir. Önümüzdeki dönemde dış talep koşullarında iyileşme yaşanacağı öngörülmektedir. Buna ek olarak ihracat ürünleri katma değer bakımından daha üst seviyelere çıkarılacak ve ihracat pazarları çeşitlendirilecektir.

2024 yılında, dış talebin bir önceki yıla göre artması etkisiyle ihracatta ılımlı toparlanma ve seyahat gelirlerinde artış beklentisiyle birlikte, cari işlemler dengesinde iyileşme yaşanması öngörülmektedir. Cari işlemler dengesindeki iyileşme eğilimi sonrasında dış finansman gereksiniminde kademeli bir azalış yaşanacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca, cari işlemler açığının finansmanında teknoloji transferi sağlayan doğrudan yabancı yatırımlar ile uzun vadeli finansman payının artırılması hedeflenmektedir.

2024 yılında ihracatın (fob) yüzde 4,7 artarak 267 milyar dolara, ithalatın (cif) ise yüzde 1,6 artarak 372,8 milyar dolara ulaşması ve böylece dış ticaret açığının 112 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Bu dönemde ihracat ve ithalat fiyatlarının 2024 yılında sırasıyla yüzde 0,5 ve yüzde 1,3 oranlarında artması beklenirken reel ihracatın ve ithalatın ise sırasıyla yüzde 4,2 ve yüzde 0,3 artacağı tahmin edilmektedir.

2024 yılında seyahat gelirlerinin 52,5 milyar dolar seviyesine yükselmesi, hizmetler dengesinin ise 60,5 milyar dolar fazla vermesi tahmin edilmektedir. Birincil gelir dengesinde 10,7 milyar dolar açık öngörülürken ikincil gelir dengesinde 0,2 milyar dolar fazla beklenmektedir.

Söz konusu varsayımlar altında cari işlemler açığının 2024 yılında 34,7 milyar dolar seviyesine gerilemesi, böylece cari işlemler açığının GSYH'ye oranının ise yüzde 3,1 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2.3.2. Sermaye ve Finans Hesapları

a) Mevcut Durum

2022 yılı genelinde Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırımlar ve diğer yatırım hareketlerine bağlı olarak net sermaye girişi gerçekleşirken, portföy yatırımlarına bağlı sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. 2022 yılında net hata ve noksan kaynaklı sermaye girişleri yüksek seviyelere ulaşmıştır. Finansman kalemlerinin alt detayları incelendiğinde, 2022 yılında net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin 8,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar içerisinde gayrimenkul yatırımları 6,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yurt dışı yerleşikler devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) piyasasında 2,2 milyar dolar tutarında net satış yaparken, Hazine tarafından yurt dışına ihracat edilen tahviller yoluyla 5 milyar dolar tutarında net borçlanma gerçekleştirilmiştir. 2022 yılında portföy yatırımları kaynaklı net sermaye çıkışı yaşanmış buna karşın 2023 yılının Ocak-Ağustos döneminde portföy yatırımlarında 0,9 milyar dolar büyüklüğünde net sermaye girişi gerçekleşmiştir. Aynı dönemler itibarıyla, Borsa İstanbul'dan (BİST) ise 98 milyon dolar tutarında sermaye girişi gerçekleşmiş, yurt dışı yerleşikler ise DİBS piyasasında 422 milyon dolar tutarında net alış yapmıştır. Hazine yurt dışı tahvil ihracatında 3,7 milyar dolar, bankalar ise 102 milyon dolar net kullanım gerçekleştirmiştir.

Diğer yatırımlar kaleminde 2022 yılında sermaye girişi olmuştur. 2022 yılında, efektif ve mevduatlar kaynaklı sermaye girişlerinin etkisiyle bu kalemden 40,4 milyar dolar seviyesinde net sermaye girişi gerçekleşmiştir.

TABLO I: 21- Sermaye ve Finans Hesabı

(Milyar Dolar)

	2021	2022	Ocak-Ağustos	
			2022	2023
Cari İşlemler Dengesi	-7,2	-48,9	-35,1	-43,1
Türlerine Göre Sermaye Hareketleri (rezerv hariç) (1)	-29,0	-35,3	-19,0	-21,5
Doğrudan Yatırımlar (net)	-6,9	-8,4	-5,4	-2,6
Portföy Yatırımları (net)	-0,8	13,5	11,4	-0,9
Yabancıların Hisse Senedi Alımları	-1,4	-4,0	-2,8	-0,1
Yabancıların DİBS Alımları	1,1	-2,2	-1,9	0,4
Diğer Yatırımlar (net)	-21,4	-40,4	-24,9	-18,0
Kullanıcıya Göre Sermaye Hareketleri (1) (2)	-29,0	-35,3	-19,0	-21,5
Kamu Kesimi	-15,9	-11,4	-6,6	-17,2
Özel Kesim	-6,2	-15,5	-6,9	-1,6
Bankalar	4,5	10,5	0,3	4,6
Banka dışı	-10,7	-5,0	-6,7	3,0
Doğrudan Yatırımlar (net)	-6,9	-8,4	-5,4	-2,6
Rezerv Varlıklar	23,3	12,3	2,9	-18,6
Net Hata Noksan	1,6	26,0	18,9	3,1

Kaynak: TCMB, Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Eksi işareti girişi göstermektedir.

(2) Doğrudan yatırımlar girişinde kamu özel ayrımı net olarak yapılamadığından ve borç oluşturan bir kalem olarak kabul edilmediğinden kullanıcıya göre sermaye hareketleri kısmında hesaplama dâhil edilmeyip ayrı olarak verilmiştir. Ayrıca sermaye hesabı altında yer alan göçmen transferleri ve üretilmeyen ve finansal olmayan varlıklar kalemleri de hesaplama dâhil edilmemiştir.

2.4. ENFLASYON VE PARA POLİTİKASI

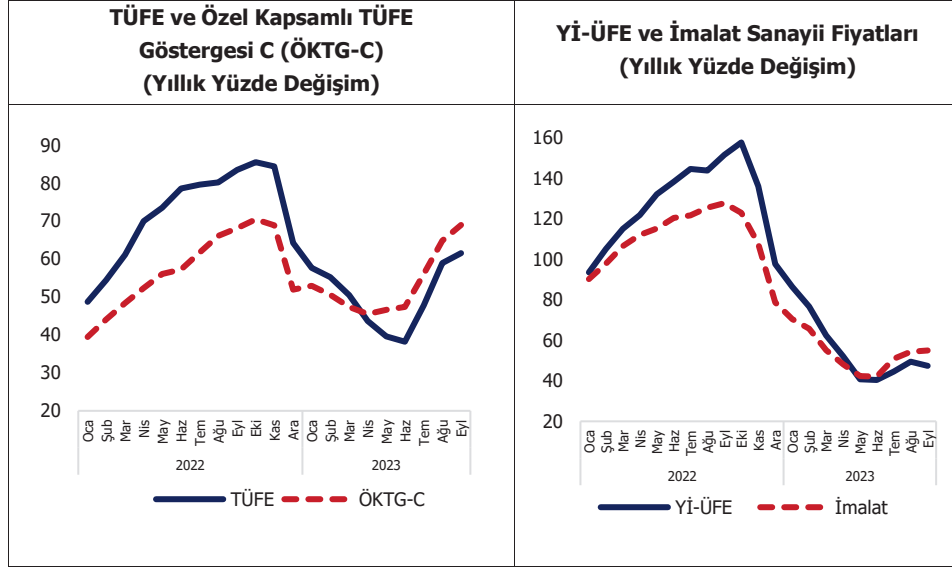
a) Mevcut Durum

2022 yılı sonunda yüzde 64,3 olarak gerçekleşen TÜFE yıllık artış hızının bir önceki yıla göre 28,2 puan artmasında gıda, hizmet ve enerji fiyatlarındaki artışlar belirleyici olmuştur. 2022 yılı Ekim ayında yüzde 85,5 ile en yüksek zirve değerini gören TÜFE yıllık artış oranı bu tarihten itibaren düşüşe geçmiştir.

2023 yılında ise enerji fiyatlarındaki yüksek baz ve gıda fiyatlarındaki yatay seyir enflasyonu olumlu yönde etkilerken hizmet fiyatlarında gözlenen katılık TÜFE yıllık artışındaki düşüşü sınırlandırmıştır. Söz konusu gelişmeler neticesinde, Eylül 2023 itibarıyla yıllık enflasyon 2022 yılı sonu seviyesine göre yaklaşık 2,7 puan azalarak yüzde 61,5 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Döviz kurları ile emtia fiyatlarındaki artış nedeniyle Yİ-ÜFE artış hızı 2022 yılında 2021 yılı sonuna göre 17,8 puan artarak yüzde 97,7 oranında gerçekleşmiştir. 2023 yılında ise emtia fiyatlarında yüksek baz ve TL'de gözlenen istikrarla birlikte Yİ-ÜFE artış hızı ivme kaybetmiş ve Eylül 2023 itibarıyla yüzde 47,4 seviyesine gerilemiştir.

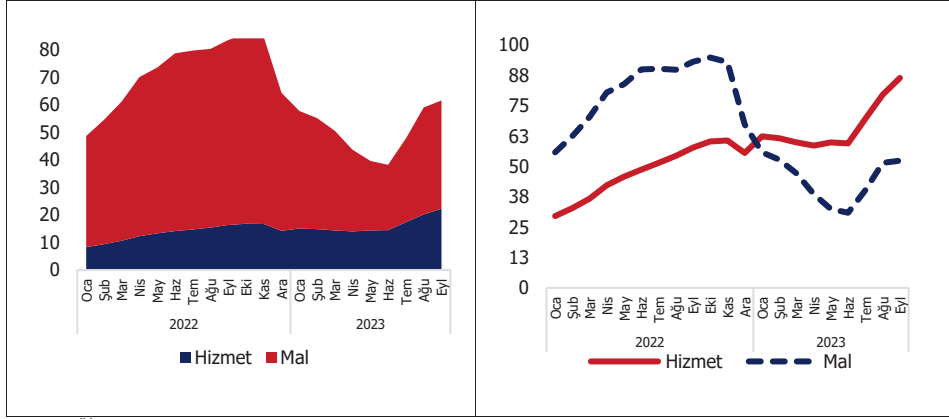
GRAFİK I: 4- Fiyat Gelişmeleri

Kaynak: TÜİK

2023 yılının ilk çeyreğinde TÜFE yıllık artış oranı enerji ve temel mallardaki yüksek baz ve gıda fiyatlarındaki olumlu seyir ile birlikte Mart ayı itibarıyla yüzde 50,5'e gerilemiştir. Yılın ikinci çeyreğinde ise TÜFE yıllık artış oranı, enerji ve gıda fiyatlarındaki olumlu görünümün devamı ile yüzde 38,2 seviyesine gerilemiştir. Yılın üçüncü çeyreğinde ise kurlarda yaşanan yükseliş, ücret ayarlamaları ve vergi düzenlemelerinin etkisiyle TÜFE yıllık artış oranı ivme kazanmış ve Eylül ayı itibarıyla yüzde 61,5'e yükselmiştir.

GRAFİK I: 5- Mal ve Hizmet Fiyatları (TÜFE'ye Katkı ve Yıllık Yüzde Değişim)

Kaynak: TÜİK

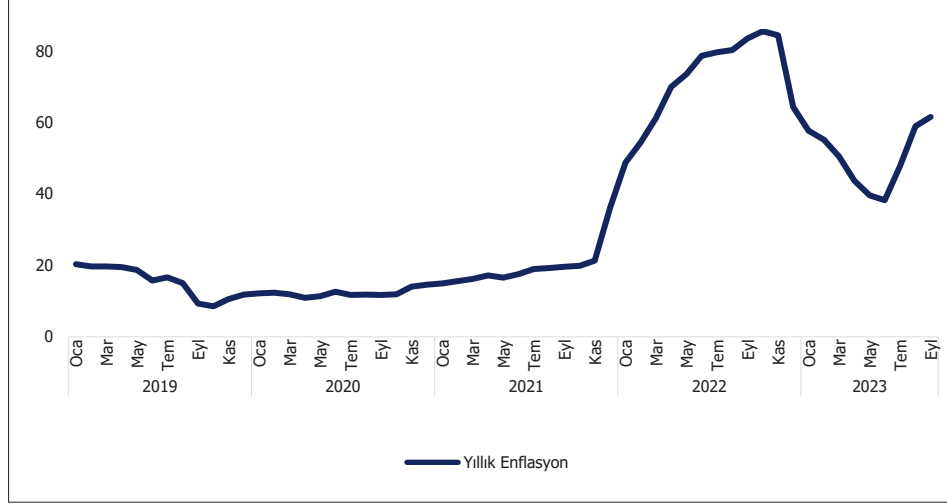
2023 yılının ilk yarısında düşüş sergileyen temel mal grubu fiyatları artış oranı, yılın üçüncü çeyreğinde özellikle dayanıklı mal fiyatlarındaki olumsuz gelişmelere paralel olarak görece hızlanmıştır. Hizmet fiyatları artış oranı ise yılın ilk yarısında görece yatay seyredirken üçüncü çeyrekte yukarı yönlü ivmelenmiştir. Temel mal ve hizmet gruplarındaki gelişmelere paralel olarak özel kapsamlı TÜFE göstergelerinden ÖKTG-B ve ÖKTG-C endeksleri yıllık artışı Eylül 2023 itibarıyla sırasıyla yüzde 67,2 ve yüzde 68,9 olarak gerçekleşmiştir.

2023 yılı sonunda TÜFE yıllık artış oranının kur ve vergi düzenlemelerinin birikimli etkilerinin devam etmesi ve doğal gaz fiyatlarındaki geçici düzenlemenin düşürücü etkisinin azalmasıyla birlikte yüzde 65 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir.

TCMB, fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek temel amacı doğrultusunda enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde para politikası uygulamalarını sürdürmektedir.

GRAFİK I: 6- Yıllık Enflasyon

(Yüzde)

Kaynak: TCMB, TÜİK

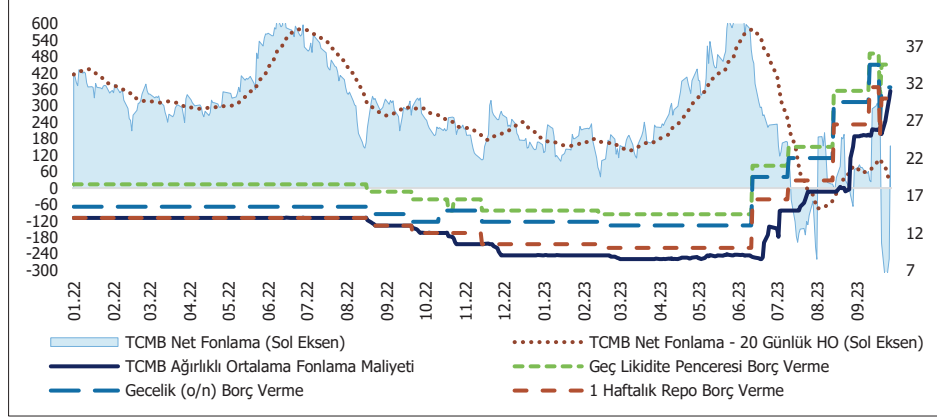
2022 yılının ilk yarısında arz ve talep şoklarının ayrıştırılmasına yönelik yapılan analizler ışığında politika faizini sabit tutan TCMB, yılın üçüncü çeyreğinde ise küresel büyümeye yönelik belirsizliklerin ve jeopolitik risklerin arttığı bir dönemde ekonomik aktivitedeki ivmenin sürdürülmesi açısından finansal koşulların destekleyici olmasına yönelik Ağustos, Eylül, Ekim ve Kasım aylarında toplamda 400 baz puanlık faiz indirim kararı almıştır.

2023 yılının ilk yarısında genel olarak 2022 yılında sağlanan para politikası duruşunu koruyan Merkez Bankası sadece Şubat ayında deprem felaketi sonrasında sanayi üretiminde yakalanan ivmenin ve istihdamdaki artış trendinin sürdürülmesi amacıyla finansal koşulların daha destekleyici olmasına karar vererek politika faizinde 50 baz puanlık indirime gitmiştir.

Merkez Bankası, dezenflasyon sürecinin en kısa sürede tesisi, enflasyon beklentilerinin çıpalanması, fiyatlama davranışlarındaki bozulmanın kontrol altına alınması amaçları doğrultusunda 2023 yılının Haziran ayından itibaren para politikası duruşunda değişikliğe gitmiştir. Buna paralel olarak Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında toplamda 2.150 baz puanlık faiz artırımına gidilmiştir.

GRAFİK I: 7- TCMB Net Fonlaması (Milyar TL) ve Faiz Oranları

(Yüzde)

Kaynak: TCMB

TABLO I: 22- TCMB Net Döviz Alımları

(Milyon Dolar)

Yıl	İhracat Reeskont Kredileri	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Enerji İthalatçısı KİT'lere Döviz Satışı	Toplam Net Döviz Alımları
2002	25	795	-	16	12	-	824
2003	34	5 652	-	4 229	-	-	9 915
2004	27	4 104	-	1 283	9	-	5 405
2005	25	7 442	-	14 565	-	-	22 032
2006	4	4 296	1 000	5 441	2 105	-	6 636
2007	2	9 906	-	-	-	-	9 908
2008	5	7 584	100	-	-	-	7 489
2009	1 040	4 314	900	-	-	-	4 454
2010	1 104	14 865	-	-	-	-	15 969
2011	1 920	6 450	11 210	-	2 390	-	-5 230
2012	8 295	-	1 450	-	1 006	-	-5 839
2013	12 664	-	17 610	-	-	-	-4 949
2014	12 999	-	10 439	-	3 151	1 321	-1 912
2015	15 182	-	12 346	-	-	10 505	-7 669
2016	15 022	-	3 400	-	-	5 084	6 538
2017	12 491	-	-	-	-	7 851	4 640
2018	14 902	-	-	-	-	7 699	7 203
2019	22 693	-	-	-	-	6 456	16 237
2020	23 067	-	-	-	-	5 985	17 082
2021	21 079	-	-	-	7 278	6 111	7 690
2022	17 623	-	-	-	-	17 971	-348
2023(1)	2 997	-	-	-	-	-	2 997

Kaynak: TCMB İstatistikleri, Piyasa Verileri, Aylık Döviz Alım Satım Tutarları

(1) 2023 yılı verileri ilk 9 ay itibarıdır.

İhracat reeskont kredileri yoluyla TCMB döviz rezervlerine 2022 yılında 17,6 milyar dolar, 2023 yılının ilk dokuz ayında ise 3 milyar dolar katkı sağlanmıştır.

TCMB'nin altın hariç brüt döviz rezervi 2022 yılı sonunda bir önceki yılsonuna göre 10,3 milyar dolar artışla 82,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Eylül 2023 itibarıyla TCMB'nin altın hariç brüt döviz rezervi 2022 yılı sonuna göre 0,2 milyar dolar artışla 83,1 milyar dolar seviyesindedir.

2023 yılı üçüncü çeyrek sonu itibarıyla para tabanı 2022 yılı sonuna göre yüzde 104 oranında artmıştır. Bununla birlikte, emisyon toplamı 110,3 milyar TL artış göstermiştir. Aynı dönemde TCMB dış varlıkları 4,4 milyar dolar azalırken toplam yükümlülükleri ise 0,3 milyar dolar artmıştır. Bu doğrultuda, TCMB'nin net dış varlık pozisyonunda 4,7 milyar dolar azalış gerçekleşmiştir.

M1, M2 ve M3 para arzları, Eylül 2023 itibarıyla 2022 yılı sonuna göre sırasıyla yüzde 43,5, yüzde 50,4 ve yüzde 49,4 oranlarında artmıştır. M1 para arzındaki artışta, Türk lirası cinsinden vadesiz mevduatlardaki artış etkili olmuştur. M2 para arzında kaydedilen artışta ise M1 para arzındaki ve Türk lirası cinsi vadeli mevduatlardaki değerlendirme belirleyici olmuştur.

TABLO I: 23- Parasal Büyüklükler ve TCMB Bilançosu Seçilmiş Kalemleri

	2022	2023		
	4.Ç	1.Ç	2.Ç	3.Ç
Milyon TL				
Para Arzları				
M1	3 131 103	3 469 728	4 180 537	4 492 329
M2	8 212 797	9 059 276	10 834 532	12 349 280
M3	8 478 501	9 289 651	11 109 896	12 666 009
Milyon TL				
Para Tabanı	1 042 638	1 089 601	1 218 979	2 127 425
Emisyon	341 499	366 450	515 954	452 054
Net Dış Varlıklar	542 817	330 695	267 756	613 116
Net Uluslararası Rezervler	514 984	353 626	253 709	564 927
Net İç Varlıklar	499 821	758 906	951 223	1 514 309
Hazine Borçları	150 346	163 368	231 698	180 465
Değerleme Hesabı	329 137	318 196	576 653	800 522
Milyon Dolar				
Dış Varlıklar	131 517	126 465	138 725	127 054
Toplam Yükümlülükler	114 252	122 808	142 886	114 530
Yurt Dışı	16 942	26 587	39 593	30 575
Yurt İçi	97 310	96 221	103 293	83 954
Net Dış Varlık Pozisyonu	17 265	3 656	-4 161	12 524

Kaynak: TCMB

Not: Alt kalemlerin tamamı gösterilmediği için toplamlar tutmayabilmektedir. Veriler ayın son Cuma günü itibarıdır. Bilanço büyüklüklerine ait rakamlar Stand By Bilançosundan alınmıştır.

b) Hedefler

Dezenflasyon süreci öncesi geçiş döneminde atılan adımların etkisinin görülmeye başlanmasıyla birlikte TÜFE yıllık artış hızının 2024 yılı ortalarından itibaren düşüş eğilimine girmesi ve 2024 yılı sonunda yüzde 33 olarak gerçekleşmesi hedeflenmektedir.

2.5. MALİ PİYASALAR**a) Mevcut Durum**

Finans sektörünün toplam aktif büyüklüğü, Haziran 2023 itibarıyla 23,4 trilyon TL olarak gerçekleşmiş olup aktiflerin GSYH'ye oranı yüzde 121,9 olmuştur. 2022 yılı sonuna göre bankaların sektör paylarında sınırlı düşüş görülürken sigorta ve emeklilik şirketleri ile portföy yönetim şirketlerinde artış yaşanmıştır. Aracı kurumlar ve yatırım ortaklıkları dışındaki finansal kuruluşların aktif büyüklüklerinin GSYH'ye oranları ise artış göstermiştir.

TABLO I: 24- Finansal Sektör Kuruluşlarına Dair Bazı Göstergeler

	Aktif Büyüklük (1)				Aktif Büyüklük (2)				Sektör Payı				GSYH'ye Oran				Kuruluş Sayısı		
	Milyar TL				Milyar Dolar				Yüzde				Yüzde				Adet		
	2021	2022	2023-6	2023-6	2021	2022	2023-6	2023-6	2021	2022	2023-6	2023-6	2021	2022	2023-6	2023-6	2021	2023-6	
Bankalar	9 215,5	14 347,4	19 102,8	19 102,8	691,4	767,3	739,8	739,8	85,8	81,7	81,6	81,6	127,0	95,6	99,4	99,4	55	57	57
Mevduat Bankaları	7 882,8	12 340,6	16 417,4	16 417,4	591,4	660,0	635,8	635,8	73,4	70,3	70,1	70,1	108,6	82,2	85,5	85,5	34	35	35
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	615,3	819,1	1 067,6	1 067,6	46,2	43,8	41,3	41,3	5,7	4,7	4,6	4,6	8,5	5,5	5,6	5,6	15	16	16
Katılım Bankaları	717,3	1 187,6	1 617,8	1 617,8	53,8	63,5	62,6	62,6	6,7	6,8	6,9	6,9	9,9	7,9	8,4	8,4	6	6	6
BDDK Gözetimindeki Banka Dışı Finansal Kuruluşlar	225,8	382,7	493,3	493,3	16,9	20,5	19,1	19,1	2,1	2,2	2,1	2,1	3,1	2,5	2,6	2,6	119	118	119
Finansal Kiralama Şirketleri	106,0	163,6	220,7	220,7	8,0	8,7	8,5	8,5	1,0	0,9	0,9	0,9	1,5	1,1	1,1	1,1	22	21	21
Faktoring Şirketleri	65,0	135,6	163,7	163,7	4,9	7,3	6,3	6,3	0,6	0,8	0,7	0,7	0,9	0,9	0,9	0,9	54	49	49
Finansman Şirketleri	48,7	74,6	97,8	97,8	3,7	4,0	3,8	3,8	0,5	0,4	0,4	0,4	0,7	0,5	0,5	0,5	16	19	20
Varlık Yönetim Şirketleri	6,1	8,9	11,2	11,2	0,5	0,5	0,4	0,4	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	21	23	23
Tasarruf Finansman Şirketleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	6	6
Sigorta ve Emeklilik Şirketleri	429,1	781,0	1 091,0	1 091,0	32,2	41,8	42,2	42,2	4,0	4,4	4,7	4,7	5,9	5,2	5,7	5,7	65	70	74
Hayat Dışı	125,2	249,0	370,1	370,1	9,4	13,3	14,3	14,3	1,2	1,4	1,6	1,6	1,7	1,7	1,9	1,9	41	45	50
Hayat/Emeklilik	294,2	513,3	682,7	682,7	22,1	27,5	26,4	26,4	2,7	2,9	2,9	2,9	4,1	3,4	3,6	3,6	21	21	20
Reasürans	9,7	18,7	38,2	38,2	0,7	1,0	1,5	1,5	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	3	4	4
Yatırım Ortaklıkları	157,4	334,9	403,0	403,0	11,8	17,9	15,6	15,6	1,5	1,9	1,7	1,7	2,2	2,2	2,1	2,1	51	55	55
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları	149,8	306,6	352,1	352,1	11,2	16,4	13,6	13,6	1,4	1,7	1,5	1,5	2,1	2,0	1,8	1,8	36	39	39
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları	0,7	1,0	1,0	1,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9	9	9
Girişim Sermayesi Yatırım Ort.	6,9	27,9	49,9	49,9	0,5	1,5	1,9	1,9	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,3	6	7	7
Portföy Yönetim Şirketleri	653,1	1 566,6	2 156,1	2 156,1	49,0	83,8	83,5	83,5	6,1	8,9	9,2	9,2	9,0	10,4	11,2	11,2	52	59	60
Aracı Kurumlar	61,4	152,4	167,3	167,3	4,6	8,2	6,5	6,5	0,6	0,9	0,7	0,7	0,8	1,0	0,9	0,9	72	72	72
TOPLAM	10 742,3	17 565,0	23 413,6	23 413,6	805,9	939,4	906,7	906,7	100,0	100,0	100,0	100,0	148,0	117,0	121,9	121,9	414	431	437

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCMB, TÜİK, SPK, BDDK, SEDDK

(1) Portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüğünü ifade etmektedir.

(2) İlgili dönem sonu TCMB döviz alış kurları kullanılarak Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hesaplanmıştır.

Finansal İstikrar Kapsamında Hanehalkı ve Finans Dışı Kesim Borçluluğu

Türkiye'nin hanehalkı ve finans dışı kesim borçluluğu hem gelişmekte olan ülkeler hem de gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşük seviyededir. Hanehalkı finansal varlıkları, mevduat ve mevduat dışı finansal varlıklardaki artış ile önemli bir yükseliş kaydederken, hanehalkı finansal yükümlülükleri de aynı şekilde yükselmiştir. Hanehalkı finansal varlıklarının yükümlülüklerini karşılama oranında geçen senenin aynı ayına göre nispeten yatay bir seyir görülmekte ve varlıkların yükümlülükleri karşılama oranında bir risk bulunmamaktadır. Finansal istikrarın sürdürülebilirliğini olumlu yönde etkileyen bu seyrinde, hanehalkının yabancı para cinsinden borçlanmaması ve tüketici kredilerinde uygulanan makroihtiyati tedbirlerin etkisi oldukça yüksektir. Ayrıca finans dışı kesimin yabancı para cinsinden borçlanmasına yönelik tedbirler bu seyri desteklemiştir.

TABLO I: 25- Hanehalkı Finansal Varlık ve Yükümlülükleri

(Milyar TL)

	2021	2022	Haziran	
			2022	2023
Mevduat	2 973,4	4 530,3	3 740,3	6 305,4
Tasarruf Mevduatı	1 032,3	2 357,3	1 522,1	3 650,9
Döviz Tevdiatı	1 560,3	1 681,6	1 770,6	1 968,7
Kıymetli Maden Deposu	380,8	491,4	447,6	685,8
Tahvil ve Bonolar	28,3	38,6	37,6	77,1
Kamu	14,8	24,1	24,8	62,2
Özel Sektör	13,4	14,5	12,8	14,9
Yatırım Fonları	446,7	810,5	549,5	1 050,2
Menkul Kıymet	194,2	430,1	248,6	605,7
Emeklilik (1)	243,7	431,9	298,7	564,2
Hisse Senedi	294,3	1 003,5	397,0	1 018,4
Diğer Menkul Kıymetler (2)	4,5	1,1	3,0	0,9
TOPLAM VARLIKLAR	3 747,5	6 388,0	4 727,5	8 460,1
Banka Kredileri	1 011,1	1 566,8	1 226,1	2 211,6
Konut Kredileri	299,8	360,7	347,7	438,9
Taşıt Kredileri	13,3	49,8	24,0	82,9
İhtiyaç Kredileri	482,0	696,5	562,9	889,0
Kredi Kartları	216,0	459,9	291,6	800,8
Finansman Şirketi Kredileri	15,6	15,7	15,7	14,7
Konut Kredileri	0,0	0,0	0,0	0,0
Taşıt Kredileri	11,9	11,2	12,1	9,1
İhtiyaç Kredileri	3,7	4,5	3,6	5,6
Finansal Kiralama Şirketi Kredileri (3)	0,2	0,2	0,1	0,1
TOPLAM YÜKÜMLÜLÜKLER	1 026,9	1 582,7	1 242,0	2 226,3
Varlıklar/GSYH (Yüzde)	51,6	42,6	46,4	43,2
Yükümlülükler/GSYH (Yüzde)	14,2	10,5	12,2	11,4
Varlıklar/Yükümlülükler (Yüzde)	364,9	403,6	380,6	380,0

Kaynak: BDDK, TÜİK, MKK, TBB Risk Merkezi, Emeklilik Gözetim Merkezi, Strateji ve Bütçe Başkanlığı Hesaplamaları

(1) Katılımcıların fon tutarı ile devlet katkısı tutarı toplamını ifade etmektedir. Otomatik katılım sistemi verileri de dâhil edilmiştir.

(2) Varlığa dayalı menkul kıymetler, varlık teminatlı menkul kıymetler ve kira sertifikalarını içermektedir.

(3) Finansal kiralama şirketlerince kullanılan konut kredilerini ihtiva etmektedir.

Haziran 2023 itibarıyla hanehalkı finansal borcu, önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 79,3 oranında artarak 2,2 trilyon TL'ye yükselmiştir. Banka kredileri stokunun önceki yılın aynı dönemine göre toplam yükümlülükler içerisindeki payı 0,5 puan artış ile yüzde 99,3 olmuş ve hanehalkı toplam finansal yükümlülükler içerisindeki en büyük kalemi olmaya devam etmiştir. Haziran 2023 itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre bankaların kullandığı kredi stoku yüzde 80,4 artarken finansman şirketlerinin kullandığı kredi stoku yüzde 6,4 oranında azalmıştır.

Banka kredisi stokunun alt kalemlerine bakıldığında bireysel kredi kartı borcu ve taşıt kredilerindeki artış diğer kalemlerden daha fazla gerçekleşmiştir. Haziran 2023 itibarıyla önceki yılın aynı dönemine göre taşıt kredisi stoku yüzde 245,4, kredi kartı stoku yüzde 174,6, ihtiyaç kredisi stoku yüzde 57,9 ve konut kredisi stoku yüzde 26,2 oranında artmıştır. Banka kredisi stoku içinde Haziran 2023 itibarıyla ihtiyaç kredileri yüzde 40,2, kredi kartları yüzde 36,2, konut kredileri yüzde 19,9 ve taşıt kredileri ise yüzde 3,8 ağırlığa sahiptir. Önceki yılın aynı dönemine göre kredi kartları ve taşıt kredilerinin banka kredisi stoku içerisindeki ağırlığı artarken konut ve ihtiyaç kredilerinin ağırlıkları azalış göstermiştir. Banka kredileri stokunun artış göstermesinde en önemli etken ağırlıkları da dikkate alındığında kredi kartı borçlarındaki artış olmuştur.

Haziran 2023 itibarıyla hanehalkı finansal varlıkları yıllık yüzde 79 oranında artarak 8,5 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Hanehalkı varlıklarının yüzde 74,5'lik en büyük kısmını oluşturan mevduat söz konusu dönemde yüzde 68,6 artmıştır. Mevduat kalemindeki artışta itici güç önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 140 artış gösteren tasarruf mevduatı olmuştur. Hanehalkı varlıklarındaki döviz tevdiat hesabındaki artış ise yüzde 11,2 ile sınırlı kalmıştır. Mevduat içinde en düşük paya sahip olan kıymetli maden depo hesaplarının TL değeri yüzde 53,2 artış göstermiştir. Hanehalkının tahvil ve bono stokunun toplam varlıkları içerisindeki payı yüzde 0,9 oranında olup önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 105,1 oranında yükselmiştir. Borsa İstanbul'da devam eden güçlü halka arz eğilimi ve yerli yatırımcı ilgisiyle beraber hanehalkının hisse senedi stoku yüzde 156,5 artmıştır. Bu dönemde hanehalkının sahip olduğu yatırım fonları yüzde 91,1 oranında yükselmiştir.

Bir önceki yılın aynı dönemiyle kıyaslandığında Temmuz 2023 itibarıyla finansal kesim dışındaki firmaların net döviz açığı, 12,1 milyar dolar azalarak 79,3 milyar dolar olmuştur. Varlıklarda herhangi bir değişim olmazken yükümlülüklerde yüzde 3,8 azalış gerçekleşmiştir. Varlıklardaki en büyük kalem olan mevduat, 108,3 milyar dolar seviyesine gerilemiş ve yıllık azalış yüzde 2,6 olmuştur. Aynı dönemde ihracat alacakları yüzde 3,5, yurt dışına doğrudan sermaye yatırımları yüzde 16,8 artmıştır. Temmuz 2023 itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre yurt dışından sağlanan krediler yüzde 0,6 artarak 102,4 milyar dolar olurken yurt içinden sağlanan krediler yüzde 10,7 düşüşle 108,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Böylece yükümlülükler kaleminde en önemli yere sahip olan nakdi krediler yüzde 5,6 azalışla 211 milyar dolar seviyesine gerilemiş ve nakdi krediler içinde yurt içi ve yurt dışından sağlanan kredi miktarları birbirine yaklaşmıştır.

Kısa vadeli net döviz pozisyonuna bakıldığında finansal kesim dışındaki firmalar fazla vermeye devam etmiştir. 2023 yılı Temmuz ayında kısa vadeli net döviz pozisyonu fazlası 65,2 milyar dolar olmuştur. Bu dönemde firmaların kısa vadeli yükümlülüklerinde artış, kısa vadeli varlıklarında ise azalış meydana geldiğinden kısa vadeli net döviz pozisyonu fazlasında bir önceki yılın aynı dönemine göre 2 milyar dolar tutarında düşüş

gerçekleşmiştir. Kısa vadeli varlıklar yıllık 0,9 milyar dolar gerilerken kısa vadeli yükümlülükler ise 1,1 milyar dolar yükselmiştir.

TABLO I: 26- Finansal Kesim Dışındaki Firmaların Döviz Varlık ve Yükümlülükleri

(Milyar Dolar)

	2021	2022	Temmuz	
			2022	2023
Varlıklar	153,1	168,3	171,9	171,9
Mevduat	100,7	104,9	111,2	108,3
Menkul Kıymetler	1,3	1,5	1,3	1,9
İhracat Alacakları	33,7	40,7	37,5	38,8
Yurt Dışına Doğrudan Sermaye Yatırımları	17,5	21,2	19,6	22,9
Yükümlülükler	273,8	257,6	261,0	251,2
Nakdi Krediler	240,5	216,5	223,4	211,0
Yurt İçinden Sağlanan Krediler	137,6	111,8	121,6	108,6
Döviz Kredileri (Bilgi İçin)	130,5	105,7	115,6	102,9
Döviz Endeksli Krediler (Bilgi İçin)	1,0	0,5	0,6	0,4
Yurt Dışından Sağlanan Krediler	102,9	104,7	101,8	102,4
İthalat Borçları	33,3	41,1	37,6	40,2
Net Döviz Pozisyonu	-120,7	-89,4	-91,4	-79,3
Kısa Vadeli Varlıklar (1)	135,7	147,1	149,9	149,0
Kısa Vadeli Yükümlülükler (2)	76,3	81,7	82,7	83,8
Kısa Vadeli Net Döviz Pozisyonu	59,3	65,4	67,2	65,2

Kaynak: TCMB

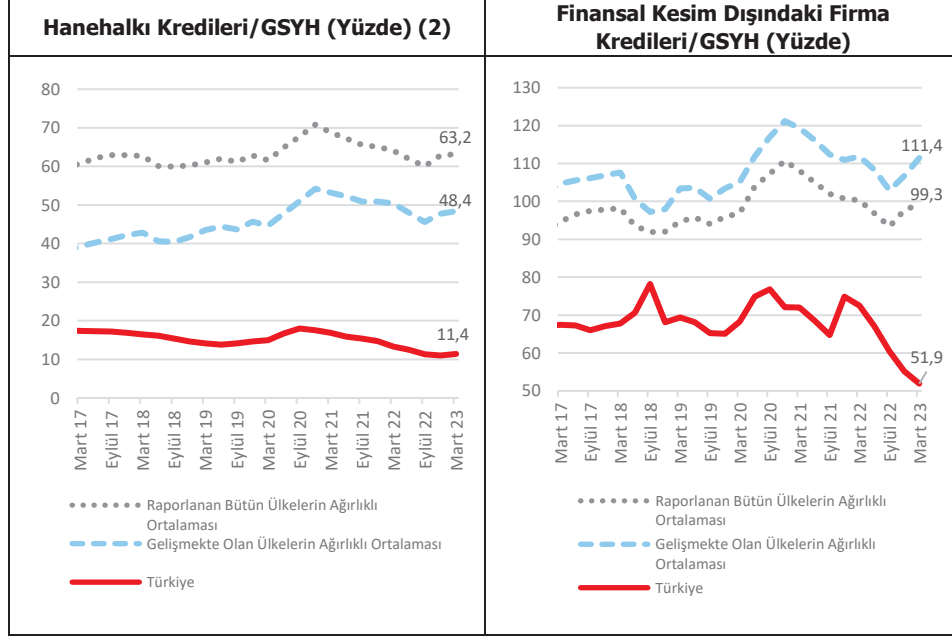
(1) Kısa Vadeli Varlıklar=Mevduat+Menkul Kıymetler+İhracat Alacakları

(2) Kısa Vadeli Yükümlülükler=Yurt İçi Bankalar, Faktoring Şirketleri ve Finansman Şirketlerinden Sağlanan Kısa Vadeli Döviz Kredileri ile Döviz Endeksli Krediler+Yurt Dışından Sağlanan Kısa Vadeli Krediler ile Vadeye Kalan Süresi 1 Yılda Az Olan Uzun Vadeli Krediler+Kısa Vadeli İthalat Borçları ile Vadeye Kalan Süresi 1 Yılda Az Olan Uzun Vadeli İthalat Borçları

Türkiye'nin hanehalkı borçluluğu ve finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ye oranı uluslararası karşılaştırmalara göre dünya genelinden olumlu ayrılmış ve finansal riskler düşük seviyede gerçekleşmiştir. Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements) veri tabanına göre, 2023 yılı ilk çeyreği itibarıyla Türkiye'nin hanehalkı kredilerinin GSYH'ye oranı yüzde 11,4 ile hem gelişmekte olan ülkelerin hem de raporlanan ülke ortalamalarının oldukça altındadır. Aynı dönemde, raporlanan tüm ülkelerin ağırlıklı ortalaması yüzde 63,2 iken gelişmekte olan ülke ağırlıklı ortalaması yüzde 48,4'tür.

Raporlanan ve gelişmekte olan ülkelerde finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ye oranı artarken Türkiye'de ilgili oran önemli ölçüde düşüş göstermiştir. Diğer ülke gruplarıyla karşılaştırıldığında, Türkiye 2023 yılı ilk çeyreği itibarıyla yüzde 51,9 oranıyla düşük riskliliğe sahiptir. Aynı dönemde raporlanan tüm ülkelerin ağırlıklı ortalaması yüzde 99,3 iken gelişmekte olan ülke ağırlıklı ortalaması yüzde 111,4'tür. Türkiye'de 2023 yılı ilk çeyreği itibarıyla finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ye oranının beş çeyreklik düşüş süreci devam ederken raporlanan ülke ve gelişmekte olan ülkelerde bu oran son iki çeyrek boyunca artış göstermektedir. Ayrıca, 2002'ye kadar giden seride Türkiye'de ilgili oran 2013 üçüncü çeyreğinden bu tarafa en düşük seviyesine gerilemiştir.

GRAFİK I: 8- Hanehalkı Kredilerinin ve Finansal Kesim Dışındaki Firma Kredilerinin GSYH'ye Oranı (1)

Kaynak: Uluslararası Ödemeler Bankası

(1) Raporlanan ülke sayısı 43'tür.

(2) Hanehalkı kredileri kapsamında hanehalkına hizmet eden kâr amacı gütmeyen kuruluş kredileri de yer almaktadır.

Bankacılık

Ağustos 2023'te bankacılık sektöründe 35'i mevduat, 16'sı kalkınma ve yatırım, 6'sı ise katılım bankası olmak üzere toplam 57 banka faaliyet göstermektedir. Ağustos 2023 itibarıyla bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü TL bazında yıllık yüzde 60,1 artarak 20,3 trilyon TL, dolar bazında ise yüzde 9,1 artarak 762 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 27- Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri

	2021	2022	Ağustos	
			2022	2023
Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	9 215	14 347	12 699	20 332
Aktif Büyüklüğü (Milyar Dolar) (1)	691	767	699	762
Canlı Krediler (Milyar TL)	4 901	7 581	6 661	10 450
Mevduat (Milyar TL)	5 303	8 862	7 739	12 932
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (2)	92 942	431 614	252 208	350 589
Banka Sayısı (Adet)	55	57	57	57
Şube Sayısı (Adet)	11 098	11 034	11 102	11 038
Personel Sayısı (Bin Kişi)	202	206	204	208
Performans (Yüzde)				
Dönem Net Kârı / Ortalama Aktifler (2)	1,3	3,7	2,3	2,0
Dönem Net Kârı / Ortalama Özkaynaklar (2)	15,5	49,9	30,2	24,2
Mevduat / Toplam Pasifler	57,5	61,8	60,9	63,6
İhraç Edilen Menkul Değerler / Toplam Pasifler	3,4	2,3	2,7	2,2
Canlı Krediler / Toplam Aktifler	53,2	52,8	52,5	51,4
Menkul Değerler / Toplam Aktifler	16,0	16,5	16,4	17,1
Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	18,4	19,5	18,7	18,5
Yabancı Para Net Genel Pozisyonu / Yasal Özkaynak	6,1	2,3	5,7	6,2
Tahsili Gecikmiş Alacak Oranı	3,2	2,1	2,4	1,6
Özel Karşılık Oranı	77,6	86,7	83,3	85,8
Kredi / Mevduat Oranı	92,4	85,5	86,1	80,8
Likidite Yeterlilik Oranı	148,0	155,6	156,5	161,9

Kaynak: BDDK

(1) İlgili dönem sonu TCMB döviz alış kurları kullanılarak Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hesaplanmıştır.

(2) Yıl içerisindeki birikimli değerleri göstermektedir.

Ağustos 2023 itibarıyla yerli özel bankalar sektör aktiflerinin yüzde 28,7'sini, yabancı özel bankalar yüzde 25,4'ünü, kamu bankaları ise yüzde 45,8'ini temsil etmektedir. Bir önceki yılın aynı ayına göre özel bankaların payında azalış, kamu bankalarının payında artış görülmüştür. Fonksiyonel gruplar bazında kalkınma ve yatırım bankalarının payı azalırken katılım bankalarının payında artış olmuştur. Buna göre, mevduat bankaları sektör aktiflerinin yüzde 85,9'unu, katılım bankaları yüzde 8,6'sını, kalkınma ve yatırım bankaları ise yüzde 5,6'sını temsil etmektedir.

Bankacılık sektörünün toplam kredi hacmi Ağustos ayında önceki yılın aynı ayına göre yüzde 56,9 artarak 10,5 trilyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Kredilerin türlerine göre dağılımına bakıldığında toplam kredi hacminin yüzde 46,1'i kurumsal kredilerden, yüzde 27,9'u KOBİ kredilerinden, yüzde 13,8'i tüketici kredilerinden ve yüzde 12,2'si kredi kartlarından oluşmaktadır. 2022 yılı Nisan ayından bu yana izlenen hedefli kredi politikası sonucunda kurumsal kredilerin payı azalırken KOBİ kredilerinin payı artış kaydetmiştir. 2023 yılı Haziran ayından bu yana para politikasında kademeli faiz artışları ve makroihtiyati politikalarda sadeleşme süreci yürütülmektedir. Atılan adımlar neticesinde kredi piyasasının işlevselliğinin arttığı ve kredi artış oranlarının daha dengeli bir patikaya geldiği gözlenmektedir.

Kredilerin tahsili gecikmiş alacak (TGA) oranları 2019 yılından bu yana düşüş eğilimindedir. Kredi büyümesindeki güçlü seyre karşın TGA bakiyesine geçişlerin ılımlı seyretmesi ve kurlarda yaşanan yukarı yönlü hareketler, tahsili gecikmiş alacakların toplam krediler içerisindeki payının gerilemesine yol açmaktadır. Böylelikle, Ağustos 2022'de yüzde 2,4 olan TGA oranı Ağustos 2023'te yüzde 1,6'ya gerilemiştir. Söz konusu oran ticari kredilerde yüzde 1,7, tüketici kredilerinde yüzde 1,9 ve kredi kartlarında yüzde 1,1 seviyesinde bulunmaktadır.

Bankaların temel fon kaynağı olan mevduatın toplam kaynaklar içerisindeki payı Ağustos 2023'te önceki yılın aynı dönemine göre artarak yüzde 63,6'ya yükselmiştir. Bu artışta en önemli etken 2021 yılından devreye alınan kur korumalı mevduat (KKM) uygulamasıdır. KKM bakiyesi Ağustos sonu itibarıyla 3,3 trilyon TL'ye ulaşmış olup toplam mevduat içerisindeki payı yüzde 28 civarındadır. Banka bilançolarında TL kaynaklarının payının artması ve TL kredi talebinin öne çıkması nedeniyle ihraç edilen menkul kıymetler ile yurt dışından sağlanan kredilerin payındaki gerileme eğilimi devam etmiştir.

Bankacılık sektörünün uzun vadeli likidite pozisyonuna ilişkin temel göstergelerden biri olan kredi/mevduat oranı Ağustos 2023'te tüm sektör için yüzde 80,8'e gerilemiştir. 2021 yılı son çeyreğinde yüzde 100 seviyesinin altına inmiş olan kredi/mevduat oranındaki gerileme eğilimi, mevduat artışının kredi artışından daha güçlü seyretmesinin etkisiyle devam etmektedir. Bu oran, Türk lirasında yüzde 95,1 ve yabancı parada yüzde 61,4 seviyesindedir. Söz konusu oran, mevduat toplama yetkisi bulunmayan kalkınma ve yatırım bankaları hariç tutulduğunda yüzde 75,5 olarak gerçekleşmiştir.

Sermaye yeterliliği rasyosu (SYR) Ağustos 2023 itibarıyla yüzde 18,5 ile hedef oran olan yüzde 12'nin üzerinde seyretmektedir. BDDK'nın SYR hesaplamasında kullanılan döviz kurlarını 2021 yılından 2022 yılına güncellemesi ilk çeyrekte SYR'yi bir miktar düşürse de Mart 2023'te kamu bankalarına sağlanan sermaye desteği ile bankaların karlılığındaki güçlü görünüm SYR'yi desteklemeye devam etmiştir. Ağustos 2023 itibarıyla SYR, mevduat bankaları için yüzde 18,1, katılım bankaları için yüzde 21,4, kalkınma ve yatırım bankaları için yüzde 22,5 seviyesinde bulunmaktadır. Bankaların sahiplik durumuna göre ise SYR, yerli özel bankalarda yüzde 21,1, yabancı özel bankalarda yüzde 19,5 ve kamu bankalarında yüzde 16,2 düzeyindedir.

Sermaye Piyasası

Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin piyasa değeri 2022 yılı sonunda 6.208 milyar TL iken, 2023 yılı Ağustos ayında 9.618 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılı sonunda yüzde 41,4 seviyesinde bulunan borsa şirketlerinin piyasa değerinin GSYH'ye oranı ise Haziran 2023 itibarıyla yüzde 34,1'e gerilemiştir. 2023 yılı Ağustos ayında Borsa İstanbul'daki yabancı yatırımcı payı yüzde 31,2 düzeyinde gerçekleşmiş olup bu dönem itibarıyla 515 şirketin payları Borsa İstanbul'da işlem görmektedir.

TABLO I: 28- Sermaye Piyasalarına İlişkin Göstergeler

	2020	2021	2022	2023-6	2023-8
Sermaye Piyasası Kanunu Kapsamındaki Şirketler (Adet)	508	561	597	619	629
Borsa İstanbul Şirketleri (Adet)	394	446	483	505	515
Borsa Dışı Şirketler (Adet)	114	115	114	114	114
Borsa Şirketlerinin Piyasa Değeri (Halka Açık Kısım, Milyon TL)	736 446	861 631	2 586 152	2 686 032	3 918 149
Yabancı Payı (Halka Açık Kısım, Yüzde)	49,0	40,6	29,6	29,1	31,2
Borsa Şirketlerinin Piyasa Değeri (Milyon TL)	1 782 648	2 182 455	6 207 883	6 554 908	9 617 529
Borsa Şirketlerinin Piyasa Değeri/GSYH (Yüzde)	35,3	30,1	41,4	34,1	-
Yatırım Kuruluşları (Adet)	117	118	118	119	120
Aracı Kurumlar (Adet)	72	72	72	72	72
Bankalar (Adet)	45	46	46	47	48
Menkul Kıymet Yatırım Fonları (Adet)	681	874	1 146	1 328	1 332
Toplam Değeri (Milyon TL)	128 483	267 389	679 358	995 791	1 271 921
Bireysel Emeklilik Fonları (Adet)	404	375	374	377	377
Toplam Değeri (Milyon TL)	170 514	244 053	438 078	574 728	658 848
Yabancı Yatırım Fonları (Adet)	9	9	9	9	9
Portföy Değeri (Milyon TL)	14	27	29	33	43
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları (Adet)	9	9	9	9	9
Net Aktif Değer (Milyon TL)	610	699	1 016	1 042	1 210
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (Adet)	33	36	39	39	41
Aktif Toplamı (Milyon TL)	94 882	149 767	306 605	352 099	361 806
Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları (Adet)	6	6	7	7	7
Portföy Yönetim Şirketleri (Adet)	49	52	59	60	60
Yönettikleri Portföy Büyüklüğü (Milyon TL)	364 599	653 077	1 566 646	2 156 102	2 660 985
Bağımsız Denetim Şirketleri (Adet)	104	108	110	111	111
Gayrimenkul Değerleme Şirketleri (Adet)	139	148	154	159	159
Derecelendirme Kuruluşları (Adet)	9	9	8	8	8
Hisse Senedi Hariç Özel Sektör Menkul Kıymetleri (Milyon TL) (1)	86 423	102 171	158 155	152 852	162 821

Kaynak: SPK, TÜİK, MKK, Takasbank, KAP

(1) 2023 yılı Ağustos ayı verisi Temmuz ayı itibarıyladır.

Kurumsal yatırımcılar sektöründe menkul kıymet yatırım fonlarının toplam değeri 2022 yılı sonuna göre yüzde 87,2 artışla Ağustos 2023 itibarıyla 1.272 milyar TL'ye ulaşmıştır. Portföy yönetim şirketlerinin yönettikleri portföy büyüklüğü ise Ağustos 2023 itibarıyla 2022 yılı sonuna göre yüzde 69,8 artarak 2.661 milyar TL olmuştur. Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının aktif toplamı 2023 yılı Ağustos ayında 2022 yılı sonuna göre yüzde 18 oranında artmış ve 361,2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Hisse senedi hariç özel sektör menkul kıymet stoku geçtiğimiz yıllardaki yükseliş eğilimini sürdürmüş ve 2023 yılının Temmuz ayında, 2022 yılı sonuna göre yüzde 3 artarak 162,8 milyar TL seviyesine yükselmiştir. Bu stokun yüzde 52,2'si finansman bonusu, yüzde 41,6'sı özel sektör tahvili, kalan yüzde 6,2'si ise varant ve varlığa dayalı menkul kıymetlerden oluşmaktadır. Temmuz 2023 itibarıyla 2022 yılı sonuna göre finansman bonusunun payı 11,1 puan azalırken özel sektör tahvilinin payı 11,6 puan artmıştır.

TABLO I: 29- Sermaye Piyasası Hacmi

(Milyon TL)

	2021	2022	Ağustos	
			2022	2023
Borçlanma Araçları Piyasası				
Kesin Alım-Satım Pazarı İşlem Hacmi	330 896	868 564	479 565	792 336
Repo-Ters Repo Pazarı İşlem Hacmi	14 173 023	11 611 348	7 827 583	17 481 510
Pay Piyasası				
İşlem Hacmi	7 513 262	17 706 168	7 721 907	19 861 460
Birincil Halka Arz Hasılatı Toplamı (1)	21 560	19 298	12 690	45 593
Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası				
Altın TL İşlem Hacmi	29 464	114 280	35 283	242 399
Altın Dolar İşlem Hacmi (Milyon Dolar)	15 300	23 561	12 668	19 857
Altın Avro İşlem Hacmi (Milyon Avro)	181	26	25	9
Altın İşlem Hacmi (Ton)	327	529	255	507
Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası				
Vadeli İşlem Pazarı İşlem Hacmi	4 457 749	7 856 518	4 492 571	7 194 661
Opsiyon Pazarı İşlem Hacmi	26 699	30 851	15 875	30 750

Kaynak: Borsa İstanbul

(1) Halka arz tarihi olarak borsada işlem görme tarihi esas alınmaktadır.

Borçlanma araçları piyasası toplam işlem hacminde 2023 yılının ilk sekiz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre artış görülmüştür. Kesin alım-satım pazarı işlem hacmi yüzde 65,2 oranında artarken, borçlanma araçları piyasası işlem hacminin önemli bir bölümünü oluşturan repo-ters repo pazarı işlem hacmi de yüzde 123,3 oranında büyüme göstermiştir.

6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında Borsa İstanbul Pay Piyasasında görülen sert düşüş üzerine 8 Şubat 2023 tarihi itibarıyla Pay Piyasası beş iş günü süreyle işleme kapatılmıştır. Ayrıca, özellikle deprem bölgesindeki yatırımcılar olmak üzere küçük yatırımcıların korunması ve piyasada fiyat istikrarının sağlanmasına yönelik bir dizi tedbir kısıtlı süreyle uygulamaya konulmuştur. Depremi takip eden dönemde piyasa değerleri ve işlem hacminde düşüş görülmekle birlikte, bu eğilim kısa sürede tersine dönerek pay piyasası işlem hacminde 2023 yılının ilk sekiz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 157,2 oranında artış kaydedilmiştir.

Sermaye piyasasının derinliğini artıran birincil halka arzlarında özellikle 2021 yılından itibaren görülen artış, güçlü bir şekilde devam etmiş olup 2023 yılının ilk sekiz ayında 33 halka arz işlemi gerçekleşmiş ve 45,6 milyar TL'lik bir fon elde edilmiştir.

Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasasında, 2022 yılında görülmeye başlanan ve özellikle yılın son çeyreğinde ivmelenen artış eğilimi 2023 yılında da devam etmiş olup 2023 yılının ilk sekiz ayında altın TL işlem hacmi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 587 oranında artmıştır. Ayrıca, altın dolar işlem hacmi de yüzde 56,7 oranında yükselmiştir. Ağustos 2023 itibarıyla altın TL işlem hacmi 242,4 milyar TL, altın dolar işlem hacmi 19,9 milyar dolar, ton bazında altının toplam işlem hacmi ise 507 ton olarak gerçekleşmiştir.

2022 yılı Ağustos ayında 2.493 milyar TL olan Borsa İstanbul Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası Vadeli İşlem Pazarı işlem hacmi Ağustos 2023 itibarıyla 7.195 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Sigortacılık ve Özel Emeklilik

Türkiye’de sigortacılık ve bireysel emeklilik sektörlerinde Haziran 2023 itibarıyla 74 şirket bulunmakta ve bu şirketlerden 50’si hayat dışı, 20’si hayat ve emeklilik ve 4’ü reasürans alanında faaliyet göstermektedir.

Sigortacılık sektöründe 2022 yılında toplam prim üretimi, 2021 yılına göre yüzde 123 oranında artarak 235 milyar TL olmuştur. Direkt prim üretimi, bir önceki yıla göre yüzde 121 oranında artarak 214 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiş, 21 milyar TL tutarında da endirekt olarak üretim sağlanmıştır. Sigorta şirketleri tarafından sigortalılara verilen teminat GSYH’nin 24 katı olarak gerçekleşmiştir.

Sigortacılık sektöründe uluslararası sermayenin payı 2018 yılı öncesinde yüzde 70’lerin üzerinde seyrederken, son yıllarda uluslararası sermayeli şirket sayılarındaki azalma sonucunda 2022 yılında toplam ödenmiş sermaye açısından yabancı sermayenin payı yüzde 56,8 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde uluslararası sermayenin toplam prim üretimindeki payı ise yüzde 52 olmuştur. Haziran 2023 itibarıyla sektörde faaliyet gösteren 74 şirketin 38’inde yabancı ortakların payı yüzde 50’nin üzerinde bulunmakta olup uluslararası sermayeye sahip şirket sayısı 44’tür.

TABLO I: 30- Sigortacılık Sektörüne Ait Bazı Büyüklükler

	2021	2022	Haziran	
			2022	2023
Aktif Toplamı (Milyon TL)	429 163	781 030	534 681	1 091 043
Hayat Dışı Şirketler	125 288	249 027	158 167	370 157
Hayat/Emeklilik Şirketleri	294 185	513 280	362 774	682 675
Reasürans Şirketleri	9 690	18 723	13 740	38 211
Sermayede Yabancı Payı (Yüzde)	57,90	56,82	57,90	56,82
Hayat Dışı Şirketler	57,35	55,73	57,35	55,73
Hayat/Emeklilik Şirketleri	59,19	60,53	59,19	60,53
Direkt Prim Üretimi (Milyon TL)	96 647	213 799	83 883	192 334
Hayat Dışı Şirketler	76 752	177 925	68 123	166 583
Hayat Sigorta Şirketleri	19 896	35 874	15 760	25 751
Performans (Milyon TL)				
Net Dönem Kârı	12 829	19 672	4 963	32 403
Hayat Dışı Şirketler	6 403	8 024	1 620	23 131
Hayat/Emeklilik Şirketleri	5 595	10 036	3 983	7 257
Reasürans Şirketleri	831	1 612	-640	2 015
Net Kâr/Toplam Aktif (Yüzde)	2,8	2,5	0,9	3,0
Net Kâr/Öz Sermaye (Yüzde)	25,8	24,2	9,7	28,3
Teknik Göstergeler (Yüzde)				
Konservasyon Oranı (1)				
Hayat Dışı Şirketler	71,5	77,8	73,4	77,8
Hayat/Emeklilik Şirketleri	96,5	93,4	96,5	93,5
Teknik Kârlılık				
Hayat Dışı Şirketler	8,2	3,6	0,3	12,6
Hayat/Emeklilik Şirketleri	14,9	12,9	11,1	15,4
Direkt Prim Artış Hızı				
Hayat Dışı Şirketler	29,7	137,2	101,3	150
Hayat Sigorta Şirketleri	19,8	55,5	74,7	63,4

Kaynak: Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu

(1) Bölüşmeli Treteler esas alınarak hesaplanmıştır.

Sigortacılık sektörünün net dönem kârı 2021 yılında 12,9 milyar TL iken 2022 yılında yüzde 53 oranında artarak 19,7 milyar TL'ye yükselmiştir. Söz konusu dönemde, hayat dışı sigorta şirketleri 8 milyar TL ve hayat-emeklilik şirketleri 10 milyar TL kâr elde etmiştir. 2022 yılında reasürans şirketleri de 1,6 milyar TL kâr kaydetmiştir. Hayat dışı ve hayat-emeklilik şirketlerinin teknik ve toplam net kârı son beş yılda düzenli olarak artmıştır.

TABLO I: 31- Bireysel Emeklilik ve Otomatik Katılım Sistemi Göstergeleri

	BES Katılımcı Sayısı	OKS Çalışan Sayısı	BES Katılımcıları Fon Tutarı	BES Devlet Katkısı	OKS Çalışanları Fon Tutarı	OKS Devlet Katkısı	Toplam Fon Büyüklüğü	Yıllık Artış (Yüzde)
	Kişi	Kişi	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	
2009	1 987 940	-	9 097	-	-	-	9 097	42,8
2010	2 281 478	-	12 012	-	-	-	12 012	30,2
2011	2 641 843	-	14 330	-	-	-	14 330	19,3
2012	3 128 130	-	20 346	-	-	-	20 346	42,0
2013	4 153 055	-	25 146	1 152	-	-	26 297	29,2
2014	5 092 871	-	34 793	3 019	-	-	37 812	43,8
2015	6 038 432	-	42 979	5 020	-	-	47 999	26,9
2016	6 627 025	-	53 409	7 438	-	-	60 848	26,8
2017	6 924 945	3 420 618	67 677	10 141	1 793	-	79 612	30,8
2018	6 878 224	4 761 668	76 962	11 656	4 685	-	93 303	17,2
2019	6 871 131	5 354 242	101 884	17 262	8 194	-	127 341	36,5
2020	6 900 564	5 724 081	137 094	21 253	11 304	483	170 135	33,6
2021	7 092 020	6 196 692	205 573	22 338	15 740	735	244 387	43,6
2022	7 801 305	6 719 441	351 406	48 668	31 788	1 543	433 404	77,3
2022 (1)	7 628 798	6 571 943	282 347	39 899	24 523	1 280	348 049	82,0
2023 (1)	8 419 924	7 156 388	547 026	74 659	46 290	3 148	671 122	92,8

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi

(1) Eylül sonu itibarıdır.

Bireysel emeklilik ve otomatik katılım sisteminde toplam fon büyüklüğü 2022 yılı sonunda bir önceki yıla göre yüzde 77,3 oranında artışla 433,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. Eylül 2023 itibarıyla toplam fon büyüklüğü 671,1 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Eylül 2023 itibarıyla bireysel emeklilik sisteminde katılımcıların fon büyüklüğü, devlet katkısı dâhil 621,7 milyar TL'ye ulaşmış, katılımcı sayısı ise 8,4 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Otomatik katılım sisteminde ise çalışanların fon büyüklüğü devlet katkısı dâhil 49,4 milyar TL'ye ulaşmış olup sistemde 7,2 milyon çalışan yer almaktadır.

BDDK Gözetimindeki Banka Dışı Finansal Kuruluşlar

Haziran 2023 itibarıyla BDDK gözetiminde faaliyet gösteren banka dışı finansal kuruluş sayısı 113'tür. Bu kuruluşların aktif toplamı 493,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 32- Banka Dışı Finansal Kuruluşların Temel Göstergeleri

	2021	2022	Haziran	
			2022	2023
Finansal Kiralama Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	22	21	21	21
Şube Sayısı (Adet)	115	117	117	114
Personel Sayısı (Kişi)	1 242	1 279	1 251	1 272
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	106 048	163 580	134 840	220 651
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	2 042	5 897	2 929	6 803
Aktif Kârlılık (Yüzde)	2,5	4,4	2,4	3,7
Faktoring Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	54	49	52	49
Şube Sayısı (Adet)	350	357	355	359
Personel Sayısı (Kişi)	4 026	4 008	3 956	3 938
Aktif Büyüklük (Milyon TL)	64 971	135 629	86 078	163 687
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	1 821	5 219	1 685	6 275
Aktif Kârlılık (Yüzde)	3,7	6,1	2,3	4,2
Finansman Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	16	19	18	20
Personel Sayısı (Kişi)	918	1 086	928	1 101
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	48 700	74 616	64 569	97 760
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	1 389	1 891	753	2 330
Aktif Kârlılık (Yüzde)	3,2	3,0	1,3	2,7
Varlık Yönetim Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	21	23	22	23
Personel Sayısı (Adet)	2 261	2 324	2 298	2 339
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	6 081	8 910	7 308	11 185
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	858	1 790	684	1 479

Kaynak: BDDK

(1) Yıl içerisindeki birikimli değerleri göstermektedir.

Banka dışı finansal kuruluşların aktifleri, Haziran 2023'te bir önceki yılın aynı dönemine göre finansal kiralama, faktoring, finansman ve varlık yönetim şirketlerinde sırasıyla yüzde 63,6, yüzde 90,2, yüzde 51,4 ve yüzde 53,1 artmıştır. Haziran 2023 itibarıyla yılbaşından bu yana birikimli aktif kârlılık söz konusu şirketler için sırasıyla yüzde 3,7, yüzde 4,2, yüzde 2,7 ve yüzde 14,5 olarak gerçekleşmiştir.

Katılım Finans

Haziran 2023 itibarıyla Türk bankacılık sektöründe üçü kamu, üçü özel sermayeli olmak üzere altı katılım bankası faaliyet göstermektedir. Bu bankaların yine aynı dönem itibarıyla yurt içinde 1.417, yurt dışında ise 4 şubesi bulunmaktadır. Katılım bankacılığı sektöründe çalışan sayısı yaklaşık 19 bin kişidir.

Katılım bankalarının aktif büyüklüğü Haziran 2023 itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 69,1 artarak 1,6 trilyon TL'ye ulaşmış, katılım bankacılığı aktiflerinin toplam bankacılık sektörü içerisindeki payı bu dönemde yüzde 8,2'den yüzde 8,5'e yükselmiştir. Katılım bankacılığı aktiflerinin en büyük kısmını oluşturan krediler ise aynı dönemde yüzde 64,7 artarak 468 milyar TL'den 771 milyar TL'ye yükselmiştir.

Haziran 2023 döneminde katılım fonları toplam tutarı 1,2 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu fonların 623 milyar TL'si Türk lirası cinsinden, 531 milyar TL'si yabancı para cinsindedir. İlgili dönemde katılım fonları toplam tutarı bir önceki yılın aynı ayına göre nominal olarak

yüzde 56,3 büyümüşür. Söz konusu fonların krediye dönüşüm oranı ise yüzde 74,5 olarak gerçekleşmiştir.

Kârlılık açısından değerlendirildiğinde katılım bankalarının dönem net kârında ciddi bir artış gerçekleşmiştir. 2022 yılı Haziran ayında 13,6 milyar TL tutarında olan net kâr, Haziran 2023 itibarıyla 23,2 milyar TL'ye ulaşmıştır. Aynı dönemler için katılım bankalarının özkaynak kârlılığı yüzde 70,1'den yüzde 60,6'ya gerilerken aktif kârlılığı ise yüzde 3,3'ten yüzde 3,4'e yükselmiştir.

TABLO I: 33- Katılım Finans Sektör Kuruluşlarına Ait Bazı Temel Göstergeler

	2021	2022	Haziran	
			2022	2023
Katılım Bankacılığı				
-Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	717	1 118	957	1 618
Krediler (Milyar TL)	336	579	468	771
Katılım Fonu (Milyar TL)	556	891	749	1.170
Banka Sayısı (Adet)	6	6	6	6
Yurt İçi Şube Sayısı (Adet)	1 311	1 379	1 346	1 417
Yurt Dışı Şube Sayısı (Adet)	4	4	4	4
Personel Sayısı (Bin kişi)	17,1	19,2	18,6	18,8
-Performans (Yüzde)				
Dönem Net Kârı (1) / Toplam Aktifler	1,0	3,1	3,3	3,4
Dönem Net Kârı (1) / Toplam Özkaynaklar	18,3	61,2	70,1	60,6
-Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	18,82	20,55	19,81	20,37
Takipteki Alacaklar (Brüt) / Brüt Krediler	3,02	1,43	1,89	1,14
Katılım Sigortacılığı				
Toplam Şirket Sayısı (Katılım/Pencere)	12(6/6)	8 (4/4)	9(4/5)	7
Hayat Dışı şirketler	7(3/4)	5 (4/1)	5(2/3)	4
Hayat Emeklilik	5(3/2)	3 (2/1)	4(2/2)	3
Aktif Toplamı (Sadece Katılım) (Milyon TL)	13 580	25 856	17 657	35 845
Hayat Dışı Şirketler	6 020	11 041	7 875	16 962
Hayat/Emeklilik	7 560	14 815	9 782	18 883
Direkt Prim Üretimi (Milyon TL)	4 972	11 057	4 543	9 916
Hayat Dışı Şirketler	4 472	10 343	4 156	9 345
Hayat/Emeklilik	500	714	387	571
Toplam Prim Üretimi (Milyon TL)	5 469	12 055	4 963	10 967
Hayat Dışı Şirketler	4 929	11 341	4 660	10 396
Hayat/Emeklilik	540	713	303	571
Kira Sertifikası (Sukuk) İhraçları (Milyar TL) (2)				
TL Cinsi Kira Sertifikaları	11,5	93,0	44,6	41,5
Altına Dayalı Kira Sertifikaları	60,5	38,1	33,6	-
Avro Cinsi Kira Sertifikası	16,0	-	-	-
Dolar Cinsi Kira Sertifikası	2,7	-	-	-
Tasarruf Finansman Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	6	6	6	6

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, BDDK, Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği (TSB)

(1) Yıl içerisindeki birikimli değerler kullanılmıştır.

(2) Farklı cinsten ihraç edilen kira sertifikaları dönem sonu kurları ile TL cinsine çevrilmiştir.

2012 yılından bu yana yurt içinde ve yurt dışında kira sertifikası ihracı gerçekleştirilmektedir. İhraçlar Hazine tarafından TL, döviz ve altın cinsinde yapılmaktadır. 2023 yılının ilk altı ayında yurt içinde çeşitli vade ve kira oranlarında TL cinsi toplam 41,5 milyar TL tutarında ihraç gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde döviz ve altın cinsi kira sertifikası ihracı yapılmamıştır.

Katılım sigortacılığı geçtiğimiz yıllardan bu yana gelişme göstermektedir. Pencere usulüyle hizmet sunan sigorta şirketlerinin faaliyet süreleri 31 Aralık 2022 tarihinde sona ermiştir. Böylece Haziran 2023 itibarıyla üç hayat, dört hayat dışı branşta işlem yapan toplam yedi adet katılım sigorta şirketi bulunmaktadır. Yine aynı tarih itibarıyla katılım sigortacılığı kuruluşlarının toplam prim üretimi yaklaşık 11 milyar TL'ye ulaşmış, kuruluşların aktif toplamı ise 35,8 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Tasarruf finansman şirketleri 7292 sayılı Kanun'da yer alan hükümler uyarınca BDDK'nın düzenleme ve denetim yetkisi alanındadır. 7 Haziran 2022 tarihli BDDK kararı kapsamında altı tasarruf finansman şirketinin faaliyet göstermesi uygun görülmüştür. Haziran 2023 itibarıyla da altı tasarruf finansman şirketi faaliyet göstermeye devam etmektedir.

3. KAMU MALİYESİNDE GELİŞMELER VE HEDEFLER

3.1. GENEL DEVLET

a) Mevcut Durum

2022 yılında özellikle küresel düzeyde artan enerji ve emtia fiyatları ile döviz kurlarında yaşanan dalgalanmanın neden olduğu yüksek enflasyon, nominal milli gelir artışının öngörülenin üzerinde gerçekleşmesine ve böylece genel devlet gelir ve giderlerinin GSYH'ye oranında azalışa neden olmuştur. Ayrıca, salgının etkilerinin ortadan kalkmasının da etkisiyle harcamalar üzerindeki baskı azalmış ve genel devlet açığı öngörülenin altında kalmıştır.

Genel devlet gelirleri, GSYH'ye oranla 2022 yılında 2021 yılına göre 3 puan azalarak yüzde 27,8 olmuştur. Vergi gelirlerinde bir önceki yıla göre 0,4 puanlık azalış yaşanırken, sosyal güvenlik prim gelirleri ile diğer genel devlet gelirlerinde 2,6 puanlık düşüş gerçekleşmiştir.

Genel devlet harcamaları, 2022 yılında GSYH'ye oranla 2021 yılına göre 4,9 puan azalarak yüzde 28,6 olmuştur. Bu dönemde, yatırım harcamaları 0,3 puan artarken, cari giderlerde 2,2 puan, cari transferlerde 2,8 puan ve sermaye transferlerinde 0,1 puan azalış gerçekleşmiştir.

Genel devlet gelir ve harcamalarındaki bu gelişmelere paralel olarak, 2022 yılında genel devlet açığı GSYH'ye oranla bir önceki yıla göre 1,8 puan azalış göstermiş ve yüzde 0,8 olmuştur.

2023 yılında bir önceki yıla göre genel devlet gelirlerinin GSYH'ye oranla 2,4 puan artarak yüzde 30,2 olacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, vergi gelirlerinin 1,1 puan, diğer gelirlerin ise 1,3 puan artması beklenmektedir. Diğer gelirlerde beklenen artışın 1,2 puanının prim gelirlerinden, 0,1 puanının ise vergi dışı gelirlerden kaynaklanacağı beklenmekte olup faktör gelirlerinin önceki yıl seviyesini koruyacağı öngörülmektedir.

Genel devlet harcamalarının 2023 yılında, başta afet kaynaklı harcamalar olmak üzere, kamu çalışanlarının maaş ve ücretlerinde yapılan artışlar, emekliliğe hak kazanma koşullarına yönelik düzenlemeler ve en düşük emekli aylıkları ile bayram ikramiyelerinde yapılan artışların da etkisiyle GSYH'ye oranla bir önceki yıla kıyasla 8 puan artarak yüzde

36,7 olacağı tahmin edilmektedir. Bu dönemde, cari giderlerin 2,3 puan, cari transferlerin 3,8 puan, sermaye transferlerinin 1,8 puan ve yatırım harcamalarının 0,2 puan artacağı öngörülmektedir. Bu çerçevede, 2022 yılında GSYH'ye oranla yüzde 0,8 olan genel devlet açığının 2023 yılında yüzde 6,5'e çıkacağı öngörülmektedir. Genel devlet faiz dışı borçlanma gereğinin ise yüzde 3,9 olması beklenmektedir.

Genel devlet kapsamına KİT'lerin eklenmesiyle elde edilen kamu kesimi genel dengesinde 2022 yılında GSYH'ye oranla yüzde 2,4 açık verilmiştir. Söz konusu açığın 2023 yılında 4 puan artarak yüzde 6,4 olması öngörülmektedir. Aynı dönemde program tanımlı kamu kesimi açığının ise 3,2 puan artışla yüzde 4,9 olması beklenmektedir.

2022 yılında GSYH'ye oranla yüzde 31,7 olarak gerçekleşen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun 2023 yılında yüzde 33,3'e yükselmesi beklenmektedir.

Mali sürdürülebilirliği yansıtan bir gösterge niteliğinde olan ve ekonominin potansiyel seviyesinde olması varsayımı altında gelir ve harcama seviyelerinin nasıl şekillendiğini gösteren yapısal genel devlet dengesi, ekonomik dalgalanmaların etkisi ortadan kaldırılarak hesaplanmakta ve bir defalık gelir ve giderleri içermemektedir. 2023 yılında, ekonomik dalgalanmaların genel devlet dengesini artırıcı etkisinin görece sınırlı kaldığı, bununla birlikte, önceki yıllara göre miktarı artan harcama tedbirlerinin de etkisiyle, bir defalık gelir ve giderlerin dengesi azaltıcı etkisinin GSYH'nin yüzde 3,6'sına ulaştığı görülmektedir. Bu gelişmeler sonucunda, yapısal genel devlet açığının potansiyel GSYH'ye oranının 2023 yılında yüzde 3,8 seviyesinde olması beklenmektedir. 2022 yılında, GSYH'ye oran olarak yüzde 2 oranında fazlaya dönmüş olan faiz dışı yapısal genel devlet dengesinin ise 2023 yılında bir önceki yıla göre 3,1 puanlık azalışla yüzde 1,1 oranında açık vereceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 34- Yapısal Genel Devlet Dengesi Analizi

	Genel Devlet Dengesi			Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet Dengesi		
	Denge(1)	Denge(2)	Yapısal(3)	Denge(1)	Denge(2)	Yapısal(3)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					
2020	-198 154	-247 172	-88 745	-56 115	-105 134	53 293
2021	-191 352	-204 442	-140 670	-568	-13 658	50 115
2022	-120 076	49 357	-28 370	204 637	374 070	296 344
2023(4)	-1 651 662	-733 049	-953 885	-988 091	-69 478	-290 314
2024(5)	-2 468 802	-905 685	-1 097 929	-1 192 291	370 826	178 582
	(GSYH'ye Oran, Yüzde)					
2020	-3,9	-4,9	-1,7	-1,1	-2,1	1,0
2021	-2,6	-2,8	-1,9	0,0	-0,2	0,7
2022	-0,8	0,3	-0,2	1,4	2,5	2,0
2023(4)	-6,5	-2,9	-3,8	-3,9	-0,3	-1,1
2024(5)	-6,0	-2,2	-2,7	-2,9	0,9	0,4

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Not: Yapısal dengenin GSYH'ye oranında potansiyel GSYH kullanılmıştır.

(1) Genel devlet dengesi

(2) Vergi yapılandırması, 2B gelirleri, özelleştirme gelirleri ve bir defalık gider ve gelirler hariç genel devlet dengesi

(3) Genel devlet dengesinden bir defalık gelirlerin ve konjonktürel etkilerin arındırılması sonucu elde edilmiş olan dengedir.

(4) Gerçekleşme Tahmini

(5) Program

2023 yılında bir önceki yıl 1.791,3 milyar TL olan kamu kesimi sosyal harcamalarının yüzde 110 artışla 3.761,2 milyar TL seviyesine yükselmesi beklenmektedir. 2024 yılında ise

bir önceki yıla göre kamu kesimi sosyal harcamalarının yüzde 71,7 oranında artarak 6.458,6 milyar TL olacağı öngörülmektedir.

TABLO I: 35- Sosyal Harcamaların Gelişimi

	2018	2019	2020	2021	2022	2023 (1)	2024 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)						
EĞİTİM	141,8	161,8	170,3	209,5	389,4	811,5	1 468,0
SAĞLIK	134,2	164,5	207,4	292,1	481,8	956,8	1 650,1
SOSYAL KORUMA	337,6	412,3	510,9	594,6	920,1	1 992,8	3 340,5
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	301,1	368,9	447,3	508,4	774,9	1 709,3	2 897,1
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	32,9	39,1	59,0	79,0	135,0	265,8	419,4
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	3,5	4,1	4,6	7,1	10,3	17,7	24,0
TOPLAM	613,6	738,6	888,6	1 096,0	1 791,3	3 761,2	6 458,6
	(GSYH'ye Oran, Yüzde)						
EĞİTİM	3,8	3,7	3,4	2,9	2,6	3,2	3,6
SAĞLIK	3,6	3,8	4,1	4,0	3,2	3,8	4,0
SOSYAL KORUMA	9,0	9,5	10,1	8,2	6,1	7,8	8,1
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	8,0	8,5	8,9	7,0	5,2	6,7	7,0
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	0,9	0,9	1,2	1,1	0,9	1,0	1,0
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
TOPLAM	16,3	17,1	17,6	15,1	11,9	14,8	15,7

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

b) Hedefler

2024 yılında genel devlet gelirlerinin GSYH'ye oranının bir önceki yıla göre 1 puan artarak yüzde 31,2 olması öngörülmektedir. Bu kapsamda, vergi gelirlerinin 1,2 puan, sosyal fon ve vergi dışı gelirlerin 0,6 puan artması, faktör gelirlerinin ise 0,8 puan azalması beklenmektedir.

Genel devlet harcamalarının 2024 yılında bir önceki yıla kıyasla GSYH'ye oran olarak 0,6 puan artarak yüzde 37,2'ye yükselmesi beklenmektedir. Bu dönemde, cari transferlerin 1,5 puan, cari harcamaların 0,3 puan artacağı, yatırım harcamaları ile sermaye transferlerinin ise sırasıyla 0,4 ve 0,9 puan azalacağı öngörülmektedir.

Bu gelişmeler doğrultusunda, GSYH'ye oranla genel devlet açığının 2024 yılında 0,5 puanlık azalışla yüzde 6'ya düşeceği öngörülmektedir. Genel devlet faiz dışı açığının ise 1 puan iyileşerek yüzde 2,9'a gerilemesi beklenmektedir.

2024 yılında kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ye oranla bir önceki yıla göre 0,5 puan azalarak yüzde 5,9 seviyesinde gerçekleşeceği; program tanımlı kamu kesimi açığının ise 1,3 puanlık bir iyileşmeyle yüzde 3,6'ya gerileyeceği öngörülmektedir.

AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYH'ye oranının 2024 yılında yüzde 35,2 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

TABLO I: 36- Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				(GSYH'ye Oran, Yüzde)					
	2020	2021	2022	2023 (2)	2024 (3)	2020	2021	2022	2023(2)	2024(3)
Vergiler	846 357	1 180 723	2 383 610	4 323 826	7 480 841	16,8	16,3	15,9	17,0	18,2
-Vasıtasız	265 729	403 875	888 048	1 509 685	2 527 562	5,3	5,6	5,9	5,9	6,1
-Vasıtalı	552 663	743 321	1 454 413	2 714 001	4 846 697	10,9	10,2	9,7	10,7	11,8
-Servet	27 966	33 527	41 149	100 140	106 582	0,6	0,5	0,3	0,4	0,3
Vergi Dışı Normal Gelirler	89 042	121 057	206 725	368 316	681 146	1,8	1,7	1,4	1,4	1,7
Faktör Gelirleri	262 049	341 627	624 260	1 069 003	1 387 769	5,2	4,7	4,2	4,2	3,4
Sosyal Fonlar	435 055	591 039	960 093	1 924 243	3 285 030	8,6	8,1	6,4	7,6	8,0
TOPLAM	1 632 503	2 234 445	4 174 689	7 685 388	12 834 787	32,3	30,8	27,8	30,2	31,2
-Özelleştirme Gelirleri	4 165	5 006	6 005	12 000	25 000	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1
TOPLAM GELİR	1 636 668	2 239 451	4 180 694	7 697 388	12 859 787	32,4	30,9	27,8	30,2	31,2
Cari Harcamalar	817 829	1 045 548	1 825 461	3 684 950	6 071 651	16,2	14,4	12,2	14,5	14,8
Yatırım Harcamaları	130 374	186 020	430 817	789 767	1 108 668	2,6	2,6	2,9	3,1	2,7
-Sabit Sermaye	128 039	183 325	420 643	776 250	1 090 984	2,5	2,5	2,8	3,0	2,7
-Stok Değişmesi	2 335	2 695	10 173	13 517	17 684	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0
Transfer Harcamaları	887 192	1 199 235	2 044 491	4 874 333	8 148 270	17,6	16,5	13,6	19,1	19,8
-Cari Transferler	850 069	1 075 087	1 800 884	4 014 503	7 118 951	16,8	14,8	12,0	15,8	17,3
-Sermaye Transferleri	37 123	124 148	243 607	859 830	1 029 319	0,7	1,7	1,6	3,4	2,5
FAİZ DIŞI HARCAMA	1 693 356	2 240 019	3 976 057	8 685 479	14 052 078	33,5	30,9	26,5	34,1	34,1
TOPLAM HARCAMA	1 835 395	2 430 803	4 300 770	9 349 050	15 328 589	36,4	33,5	28,6	36,7	37,2
BORÇLANMA GEREĞİ	198 727	191 352	120 076	1 651 662	2 468 802	3,9	2,6	0,8	6,5	6,0
FAİZ DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	56 689	568	-204 637	988 091	1 192 291	1,1	0,0	-1,4	3,9	2,9
FAİZ GİD. ve ÖZEL. GEL. HARİÇ BORÇ.	60 854	5 574	-198 632	1 000 091	1 217 291	1,2	0,1	-1,3	3,9	3,0

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Not: (-) İşaret fazlayı göstermektedir.

(1) Genel devlet; merkezi yönetim bütçesi, mahalli idareler, döner sermayeli kuruluşlar, İşsizlik Sigortası Fonu, sosyal güvenlik kuruluşları, genel sağlık sigortası ve fonları kapsamaktadır.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

TABLO I: 37- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)

	2020	2021	2022	2023 (1)	2024 (2)
			(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
Merkezi Yönetim Bütçesi	175 292	201 507	142 660	1 632 973	2 651 937
KIT	-274	-6 694	237 592	-20 291	-22 037
İşletmeciler KİT	-2 213	-6 622	237 539	-20 377	-22 161
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	1 940	-71	54	85	124
Mahalli İdareler	-3 717	-5 420	39 830	76 555	-17 403
Döner Sermaye	503	-6 476	-1 550	4 926	18 309
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-1 590	-45	-7 335	0	0
İşsizlik Sigortası Fonu	28 329	12 461	-33 555	-50 464	-144 841
Fonlar	-89	-10 674	-19 975	-12 327	-39 200
KKBG	198 454	184 659	357 668	1 631 371	2 446 765
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	53 714	-10 947	18 940	934 855	1 131 090
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	202 619	189 664	363 673	1 643 371	2 471 765
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	57 879	-5 941	24 945	946 855	1 156 090
			(GSYH'ye Oran, Yüzde)		
Merkezi Yönetim Bütçesi	3,5	2,8	1,0	6,4	6,4
KIT	0,0	-0,1	1,6	-0,1	-0,1
İşletmeciler KİT	0,0	-0,1	1,6	-0,1	-0,1
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Mahalli İdareler	-0,1	-0,1	0,3	0,3	0,0
Döner Sermaye	0,0	-0,1	0,0	0,0	0,0
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
İşsizlik Sigortası Fonu	0,6	0,2	-0,2	-0,2	-0,4
Fonlar	0,0	-0,1	-0,1	0,0	-0,1
KKBG	3,9	2,5	2,4	6,4	5,9
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	1,1	-0,2	0,1	3,7	2,7
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	4,0	2,6	2,4	6,4	6,0
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	1,1	-0,1	0,2	3,7	2,8

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Not: (-) işaret fazlayı göstermektedir. (1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 38- 2022 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	KİT										
	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	İşletmeciler	Özelleştirme Kapsamı	Toplam	TOPLAM KAMU
1 Vergiler	1 997 104	276 675	71 834	0	0	-2 375	2 343 238	-3 326	0	-3 326	2 339 912
a Vastatasız	723 543	95 794	71 834	0	0	-2 375	888 797	-3 326	0	-3 326	885 470
b Vastalı	1 273 561	180 881	0	0	0	0	1 454 442	0	0	0	1 454 442
2 Vergi Dışı Normal Gelirler	161 827	37 688	8 325	0	0	-37	207 803	-22 374	0	-22 374	185 429
3 Faktör Gelirleri	256 765	26 652	-7	36 382	5 278	16 335	341 405	-205 669	-95	-205 764	135 641
4 Sosyal Fonlar	0	0	0	-16 009	-46 794	0	-62 802	0	0	0	-62 802
5 Cari Transferler	-1 103 137	-29 755	-20 378	13 181	49 055	0	-1 091 034	21 241	0	21 241	-1 069 793
I KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	1 312 558	311 260	59 775	33 555	7 539	13 924	1 738 610	-210 129	-95	-210 224	1 528 386
II CARİ GİDERLER	-957 609	-224 678	-43 546	0	0	0	-1 225 833	0	0	0	-1 225 833
III KAMU TASARRUFU	354 949	86 581	16 229	33 555	7 539	13 924	512 777	-210 129	-95	-210 224	302 554
IV YATIRIMLAR	-268 661	-156 129	0	0	-205	-6 259	-431 254	-173 732	15 369	-158 363	-589 616
a Sabit Sermaye	-268 661	-156 449	0	0	-205	-7 540	-432 854	-109 300	-5	-109 305	-542 159
b Stok Değişmesi	0	320	0	0	0	1 281	1 600	-64 432	15 375	-49 057	-47 457
V TASARRUF-YATIRIM FARKI	86 289	-69 548	16 229	33 555	7 335	7 664	81 524	-383 861	15 275	-368 586	-287 063
VI SERMAYE TRANSFERLERİ	-228 949	30 068	3 746	0	0	5 310	-189 826	198 205	46	198 251	8 425
1 Servet Vergileri	19 433	21 716	5 447	0	0	0	46 595	0	0	0	46 595
2 Diğer Transferler	-225 907	-12 729	65	0	0	0	-238 571	184 155	19	184 174	-54 396
3 Kamulaştırma ve Sabit Değer Art.	-22 474	21 081	-1 766	0	0	5 310	2 150	14 050	27	14 077	16 226
VII KASA-BANKA/BORÇLANMA	142 660	39 480	-19 975	-33 555	-7 335	-12 974	108 302	185 656	-15 320	170 335	278 637
1 Kasa-Banka Değişimi	0	35 744	-19 704	0	0	-2 476	13 564	-64 546	78	-64 467	-50 903
2 Dış Borçlanma (Net)	95 772	4 908	0	0	0	0	100 679	81 568	0	81 568	182 248
a Dış Borç Ödemesi	-119 255	-8 428	0	0	0	0	-127 682	-14 194	0	-14 194	-141 877
b Dış Borç Kullanımı	215 027	13 335	0	0	0	0	228 362	95 763	0	95 763	324 124
3 İç Borç/Alacak (Net)	46 888	-821	-271	-33 555	-7 335	926	5 833	220 516	-25	220 491	226 324
4 Stok Değişim Fonu	0	-350	0	0	0	-11 424	-11 774	-51 883	-15 374	-67 257	-79 031
BORÇLANMA GEREĞİ	142 660	39 830	-19 975	-33 555	-7 335	-1 550	120 076	237 539	54	237 592	357 668

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır.

TABLO I: 39- 2023 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	KİT			TOPLAM KAMU	
							GENEL DEVLET TOPLAMI	İşletmeciler	Özelleş. Kapsamı		Toplam
1 Vergiler	3 609 301	500 151	119 465	0	0	-3 967	4 224 949	-15 604	0	-15 604	4 209 346
a Vastastız	1 229 561	165 843	119 465	0	0	-3 967	1 510 902	-15 604	0	-15 604	1 495 298
b Vasıtalı	2 379 740	334 308	0	0	0	0	2 714 047	0	0	0	2 714 047
2 Vergi Dışı Normal Gelirler	293 457	63 155	13 233	0	0	-119	369 726	-27 467	0	-27 467	342 259
3 Faktör Gelirleri	317 323	39 361	1 686	69 382	13 109	22 298	463 159	-143 186	-83	-143 269	319 890
4 Sosyal Fonlar	0	0	0	-44 973	-125 769	0	-170 742	0	0	0	-170 742
5 Cari Transferler	-2 557 137	-52 935	-46 142	26 055	113 270	0	-2 516 888	301 266	0	301 266	-2 215 622
I KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	1 662 943	549 732	88 242	50 464	610	18 212	2 370 204	115 010	-83	114 927	2 485 131
II CARİ GİDERLER	-1 956 918	-426 401	-84 964	0	0	0	-2 468 283	0	0	0	-2 468 283
III KAMU TASARRUFU	-293 975	123 331	3 278	50 464	610	18 212	-98 079	115 010	-83	114 927	16 848
IV YATIRIMLAR	-523 784	-265 963	0	0	-610	-12 201	-802 558	-235 690	5 330	-230 360	-1 032 918
a Sabit Sermaye	-523 784	-266 094	0	0	-610	-9 520	-800 008	-164 334	-92	-164 427	-964 435
b Stok Değişimi	0	131	0	0	0	-2 681	-2 550	-71 356	5 422	-65 934	-68 484
V TASARRUF-YATIRIM FARKI	-817 759	-142 632	3 278	50 464	0	6 012	-900 637	-120 680	5 247	-115 434	-1 016 071
VI SERMAYE TRANSFERLERİ	-815 214	66 238	9 049	0	0	-132	-740 058	193 616	101	193 717	-546 341
1 Servet Vergileri	63 422	36 719	9 425	0	0	0	109 566	0	0	0	109 566
2 Diğer Transferler	-838 454	-22 358	57	0	0	0	-860 755	163 852	105	163 957	-696 797
3 Kamulaş. ve Sabit Değer Art.	-40 181	51 877	-433	0	0	-132	11 131	29 763	-4	29 759	40 890
VII KASA-BANKA/BORÇLANMA	1 632 973	76 394	-12 327	-50 464	0	-5 880	1 640 695	-72 936	-5 347	-78 283	1 562 412
1 Kasa-Banka Değişimi	0	70 248	-12 271	0	0	-9 669	48 307	6 104	7	6 111	54 418
2 Dış Borçlanma (Net)	65 639	1 851	0	0	0	0	67 490	80 177	0	80 177	147 667
a Dış Borç Ödemesi	-93 339	-12 667	0	0	0	0	-106 007	-14 232	0	-14 232	-120 239
b Dış Borç Kullanımı	158 978	14 518	0	0	0	0	173 496	94 409	0	94 409	267 906
3 İç Borç/Alacak (Net)	1 567 334	4 457	-56	-50 464	0	14 595	1 535 866	-106 658	78	-106 580	1 429 286
4 Stok Değişim Fonu	0	-161	0	0	0	-10 806	-10 967	-52 559	-5 433	-57 992	-68 959
BORÇLANMA GEREĞİ	1 632 973	76 555	-12 327	-50 464	0	4 926	1 651 662	-20 377	85	-20 291	1 631 371

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır. (1) Gerçekleşme Tahmini

TABLO I: 40- 2024 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT		TOPLAM KAMU	
								İşletmecisi	Özelleş. Kapsamı		
1 Vergiler	6 291 636	879 675	210 936	0	0	-6 120	7 376 127	-41 271	0	-41 271	7 334 856
a Vastaisız	2 022 346	302 199	210 936	0	0	-6 120	2 529 361	-41 271	0	-41 271	2 488 090
b Vastalı	4 269 289	577 477	0	0	0	0	4 846 766	0	0	0	4 846 766
2 Vergi Dışı Normal Gelirler	557 774	105 145	20 952	0	0	-126	683 745	-57 051	0	-57 051	626 694
3 Faktör Gelirleri	394 904	59 449	2 593	79 604	-10 322	18 002	544 230	-366 415	-135	-366 550	177 680
4 Sosyal Fonlar	0	0	0	18 974	-374 165	0	-355 191	0	0	0	-355 191
5 Cari Transferler	-4 631 068	-78 328	-79 234	46 263	385 658	0	-4 356 709	522 956	0	522 956	-3 833 753
I KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	2 613 246	965 941	155 248	144 841	1 170	11 756	3 892 202	58 219	-135	58 084	3 950 285
II CARİ GİDERLER	-3 510 965	-687 690	-131 113	0	0	0	-4 329 768	0	0	0	-4 329 768
III KAMU TASARRUFU	-897 719	278 251	24 135	144 841	1 170	11 756	-437 566	58 219	-135	58 084	-379 483
IV YATIRIMLAR	-755 231	-355 632	0	0	-1 170	-13 597	-1 130 904	-220 082	6 204	-213 878	-1 344 782
a Sabit Sermaye	-755 231	-355 733	0	0	-1 170	-5 274	-1 125 731	-271 555	-98	-271 652	-1 397 383
b Stok Değişmesi	0	101	0	0	0	-5 173	-5 173	51 472	6 302	57 774	52 601
V TASARRUF-YATIRIM FARKI	-1 652 950	-77 381	24 135	144 841	0	-7 115	-1 568 470	-161 864	6 069	-155 794	-1 724 264
VI SERMAYE TRANSFERLERİ	-998 987	94 915	15 065	0	0	1 187	-887 821	278 884	101	278 984	-608 836
1 Servet Vergileri	53 802	52 780	15 589	0	0	0	122 171	0	0	0	122 171
2 Diğer Transferler	-974 047	-35 981	116	0	0	0	-1 009 912	230 069	100	230 169	-779 743
3 Kamulas. ve Sabit Değer Art.	-78 742	78 116	-641	0	0	1 187	-80	48 815	1	48 816	48 736
VII KASA-BANKA/BORÇLANMA	2 651 937	-17 534	-39 200	-144 841	0	5 929	2 456 291	-117 020	-6 170	-123 190	2 333 101
1 Kasa-Banka Değişimi	0	-17 578	-39 114	0	0	-12 657	-69 349	-54 317	-44	-54 360	-123 709
2 Dış Borçlanma (Net)	0	5 532	0	0	0	0	5 532	-36 474	0	-36 474	-30 942
a Dış Borç Ödemesi	0	-17 458	0	0	0	0	-17 458	-58 925	0	-58 925	-76 383
b Dış Borç Kullanımı	0	22 990	0	0	0	0	22 990	22 451	0	22 451	45 442
3 İç Borç/Alacak (Net) (2)	2 651 937	-5 357	-86	-144 841	0	30 966	2 532 619	68 629	168	68 798	2 601 417
4 Stok Değişim Fonu	0	-130	0	0	0	-12 381	-12 511	-94 859	-6 294	-101 154	-113 665
BORÇLANMA GEREĞİ	2 651 937	-17 403	-39 200	-144 841	0	18 309	2 468 802	-22 161	124	-22 037	2 446 765

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır.

(1) Program

(2) Merkezi yönetim bütçesi finansman kalemleri Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından ilan edilecek olan Hazine Finansman Programıyla açıklanacaktır.

3.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi

a) Mevcut Durum

2023 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunuyla bütçe harcamaları için 4.469,6 milyar TL ödenek verilmiş, bütçe gelirlerinin 3.810,1 milyar TL ve bütçe açığının 659,4 milyar TL olacağı öngörülmüştür. Bununla birlikte, yıl içinde artan enflasyon ile Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerin yol açtığı hasarın onarımına yönelik harcamalar bütçe büyüklüklerinde revizyon yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda, Temmuz ayında ek bütçe uygulamaya konmuş, başlangıç bütçesi ödeneklerine ve gelir tahminine 1.119,5 milyar TL ilave edilmiştir. Ayrıca, 15 Temmuz 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7456 sayılı Kanunla, personel giderleri ile sosyal güvenlik giderlerinde ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak amacıyla Cumhurbaşkanına ödenek ekleme yetkisi verilmiştir.

Yıl sonunda harcamaların, başlangıç bütçesinin 2.093,1 milyar TL, ek bütçeyle belirlenen ödeneğin ise 973,6 milyar TL üzerinde gerçekleşerek 6.562,6 milyar TL olması; gelirlerin ise başlangıç bütçesi tahmininin 1.119,5 milyar TL üzerinde, ek bütçeyle ise aynı seviyede ve 4.929,7 milyar TL olması beklenmektedir. Bu çerçevede, 2023 yılında bütçe açığının 1.633 milyar TL, faiz dışı açığın ise 986,8 milyar TL olacağı tahmin edilmektedir.

2023 yılı bütçesinde GSYH’ye oranla yüzde 3,5 olması öngörülen bütçe açığının yıl sonunda yüzde 6,4 olarak gerçekleşeceği, yüzde 1,7 olarak öngörülen program tanımlı açığın ise yüzde 4,8 düzeyine yükseleceği öngörülmektedir.

2023 yılında, depremlerin yol açtığı hasarın ortadan kaldırılmasına yönelik 761,7 milyar TL ile GSYH’nin yüzde 3’ü oranında harcama yapılması öngörülmektedir.

2023 yılında, merkezi yönetim bütçesi faiz dışı harcamalarının başlangıç bütçesinin 2.012,5 milyar TL, ek bütçeyle belirlenen ödeneğin ise 973,6 milyar TL üzerine çıkarak 5.916,5 milyar TL olacağı ve GSYH’ye oranının yüzde 23,2 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2023 yılında personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan personel harcamalarının 1.509,7 milyar TL olması beklenmektedir. Memurlar için 2023 yılı genel maaş artış oranı, toplu sözleşmede Ocak ayında yüzde 8, Temmuz ayında yüzde 6 olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte, 13 Ocak 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7431 sayılı Kanunla Ocak ayı artış oranı yüzde 30 olarak belirlenmiştir. Temmuz ayı artış oranı enflasyon farkı dâhil yüzde 17,55 olarak gerçekleşmiş, buna ilave olarak 15 Temmuz 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7456 sayılı Kanunla tüm memurlara aylık net 8.077 TL ilave ödeme yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, 2023 yılı Kamu Toplu İş Sözleşmeleri Çerçeve Anlaşma Protokolü’yle en düşük işçi ücretinde artışa gidilmiş, buna ilave olarak Ocak ayı ücret artış oranı yüzde 45, Temmuz ayı ücret artış oranı yüzde 15 olarak belirlenmiştir.

2023 yılında mal ve hizmet alım giderlerinin 471 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, maliyetlerin artması ve kurumların ilave ihtiyaçlarının karşılanması etkili olmuştur.

2023 yılı bütçesinde 1.682 milyar TL olarak programlanan cari transferlerin yıl sonunda 2.501,6 milyar TL olması beklenmektedir. Emekliliğe hak kazanma koşullarına yönelik düzenlemeler ve emekli aylıklarındaki artışlar nedeniyle sosyal güvenlik sistemine yapılan transferlerde, enerji sübvansiyonları kaynaklı KİT'lere yapılan görevlendirme bedeli ödemelerinde ve vergi tahsilatındaki artışa bağlı olarak mahalli idareler ve fonlara ayrılan paylarda yaşanan artışlar cari transferlerde ortaya çıkan yükselişin temel belirleyicileri olmuştur. Bunun yanı sıra, afet kaynaklı harcamalar, kur korumalı mevduat uygulaması, Aile Sosyal Destek Programı kapsamında dar gelirli hanelere yapılan sosyal yardım ödemeleri, tarımsal ve sosyal amaçlı transferler ile mesleki teknik eğitime yapılan katkılar cari transferlerdeki artışın diğer belirleyicileri olmuştur.

Sermaye giderlerinin 2023 yılı sonunda, başlangıç ödeneğinin 222,9 milyar TL üzerine çıkarak 538,8 milyar TL olması beklenmektedir. Söz konusu artışta, başta ulaştırma ve sulama altyapısının güçlendirilmesine yönelik ilave yatırımlar ile depremlerin yol açtığı altyapı hasarının onarımına yönelik harcamalar etkili olmuştur.

2023 yılı bütçesinde 37,3 milyar TL olarak programlanan, ek bütçeyle 521 milyar TL'ye çıkarılan sermaye transferlerinin, yıl sonunda 685,1 milyar TL olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Sermaye transferlerinde ortaya çıkan bu artışta deprem konutlarının inşası için TOKİ'ye yapılan aktarımlar temel etken olmuştur.

Borç verme kaleminin, yıl sonunda, 2023 yılı başlangıç ödeneğinin 148,9 milyar TL altında kalarak 210,4 milyar TL olması beklenmektedir. Bu gelişmede, KİT'lere yapılan sermaye transferlerinde yaşanan azalış etkili olmuştur.

Faiz giderlerinin başlangıç bütçesinin 80,5 milyar TL üzerinde 646,1 milyar TL olması beklenmektedir.

Genel bütçe vergi gelirlerinin bütçe başlangıç tahmininin 1.071,1 milyar TL üzerinde, ek bütçe tahminiyle aynı düzeyde 4.270,7 milyar TL olarak, vergi dışı gelirlerin ise bütçe başlangıç tahmininin 48,4 milyar TL üzerinde, ek bütçe tahminiyle aynı düzeyde 659 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. GSYH'ye oran olarak ise, vergi gelirlerinin yüzde 16,8, vergi dışı gelirlerin yüzde 2,6 seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir.

Gelir vergisi tahsilatının 2023 yılı bütçe başlangıç hedefinin 201,4 milyar TL üzerinde 696,4 milyar TL ve GSYH'ye oranla yüzde 2,7 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2023 yılında mevduatlara uygulanan stopaj indirimlerine devam edilmesi ve asgari ücrete enflasyonun üzerinde yapılan artışlar kaynaklı tüm çalışanlara asgari ücrete isabet eden vergi istisnası uygulaması gelir vergisi tahsilatını olumsuz etkilemiştir. Öte yandan, kamu ve özel sektör ücret artışları ile diğer makroekonomik gelişmeler gelir vergisi tahsilatının başlangıç bütçesinde öngörülenin oldukça üzerinde seyretmesinde belirleyici olmuştur.

2023 yılı Kurumlar Kergisi tahsilatının bütçe başlangıç tahmininin 163,1 milyar TL üzerinde 782,2 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 3,1 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Yaşanan bu artışta, iktisadi faaliyetteki canlılık ve kurumlar vergisi oranının 5 puan artırılması etkili olmuştur. Ayrıca, deprem felaketlerinin yol açtığı kamu finansmanı ihtiyacı nedeniyle kurumlar vergisi kapsamında yer alan bazı istisna ve indirimler üzerinden ek vergi getirilmiştir. Öte yandan banka kârlarında 2022 yılında görülen yüksek performansın 2023 yılında devam etmemesi kurumlar vergisi tahsilatını sınırlandırmıştır.

Dâhilde alınan KDV tahsilatının 2023 yılı bütçe başlangıç tahmininin 237,3 milyar TL üzerinde 440,9 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 1,7 seviyesinde gerçekleşmesi

beklenmektedir. 7 Temmuz 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7346 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla yüzde 18 olan KDV oranının yüzde 20’ye, yüzde 8 olan KDV oranının yüzde 10’a yükseltilmesi ile iç talepteki güçlü seyir ve makroekonomik göstergelerde yaşanan gelişmeler söz konusu artışta belirleyici olmuştur.

Özel tüketim vergisi tahsilatının 2023 yılı bütçe başlangıç tahmininin 306,6 milyar TL üzerinde 817,2 milyar TL olması ve GSYH’ye oranla yüzde 3,2 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Petrol ve doğal gaz ürünlerinden alınan ÖTV’nin 2023 yılı bütçe başlangıç tahmininin 111,9 milyar TL üzerine çıkarak 196,9 milyar TL olması ve GSYH’ye oranla yüzde 0,8 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Akaryakıt ürünleri ve doğal gaz üzerinden alınan maktu ÖTV tutarlarında 16 Temmuz 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7390 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla yapılan artışlar söz konusu gelişmede temel belirleyici olmuştur.

Motorlu taşıtlardan elde edilen ÖTV tahsilatının 2023 yılı bütçe başlangıç tahmininin 142,7 milyar TL üzerine çıkarak 346,2 milyar TL olması ve GSYH’ye oranla yüzde 1,4 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu gelişmede, araç satışlarının öngörülenin üzerinde seyretmesi ve kur artışlarına bağlı olarak araç başına alınan ÖTV tutarlarında yaşanan artışlar etkili olmuştur.

2023 yılında tütün mamullerinden elde edilen ÖTV tahsilatının, bütçe başlangıç tahmininin 20,3 milyar TL üzerinde 146,3 milyar TL olması ve GSYH’ye oranla yüzde 0,6 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Alkollü içkilerden elde edilen ÖTV tahsilatının ise bütçe başlangıç tahmininin 7,6 milyar TL üzerinde 63 milyar TL olması ve GSYH’ye oranla yüzde 0,2 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Yaşanan artışlarda Ocak ve Temmuz ayı ÜFE gelişmelerinin beklentilerin üzerinde olması nedeniyle maktu vergi tutarlarında yapılan güncellemeler ile yıl içerisinde üretici firmalar tarafından alkol ve tütün ürünlerine yapılan fiyat artışları etkili olmuştur.

2023 yılında, ithalde alınan KDV tahsilatının bütçe başlangıç tahminiyle aynı seviyede 931,4 milyar TL olması ve GSYH’ye oranla yüzde 3,7 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

2023 yılında MTV, BSMV, şans oyunları vergisi, özel iletişim vergisi, veraset ve intikal vergisi ile dijital hizmet vergisi tahsilatının toplamda bütçe başlangıç tahminine göre 83,7 milyar TL artarak 234 milyar TL olması beklenmektedir. Bu artış, deprem nedeniyle ilave MTV getirilmesi ve tüketici kredilerine uygulanan BSMV oranı ile şans oyunları vergisi oranlarının artırılmasından kaynaklanmaktadır.

2023 yılında harçlardan elde edilen gelirlerin, bütçe başlangıç tahmininin 28,6 milyar TL üzerinde 133,9 milyar TL olması ve GSYH’ye oranla yüzde 0,5 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu artışta, yeniden değerlendirme oranının öngörülenin üzerinde uygulanması ve yılın ikinci yarısında yolcu beraberinde getirilen telefon kullanım izni harcının 20.000 TL’ye yükseltilmesi ile sürücü belgesi harçları hariç maktu harç tutarlarının yüzde 50 oranında artırılması etkili olmuştur.

2023 yılında vergi dışı gelirlerin, bütçe başlangıç tahmininin 48,4 milyar TL üzerinde 659 milyar TL olması ve GSYH’ye oranla yüzde 2,6 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu artışta temel olarak hazine faizleri ile kişi ve kurumlardan alınan paylarda yaşanan yüksek tahsilatın etkili olacağı değerlendirilmektedir.

2023 yılında uygulamaya konulan 7440 sayılı Kanun kapsamında 2023 yılının ilk dokuz ayında toplam 125 milyar TL tahsilat yapılmıştır. Kamu alacaklarının yapılandırılmasına ilişkin geçmiş yıllarda yürürlüğe giren diğer düzenlemeler de dâhil edildiğinde, 2023 yılı Ocak-Eylül döneminde toplam 134,6 milyar TL yapılandırma geliri elde edilmiştir.

2023 yılı Ocak-Eylül döneminde, iç borçlanma ağırlıklı olarak TL cinsi sabit getirili enstrümanlarla yapılmıştır.

2023 yılı Eylül ayı itibarıyla iç piyasalarda 78,5 milyar TL tutarında TL cinsi kira sertifikası ihracı gerçekleştirilmiştir. 2023 yılının ilk dokuz aylık bölümünde, uluslararası sermaye piyasalarında, Ocak ayında 2,75 milyar dolar tutarında tahvil ihracı, Mart ayında 2,25 milyar dolar tutarında tahvil ihracı ve son olarak Nisan ayında 2,5 milyar dolar tutarında yeşil tahvil ihracı gerçekleştirilerek toplam 7,5 milyar dolar tutarında dış finansman sağlanmıştır. Nisan ayında ihraç edilen yeşil tahvil, ülkemiz Hazinesi tarafından uluslararası sermaye piyasalarında ihraç edilen ilk Çevresel, Sosyal ve Yönetişimsel (ÇSY) tahvildir.

2023 yılı iç borç çevirme oranı Eylül ayı sonu itibarıyla toplam yüzde 137,4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte 2023 yılı Hazine Finansman Programı duyurusunda yüzde 114 olarak yer alan söz konusu oranın yıl sonunda yüzde 129 seviyesine yaklaşması beklenmektedir.

2023 yılı Ocak-Eylül döneminde, nakit bazlı 944,6 milyar TL iç borçlanma gerçekleştirilmiştir. İç borçlanmanın yüzde 44,5'i TL cinsi sabit kuponlu, yüzde 12,8'i TÜFE'ye endeksli, yüzde 0,4'ü kuponsuz, yüzde 12,4'ü TLREF'e endeksli, yüzde 4,1'i değişken faizli devlet tahvili ve yüzde 7,9'u kira sertifikası ihraçlarıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, iç finansmanın yüzde 17,9'u yabancı para cinsi senet ihraçlarıyla sağlanmıştır. 2022 yılı sonunda 70,0 ay olan nakit borçlanmanın ortalama vadesi, 2023 yılı Eylül ayı sonunda 64,9 ay olmuştur. Aynı dönemde, TL cinsi sabit faizli iç borçlanmanın ortalama maliyeti yüzde 16,34'ten yüzde 16,67 düzeyine yükselmiştir.

TABLO I: 41- Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokundaki Gelişmeler

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(GSYH'ye Oran, Yüzde)	
	2021	2022	2023 (1)	2021	2022
Brüt Borç Stoku	2 747 819	4 035 447	6 069 597	37,9	26,9
İç Borç Stoku	1 321 189	1 905 331	2 859 751	18,2	12,7
Tahvil	1 311 270	1 886 435	2 856 742	18,1	12,6
Bono	9 920	18 896	3 009	0,1	0,1
Dış Borç Stoku	1 426 629	2 130 116	3 209 846	19,7	14,2
Kredi	339 295	485 214	704 108	4,7	3,2
Uluslararası Kur.	270 760	378 524	542 539	3,7	2,5
Hükümet Kur.	44 954	60 036	78 816	0,6	0,4
Diğer	23 581	46 654	82 753	0,3	0,3
Tahvil	1 087 334	1 644 901	2 505 737	15,0	11,0

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

(1) Eylül ayı sonu itibarıdır.

b) Hedefler

2024 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 8.437,1 milyar TL olması hedeflenmiş, bütçe harcamaları ise 11.089 milyar TL olarak programlanmıştır. Söz konusu gelir tahmini ve öngörülen harcama büyüklüğü sonucunda bütçe açığının 2.651,9 milyar TL ile GSYH'ye oranla yüzde 6,4 olacağı öngörülmektedir.

Bütçe harcamaları için öngörülen 11.089 milyar TL'lik ödeneğin 1.028,3 milyar TL'si deprem bölgesinin inşası ve afet risklerinin azaltılmasına yönelik harcamalardan oluşmaktadır. Söz konusu harcamalar hariç bakıldığında bütçe açığının GSYH'ye oranının yüzde 3,9 seviyesinde olması beklenmektedir.

2024 yılında personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan personel harcamaları ödeneği belirlenirken genel maaş ve ücret artış oranının memurlar için Ocak ayında yüzde 15, Temmuz ayında yüzde 10, kamu işçileri için Ocak ayında yüzde 10, Temmuz ayında yüzde 10 olarak uygulanacağı dikkate alınmış, enflasyon tahminine bağlı olarak oluşacak farklar ile 2023 yılı içerisinde yapılan düzenlemelerin 2024 yılına etkisi göz önünde bulundurulmuştur. Bu çerçevede toplam personel harcamalarının 2.886 milyar TL, GSYH'ye oranının ise bir önceki yıla göre 1,1 puan artarak yüzde 7 olacağı öngörülmektedir.

2024 yılı için mal ve hizmet alım giderleri 679,8 milyar TL olarak belirlenmiştir. Söz konusu tutar, GSYH'ye oranla, bir önceki yıl gerçekleşme tahminine göre 0,2 puan düşük bir harcama düzeyine tekabül etmektedir.

Cari transferlerin 2024 yılında 4.266,7 milyar TL ile GSYH'ye oran olarak yüzde 10,4 seviyesinde olması öngörülmektedir. Cari transfer harcamalarının yaklaşık üçte ikisi sağlık ve sosyal güvenlik sistemine yapılan transferler ile genel bütçe vergi gelirlerinden mahalli idareler ve fonlara aktarılan paylardan oluşmaktadır. Bu kapsamda, sağlık ve sosyal güvenlik sistemine yapılacak transferler 1.559,1 milyar TL, genel bütçe vergi gelirlerinden mahalli idareler ve fonlara aktarılabilecek paylar 1.086,3 milyar TL olarak öngörülmüştür. Ayrıca, başta enerji alanında faaliyet gösteren KİT'lere olmak üzere görevlendirme giderleri için 518,4 milyar TL ve tarımsal amaçlı transferler için 91,6 milyar TL ödenek ayrılmıştır.

Sermaye giderlerinin 787,9 milyar TL ile GSYH içindeki payının yüzde 1,9 seviyesinde olması programlanmıştır. Deprem bölgesi altyapı hasarının onarımına yönelik 151,4 milyar TL ödenek ayrılmıştır.

2024 yılında KÖİ modeli çerçevesinde tamamlanan şehir hastanelerinin cari giderlerini karşılamak üzere mal ve hizmet alım giderlerinde 26,1 milyar TL, bina kullanım ve zorunlu hizmetler için sermaye giderlerinde 57,6 milyar TL harcama programlanmıştır. Yine KÖİ modeli çerçevesinde tamamlanan ulaştırma projeleri kapsamında verilen talep garantilerinin finansmanı için cari transferlere 78,8 milyar TL ilave edilmiştir.

Sermaye transferlerinin 2024 yılında 720,8 milyar TL ile GSYH'ye oranla yüzde 1,8 olacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, TOKİ'ye deprem konutlarının yapımı için 649,7 milyar TL, sosyal konut yapımı için 16 milyar TL, KÖYDES için 6,9 milyar TL, SUKAP için 2,7 milyar TL, kalkınma ajanslarına 1,4 milyar TL, SOGEP için 545 milyon TL ödenek öngörülmüştür. Ayrıca, TÜBİTAK Ar-Ge projeleri için 12,5 milyar TL kaynak ayrılmıştır.

2024 yılı için borç verme kaleminin 298,5 milyar TL ile GSYH'ye oran olarak yüzde 0,7 olacağı öngörülmektedir. Ödeneğin 230,4 milyar TL'sini KİT'lere yapılacak sermaye transferleri, 22,8 milyar TL'sini öğrenim ve harç kredileri, 3 milyar TL'sini KKTC'ye verilen krediler oluşturmaktadır. Kredi Garanti Fonuna ise 4,7 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir.

2024 yılı faiz giderlerinin 1.254 milyar TL ile GSYH'ye oranla yüzde 3 düzeyinde olması beklenmektedir.

Fiyat, finansal ve makroekonomik istikrarı sağlamaya yönelik olarak yürütülen politikaların yanı sıra kayıt dışılıkla etkin mücadele sonucunda tahsilat oranlarının artırılmasıyla 2024 yılında merkezi yönetim bütçesi toplam gelirlerinin GSYH'ye oranının yüzde 20,5 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda, vergi gelirlerinin 1,2 puan artması, vergi dışı gelirlerin ise 0,1 puan azalması beklenmektedir. Vergi gelirlerindeki artışın temel olarak dâhilde alınan mal ve hizmet vergileri ile uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerden kaynaklanacağı tahmin edilmektedir.

2024 yılında gelir, kâr ve sermaye kazançlarından alınan vergilerin tahsilat toplamının GSYH'ye oranla yüzde 6 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Kurumlar vergisi tahsilatının GSYH'ye oranla bir önceki yıl tahminiyle aynı seviyede gerçekleşmesi beklenirken gelir vergisi tahsilatında artış öngörülmektedir.

KDV tahsilatının 2024 yılında GSYH'ye oranla yüzde 2 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2023 yılının ikinci yarısında yapılan KDV oran artışları ile akaryakıttan alınan ÖTV tutarlarında yapılan artışlar öngörülen tahsilat artışının temel etkenleridir.

2024 yılında ÖTV tahsilatının GSYH'ye oranının yüzde 3,4 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Maktu ÖTV tutarlarının artması sebebiyle petrol ürünlerinden ve doğal gazdan alınan ÖTV tahsilatının GSYH'ye oranının 2023 gerçekleşme tahminine göre 0,3 puan artacağı tahmin edilirken, motorlu taşıt araçlarına ilişkin ÖTV'nin bir önceki yıl gerçekleşme tahmininin 0,2 puan altında kalması beklenmektedir. Alkollü içki, tütün mamulleri, dayanıklı tüketim malları ve kolalı gazozlardan elde edilecek ÖTV tahsilatının ise GSYH'ye oran olarak 2024 yılında bir önceki yıl gerçekleşme tahminiyle aynı seviyede kalacağı öngörülmektedir.

2024 yılında ithalde alınan KDV tahsilatının GSYH'ye oranının, kur ve ithalat tahminleri ile KDV oranlarında yapılan düzenlemeye bağlı olarak yüzde 4,1 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

2024 yılında BSMV tahsilatının GSYH'ye oranının yüzde 0,5 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Şans oyunları vergisi ve özel iletişim vergisi kalemlerinden elde edilecek tahsilat toplamının ise 2023 yıl sonu seviyesinde olması ve yüzde 0,2 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2024 yılında merkezi yönetim bütçesi vergi dışı gelirlerinin, GSYH'ye oran olarak yüzde 2,5 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 42- Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				(Yüzde Değişim)				(Yüzde Dağılım)				(GSYH'ye Oran, Yüzde)			
	2022	2023 (1)	2024 (2)		2023 (1)	2024 (2)		2022	2023 (1)	2024 (2)		2022	2023 (1)	2024 (2)		
HARCAMALAR	2 942 748	6 562 636	11 089 037		123,0	69,0		100,0	100,0	100,0		19,6	25,8	26,9		
01 - Personel Giderleri	615 296	1 326 453	2 553 495		115,6	92,5		20,9	20,2	23,0		4,1	5,2	6,2		
02 - SGK Devlet Primi Giderleri	96 864	183 247	312 451		89,2	70,5		3,3	2,8	2,8		0,6	0,7	0,8		
03 - Mal ve Hizmet Alım Giderleri	257 660	470 976	679 766		82,8	44,3		8,8	7,2	6,1		1,7	1,8	1,7		
04 - Faiz Giderleri	310 903	646 136	1 254 000		107,8	94,1		10,6	9,8	11,3		2,1	2,5	3,0		
05 - Cari Transferler	1 126 363	2 501 577	4 266 709		122,1	70,6		38,3	38,1	38,5		7,5	9,8	10,4		
06 - Sermaye Giderleri	276 896	538 751	787 940		94,6	46,3		9,4	8,2	7,1		1,8	2,1	1,9		
07 - Sermaye Transferleri	48 822	685 112	720 837		1 303,3	5,2		1,7	10,4	6,5		0,3	2,7	1,8		
08 - Borç Verme	209 944	210 384	298 508		0,2	41,9		7,1	3,2	2,7		1,4	0,8	0,7		
09 - Yedek Ödenekler	0	0	215 332		0,0	0,0		0,0	0,0	1,9		0,0	0,0	0,5		
GELİRLER	2 800 088	4 929 664	8 437 100		76,1	71,1		100,0	100,0	100,0		18,7	19,3	20,5		
1 - Genel Bütçe	2 738 809	4 873 427	8 332 808		77,9	71,0		97,8	98,9	98,8		18,2	19,1	20,2		
01 - Vergi Gelirleri	2 353 438	4 270 668	7 407 707		81,5	73,5		84,0	86,6	87,8		15,7	16,8	18,0		
02 - Vergi Dışı Gelirler	345 014	543 104	849 179		57,4	56,4		12,3	11,0	10,1		2,3	2,1	2,1		
03 - Sermaye Gelirleri	12 357	18 823	33 118		52,3	75,9		0,4	0,4	0,4		0,1	0,1	0,1		
04 - Alınan Bağış ve Yardımlar	28 000	40 833	42 804		45,8	4,8		1,0	0,8	0,5		0,2	0,2	0,1		
2 - Öz.Büt.İda. ve Düz.Den.Kur.	61 279	56 236	104 292		-8,2	85,5		2,2	1,1	1,2		0,4	0,2	0,3		
BÜTÇE DENGESİ	-142 660	-1 632 973	-2 651 937		1 044,7	62,4						-1,0	-6,4	-6,4		
Bilgi İçin:																
Faiz Dışı Harcamalar	2 631 845	5 916 500	9 835 037		124,8	66,2						17,5	23,2	23,9		
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	168 243	-986 837	-1 397 937		-686,6	41,7						1,1	-3,9	-3,4		
Program Tanımlı Bütçe Dengesi	-19 889	-1 232 228	-1 665 489		6 095,6	35,2						-0,1	-4,8	-4,0		

Not: Düzenleyici ve denetleyici kurumların gelir fazlaları, genel bütçe vergi dışı gelirlerinden düşülmüştür.

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

3.1.2. Mahalli İdareler

a) Mevcut Durum

Mahalli idareler dengesi; il özel idareleri, belediyeler, büyükşehir belediyelerine bağlı idareler, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve İller Bankası hesaplarını kapsamaktadır.

2022 yılında, genel bütçe vergi gelirlerinden alınan payların ve fiyatlandırılabilir hizmetlerden elde edilen gelirlerin bir önceki yıla göre reel olarak gerilemesine rağmen, mahalli idare gelirleri yüzde 85,2 oranında artarak 362,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Mahalli idare harcamaları ise, yatırım harcamalarındaki reel artış sonrası GSYH'nin yüzde 2,68'i seviyesine yükselmiş ve mahalli idareler bütçe dengesi 2022 yılında yüzde 0,27 açık vermiştir.

2023 yılında, genel bütçe vergi gelirlerinden alınan payın reel olarak artması ve mahalli idare gelirlerinin GSYH'ye oranla yüzde 2,51 seviyesine yükselmesi beklenmektedir. Mahalli idare harcamalarının ise cari giderlerdeki artışa bağlı olarak GSYH'nin yüzde 2,81'i seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Böylece, 2023 yılında mahalli idareler dengesinin GSYH'nin yüzde 0,30'u seviyesinde açık vermesi beklenmektedir.

TABLO I: 43-Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Mahalli İdarelere Ayrılan Paylar

	2021	2022	2023 (1)	2024 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
Belediyeler	67 916	135 194	238 458	427 562
Büyükşehir Belediyeleri	62 098	124 226	215 569	379 585
İl Özel İdareleri	5 660	11 266	19 872	35 630
TOPLAM	135 674	270 685	473 898	842 777
(GSYH'ye Oran, Yüzde)				
Belediyeler	0,94	0,90	0,94	1,04
Büyükşehir Belediyeleri	0,86	0,83	0,85	0,92
İl Özel İdareleri	0,08	0,08	0,08	0,09
TOPLAM	1,87	1,80	1,86	2,05

(1) Gerçekleşme tahmini

(2) Program

b) Hedefler

2024 yılında, mahalli idare gelirlerinin 1.097,1 milyar TL, harcamalarının ise 1.079,6 milyar TL olarak gerçekleşmesi ve mahalli idare dengesinin GSYH'nin yüzde 0,04'ü düzeyinde 17,4 milyar TL fazla vermesi öngörülmektedir.

TABLO I: 44- Mahalli İdareler Gelir ve Harcamaları (1)

	2021	2022	2023 (2)	2024 (3)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
GELİRLER	195 879	362 730	639 385	1 097 050
1.Vergiler	155 620	298 391	536 870	932 456
2.Vergi Dışı Norm. Gelir	20 184	37 688	63 155	105 145
3.Faktör Gelirleri (Net)	20 075	26 652	39 361	59 449
HARCAMALAR	190 459	402 561	715 940	1 079 646
1.Cari Giderler	112 784	224 678	426 401	687 690
2.Yatırım Harcamaları	60 795	156 479	266 124	355 763
a.Sabit Sermaye	60 765	156 449	266 094	355 733
b.Stok Değişimi	30	30	30	30
3.Cari Transferler	17 464	29 755	52 935	78 328
4.Kamulaştırma ve Sabit Değer	-6 773	-21 081	-51 877	-78 116
5.Sermaye Transferi (Net)	6 189	12 729	22 358	35 981
GELİR-GİDER FARKI	5 420	-39 830	-76 555	17 403
(GSYH'ye Oran, Yüzde)				
GELİRLER	2,70	2,42	2,51	2,67
1.Vergiler	2,14	1,99	2,11	2,27
2.Vergi Dışı Norm. Gelir	0,28	0,25	0,25	0,26
3.Faktör Gelirleri (Net)	0,28	0,18	0,15	0,14
HARCAMALAR	2,62	2,68	2,81	2,62
1.Cari Giderler	1,55	1,50	1,67	1,67
2.Yatırım Harcamaları	0,84	1,04	1,04	0,86
a.Sabit Sermaye	0,84	1,04	1,04	0,86
b.Stok Değişimi	0,00	0,00	0,00	0,00
3.Cari Transferler	0,24	0,20	0,21	0,19
4.Kamulaştırma ve Sabit Değer	-0,09	-0,14	-0,20	-0,19
5.Sermaye Transferi (Net)	0,09	0,08	0,09	0,09
GELİR-GİDER FARKI	0,07	-0,27	-0,30	0,04

(1) İl özel idareleri, belediyeler, İller Bankası, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve büyükşehir belediyelerine bağlı idareleri kapsamaktadır.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

3.1.3. Döner Sermayeli İşletmeler

a) Mevcut Durum

Döner sermayeli işletmeler tanımı içinde yer alan kurumlar iki grupta toplanmaktadır. Birinci grupta, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idarelere bağlı olarak faaliyet gösteren işletmeler yer almaktadır. İkinci grupta ise bu işletmelerin dışında kalan ve kendi özel bütçeleri olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Milli Piyango İdaresi ve Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü bulunmaktadır.

2022 yılında 1,5 milyar TL fazla veren döner sermayeli işletmelerin 2023 yılında 4,9 milyar TL açık vermesi beklenmektedir.

b) Hedefler

2024 yılında döner sermayeli işletmelerin 18,3 milyar TL açık vereceği öngörülmektedir.

TABLO I: 45- Döner Sermayeli İşletmeler Finansman Dengesi

	2021	2022	2023 (1)	2024 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
A. Gelirler	157 548	270 896	497 389	763 223
- İşletme Gelirleri	156 567	269 176	490 832	754 765
- Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	981	1 720	6 557	8 458
- Bütçe Transferleri	0	0	0	0
B. Giderler	151 072	269 346	502 315	781 532
- İşletme Giderleri	146 400	254 561	475 090	745 221
- Yatırım Harcamaları	999	7 540	9 520	13 597
- Stok Artışı	2 665	10 144	13 487	17 654
- Sabit Kıymet Artışı	-122	-5 310	132	-1 187
- Dolaysız Vergiler	1 125	2 375	3 967	6 120
- Fonlara Transferler	5	37	119	126
C. Gelir-Gider Farkı	6 476	1 550	-4 926	-18 309
(GSYH'ye Oran, Yüzde)				
A. Gelirler	2,2	1,8	2,0	1,9
B. Giderler	2,1	1,8	2,0	1,9
C. Gelir-Gider Farkı	0,1	0,0	0,0	0,0

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

3.1.4. Sosyal Güvenlik Kuruluşları

a) Mevcut Durum

Sosyal güvenlik kuruluşları kapsamında Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ve İşsizlik Sigortası Fonu (İSF) yer almakta olup gelir-gider dengeleri ayrı tablolarda gösterilmektedir.

2023 yılında temelde asgari ücrete Ocak ve Temmuz aylarında yapılan artışların etkisiyle prim gelirlerinde önemli bir artış sağlanmıştır. Buna ilaveten, merkezi yönetim bütçesinden tahsil edilen emekli ikramiyesi ve asgari emekli aylığı kaynaklı faturalı ödemelerde yaşanan artışın da etkisiyle SGK'nın toplam gelirlerinin GSYH'ye oranla yüzde 8,2 olması beklenmektedir. 2023 yılında Ocak ve Temmuz aylarında emekli aylıklarına ilave refah payı verilmesi, asgari emekli aylığının 7.500 TL'ye yükseltilmesi ve 8 Eylül 1999 öncesi sigorta girişi olanların emeklilik yaş şartının kaldırılması düzenlemesinin etkisiyle sigorta giderlerinin GSYH'ye oranının yüzde 8,7 olması beklenmektedir. Böylece gelir-gider açığının GSYH'ye oranla yüzde 0,4 düzeyinde olacağı tahmin edilmektedir. SGK'ya yapılan bütçe transferlerinin GSYH'ye oranının ise bir önceki yıla göre 1 puan artarak yüzde 3,6 düzeyinde gerçekleşeceği öngörülmektedir.

2023 yılında SGK'ya faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler, açık finansmanı ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil olmak üzere merkezi yönetim bütçesinden 909,1 milyar TL transfer yapılacağı tahmin edilmektedir.

Sosyal güvenlik prim gelirlerini etkileyen en temel parametrelerden biri olan asgari ücret, Ocak ayında yüzde 54,7, Temmuz ayında ise yüzde 34 oranında artırılmış, böylece

brüt asgari ücret 2023 yılının ikinci döneminde 13.414,5 TL'ye yükseltilmiştir. İşçi, esnaf, çiftçi ve memur emekli aylıkları, 2023 yılı Ocak ayında refah payıyla birlikte yüzde 30, Temmuz ayında ise yine refah payıyla birlikte yüzde 25 oranında artırılmıştır.

TABLO I: 46- Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir-Gider Dengesi

	2021	2022	2023 (1)	2024 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
A. Gelirler	618 338	971 710	2 091 726	3 300 883
- Prim Tahsilatları	443 894	728 843	1 476 833	2 521 341
- Diğer Gelirler (3)	174 444	242 868	614 893	779 541
B. Giderler	637 963	1 013 431	2 204 996	3 686 541
- Sigorta Ödemeleri	414 803	680 436	1 442 343	2 670 220
- Sağlık Giderleri	177 241	283 224	544 658	851 264
- Yatırım Harcamaları	369	205	610	1 170
- Diğer Giderler (4)	45 550	49 566	217 385	163 886
C. Gelir-Gider Farkı	-19 625	-41 720	-113 270	-385 658
Bilgi İçin:				
Bütçe Transferleri (5)	254 072	389 917	909 130	1 512 880
(GSYH'ye Oran, Yüzde)				
A. Gelirler	8,5	6,5	8,2	8,0
- Prim Tahsilatları	6,1	4,9	5,8	6,1
- Diğer Gelirler (3)	2,4	1,6	2,4	1,9
B. Giderler	8,8	6,8	8,7	9,0
- Sigorta Ödemeleri	5,7	4,5	5,7	6,5
- Sağlık Giderleri	2,4	1,9	2,1	2,1
- Yatırım Harcamaları	0,0	0,0	0,0	0,0
- Diğer Giderler (4)	0,6	0,3	0,9	0,4
C. Gelir-Gider Farkı	-0,3	-0,3	-0,4	-0,9
Bilgi İçin:				
Bütçe Transferleri (5)	3,5	2,6	3,6	3,7

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Devlet katkısı ve faturalı ödemeler gibi bütçeden alınan transferler ile diğer gelirlerden oluşmaktadır.

(4) Faturalı ödemeler, yönetim giderleri ve diğer giderlerden oluşmaktadır.

(5) Faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ve prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil edilmiştir.

2022 yılında 53,5 milyar TL olan merkezi yönetim bütçesinden SGK'ya yapılan prim teşviklerinin 2023 yılında 92,9 milyar TL olması beklenmektedir.

2022 yılında SGK ilaç ve tedavi harcamaları sırasıyla 91,7 milyar TL ve 187,2 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2023 yılında ise söz konusu harcamaların sırasıyla 175,9 milyar TL ve 361,1 milyar TL olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2023 yılında GSYH'ye oran olarak İŞF prim gelirlerinin yüzde 0,3, faiz gelirlerinin yüzde 0,1, devlet katkısının yüzde 0,1 ve diğer gelirlerin yüzde 0,1 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, toplam İŞF gelirlerinin GSYH'nin yüzde 0,7'si seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

İSF'nin 2023 yılı toplam giderlerinin ise GSYH'ye oran olarak yüzde 0,5 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, toplam 123,3 milyar TL olan İSF giderinin 17,4 milyar TL'si sigorta giderlerinden, 43 milyar TL'si istihdam teşviklerinden, 16,6 milyar TL'si aktif işgücü programları giderlerinden oluşacağı tahmin edilmektedir.

Bu çerçevede, İSF gelir-gider dengesinin 2023 yılında 50,5 milyar TL fazla vereceği, böylece toplam Fon varlığının 174,8 milyar TL seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 47- İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Dengesi

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				(GSYH'ye Oran, Yüzde)			
	2021	2022	2023 (1)	2024 (2)	2021	2022	2023 (1)	2024 (2)
A. Gelirler	46 029	89 107	173 716	264 654	0,6	0,6	0,7	0,6
- Prim Gelirleri	24 260	39 544	78 279	138 788	0,3	0,3	0,3	0,3
- Devlet Katkısı	8 087	13 181	26 055	46 263	0,1	0,1	0,1	0,1
- Faiz Gelirleri	12 657	29 436	32 856	51 832	0,2	0,2	0,1	0,1
- Diğer Gelirler	1 025	6 946	36 526	27 772	0,0	0,0	0,1	0,1
B. Giderler	58 490	55 552	123 252	119 813	0,8	0,4	0,5	0,3
- Sigorta Gid. (3)	17 910	9 504	17 410	31 078	0,2	0,1	0,1	0,1
- Diğer Giderler	40 580	46 048	105 843	88 735	0,6	0,3	0,4	0,2
C. Gelir-Gider Farkı	-12 461	33 555	50 464	144 841	-0,2	0,2	0,2	0,4
D. Toplam Fon Varlığı	90 752	124 307	174 771	319 612	1,3	0,8	0,7	0,8

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) İşsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği ve ücret garanti fonu giderlerinden oluşmaktadır.

b) Hedefler

Ücretli veya kendi hesabına çalışıp emekli olanların aylıkları 2024 yılı Ocak ve Temmuz aylarında önceki altı aylık enflasyon gerçekleştirmelerine göre artırılabacaktır. Memur emekli aylıklarının ise toplu sözleşme hükümlerine göre 2024 yılının Ocak ayında yüzde 15, Temmuz ayında yüzde 10 oranında artırılması, enflasyon farklarının da ayrıca ilave edilmesi öngörülmüştür.

2024 yılında SGK'nın toplam gelirlerinin 3.300,9 milyar TL, toplam giderlerinin 3.686,5 milyar TL ve gelir-gider açığının 385,7 milyar TL olması öngörülmüştür. GSYH'ye oran olarak ise gelirlerin yüzde 8,0, giderlerin yüzde 9,0 ve açığın yüzde 0,9 olması hedeflenmiştir.

2024 yılında SGK'ya faturalı ödemeler, ek karşılıklar, emeklilere yapılan ek ödeme, devlet katkısı, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primi de dâhil olmak üzere toplam 1.512,9 milyar TL tutarında ve GSYH'nin yüzde 3,7'si oranında bütçe transferi yapılması öngörülmektedir.

2024 yılında GSYH'ye oran olarak İSF toplam gelirlerinin yüzde 0,6, toplam giderlerinin ise yüzde 0,3 düzeyine ulaşması beklenmektedir. Bu çerçevede, gelir-gider dengesinin 2024 yılında 144,8 milyar TL fazla vereceği, böylece toplam Fon varlığının 319,6 milyar TL seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

3.1.5. Fonlar

a) Mevcut Durum

Fon dengesi kapsamı, bütçe içi Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ile bütçe dışı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve Özelleştirme Fonundan meydana gelmektedir.

2023 yılında toplam fon gelirlerinin 143,4 milyar TL, toplam fon giderlerinin ise 131,1 milyar TL'ye ulaşması beklenmektedir. Böylece, fonların gelir-gider fazlasının 12,3 milyar TL olması öngörülmektedir.

2023 yılında özelleştirme uygulamaları sonucunda Özelleştirme Fonuna 12 milyar TL nakit girişi olması beklenmektedir.

b) Hedefler

2024 yılında Özelleştirme Fonunun 25 milyar TL tutarında özelleştirme geliri elde etmesi beklenmektedir. 2024 yılında fon gelirlerinin 249,5 milyar TL, fon giderlerinin 210,3 milyar TL, fon sistemi gelir-gider fazlasının ise 39,2 milyar TL olması hedeflenmektedir.

TABLO I: 48- Fon Gelir ve Giderleri (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
	2021	2022	2023 (2)	2024 (3)
A. Fon Gelirleri	44 273	83 905	143 433	249 547
- Vergi Gelirleri	35 048	71 834	119 465	210 936
- Vergi Dışı Normal Gelirler	5 270	8 325	13 233	20 952
- Faktör Gelirleri (Net)	0	0	1 686	2 593
- Cari Transferler (Net)	0	0	0	0
- Sermaye Transferleri (Net)	3 956	3 746	9 049	15 065
B. Fon Giderleri	33 599	63 930	131 106	210 346
- Cari Giderler	26 179	43 546	84 964	131 113
- Faktör Giderleri (Net)	21	7	0	0
- Sabit Sermaye Yatırımları	0	0	0	0
- Cari Transferler (Net)	7 399	20 378	46 142	79 234
- Sermaye Transferleri (Net)	0	0	0	0
C. Gelir-Gider Farkı	10 674	19 975	12 327	39 200
D. Finansman	-10 674	-19 975	-12 327	-39 200
- Dış Borç Kullanımı	0	0	0	0
- Dış Borç Ödemesi	0	0	0	0
- İç Borç-Alacak İlişkisi (Net)	-407	-271	-56	-86
- Kasa-Banka Değişimi	-10 268	-19 704	-12 271	-39 114
Bilgi İçin:				
- Özelleştirme Gelirleri	5 006	6 005	12 000	25 000

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) İşsizlik Sigortası Fonu hariçtir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

3.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME

a) Mevcut Durum

2000 yılında KİT'lerin ürettiği katma değerın GSYH'ye oranı yüzde 3,5 seviyesindeyken 2023 yılı sonunda bu oranın yüzde 0,6 olacağı tahmin edilmektedir. Buna paralel olarak, KİT yatırımlarının toplam kamu ve özel sektör yatırımları içerisindeki payının da 2000 yılındaki yüzde 5,8 seviyesinden 2023 yılında yüzde 2,1'e gerilemesi öngörülmektedir. Aynı dönemde 435 bin olan KİT'lerin yıllık ortalama personel sayısının 101 bine düşmesi beklenmektedir.

Ekim 2023 itibarıyla 233 sayılı KHK kapsamında faaliyet gösteren KİT sayısı 19'dur. Bu kuruluşlara ilaveten özelleştirme programında bulunan ve yüzde 50'den fazla kamu payı olan Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) AŞ ve Sümer Holding AŞ KİT dengesi kapsamında izlenmektedir.

KİT'ler ve özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşlar, 2022 yılında GSYH'nın yüzde 1,58'i oranında finansman açığı verirken 2023 yılında bu kuruluşların yüzde 0,08 oranında finansman fazlası vermesi beklenmektedir. Finansman dengesindeki iyileşmede merkezi yönetim bütçesinden KİT'lere küresel düzeyde yüksek seyreden enerji maliyetlerinin başta hanehalkı olmak üzere tüm kesimlere en az seviyede yansıtılması ve un ile yem sanayiine ucuz hammadde tedariki amacıyla yapılması öngörülen aktarmalardaki değişim etkili olmuştur.

2023 yılında KİT'lere toplam 164,2 milyar TL sermaye transferi, 298 milyar TL görevlendirme bedeli, 3,2 milyar TL kamu hizmeti yükümlülüğü ile sübvansiyon ödemesi yapılması öngörülmektedir. Kuruluşlardan Hazineye 2023 yılında 26,1 milyar TL temettü ve 7,6 milyar TL hasılat payı ödemesi yapılması beklenmektedir. Aynı dönemde yatırım harcamalarının 164,4 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2023 yılında küresel enerji fiyatları bir önceki seneye göre düşüş göstermiştir. Bu düşüşe rağmen doğal gaz ve elektrikte hanehalkına sübvansiyon uygulamasına devam edilmiş ve bu nedenle BOTAŞ ve EÜAŞ'a merkezi yönetim bütçesinden aktarma yapılmıştır. Ayrıca, sanayi üreticileri ile elektrik üretimi için doğal gaz kullanan tüketicilere olan toptan doğal gaz satış fiyatında indirim uygulanmıştır.

TPAO, Cudi-Gabar bölgesinde Şehit Aybüke Yalçın-1 kuyusunda yaklaşık 1 milyar varil yerinde petrol içeren keşifte bulunmuştur. Türkiye'de kara alanlarında şimdiye kadar yapılan en büyük keşif olma özelliği taşıyan Şehit Aybüke Yalçın-1 kuyusundan yıl içerisinde petrol üretimine başlanmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul ve kurumların ısınma amaçlı kömür ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla TKİ tarafından 2023 yılı sonuna kadar 382 bin ton kömür dağıtılması beklenmektedir.

İhtiyaç sahibi hanelere ısınma amaçlı kömür yardımı uygulaması için TKİ ve TTK'nın görevlendirilmesine 12 Ağustos 2023 tarihli ve 7486 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla son verilmiştir. Söz konusu uygulamaya merkezi yönetim bütçesinin ilgili tertiplerinden Sosyal

Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonuna aktarılacak kaynak yoluyla devam edilmektedir.

Enerji ve madencilik KİT'lerinin yatırımlarının 2023 yılı sonunda bir önceki yıla göre 30,2 milyar TL artması beklenmektedir. Söz konusu artışta TPAO'nun hidrokarbon arama yatırımları ile TEİAŞ'ın iletim sistemi yatırımları önemli rol oynamıştır.

Yıl içerisinde çay ve şeker satış fiyatlarındaki artış ÇAYKUR'un ve TÜRKŞEKER'in satış hasılatını olumlu etkilemiştir. Satış hasılatında yaşanan artışa rağmen özellikle yüksek stok ve finansman maliyetleri bu kuruluşlara yapılan sermaye transferlerinin artmasına sebep olmuştur.

2023 yılında TMO'nun müdahale alım miktarının önceki yıllara göre artış göstermesi nedeniyle Kuruluşa bütçeden yapılan sermaye transferi ve görevlendirme bedeli ödemesi bir önceki yıla göre yükselmiştir.

Türk Boğazlarından uğraksız geçen ticaret gemilerinden alınacak geçiş ücretlerine esas Altın Frank değerinde 2023 yılı Temmuz ayında yapılan güncellenmenin yanı sıra özellikle yıl içerisinde yapılan tarife değişiklikleri ve dolar kurundaki artış sonucunda KEGM'nin 2023 yılında kâr ederek Hazineye 4,9 milyar TL temettü ve hasılat payı ödemesi beklenmektedir.

Covid-19 salgını sonrasında havayolu sektöründe yaşanan hızlı toparlanma ile salgın öncesi seviyeye dönüş ve döviz kurunda yaşanan artış neticesinde DHMİ'nin 2023 yılında kâr etmesi ve Hazineye 6,3 milyar TL hasılat payı ödemesi öngörülmektedir. Ayrıca, Antalya Havalimanı Projesi KÖİ ihalesinin kira peşinatının tahsilatı neticesinde, Kuruluşun 2022 yılında 16,3 milyar TL ve 2023 yılında 14 milyar TL olmak üzere toplam 30,3 milyar TL finansman fazlası Hazineye aktarılmıştır.

Yıl içerisinde gerçekleştirilen fiyat ayarlamalarının maliyet artışlarının gerisinde kalması nedeniyle YHT ve konvansiyonel yolcu taşımacılığı için TCDD Taşımacılık AŞ'ye 3 milyar TL kamu hizmeti yükümlülüğü ödemesi yapılması beklenmektedir.

Toplam KİT yatırımlarının 2022 yılında yüzde 17,3'ünü gerçekleştiren TCDD'nin 2023 yılında yüzde 20,2'sini gerçekleştirmesi beklenmektedir. Yatırımlarının ve işletme bütçesi açıklarının finansmanını bütçeden yapılan aktarmalarla karşılayan TCDD'ye 2023 yılında 61,5 milyar TL sermaye transferi yapılması öngörülmektedir.

2023 yılı içerisinde KİT'lere ait bir performans programı ve 19 performans değerlendirme raporu onaylanmıştır.

KİT'lerin On İkinci Kalkınma Planında yer alan politika ve hedefler doğrultusunda hazırlanan 2024-2028 dönemine ilişkin beş yıllık stratejik planları, 2023 yıl sonuna kadar onaylanacak ve uygulamaya alınacaktır.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından satış ve devir işlemi tamamlanan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 2022 yılında 8,5 milyar TL iken, 2023 yılının ilk 9 ayında 2,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 2023 yılı Eylül sonu itibarıyla

özelleştirme ihalesi tamamlanmış olup Cumhurbaşkanı onayına sunulan ve onaya sunulma aşamasında bulunan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 1,7 milyar TL'dir.

2022 yılı içerisinde Çal HES, Girlevik HES ve Taşucu Limanının işletme hakkı devri sözleşmeleri imzalanmıştır. 2023 yılında ise 65 taşınmazın satış sözleşmeleri imzalanmış, 59 taşınmazın da kamu kurumlarına bedelli devri yapılmıştır.

Eylül 2023 itibarıyla özelleştirme portföyünde bulunan toplam 13 taşınmazın satış yoluyla özelleştirilmesi için ihaleye çıkmıştır. Onaya sunulan ve onaya sunulma aşamasında olan taşınmazların yıl sonuna kadar ihale süreçlerinin tamamlanması öngörülmektedir.

TABLO I: 49- 233 Sayılı KHK'ya Tabi İşletmeciler KİT Finansman Dengesi

	2022	2023 (1)	2024 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
A. GELİRLER	1 188 301	1 629 741	2 548 588
I. İşletme Gelirleri	946 931	1 107 563	1 734 522
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	854 307	953 471	1 596 211
2. Diğer Gelirler	92 623	154 093	138 311
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	34 618	56 818	60 762
1. Amortismanlar	10 457	20 875	38 630
2. Karşılıklar	24 161	35 943	22 132
III. Bütçe ve Fonlar	206 752	465 359	753 305
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	1 425 840	1 609 364	2 526 427
I. İşletme Giderleri	1 187 218	1 307 567	2 161 699
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	1 029 484	1 011 389	1 781 857
2. Diğer Giderler	157 734	296 178	379 842
II. Yatırım Harcamaları	109 300	164 334	271 555
III. Stok Artışı	116 315	123 915	43 387
IV. Sabit Kıymet Artışı	-14 050	-29 763	-48 815
V. Dolaysız Vergiler	3 918	16 950	43 449
VI. Temettü Ödemeleri	21 783	26 120	54 873
VII. Diğer Giderler	1 356	241	280
C. GELİR-GİDER FARKI	-237 539	20 377	22 161
D. FİNANSMAN	237 539	-20 377	-22 161
I. Kasa Banka Değişimi	-64 546	6 104	-54 317
II. İç Borçlanma (Net)	220 516	-106 658	68 629
III. Dış Borçlanma (Net)	81 568	80 177	-36 474
	(GSYH'ye Oran, Yüzde)		
A. GELİRLER	7,92	6,40	6,19
I. İşletme Gelirleri	6,31	4,35	4,21
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	5,69	3,74	3,88
2. Diğer Gelirler	0,62	0,60	0,34
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,23	0,22	0,15
1. Amortismanlar	0,07	0,08	0,09
2. Karşılıklar	0,16	0,14	0,05
III. Bütçe ve Fonlar	1,38	1,83	1,83
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	9,50	6,32	6,14
I. İşletme Giderleri	7,91	5,13	5,25
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	6,86	3,97	4,33
2. Diğer Giderler	1,05	1,16	0,92
II. Yatırım Harcamaları	0,73	0,64	0,66
III. Stok Artışı	0,78	0,49	0,11
IV. Sabit Kıymet Artışı	-0,09	-0,12	-0,12
V. Dolaysız Vergiler	0,03	0,07	0,11
VI. Temettü Ödemeleri	0,15	0,10	0,13
VII. Diğer Giderler	0,01	0,00	0,00
C. GELİR-GİDER FARKI	-1,58	0,08	0,05
D. FİNANSMAN	1,58	-0,08	-0,05
I. Kasa Banka Değişimi	-0,43	0,02	-0,13
II. İç Borçlanma (Net)	1,47	-0,42	0,17
III. Dış Borçlanma (Net)	0,54	0,31	-0,09

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

TABLO I: 50- Özelleştirme Kapsamındaki KİT Finansman Dengesi

	2022	2023 (1)	2024 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
A. GELİRLER	196	354	420
I. İşletme Gelirleri	135	240	307
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	15	30	41
2. Diğer Gelirler	120	210	266
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	12	9	13
1. Amortismanlar	7	9	13
2. Karşılıklar	5	1	1
III. Bütçe ve Fonlar	50	105	100
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	250	439	545
I. İşletme Giderleri	241	333	455
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	17	42	62
2. Diğer Giderler	224	291	393
II. Yatırım Harcamaları	5	92	98
III. Stok Artışı	-1	10	-7
IV. Sabit Kıymet Artışı	-27	4	-1
V. Dolaysız Vergiler	0	0	0
VI. Temettü Ödemeleri	0	0	0
VII. Diğer Giderler	31	0	0
C. GELİR-GİDER FARKI	-54	-85	-124
D. FİNANSMAN	54	85	124
I. Kasa Banka Değişimi	78	7	-44
II. İç Borçlanma (Net)	-25	78	168
III. Dış Borçlanma (Net)	0	0	0
	(GSYH'ye Oran, Binde)		
A. GELİRLER	0,01	0,01	0,01
I. İşletme Gelirleri	0,01	0,01	0,01
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	0,00	0,00	0,00
2. Diğer Gelirler	0,01	0,01	0,01
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,00	0,00	0,00
1. Amortismanlar	0,00	0,00	0,00
2. Karşılıklar	0,00	0,00	0,00
III. Bütçe ve Fonlar	0,00	0,00	0,00
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	0,02	0,02	0,01
I. İşletme Giderleri	0,02	0,01	0,01
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	0,00	0,00	0,00
2. Diğer Giderler	0,01	0,01	0,01
II. Yatırım Harcamaları	0,00	0,00	0,00
III. Stok Artışı	0,00	0,00	0,00
IV. Sabit Kıymet Artışı	0,00	0,00	0,00
V. Dolaysız Vergiler	0,00	0,00	0,00
VI. Temettü Ödemeleri	0,00	0,00	0,00
VII. Diğer Giderler	0,00	0,00	0,00
C. GELİR-GİDER FARKI	0,00	0,00	0,00
D. FİNANSMAN	0,00	0,00	0,00
I. Kasa Banka Değişimi	0,01	0,00	0,00
II. İç Borçlanma (Net)	0,00	0,00	0,00
III. Dış Borçlanma (Net)	0,00	0,00	0,00

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

TABLO I: 51- KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler

	Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Hariç Toplam			Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Dâhil Toplam		
	2022	2023 (1)	2024 (2)	2022	2023 (1)	2024 (2)
Toplam Personel Sayısı	99 325	100 571	102 586	99 586	100 789	102 811
- Memur ve Sözleşmeli Personel	46 040	48 125	48 700	46 120	48 205	48 780
- İşçi	53 285	52 446	53 886	53 466	52 584	54 031
Toplam Personel Harcamaları (3)	29 581	62 739	111 205	29 671	62 900	111 511
- Memur ve Sözleşmeli Personel	11 990	24 629	49 220	12 013	24 673	49 306
- İşçi	17 591	38 110	61 985	17 659	38 227	62 205
Mal ve Hizmet Satış Hasılatı (3)	854 307	953 471	1 596 211	854 323	953 500	1 596 251
Görevlendirme Bedeli Tahakkukları (3)	251 873	224 499	506 524	251 873	224 499	506 524
İşletme Faaliyet Kâr - Zararı (3)	38 907	95 044	198 684	38 776	94 802	198 353
Faiz Ödemeleri (3)	14 015	32 945	39 164	14 015	32 945	39 164
Dönem Kâr - Zararı (3)	11 586	24 495	79 347	11 480	24 402	79 199
Faktör Gelirleri (3)	-205 669	-143 186	-366 415	-205 764	-143 269	-366 550
Temettü Ödemeleri (3)	21 783	26 120	54 873	21 783	26 120	54 873
Sabit Sermaye Yatırımları (3)	109 300	164 334	271 555	109 305	164 427	271 652
Bütçe ve Fon Transferleri (3)	206 752	465 359	753 305	206 802	465 464	753 405
Borçlanma Gereği* (3)	237 539	-20 377	-22 161	237 592	-20 291	-22 037
Borçlanma Gereği* (3) (4)	444 291	444 983	731 143	444 394	445 173	731 368
Borçlanma Gereği* (3) (5)	232 381	-35 386	-45 917	232 451	-35 279	-45 763
Borçlanma Gereği*/GSYH (Yüzde)	1,58	-0,08	-0,05	1,58	-0,08	-0,05
Borçlanma Gereği* (4)/GSYH (Yüzde)	2,96	1,75	1,78	2,96	1,75	1,78
Borçlanma Gereği* (5)/GSYH (Yüzde)	1,55	-0,14	-0,11	1,55	-0,14	-0,11
Personel Harcamaları/Hasılat (Yüzde)	3,46	6,58	6,97	3,47	6,60	6,99
Faiz Ödemeleri/Hasılat (Yüzde)	1,64	3,46	2,45	1,64	3,46	2,45

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(*) Eksi işaretli finansman fazlasını göstermektedir.

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Cari fiyatharla, Milyon TL

(4) Bütçe ve Özelleştirme Fonu transferleri hariçtir.

(5) Faiz gelir ve gideri hariçtir.

b) Hedefler

KİT'lerin ve özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşların 2024 yılında 22 milyar TL finansman fazlası vermesi programlanmıştır. Makroekonomik büyüklükler ile enerji ve gıda fiyatlarının öngörülen seviyede seyretmesi söz konusu hedefe ulaşmada önem arz etmektedir.

KİT'lerin 2024 yılında 271,7 milyar TL tutarında yatırım harcaması yapması hedeflenmektedir. Toplam KİT yatırımları içerisinde önemli paya sahip olan TPAO, Karadeniz'de keşfettiği doğal gaz rezervine yönelik Sakarya Doğal Gaz Sahası Geliştirme Projesine devam edecek olup doğal gaz arzının 2024 yılında bir önceki yıla göre artması hedeflenmektedir.

TPAO'nun Cudi-Gabar bölgesindeki petrol keşiflerinin etkisiyle yıllık toplam ham petrol üretimini 2023 yılına göre önemli ölçüde artırması öngörülmektedir.

BOTAŞ ve TEİAŞ, yatırımlarının finansmanının bir kısmını dış proje kredilerinden karşılayacaktır.

2022 yılında EÜAŞ'tan TKİ'ye devredilen Afşin Elbistan Çöllolar Kömür Sahasından 2024 yılında yaklaşık 3 milyon ton linyit kömürü üretimi yapılması hedeflenmektedir.

TMO'nun 3,5 milyon ton buğday ve 1 milyon ton mısır, TÜRKŞEKER'in 7,7 milyon ton şeker pancarı alımı yapması öngörülmektedir.

Etkin bir piyasa mekanizması oluşturma hedefi doğrultusunda özelleştirme uygulamalarına devam edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

1. 2024 YILI PROGRAMININ MAKROEKONOMİK AMACI

2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programının temel amacı, enflasyonla etkin mücadele ederek fiyat istikrarını ve finansal istikrarı güçlendirmeyi, yüksek katma değerli üretimi teşvik etmeyi, yeşil ve dijital dönüşüm odağıyla verimlilik ve ihracat artışı yoluyla büyümeyi ve cari işlemler dengesinde kalıcı iyileşme sağlamayı, iş ve yatırım ortamını iyileştirmeyi ve afetlerle etkin mücadele ederken mali disiplini korumayı esas alan politika zeminini tesis etmektir.

Program döneminde Türkiye ekonomisinin mevcut kaynaklarının en etkin şekilde kullanılarak büyüme potansiyelinin artırılması temel önceliklerden olacaktır. Bu kapsamda, verimlilik ve rekabetçiliği odağına alan üretim yapısıyla, sanayi sektörünün tarım ve hizmetler sektörüyle etkileşimini artırarak başat rol üstlendiği ihracata dayalı istikrarlı bir büyüme ile artan refahın adil paylaşımı hedeflenmiştir. Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında 2024 yılı içerisinde yürütülmesi öngörülen tedbirlere ilişkin faaliyet ve projeler ilgili başlıklar altında verilmiştir. 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında yer alan tedbir, faaliyet ve performans göstergeleri izlenip değerlendirilecek ve rapor haline getirilecektir.

2. 2024 YILI PROGRAMININ HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI

2.1. İSTİKRARLI BÜYÜME, GÜÇLÜ EKONOMİ

Yatırımı, istihdamı, üretimi ve ihracatı destekleyen istikrarlı büyümenin sağlanması amacıyla para, maliye ve gelirler politikaları koordinasyon içerisinde yürütülerek bu alanlardaki reform adımları kademeli bir şekilde devreye alınacaktır.

Bu bağlamda, iç ve dış talep dengesi gözetilerek yüksek katma değerli ihracat odaklı büyüme politikası izlenecektir. Teknolojik altyapı, beşeri sermaye, girişimcilik, araştırma, yenilikçilik ve tasarım kapasitesi güçlendirilerek sanayide teknolojik dönüşümü sağlamaya yönelik politikalar hayata geçirilecektir.

Deprem sonrası yeniden yapılanma çalışmaları hızla sürdürülürken, afetlere dirençli ve bölgesel kalkınma dinamiklerini liman endüstrileriyle birleştiren bütünleşik bir kalkınma yaklaşımı izlenecektir. Yatay mimari ve düşük yoğunluklu kentleşme özendirilerek nüfusun ve üretim faktörlerinin afet riski yüksek alanlarda yoğunlaşması önlenecektir. Bu alanların güçlendirilip dönüştürülmesi ve yerleşim yerlerinin iklim değişikliği ve afetler kaynaklı risklere karşı dayanıklılığının artırılması yoluyla kentsel ekonomilerin sürdürülebilir büyümeye katkı sağlaması hedeflenmektedir.

OVP'de öngörülen çerçeveye uyumlu olarak 2024 yılında iktisadi faaliyette dengelenmenin etkisiyle büyümenin yüzde 4,0 oranında gerçekleşmesi öngörülmektedir. Para ve maliye politikalarının eşgüdümüyle enflasyonun yıl sonunda yüzde 33'e gerilemesi beklenmektedir. Mal ihracatındaki artışın devam etmesi, ithalatta dışa bağımlılığı azaltacak politikaların uygulanması ve hizmet gelirlerinin yükselmesiyle cari işlemler açığının GSYH'ye oranının yüzde 3,1 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir. Bu çerçevede, cari işlemler açığının finansman kalitesini artırmaya yönelik, teknoloji transferi sağlayan uluslararası yatırımlar başta olmak üzere uzun vadeli sermaye girişlerinin öne çıkarılması amaçlanmaktadır.

2.1.1. Büyüme ve İstihdam

a) Amaç

Büyümenin, ihracat odaklı, istihdamı destekleyen, istikrarlı, çevreye duyarlı ve kapsayıcı bir yapıda sürdürülmesi temel amaçtır. Bu doğrultuda, para, maliye ve gelirler politikaları koordineli bir şekilde yürütülecek, yapısal reformlarla fizikî sermaye ve insan kaynağının kalitesinin yükseltilmesine ve teknolojik altyapının güçlendirilmesine odaklanılacaktır.

2.1.2. Yurt İçi Tasarruflar

a) Mevcut Durum

Türkiye ekonomisinde yüksek oranlı ve istikrarlı büyümenin sağlanmasında finansmanın sürdürülebilir ve sağlıklı kaynaklardan temin edilmesi önem arz etmektedir. Yatırımların salgın ve jeopolitik gerilimler gibi dış şoklara karşı daha az kırılgan, güvenilir ve kalıcı kaynaklardan sağlanması bakımından yurt içi tasarruflar önemli rol oynamaktadır.

Toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ye oranı, 2009-2022 yılları arasında ortalama yüzde 25,5, 2022 yılında ise yüzde 30,0 olarak gerçekleşmiştir. Özel kesim tasarruflarının önemli bir kısmını oluşturan şirket tasarruflarının GSYH'ye oranı 2016 yılından sonra artış eğilimine girmiş ve 2022 yılında yüzde 20,6 seviyesine ulaşmıştır. 2021 yılı itibarıyla toplam yurt içi tasarruf oranı, OECD ve AB ortalamasının üzerinde ancak Orta-Gelirli ve Üst-Orta Gelirli Ülkeler ortalamasının altındaki seyrine devam etmektedir.

2003 yılında faaliyete başlayan Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) ve 2017 yılında yürürlüğe giren Otomatik Katılım Sistemi (OKS), devlet teşvikleriyle birlikte tasarrufların artırılmasında önemli bir rol oynamakta olup, ekonominin uzun vadeli finansmanında da önemli bir ihtiyaca cevap vermektedir. 26 Eylül 2023 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan yönetmelikle katılımcıların BES'ten ayrılmadan, birikimlerinin bir kısmını acil ihtiyaçları için kullanabilmeleri sağlanmaktadır. Katılımcılara evlilik, konut alımı, eğitim masrafları (Türkiye'de faaliyet gösteren üniversitelerin herhangi bir örgün eğitim lisans programına kayıtlı olmak ve 21 yaşını aştırmış olmak) ve doğal afet halinde belirli şartlar çerçevesinde BES'teki birikiminin bir kısmını çekebilme imkânı getirilmiştir.

30 Eylül 2023 itibarıyla BES katılımcı sayısı yaklaşık 8,4 milyon kişiye, fon büyüklüğü 621,7 milyar TL'ye, sistemin verdiği emekli sayısı da 251.558 kişiye ulaşmıştır. Aynı tarih itibarıyla OKS kapsamındaki çalışan sayısı yaklaşık 7,2 milyon kişiye, fon büyüklüğü ise 49,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. BES katılımcı sayısında son dönemdeki artışta, 18 yaş altına sisteme katılım imkânının getirilmesinin ve devlet katkısının yüzde 30'a yükseltilmesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir. BES ve OKS toplam fon tutarı, 30 Eylül 2023 itibarıyla (devlet katkısı dâhil) 671,1 milyar TL olmuştur.

b) Amaç

Plan döneminde yurt içi tasarrufların artırılması ve artan tasarrufların öncelikli sektörler ve üretken alanlardaki yatırımların finansmanına yönlendirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kurumlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bireysel emeklilik sistemi (BES) daha cazip hale getirilerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırılabilecek, Otomatik Katılım Sistemi (OKS) işveren katkısını içerecek şekilde geliştirilecek ve fon çeşitliliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.349)		
Tedbir 349.1. OKS'nin işveren katkısını da içeren ikinci basamak emeklilik sistemine dönüşeceği tamamlamaya emeklilik sistemi kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sosyal Güvenlik Kurumu	1. Yurt dışı iyi uygulamalar incelenecektir. 2. Ülkemize özgü Tamamlayıcı Emeklilik Sistemi (TES) modeli oluşturulacaktır.
Tedbir 349.2. OKS'de fon çeşitliliği katılımcıların farklı risk algısı ve tercihlerini dikkate alacak şekilde artırılabilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, SPK, Emeklilik Gözetim Merkezi	1. OKS'de yer alan çalışanların tercih edebileceği fon evreninin genişletilmesine yönelik düzenleme yapılacaktır. 2. OKS'de yer alan çalışanlara Bireysel Emeklilik Fon Alım-Satım Platformu (BEFAS) aracılığıyla BES fonlarına yatırım yapabileme imkanı sağlanacaktır. 3. OKS'de sunulan Başlangıç Fonları ile sistemdeki Standart Fonların yatırım sınırlamaları gözden geçirilecektir.
Tedbir 349.5. Yükseköğretim kurumlarına kayıtlı 25 yaş altı öğrencilerin BES'e katılmalarını ve sistemde kalmalarını teşvik edici uygulamalar hayata geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, YÖK, Sigorta Birliği, Emeklilik Gözetim Merkezi	1. Uygulamaya yönelik model önerileri geliştirilecektir. 2. BES mevzuatında gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları arasında yer alan sorumlu üretim ve tüketim davranışlarının (SKA 12) toplumda yaygınlaştırılması özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.350)		
Tedbir 350.1. Sorumlu tüketimin unsurları olan enerji ve su tasarrufu, atığı azaltma, dayanıklı ve sürdürülebilir ürün kullanımı, geri dönüşüm, ikinci el ürün satın alma, tamir etme, yürüyüş, bisiklet ve toplu taşıma kullanımını artırmaya yönelik tüketim davranışlarının yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Konut ve İnşaat, Gıda, Tarım ve Balıkçılık, Tüketici Ürünleri İmalatı, Turizm, Otomotiv, Plastik ve Tekstil sektörlerini kapsayan Ulusal Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim Eylem Planı hazırlanacaktır. 2. Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim Eylem Planının İzlenmesine ilişkin mevzuat ve yazılım hazırlanacaktır. 3. Mahalli idarelerce hazırlanan planlar dahilinde kentlerde, özellikle yeni yerleşim yerlerinde bisiklet yollarının planlanması ve hayata geçirilmesi sağlanacaktır.
	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetimler, STK'lar	4. Gıdanın Korumaya Kampanyası ve Türkiye'nin Gıda Kayıpları ve İsrafının Önlenmesi, Azaltılması ve Yönetimine İlişkin Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı çerçevesinde gıda kayıp ve israfının azaltılması için tüketici bilincinin artırılmasına yönelik projeler uygulanacaktır. 5. Gıda israfının azaltılmasına yönelik mevzuat hazırlanacaktır.

Tedbir 350.2. Sürdürülebilir üretim ve tüketim davranışlarının kazandırılmasına yönelik eğitimler müfredata ve kamu kurumları ile özel sektör bünyesindeki programlara dâhil edilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, YÖK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Sıfır Atık Projesi kapsamında eğitim verilen kişi sayısı 21 milyona ulaştırılacaktır.
	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	2. Sürdürülebilir üretim ve tüketim davranışlarının kazandırılmasına yönelik konulara okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim müfredatında yer verilecektir.
	YÖK (S)	3. Sürdürülebilir üretim ve tüketim davranışlarının kazandırılmasına yönelik konulara yükseköğretim müfredatında yer verilecektir.
Finansal okuryazarlığın artırılması ve finansal tabana yayılma amacıyla hanehalkı ve firmalarda tasarruf yapma farkındalığı sağlanacak ve finansal tasarruf araçlarına, aile bütçesi ve risk yönetimine yönelik bilgi düzeyi dijital platformlar da kullanılarak artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.352)		
Tedbir 352.1. Aile bütçesi yönetimi, tasarruf ve yatırım araçları ile risk yönetimi konularında danışmanlık ve eğitim hizmeti verilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, CBFO, SPK, BDDK, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu	1.SPK bünyesindeki eğitim seminerlerine katılan üniversite öğrencilerine finansal okuryazarlık eğitimi verilecektir. 2. Üniversitelerin düzenlediği kariyer günlerinde finansal okuryazarlık konusunda bilgilendirme yapılacak ve yatırım araçlarını tanıttıcı eğitim broşürleri dağıtılacaktır. 3. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile SPK arasında imzalanacak iş birliği protokolü çerçevesinde, Bakanlık bünyesindeki eğitimciler için finansal okuryazarlık konusunda eğitim programı hazırlanacaktır.
Tedbir 352.2. Tüm eğitim, yaş ve gelir grubundan kişilere ulaşacak şekilde elektronik ortamda ücretsiz olarak finansal eğitim içerikleri sunularak hanehalkı ve firmaların tasarruf etme bilinçleri geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, SPK, BDDK, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, KOSGEB, TRT, TOBB, İlgili STK'lar	1. Finansal Okuryazarlık Portalı ücretsiz bir şekilde kullanıma açılacaktır. 2. Finansal okuryazarlık bilincinin yükseltilmesi için kısa kamu spotları ve/veya dijital içerikler hazırlanacaktır. 3. Firmalarda tasarruf eğiliminin artırılması amacıyla seminerler düzenlenecektir.
	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, SPK	4. Finansal okuryazarlığın artırılması için sosyal medya platformlarıyla da bütünleşik bir yapıda kolay anlaşılabilir, etkileşimli ve hedef kitleye göre kişiselleştirilebilir içeriklerin sunulduğu dijital bir platform oluşturulacaktır.
Tedbir 352.3. Finansal okuryazarlık içeriği ilk ve orta öğretim müfredatına yansıtılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), SPK, BDDK, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. İlk ve ortaöğretim müfredatında finansal okuryazarlık ile ilgili güncelleme yapılacaktır.

Tedbir 352.4. Gençlerin ve çocukların tasarruf ve yatırım konularında bilinç düzeylerinin artırılması amacıyla sosyal medya dâhil olmak üzere iletişim araçlarından ve rol modellerden faydalanılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, SPK, BDDK, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, BİST, İlgili STK'lar	1. Orta okul ve lise öğrencilerinde finansal okuryazarlık bilincini uyandırmaya yönelik eğitici ve öğretici etkinlikler yapılacaktır.
---	--	---

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Yurt İçi Tasarruf Oranı (GSYH İçinde)	Yüzde	30,0	29,2	29,6
Özel Kesim Tasarruf Oranı (GSYH İçinde)	Yüzde	28,0	29,1	30,5
BES Katılımcı Sayısı (3)	Milyon Kişi	14,5	16,0	16,5

Kaynak: 2022 yılı verileri Strateji ve Bütçe Başkanlığı hesaplamalarına ve Emeklilik Gözetim Merkezi verilerine dayanmaktadır.

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Yıl sonu itibarıyla gönüllü ve otomatik katılıma dayalı sistemlerin toplamıdır.

2.1.3. Ödemeler Dengesi

a) Amaç

Küresel ticarete yeşil dönüşüm ve dijitalleşme odağında şekillenen küresel koşullar dikkate alınarak küresel değer zincirlerindeki Türkiye'nin konumunun daha ileri seviyelere taşınması, katma değeri yüksek ihracat potansiyelinin artırılması, enerji ve imalat sanayiinde ithalat bağımlılığının düşük seviyelere indirilmesi, turizmin yanı sıra yazılım gibi alanlarda hizmet gelirlerinin çeşitlendirilerek üst seviyelere çıkarılması yoluyla cari işlemler dengesinde sürdürülebilir bir iyileşme sağlanması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Stratejik ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, taraf olunan ticaret anlaşmalarında ülkemizin menfaatleri doğrultusunda gerekli düzenlemelerin hayata geçirilmesi, bölgesel bağlantılılığın artırılması ve enerji ve gıda arz güvenliğinin teminine yönelik çalışmalar sürdürülecek, ikili, bölgesel ve çok taraflı ticaret diplomasisi faaliyetleri yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.354)		
Tedbir 354.1. Mal ve hizmet ihracatında "Uzak Ülkeler Stratejisi" başta olmak üzere pazar çeşitliliğini sağlamaya yönelik politikalar uygulanmaya devam edilecek, komşu, yakın ve dost ülkelerle bölgesel ve ikili işbirlikleri geliştirilecek, bölgesel ve çok taraflı işbirliği platformlarından en etkin şekilde istifade edilerek ticari ilişkilerin yoğunlaştırılmasına yönelik çalışmalar etkili bir biçimde sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Uzak Ülkeler Stratejisi kapsamında belirlenen ülkeler ile mal ve hizmet ticareti ve ekonomik işbirliğinin artırılmasına devam edilecek, fuar katılımı, ticaret heyetleri, ikili anlaşma ve tanıtım faaliyetleri yoğunlaştırılacaktır. 2. İslam ülkelerine yönelik ihracatımızda artış sağlanması ve ihracat ürünlerimizin tanıtımı amacıyla Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda ticaret heyetleri ve fuarlar düzenlenecektir.

		<p>3. İlgili işbirliği kuruluşları marifetiyle, mal ve hizmet ticareti alanında iştegal eden sektörlerimize özel tanıtım ve pazarlama projeleri hayata geçirilecektir.</p> <p>4. Bilişim sektörüne yönelik Uluslararası Teknoloji Pazarlama Ofisleri (UTPO) yaygınlaştırılacaktır.</p>
Tedbir 354.3. Karma Ekonomik Komisyon ve Ortak Ekonomik ve Ticaret Komisyonları çerçevesinde ilgili ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkiler güçlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	<p>1. İlgili ülkelerle Karma Ekonomik Komisyonu toplantıları sürdürülecektir.</p> <p>2. İlgili ülkelerle Ortak Ekonomik ve Ticaret Komisyonları toplantıları düzenlenecektir.</p>
Tedbir 354.5. Ülkemizin tercihli ticaret ağı güçlendirilecek, yeni serbest ticaret anlaşmaları müzakere edilecek ve yürürlükteki serbest ticaret anlaşmalarının kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	<p>1. Türkiye-Japonya STA Müzakereleri sürdürülecektir.</p> <p>2. Türkiye-Tayland STA Müzakereleri sürdürülecektir.</p>
Tedbir 354.6. Afrika açılımı çerçevesinde Afrika ülkeleri ile diplomatik, ticari ve ekonomik ilişkiler daha da güçlendirilecek ve ülkemiz ile bölge ülkeleri arasında dış ticaret hacmi artırılabilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	<p>1. Afrika ülkeleriyle üst düzey ikili/karşılıklı ziyaretler sürdürülecektir.</p> <p>2. İlgili ülkelerle Karma Ekonomik Komisyonu toplantıları yapılacaktır.</p>
Ülkemizin ulusal hak ve menfaatleri gözetilerek Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik Avrupa Birliği kurumları ve üye ülkeler nezdinde çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.356)		
Tedbir 356.1. Gümrük Birliği'nin güncellenmesi kapsamında Türkiye-AB rekabet gücü analizi çalışmaları yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	<p>1. Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin güncellenmesi kapsamında Türkiye-AB rekabet gücü analizi yapılacak, Gümrük Birliği'nin tarım sektörünü kapsayacak şekilde güncellenmesi durumunda tarım sektörüne olası etkiler analiz edilecektir.</p>
Tedbir 356.2. Gümrük Birliği'nin güncellenmesi müzakereleri yürütülecek ve kamu, özel sektör, STK'lar ve akademisyenlerin görüşleri alınarak ulusal müzakere hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	<p>1. Müzakere pozisyonu oluşturmak üzere, kamu, özel sektör, STK'lar ve akademi temsilcilerinin katılımıyla toplantılar düzenlenecektir.</p>
Tedbir 356.3. Gümrük Birliği'nin güncellenmesi kapsamında ilgili STK'larla istişare edilerek ülkemiz hizmet sektörleri ve hizmet ihracatına yönelik etkileri tespit edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	<p>1. Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin hizmet ticaretini içerecek şekilde güncellenmesi hazırlıkları kapsamında, ilgili taraflarla hizmet sektörlerimize yönelik istişare çalışmaları yapılacaktır.</p> <p>2. Etki analizi çalışması ile söz konusu güncellenmenin hizmet ihracatımıza yönelik etkilerinin incelenecektir.</p>

İç ve dış pazarlarda rekabetçiliğin korunması için yeşil dönüşüm kapsamında ortaya çıkan üretim ve ticarete ilişkin çevre standartlarına uyum sağlanması için gerekli önlemler alınacaktır (Kalkınma Planı p.357)		
Tedbir 357.1. Başta AB olmak üzere ihracat pazarlarında rekabetçiliğin artırılması ve tedarik zincirlerinde Türkiye'nin konumunun yükseltilmesi amacıyla AB Yeşil Mutabakatına uyum kapsamında üretim ve ticarete yönelik sektörel dönüşüm adımları hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yeşil Mutabakat Eylem Planı sektörel dönüşüm yol haritalarını içerecek şekilde güncellenecektir. 2. Yeşil Mutabakat kapsamında sektörlerin geleceğine yönelik farkındalık artırıcı ve bilgilendirici çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 357.2. Dış ticarete rekabetçiliğin korunarak daha ileriye taşınması için ulusal karbon fiyatlandırma mekanizmaları oluşturulacak, öncelikli olarak AB ile uyumlu bir Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) uygulamaya konulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Ulusal karbon fiyatlandırma mekanizması oluşturulacaktır. 2. AB ile uyumlu bir Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) uygulamaya konulacaktır.
Tedbir 357.3. AB'nin sınırda karbon düzenlemesi mekanizmasından etkilenecek sektörler için en düşük maliyetle emisyon azaltımına yönelik çalışmalar desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. AB'nin sınırda karbon düzenlemesi mekanizmasından etkilenecek sektörler için yol haritaları hazırlanacaktır.
Tedbir 357.4. Firmalarımızın ihracat odaklı yeşil dönüşümlerini sağlamak üzere ihtiyaç duyabilecekleri konularda kapsamlı bir danışmanlık modeli oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. İhracatçı firmaların küresel değer zincirlerinin katma değer oluşturan aşamalarına eklenmesini destekleyen, karbon emisyonu azaltımı ve yenilenebilir enerji kullanımı ile kaynak verimliliği artışı konularında ihtiyaç duyacakları unsurlara yönelik devlet yardımları verilmeye devam edilecek ve yeni destek mekanizmaları geliştirilecektir.
Tedbir 357.5. Sınırdaki karbon düzenlemesi mekanizmasıyla ilgili sektörlerin emisyonlarının izlenmesi ve raporlanması konularında rehberlik faaliyetleri yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, TOBB, TİM	1. İhracatçı Birlikleri, Odalar, Borsalar, OSB'ler nezdinde yardım masaları kurulmasına destek verilecek, eğitimler yetiştirilecektir. 2. SKDM kapsamında doğrudan firmalara yönelik eğitimler verilecektir.

İthalat bağımlılığı yüksek, istihdama katkı oranı ve döviz geliri potansiyeline sahip öncelikli sektörlere yönelik yeşil dönüşüm yatırımlarının finansman ihtiyaçları çeşitlendirilmiş finansman ürünleriyle karşılanacaktır. (Kalkınma Planı p.358)		
Tedbir 358.1. Devlet yardımları yeşil dönüşümün finansmanını kolaylaştıracak şekilde bütüncül bir yaklaşımla gözden geçirilerek geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. İhracata yönelik devlet yardımları yeşil dönüşüm odağında gözden geçirilerek geliştirilmek üzere ilgili kurumlar arasında işbirliği mekanizmaları oluşturulacaktır.
	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	2. Yatırımlara yönelik devlet yardımları yeşil dönüşüm odağında gözden geçirilerek geliştirilmek üzere ilgili kurumlar arasında işbirliği mekanizmaları oluşturulacaktır.
Tedbir 358.2. Yeşil dönüşümün uluslararası finansman imkânları konusunda güncel rehber dokümanlar hazırlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Yeşil dönüşümün finansman imkânları konusunda rehber bir doküman hazırlanacaktır.
Mal ve hizmet ihracatını etkileyen yönleriyle dijitalleşme alanında rekabetçiliğin korunması ve artırılması için gerekli mevzuat, destek politikaları ve uluslararası anlaşmalara yönelik hazırlıklar tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.359)		
Tedbir 359.1. AB tarafından yürürlüğe konulan dijital düzenlemelerin mal ve hizmet ihracatımıza etkileri incelenecek ve atılacak adımların tespitine yönelik yol haritası hazırlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Dijital Dönüşüm Ofisi, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu	1. Kamu, özel sektör, STK'lar ve akademi temsilcilerinin katılımıyla toplantılar yapılacak, Avrupa Komisyonu nezdinde işbirliği geliştirilecektir.
Tedbir 359.2. Kişisel Verilerin Korunması Kanununun Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) başta olmak üzere AB müktesebatına uyum sürecine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununun Avrupa Birliği Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) ile Uyumlaştırılmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 359.3. Türkiye'nin bir bağlantı noktası olarak AB bulut sistemi olan GAIA-X katılımcı ülkeleri arasında yer almasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dijital Dönüşüm Ofisi	1. AB dijital ekonomi düzenlemelerinin ülkemiz ticaretini etkileyen boyutları ve atılması gereken adımlar tespit edilecektir.
Tedbir 359.4. Elektronik ticaret alanında dijital altyapının geliştirilmesi, ödeme ve lojistik altyapısının güçlendirilmesi sağlanarak e-ihracat desteklenecek, elektronik ticaret pazarında daha fazla ihracatçı firmanın etkin şekilde faaliyet göstermesi sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCMB	1. 5986 sayılı E-İhracat Desteklerine İlişkin Karar çerçevesindeki desteklerin etkin bir şekilde yürütülmesi için çalışmalara devam edilecektir.

Sürdürülebilir ihracat artışını sağlamak amacıyla mal ve hizmetlerin Ar-Ge'ye ve yenilikçiliğe dayalı, yeşil ve döngüsel ekonomiye uyumlu, üretim, markalaşma, tanıtım ve pazarlama süreçleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.360)		
Tedbir 360.1. Küresel değer zincirlerindeki ileri katılımın artırılmasına yönelik destekler kurgulanacak, teknoloji ve bilgi transferi sağlayabilecek firma işbirlikleri güçlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Küresel tedarik zinciri desteğinin yaygınlaştırılmasına yönelik bilgilendirme çalışmaları yaygınlaştırılacak, destek için potansiyel arz eden ihracatçılar tespit edilerek bilgilendirmeler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 360.2. Mal ve hizmet ihracat potansiyeli olan ve yüksek katma değer sağlayacak ürün ihracatının artırılmasına yönelik firmaların devlet yardımlarından daha etkin yararlanmaları sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Katma değeri ve rekabet gücü yüksek ürünlerin ihracat içindeki payını artırmak ve ülkemizin küresel değer zincirindeki konumunu güçlendirmek üzere ihracatçılarımıza tasarımdan, markalaşmaya, çeşitli kalemlerde sağlanan desteklere yönelik bilgilendirme faaliyetleri yürütülerek farkındalık oluşturulması sağlanacak ve ihracatçılarımız etkin bir şekilde desteklenmeye devam edilecektir.
Tedbir 360.3. Mal ve hizmet ihracatının artırılmasına yönelik tüm kurum ve kuruluşlar tarafından yapılacak uluslararası tanıtım faaliyetleri "Türkiye-Gücünü Keşfet" logosu kullanılarak etkin bir biçimde yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı	1.İlgili işbirliği kuruluşları marifetiyle, mal ve hizmet ticareti alanında istihgal eden sektörlerimizde ilgili destek programları kapsamında hedef ülkelere yönelik gerçekleştirilecek sektörel ticaret/alım heyetleri ile milli katılım organizasyonları desteklenecektir. 2. Ülkemizin mal ihracatının artırılmasına yönelik yurt dışı etkinlik ve tanıtım faaliyetleri yürütülecektir. 3. Ülkemizin eğitim, sağlık, bilişim vb. hizmet sektöründeki küresel yeni eğilimler de dikkate alınarak uluslararası bilinirliği ve ihracatının artırılmasına yönelik yurt dışı etkinlik ve tanıtım faaliyetleri yürütülecektir.

<p>Tedbir 360.4. Uluslararası pazarlara tutunma sürecinde firmaların ihracatta sürekliliğini sağlayacak destek ve faaliyetlere özel önem verilecektir.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı</p>	<p>1. İhracata yönelik devlet yardımları çerçevesinde firmaların ihracatta sürekliliğine yönelik destek unsurlarının kullanması amacıyla yönlendirmeler yapılacaktır. 2. Hizmet ihracatçısı firmalarımızın uluslararası pazarlarda tutunmasına yönelik gerçekleştirdikleri faaliyetlerin giderleri desteklenmeye devam edilecek, mevcut destekler hakkında firmalara yönelik bilgilendirme seminerleri düzenlenecek, sektörel ticaret ve alım heyetleri organize edilecek, milli ve bireysel fuar katılımları desteklenecektir.</p>
<p>İhracatta yurt içi katma değer ve çıktı ürünün teknolojik seviyesini artırmak üzere Dâhilde İşleme Rejiminin öncelikli hedef ürün ve sektör kapsamına ilişkin düzenleme yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.361)</p>		
<p>Tedbir 361.1. Dâhilde İşleme Rejiminde öncelikli hedef ürün ve sektör kapsamına ilişkin düzenleme yapılacaktır.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S)</p>	<p>1. DİR kapsamında ihraç edilmek üzere ithal edilen hammadde, ara malı, yardımcı malzeme, ambalaj malzemesi gibi girdilerin yurt içinde üretilme imkanları araştırılarak tespit edilecektir. 2. Tespit edilen yurt içi üretim imkanları göz önüne alınarak yurt içi üretimi ve istihdamı olumsuz etkilemeyecek şekilde DİR'de gerekli düzenlemeler yapılacaktır.</p>
<p>Üretim ve ticaret bakımından stratejik konumdaki girdilerin arz güvenliği ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.362)</p>		
<p>Tedbir 362.1. Başta dijital ve yeşil dönüşüm alanlarında olmak üzere ithalata bağımlılığı azaltmaya ve arz güvenliğini temin etmeye yönelik ulusal kritik hammaddeler stratejisi hazırlanacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı</p>	<p>1. Ulusal kritik hammaddelere yönelik mevcut durum analiz raporu hazırlanacaktır. 2. Analiz raporuna göre kritik ürünler için yol haritaları belirlenecektir.</p>
<p>Tedbir 362.3. Arz şoklarının görülebildiği tarımın her bir alt sektöründe ürün bazında arz risklerini ortaya koyarak yerli üretim ve ekonomik dış alım tedarikine yönelik Üretim-İhracat-İthalat Konsolidasyon Programı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı</p>	<p>1. Üretim-İhracat-İthalat Konsolidasyon Programı hazırlık çalışmaları yapılarak mevcut durum analiz edilecek ve raporlanacaktır. 2. Analiz raporuna göre ürün yol haritaları belirlenecektir.</p>

Turizm, taşımacılık, finansal hizmetler ve danışmanlık, bilişim, eğitim, sağlık, fuarcılık ve dizi/film başta olmak üzere kültür endüstrileri, yurt dışı müteahhitlik ve teknik müşavirlik alanlarında verimlilik ve rekabet gücünü esas alan döviz kazandırıcı hizmet ticaretine yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.364)		
Tedbir 364.1. Turizmin çeşitlendirilerek 12 aya ve tüm ülkeye yayılması amacıyla alternatif turizm ürünlerinin tanıtım çalışmaları başta dünyada yükselen pazar konumundaki ülkeler ile Amerika ve Uzak Doğu gibi uzak pazarlardaki ülkeler ve öncelikle üst gelir grubuna yönelik olarak yürütülecek, ziyaretçi başına geliri artıracak şekilde nitelikli turizm faaliyetlerine odaklanılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Amerika ve Uzak Doğu ülkeleri başta olmak üzere hedef pazarlara yönelik uygun turizm ürünleri belirlenecektir. 2. Turizm ürünlerine ilişkin içerikler oluşturulacak ve bu içerikler tanıtım faaliyetlerinde kullanılacaktır.
Tedbir 364.2. Turizmde hizmet kalitesini artırmak üzere sektörde çalışan personelin nitelikli istihdam imkânlarının yıl geneline yayılması sağlanacak, mesleki ve teknik eğitim ile işbaşı programlarının aktif bir biçimde uygulanmasıyla beceri düzeyi yükseltilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Talepte bulunan konaklama ve yeme içme işletmelerinde çalışan personelin mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmek ve hizmet kalitesini artırmak amacıyla işbaşı mesleki turizm eğitimleri düzenlenmesine devam edilecektir.
Tedbir 364.6. Türkiye'yi önemli bir film yapım merkezi haline getirmek üzere ülke içinde gerçekleştirilecek uluslararası yapımlar desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Çekimleri ülkemizde gerçekleştirilecek uluslararası yabancı yapımlar desteklenecektir. 2. Yabancı film, dizi, yarışma ve müzik klipleri çekimlerinin ülkemizde gerçekleştirilmesi durumunda çekim izinlerinin yanı sıra mihmandarlık ve içerik desteği verilecektir.
Türk Eximbank'ın iş modeli ve kurumsal altyapısı uluslararası en iyi uygulamalar dikkate alınarak geliştirilecek, Eximbank destekleri yüksek teknoloji ve katma değerli ihracatın finansmanında yeşil ve dijital dönüşümü öncelikle kullandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.365).		
Tedbir 365.1. Türk Eximbank'ın mevzuat altyapısının güçlendirilmesi için diğer kamu bankalarında olduğu gibi kendine ait kanunun yapılması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Türk Eximbank'ın mevzuat altyapısının güçlendirilmesi için mevzuat taslağı hazırlanacaktır.
Tedbir 365.2. Türk Eximbank destekleri yüksek teknoloji ve katma değerli ihracatın finansmanında kullandırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Türk Eximbank destekleri yüksek teknoloji ve katma değerli ihracatın finansmanında kullandırılmak üzere önceliklendirilecektir.

Serbest bölgelerde sunulan hizmetler ve bilişim altyapısı geliştirilerek bu bölgelerin yüksek teknolojiye dayalı doğrudan yabancı yatırımların çekilmesine, sanayinin rekabetçiliğine ve verimliliğine daha etkin katkı vermesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.366)		
Tedbir 366.3. Serbest bölgelerde yüksek katma değerli ihracata yönelik üretim faaliyetleri yaygınlaştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yer ve sınırları tespit edilen Menemen Serbest Bölgesi faaliyete geçirilecektir.
Tedbir 366.4. Serbest bölgelerde yeşil dönüşümün gerçekleştirilebilmesi amacıyla yenilenebilir enerji kullanımının artırılması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Serbest bölgelerde yenilenebilir enerji kullanımının artırılmasını sağlayacak düzenlemeler hayata geçirilecektir.
Uluslararası helal ürün ve hizmet pazarlarından daha fazla pay alınmasını teminen helal kalite altyapısı geliştirilerek piyasalarda güvenli ürün arzının temini ve ticarete teknik engellerin azaltılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.367)		
Tedbir 367.1. Helal Akreditasyon Kurumu (HAK) tarafından akredite edilen kuruluşlarca düzenlenen helal belgelerin uluslararası tanınırlığını artıracak girişimler yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İşleri Başkanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Diyanet	1. Helal belgesinin karşılıklı tanınması mekanizmasının tesisine yönelik İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesinde kurulacak uluslararası yapı olan Helal Akreditasyon Kurumları İslami Forumu (IFHAB)'nın kuruluş sürecinin tamamlanması ve işler hale getirilmesi yönünde teknik katkı sağlanacaktır. 2. Helal Akreditasyon Kurumu tarafından akredite edilen kuruluşlarca düzenlenen helal belgelerinin uluslararası kabulünü sağlamaya yönelik ikili ve çok taraflı diplomatik temaslar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 367.2. Ulusal ve uluslararası helal uygunluk değerlendirme kuruluşları akredite edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, HAK	1. Ülkemizce benimsenen uluslararası standartlara dayalı usul ve esaslar çerçevesinde, yurt içinde ve yurt dışında mukim uygunluk değerlendirme kuruluşlarının yapacakları başvurular, öngörülen süreler içerisinde ve prosedürlere bağlı olarak sonuçlandırılacaktır.
Tedbir 367.3. Helal belgeli ürün ve hizmet ticaretinde teknik engellerin giderilmesine yönelik akreditasyon, eğitim, işbirliği ve tanıtım faaliyetleri artırılabilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Fuar, konferans, çalıştay vb. etkinliklere katılım sağlanarak helal belgeli ürün ve hizmet ticaretinin öneminin yurt içi ve yurt dışı paydaşlara etkin şekilde anlatılması sağlanacaktır.

Tedbir 367.4. Helal kalite altyapısında çalışacak beşeri sermayenin güçlendirilmesi ve kurumsal kapasitenin artırılmasını teminen eğitimler düzenlenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Helal kalite alt yapısında çalışacak kişilerin alanında yetkin ve yeterli eğitmenler tarafından uluslararası alanda geçerli eğitim almalarını teminen eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.
---	-----------------------	---

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
İhracat (FOB)	Milyar Dolar	254,2	255,0	267,0
İthalat (CİF)	Milyar Dolar	363,7	367,0	372,8
Cari İşlemler Dengesi	Milyar Dolar	-48,9	-42,5	-34,7
Cari İşlemler Dengesi/GSYH	Yüzde	-5,4	-4,0	-3,1
Seyahat Gelirleri	Milyar Dolar	41,4	49,0	52,5

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.1.4. Enflasyon ve Para Politikası

a) Amaç

Bütüncül bir anlayış içerisinde para ve maliye politikası araçlarının etkin şekilde kullanımıyla enflasyonla mücadelede kararlılıkla devam edilerek enflasyonun orta vadede tek haneli rakamlara düşürülmesi ve fiyat istikrarının sağlanması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Para politikası araçları enflasyon oranını düşürme amacıyla güçlü bir şekilde kullanılmaya devam edilecek, maliye ve gelirler politikaları, para politikasıyla koordineli olarak yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.369)		
Tedbir 369.1. Enflasyon hedefi doğrultusunda TCMB tüm politika araçlarını etkin bir biçimde kullanırken, maliye ve gelirler politikalarının para politikası ile eşgüdümü sağlanacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Enflasyon beklentilerini çıpalamayı teminen temel para politikası araçları miktarsal sıkılaştırma ve seçici kredi uygulamasını da içerecek şekilde bütünsel bir anlayışla uygulanacaktır.
Tedbir 369.2. Mali disiplin gözetilerek yönetilen/yönlendirilen fiyatlar geçmiş enflasyona endeksleme davranışının azaltılmasına yardımcı olacak şekilde belirlenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), TCMB	1. Yönetilen ve yönlendirilen fiyatların belirlenmesinde ataleti azaltacak şekilde alternatif fiyat belirleme yöntemlerine yönelik çalışmalar yapılacaktır.

<p>Tedbir 369.4. Ekonomik dengeleri bozucu ve enflasyonu besleyen tüketim artışlarını önleyecek uygulamalar hayata geçirilecektir.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BDDK, TCMB</p>	<p>1. Kredi kartları ile gerçekleştirilecek mal ve hizmet alımları ile nakit çekimlerinde taksitlendirme süreleri başta olmak üzere enflasyonu düşürmeye yönelik politikaları destekleyici olarak alınan mevcut kararların etkileri analiz edilecek, gerek görülmesi durumunda ilave tedbirler alınacaktır.</p>
<p>Tedbir 369.5. Fiyat istikrarına yönelik yatırım-istihdam-üretim-ihracata dayalı büyüme politikaları doğrultusunda reel sektöre uygun maliyetlerle hedef odaklı finansman imkânı sağlanacaktır.</p>	<p>TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı</p>	<p>1. İhracat ve döviz kazandırıcı hizmetler reeskont kredileri ihracatın, yatırım taahhütlü avans kredileri ile de yatırımların finansmanına katkı sunulmasına devam edilecektir. 2. Her iki kredi programının oluşturduğu katkının azami düzeye çıkartılmasına dönük hedef odaklı iyileştirme ve güncelleme çalışmaları yürütülecektir.</p>
<p>TCMB, fiyat istikrarının sağlanması temel amacı doğrultusunda parasal aktarım mekanizmasının etkin işleyişi için tüm araçlarını kararlı ve bağımsız bir şekilde kullanmaya devam edecektir. (Kalkınma Planı p.370)</p>		
<p>Tedbir 370.1. Para politikası kararları enflasyon beklentileri ve fiyatlama davranışları başta olmak üzere enflasyonu etkileyen tüm unsurlardaki gelişmeler dikkate alınarak oluşturulacaktır.</p>	<p>TCMB (S)</p>	<p>1. Para politikası kararları beklentiler, finansal piyasa gelişmeleri, kredi ve talep koşulları gibi birçok unsur göz önünde bulundurularak alınmaya devam edilecektir. 2. Beklentileri çöpalayacak, ekonomideki öngörülebilirliği artıracak ve fiyatlama davranışlarında normalleşmeyi sağlayacak para politikası veri merkezli bir bakış açısı ile uygulanacaktır.</p>
<p>Tedbir 370.2. Politika kararlarının iletişimi kapsamında, fiyatlama davranışları ve enflasyonu etkileyen unsurlardaki gelişmeler ile bu gelişmelerin kararları ne yönde etkilediği konularında kamuoyu şeffaf bir biçimde bilgilendirilmeye devam edilecektir.</p>	<p>TCMB (S)</p>	<p>1. Kamuoyuna yönelik iletişim araçları daha etkin kullanılacak ve kararların hedef kitlelere açıklanması konusunda çalışmalar yapılacaktır.</p>

<p>Tedbir 370.3. Finansal istikrarın gözetilmesine yönelik rezerv artırıcı uygulama ve araçlar çeşitlendirilerek güçlendirilecek, söz konusu adımlar atılırken rezerv birikiminin ilave parasal genişlemeye yol açması engellenecektir.</p>	<p>TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, BDDK</p>	<p>1. Uygulanacak para politikası ve gerçekleştirilecek uluslararası tanıtım faaliyetleri aracılığıyla ülkemize yönelik yatırımların artırılması sağlanacaktır.</p>
<p>Konut kira ve satışlarındaki fiyat artışlarının enflasyon üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesine yönelik konut arzını artırıcı ve konuta erişimi kolaylaştırıcı uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.373)</p>		
<p>Tedbir 373.1. Kira ve konut fiyatlarındaki gelişmeleri de göz önünde bulundurarak, salgın döneminde daralan konut arzı hızla artırılacak, depremin oluşturduğu konut stokundaki kayıpların telafisine yönelik yeni sosyal konut projeleri geliştirilecek ve dar gelirli vatandaşların konuta erişimi kolaylaştırılacaktır.</p>	<p>Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı,</p>	<p>1. Sosyal Konut Projesi kapsamında 100 bin konut tamamlanacaktır. 2. Deprem bölgesinde yapımı tamamlanan konutlar etaplar halinde hak sahiplerine teslim edilecektir.</p>
<p>Tedbir 373.2. Kamunun uygun koşullarda sağladığı konut kredileri ilk kez konut edinimini destekleyecek, dar ve orta gelirli vatandaşlar için belirli standartlarda ve uygun fiyat aralığında olacak şekilde yeni başlayan projelere yönlendirilecektir.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), BDDK, TCMB</p>	<p>1. İlk kez konut edinimini destekleyici, dar ve orta gelirli vatandaşlar için belirli standartlarda ve uygun fiyat aralığında konut edinimini kolaylaştırıcı uygulamalara yönelik çalışmalar yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 373.3. Belirli bir sayının üstünde konut sahipliğine yönelik kredi kısıtlaması gibi uygulamalar hayata geçirilecektir.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), BDDK, TCMB</p>	<p>1. Birden fazla konut sahibi olanların konut kredilerine erişimini sınırlayıcı kredi değer oranını azaltan ve kredi risk ağırlıklarını yükselten kararların etkileri takip edilerek ilave önlemler alınacaktır.</p>
<p>Enflasyonun ekonomik ve sosyal yaşama dair olumsuz etkileri konusunda farkındalık artırılacak, enflasyonla mücadeleyle yönelik toplumsal mutabakat güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.375)</p>		
<p>Tedbir 375.1. Enflasyonla mücadele konusunda daha anlaşılır, açık ve şeffaf bir iletişim stratejisi izlenecek, beklentilerin daha etkin bir şekilde yönetilmesi sağlanacaktır.</p>	<p>TCMB (S)</p>	<p>1. İzlenen politikalar başta Enflasyon Raporu ve Finansal İstikrar Raporu olmak üzere kamuoyu şeffaf bir şekilde paylaşılacak; fiyatlama davranışları ve enflasyonu etkileyen faktörler hakkındaki tespitlerle beklenti kanalının etkin yönetimi sağlanacaktır.</p>

Tedbir 375.2. Piyasalarda rekabeti bozucu yapı ve davranışlar daha yakından takip edilerek uluslararası rekabet hukuku standartları korunacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), TCMB	1. Rekabetin korunmasına yönelik mevzuat güncelleme çalışması tamamlanacaktır. 2. Rekabet ihallerinin tespitinin kolaylaştırılması için ihbar müessesesi geliştirilecektir. 3. İhalde belirleyici etkisi saptanan teşebbüs ve teşebbüs birliği yöneticilerine para cezası verilmesi uygulaması hayata geçirilecektir.
Enflasyon dinamiklerinin daha detaylı analiz edilebilmesi için istatistik altyapısı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.376)		
Tedbir 376.1. Konut ve işyeri kiralari ile ikinci el araçların satışına ilişkin idari kayıt eksikliklerinin giderilmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, TÜİK	1. Dijital kayıt sistemleri kurularak konut, işyeri kiralari ve ikinci el araç satışları gibi işlemlerin dijital ortamda kaydedilmesi sağlanacaktır. 2. Veri toplama ve analiz süreçlerinin standardizasyonu ile verilerin karşılaştırılabilir ve tutarlı olması sağlanarak doğru ve etkili politika kararlarının alınmasına katkıda bulunulacaktır.
Tedbir 376.2. Kayıt dışılığa bağlı olarak enflasyon hesaplamalarına dâhil edilemeyen hizmetlere yönelik kayıtlılık artırılarak veri altyapısı iyileştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), TÜİK, Ticaret Bakanlığı	1. Halkın ve işletmelerin kayıt dışılığın ekonomik zararları hakkında bilgilendirilmesi için seminerler, medya kampanyaları ve eğitim programları düzenlenecektir. 2. Kayıtlılığın artırılması için tüm işlemlerin dijital ortamda kolayca kaydedilmesini sağlayacak teknolojik altyapının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
TÜFE Yıllık Artış Hızı	Yüzde	64,3	65,0	33,0

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.1.5. Mali Piyasalar

a) Amaç

Başta sürdürülebilir ve dijital finans olmak üzere tüm finans alanlarında küresel piyasalarla uyumlu ve rekabetçiliği yüksek, kalkınma sürecine uygun maliyet ve koşullarda katkı verebilen, verimliliği yüksek ve kurumsal yapısı güçlü bir finansal sektörün oluşturulması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Finansal sektörde etkinlik ve ürün çeşitliliği artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p.378)		
Tedbir 378.1. Yatırım bankacılığı faaliyetleri geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası işletmelerin yurt içi ve yurt dışı piyasalardan doğrudan yatırım şeklinde fon sağlamalarına yönelik aracılık ve danışmanlık hizmeti verecektir. 2. Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası Portföy Yönetim Şirketi tarafından yönetilen fon sayısı artırılacak ve Fonların Fonu kurulacaktır.
Tedbir 378.2. Kalkınma ve yatırım bankacılığı, stratejik ürün ve öncelikli sektörlere odaklanılarak yatırım projelerinin finansmanında daha etkin hale getirilecek şekilde geliştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TCMB	1. Finanse edilecek yatırım projelerinin yer aldığı stratejik ürün ve öncelikli sektörler envanteri oluşturulacaktır.
Tedbir 378.3. Reel sektörün yatırım finansmanına erişimi kolaylaştırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. KOBİ'lerin krediye erişiminde karşılaştıkları teminat sorununun çözümüne yönelik Kredi Garanti Fonunun çalışmaları sürdürülecek, yeni kurulmuş olan kredi garanti kuruluşları ile işbirlikleri oluşturulacaktır.
Tedbir 378.4. Sermaye piyasalarında finansal ürün ve hizmet çeşitliliği geliştirilecek ve küçük yatırımcı hakları gözetilerek yatırımcı tabanı genişletilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Ekosistemdeki girişimciler ve yatırımcıların ihtiyaçları ile uygulamada yaşanan sorunlar dikkate alınarak kitle fonlaması düzenlemelerinde güncellemeler yapılacaktır. 2. Belirli yatırım fonu türlerine sağlanmış olan teşviklerin fon piyasasının büyümesine etkisi değerlendirilerek olumlu katkı sağlayan teşviklerin devamına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 3. Özelleştirme uygulamalarında halka arz, gelir ortaklığı ve işletme hakkı verilmesi de dahil olmak üzere, sermaye piyasası araçları etkin bir şekilde kullanılacaktır.
	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	4. Yabancı yatırımcılar açısından ülkemizdeki fonların cazip hale getirilmesi amacıyla fon yatırımlarının en fazla yüzde 10'unun yurt dışında yerleşik firmalara yapılabilmesi kısıtına yönelik mevzuatta iyileştirmeler yapılacaktır.

Tedbir 378.5. Şirketlerin, sermaye piyasalarının sunduğu imkânlardan yaşam döngülerinin her aşamasında daha fazla yararlanmasını temin edilecek ve halka arzların artırılması için gerekli adımlar atılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Melek yatırımcılık ekosisteminde karşılaşılan sorunların giderilmesi ve geliştirilmeye açık alanların tespit edilmesi için sektör paydaşlarıyla istişare edilecek ve etkinliği artırmak amacıyla Bireysel Katılım Sistemi kapsamında çalışmalar yapılacaktır. 2. Girişim ekosistemine yönelik diğer politika araçları ve uygulamalarını yürüten ilgili Bakanlık tarafından Bireysel Katılım Yatırımları belgelendirme ve teşvik uygulamalarının yürütülmesi değerlendirilecektir.
Tedbir 378.6. Yastık altındaki altınların ekonomiye kazandırılması için geliştirilen Fiziki Altın Tasarruf Sistemi (FATSİ) uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. FATSİ uygulamasının etkin bir şekilde kullanılması için çalışmalar yapılacak, gerekli görülen iyileştirmeler gerçekleştirilerek uygulamanın bilinirliği ve kullanımının artırılması kapsamında tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 378.9. Üçüncü ülkelerle ekonomik ve finansal ilişkiler geliştirilecek, karşılıklı ticarete yerel para birimlerinin kullanımı artırılacaktır.	TCMB (S)	1. Milli paralar cinsinden ticaretin artırılması amacıyla diğer ülke merkez bankaları ile işbirliği ve iletişim güçlendirilecektir.
Tedbir 378.10. Finansal işlemler ile finansal ürün ve hizmetlere yönelik bireysel veya kurumsal müşterilerin finans kuruluşlarıyla uyumsuzluklarına yönelik başvuruların hızlı ve tek elden değerlendirilerek çözüme kavuşturulacağı alternatif uyumsuzluk çözüm merkezi kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Uyumsuzlukların çözüme kavuşturulmasına yönelik alternatif uyumsuzluk çözüm yolları uygulamaya konulacak, bu uygulamalar konusunda farkındalığın artırılması için eğitim, seminer ve konferans faaliyetleri yapılacaktır.
Tedbir 378.11. Finansal okuryazarlık faaliyetleri daha da yaygınlaştırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İletişim Başkanlığı, RTÜK, TRT	1. Finansal okuryazarlık portalı oluşturulacak, kamu spotları ve/veya dijital içerikler hazırlanacaktır.
Fintek ve dijital finans altyapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.379)		
Tedbir 379.1. Veri tanımları ve erişim yöntemleri belirlenecek, veri tabanları oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Veri merkezi sektörünün gelişmesine imkan veren düzenleyici çerçeve çalışması gerçekleştirilecektir.

Tedbir 379.2. Fintek sektöründe yazılım alanında çalışmak üzere insan kaynağı yetiştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, YÖK	1. Eğitimde yeni teknolojilerin etkin kullanımının desteklenmesi ve yenilikçi eğitim uygulamalarının kullanılması ile öğretmen ve öğrencilerin akademik ve dijital yeterliliklerinin artırılmasına katkı sağlanacaktır. 2. Öğretmenlerin dijital yeterliliklerinin artırılması yönünde eğitimde yeni teknolojileri kullanmaları desteklenecek ve yenilikçi uygulamaları takip etmelerine katkı sağlanacaktır.
	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TCMB	3. Finansal teknolojiler uzmanlık sertifikası programı başlatılacaktır.
	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi	4. Teknoloji firmalarının yazılım alanında işbaşı yetiştirme kapasitesi artırılarak yetişmiş personelin sürekliliği sağlanacaktır.
Tedbir 379.3. Yerli finansal teknolojilerin gelişimi desteklenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İstanbul Finans ve Teknoloji Üssü kurulacaktır. 2. Finteklerin teknoloji tedariki için destek programı uygulanacaktır. 3. Fintek yatırım fonlarında kamu yatırımlarının payının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 379.4. Düzenleyici ve denetleyici otoriteler tarafından yerleşik finansal oyuncuların fintek kuruluşlarıyla ilişkilerinde uygulanmak üzere kural setleri güçlendirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCMB	1. Düzenleme Deneysel Alanı ve Endüstri Deneysel Alanı oluşturulacaktır.
Tedbir 379.5. Dijital Türk lirasının geliştirilerek kullanıma sunulması ve yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Dijital Türk Lirası çalışmalarına yönelik kamuoyu bilgilendirilecektir. 2. Araştırma, test ve tanıtım faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 379.7. Ödemeler alanında verimliliği ve birlikte çalışabilirliği destekleyecek adımlar atılmaya devam edilecek, sektörde faaliyet gösteren tüm kuruluşların kurumsallık seviyesi ve güvenlik düzeyi artırılabilecek ve bankalar ile banka dışı ödeme hizmeti sağlayıcıları arasında rekabeti engelleyici uygulamaların oluşmasını engelleyecek tedbirler alınacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. FAST'ın iş yeri ödemelerinde kullanılabilirliğini yaygınlaştırmak ve TR Karekod'un bilinirliğini artırmak amacıyla çalışmalar yürütülecektir. 2. Bankalar ile banka dışı ödeme hizmeti sağlayıcılarının ödemeler alanının güvenliği için risk teşkil eden olaylarla ilgili bilgileri birbirleri ile paylaşabilmelerine ilişkin gerekli teknik ve hukuki altyapının oluşturulmasına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.

Finansal sektörde sürdürülebilirlik çalışmaları desteklenecek, Çevresel, Sosyal ve Yönetişimsel (ÇSY) kriterlere yönelik farkındalık artırılarak sürdürülebilir finans alanında yeni ürün ve hizmetler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.380)		
Tedbir 380.1. Sürdürülebilirlik ve emisyon verilerinin sunumunda standardizasyon sağlanacak, bu veriler paylaşımına açılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Uluslararası standartlarla uyumlu olacak şekilde Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları hazırlanacak ve iki sürdürülebilirlik raporlama standardı ile ekli 68 sektöre dayalı sürdürülebilirlik raporlama standardı yayımlanacaktır. 2. Yatırımcıların ve şirketlerin sürdürülebilirlik risk ve fırsatlarını takip edebilmeleri için Kurumsal Yönetim Tebliğinin ekinde yer alan Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi uluslararası standartlarla uyumlu olarak güncellenecektir.
Tedbir 380.2. Sürdürülebilir ekonomik faaliyetlerin tanımlanmasına ilişkin ulusal taksonomi ve ilgili mevzuat hazırlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. AB taksonomisi başta olmak üzere, uluslararası taksonomi örnekleriyle uyumlu ve Türkiye'nin ihtiyaçlarını gözetilen Ulusal Yeşil Taksonominin oluşturulmasına yönelik mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 380.3. Bankacılık sektörü için sürdürülebilir bankacılık, geçiş planları ve iklim risklerinin yönetimi konularında düzenleme yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. İklimle Bağlantılı Finansal Risklerin Etkin Yönetimine İlişkin Rehber hazırlanacak ve yürürlüğe konulacaktır.
Tedbir 380.4. Finansal otoritelerin sürdürülebilir finans konusundaki kurumsal kapasiteleri artırılabilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. Sürdürülebilirlik raporlarının Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarına uygunluğuna dair güvence denetimi yürütecek olan sürdürülebilirlik denetçilerinin yetkilendirilmesi çerçevesinde, sürekli eğitim programları hazırlanacak ve denetçiler yetkilendirme sınavına tabi tutulacaklardır.
Tedbir 380.5. Sürdürülebilir finansal ürünler geliştirilecek ve konusunda uzman personel yetiştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. Sosyal tahvil, geçiş tahvili ve sürdürülebilirlik bağlantılı tahvil gibi yenilikçi borçlanma araçlarının düzenlenmesine yönelik Yeşil ve Sürdürülebilir Borçlanma Araçları ve Kira Sertifikaları Rehberinde değişiklik yapılacaktır. 2. Kamu finansmanı açısından yeşil tahvilin yanı sıra sosyal ve sürdürülebilir tahvil formatlarında da ihraç imkanları değerlendirilecek, ÇSY piyasasında aktif olarak faaliyet gösteren yatırım bankalarıyla ve önemli yatırımcılarla görüşmeler yapılacaktır.
Tedbir 380.6. Reel sektörün sürdürülebilir finansa yönelik farkındalık ve bilgi düzeyinin artırılmasına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarının genel kabul görmesine yönelik geçiş planı hazırlanacak ve uygulama zorunluluğu getirilecek işletmelerin kapsamı zaman içinde genişletilecektir.

	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	<p>2. Sanayinin yeşil dönüşümü kapsamında kamunun kurumsal kapasitesi artırılarak firmalara teknik destek sağlanacak ve aynı zamanda farkındalık oluşturma faaliyetleri gerçekleştirilecektir.</p> <p>3. Yeşil Teknolojilerin Kullanımının Yaygınlaştırılması Programı kapsamında verilen desteklerin izleme ve değerlendirme süreçleri yürütülecektir.</p> <p>4. Yeşil Dönüşüm Destek Programını uygulama usul ve esaslarına ilişkin düzenleme yayımlanacaktır.</p>
Tedbir 380.8. Ekonomik faydanın yanı sıra sosyal ve çevresel fayda oluşturulmasına yönelik sosyal etki tahvilleri ve mavi bonolar gibi "etki yatırımı" araçları geliştirilecek ve kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	<p>1. Türkiye Kalkınma Fonu nezdinde Etki Fonu kurulacak ve bu kapsamda toplumsal sorun alanlarına sürdürülebilir şekilde fayda temin eden şirketlerin (deprem bölgesindeki firmalar dâhil) desteklenmesi sağlanacaktır.</p> <p>2. Sürdürülebilir finansal araçlara yatırım yapan yatırım fonlarına sağlanabilecek vergisel teşvikler konusunda çalışmalar yapılacaktır.</p>
Tedbir 380.9. Sürdürülebilir finansman araçlarına kurumsal yatırımcı talebinin güçlendirilmesi için sorumlu yönetim çerçevesi oluşturularak uygulamaya geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	<p>1. Sorumlu yönetim ilkelerine ilişkin düzenleme yapılacak, fon kurucusu portföy yönetim şirketlerinin raporlama standardı belirlenecektir.</p> <p>2. Sorumlu yönetim ilkelerine ilişkin düzenlemenin yürürlüğe girmesini takiben portföy yönetim şirketlerinin gözetimine başlanacaktır.</p>
Finansal istikrarın güçlendirilmesi amacıyla kurumsal altyapı iyileştirilecek, serbest piyasanın işleyişini bozabilecek müdahalelerden kaçınılacaktır. (Kalkınma Planı p.381)		
Tedbir 381.1. Bankacılık sektörünün sermaye yeterliliğine ilişkin Basel III Final düzenlemelerine uyum sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	<p>1. Bankaların sermaye yeterliliği düzenlemeleri Basel III Final düzenlemeleri çerçevesinde güncellenecektir.</p> <p>2. Sermaye yeterliliği düzenlemelerinin Basel III Final düzenlemeleri ile uyumlaştırılmasının bankacılık sektörü üzerindeki etkisinin ortaya konulması amacıyla etki analizi çalışması yapılacaktır.</p>
Tedbir 381.3. Uluslararası işbirliklerine, entegrasyonlara ve standartlara uyum sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, TCMB	<p>1. İSEDAK Sermaye Piyasası Düzenleyicileri Forumu kapsamında, üye ülkelerin eğitim ve teknik destek ihtiyaçlarına uygun şekilde eğitim programları ve seminerler düzenlenecektir.</p> <p>2. Üyeler arası işbirliğinin artırılması ve global gündeme paralel çalışmalar yapılması için İSEDAK Sermaye Piyasası Düzenleyicileri Forumu bünyesinde yeni görev güçleri oluşturulması yönünde girişimlerde bulunulacaktır.</p>

Tedbir 381.4. Mali suçlarla mücadele güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. MASAK'ın bilgi işlem altyapısı ile kabiliyet ve kapasitesi iyileştirilecektir.
Katılım finansa ilişkin uygulamalar ve mevzuat altyapısı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.382)		
Tedbir 382.1. Katılım finans sisteminin kurumsal yapısını daha da güçlendirecek dönüşüm sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi	1. Katılım finans sisteminin sermaye piyasalarına dayalı ürün ve hizmet çeşitliliğini artırmaya yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. İstanbul Finans Merkezi (İFM) kapsamında katılım finansın uluslararası ayağını güçlendirmeye ve uluslararası yatırımcıları ülkemize çekmeye yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir. 3. Katılım finans sisteminin helal değer zinciri ile bütünleşmesine yönelik hazırlık çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 382.2. Katılım finansı destekleyici mekanizmalar tesis edilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Uluslararası Katılım Finans Tahkim Merkezinin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır. 2. Uluslararası İslami Altyapı ve Likidite Kuruluşunun hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır. 3. Katılım finans derecelendirme sistemine ilişkin hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 382.4. Katılım finans kuruluşlarının beşeri sermaye kapasitesi geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Uluslararası kabul gören sertifikasyon programlarının yanı sıra finans sektörü paydaşları ve akademik kurumlar ile işbirliği içerisinde kurulması planlanan İFM Finans Akademisine ilişkin çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 382.5. Katılım sigortacılığı mevzuat altyapısı ve ekosistemi geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi	1. Katılım sigortacılığı uygulamaları kapsamında izlenmesi gereken teknik işleyişin düzenlenmesine dayanak teşkil etmesi amacıyla mevzuat hazırlama çalışması yapılacaktır. 2. Katılım sigortacılığı teknikleri ve işleyişe ilişkin diğer hususlarla ilgili olarak mevzuat hazırlama çalışması yapılacaktır. 3. Katılım sigortacılığı uygulamaları kapsamında izlenmesi gereken teknik işleyişin düzenlenmesi amacıyla Katılım Esasları Çerçevesinde Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetlerine İlişkin Yönetmelikte değişiklik yapılacaktır.

İstanbul Finans Merkezinin finansal piyasaların derinleşmesine daha etkin bir biçimde katkı vermesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.383)		
Tedbir 383.1. İstanbul Finans Merkezinin uluslararası finans sistemine entegrasyonu güçlendirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TCMB	1. Finans piyasasına nitelikli işgücü temini için İFM Finans Akademisi kurulacaktır. 2. İFM’de faaliyet gösteren katılımcılar ile ilgili tüm bürokratik süreçlerin hızlandırılmasına yönelik kamu kurum ve kuruluşlarının ilgili birimlerinin yer alacağı Tek Durak Büro hayata geçirilecektir. 3. İstanbul’un küresel bir finans merkezi olmasını sağlayacak strateji ve politikalar çerçevesinde Tanıtım ve İletişim Stratejisi hazırlanacaktır. 4. İFM’nin küresel anlamda tanıtımına ve işbirliği geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla uluslararası kurumlara üye olunacak ve diğer uluslararası finans merkezleri ile ortak çalışmalar yapılacaktır.
	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), TCMB	5. Kripto varlık hizmet sağlayıcılarına yönelik düzenleme çalışması yapılacaktır.
Tedbir 383.2. İstanbul Finans Merkezi kapsamında yenilikçi, kapsayıcı ve dinamik bir katılım finans ekosisteminin oluşturulmasına yönelik katılım esaslı faaliyet gösteren fintek kuruluşları desteklenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Küresel ölçekte faaliyet gösteren girişim sermayesi şirketlerinin İFM’de yer almalarını temin etmek üzere, katılım finans ve fintek yatırımları ile finansal inovasyon çalışmalarına yeni destekler sağlanacaktır.
Mali piyasalara ilişkin siber güvenlik konusunda standartlar oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.387)		
Tedbir 387.1. Mali piyasalara yönelik siber güvenlik tehditlerine karşı siber dayanıklılık ve güvenlik olgunluk seviyesi artırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TCMB	1. Finansal sektörü kapsayacak şekilde ulusal siber güvenliğin sağlanmasına ve siber caydırıcılığın artırılmasına yönelik yönetmelik yayımlanacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Finansal Varlık Tercihleri İçinde Sermaye Piyasası Araçlarının Payı (3)	Yüzde	44,4	45,5	46,6
Finansal Hizmet İhracatı/Toplam İhracat	Yüzde	0,3	0,4	0,8
Katılım Bankaları Toplam Varlıkları/GSYH	Yüzde	7,9	8,2	6,5

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Toplam finansal varlıklardan TL mevduat, döviz tevdiat hesabı ve kıymetli madenler depo hesabı kalemleri çıkarılarak sermaye piyasası ürünlerinin payı hesaplanmaktadır. Sermaye piyasası ürünleri şu şekildedir: DİBS, Eurobond, Pay Senedi, Özel Sektör Borçlanma Aracı, Kira Sertifikası, VDMK, VTMK, Varant, Sertifika.

2.1.6. Maliye Politikası

a) Amaç

Kamu maliyesinde öngörülebilir bir yaklaşımla istikrarlı ve sürdürülebilir yapının güçlendirilmesi ile mali disiplinin korunması temel amaçtır.

b) Kamu Maliyesinin Temel Çerçevesi

Maliye politikası; mali disiplini temel alan, harcamaları rasyonelleştiren, nitelikli büyümeyi destekleyen ve kaynakların sürdürülebilirliğine, etkinlik ve verimlilik ilkesine dayanan bir yaklaşım çerçevesinde etkin bir araç olarak kullanılmaya devam edilecektir.

Yaşanan deprem afeti sonrası iyileştirmeye ve risklerin azaltılmasına yönelik harcamalar hariç kamu açığı, mali konsolidasyon uygulamalarıyla kontrol altında tutularak kamu mali göstergelerinde iyileşme sağlanacaktır.

Harcama gözden geçirmeleri yoluyla verimsiz harcama alanları tasfiye edilerek kaynakların etkin, etkili ve ekonomik kullanımı sağlanacaktır.

Seçici ve hedef odaklı teşvik ve destek uygulamaları artırılacak, etkin olmayanlar kaldırılacaktır.

Sosyal yardım sistemi gözden geçirilecek, işgücüne katılıma mani olmayacak şekilde bütünleşik bir yapıda yeniden kurgulanacaktır.

Gelir dağılımında adaletin güçlendirilmesi ve sürdürülebilir gelirlerin artırılması için verginin tabana yayılması ve kayıt dışılıkla mücadele amacı doğrultusunda politikalar geliştirilecektir.

Vergi hizmetleri, gönüllü uyum, basitlik, uygulanabilirlik, öngörülebilirlik ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde geliştirilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Harcama gözden geçirmeleri yoluyla verimsiz harcama alanlarının tasfiye edilmesi, kaynakların etkin, etkili ve ekonomik kullanımı sağlanacaktır. Harcama programlarının uygulama süreçlerinde etkinlik artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.397)		
Tedbir 397.1. Uygulamaya konulan performans esaslı program bütçe sistemi geliştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Program Bütçe Sisteminin daha etkin kullanımı için çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 397.2. Harcama gözden geçirmelerinin etkin bir şekilde yapılabilmesini temin etmek üzere yöntem ve araçlar geliştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Harcama gözden geçirmeye yönelik iyi uygulama örnekleri araştırılacak, kurumsal kapasite güçlendirilecektir. 2. Harcama gözden geçirmeye ilişkin bir rehber taslağı hazırlanacaktır.

<p>Tedbir 397.3. Harcama gözden geçirmeleri sistematik hale getirilerek verimsiz harcama alanları tasfiye edilecek ve yeni harcama alanları sınırlandırılacaktır.</p>	<p>Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. Mevcut durum analizi yapılarak harcama gözden geçirme sistemi etkinleştirilecek ve sistematik hale getirilecektir.</p>
<p>Tedbir 397.4. Sosyal yardımlarda mükerrerlikler engellenecek ve bilgi sistemleri uyumlu hale getirilecek, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarının daha etkin kullanımı sağlanacaktır.</p>	<p>Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Mahalli İdareler, STK'lar</p>	<p>1. Sosyal yardım programlarının etkinliği analiz edilerek elde edilen sonuçlar doğrultusunda programlarda gerekli revizyonlar yapılacak, etkin olmayan programlar kaldırılacaktır. 2. Sosyal yardımlarda dijital dönüşüm sağlanarak sosyal yardım başvuruları ve sosyal incelemelerin dijital ortamda yürütülmesi ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 397.5. Kamu hizmetlerinde dijital uygulamalar yaygınlaştırılacak, muhasebe ve harcama sistemlerinin bilişim altyapısı güçlendirilecek, ortaya çıkacak yeni hizmetlerin mevcut kamu idarelerince yerine getirilmesi sağlanacak ve böylece kamu harcamalarında verimlilik artırılabilecektir.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. Kamuda e-tedarik mimarisi oluşturulacak, bütünlük kamu mali yönetimi kapsamında harcamalarda tasarruf sağlanması amacıyla merkezi kamu alım politikasının sistem altyapısı oluşturulacaktır. 2. Kamu finansmanı planlamalarına katkı sağlamak, kamu idareleri tarafından yüklenilen taahhütlü işlerin kayıt, takip ve denetimini sağlamak amacıyla bütünlük kamu mali yönetimi kapsamında taahhüt kayıt ve takip uygulaması geliştirilecektir. 3. Bütünlük kamu mali yönetimi e-tahsilat uygulamasında kurum sayısı ve tahsilat türleri artırılacak, kapsamda olmayan kamu özel hesapları e-tahsilat sistemine dahil edilerek nakit yönetimine katkı sağlanacaktır. 4. Kamu harcama ve gelir politikalarının belirlenmesi ve izlenmesine katkı sağlanması amacıyla, bütçe ve mali istatistiklerin karar destek sistemlerinden yararlanılarak yönetici ekranı ve raporları geliştirilecektir.</p>

		<p>5. Döner sermayeli işletmelerin çerçeve mevzuat düzenlemeleri oluşturularak yeniden yapılandırılması çalışmalarının yürütülmesi ve bütünleşik kamu mali yönetim sistemlerine entegrasyonları sağlanacaktır.</p> <p>6. Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idari personel ödemelerinde tüm istihdam türlerinin sisteme dahil edilerek kamu personel harcamalarının bütünlük içerisinde planlanması, yürütülmesi ve izlenmesine katkı sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 397.6. Kamu ihale mevzuatı uluslararası norm ve standartlara uyumlu olacak şekilde dijitalleşmeyi, yenilikçiliği ve sürdürülebilirliği destekleyen ve önceleyen satın alma yaklaşımıyla güncellenecek, sektörel kamu alımları düzenlemesi hayata geçirilecektir.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Kamu İhale Kurumu, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. Mevzuatın güncellenmesi ile ilgili teknik ve idari çalışmalar ilgili paydaş idarelerin de katılımıyla tamamlanacaktır.</p> <p>2. Kamu kurum ve kuruluşlarının alımlarına yönelik mevcut düzenlemeler gözden geçirilerek alım ve sözleşme süreçlerine yönelik uluslararası norm ve standartlara uyumlu yasal düzenlemeler için taslak hazırlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 397.7. Kamu alımlarına yönelik harcamaların rasyonelleştirilmesi anlayışıyla tasarruf odaklı merkezi kamu alım politikaları, kapsamı genişletilerek sürdürülecektir.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Kamu İhale Kurumu, DMO</p>	<p>1. Kamuda sık kullanılan ve merkezi olarak tedarikinde kamu faydası yüksek olan ürünler tespit edilecektir.</p>
<p>Tedbir 397.8. Kamu taşıtlarının kullanımı ihtiyaç analizleri çerçevesinde sistematik olarak gözden geçirilecek, taşıt ihtiyaçları öncelikle geçici tahsisle ya da ihtiyaç fazlası taşıtların devri suretiyle karşılanacak ve yeni taşıt edinimlerinde ekonomiklik gözetilerek yerli üretim ile çevreci araçlara öncelik verilecektir.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, DMO</p>	<p>1. Kamu kurum ve kuruluşlarının ihtiyaç fazlası taşıtlarının tespit edilmesine yönelik çalışma yapılacaktır.</p> <p>2. Taşıtların ihtiyaçları öncelikle, tespit edilen ihtiyaç fazlası taşıtların devredilmesi yoluyla karşılanacaktır.</p> <p>3. DMO ile Türkiye'nin Otomobili Girişim Grubu Sanayi ve Ticaret AŞ arasında imzalanan protokol kapsamında alınacak yerli elektrikli araçlar kamu kurum ve kuruluşlarının ihtiyaçları doğrultusunda tahsis edilecektir.</p>
<p>Tedbir 397.9. Hazine nakit rezervinin güçlendirilmesi ve daha etkin kullanımı için Tek Hazine Kurumlar Hesabının kapsamı daha da genişletilecektir.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), TCMB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Bankalar</p>	<p>1. Tek Hazine Kurumlar Hesabı uygulaması kapsamına alınabileceği değerlendirilen kurumlar gözden geçirilerek yeni kurumların uygulamaya dahil edilmesi sağlanacaktır.</p>

Tedbir 397.10. Tarımsal destekler girdi maliyetlerinin azaltılması, finansman yükünün hafifletilmesi, teknoloji odaklı dönüşümün hızlandırılması, stratejik üretimin artırılması ve bu yolla gıda arz güvenliğinin temini doğrultusunda uygulanmaya devam edilecek, etkin olmayan uygulamalar sonlandırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Tarımsal desteklerin mevcut durumu sektördeki gelişmeler ve ihtiyaçlar da dikkate alınarak analiz edilecektir. 2. Belirlenen amaçları yeterince karşılamayan destek kalemleri tespit edilecektir.
Yeşil dönüşüm kapsamında emisyon azaltımına yönelik uluslararası taahhütlerin gerçekleştirilmesinde maliye politikası araçlarından yararlanılacaktır. (Kalkınma Planı p.398)		
Tedbir 398.2. Enerji tüketiminde verimliliğin artırılması, iklim değişikliği ve çevre kirliliği ile mücadele edilmesine yönelik vergi uygulamalarına devam edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Çevreci vergilendirme politikaları kapsamında enerji tüketiminde verimliliği artırıcı, çevre kirliliği ve iklim değişikliği ile mücadeleyi destekleyici uygulamalara devam edilecektir.
Vergi sosyolojisi dikkate alınarak gönüllü uyum, öngörülebilirlik ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde vergi hizmetleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.399)		
Tedbir 399.1. Kamuoyunun ve paydaş kurumların daha çok yararlanabileceği çeşitli vergi istatistikleri ve analizlerinin detaylı ve düzenli olarak yayımlanacağı bir mekanizma oluşturulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu kurumlarının ihtiyaç duydukları vergi istatistiklerinin paylaşılmasına yönelik altyapı çalışmaları yapılacaktır.
Vergi sistemi, uluslararası normlara uygun ve ülke menfaatlerini azami ölçüde koruyarak dijital ekonominin gelişmesi ve derinleşmesine katkı sağlayacak, dijital faaliyetlerdeki kayıt dışılığı kavrayacak ve yatırım ortamının cazibesini artıracak şekilde geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.400)		
Tedbir 400.1. Vergi sisteminde dijital dönüşüme daha hızlı uyum sağlanması, dönüşümle sağlanan fırsat ve kolaylıklardan daha fazla yararlanılabilmesi ve risklere karşı gerekli önlemlerin hızla alınabilmesi için ihtiyaç duyulan fiziki, beşeri ve teknolojik altyapı geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB	1. Gelir İdaresi Başkanlığı bilişim sistemleri yenilenecek, fiziki yapısı iyileştirilecek, beşeri kaynakları geliştirilecektir.
Tedbir 400.2. Teknolojik gelişmelerden yararlanılarak vergi idaresinin dijital kapasitesi artırılabilecek, kamu kurumları arasındaki koordinasyon güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB	1. Yapay zekâ uygulamalarından faydalanmak suretiyle vergi daireleri tarafından verilen hizmetlerin etkinliği artırılabilecektir.
Tedbir 400.3. Temassız ve kâğıtsız vergi daireleri hayata geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB	1. Vergi dairelerinin tebligat süreçleri etkinleştirilerek tebligat işlemlerinin tamamının elektronik ortamda yapılması amacıyla gerekli hukuki ve teknik altyapı kurulacaktır. 2. Mahkeme, savcılık ve emniyet birimleri başta olmak üzere kamu kurumlarıyla yapılan yazışmaların ve bilgi paylaşımlarının elektronik olarak gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. 3. Vergi dairelerinin kendi iç işleyişleri gereği düzenledikleri tüm belgelerin elektronik belge olarak düzenlenmesi sağlanacaktır.

<p>Tedbir 400.4. Mükelleflere sunulan hizmetlerin ve uygulamaların etkinliği artırılacak, son teknolojik gelişmeleri kapsayan yeni nesil iletişim kanalları kullanılarak mükelleflere 7/24 gerçek zamanlı hizmet sunulması sağlanacaktır.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB</p>	<p>1. Yapay zekâ destekli, makine öğrenmesi esaslı ile 7/24 çalışan kullanıcıların genel nitelikli, kişiye ve duruma özel olmayan vergi mevzuatıyla ilgili sorularının cevaplarına ve GİB elektronik ortam hizmetlerine en kısa sürede erişim sağlanması esasına dayanan, bilgilendirme, yönlendirme kabiliyetlerine sahip Dijital Vergi Asistanı (GİBİ) tarafından sunulan hizmetlerin etkinliği artırılacaktır. 2. GİB tarafından geliştirilen ve farklı internet adreslerinde hizmet veren uygulamalar bir çatı altına toplanacak, Dijital Vergi Dairesinde sunulan hizmetler artırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 400.5. Dijital olarak alınıp satılabilen ve transfer edilebilen, dijital bir değeri temsil eden sanal varlıklar kullanılarak yapılan işlemlere yönelik mevzuat çalışmaları sürdürülecektir.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB, SPK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. Dijital sanal varlıkların vergilendirilmesine yönelik olarak söz konusu varlıkların Türk hukuk sisteminde tanımlanmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 400.6. Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde müktesebata ve üyesi olduğumuz diğer uluslararası kuruluşlarca vergisel alanda belirlenen standartlara uyum çalışmalarına devam edilecektir.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. AB müktesebatına uyum konusunda vergi alanında gerekli çalışmalara devam edilecektir.</p>
<p>Gelirin dengeli dağılımı gözetilerek vergi adaletinin güçlendirilmesi, vergi tabanının genişletilmesi ve vergi tahsilatının artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.401)</p>		
<p>Tedbir 401.1. Vergi harcamaları gözden geçirilecek, etkin olmayan istisna, muafiyet ve indirimler kaldırılacaktır.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. Vergi mevzuatımızda yer alan teşvikler, istisna ve muafiyetler, rekabetçi üretime etkisi yönünden değerlendirilerek analiz edilecektir.</p>
<p>Tedbir 401.2. Gelir, Kurumlar, Katma Değer Vergisi Kanunları ile Vergi Usul Kanununun, vergilemede adalet, eşitlik, öngörülebilirlik ve şeffaflık ilkeleri temelinde, vergi tabanının genişletilmesine ve gönüllü uyumun artırılmasına destek veren, sade ve kolay uygulanabilir bir yapı oluşturmaya yönelik düzenlemeler hayata geçirilecektir.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. Düzenlemelere yönelik gerekli teknik ve hukuki hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.</p>

Tedbir 401.3. Kamu gelirlerinin tahsilat performansı artırılacak, vergi cezaları caydırıcılığı güçlendirecek şekilde gözden geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB	1. Denetimlerde etkinliğin artırılmasına yönelik düzenlemeler hayata geçirilecektir.
Tedbir 401.4. Kayıt dışılıkla mücadele, yapay zekâ, büyük veri gibi teknolojik imkânlar destekli risk analiz faaliyetleriyle ve tüm tarafların etkin katılımıyla yürütülecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB, VDK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 2023-2025 Yılı Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planında yer alan bileşen ve eylemlerin izleme, değerlendirme ve koordinasyon çalışmaları yürütülecektir. 2. Teknolojinin kullanımı vasıtasıyla geliştirilecek risk analizi ve değerlendirme çalışmaları kayıt dışı ekonomi ve vergi açığı ölçümleriyle desteklenecektir. 3. Vergi kayıp, kaçacağı ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerle etkin mücadeleye yönelik büyük veri üzerinde uygun analiz teknikleri kullanılarak sektörel, finansal ve tematik risk analizi ve değerlendirme çalışmaları yürütülecek, çalışma sonuçları ilgili kurum ve kuruluşlar ile paylaşılacak, analizlerin daha etkin sonuçlar vermesini ve gelişimini desteklemeyi teminen sonuçları takip edilecektir. 4. Risk Analizi Değerlendirme ve Araştırma (RADAR) Sisteminin etkinliğinin artırılmasını teminen risk analiz ve değerlendirme çalışmalarında kullanılmak üzere yapay zekâ teknolojisine uygun yeni nesil risk senaryo ve veri modelleri hazırlanacaktır. 5. Vergi kaçakçılığıyla etkin mücadele kapsamında sahte belge kullanma ve düzenleme fiillerinin tespitine yönelik proaktif bir yapıda, erken uyarı özelliğine sahip, güncel gelişmeleri takip eden, paydaş kurumlarla koordineli, otomasyon sistemine dayalı Bütünleşik Sahtecilik Modeli oluşturularak ve risk senaryoları ile beslemek suretiyle geliştirilecektir.

Yerel yönetimlerde kaynakların daha etkin kullanımı sağlanacak ve mali sürdürülebilirlik güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.402)		
Tedbir 402.2. Yerel yönetimlerin gelirleri içerisinde öz gelirlerinin payını artırmaları sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Mahalli İdareler	1. Yerel yönetimlerin öz gelirlerinin tasnif edilerek güncellenmesi veya yürürlükten kaldırılması gerekenlerin belirlenmesi hususunda gerekli analiz çalışması yapılacaktır.
Tedbir 402.3. Yerel yönetimlere hizmetlerini aksatmalarına mani olmayacak şekilde borçlanma imkânı sağlanacak, mevzuat borç gelir ilişkisi sürdürülebilirliğini destekleyecek şekilde güçlendirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Mahalli İdareler	1. Yerel yönetimlerin borçlanma performansları incelenerek aksayan veya geliştirilmesi gereken yönlerin tespiti için gerekli analiz çalışması yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSYH'ye Oran)	Yüzde	2,4	6,4	5,9
Kamu Kesimi Program Tanımlı Dengesi (GSYH'ye Oran)	Yüzde	-1,7	-4,9	-3,6
Genel Devlet Gelirleri (GSYH'ye Oran)	Yüzde	27,8	30,2	31,2
Genel Devlet Harcamaları (GSYH'ye Oran)	Yüzde	28,6	36,7	37,2
Genel Devlet Dengesi (GSYH'ye Oran)	Yüzde	-0,8	-6,5	-6,0
Yapısal Genel Devlet Dengesi (Potansiyel GSYH'ye Oran)	Yüzde	-0,2	-3,8	-2,7
AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku (GSYH'ye Oran)	Yüzde	31,7	33,3	35,2

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.1.7 Sosyal Güvenlik Sistemi ve Finansmanı

a) Mevcut Durum

Sosyal sigorta kapsamındaki nüfus oranı, kayıt dışı istihdamla mücadele ve prim teşviklerinin etkisiyle 2022 yılında yüzde 88 düzeyine ulaşmıştır. Fiili denetimlerin yanı sıra veri tabanlarının iyileştirilmesi, bilgi teknolojilerinden yararlanılması ve kayıt dışı istihdamın azaltılmasına yönelik faaliyetlere devam edilmektedir.

9 Kasım 2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7420 sayılı Kanunla, çalışanlara elektrik, doğal gaz ve diğer ısınma giderlerine karşılık olmak üzere mevcut ücretlerine ilave olarak yapılan aylık 1.000 TL'yi aşmayan ödemelerin prime esas kazanç ve gelir vergisine tabi olmayacağına yönelik düzenleme yapılmıştır.

Aynı Kanunla, kamu üniversite hastanelerinin 31 Aralık 2022 tarihine kadar verdikleri tedavi hizmetlerine ilişkin toplam tahakkuk tutarının, 2022 yılı için SGK ile yapılan götürü bedel sözleşmelerinde belirlenen tutardan düşük olması durumunda, aradaki farkın Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığından tahsil edilmek üzere terkin edilmesi düzenlenmiştir.

28 Aralık 2022 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7429 sayılı Kanunla genel sağlık sigortalılarının 1 Ocak 2013 öncesi döneme ait prim borçlarının tahsilinden vazgeçilmesi düzenlenmiştir.

29 Aralık 2022 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 6619 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla prim borcu olanlar ile bunların bakmakla yükümlü olduğu kişilerin Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarının sağlık tesisleri ile kamu üniversite hastanelerinden 2023 yılı sonuna kadar yararlanmasına imkân tanınmıştır.

Dönemsel Avro Değeri, Beşeri Tıbbi Ürünlerin Fiyatlandırılmasına Dair Kararda 14 Aralık 2022 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 6546 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla yapılan değişiklikle yüzde 36,8 artırılarak 10,7578 TL’ye, 23 Temmuz 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7399 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla ise yüzde 30,5 artırılarak 14,0387 TL’ye çıkarılmıştır. 14 Mart 2023 tarihli ve 6932 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla eczacı kâr oranlarının belirlenmesinde kullanılan baremler yüzde 64 oranında artırılmıştır. Aynı Kararla, depocuya satış fiyatı 55,90 TL’nin altında olan ilaçlara, ilacın bulunduğu kamu iskonto barem grubu değişmeyecek şekilde 4 TL’ye kadar artış yapılması düzenlenmiştir.

29 Aralık 2022 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Kadın, Genç ve Mesleki Yeterlilik Belgesi Olanların Teşviki’nin uygulanma süresi 31 Aralık 2023 tarihine kadar uzatılmıştır.

13 Ocak 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7431 sayılı Kanunla en düşük emekli aylığı 5.500 TL olarak düzenlenmiştir. Aynı Kanunla ücretli, kendi hesabına çalışan ve memur emeklilerinin emekli aylıkları Ocak ayında yüzde 30 oranında artırılmıştır.

5 Nisan 2023 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 7447 sayılı Kanunla en düşük emekli aylığı dosya bazında 7.500 TL’ye, emeklilere ödenen bayram ikramiyeleri 2.000 TL’ye yükseltilmiştir.

13 Ocak 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7431 sayılı Kanunla asgari ücret desteğinin 2023 yılı Ocak-Haziran dönemi için günlük 13,33 TL olması ve bu tutarın işverenlerin SGK’ya ödeyecekleri sigorta primlerinden mahsup edilmek üzere İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanması düzenlenmiştir. Ayrıca toplu iş sözleşmesine tabi işyerleri için söz konusu desteğin aylık 500 TL olarak esas alınacağı kararlaştırılmıştır. 24 Haziran 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Asgari Ücret Tespit Komisyonu Kararıyla ise asgari ücret desteği 2023 yılı Temmuz-Aralık dönemi için 500 TL’ye yükseltilmiştir.

Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremler nedeniyle mücbir sebep hali ilan edilen illerde sigorta primleri altı ay süreyle ertelenmiş, 17 ve 22 Şubat 2023 tarihli Resmî Gazete’lerde yayımlanan 6808 ve 6816 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararlarıyla, bölgedeki işyerlerinde kısa çalışma başvurularında uygunluk tespitinin yapılmasını beklemeksizin ödeme yapılabilmesi, ilgili işyerlerinde kısa çalışma uygulanan dönemde veya işsiz kalan süre kadar nakdi ücret desteği yapılması ile depremin etkilerinin azaltılması amacıyla

olağanüstü hal ilan edilen dönemde başlatılacak Toplum Yararına Programlardan yararlanma koşulları ve sürelerine ilişkin düzenleme yapılmıştır.

3 Mart 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7438 sayılı Kanunla 8 Eylül 1999 tarihi öncesinde uzun vadeli sigorta kollarında sigortalılık başlangıcı olan sigortalıların, yaş dışındaki diğer şartları taşımaları halinde yaşlılık veya emekli aylığından yararlandırılacağı hükmüne bağlanmıştır. Ayrıca bu kapsamda aylık bağlanan ücretli çalışanlardan, işten ayrılış bildirgesi verilmesini takip eden 30 gün içerisinde en son çalışılan işyerinde sosyal güvenlik destek primine tabi çalışmaya başlamaları halinde, işveren hissesinin beş puanlık kısmına isabet eden tutarın Hazineden karşılanacağı düzenlenmiştir.

12 Mart 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7440 sayılı Kanunla 5510 sayılı Kanuna tabii sigortalıların 2022 yılı Aralık ayı ve önceki aylara ilişkin tahakkuk ettiği halde ödenmemiş olan borçlarının yeniden yapılandırılacağı düzenlenmiştir. Bu kapsamda, ödenmemiş olan sigorta primi, emeklilik keseneği ve kurum karşılığı, işsizlik sigortası primi, sosyal güvenlik destek primi, isteğe bağlı sigorta primi, topluluk sigortası primi, SGK tarafından takip edilen damga vergisi, özel işlem vergisi ve eğitime katkı payı için ödemenin süresinin bitişi ile Kanunun yayımlandığı tarih arası süre için Yİ-ÜFE aylık değişim oranları esas alınarak hesaplanacak tutarın ödenmesi halinde gecikme cezası ve gecikme zammı gibi alacakların tahsilinden vazgeçileceği belirtilmiştir. Yİ-ÜFE aylık değişim oranı esas alınarak hesaplanacak tutarın peşin ödenmesi halinde yüzde 90’ından vazgeçileceği, 48 aya kadar yapılacak taksitlendirmelerde ise belirli katsayıların uygulanması düzenlenmiştir.

16 Mart 2023 tarihli Mükerrer Resmî Gazete’de yayımlanan Sağlık Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğle SUT puan listelerindeki yoğun bakım tedavileri yüzde 40, diğer tüm paketlerde yüzde 55, acil muayene, yeşil alan ve konsültasyonlarda yüzde 20; tıbbi malzemeler, ortez/protez tutarlarında yüzde 50 ila 100 arasında, gözlük cam ve çerçeve için ödenen tutarlarda ise yüzde 39 ila 200 arasında artış yapılmıştır. 24 Ağustos 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Sağlık Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğle vaka başı muayene, yoğun bakım, hemodiyaliz gibi işlemlerde SUT fiyatlarında ve sigortalıların hastanelerde aldıkları sağlık hizmetinde kullanılan tıbbi malzeme bedellerinde değişen oranlarda artış yapılmıştır.

Sosyal sigorta sisteminde finansal sürdürülebilirlik açısından önemli bir gösterge olan aktif/pasif oranı 2021 yılında 1,94 iken 2022 yılında bu oran 2,0 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde çırak, stajyer ve kursiyerler hariç tutulduğunda bu oran 1,79 seviyesinden 1,86’ya yükselmiştir.

TABLO II: 1- Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus

	2020	2021	2022
I. Kamu Çalışanları Sigortalı Sayıları	12 242 232	12 443 742	12 701 720
1. Aktif Sigortalılar ¹	3 141 097	3 188 540	3 277 097
2. Aylık Alanlar (Dosya)	2 153 575	2 200 802	2 215 783
3. Bağlımlılar	6 947 560	7 054 400	7 208 840
4. Aktif Sig./Pasif Sig. (1)/(2)	1,46	1,45	1,48
5. Bağlımlılık Oranı (2+3)/(1)	2,90	2,90	2,88
II. Hizmet Akdi İle Çalışanların Sigortalı Sayıları	44 140 472	45 042 100	45 858 112
1. Aktif Sigortalılar ²	15 219 642	16 184 842	17 348 662
2. Diğer Sigortalılar ³	319 862	316 932	314 257
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	31 250	27 036	22 987
4. Çıracak	346 624	330 828	636 302
5. Stajyer ve Kursiyer	1 440 762	1 540 226	1 492 323
6. Aylık Alanlar (Dosya)	7 829 997	8 097 307	8 359 180
7. Bağlımlılar	18 952 335	18 544 929	17 684 401
8. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4+5)/(6)	2,22	2,27	2,37
9. Bağlımlılık Oranı (6+7)/(1+2+3+4+5)	1,54	1,45	1,31
III. Bağımsız Çalışanların Sigortalı Sayıları	15 008 698	15 411 780	15 725 984
1. Aktif Sigortalılar ⁴	2 173 705	2 512 954	2 619 030
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	124 530	131 868	120 610
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	547 075	511 923	512 966
4. Aylık Alanlar (Dosya)	2 507 142	2 549 026	2 553 262
5. Bağlımlılar	9 656 246	9 706 009	9 920 116
6. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3)/(4)	1,13	1,24	1,27
7. Bağlımlılık Oranı (4+5)/(1+2+3)	4,27	3,88	3,83
IV. Özel Sandıklar Toplamı	428 475	432 385	438 989
1. Aktif Sigortalılar	141 678	141 579	144 213
2. Aylık Alanlar	94 972	96 103	97 041
3. Bağlımlılar	191 825	194 703	197 735
4. Aktif Sig./Pasif Sig. (1)/(2)	1,49	1,47	1,49
5. Bağlımlılık Oranı (2+3)/(1)	2,02	2,05	2,04
V. Genel Toplam (Kişi)	72 593 383	73 932 199	75 331 865
1. Aktif Sigortalılar	20 676 122	22 027 915	23 389 002
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	124 530	131 868	120 610
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	578 325	538 959	535 953
4. Diğer Sigortalılar	319 862	316 932	314 257
5. Çıracak	346 624	330 828	636 302
6. Stajyer ve Kursiyer	1 440 762	1 540 226	1 492 323
7. Aylık Alanlar (Dosya)	12 585 686	12 847 135	13 128 225
8. Bağlımlılar	35 747 966	35 305 338	34 813 357
9. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4+5+6)/(7)	1,87	1,94	2,00
10. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4)/(7)	1,72	1,79	1,86
11. Bağlımlılık Oranı (7+8)/(1+2+3+4+5+6)	2,06	1,93	1,81
VI. Genel Nüfus Toplamı	83 614 362	84 680 273	85 279 553
VII. Sigortalı Nüfus Oranı (Yüzde)	86,8	87,3	88,3

Kaynak: SGK, TÜİK

(1) Zorunlu sigorta, isteğe bağlı ve diğer sigorta kollarını kapsamaktadır.

(2) Zorunlu sigorta ve yurt dışı topluluk sigortasını kapsamaktadır.

(3) 5510 sayılı Kanunun Ek-5, Ek-6, Ek-9 maddeleri kapsamındaki sigortalıları kapsamaktadır.

(4) Muhtarlık ve zorunlu sigortayı kapsamaktadır.

b) Amaç

Sosyal güvenlik sisteminin kapsamının artırılması, daha adil ve etkin bir yapıya kavuşturulması ile uzun dönemli mali sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sosyal güvenlik kapsamı genişletilerek prim tabanı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.404)		
Tedbir 404.1. Sisteme girişlerin kolaylaştırılması için farklı meslek ve gelir gruplarına yönelik yeni uygulamalar geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Sosyal güvenlik kapsamında yer almayan veya sisteme girişi zor olan gruplar için kolaylaştırıcı mekanizmalar geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 404.2. Kolay işverenlik uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Kolay işverenlik uygulamasının yaygınlaştırılmasına yönelik mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 404.3. Düşük gelirli esnaf, sanatkâr, çiftçiler ve mevsimlik çalışanlar gibi gruplara özel sosyal sigorta programları oluşturulacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Düşük gelirli esnaf, sanatkâr, çiftçiler ve mevsimlik çalışanlar gibi gruplar için mikro sigorta programlarının geliştirilmesi yönünde çalışma yürütülecektir.
Sosyal güvenlik mevzuatı ve uygulamaları değişen işgücü piyasası koşullarına ve yeni nesil esnek çalışma modellerine uyumlu hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.405)		
Tedbir 405.1. Dijitalleşmeyle birlikte geleneksel işyeri kavramının dışında ortaya çıkan yeni çalışma modellerinin sosyal güvenlik sistemiyle uyumlaştırılması için teknik ve hukuki altyapının güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar yapılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni çalışma modellerinin sosyal güvenlik sistemiyle uyumlaştırılması için gerekli teknik ve hukuki altyapının oluşturulmasına yönelik hazırlık çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 405.2. Sosyal güvenlik uygulamalarının başta kısmi süreli çalışma olmak üzere esnek çalışma modelleriyle uyumu artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Kısa çalışma, evden çalışma, hibrit çalışma gibi esnek çalışma modellerinin sosyal güvenlik sistemine uyumunu artırmak üzere çalışmalar yapılacaktır.
Kişilerin daha çok istihdamda kalmasını teşvik eden, hakkaniyeti ve aktüeryal dengeyi önceleyen düzenlemeler hayata geçirilerek sosyal güvenlik sisteminin mali sürdürülebilirliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.406)		
Tedbir 406.1. Sosyal güvenlik sisteminde hakkaniyeti ve aktüeryal dengeyi güçlendirecek reformlar hayata geçirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengesini güçlendirmek üzere reform alanlarını belirlemek için ilgili kurumlar arasında ortak çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 406.2. Aylık bağlama sistemi kişilerin daha çok istihdamda kalmasını teşvik edecek ve mali yük getirmeyecek şekilde yeniden düzenlenecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Çalışanların daha uzun süre istihdamda kalmasını teşvik edecek bir aylık bağlama sistemi için dünya uygulamaları da dikkate alınarak maliyet çalışması yapılacaktır.

Tedbir 406.3. Sosyal güvenlik sisteminin mali sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla emeklilik kriterlerinin belirlenmesinde doğuştan beklenen yaşam süresi artışı ile uyumlu otomatik ayarlama mekanizmalarına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Doğuştan beklenen yaşam süresindeki artışa uyumlu olarak emeklilik yaşının belirlenmesi için otomatik ayarlama mekanizmalarına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 406.4. Sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli mali sürdürülebilirliğine ilişkin göstergelerin düzenli olarak izlenmesi ve buna yönelik raporların oluşturulması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli mali görünümüne ilişkin düzenli raporların oluşturulması sağlanacaktır.
Nüfusun yaşlanmasının sosyal güvenlik sistemi üzerindeki etkilerinin azaltılması için bakım sigortası ve mesleki rehabilitasyon uygulamaları hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.407)		
Tedbir 407.1. Yaşlı bakım hizmetlerinin finansmanı için bakım sigortası kurulacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK, GİB	1. Yaşlı bakım hizmetlerinin finansmanına yönelik oluşturulması planlanan bakım sigortası için dünya uygulamaları incelenerek model çalışması yapılacaktır.
Tedbir 407.2. Sürekli iş göremezlik geliri veya maluliyet aylığı alan kişilerin yeniden işgücü piyasasına dönmesi için mesleki rehabilitasyon uygulaması hayata geçirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK, GİB	1. Sürekli iş göremezlik geliri veya maluliyet aylığı alan kişilerin yeniden işgücü piyasasına dönmesi için mesleki rehabilitasyon uygulamasına yönelik hazırlık çalışmaları yürütülecektir.
Sosyal güvenlik sisteminde prim tahsilatları artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.408)		
Tedbir 408.1. Prim borçlarının takip ve tahsilat süreçleri etkinleştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK, GİB	1. 6183 sayılı Kanun çerçevesinde takip işlemleri etkin şekilde uygulanacaktır. 2. SGK'ya borcu bulunan sigortalılar ile iletişim kurularak borcun ödenmesi konusunda rehberlik ve bilgilendirme yapılacaktır.
Tedbir 408.2. Denetimler yoluyla sosyal güvenlik sisteminin etkinliği artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK, GİB	1. Sektörlere ve işyerlerine yönelik risk odaklı ve tarama şeklinde denetim faaliyetleri gerçekleştirilecek, prime esas kazancı bir önceki aya göre yüzde 20'den fazla azalan sigortalılara kısa mesaj yoluyla uyarı gönderilecektir. 2. Denetim alt yapısının iyileştirilmesi amacıyla denetimde ihtiyaç olan anlık verilere ulaşılabilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.

<p>Tedbir 408.3. Kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ücretle mücadelede veri analizine dayalı risk odaklı denetim faaliyetleri artırılarak prim tabanı genişletilecektir.</p>	<p>Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK, GİB</p>	<p>1. Kayıt dışılığın yoğun olduğu sektörler ile küçük ölçekli işletmelere yönelik yıl içerisinde risk analizlerine dayalı denetim faaliyetleri planlanarak uygulanacaktır. 2. Ülke genelinde kayıtlı istihdamın önemi hakkında ilgili taraflara sosyal güvenlik hak ve yükümlülükleri konusunda bilgilendirme, bilinçlendirme ve rehberlik çalışmaları yapılacaktır. 3. Yapılan analizler sonucunda eksik ücret bildirimleri konusunda riskli olduğu tahmin edilen işyerlerine yönelik denetim ve bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir.</p>
<p>Sosyal güvenlik sisteminin sade ve etkin bir yapıya kavuşturulması için istihdam teşvikleri gözden geçirilecek, hizmet sunumunun kalitesi artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.409)</p>		
<p>Tedbir 409.1. İstihdam teşviklerinden etkin olmayanlar sonlandırılacak, kadın, genç ve engellilere yönelik teşviklerin ağırlığı artırılarak teşvik sisteminin sade ve etkin bir yapıya kavuşturulması sağlanacaktır.</p>	<p>Strateji ve Bütçe Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı</p>	<p>1. İstihdama yönelik teşvik, destek ve programlar gözden geçirilecek, özel politika gerektiren gruplara yönelik teşvikler artırılarak teşvik sistemi sade ve etkin bir yapıya kavuşturulması için ortak çalışmalar yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 409.2. Kişilerin etkin bir sosyal güvenlik hizmeti alabilmeleri için Sosyal Güvenlik Kurumu'nun bilişim teknolojileri kapasitesi artırılabilecektir.</p>	<p>Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Bakanlığı, SGK</p>	<p>1. Sistemde yer alan sunucular, veri tabanları, ağ ve güvenlik cihazları, uygulama sunucuları ve işletim sistemlerinin kritik altyapılarının stabil versiyon ve yama güncellemeleri tamamlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 409.3. Bürokrasinin azaltılması ve sigortalılara daha etkin hizmet verilebilmesi amacıyla SGK'nın diğer kurum ve kuruluşlarla yaptığı veri paylaşım işlemlerinin sayısı artırılabilecektir.</p>	<p>Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), SGK, İlgili Kamu Kurumları</p>	<p>1. Hizmet sunumu etkinliği ve kurumlar arası koordinasyonun güçlendirilmesi amacıyla kamu kurumlarıyla yapılan veri paylaşımı protokolleri artırılarak bürokrasi azaltılacaktır.</p>
<p>Sosyal güvenlik sistemi, emekli refahının artırılması ve kişilere ilave sağlık güvencesi sağlanması amacıyla tamamlayıcı emeklilik ve sağlık sistemleriyle desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.410)</p>		
<p>Tedbir 410.1. Genel Sağlık Sigortası sisteminin sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi, kişilere alternatif bir sağlık güvencesi sağlanması ve sağlık hizmet sunumundaki kapasitenin etkin kullanımı için tamamlayıcı sağlık sigortacılığı teşvik edilecektir.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S) Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu</p>	<p>1. Sağlık hizmet kapasitesinin etkin kullanımının teminen kişilere uygun maliyetlerle alternatif sağlık güvencesi sağlamak üzere tamamlayıcı sağlık sigortacılığının yaygınlaştırılmasına yönelik mevzuat değişikliği için hazırlık çalışmaları yürütülecektir.</p>

Sağlık hizmetlerinde öngörülebilirlik ve sürdürülebilirlik dikkate alınarak ilaç ve tedavi harcamaları daha etkin hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.411)		
Tedbir 411.1. İlaç ve tedavi hizmetlerinde daha etkin fiyatlandırma mekanizmaları oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), SGK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Beşeri tıbbi ürünlerin piyasada bulunabilirliğini ve tedavinin uygun maliyetle sürdürülebilmesini sağlayacak etkin fiyatlandırma mekanizmalarının oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 411.2. Beşeri tıbbi ürünlerin geri ödeme sisteminde alternatif modellerin kullanılması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Yüksek bütçeli ilaçlar, yenilikçi tedaviler, yetim ilaçlar gibi ürünlerin geri ödenmesinde alternatif modellerden daha etkin şekilde yararlanılacaktır.
Tedbir 411.3. Sağlık hizmetlerinin finansmanında değer bazlı geri ödeme yöntemlerinin kullanılması sağlanacak, ödenen ilaç ve tedavilere yönelik düzenli aralıklarla geriye dönük analizler yapılarak ödeme listelerinin etkinliği artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Sağlık hizmetlerinin geri ödemesinde değer bazlı modellerin kullanılmasına yönelik bir rapor hazırlanacaktır. 2. Değer bazlı yaklaşımların da kullanılmasıyla ilaç geri ödeme listesi belirli aralıklarla gözden geçirilecektir.
Tedbir 411.4. Yurt dışından temin edilen ilaçlar gibi hızlı artış gösteren gruplarda harcamalar etkinleştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK, Türk Eczacılar Birliği	1. Yurt dışından temin edilen ilaçlar gözden geçirilerek, maliyet etkili olanların ödemeye alınması, ödeme koşullarının revize edilmesi ve etkisiz olanların ödemeden çıkarılması hususunda çalışmalar yapılacaktır. 2. Genetik geçişli hastalıklarda kullanılan ilaçların ödemesinin azaltılması amacıyla genetik testlerinin ödeme listesine alınma çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 411.5. Akılcı ilaç kullanımı teşvik edilerek ilaç ve tedavi harcamalarını rasyonelleştirecek tedbirler alınacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, SGK, İlgili Meslek Kuruluşları	1. Akılcı ilaç kullanım konusunda bilgi ve bilinç düzeyi artırılacaktır. 2. Hekimlerin reçeteleme davranışlarının takibi için yeni reçeteleme göstergeleri belirlenecek ve buna göre analiz, değerlendirme ve izleme çalışmaları yapılacaktır. 3. Antibiyotiklerin, solunum sistemi ilaçlarının, antidepressanların, proton pompa inhibitörlerinin ve kronik hastalıklarda kullanılan ilaçların akılcı kullanımını sağlamaya yönelik eğitimler yapılacak ve bilgilendirmeye yönelik materyaller hazırlanacaktır.

Tedbir 411.6. Devlet Malzeme Ofisi ile birlikte "Sağlık Market" uygulamasının kapsamı genişletilerek ilaç ve tıbbi malzeme tedarik zinciri daha da güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, SGK, Üniversiteler,	1. DMO Tedarik İşbirliği Protokolünün kapsamı daha fazla ürün içerecek şekilde genişletilecektir.
Tedbir 411.7. Sağlık hizmetlerinin gereksiz ve etkin olmayan kullanımını önlemeye yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), SGK, Üniversiteler, Özel Hastaneler	1. Sağlık hizmetlerinin gereksiz kullanımını önlemeye yönelik bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir. 2. Gereksiz tetkik ve tahlillere yönelik müeyyidelerin performans sistemine dahil edilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 411.8. Sağlık ürün ve hizmetlerinde talep kontrolü daha etkin sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), SGK, Üniversiteler	1. Sağlık ürün ve hizmetlerinde gereksiz talebi önlemek için katılım payları daha etkin kullanılacaktır.
Tedbir 411.9. Sağlık hizmetlerinin geri ödemesinde risk analizini ve hizmet sunucularının davranışlarını dikkate alan denetim modelleri geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, SGK	1. Sağlık hizmet sunucularının denetiminde risk analizi modellerinin daha etkin kullanılması sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
SGK'ya Yapılan Bütçe Transferlerinin GSYH'ye Oranı	Yüzde	2,6	3,6	3,7
Dosya Bazında Aktif-Pasif Oranı (3)	Oran	1,9	1,6	1,6
Toplam Prim Tahsilat Oranı	Yüzde	85	85	86
Sosyal Sigorta Kapsamı	Yüzde	88	89	90

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Stajyerler, kursiyerler ve çıraklar hariç tutulmuş, kişi sayısı yerine dosya sayısı esas alınmış ve sosyal güvenlik destek primine tabi olanlar aktif sigortalı kapsamına dahil edilmiştir.

2.1.8 Kamu İşletmeciliği ve Özelleştirme

a) Amaç

Kamu işletmelerinin faaliyetlerini makroekonomik, sektörel, sosyal politikalarla uyum içerisinde ve kamu maliyesinde sürdürülebilirliği destekleyen bir anlayışla etkin ve verimli bir şekilde sürdürmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
KİT yönetim reformuna yönelik düzenlemeler hayata geçirilerek KİT'lerde iyi uygulama örnekleri ışığında etkinliği ve verimliliği artıracak kurumsal yönetim anlayışı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.413)		
Tedbir 413.1. KİT'lerin üst yönetiminde kurumsal yönetim anlayışı güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Bakanlıklar	1. Uluslararası örnekler ve kurumsal yönetim ilkelerine yönelik ülkemiz mevzuatı incelenecek, iyi uygulamalar çerçevesinde öneri seti hazırlanacaktır. 2. Öneri setine uygun olarak mevzuat taslağı hazırlanacaktır.
Tedbir 413.2. Kamu işletmelerinin ve yönetim kurullarının hesap verebilirliğinin artırılması amacıyla KİT'lerin statü ve konumları yeniden belirlenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Bakanlıklar	1. KİT yönetim reformu kapsamında KİT'lerin faaliyetleri ticari olan ve ticari olmayan ayrımına göre yeniden sınıflandırılacaktır.
KİT'lerde istihdam politikası insan kaynağı kalitesini ve kurumsal kapasiteyi geliştirecek şekilde uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.414)		
Tedbir 414.1. KİT'lerin insan kaynakları yönetimi, faaliyetlerinde devamlılığı sağlayacak ve kurumsal hafızayı koruyacak şekilde uygulanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili KİT'ler	1. Niteliği itibarıyla belirli personel sayısının altında çalışılması hâlinde faaliyetleri operasyonel aksaklıklara uğrayabilecek KİT'ler için düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 414.2. KİT'lerde nitelikli personel istihdamı sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili KİT'ler	1. Nitelikli personel istihdamı konusunda özel sektörle rekabet halinde olan, ileri teknoloji ve Ar-Ge gerektiren faaliyet alanlarında çalışan KİT'lerde nitelikli personel istihdamını kolaylaştırmaya yönelik hazırlık çalışmaları yapılacaktır.
Kamu işletmelerinin organizasyon yapıları güçlendirilecek ve aralarındaki koordinasyon artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.415)		
Tedbir 415.1. Benzer fonksiyonları icra eden birimler veya işletmeler birleştirilerek kamu kaynaklarının kullanımında etkinlik sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, TDİ	1. Özelleştirme kapsam ve programında bulunan ve limanlarının büyük bir kısmının işletme hakkı devredilmiş olan TDİ'nin, mevcut görev ve faaliyetleri çerçevesinde hazırlanacak rapor ışığında, dönüşümü için gerekli adımlar atılacaktır.
Kamu mali disiplini güçlendirmek amacıyla farklı statülerde yer alan kamu işletmeleri izlenecek, KİT'lerin muhasebe sistemlerinin etkinliği artırılacak ve mali yapıları güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.416)		
Tedbir 416.1. 233 sayılı KHK haricinde faaliyet gösteren kamu işletmelerinde mali disiplinin sağlanması ve mali riskin takip edilmesi amacıyla kuruluşların finansal ve finansal olmayan bilgilerinin takibi için çerçeve düzenleme yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu İşletmeleri	1. 233 sayılı KHK haricinde faaliyet gösteren ve kamu payı yüzde 50'den fazla olan kamu işletmelerinin iştirakleri ve bağlı ortaklıklarının tamamı izlenerek çeyrekler itibarıyla mali ve mali olmayan verileri raporlanacaktır.

Tedbir 416.2. KİT'lerin kamusal ve ticari faaliyetlerinin ayrıştırılmasını sağlayacak etkin bir maliyet muhasebe sistemine geçilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TCDD Taşımacılık AŞ	1. TCDD Taşımacılık AŞ hat ve tren bazında maliyetlerinin etkin bir şekilde izlenmesine olanak sağlayacak maliyet muhasebesi sistemi geliştirecektir.
Tedbir 416.3. KİT'lerin mali durumları ve finansman giderlerindeki artışa bağlı olarak Hazine borçlanma maliyetini en iyi koşullarda sağlayan KİT borçlanma politikası izlenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, KİT'ler	1. KİT'lerin banka kredileri kullanımına ilişkin finansman maliyeti verileri derlenecektir.
Tedbir 416.4. Dijital dönüşüm perspektifiyle KİT'lerin mevcut bilgi sistemi altyapısı iyileştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, KİT'ler	1. 233 sayılı KHK kapsamında faaliyet gösteren KİT'ler ve bağlı ortaklıklarına ait mali ve mali olmayan verilerin sistem üzerinden daha etkin takibi sağlanacaktır.
KİT'ler tedarik ve satış faaliyetlerini piyasa şartları çerçevesinde kamu maliyesine daha az yük getirecek şekilde kârlılık ve verimlilik esaslarına göre sürdürecektir. (Kalkınma Planı p.417)		
Tedbir 417.1. KİT'lerin faaliyet ve yatırımlarında girdi temininin hızlı, ekonomik, kaliteli ve rekabetçi bir şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla sektörel kamu alımları düzenlemesi hayata geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kamu İhale Kurumu, İlgili Kamu İşletmeleri	1. Kamu sermayeli kuruluş ve işletmelerin alımları için rekabet ve saydamlık ilkeleri temelinde, uluslararası uygulamalarla ve ticari faaliyet esaslarıyla uyumlu mevzuat düzenlemesi hazırlanacaktır.
Tedbir 417.2. KİT'lerin fiyat ve tarifeleri ticari esaslara göre belirlenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, KİT'ler	1. KİT'lerin fiyat ve tarifelerinin ticari esaslara göre belirlenmesini kolaylaştıracak mekanizmalar tesis edilecektir.
Etkin bir piyasa mekanizması oluşturma hedefi doğrultusunda özelleştirme uygulamalarına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.418)		
Tedbir 418.1. Özelleştirme uygulamalarında uzun vadeli sektörel öncelikler çerçevesinde ve belirlenmiş bir program kapsamında halka arz dâhil olmak üzere yeni ve alternatif modeller kullanılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, İlgili KİT'ler	1. İşletme hakkı devri yöntemiyle özelleştirilmesi planlanan varlık ve tesislere ilişkin işlemler tamamlanacaktır.
Tedbir 418.2. Plan döneminde özelleştirme portföyünde bulunan şirket ve varlıkların özelleştirilmesine devam edilecek özelleştirme potansiyeli olan yeni şirket ve varlıkların portföye dâhil edilmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, İlgili KİT'ler	1. Özelleştirme portföyünde bulunan kamuya ait elektrik üretim varlıklarının özelleştirme ihalesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir. 2. Özelleştirme kapsam veya programında yer almayan şirket, varlık ve hizmetlerin kapsam ve programa alınmasına yönelik hazırlık çalışmaları yapılacaktır. 3. Özelleştirme portföyünde bulunan şirket ve varlıkların özelleştirme işlemlerine devam edilecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Toplam Katma Değer (GSYH'ye Oran)	Yüzde	0,58	0,64	0,66
Satış Hasılatı (GSYH'ye Oran)	Yüzde	5,69	3,74	3,88
Toplam Bütçe ve Fon Transferleri (GSYH'ye Oran)	Yüzde	1,38	1,83	1,83
Temettü ve Hasılat Payı (GSYH'ye Oran)	Yüzde	0,16	0,13	0,16
Yatırım (GSYH'ye Oran)	Yüzde	0,73	0,65	0,66
Borçlanma Gereği (GSYH'ye Oran) (3)	Yüzde	2,96	1,75	1,78

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Bütçe ve fon transferleri hariçtir.

2.2. YEŞİL VE DİJİTAL DÖNÜŞÜMLE REKABETÇİ ÜRETİM

2.2.1. İmalat Sanayii

a) Mevcut Durum

On İkinci Kalkınma Planında yeşil ve dijital dönüşümle rekabetçi üretim eksenlerinden biri olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda Planda imalat sanayiinde yatırımı, üretimi, istihdamı ve ihracatı artırmaya yönelik politikalara öncelik verilmiştir. Plan döneminde ihracata dönük, teknoloji yoğun, katma değeri yüksek, yerel kaynakları azami seviyede kullanan, yeşil ve dijital dönüşümü odağına alan bir üretim yapısıyla ülkemiz imalat sanayiinin rekabetçiliğinin artırılması ve önemli bir üretim merkezi haline gelmesi hedeflenmektedir.

İmalat sanayii, verimlilik artışıdaki kritik rolü nedeniyle ülkelerin kalkınmasında ve sürdürülebilir büyümesinde büyük önem arz etmekte, ihracat potansiyeli sayesinde döviz geliri ve teknoloji transferine imkân sağlamaktadır. İmalat sanayiindeki dış açık rekabetçi üretim yapısı emek piyasasına yön vermekte, Ar-Ge faaliyetlerinin önemli kısmı imalat sanayiinde gerçekleşmektedir. Bu sanayiinin pozitif dışsallıkları hem kendi alt sektörlerinde hem de hizmet ve inşaat sektörlerinde üretim ve istihdam oluşturmaya ve cari işlemler açığının azaltılmasına katkı sunmaktadır.

Türk sanayii, küresel salgın şoku sonrası toparlanmanın başladığı 2020 yılı üçüncü çeyreğinden bu yana güçlü büyüme performansını 2023'ün ilk sekiz ayında da sürdürmüştür. Ancak Rusya ve Ukrayna arasındaki savaş ortamının daha da derinleştiği küresel enerji krizi, girdi fiyatlarındaki yüksek seyir, tedarik zincirlerinde yaşanan kopmalar ve jeopolitik riskler sebebiyle dünya ekonomisindeki yavaşlama ülkemiz sanayii üzerine olumsuz baskı oluşturmaktadır. Özellikle en büyük ihracat pazarımız olan Avrupa'da yükselen resesyon beklentilerinin önümüzdeki dönemde ülkemiz sanayiinin dış talebini etkilemesi beklenmektedir.

Tüm bu gelişmelere rağmen ülkemiz sanayiinin emek ve kaynak yoğun alanlarının rekabet gücü korunmaya devam edilmiş; teknoloji-yoğun ve yüksek katma değerli bir sanayiye geçiş hedefi doğrultusunda yeşil ve dijital dönüşüm odaklı yatırımlar, yüksek teknoloji girişimlerinin desteklenmesi, sanayi-üniversite-kamu üçlüsünü bir araya getiren Ar-Ge ekosisteminin oluşturulması ve planlı sanayi alanlarının genişletilmesi yaklaşımı sürdürülmüştür. Bu kapsamda sanayimizin yatırım, istihdam, üretim ve ihracat performansının önümüzdeki süreçte güçlü bir şekilde devam edeceği değerlendirilmektedir.

İmalat sanayii üretimi 2022 yılında yüzde 7,4 artış kaydetmiştir. Aynı dönemde ihracat yüzde 13, ithalat ise yüzde 26,8 artmıştır. Ocak-Ağustos 2023 döneminde imalat sanayii üretimi, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1,5 artmıştır. Tekstil, petrol ürünleri, kimya, ana metal ve taş-toprağa dayalı imalat sanayii alt sektörlerinde üretim azalmıştır.

2022 yılında ortalama yüzde 77,2 olarak gerçekleşen imalat sanayii kapasite kullanım oranı, 2023 yılının ilk dokuz ayında ortalama yüzde 75,9 olmuştur. TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, imalat sanayii istihdamı, Ocak-Haziran 2023 döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1,5 artmıştır.

TABLO II: 2- İmalat Sanayii ile İlgili Temel Göstergeler

	2019	2020	2021	2022	2023 (1)
GSYH İçindeki Payı (Yüzde)	18,4	19,1	22,2	22,1	19,5 (2)
Üretim Artışı (Sabit Fiyatlarla) (Yüzde) (3)	-0,8	2,5	17,3	7,4	1,5
İhracat (Milyar Dolar) (4) (6)	171,3	159,9	212,8	240,4	155,7
İhracat Artışı (Yüzde) (6)	2,5	-6,5	33	13	-0,5
Toplam İhracat İçindeki Payı (Yüzde) (6)	94,7	94,3	94,5	94,6	94,6
İthalat Artışı (Yüzde) (6)	-12,1	10,9	14,6	26,8	18,5
İthalat (Milyar Dolar) (4) (6)	162,1	179,8	205,9	261,1	198,5
Toplam İthalat İçindeki Payı (Yüzde) (6)	77,1	81,9	75,9	71,8	80,4
İmalat Sanayii İstihdam Artışı (Yüzde)	-2,0	-1,4	11,9	8,8	1,5 (2)
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	75,9	71,9	76,6	77,2	75,9 (5)

Kaynak: TÜİK, TCMB, TOBB, EUROSTAT

(1) Ocak-Ağustos dönemi; (2) Ocak-Haziran dönemi; (3) NACE Rev.2'ye göre 2015=100 Serisi; (4) ISIC Rev.4'e göre; (5) Ocak-Eylül dönemi; (6) Genel Ticaret Sistemine göre dış ticaret istatistikleri kullanılmıştır.

Toplam ihracat 2022 yılında yüzde 12,9 artarak 254,2 milyar dolar, imalat sanayii ihracatı ise yüzde 13 artarak 240,4 milyar dolar olmuştur. 2021 yılında yüzde 94,5 olan imalat sanayii ihracatının toplam ihracat içindeki payı, 2022 yılında yüzde 94,6 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılı Ocak-Ağustos döneminde imalat sanayii ihracatı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,5 azalış göstermiştir. Bu dönemde imalat sanayii sektörlerinde en fazla ihracat yapan ilk üç sektör sırasıyla otomotiv, ana metal ve gıda sektörleridir.

Toplam ithalat, 2022 yılında yüzde 34 artarak 363,7 milyar dolar, imalat sanayii ithalatı ise yüzde 26,8 artarak 261,1 milyar dolar olmuştur. 2023 yılı Ocak-Ağustos döneminde kimya, tekstil ve kâğıt ürünleri sektörleri hariç tüm imalat sanayii alt sektörlerinde ithalat artmış olup toplam imalat sanayii ithalatı aynı dönemde yüzde 18,5 artmıştır.

TABLO II: 3- İmalat Sanayiinin İhracat Yapısı

(Yüzde Pay)

Teknoloji Yoğunluğu	2018	2019	2020	2021	2022
Yüksek	3,5	3,5	3,4	3,0	3,1
Orta-Yüksek	36,4	36,4	35,9	33,4	33,8
Orta-Düşük	27,6	27,4	27,2	31,1	30,8
Düşük	32,6	32,8	33,5	32,5	32,3
Toplam	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK

2022 yılında yüksek ve orta-yüksek teknoloji sektörlerinin toplam imalat sanayii ihracatından aldığı pay bir önceki yıla göre artarken, orta-düşük ve düşük teknoloji sektörlerinin payında azalış görülmüştür. Yüksek ve orta-yüksek teknoloji sektörlerinin ihracat payındaki artışta özellikle kimyasal ürünler ile hava ve uzay araçlarıyla ilgili makinelerin ihracatındaki artışlar etkili olmuştur. Orta-düşük ve düşük teknoloji sektörlerinin ihracat payındaki azalışı ise özellikle gıda ürünleri, petrol ürünleri ve ana metal sanayii ihracatındaki azalıştan kaynaklanmıştır.

TABLO II: 4- Teknoloji Yoğunluğuna Göre İmalat Sanayiinin Yapısı

(Yüzde Pay)

	Girişim sayısı	Çalışan sayısı	Üretim değeri	Katma değer	İhracat	İthalat
Yüksek Teknoloji	0,7	2,6	3,0	5,3	3,1	9,8
Orta-Yüksek Teknoloji	11,5	18,9	24,8	27,1	33,8	41,5
Orta-Düşük Teknoloji	31,5	27,2	37,1	34,9	30,8	36,5
Düşük Teknoloji	56,4	51,2	35,1	32,8	32,3	12,2

Kaynak: 2022 yılı TÜİK verileridir.

On İkinci Kalkınma Planında verimlilik artışını dinamik kılabacak teknolojik yenilenmenin hızlandırılması ve istikrarlı büyümenin dinamiği olarak değerlendirilen imalat sanayiinde yapısal dönüşümün sağlanmasına yönelik sektörel önceliklendirme yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşımla, imalat sanayii sektörlerinin ticaret, üretim, katma değer, istihdam ve teknoloji düzeylerinin karşılaştırılması ve sektörler arası ileri ve geri bağlantıların analizi sonucunda kimya, ilaç-tıbbi cihaz, makine, elektrikli teçhizat, otomotiv, elektronik ve raylı sistem araçları öncelikli sektörler olarak Planda yer almıştır. Bu sektörler öncülüğünde teknoloji, yenilik, ürün kalitesi ve verimlilik sağlanarak yüksek katma değerli üretimin artırılması hedeflenmektedir. Bu sektörlerin tamamı aynı zamanda yüksek ve orta-yüksek teknoloji sektörleri arasında yer aldığından bunlarda sağlanacak gelişme imalat sanayiinin teknolojik dışa bağımlılığının azaltılması ve sanayide yapısal dönüşüme katkı sağlayacaktır.

TABLO II: 5- İmalat Sanayii Yapısal Dönüşüm Göstergeleri

	2002	2005	2010	2015	2019	2020	2021
İhracat Birim Miktar Değeri (Dolar/kg)	0,87	1,36	1,48	1,81	1,13	1,0	1,16
Ticari Kesim Ar-Ge Harcamaları/Ciro (Yüzde)	0,19 (1)	0,29	0,35	0,55	0,77	0,72	0,70
İhracatın Dünya İhracatı İçinde Payı (Yüzde, SITC)	0,55	0,72	0,78	0,87	0,95	0,93	1,01
Katma Değerin Dünya Katma Değeri İçinde Payı (Yüzde)	0,69	1,09	1,11	1,17	0,99	1,01	1,14
Çalışan Başına Katma Değer (Bin TL)	25,8 (1)	25,1	34,5	60,2	119,7	149,5	237,7
İhracatı 5 Milyar Doları Aşan Sektör Sayısı	1	5	9	9	12	12	13
İmalat Sanayii Rekabetçilik Endeksi Sırası	33	31	31	29	28	28	27

Kaynak: UNIDO, Dünya Bankası, TÜİK

(1) 2003 yılı verisidir.

Görece geri kalmış bölgelerde çevresine hizmet verme bakımından merkez olma işlevi taşıyan illerde Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP) uygulanmasına devam edilmektedir. CMDP 2023 yılı uygulamaları kapsamında OSB altyapılarının güçlendirilmesi, üretim ve istihdam artırıcı faaliyetler ile kültürel miras gibi konularda bütçe toplamları 1,4 milyar TL, destek tutarları toplamı 1 milyar TL'ye yakın 40 proje teklifinden değerlendirme sürecinden geçen 243 milyon TL bütçeli dört proje onaylanmıştır.

Metropoller dışındaki önemli sanayi, hizmet ve turizm merkezi niteliğindeki şehirlerin uluslararası alanda rekabetçi bir üretim yapısına kavuşması amacıyla Üreten Şehirler Programının uygulamasına devam edilmektedir. Program kapsamında 2021 yılından bu yana toplam 75,6 milyon TL destek tutarlı 20 proje desteklenmiştir. Programın 2023 yılı

uygulanması kapsamında toplam 567 milyon TL bütçeli 40 proje önerisi alınmış olup değerlendirme süreci devam etmektedir.

Faaliyette olan özel sektör Ar-Ge merkezi sayısı Eylül 2023 itibarıyla 1.297'ye ulaşmıştır. 54 ilde faaliyet gösteren Ar-Ge merkezlerinin en yoğun olduğu iller İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa ve İzmir'dir. 46 sektörde faaliyet gösteren bu merkezlerin en yoğun olduğu sektörlerin başında makine ve teçhizat imalatı, otomotiv yan sanayii, yazılım, bilgisayar ve iletişim teknolojileri, elektrik/elektronik ve tekstil gelmektedir. Bu merkezlerde toplam personel sayısı ise 79.185 kişiye ulaşmış olup bunun 1.377'si doktora ve üstü eğitime sahiptir. Bu merkezlerde Eylül 2023 itibarıyla 23.672 patent başvurusu bulunmaktadır. Tescil edilen patent sayısı 11.970'e ulaşmıştır.

Faaliyette olan özel sektör tasarım merkezi sayısı Eylül 2023 itibarıyla 3.260'tır. 30 ilde faaliyet gösteren tasarım merkezlerinin en yoğun olduğu iller İstanbul, Ankara, Bursa ve İzmir'dir. 31 sektörde faaliyet gösteren tasarım merkezlerinin en yoğun olduğu sektörlerin başında tekstil, mühendislik-mimarlık, imalat sanayii, makine ve teçhizat imalatı, otomotiv yan sanayii ile medya ve iletişim gelmektedir. Bu merkezlerde çalışan toplam personel sayısı 7.896 kişi olup Eylül 2023 itibarıyla 493 patent başvurusu bulunmaktadır. Tescil edilen patent sayısı 229'a ulaşmıştır.

TABLO II: 6- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Üretimdeki ve Dış Ticaretteki Değişim

(Yüzde)

Sektörler	Üretim (1)		İhracat (3)		İthalat (3)	
	2022/ 2021	2023/ 2022 (2)	2022/ 2021	2023/ 2022 (2)	2022/ 2021	2023/ 2022 (2)
İmalat Sanayii Toplamı	7,4	1,5	13,0	-0,5	26,8	18,5
Gıda	4,1	-0,4	24,0	-0,4	46,2	2,9
Tekstil	-4,0	-12,7	-3,9	-10,7	28,6	-16,8
Giyim	28,7	2,7	6,5	-3,6	58,6	35,8
Deri	41,0	14,2	19,3	0,6	53,0	60,3
Petrol Ürünleri	4,8	-11,1	93,3	-5,3	73,9	11,9
Kimyasal Ürünler	4,9	-9,7	36,2	-6,8	18,6	-15,7
İlaç	14,6	0,7	0,9	23,1	-30,8	8,7
Kauçuk ve Plastik	7,0	2,2	8,5	-2,8	11,8	12,3
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayiler	3,5	-3,3	16,9	-12,5	29,1	7,7
Ana Metal	-6,9	-9,1	-7,7	-28,6	57,2	30,7
Elektronik	22,8	17,0	8,7	31,2	8,9	34,3
Elektrikli Teçhizat	5,4	8,4	9,6	8,9	5,4	36,7
Makine	15,7	10,2	16,5	20,6	15,1	27,1
Otomotiv	16,6	15,0	4,8	19,8	8,8	75,5
Mobilya	11,0	5,2	9,3	-0,9	17,9	16,8

Kaynak: TÜİK

(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)

(2) Ocak-Ağustos dönemi

(3) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (dolar) dış ticaret

20 Nisan 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7108 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı çerçevesinde; 3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'ın 2 nci maddesinin birinci fıkrası (ö) bendine Yeşil Dönüşüm Destek Programı tanımı eklenmiştir. Yeşil Dönüşüm Destek Programı ile mevcut sanayi tesislerinin yeşil dönüşümüne yönelik iyileştirmeler, 3305 sayılı Karar'ın Öncelikli Yatırımlar uygulaması çerçevesinde yatırım teşvik sistemi kapsamında desteklenecektir. Program kapsamında, sanayiinin yeşil dönüşümüne yönelik enerji verimliliğinin artırılması, sera gazı emisyonlarının önlenmesi,

hammadde verimliliğinin artırılması ve atıkların azaltılması gibi uygulamalara öncelik verilecek olup böylelikle imalat sanayiinin yeşil dönüşümüne ve ülkemizin 2053 net sıfır emisyon hedefine ulaşılmasına katkı sağlanacağı değerlendirilmektedir. Programın uygulama usul ve esaslarını belirlemek amacıyla hazırlanmakta olan Yeşil Dönüşüm Destek Programı Uygulama Usul ve Esasları Tebliği Taslağı'nın tamamlanmasıyla 2023 yılı sonuna kadar uygulamaya konulması planlanmaktadır.

Hazine destekli Kredi Garanti Fonu (KGF) kefaletleri özelinde destek programlarıyla işletmelere destek olunmuş, toplam 48 destek paketiyle Ağustos 2023 itibarıyla 483 bin firmaya 1,1 trilyon TL ticari kredi hacmine karşılık 958,2 milyar TL kefalet sağlanmıştır.

Sanayide belirli bir rekabet edebilirlik ve sürdürülebilirlik potansiyeli taşıyan, ulusal düzeyde önemi haiz ve ağırlıklı olarak imalat sanayiinde faaliyet gösteren kümelenme teşebbüslerini desteklemek amacıyla Kümelenme Destek Programı uygulanmasına devam edilmektedir. Program kapsamında gerçekleştirilen çağrı dönemlerinde; İstanbul Sağlık Endüstrisi Kümelenmesi (İSEK), Nükleer Sanayi Kümelenmesi (NÜKSAK), OSTİM Yenilenebilir Enerji Kümelenmesi (OSTEK), Sürdürülebilir Ev Tekstili Kümelenmesi (SETEK) ve Eskişehir Kütahya Bilecik Seramik Kümelenmesi (EBK) olmak üzere toplam beş teşebbüs desteklenmektedir.

2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi Dijital Dönüşüm ve Sanayi Hamlesi bileşeninde yer verilen stratejiler ve eylemler kapsamında işletmelere özel çözümler üretebilmek amacıyla dijital olgunluk seviyelerinin belirlenmesi, sektörel ve işletme büyüklüğüne göre karşılaştırmaların yapılması, yapılan yatırımların etkisinin takip edilmesi için bir dijital dönüşüm olgunluk değerlendirme sistemi oluşturulması planlanmaktadır.

KOBİ Gelişim Destek Programı (KOBİGEL) kapsamında, ilki 2019 yılında ilan edilen İmalat Sanayiinde Dijitalleşme temalı proje teklif çağrısı 2020, 2021 ve 2022 yıllarında tekrar edilmiştir. Çağrı ile yerli ve yetkin dijital teknoloji geliştiricisi KOBİ envanterinin genişletilmesi ve imalat sanayi KOBİ'lerinin yerli teknoloji geliştiricilerle işbirliği öncelikli olmak üzere dijitalleştirilmiş iş süreci sayısının artırılması amaçlanmıştır. İmalat sanayii özelinde; büyük veri, nesnelerin interneti, endüstriyel robot teknolojileri, akıllı sensör teknolojileri, yapay zekâya dayalı siber fiziksel akıllı fabrika sistem ve bileşenleri, siber güvenlik, akıllı ve esnek otomasyon sistemleri ve sanal gerçeklik/artırılmış gerçeklik olmak üzere sekiz akıllı dijital teknoloji konusu 2022 yılı proje teklif çağrısının kapsamına dâhil edilmiştir. Çağrı kapsamında 2022 yılında toplam 373 proje için 409 milyon TL'lik destek onaylanmıştır. İmalat Sanayiinde Dijitalleşme temalı 2023 yılı proje teklif çağrısının yılın son çeyreğinde ilan edilmesi planlanmaktadır.

TÜBİTAK TÜSSİDE, Boğaziçi Üniversitesi'nin geliştirdiği Dijital Dönüşüm Değerlendirme Aracı (D3A)'nın yaygınlaştırılmasına yönelik olarak Dijital Dönüşüm Değerlendirme Modelini oluşturmuştur. Bu modelle işletmelerin dijital dönüşüm olgunluk seviyelerine göre ihracat, verimlilik, sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda yol haritasının belirlenmesi, işletme büyüklüğüne ve sektörüne göre karşılaştırmaların yapılması, dijital dönüşüm için yapılacak projeler ve yatırımlara rehberlik edilmesi, değerlendirmelerden ortaya çıkan verinin analiziyle de kamu politikalarına girdi sağlanması hedeflenmiştir. Model, sertifikalandırılan dijital dönüşüm danışmanları tarafından işletmelere uygulanabilecektir. Mevcut durumda 108 danışman gerekli eğitimi başarı ile tamamlayarak sertifikalandırılmıştır. İşletmelerin aldıkları bu hizmet KOSGEB tarafından desteklenecektir.

Helal Akreditasyon Kurumunun (HAK) kurumsal altyapısının geliştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmekte ve akreditasyon faaliyetleri sürdürülmektedir. Piyasaya arz edilecek ürün ve hizmetlere yönelik helal belgelendirme hizmeti sunan kuruluşların HAK

tarafından akreditasyonunu zorunlu hale getirip aykırı hareket edenlere idari para cezası öngören 7060 sayılı Helal Akreditasyon Kurumu ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun değişikliği 4 Haziran 2023 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Sanayiın ulusal ve küresel ölçekte rekabet gücünün artırılması ve sanayici başta olmak üzere tüm standardizasyon paydaşlarının ulusal ve uluslararası standartların hazırlanması süreçlerine etkin katılımının sağlanması amaçlanmaktadır.

TSE, ulusal ve uluslararası alanda stratejik ve öncelikli sektörler başta olmak üzere; rekabetçi üretim, yeşil ve dijital dönüşüm temaları odağında üretim ve ihracat kapasitesinin yükseltilmesi, teknolojik bilginin ülkemize transferi, teknik alanda yetkinliklerin artırılması, insan kaynağının geliştirilmesi ve milli sermayenin yurt içinde kalması yoluyla stratejik kazanımların önünü açan çalışmalarına devam etmektedir. TSE'nin kalite altyapısını güçlendirmek amacıyla laboratuvarların modernizasyonu ve kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

b) Amaç

İmalat sanayiinde başta öncelikli sektörler olmak üzere tüm sektörlerde yeşil ve dijital dönüşüm ekseninde rekabet gücünün ve verimliliğin artırılması suretiyle yüksek katma değerli üretim yapısını sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İmalat sanayiinde yeşil dönüşüm desteklenecek, döngüsel ve sürdürülebilir üretim uygulamalarının artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.427)		
Tedbir 427.1. Sürdürülebilir üretim ve yeşil dönüşüm teknolojilerinin benimsenmesi, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için Ar-Ge faaliyetleri ve teknoloji transferi desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S) Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Gerçekleştirilecek Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında açılacak Sanayide Yeşil Dönüşüm Çağrısı ve SAYEM Yeşil Dönüşüm Çağrısı ile bu alandaki faaliyetler desteklenecektir.
Tedbir 427.2. Mevcut OSB'lerde, endüstri bölgelerinde (EB) ve küçük sanayi sitelerinde (KSS), ortak kullanıma yönelik yeşil dönüşüm projeleri tasarlanacak, Yeşil OSB ve Yeşil EB'ler yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S) Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. OSB'lerin yeşil dönüşümünü destekleyen GES, çevre laboratuvarı, biyogaz tesisi, ileri arıtma, solar enerji aydınlatma vb. projelerinin ihale süreçleri tamamlanacaktır.
Tedbir 427.5. KOBİ'lerin yeşil dönüşüme yönelik farkındalıkları artırılacak ve sektörel dönüşüm profilleri oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S) Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında KOBİ'lerin güneş enerjisi yatırımları ve döngüsel ekonomi alanındaki projeleri desteklenecektir.
Tedbir 427.6. Başta yeşil mutabakat olmak üzere yeşil dönüşümle ilgili sektörel değerlendirmelerin yapılması ve dönüşüm stratejilerinin hayata geçirilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S) Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasının olası kapsam değişiklikleri senaryolaştırılarak olası etkiler araştırılacaktır.

Tedbir 427.9. Yeşil sanayi işletmelerinin yetkin dönüşüm danışmanlarının belgelendirilmesi ve desteklenmesi sağlanacaktır	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Dijital bir eğitim portalı kurulacak, yetkinlik bazlı sertifikasyon ve akreditasyon sistemi oluşturulacak, iklim adaptasyonu ve emisyon azaltımı faaliyetlerine entegre eden yeşil dönüşüm uzmanları ve yeşil firmalardan oluşan bir veri tabanı geliştirilecektir.
Tedbir 427.10. Sanayinin yeşil dönüşümüne yönelik gelişmelerin izlenmesi ve değerlendirilmesi için altyapı oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S) Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Endüstriyel faaliyetlerin iklim bilgisine dayalı olarak sanayideki sürdürülebilir dönüşümü izlemek için Sanayi Sicil Sistemiyle uyumlu bir bilgi yönetim sistemi oluşturulacaktır.
Tedbir 427.11. Sıfır kirlilik hedefine yönelik emisyonlarını azaltarak enerji ve kaynak verimli üretim yaptığını raporlayan tesislerin temiz üretim yaptıklarını gösterecek şekilde sertifikalandırılmaları sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S) Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Sanayide Yeşil Dönüşüm Belgesi düzenlenmeye başlanacaktır.
İmalat sanayiinde dijital dönüşümün gelişimi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.428)		
Tedbir 428.1. İmalat sanayiinde sektörel analizler yapılarak, yapay zekâ, büyük veri analitiği, ileri otomasyon vb. gibi dijital teknolojilerin imalat süreçlerine entegre edilmesi ve imalat sanayiinde dijital dönüşüm teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. Girişimci Bilgi Sistemi verileri büyük veri ve ileri analitik yöntemleri kullanılarak, mahremiyet ilkeleri çerçevesinde özel sektörün kullanımına sunulacaktır.
Tedbir 428.2. İmalat sanayiinde yer alan KOBİ'lerin dijital teknolojileri daha etkin kullanması amacıyla bilgilendirilmesi ve desteklenmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. İmalat sanayii işletmelerinin faydalanacağı Dijital Yetkinlik Geliştirme Eğitim Seti hazırlanacaktır.
Tedbir 428.4. Verimlilik artışı amacıyla kurulan "model fabrika"ların bölgesel bazda ve dijital dönüşüme yönelik yeni hizmetler verecek şekilde tasarlanması sağlanacak ve etkinliği artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Model fabrikaların dijital dönüşüm eğitim ve danışmanlık müfredatı hazırlanacak ve işletmelere bu alanda hizmet sunulacaktır.
İmalat sanayiini geliştirmek ve güçlendirmek, üretimde dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla kurumsal kapasite ve veri altyapısı etkin kullanılacaktır. (Kalkınma Planı p.429)		
Tedbir 429.1. Sanayi sicil sistemi geliştirilerek sanayi envanteri oluşturulacak, sanayi ana planı hazırlanacak, veriye dayalı sanayi politikaları ile yatırım kararlarının daha sağlıklı alınması ve kaynakların etkin kullanılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TOBB	1. Sanayi Sicil Bilgi Sistemi yıllık işletme cetvelleri bilgilerinden yola çıkılarak hazırlanacak envanterin içerik belirleme çalışmaları yapılacaktır.

<p>Tedbir 429.3. Başta proje bazlı teşvikler olmak üzere tüm devlet yardımlarının ürün bazlı yapılan çalışmalar çerçevesinde yürütülmesi, seçilen alanlardaki projelerin takibi ve yönlendirmesi sağlanacak, ürün ve teknoloji geliştirme süreçleri iyileştirilecektir.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi</p>	<p>1. Proje bazlı teşvik uygulamalarında, ürünün ve teknolojinin geliştirilme süreçleri yakından takip edilecek, ürün ve teknolojilerin geliştirilmesine yönelik yatırımlar daha yüksek destek oran ve sürelerle desteklenmeye devam edilecektir.</p>
<p>İmalat sanayiine uygun yatırım yerlerinin yaşam alanlarına erişilebilirlik, beşeri ve sosyal imkânlar gözetilerek geliştirilmesi, artırılması ve tahsis süreçlerinin kolaylaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.430)</p>		
<p>Tedbir 430.1. Yatırımcıların faydalanması için uygun yatırım yerlerini içeren yatırım yeri envanteri oluşturulacaktır.</p>	<p>Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı</p>	<p>1. Belirlenecek pilot illerde nitelikli yatırımlara uygun araziler tespit edilecektir.</p>
<p>Tedbir 430.2. Endüstri bölgeleri, organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri, hammaddeye erişim, lojistik, enerji, demiryolu, liman bağlantısı ve çevre boyutu açısından tedarik zincirine uygun ve sürdürülebilir şekilde oluşturulması amacıyla alternatif yöntemler geliştirilecektir.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı,</p>	<p>1. Yeni oluşturulacak sanayi alanlarında arazi, her türlü altyapı ve tesis inşaatlarının finansmanı için alternatif finansman modelleri geliştirilecektir.</p>
<p>İmalat sanayiinin ikiz dönüşüm çerçevesinde ihtiyaç duyduğu nitelikli beşeri sermayenin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.432)</p>		
<p>Tedbir 432.1. Mesleki eğitimde kamu-özel sektör işbirliğinin artırılması, meslek liseleri ve meslek yüksekokullarının yönetiminde özel sektörün daha etkin rol alması sağlanacaktır.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TOBB</p>	<p>1. Sektörle işbirliği yapılarak talep edilen alanlarda meslek liselerine yönelik programlar geliştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 432.2. İmalat sanayii alt sektörleri bazında beceri envanteri oluşturulacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı</p>	<p>1. İmalat sanayii alt sektörleri bazında uluslararası beceri sınıflamaları (AB ESCO) esas alınarak veri tabanı tasarımı gerçekleştirilecek ve OSB'ler çerçevesinde beceri envanteri oluşturulacaktır.</p>
<p>Tedbir 432.3. Mevcut işgücünün becerilerinin geliştirilmesi desteklenecek, işgücünde yer almayanların sanayinin ihtiyaç duyduğu becerilerle donatılması kamu-özel işbirliğiyle sağlanacaktır.</p>	<p>Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı</p>	<p>1. Sanayi sektöründe emek arzı ile işgücü piyasası ihtiyaçları arasında uyumu güçlendirmeye yönelik aktif işgücü piyasası programları kapsamında 40 bin kişiye yönelik mesleki eğitim kursu ve işbaşı eğitim programı düzenlenecektir.</p>

İmalat sanayiinin uluslararası rekabet gücünün geliştirilmesine yönelik altyapı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.433)		
Tedbir 433.4. Firmalarımızın tabi olacağı uluslararası standartlar ve teknik düzenlemelerin belirlenme aşamasında etkin şekilde yer alınarak fırsat ve tehditleri dikkate alan bir perspektifle gerekli çalışmaların yapılması sağlanacak, buna yönelik insan kaynağı ve kurumsal kapasite güçlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Uluslararası standartların hazırlanma aşamasında katılımı artırmak ve insan kaynağını geliştirmek adına ayna komite üyelerine ve adaylara eğitimler verilecektir.
İmalat sanayiine yönelik tedarik zincirinin güçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.434)		
Tedbir 434.2. Yerli tedarik zincirini güçlendirecek şekilde KOBİ'lerin büyük ölçekli firmalar etrafında kümelenmeleri teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Öncelikli sektörlerde yer alan büyük işletmelerle potansiyel tedarikçilerin bir araya getirilmesi amacıyla yerleştirilmesi önceliklendirilmiş ürün listelerinin yerli tedarikçilerle üretilmesini sağlamaya yönelik eşleştirme faaliyetleri ile yerli tedarikçilerin sayısının artırılması sağlanacaktır.
Haksız rekabeti önlemek, kaliteyi artırmak için ihtiyaca uygun etkili piyasa gözetimi yapılacak ve standart oluşturma altyapısı iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.435)		
Tedbir 435.1. Farklı idareler tarafından yürütülen piyasa gözetim ve denetim faaliyetlerinin toplulaştırılması, uygulama yeknesaklığının sağlanması ve mükerrerliklerin engellenmesi amacıyla Piyasa Gözetim ve Denetim Kurumu kurulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Piyasa Gözetim ve Denetim Kurumunun teşkilatlanmasına yönelik gerekli teşkilat mevzuatının hazırlık çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 435.3. Uluslararası standardizasyon komitelerine sanayi temsilcilerinin katılımları sektör kuruluşları vasıtasıyla desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Periyodik olarak, belirlenen sektörlerde standardizasyonun önemi ve uluslararası komitelere katılımın açıklandığı seminerler ve sunumlar yapılacaktır.
Tedbir 435.4. Standart çalışma gruplarının ve ayna komitelerinin etkin çalışması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Standart çalışma gruplarının ve ayna komitelerinin etkin çalışması için farkındalık artırıcı bilgilendirme faaliyetleri yapılacaktır.
Tedbir 435.5. Sertifikasyon ve belgeleme hizmetlerine uygun fiyatlarla erişim kolaylaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Ülkemizde yapılamayan test ve belgelendirme alanlarına yönelik yatırım ve yeni hizmet/ürün geliştirme faaliyetleri gerçekleştirilerek sanayicimizin ilgili alanlarda daha uygun fiyatlı sertifikasyon ve test hizmeti alması sağlanacaktır.
Tedbir 435.6. Türk Standardları Enstitüsü tarafından verilen sertifika ve belgelerin diğer ülkeler ve bölgelerde de geçerli olabilmesini sağlayacak girişimlere ve çalışmalara devam edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. İhracatçılarımızın talepleri doğrultusunda yurt dışında mükerrer test ve belgelendirmenin önüne geçmek üzere ilgili ülkelerde TSE belgelerinin tanınmasına yönelik işbirliği faaliyetleri yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
İmalat Sanayii/GSYH (Cari)	Yüzde	22,1	20,5	21,1
İmalat Sanayii İhracatı	Milyar Dolar	240,4	241,0	252,3
Öncelikli Sektörlerin İmalat Sanayii İhracatı İçerisindeki Payı	Yüzde	35,0	38,0	39,0
Orta-Yüksek Teknolojili Sanayilerin İmalat Sanayii İhracatındaki Payı	Yüzde	33,8	37,0	38,0
Yüksek Teknolojili Sanayilerin İmalat Sanayii İhracatındaki Payı	Yüzde	3,1	3,7	3,9
Toplam Kredilerde Orta-Yüksek ve Yüksek Teknoloji Sektörlerinin Payı	Yüzde	10,00	6,11	6,72
KOSGEB Destekleri İçinde İmalat Sanayiinin Payı	Yüzde	69,2	75,0	75,5
Türk Eximbank Kredi Hacminde Yüksek ve Orta Yüksek Teknolojili İhracatın Payı	Yüzde	38,5	40,0	42,2
İmalat Sanayiinde Çalışılan Saat Başına Üretim Endeksi	2015=100	123,4	123,7	124,1

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

2.2.1.2. Öncelikli Sektörler

2.2.1.2.1. Kimya

a) Mevcut Durum

Kimya sanayiinde üretim 2022 yılında yüzde 5,1 artmıştır. 2023 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise üretim bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 9,6 azalmıştır. Kimya sanayiinde 2022 yılında ithalat bir önceki yıla göre yüzde 18 artarak 46,4 milyar dolar, ihracat ise yüzde 36 artarak 18,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılının Ocak-Ağustos dönemi itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 1,5 artmış, ithalat ise yüzde 15,7 azalmıştır.

İmalat sanayii içerisinde 2022 yılı itibarıyla yüzde 17,7 pay ile en büyük ithalat kalemini oluşturan kimya sanayiinde büyük ölçekli yatırım ihtiyacı devam etmektedir. Özellikle kauçuk ve plastik ürünleri imalatında kullanılan kimya sanayii ürünleri sektör ithalatının yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmaktadır.

Sektörde petrokimya, plastik, kompozit ve ileri malzeme gibi alanlarda lojistiği uygun yer tahsisi yapılarak kimya kümelenmelerinin oluşturulması sektörün yüksek katma değerli bir yapıya dönüştürülmesine imkân verecek ve firmaların rekabet gücü ile yeni yatırımların artırılması konularında sektöre avantaj sağlayacaktır.

Rafineri-petrokimya entegrasyonunu sağlayacak enerji ve petrokimya alanında önemli bir üretim merkezi olması planlanan Ceyhan Enerji İhtisas Endüstri Bölgesi master plan çalışmaları tamamlanmıştır. Yatırımcıların belirlenmesinin ardından, onaylı imar ve parselasyon planları çerçevesinde altyapı projeleri vb. çalışmalar tamamlanarak yönetici şirket ile koordinasyon içerisinde bölgenin kademeli olarak yatırımcılara hazır hale getirilmesi planlanmaktadır.

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO) Gabar Dağı'nda gerçekleştirilen sondaj çalışmaları sonucu yüksek graviteye sahip, üretim değerinin günlük 100 bin varile ulaşması

beklenen petrol keşfedilmiştir. Keşfedilen petrolün işlenebileceği bir rafineri yapımı için fizibilite çalışmasının yapılması öngörülmektedir. Öte yandan, Karadeniz doğal gazını girdi olarak kullanarak amonyak, üre gibi temel kimyasalları Filyos'ta üretecek bir kimya kompleksinin hayata geçirilebilmesi için TPAO tarafından fizibilite çalışmaları yürütülecektir.

Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün (Eti Maden) Bandırma tesislerinde 800 ton/yıl üretim kapasiteli ferrobör üretim tesisinin temeli Eylül 2022'de atılmıştır. Yine Bandırma'da Eti Maden'e ait 1.000 ton/yıl kapasiteli Bor Karbür Üretim Tesisi ile Eskişehir'de Beylikova Nadir Toprak Elementleri pilot üretim tesisi 2023 yılında faaliyete geçmiştir. 2024 yılında Kırka'da 600 ton/yıl kapasiteli lityum karbonat üretim tesisinin ihalesi gerçekleştirilerek yapımına başlanacaktır. Bandırma'da 100 ton/yıl kapasiteli lityum karbonat üretim tesisi kurulması için ise gerekli etüt ve projelendirme çalışmalarına devam edilecektir. Ayrıca üretilen lityum karbonatın lityum iyon batarya üretiminde kullanılması için Aspilsan ve Aselsan ile işbirliği anlaşması yapılmıştır.

b) Amaç

Katma değeri yüksek rekabetçi ve sürdürülebilir ürünlerin üretilmesi, yeşil ve dijital dönüşüme uyumlu entegre yatırımların yapılmasıyla ülkemizin dünya üretim ve ihracatındaki payının artırılarak ithalat bağımlılığının azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sektöre yönelik hazırlanacak strateji çerçevesinde kümelenemenin ve büyük ölçekli yatırım imkânlarının geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.437)		
Tedbir 437.3. Ceyhan Enerji İhtisas Endüstri Bölgesinde büyük ölçekli yatırımlar tamamlanarak entegre üretim yapısı kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Ceyhan Enerji İhtisas EB Yönetici Şirketinin sorumluluğunda; "Hammadde Depolama ve Sıvı Dökme Yük İskelesi Projesi" ile "Yatırımcıların ihtiyacı olacak kuru yük, proje kargosu, konteyner elleçlemek için gerekli olan liman ve yardımcı tesisler" yatırımı kapsamında kara ve deniz yer tahsisi yapılmış olup proje ve inşaat çalışmalarına devam edilecektir.
Sektörün yeşil ve dijital dönüşümü desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.438)		
Tedbir 438.1. Yeşil ve dijital dönüşüm için sektörel ihtiyaçlar belirlenerek gerekli yatırımlar teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Dijital Dönüşüm Destek Programı kapsamında desteklenecek ürün listesi hazırlanacaktır. 2. Yeşil ve dijital dönüşüme yönelik yatırımlar öncelikli yatırım konuları arasına alınmış olup başta sektörel ihtiyaçların belirlenmesi olmak üzere gerekli mevzuat çalışmalarının tamamlanması ile yeşil ve dijital dönüşüm yatırımları teşvik edilecektir.
Kimya sanayinde yerli hammadde kullanımı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.439)		
Tedbir 439.1. Karadeniz doğal gazını girdi olarak kullanarak üre üretecek bir tesis kurularak yerli doğal gazın katma değeri artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Filyos Üre Tesisine ilişkin proje etüt çalışması yapılacaktır.

Tedbir 439.2. Kimyasal analizlerin kalitesinin artırılmasına yönelik kullanılan (sertifikalı) referans malzemelerin ulusal kaynaklarla üretimi sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Beş farklı ekonomik alanda (tarım, sağlık, malzeme, enerji, çevre) ikili veya çoklu işbirliği yapılabilecek kurum kuruluşlarla iletişime geçilerek ortak sertifikalı referans malzeme (SRM) üretimi olanakları yaratılacak ve yapılacak ikili işbirliği ile müşteri kurumlara SRM kullanımı, seçimi, üretimi ve depolanması gibi konularda eğitim ve danışmanlık verilecektir.
Tedbir 439.5. Katma değeri yüksek, bor ve bor türevi ürünlerin üretim ve ihracat miktarı artırılabilecek, Ar-Ge kapasitesi ve yetkinliği güçlendirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Eti Maden, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Sodyum Bor Hidrür Üretim Tesisi kurulumunun yüzde 45'i tamamlanacaktır. 2. Bor ürünleri satışının 2.250 bin tona ulaşması sağlanacaktır.
Tedbir 439.6. Nadir toprak elementleri ve lityum üretim teknolojilerinin geliştirilmesi ve bu alanda büyük ölçekli üretim tesisinin faaliyete geçirilmesi sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Eti Maden, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. 600 ton/yıl kapasiteli Kırka lityum karbonat üretim tesisi ihalesi yapılarak tesisin yapımına başlanacaktır. 2. Nadir Toprak Elementleri Pilot Tesisinde konsantre ürün ve/veya yüksek saflıkta nadir toprak oksitleri eldesine yönelik Ar-Ge çalışmaları yürütülecek ve endüstriyel tesis yapımına ilişkin yatırım modeli belirlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Üretim Endeksi	2015=100	155,0	151,9	158,8
İhracat	Milyar Dolar	18,4	17,4	18,2
İthalat	Milyar Dolar	46,5	40,7	41,0
Sanayi Katma Değeri İçindeki Pay (Reel)	Yüzde	5,2	4,7	4,8
İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Pay	Yüzde	7,7	7,2	7,2

Kaynak: TUIK, TCMB
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.2.2. İlaç ve Tıbbi Cihaz

a) Mevcut Durum

İlaç sanayiinde üretim 2022 yılında yüzde 14,2 artmıştır. 2023 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise üretim bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,6 artış göstermiştir. İlaç sanayiinde 2022 yılında ithalat bir önceki yıla göre yüzde 33,8 azalarak 3,2 milyar dolar, ihracat ise yüzde 0,8 artarak 1,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılının Ocak-Ağustos dönemi itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 23,1 ve ithalat yüzde 8,7 artmıştır.

Türkiye ilaç pazarı 2022 yılında hastane ve eczanelerde değer bazında yüzde 79,7 büyümeyle 116,5 milyar TL'ye ulaşmıştır. Kutu bazında ise yüzde 9,15 büyümeyle 2,6 milyar kutu satışı gerçekleşmiştir. 2023 yılının ilk sekiz ayında kutu bazında 1,8 milyar kutu satışı gerçekleşmişken bu rakam değer bazında 132,2 milyar TL'ye ulaşmıştır.

İlaçta yerel üretim çalışmalarıyla 2016'da imal ilaç oranı kutu bazında yüzde 75, değer bazında yüzde 42 iken bu oran 2022 yılı verilerine göre kutu bazında yüzde 89,5, değer bazında yüzde 54,4 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılının ilk sekiz ayında imal ilaç oranı kutu bazında yüzde 90,3, değer bazında yüzde 57,3 olarak gerçekleşmiştir. Uygulanan politikalar sonucunda üretim tesislerinin kapasite kullanım oranı artmakta ve buna bağlı olarak istihdamda artış yaşanmaktadır.

Dünya tıbbi cihaz pazarı 2022 yılında 500 milyar dolara aşmıştır. Türkiye'nin tıbbi cihaz alanındaki dış ticaret hacmi yaklaşık 3,3 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye tıbbi cihaz sektörünün 2017 yılındaki ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 23 iken, 2022 yılında bu oran yüzde 53 olarak gerçekleşmiştir. Sektör ihracatı, 2017 yılında 533 milyon dolar iken bu artışla birlikte 2022 yılında 1,14 milyar dolara ulaşmıştır. Tıbbi cihaz mevzuatının AB yeni tıbbi cihaz tüzüklerine uyumu çerçevesinde tam uyum statüsü korunarak yeni mevzuat 2 Haziran 2021 tarihinde yürürlüğe girmiş olup bu tarihten itibaren uygulanmaya devam edilmektedir.

b) Amaç

İlaç ve tıbbi cihaz sektöründe kamu alımlarının kaldırılma etkisinden yararlanılarak küresel pazardaki rekabet gücümüzü artırmak, ithalat bağımlılığını azaltmak ve arz güvenliğini sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Aşı başta olmak üzere ilaç ve tıbbi cihaz sektöründe üretim, Ar-Ge ve ihracat altyapısı desteklenecek ve arz güvenliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.441)		
Tedbir 441.1. Aşı gibi kritik önem arz eden ürünlere yönelik sektörde arz güvenliğinin etkin sağlanması için klinik araştırmalar desteklenecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), TÜSEB, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Yeni aşı adjuvanlarının geliştirilmesine yönelik, Ar-Ge, laboratuvar koşullarında uyumluluk ve klinik güvenlik çalışmaları gerçekleştirilecektir. 2. Klinik araştırma yapacak sağlık profesyonellerine yönelik standart eğitimler düzenlenecektir.
Tedbir 441.2. Bağışıklık kazandırma programı kapsamındaki aşılardan ülkemizde üretilebilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Aşı ve olası aşı adaylarının Ar-Ge ve Ür-Ge süreçleri dâhil antijen, protein, kalıntı tespit, tayin ve kalite testlerinin yapılabileceği laboratuvar altyapısı oluşturulacaktır. 2. Aşı Ar-Ge, Ür-Ge süreçleri ve kalite testlerini gerçekleştirecek insan gücünün yetiştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 441.3. Yeni aşılardan ve ilaçların üretilebilmesini ve kendine yeterliliğin sağlanmasını desteklemek üzere aşı ve ilaç teknolojilerine özgü fiziki ve beşeri kapasite geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. İlaç ve aşı alanında desteklenen projeler doğrultusunda klinik öncesi aşamaları başarıyla tamamlanan ilaç ve aşı adaylarından uygun görülenlerin klinik çalışmaları desteklenecektir. 2. Sağlık teknolojileri alanında yürütülen/desteklenen projelerin Faz I, II ve III aşamalarının devamı sağlanacaktır.

<p>Tedbir 441.4. Aşı ile ilaç, tıbbi cihaz ve tanı amaçlı moleküllerin geliştirilerek pilot ölçekli üretiminin yapılması sağlanacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Doku Mühendisliği ve Rejeneratif Tıp alanında kemik yapısını fiziksel, kimyasal ve elektriksel olarak taklit edebilen kompozit elektroaktif doku iskelelerinin geliştirilmesi, yüzeylerin fonksiyonelleştirilmesi ve kemik rejenerasyon etkinliğinin belirlenmesi için Ar-Ge çalışmaları yapılacaktır. 2. Yenilikçi biyomalzemeler, doku mühendisliği ve enfeksiyon tedavisi uygulamaları için üç boyutlu biyobasıma yönelik yenilikçi biyomürekkepler ve doku greftleri geliştirilecektir. 3. İlaç ve aşılardan moleküler düzeyde tasarımı, geliştirilmesi, analizleri, küçük ölçek üretim ve saflaştırması ve in vitro analizleri ile pilot üretimi ve klinik öncesi çalışmaları yürütülecektir.
<p>Tedbir 441.5. Aşı, ilaç, tıbbi cihaz, referans malzeme, tanı kiti ve yapay zekâ tabanlı sağlık teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik özel sektör ile işbirliği oluşturarak girişimcilik faaliyetleri desteklenecektir.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. İlaç ve aşı geliştirilmesi alanında desteklenen projeler kapsamında faaliyetler gerçekleştirilecektir. 2. Nanot taşıyıcı ve ilaç taşıyıcı sistemler kapsamında AB fonları ile desteklenen nanoteknolojik kanser tedavi yöntemleri geliştirmeyi hedefleyen proje yürütülecektir. 3. Nanot taşıyıcı ve İlaç taşıyıcı sistemler kapsamında AB Fonları ile desteklenen proje yürütülecektir. 4. Sağlık sektöründe yapılan analizlerin izlenebilirliğini ulusal kaynaklarla sağlamak adına sektörel tarama yapılarak ihtiyaç duyulan referans malzemeler tespit edilerek içerisinden etki değeri en yüksek malzemeler için ön çalışmalar yapılacaktır. 5. Sağlık teknolojileri ve biyoteknoloji alanında doğrulama süreçleri, test ve laboratuvar imkanları ve regülasyon süreçleri hakkında detaylı bilgilendirme, yönlendirme ve danışmanlık hizmetleri kamu desteği ile hayata geçirilecektir.
<p>Tedbir 441.8. Hedef ilaç ihracat pazarlarında firma satın alınması özendirilecektir.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sağlık sektörüne yönelik eğitim düzenlenecek, şirket/marka satın almaya özel önem verilecektir.
<p>Tedbir 441.10. İlaç ve tıbbi cihaz ürün grupları ve hedef pazarlar özelinde ihracat stratejileri belirlenecektir.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. İlaç ve tıbbi cihaz sektöründe, işbirliği kuruluşları aracılığıyla, sektörel alım heyeti ve VIP alım heyetleri düzenlenecek, ihracatçılarımızın yurt dışı fuarlara milli ve bireysel katılımı desteklenecektir.
<p>Tedbir 441.12. Performans, akademik atama ve yükselme kriterleri arasına klinik araştırmanın da yer alması sağlanacaktır.</p>	<p>YÖK (S) İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Üniversitelerin atama ve yükseltme kriterleri arasında klinik araştırmanın da yer almasına yönelik düzenleme yapılacaktır.

Tedbir 441.13. İlaç hammaddesi olarak kullanılacak tıbbi aromatik bitki kaynakları tespit edilecek, ilaç sanayiinin üretim sürecinde değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), TMO, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Tıbbi aromatik bitki kaynakları tespit edilip kültüre alınarak standart çeşit eldesi çalışmalarına devam edilecektir.
İlaç ve tıbbi cihaz sektöründe katma değeri yüksek yerli üretim ve ihracatı artırmak üzere kurumsal yapılanma güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.442)		
Tedbir 442.3. İlaç ve tıbbi cihaz sektörünün üretiminde yurtdışında üretilen hammadde ve ara malı kullanımı teşvik edilecek ve ulusal hammadde ve ara malı üretim planı oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Akıllı Yaşam ve Sağlık Ürün ve Teknoloji Yol Haritasında yer alan ilgili eylemin çıktılarının değerlendirilmesi sonucu teşvik edilecek hammadde ve ara malının belirlenmesi ve ilgili birimlerce ürüne uygun teşvik mekanizması geliştirilecektir.
Tedbir 442.5. İlaç ve tıbbi cihaz sektörüne yönelik dış ticaret veri altyapısı kamu kurumları arasında eşgüdüm sağlanarak geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), TÜİK, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. İlgili kurumlar ile veri paylaşım protokolleri gözden geçirilerek dış ticaret veri altyapısını iyileştirmeye yönelik ilgili kamu kurumları arasında eşgüdüm içinde yol haritası oluşturulacaktır.
Tıbbi cihaz sektöründe uluslararası standartlara uygun yatırım, üretim ve ihracat kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.443)		
Tedbir 443.5. Tıbbi cihaz sektörü için yerli malı belgesi alım koşulları Ar-Ge, belgelendirme, test, klinik araştırma gibi ilave kriterleri de içerecek şekilde yeniden düzenlenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör kuruluşları ile işişareler sonrası yeni Yerli Malı Tebliği yayınlanacaktır. Yayınlanacak tebliğde, tıbbi cihaz sektörünün ihtiyaçlarını da dikkate alacak bir düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 443.9. Belgelendirmeye esas olup ülkemizde yapılamayan test ve analiz işlemlerinin ülkemizde yapılabilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TSE, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Akıllı Yaşam ve Sağlık Ürün ve Teknoloji Yol Haritasında yer alan ilgili eylemler kapsamında tıbbi cihaz sektörü tarafından ihtiyaç duyulan test ve analiz işlemleri tespit edilecektir.
Ülkemizin biyoteknolojik ilaçların üreticisi ve ihracatçısı olma hedefine katkı sağlayacak şekilde ruhsatlandırma, fiyatlandırma ve geri ödeme ile Ar-Ge, yatırım ve ihracata yönelik devlet yardımları gözden geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.444)		
Tedbir 444.1. İlaç, tıbbi cihaz ve biyoteknolojik ürünlere yönelik test, sertifikasyon ve ruhsatlandırma alanında uluslararası akreditasyona sahip test ve analiz altyapısı oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), TÜSEB, TSE, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Biyoteknolojik tıbbi ürün sektörüne yönelik test, sertifikasyon ve ruhsatlandırma alanında uluslararası tanınırlığa sahip test ve analiz altyapısı geliştirilmesine yönelik proje hazırlıklarına devam edilecektir. 2. Sağlık hizmetleri ve sağlık Ar-Ge faaliyetlerinde kullanılan, katma değeri yüksek ve dışa bağımlılığı bulunan ürünlerin tespitine yönelik çalışmalar geliştirilerek acil ihtiyaçlar envanterine ilişkin bir veri tabanı oluşturulacaktır.
Ürün geliştirme ve talep planlamasında sağlık hizmet sunumu verisinden yararlanılacaktır. (Kalkınma Planı p.445)		
Tedbir 445.1. Sağlık hizmeti ve harcamalarına yönelik anonimleşmiş veriler işlenerek uzun vadeli ihtiyaç planları hazırlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Yapılacak veri analizleri sonucunda ihtiyaçlar doğrultusunda yeni SUT kodlarının planlaması yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Üretim Endeksi	2015=100	178,2	179,3	195,6
İhracat	Milyar Dolar	1,9	2,2	2,4
İthalat	Milyar Dolar	5,0	5,3	5,4
Sanayi Katma Değeri İçindeki Pay, Reel	Yüzde	3,9	3,9	3,9
İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Pay	Yüzde	0,8	0,9	1,0

Kaynak: TÜİK, TCMB

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

2.2.1.2.3. Elektronik

a) Mevcut Durum

Elektronik sektörünün üretimi 2022 yılında bir önceki yıla göre yüzde 22,8, Ocak-Ağustos 2023 döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 17 artış göstermiştir. Sektörün kapasite kullanım oranı 2022 yılında bir önceki yıla göre 1,2 puan, Ocak-Ağustos 2023 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,8 puan artmıştır.

2022 yılında sektörün ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 8,7 ve ithalatı yüzde 8,9 artış göstermiştir. Ocak-Ağustos 2023 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 31,2 ve ithalat yüzde 34,3 artmıştır.

b) Amaç

Ar-Ge'ye dayalı, rekabetçi, yüksek katma değerli ve yüksek teknoloji ürünlerin üretiminin ve ihracatının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
5G ve ötesi teknolojiler başta olmak üzere yerli elektronik haberleşme şebeke ve altyapı bileşenlerinin Ar-Ge ve üretim faaliyetleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.450)		
Tedbir 450.1. 5G ve ötesi teknolojilerde sanayi, tarım, ulaşım, enerji gibi dikey sektörlerin gereksinimlerinin uçtan uca karşılanmasına yönelik çalışmalar yapılarak cihaz ve uygulamalar geliştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. 5G, 6G ve ötesi haberleşme teknolojileri kapsamında BEYOND5 RFSOI Tabanlı Avrupa Tedarik Zincirinin Oluşturulması ve 5G-Mobix projeleri kapsamında planlanan faaliyetler yürütülecektir.
Tedbir 450.2. 5G baz istasyonlarının yerli üretimi desteklenecek, kurulumu yaygınlaştırılarak altyapı yetersizlikleri giderilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. 5G'ye yönelik verilen/verilecek Ar-Ge destekleri belirlenecek ve geliştirilen ürünlerin ticari ve evrensel şebekelerde kullanılacaktır.

Yarı iletkenler ve bileşenleri teknolojilerinin geliştirilmesi sağlanacak ve bu alandaki yatırımlar desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.451)		
Tedbir 451.1. Mikroelektronik alanında tasarım ve üretim altyapısının güçlendirilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Yarı iletken tesisinin kurulumuna yönelik hedeflenen çalışmalar gerçekleştirilecek, Fotodedektör ve MEMS hattı kurulumu için gerekli temiz oda altyapılarının hazırlanması çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 451.2. Üniversite, kamu ve özel sektör arasında yarı iletken çip tasarımı ve üretimi konusundaki işbirlikleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Entegre devre tasarımına yönelik Rekabet Öncesi İşbirliği projeleri desteklenecektir.
Yapay zekâ, siber güvenlik, kuantum bilişim ve nesnelerin interneti gibi alanlardaki yeniliklere uyum sağlanacak ve bu alanlardaki yetkinlik artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.452)		
Tedbir 452.1. Yapay zekâ ve nesnelerin interneti alanında uluslararası ekosistemlerinde kullanılan donanım ve yazılım ürünlerinin yerli imkânlarla üretilmesi desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. BİLGEM - Ulusal Yapay Zeka Altyapısı projesi yürütülecektir.
Tedbir 452.3. Siber güvenlik alanında uluslararası standartlara uyum sağlanması ve Türkiye'nin uluslararası ortak projelere katılım sağlaması desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. Uluslararası standartlar ile AB mevzuatı da dikkate alınarak nesnelerin interneti güvenliğine ilişkin ikincil düzenleme çalışmaları tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Üretim Endeksi	2015=100	248,1	280,0	296,0
İhracat	Milyar Dolar	3,0	3,5	3,7
İthalat	Milyar Dolar	16,2	20,0	20,1
Sanayi Katma Değeri İçindeki Pay, Reel	Yüzde	3,4	4,0	4,1
İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Pay	Yüzde	1,2	1,4	1,5

Kaynak: TÜİK, TCMB

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

2.2.1.2.4. Makine

a) Mevcut Durum

Makine sanayiinde 2022 yılı yurt içi üretimi 28,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiş olup üretim bir önceki yıla göre yüzde 15,7 artmıştır. Ocak-Ağustos 2023 döneminde bu sektörde üretim endeksi 175,7 olarak gerçekleşmiş olup 2022 yılının aynı dönemine göre yüzde 12,3 artmıştır. Makine imalat sanayiinde kapasite kullanım oranı 2022 yılında yüzde 75,1 olarak gerçekleşmiştir.

Makine sanayiinde ihracat 2021 yılındaki 13,6 milyar dolar düzeyinden 2022 yılında yüzde 16,5 artarak 15,8 milyar dolara yükselmiştir. Sektör ithalatı 2022 yılında yüzde 15,1 artarak 25,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Ağustos 2023 döneminde sektör ihracatı yüzde 20,6, ithalatı yüzde 27,1 artmıştır. Bir önceki yıla göre pompa-kompresör, endüstriyel ocak ve fırınlar, genel amaçlı makineler, metal işleme, takım tezgâhı, tekstil-giyim ve diğer özel amaçlı makine ihracatında yüksek oranlı artışlar gerçekleşmiştir. Yurt içi talebe bağlı olarak rulman-dişli, endüstriyel ocak ve fırın, metalürji ve inşaat-maden makinesi ithalatında yüksek oranlı artışlar gerçekleşmiştir.

b) Amaç

Makine sektöründe verimlilik ve dayanıklılık artırılarak rekabetçi ve teknoloji düzeyi yüksek üretim altyapısının geliştirilmesi, ikiz dönüşümün sağlanması ve ürün yerleşirmesi ile küresel pazardan alınan payın artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Makine sektörünün ölçek yapısı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.457)		
Tedbir 457.1. Makine sektöründe piyasa gözetimi ve denetimi faaliyetlerinin etkinliği sektörel kuruluşlarla işbirliğine gidilerek artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Yıl içinde makine ürün grubuna yönelik yapılacak denetimlerde, öncelikli ürünlerin belirlenmesi amacıyla risk analizi ve sektör kuruluşları ile çalıştay düzenlenecektir.
Makine sektörünün Ar-Ge ve yenilik kapasitesi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.458)		
Tedbir 458.5. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı destekli makine sektörü Ar-Ge ve tasarım merkezlerinin niteliklerinin iyileştirilmesine yönelik programlar tasarlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Değerlendirme ve denetim komisyonlarında Ar-Ge ve Tasarım Merkezlerine yönelik öncelikli Ar-Ge ve yenilik konularına ilişkin ödevler verilerek niteliksel açıdan gelişimleri desteklenecektir.
Kamu alımları ve devlet yardımlarının sektörün gelişimine katkısı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.459)		
Tedbir 459.6. İşletmelerin dijital ve yeşil dönüşümleri yerli teknoloji ve teçhizatın geliştirilmesi ve kullanılması yoluyla desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Gerçekleştirilecek Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında açılacak proje çağrılarını ile bu alandaki faaliyetler desteklenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Üretim Endeksi	2015=100	166,7	180,1	189,8
İhracat	Milyar Dolar	15,8	18,5	19,5
İthalat	Milyar Dolar	25,9	30,7	31,9
Sanayi Katma Değeri İçindeki Pay, Reel	Yüzde	6,9	7,5	7,6
İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Pay	Yüzde	6,6	7,7	7,7

Kaynak: TUIK, TCMB

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.1.2.5. Elektrikli Teçhizat

a) Mevcut Durum

Elektrikli teçhizat sektöründe 2022 yılında bir önceki yıla göre sektörel üretim endeksi yüzde 5,4, ithalat yüzde 5,4 ve ihracat yüzde 9,6 artmıştır. Ocak-Ağustos 2023 döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre sektörel üretim endeksi yüzde 8,4, ithalat yüzde 36,7 ve ihracat yüzde 8,9 artmıştır.

Sektör ihracatının yaklaşık yarısını oluşturan ev aletleri imalatında Ocak-Ağustos 2023 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ithalat yüzde 73,9 ve ihracat yüzde 0,1 artmıştır. Türkiye Beyaz Eşya Sanayicileri Derneği verilerine göre bu dönemde altı ana üründe iç satışlar miktar bazında yüzde 21 artmıştır.

b) Amaç

Elektrikli teçhizat sektöründe yüksek katma değerli ürünler üretilerek yerleşmenin artırılması, sürdürülebilirliğin sağlanması, uluslararası marka oluşturulması ve uluslararası ürün standartları hazırlanmasında söz sahibi olunması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Elektrikli ev aletleri sektörünün AB standart ve uygulamalarına uyumu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.466)		
Tedbir 466.1. "Avrupa Enerji Etiketleme Ürün Veri Tabanı"na dâhil olunması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı(S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, BTK, Kişisel Verileri Koruma Kurumu	1. Avrupa Enerji Etiketleme (EPREL) veritabanına ülkemizin erişimi için Avrupa Komisyonu nezdindeki çalışmalar ilgili tüm paydaşların katılımıyla sürdürülecek, bu süreçte ticari sır ve kişisel verilerin korunması bağlamında gerekli güvencelerin sağlanmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Sektörün döngüsel ekonomiye yönelik yol haritası belirlenecektir. (Kalkınma Planı p.467)		
Tedbir 467.1. Elektrikli ve elektronik eşya ve bileşenlerinde eko tasarım gerekliliklerinin uygulanması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Yeşil Mutabakat kapsamında, AB mevzuat uyumlaşmasına paralel olarak ürün denetimleri yürütülecektir.
Tedbir 467.4. Sanayide kullanılan verimsiz elektrik motorlarının verimli olanlarla değiştirilmesine yönelik olarak uygulanan "TEVMOT Projesi" kapsamı genişletilerek sürdürülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. KOBİ Enerji Verimliliği Destek Programı ve Yeşil Dönüşüm Destek Programı ile sanayi işletmelerinin üretim süreçlerindeki karbon salımının azaltılmasına katkı sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Üretim Endeksi	2015=100	133,9	140,5	151,7
İhracat	Milyar Dolar	16,1	17,1	18,2
İthalat	Milyar Dolar	12,0	15,5	15,6
Sanayi Katma Değeri İçindeki Pay, Reel	Yüzde	4,4	4,7	4,8
İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Pay	Yüzde	6,7	7,1	7,2

Kaynak: TUIK, TCMB

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

2.2.1.2.6. Otomotiv

a) Mevcut Durum

Dünya otomotiv sanayiinde 2022 yılında bir önceki yıla kıyasla yüzde 6,1 artışla 85 milyon araç üretilmiştir. Aynı yılda yüzde 7,9 artan otomobil üretimi 61,6 milyon adetle toplam araç üretiminin yüzde 72,4'ünü oluşturmuştur.

Türkiye otomotiv sanayii üretimi 2022 yılında yüzde 6 artarak 1,4 milyon olmuştur. Otomotiv sanayiinin kapasite kullanım oranı yüzde 76,8 olarak gerçekleşmiş, otomobil üretimi yüzde 3,6 artarak 811 bin olmuştur. 2022 yılında otomotiv üretim artışına benzer bir eğilim otomotiv satışlarında da yaşanmış, otomotiv sanayii toplam yurt içi pazarı yüzde 7 artarak 827 bin olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında 571 bin otomobil ihraç edilmiş, toplam otomotiv sanayii ihracatı yüzde 3,5 artarak 970 bin olmuştur. Otomotiv sanayii üretiminde ihracatın payı yüzde 71,7 olmuştur. Aynı yılda 362 bini otomobil olmak üzere 454 bin araç ithal edilmiştir. Yurt içi pazarda ithalatın payı ise yüzde 54,9 olmuştur. 2022 yılında otomotiv sanayii genelinde 28 milyar dolar ihracat, 21,4 milyar dolar ithalat gerçekleştirilmiş ve 6,6 milyar dolar dış ticaret fazlası sağlanmıştır.

Ocak-Ağustos 2023 döneminde, otomotiv sanayii üretimi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 13,3, otomobil üretimi yüzde 20,9 artmıştır. Bununla birlikte otomotiv sanayii yurt içi pazarı Ocak-Ağustos 2023 döneminde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 63,1 artış göstermiştir. Aynı dönemde adet olarak otomotiv sanayi ithalatı yüzde 85,6, ihracatı yüzde 11,1 artmıştır.

b) Amaç

Gelişen küresel mobilite vizyonu çerçevesinde yeşil ve dijital dönüşüm sürecine uyum sağlanarak tasarımdan üretime tüm aşamalarda yerli tedarik ve teknolojik gelişmenin gerçekleştirilmesi, katma değer artırılması ve markalaşmanın sağlanmasıyla sektörün uluslararası piyasalardan aldığı payın yükseltilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Otomotiv ana ve tedarik sanayiinde rekabet gücünü etkileyen yeni nesil üretim teknolojilerinin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.469)		
Tedbir 469.1. Mobilite Araç ve Teknolojileri Yol Haritası çalışması tüm araç grupları ve gelişmeler doğrultusunda güncellenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, TÜBİTAK, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Mobilite Araç ve Teknolojileri Yol Haritası kapsamındaki uygulamalara ilişkin izleme ve değerlendirme faaliyetleri yürütülecek, ortaya çıkacak yeni gereksinim ve yönelimler doğrultusunda yol haritası güncellenecektir. 2. Yürütülen AB destekli projelerle otonom sürüş konusunda çalışmalar yapılacaktır.

<p>Tedbir 469.2. Hidrojen yakıt hücresi ve bileşenleri ile hidrojen temelli motorlara yönelik yatırım ve teknolojilerin geliştirilmesi çalışmaları yürütülecektir.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili Özel Sektör Kuruluşları</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yakıt pili modülü (100 kW) üretilecek, farklı uygulama alanları için farklı kapasitelerde modül/ sistem geliştirme çalışmaları yürütülecektir. 2. Tip Onay Mevzuatı Kapsamında gerekli çalışmalar yürütülecektir. 3. Yük taşıma araçları için hidrojen depolama, dolun ve yakıt pili sistemlerinin geliştirilmesi çalışmaları yürütülecektir. 4. Hidrojen Temelli Karbon-Nötr İçten Yanmalı Motor Geliştirilmesi Projesi kapsamında çalışmalar yürütülecektir.
<p>Tedbir 469.3. İleri sürücü destek sistemlerine sahip araçlara geçiş desteklenecektir.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Türk Standardları Enstitüsü, TÜBİTAK, İlgili Özel Sektör Kuruluşları</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tip onay mevzuatı kapsamında AB mevzuatına uyum çalışmalarına devam edilecektir.
<p>Tedbir 469.5. Tüm araç gruplarını kapsayacak şekilde şarj altyapısı kurulumu için yol haritası belirlenecek ve devlet yardımları oluşturulacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Türk Standardları Enstitüsü, TÜBİTAK, İlgili Özel Sektör Kuruluşları</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Trafığe kayıtlı elektrikli araçların sayısı ve şarj altyapısının ülke genelinde gelişimi takip edilecek, ihtiyaç analizi yapılacak, ihtiyaç halinde şarj altyapısının geliştirilmesinin desteklenmesi sağlanacaktır. 2. Elektrikli araç şarj istasyonu ağının gelişmesine bağlı olarak ihtiyaç duyulacak uygunluk değerlendirme hizmetleri verilecektir. 3. Şarj teknolojileri konusunda üniversite-üniversite ve üniversite-sanayi işbirliği içeren projelerden destek kriterlerini sağlayanlara ek puan verilerek bu projeler öncelikli olarak desteklenecektir. 4. "Yeni Nesil Akıllı, Entegre ve Yüksek Hızlı Şarj Teknolojileri" kapsamında sunulan projelerden destek kriterlerini sağlayanlara ek puan verilerek bu projeler öncelikli olarak desteklenecektir.
<p>Tedbir 469.6. Elektrikli otobüslerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İLBANK, İlgili Belediyeler</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yurt içinde üretilen elektrikli otobüslerin şehir içi taşımacılıkta kullanımının artırılması, belediyelerce alınacak elektrikli otobüslerin yerli üreticilerden temin edilmesi ve yerel yönetimlerin elektrikli otobüs tercih etmesine imkân sunacak işbirliği modeli çalışılacaktır.

		2. Sanayi İşbirliği Projesi kapsamında proje bazlı gerekli çalışmalar yürütülecektir.
Otomotiv sektöründe döngüsel ekonomiye geçiş ve pazarın dönüşümü sağlanarak yeşil dönüşüm gerçekleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.470)		
Tedbir 470.3. Tedarik sanayiinin yeşil dönüşümü için farkındalık artıracak, danışmanlık ve bilgi desteği sağlanacak, bu konuda öncülük ve rehberlik eden ana üreticilerin rekabet öncesi nitelikte programları desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, KOSGEB, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Tedarikçi geliştirme projesine devam edilecektir.
Otomotiv sanayi tedarik zincirinde tasarımdan üretime tüm aşamalarda yerli tedarikin ve katma değer artırılması desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.471)		
Tedbir 471.1. Yeni nesil enerji araçlarında kullanılan kritik hammaddelerin yerli tedariki için yol haritası oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, MTA, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Batarya başta olmak üzere ihtiyaç duyulan hammaddenin yerli imkânlarla geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 471.3. Otomotiv sanayiinin ihtiyaç duyduğu nitelik ve nicelikte sac ile araç hafifletmeye yönelik malzemelerin yerli üretimi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Otomotiv ve Ana Metal Sektörünün önde gelen üreticileri ve STK'ları ile bir çalışma grubu oluşturularak yol haritası belirlenecektir.
Otomotiv sanayiinde test ve belgelendirme sisteminin güçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.472)		
Tedbir 472.1. Otomotiv sanayiinin küresel ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte test ve belgelendirme sistemi için bir yol haritası oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S) Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TSE, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Türkiye'de trafiğe açık yollarda testlerin yapılabilmesi için başvuru, izin prosedürü ve gereklilikler belirlenecektir. 2. Otomotiv sanayinin küresel test ve belgelendirme ihtiyaçlarının tespiti için ilgililerle çalıştay yapılarak eksik olanların temini yönünde yol haritası oluşturulacaktır.
Tedbir 472.3. İleri sürücü destek sistemlerine sahip araçların sistem onaylarının Türkiye'de yapılmasını sağlamak üzere gerekli yetkinliğin ülkemizde geliştirilmesi desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S) Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TSE, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Belgelendirme yapılabilmesine ilişkin akreditasyon çalışmaları gerçekleştirilecektir.
Otomotiv sanayiine yönelik işgücü niteliğinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.473)		
Tedbir 473.1. Müfredatın ve eğitim yöntemlerinin günümüz teknolojik gerekliliklerine uygun şekilde güncellenmesi sağlanacak, özel sektörün ülke rekabetçiliğine destek olacak şekilde yürüteceği programlar desteklenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S) YÖK, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Özel sektörün eğitim teknolojilerinde yapmış olduğu yeni çalışmaları öğretmenler, akademisyenler ve öğrencilerle paylaşmaları sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Üretim Endeksi	2015=100	140,4	161,4	169,5
İhracat	Milyar Dolar	28,0	32,6	34,3
İthalat	Milyar Dolar	21,4	33,6	33,8
Sanayi Katma Değeri İçindeki Pay, Reel	Yüzde	6,3	7,9	8,0
İmalat Sanayii İhracatı İçindeki Pay	Yüzde	11,7	13,5	13,6

Kaynak: TÜİK, TCMB

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.1.2.7. Raylı Sistem Araçları

a) Mevcut Durum

Raylı sistem araçları güvenli ve konforlu bir yolculuk imkânı sağlaması ve yük taşımacılığında ekonomik, verimli ve çevre odaklı fırsatlar sunması sebebiyle hem şehir içi hem şehirlerarası ulaşımda yaygın olarak tercih edilmektedir. Bu nedenle küresel ölçekte raylı sistem araçlarına yapılan yatırımlar hızla artmaktadır. Ülkemizde de demiryolu ve kentiçi ulaşım sektörlerinde artan kamu yatırımlarına paralel olarak önemli ölçüde çeken ve çekilen araç ihtiyacı bulunmaktadır. Bu doğrultuda kaynakların yurt dışına çıkışının önüne geçilmesi, yerli raylı sistem araç sanayiinin gelişimi ve üretilen araçların ve demiryolu araç bileşenlerinin ihracatının artırılmasıyla ülke ekonomisine katkı sağlanması önem arz etmektedir.

Ülkemizde farklı nitelikte raylı sistem aracı üreten firmalar bulunmasına rağmen kapasite kullanım oranları oldukça düşük düzeyde kalmakta, çoğunlukla yabancı firmaların lisanslarıyla araç üretilmektedir. Bu kapsamda ülkemizde raylı sistem araçlarının yerli üretiminde önemli bir kapasite oluşmakla birlikte söz konusu üretim kabiliyetleri farklı firmalara dağılmış durumdadır.

Raylı sistem araçlarında yerli üretimin geliştirilmesine ilişkin önemli çabalar bulunmasına rağmen bu konuda koordinasyon görevi üstlenerek üretim ve talep planlaması yapabilecek yetkilere sahip bir yapı bulunmadığından raylı sistem araçlarının temininde belediyeler ile kurum ve kuruluşların birbirinden bağımsız hareket ederek araç temin ettikleri görülmektedir. Öte yandan, raylı sistem araçlarının yerli ve milli şekilde ulusal ve uluslararası standartlara uygun olarak üretilmesi amacıyla kurulan ve yapılanmasını tamamlayan TÜRASAŞ'ın milli demiryolu sanayisini hızlı bir şekilde geliştirmesi ve demiryolu araçları imalat sanayiinde küresel ölçekte bir marka konumuna gelmesi hedeflenmektedir.

Bu doğrultuda, TÜRASAŞ bünyesinde 160 km/sa hıza uygun Milli Elektrikli Tren Seti prototipinin montajı ve fabrika testleri tamamlanmış olup sertifikasyon çalışmalarının bitmesini müteakip iki tren seti TCDD Taşımacılık AŞ'ye teslim edilmiştir. Bu projeye geliştirilen altyapı, teknoloji ve yetkinlikle 225 km/sa hıza çıkabilen Milli Hızlı Tren Seti projesinin 2024 yılında hayata geçirilmesi hedeflenmektedir. 2021 yılında tasarım ve prototip çalışmalarına başlanılan Milli Banliyö Tren Seti projesinin 2024 yılında tamamlanarak üretilen setlerin Gaziray projesinde kullanılması planlanmaktadır.

TÜRASAŞ tarafından geliştirilen milli elektrikli lokomotifin tasarım ve prototip çalışmaları devam etmektedir. TÜRASAŞ bünyesinde yabancı firma lisansı ile elektrikli ve dizel lokomotif üretilmekte olup söz konusu projelerden elde edilen tecrübenin milli elektrikli lokomotif üretiminde kullanılması hedeflenmektedir. Mevcut durumda TÜRASAŞ tarafından

tasarım, sertifikasyon ve imalat süreçleri tamamlanan yeni nesil milli yük vagonlarının dış pazarlardaki payının artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

b) Amaç

Demiryolu ulaştırması ve kentçi ulaşımında ihtiyaç duyulan raylı sistem araçlarının yerli imkânlarla tasarımı ve üretimi ile kritik bileşenlerindeki yerlilik oranının artırılması, yerli sanayi Ar-Ge, tasarım ve üretim kabiliyetlerinin geliştirilmesi, her türlü raylı sistem araçlarının ve alt bileşenlerinin imalatı ile bakım ve onarımının yapılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu alımlarının raylı sistemlerde yerli üretimi daha etkin destekleyecek şekilde kullanılması sağlanacak, tasarım ve Ar-Ge faaliyetleri teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.476)		
Tedbir 476.1. Mahalli idareler tarafından yapılan alımlar da dâhil olmak üzere raylı sistem araç alımlarında yerli üretimi destekleyecek çerçeve şartname oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Uluslararası şartnameler incelenerek mevcut durum analizi yapılacaktır.
Tedbir 476.2. Raylı sistem araçları üretiminde dışa bağımlılığı azaltacak mevzuat düzenlemeleri hazırlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Raylı sistem araçları ve alt komponentlerinde ürün bazlı yerli üretim şartları tanımlanacaktır.
Tedbir 476.3. Ar-Ge çalışmaları desteklenecek, güvenliği artıran ve çevresel olumsuzlukları azaltan projelere öncelik verilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Dizel Motor CNG Dönüşüm Projesi'nde tasarım çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Tır Dorsesi Taşıma Vagonu tasarım çalışması tamamlanacaktır. 3. UAİS Tipi Askeri Araç Taşıma Vagonu tasarım çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 476.4. Raylı sistem araç ve bileşenlerinin temininde yerli üreticinin karşılabileceği kur kaynaklı riskin azaltılmasına yönelik finansal model ve ihale mevzuat çalışması yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Yerli üreticiyi kur risklerine karşı koruyacak finansal modeller geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 476.5. Yerli üretim raylı sistem araçlarının ihracat imkânlarının artırılması için finansal destek mekanizmaları kurulacak ve tanıtım faaliyetleri desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Raylı sistem araçlarının ihracatına yönelik yurt dışı pazarlama, iletişim, fuar etkinlikleri kapsamında çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 476.6. Raylı sistem araçlarının yerli üretiminde mevcut tasarım, Ar-Ge ve üretim kabiliyetlerine ilişkin envanter çalışması yapılacak, orta vadede oluşması beklenen talep ve ihtiyaçlar belirlenerek mahalli idareler de dâhil olmak üzere yerli raylı sistem araçlarının tedarik edilmesi yönünde gerekli düzenleme ve finansal tedbirler hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Mevcut tasarım, Ar-Ge ve üretim kabiliyetlerine ilişkin devam eden envanter çalışması tamamlanarak düzenli periyotlarla güncellenecektir.

Tedbir 476.7. TÜRASAŞ bünyesinde devam eden yerli tasarım ve prototip çalışmaları tamamlanarak demiryolu sektörünün raylı sistem araç ihtiyacı karşılanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Milli Elektrikli Tren Seti (225 km/s) Projesi'nde tasarım çalışmaları tamamlanacaktır.
Ülkemizde üretilen raylı sistem araç ve bileşenlerinin sertifikalandırılabilmesi için dışa bağımlılığı ortadan kaldıracak çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.477)		
Tedbir 477.1. Yurt dışındaki test merkezlerine ve onaylanmış kuruluşlara bağımlılığın azaltılması için mevcut yerli test sistemlerinin kurulmasına ve yerli onaylanmış kuruluş görevlendirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Karşılıklı İşletilebilirlik Yönetmeliği'nin ilgili Avrupa Komisyonu tarafından onaylanması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 477.2. Ülkemizde Karşılıklı İşletilebilirlik Teknik Şartnamesinin geçerli olmadığı yurt içi hatlarda işletilecek araçlar için ulusal kurallar belirlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Ulusal kurallar belirlenip yayınlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Hizmete Alınan TÜRASAŞ Marka Çeken Lokomotif ve Tren Seti Sayısı	Adet	0	3	6
Elektrikli Çeken (Anahat Lokomotifi + Tren Seti) Araç Sayısının Toplam Çeken Araç Sayısına Oranı	Yüzde	32	32	32

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.2. Öncelikli Gelişme Alanları

2.2.2.1. Tarım ve Gıda

a) Mevcut Durum

Dünyada yaşanan jeopolitik krizlerin neden olduğu girdi maliyet artışları ve tedarik zincirlerindeki aksamaların tarım ürünleri üretim ve ticareti üzerindeki olumsuz etkileri ile iklim değişikliği sonucu sıklığı ve etkisi artan aşırı hava koşulları küresel ölçekte gıda güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum, tarım ve gıda ürünlerinde ülkelerin kendine yeterliliğini sağlamaya ve gıda stoklarını artırmaya yönelik politikalara yönelmesine neden olmaktadır.

Tarım sektöründe üretimin planlanması, verimliliğin artırılması, iklim değişikliğinden kaynaklanan olumsuzluklarla mücadele edilmesi, teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması yanında toplumun yeterli ve dengeli beslenebilmesi için gıdaya erişimin kolaylaştırılması günümüz dünyasında önemini korumaktadır.

2022 yılında yüzde 1,3 oranında artan tarımsal üretimin 2023 yılında yüzde 1,1 büyüyeceği tahmin edilmektedir. Tarımsal katma değer GSYH içindeki ağırlığı 2022 yılında yüzde 6,5 seviyesinde gerçekleşmiş olup 2023 yılında bu oranın yüzde 6,9'a yükselmesi beklenmektedir.

2022 yılında yüzde 15,8 olan tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı, Haziran 2023 itibarıyla yüzde 14,2'ye gerilemiş olup yıl genelinde bu oranın yüzde 14,5 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2022 yılında tarım ve gıda ürünlerindeki ihracat önceki yıla göre yüzde 13,6 oranında artarak 25,7 milyar dolar, ithalat ise yüzde 26,1 oranında artarak yaklaşık 22,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ocak- Ağustos 2023 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre, ithalatta bitkisel üretim dışındaki tüm alt sektörlerde, ihracatta ise hayvancılık ve ormancılık dışındaki alt sektörlerde artış gerçekleşmiştir.

Toplam tarım ve gıda ürünleri ithalatında 2022 yılı itibarıyla yüzde 44,8 oranındaki payla Rusya, Brezilya ve Ukrayna ilk üç sırada yer almaktadır. Bitkisel ürün ihracatında Rusya ve Almanya, hayvansal ürünlerde BAE ve Irak, orman ürünlerinde Suriye ve Almanya, balık ürünlerinde Rusya ve İtalya, gıda ürünlerinde ise Irak ve Almanya önde gelen ülkelerdir.

TABLO II: 7- Tarım Sektöründe Büyüme, İstihdam ve Dış Ticaret Göstergeleri

Gösterge	Yıllar					Yüzde Değişim		
	2020	2021	2022	2022 (1)	2023 (1)	2020-2021	2021-2022	2022-2023 (1)
Katma Değer (2)								
Tarım (3)	118 468	114 866	116 325	30 017	30 092	-3,0	1,3	0,3
Katma Değer (4)								
Tarım (3)	336 737	401 537	972 302	212 406	368 868	19,2	142,1	73,7
Tarımsal GSYH (Yüzde)	6,7	5,5	6,5					
İstihdam (5)								
Tarım İstihdamı (3)	4 737	4 948	4 866	4 673	4 423	4,5	-1,7	-5,7
Tarım İstihdamı (Yüzde)	17,7	17,2	15,8	15,5	14,2			
İthalat (6)								
Bitkisel Üretim	9 031	11 176	14 049	9 886	9 468	23,7	25,7	-4,2
Hayvancılık	510	409	282	149	656	-19,9	-31,0	341,5
Ormancılık	85	109	133	92	95	27,4	22,2	2,8
Balıkçılık	33	49	71	33	36	46,7	44,4	9,2
Gıda Ürünleri ve İçecek	4 863	6 009	7 856	5 051	5 834	23,5	30,8	15,5
Toplam	14 523	17 750	22 391	15 211	16 089	22,2	26,1	5,8
İhracat (6)								
Bitkisel Üretim	5 458	6 603	6 453	3 877	4 712	21,0	-2,3	21,5
Hayvancılık	371	519	579	343	331	40,2	11,5	-3,8
Ormancılık	50	68	81	57	24	35,0	19,1	-58,4
Balıkçılık	555	651	656	455	498	17,3	0,7	9,4
Gıda Ürünleri ve İçecek	11 961	14 758	17 911	11 222	11 410	23,4	21,4	1,7
Toplam	18 394	22 600	25 680	15 954	16 974	22,9	13,6	6,4

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK

(1) Ocak-Ağustos Dönemi, (2) Zincirlenmiş Hacim, Milyon TL, (3) Katma değer ve istihdam verileri Ocak-Haziran 2023 dönemine ait olup 2022 yılı karşılaştırması da aynı bazda yapılmıştır. (4) Cari Fiyatlarla, Milyon TL, (5) Bin Kişi, (6) Milyon Dolar

Not: Dış ticaret verilerinde ISIC Rev.3 esas alınmıştır.

5 Nisan 2023 tarihli ve 32154 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 7442 sayılı Orman Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla tarım sektöründe planlı üretime geçilmesi amacıyla 5488 sayılı Tarım Kanununun bazı maddelerinde düzenlemeler yapılmıştır. 14 Eylül 2023 tarihli ve 32309 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Tarımsal Üretim Planlanması Hakkında Yönetmelik ile planlı üretimin gerçekleştirilmesine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Yönetmelikle Tarım ve Orman Bakanlığına tarım ürünlerinin arz ve talep miktarları ile yeterlilik derecelerini dikkate alarak ürün veya ürün grupları itibarıyla tarım havzası veya işletme bazında asgari ve azami üretim miktarlarını belirleme yetkisi verilmiştir. Bakanlıkça belirlenen ürün veya ürün

gruplarının üretimine başlanmadan önce Bakanlıktan izin alınacağı, izin alınmadan üretim yapılması durumunda belirli yaptırımlar uygulanacağı hüküm altına alınmıştır.

7442 sayılı Kanunla ayrıca sözleşmeli üretimin yaygınlaştırılmasında en önemli sorunlardan biri olan sözleşme tarafları arasındaki uyumsuzlukların kolaylıkla çözülebilmesi amacıyla uzman arabulucu ve basit yargılama usulü mekanizmasının uygulamaya konulmasına yönelik düzenleme yapılmıştır. 15 Eylül 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Sözleşmeli Üretimin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikle tarımsal üretim sözleşmelerinde yer alan tarafların haklarının korunması ve sorumluluklarının belirlenmesi için sözleşmenin taraflarında aranacak vasıflar, sözleşmeye konu ürünün teslim ve tesellüm koşulları, fiyat ve miktardaki değişim oranları gibi hususlara ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir.

Bununla birlikte, söz konusu Kanunla çeşitli nedenlerle boş bırakılan tarım arazilerinin tarımsal üretime kazandırılmasına yönelik düzenleme uygulamaya konulmuştur. Bahse konu düzenleme kapsamında, mülkiyeti gerçek ve tüzel kişilere ait olup üst üste iki yıl süreyle işlenmeyen tarım arazilerinin, kira geliri arazi maliklerine ait olmak üzere ve arazinin vasfının değiştirilmemesi ve kira bedelinin rayiç bedelden aşağıda olmaması kaydıyla Bakanlık tarafından kiraya verilmesi hüküm altına alınmıştır.

Bahse konu Kanun değişikliği ile ayrıca Türkiye’de lif, tohum ve sap üretiminin yanı sıra ilaç etkin maddesi elde etmeye yönelik çiçek ve yaprak üretimi amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığından izin alınması koşuluyla kenevir yetiştiriciliği yapılmasına imkân tanınmıştır. TMO’ya ilaç etkin maddesi üretimi amaçlı kenevir yetiştiriciliği ve işlenmesini yapma ve yaptırma görevi verilmiştir.

Tarım ürünleri fiyat seviyesinin sağlıklı oluşması adına gıda arz zincirine ilişkin kayıt sisteminin güçlendirilmesi, lisanslı depoculuğun yaygınlaştırılması, yaş meyve-sebze tedarik zincirinde lojistik altyapının ve yatırımların iyileştirilmesi, paketleme, nakliye, depolama ve perakende satışta uyulması gereken standartların belirlenmesi ile toptancı hallerinin etkin çalıştırılmasına ve modernizasyonunun sağlanmasına ilişkin çalışmaların sürdürülmesi beklenmektedir.

Tarım sektörünün daha iyi yönlendirilebilmesi için tarım envanterinin oluşturulması yanında mevcut bilgi sistemlerinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda Tarım ve Orman Bakanlığı ve TÜİK arasında imzalanan protokol ile tarım sayımının yapılmasına ilişkin kurumsal sorumluluklar belirlenmiştir. Tarım envanterinin oluşturulması ile birlikte önümüzdeki süreçte rekolte tahmini ve üretim planlamasının yapılmasında tarım bilgi sistemlerinden en yüksek seviyede yararlanılması amacıyla mevcut sistemlerin yazılım ve donanım altyapısının iyileştirilmesi hedeflenmektedir.

Tarım Arazileri ve Sulama

2022 yılı itibarıyla 23,9 milyon hektar tarım arazisinin 16,5 milyon hektarını ekilen, 3 milyon hektarını nadasa bırakılan, 718 bin hektarını sebze yetiştirilen ve 3,7 milyon hektarını ise meyve, zeytin ağaçları ve bağcılık için ayrılan alanlar oluşturmaktadır.

Tarım arazilerinin korunması ve etkin kullanılmasına yönelik arazi kullanım planlarının tamamlanması, toprak veri tabanının oluşturulması, erozyonla mücadelenin etkinleştirilmesi, karbon salımını azaltacak toprak işleme yöntemlerinin yaygınlaştırılması, toprakların organik madde içeriklerinin artırılması ve toprak yönetiminde koordinasyonun güçlendirilmesi öncelikli konular arasında yer almaktadır.

Tarım amaçlı arazi ediniminin kolaylaştırılması, tarımsal arazi piyasasının düzenlenmesi, mülkiyetten kaynaklanan ihtilafların giderilmesi, tarımsal üretimde kullanılan arazilerin üretime kazandırılması ve işletme ölçeklerinin artırılmasına yönelik kurumsal ve hukuki düzenleme ihtiyacı devam etmektedir.

Tarım sektörünün önemli sorunlarından birisi olan çok parçalı arazi yapısının ortaya çıkardığı küçük tarım parsellerinin uygun ölçeğe getirilmesi amacıyla hız verilen arazi toplulaştırma çalışmalarında tescil işlemleri gerçekleştirilerek toplulaştırması tamamlanan alanın 2023 yılı sonunda 7,3 milyon hektara ulaşması beklenmektedir. On Birinci Kalkınma Planı döneminde arazi toplulaştırma konusundaki hedeflerin üzerinde gerçekleşme sağlanmıştır. 2024 yılında ise 700 bin hektar alanda toplulaştırma çalışmasının başlatılması ve 603 bin hektar alanda tescil işlemlerinin tamamlanması planlanmaktadır.

Kentleşme ve sanayileşme gibi tarım dışı sektörlerden gelen talepler nedeniyle arazi ihtiyacı giderek artmakta olup tarım, orman, çayır ve mera alanlarındaki koruma-kullanma dengesinin sağlanması için arazi kullanım planlarının hazırlanmasına yönelik çalışmalar hızlandırılmıştır. 2023 yılında arazi kullanım planlarının hazırlanması amacıyla 941 bin hektar alanda detaylı toprak etütleri ve haritalandırılma çalışmalarının tamamlanması beklenmektedir.

Su kaynaklarının büyük bir kısmının tarımda kullanıldığı, su kaynaklarının sınırlı olmasına rağmen gıda ihtiyacının arttığı göz önüne alındığında, son yıllarda gıda üretiminin artırılmasında sulama tarımının yaygınlaştırılması ile verimli sulama sistem ve tekniklerinin rolü daha da önem kazanmıştır. Bu kapsamda bir yandan sulamaya açılan alanların genişletilmesine yönelik çalışmalar yürütülürken diğer yandan eski kanal ve kanaletli sulama sistemleri yenilenerek kapalı sistem borulu sulama sistemlerine dönüştürülmekte ve tarımda suyun verimli kullanılmasına yönelik tedbirler alınmaktadır.

2022 yılı sonu itibarıyla toplam alan 6,96 milyon hektar sulamaya açılmış, DSİ tarafından 67 sulama tesisi inşaatı tamamlanarak işletmeye alınmış ve toplam sulama tesisi sayısı 3.124'e ulaşmıştır. Sulamaya açılan alanın 2023 yılı sonunda 7,1 milyon hektara ulaşması beklenmektedir.

TABLO II: 8- DSİ Tarafından İnşa Edilen Sulama Tesislerinin İşletme Sahipliği (2022)

İşletmeden Sorumlu Kuruluş	Sulama Tesisi Sayısı
DSİ	261
Su Kullanıcı Teşkilatları ve Mahalli İdareler	1 382
Bedeli Karşılığında DSİ'ce İnşa Edilip Çeşitli Kurumlarca İşletilen Sulamalar	29
Yeraltı Suyu (YAS) Sulama Kooperatifleri	1 452
TOPLAM	3 124

2022 yılında yenilemesi yapılan brüt sulama alanı 39 bin hektara ulaşmış olup Yatırım Programında toplam 21 sulama tesisini kapsayan 131 bin hektarlık sulama alanında yenileme çalışmaları, yaklaşık 900 bin hektar alanda yenileme projelerinin planlama ve proje aşamaları devam etmektedir.

DSİ tarafından geliştirilen sulama sistemlerinin 2022 yıl sonu itibarıyla yüzde 33'ü klasik sistemlerden, yüzde 34'ü kanaletli sulama sistemlerinden, yüzde 33'ü ise borulu sistemlerden oluşmaktadır. DSİ tarafından yeni yapılacak projelerin borulu sistemle inşa edilmesi ve eski sulama sistemlerinin yenilenmesiyle gelecekte borulu sulama sistemlerinin

oranının artarak tarımda önemli miktarlarda su tasarrufunun sağlanacağı tahmin edilmektedir.

Tarımda suyun kullanım miktarını esas alan yöntemlere göre fiyatlandırılması ile kullanılan su miktarına göre ücretlendirme yapılarak etkin su kullanımının sağlanması ve aşırı su kullanımının önlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, işletmedeki mevcut sulama şebekelerine sayaç takılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

2023 yılı itibarıyla sulama suyu kalite kriterlerini sağlayacak niteliği haiz artırılmış atıksuların sulamada yeniden kullanılmasına yönelik araştırma ve geliştirme çalışmalarına başlanmış olup bu çalışmaların sulama suyundan elde edilecek tasarruf miktarının artırılarak tarımda suyun etkin ve verimli kullanılmasına katkıda bulunacağı öngörülmektedir.

Bitkisel Üretim

Küresel gelişmeler çerçevesinde gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla tarımsal üretimi artırabilmek için öncelikle ekilebilir alanların ve nadas alanlarının boş kalmasının engellenmesi, üretimde verimliliğin artırılması ve ithal tarım ürünlerinin ülke içinde üretilebilmesine yönelik faaliyetlerin önemi daha da artmıştır.

TÜİK tarafından açıklanan bitkisel üretim birinci tahminlerine göre 2023 yılında üretim miktarlarının, bir önceki yıla göre tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde yüzde 4,8, sebzelerde yüzde 1,9 ve meyveler, içecek ve baharat bitkilerinde yüzde 0,3 oranında artması beklenmektedir.

Tahıl ürünleri üretim miktarlarının 2023 yılında bir önceki yıla göre yüzde 2,1 oranında artarak yaklaşık 39,5 milyon ton olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Tahıllarda piyasa istikrarının sağlanmasına yönelik dış ticaret önlemleri dâhil olmak üzere gerekli tedbirler uygulanmaya devam edilmektedir.

Devam etmekte olan Rusya-Ukrayna savaşının küresel etkileri tarım sektöründe de kendini göstermeye devam etmektedir. Rusya'nın Tahıl Koridoru Anlaşması'ndan çıkması küresel piyasalarda tahıl fiyatlarının artması riskini ortaya çıkarmıştır.

Jeotermal kaynakların etkin bir şekilde değerlendirilerek bitkisel üretim miktarının artırılması amacıyla organize tarım bölgeleri yatırımlarına hız verilmiştir. 2024 yılında toplam 645 hektar alanda sera kurulumuna yönelik altyapı çalışmaları başlatılarak en kısa sürede yatırımcıların kullanımına sunulması planlanmaktadır.

Bitkisel üretim sektöründe yerel çeşitlerin ve bitki gen kaynaklarının korunması, biyoteknoloji, ıslah, çeşit geliştirme, etkin piyasa denetimi, sertifikalı tohumluk üretimi ve kullanımı ile yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla altyapının iyileştirilmesine yönelik kamu yatırımları hızlandırılmış olup bu alanlarda kamu ile özel sektörün etkin işbirliğinin sağlanması konusunda çalışmalar devam etmektedir.

Tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirliğin temini açısından organik tarım, iyi tarım uygulamaları, tıbbi ve aromatik bitkiler alanında yetiştiriciliğin geliştirilmesi, ihracatın artırılması, izlenebilirliğin iyileştirilmesiyle kurumsal kapasitenin geliştirilmesine ilişkin çalışmalara devam edilmektedir. Hem üretici gelirlerinin artırılması hem de katma değerli ürünlerin ekonomiye kazandırılması açısından önem taşıyan yöresel ve coğrafi işaretli tarımsal ürünlerin tespit ve sertifikalandırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülmektedir.

Hayvancılık

Türkiye’de hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli aile işletmesi niteliğinde olup son yıllarda uygulanan projelerle orta ve orta-büyük ölçekli işletme sayılarında önemli artışlar görülmüştür.

2022 yılı itibarıyla yaklaşık 16,9 milyon baş olan sığır mevcudunun yüzde 43,5’i kültür melezi, yüzde 49,2’si ise saf kültür ırklarından oluşmaktadır. 44,7 milyon baş olan koyun mevcudunun içerisinde yerli koyun ırklarının oranı yüzde 91,1 gibi yüksek bir seviyededir.

Hayvan niteliğindeki iyileşmeye bağlı olarak 2017 yılında 1,4 milyon ton olan et üretimi yüzde 52,2 oranında artarak 2022 yılında yaklaşık 2,2 milyon tona ulaşmıştır. Hayvancılıkta sağlanan gelişmeler kapsamında 2019 yılında azalışa geçen toplam canlı sığır ithalatı 2022 yılında da bir önceki yıla göre yüzde 55,3 oranında azalarak yaklaşık 117 bin baş olarak gerçekleşmiştir.

2017 yılında 20,7 milyon ton olan süt üretimi yüzde 4,2 artarak 2022 yılında yaklaşık 21,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Süt üretiminin teşviki amacıyla tarımsal destekleme bütçesi kapsamında sağlanan desteklerin artırılarak devam ettirilmesi planlanmaktadır.

Tavuk eti üretimi 2017 yılındaki 2,1 milyon ton seviyesinden yüzde 13,1 artışla 2022 yılında 2,4 milyon tona yükselmiştir. Aynı dönemde tavuk eti ihracatı 279 bin ton seviyesinden yüzde 95,7 oranında artarak 2022 yılında 546 bin tona yükselmiştir.

TABLO II: 9- Başlıca Hayvancılık Göstergeleri

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Sığır Varlığı (Bin Baş)	15 944	17 043	17 688	17 965	17 851	16 852
Kültür	7 805	8 419	8 560	8 838	8 825	8 296
Melez	6 536	7 030	7 555	7 594	7 641	7 325
Yerli	1 603	1 593	1 574	1 533	1 385	1 231
Koyun Varlığı (Bin Baş)	33 678	35 195	37 276	42 127	45 178	44 688
Yerli	31 257	32 513	34 199	38 580	41 183	40 729
Merinos	2 420	2 682	3 077	3 547	3 995	3 959
Keçi Varlığı (Bin Baş)	10 635	10 922	11 205	11 986	12 342	11 578
Manda Varlığı (Bin Baş)	161	178	184	192	186	172
Süt Üretimi (Bin Ton)	20 700	22 121	22 960	23 504	23 200	21 563
Et Üretimi (Bin Ton)	1 440	1 662	1 741	1 786	1 952	2 191
Yumurta Üretimi (Milyon Adet)	19 281	19 644	19 898	19 788	19 298	19 809
Tavuk Eti Üretimi (Bin Ton)	2 137	2 157	2 138	2 136	2 246	2 418
Bal Üretimi (Bin Ton)	115	108	109	104	96	118
Canlı Sığır İthalatı (Bin Baş)	894	1 461	688	401	262	117
Damızlık Sığır	113	116	16	17	24	23
Besilik Sığır	666	1 212	665	384	238	94
Kasaplık Sığır	115	133	7	0	0	0
Tavuk Eti İhracatı (Bin Ton)	279	333	309	414	413	546

Kaynak: TÜİK, ESK

Et ve süt ihtiyacının yurt içinden sürdürülebilir şekilde karşılanması amacıyla hayvan varlığının artırılmasına, niteliğinin geliştirilmesi için suni tohumlama çalışmalarının yaygınlaştırılmasına ve hayvancılık işletme ölçeklerinin büyütülmesine yönelik destekleme programları sürdürülmektedir. Sektörün desteklenmesinde et ve süt üretiminde dengeli bir artışın sağlanması amacıyla etçi ve kombine tip sığır yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması öncelikli konular arasında yer almaktadır.

Yem bitkileri üretiminin talebi karşılayabilmesi için meraların kalite ve verimliliğinin artırılmasına yönelik ıslah çalışmalarına hız verilmiştir. Mera tespit ve tahdit çalışmaları

tamamlanmış olup meraların yetiştiriciler tarafından etkin kullanımının sağlanması ile kaba yem üretimi ve işlenmesine yönelik altyapı destekleri sürdürülmektedir. Otlatmaya yardımcı yapıların inşasının da ıslah projelerine dâhil edilerek mera ıslah çalışmalarının bütüncül bir çerçevede yürütülmesi planlanmaktadır.

Hayvan hastalıkları ve zararlıları ile daha etkin mücadele edilebilmesi amacıyla aşı üretiminde miktar ve kalitenin artırılabilmesi için özel sektörle işbirliği kapsamında aşı geliştirme merkezinin kurulmasına yönelik olarak en uygun modelin belirlenmesi için çalışmalara devam edilmektedir.

Veteriner tıbbi ürünlerin tüm kalite kontrol testleri ve analizleri ile hayvanlarda yapılması gereken farmakolojik, toksikolojik ve güvenlik çalışmalarının yürütüleceği veteriner tıbbi ürünler konusunda uzmanlaşmış, bağımsız ve uluslararası akreditasyona sahip bir kurumun kurulması planlanmaktadır. Bu kapsamda yatırım programında yer alan Veteriner Ürünleri Kontrol Merkezinin Kurulması Projesiyle söz konusu kurumun altyapısının inşasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

Veteriner aşlarının tamamının yurt içinde üretiminin sağlanabilmesi amacıyla aşı suş bankası ve Ar-Ge altyapısına sahip bir aşı üretim merkezi kurulacaktır. Aşı üretim merkezinin projelendirilmesinde özel sektörün üretim kapasitesi ve kamu özel sektör işbirliği imkânlarının dikkate alınması önem taşımaktadır.

Su Ürünleri

Dünya genelinde su ürünleri üretimi geçmişte daha çok avcılık yoluyla yapılırken nüfusun artması, doğal kaynakların giderek azalması ve birim alanda daha fazla üretime imkân sağlaması nedeniyle yetiştiricilik yoluyla gerçekleştirilen üretimin payı son yıllarda giderek artmaktadır.

Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konum ve doğal kaynaklar, su ürünleri sektörü açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Sulama ve enerji amacıyla yapılan gölet ve barajlara bağlı olarak su ürünleri yetiştiriciliği yapılabilecek alan artmaktadır.

2022 yılında su ürünleri üretimi 849,8 bin ton olarak gerçekleşmiş olup bunun yüzde 35,5'i deniz avcılığı, yüzde 3,9'u iç su avcılığı ve yüzde 60,6'sı yetiştiricilik üretiminden oluşmaktadır. Avcılık ve yetiştiricilik dâhil toplam su ürünleri üretiminin yüzde 21,1'i iç sularda gerçekleştirilmiştir. Avcılık üretimi yıllar itibarıyla dalgalanma gösterirken yetiştiricilik üretiminde istikrarlı bir artış eğilimi görülmektedir. 2017 yılında 277 bin ton olan su ürünleri yetiştiriciliği yüzde 86,2 artışla 2022 yılında 515 bin tona yükselmiştir. İç sularda alabalık, denizlerde ise çipura, levrek ve özellikle son dönemde Türk somonu üretiminde önemli artışlar görülmüştür. 2022 yılı itibarıyla 526 bin ton/yıl kapasiteli 533 deniz balıkları yetiştiriciliği tesisi, 259 bin ton/yıl kapasiteli 1.829 iç su balıkları yetiştiriciliği tesisi olmak üzere 785 bin ton/yıl kapasiteli 2.382 su ürünleri yetiştiriciliği tesisi faaliyet göstermektedir.

2017 yılında 451 milyon dolar olan balıkçılık ihracat tutarı yüzde 45,6 artışla 2022 yılında 656 milyon dolar, dönem sonunda su ürünlerinin toplam tarımsal ihracattaki payı da yüzde 2,6 olarak gerçekleşmiştir.

Su kaynaklarının korunması, sürdürülebilir işletilmesi ve yasadışı avcılıkla mücadele edilmesi kapsamında deniz ve iç sulardaki av sahalarında, karaya çıkış noktaları dâhil olmak üzere tüm güzergâh, tesis, balık halleri, balık unu ve yağı fabrikaları, perakende satış yerleri ve soğuk hava depolarında çapraz denetimler yapılmaktadır. Kontrol teknelerinin ulaşamadığı durumlarda drone ve insansız hava aracı (İHA) da kullanılarak denetimlerin etkinliğinin artırılması sağlanmaktadır.

Su kaynaklarında mevcut stokların korunması ve sürdürülebilir işletilmesi amacıyla 2022 yılında 76,4 milyon yavru balık su kaynaklarına bırakılmıştır. Bunun yanı sıra 2022 yılında 53,6 bin ton/yıl kapasiteli su ürünleri yetiştiricilik alanı yatırıma açılmış olup 2023 yılında bu alanın 55 bin ton/yıl seviyesine çıkması öngörülmektedir. Türkiye karasularında yayılım gösteren istilacı balık türlerinin mevcut popülasyonlarının ve stoka katılım oranlarının düşürülmesi, sucul biyolojik çeşitliliğin ve stokların korunması, kaynakların sürdürülebilir ve rasyonel kullanımının sağlanmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca yapay resif tarlalarının oluşturulmasına yönelik çalışmalara 2024 yılında devam edilecek ve denizlerin terk edilmiş av araçlarından temizlenmesine yönelik faaliyetler hızlandırılacaktır.

Su ürünleri sektörünün gelişiminin sürdürülebilirliğini temin etmek üzere avcılık ve yetiştiricilikte üretim faaliyetleri ve yeni türlerin desteklenmesi amacıyla Ar-Ge çalışmalarına, su ürünleri araştırma enstitülerinin altyapılarının güçlendirilmesine, balıkçılık sektörünün en önemli altyapı ihtiyacı olan balıkçı barınaklarına yönelik onarımlara ve yeni barınakların inşasına devam edilmektedir.

Ormancılık

Ormanlarımız, sürdürülebilir orman yönetimi kriterleri ile birlikte koruma, rehabilitasyon, yeni yutak alanları oluşturma ve karbon depolama kapasitesini artırma yaklaşımı çerçevesinde modern ormancılık tekniklerine uygun olarak yönetilmektedir. Ormancılık faaliyetleri ile iklim değişikliğinin neden olduğu kuraklık, sel, orman yangınları gibi afetlere karşı mücadele edilmekte, çölleşme ve arazi tahribatının dengelenmesine, biyoçeşitliliğin ve su kaynaklarının korunmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda 2023 yılında 40 bin hektar alanda bozuk orman alanı rehabilitasyonu, 14,5 bin hektar alanda ağaçlandırma çalışması ile 40 bin hektar alanda erozyon kontrolü faaliyetinin tamamlanması ve orman varlığının ülke yüzölçümünün yüzde 30'una ulaşması beklenmektedir.

Doğal afetlerin başında gelen orman yangınları, mal ve can kaybına yol açmaktadır. Orman varlığının azalmasıyla erozyon, sel, taşkın gibi afetler meydana gelmekte ve biyoçeşitlilik zarar görmektedir.

TABLO II: 10- Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Orman Yangınları

	İspanya		Yunanistan		Türkiye	
	Yangın Sayısı (Adet)	Yanan Alan (Hektar)	Yangın Sayısı (Adet)	Yanan Alan (Hektar)	Yangın Sayısı (Adet)	Yanan Alan (Hektar)
2017	13 793	178 234	1 083	13 393	2 411	11 993
2018	7 143	25 162	793	15 464	2 167	5 644
2019	10 883	83 963	657	9 153	2 688	11 332
2020	7 745	65 923	1 060	9 300	3 399	20 971
2021	8 780	87 880	1 250	108 418	2 793	139 503
On Yıl Toplamı (1)	107 312	942 870	9 103	321 810	27 150	226 846
Bir Yangında Yanan Ortalama Alan (Hektar)		8,79		35,35		8,36

Kaynak: OGM, Avrupa Orman Yangını Bilgi Sistemi (EFFIS)
(1) 2012-2021 dönemini kapsamaktadır.

İklim değişikliğinin neden olduğu sıcaklıklarda artış ve hava neminde azalma ile orman yangını riski artmaktadır. 2021 yılında 139.503 hektar alan ile son 16 yılın toplamından daha fazla alan yanmıştır. Ülkemiz ile benzer iklim özelliklerine sahip İspanya ve Yunanistan'da 2012-2021 yılları arasında yangın vakası başına sırasıyla ortalama 8,79 ve 35,35 hektar orman alanı yanarken Türkiye'de 8,36 hektar orman alanı yanmıştır. 2022 yılında 2.160 yangında 12.799 hektar ve Eylül 2023 sonu itibarıyla 2.197 yangında 14.140 hektar orman alanı yanmıştır.

Orman yangınları ile mücadele kapasitesinin artırılması kapsamında ülkemiz kara ve hava araç filosunun artırılmasına, yangınlara müdahale süresinin kısaltılarak zararların en aza indirilmesine, yangınlarda görev alan personelin eğitilmesine yönelik tedbirler alınmaktadır. Bu kapsamda yangınlarla mücadelede kullanılan kara araçlarından arazöz, ilk müdahale ve su ikmal araçları, su tankeri ile diğer iş makinelerinin sayısının artırılmasına ve yangın söndürme uçak ve helikopterlerinin alımına yönelik çalışmalara devam edilecektir. Diğer taraftan orman yangınlarına karşı dayanıklılığın artırılması ve iklim değişikliğine bağlı artan orman yangını risklerine karşı daha etkin bir strateji geliştirilmesi, orman yangınlarına karşı mücadelede daha sistematik ve bütüncül bir yaklaşım benimsenerek yangınların neden olduğu ekolojik, ekonomik ve sosyal zararların en aza indirilmesi, yangınlarla mücadele kapasitesinin artırılması gibi amaçlar gözetilerek 2023 yılı içerisinde İklimle Dirençli Ormancılık Projesi başlatılmıştır.

Orman varlığının artırılmasına yönelik fidan üretim çalışmalarına devam edilmekte olup 2023 yılı içerisinde 260 milyon fidan üretimi gerçekleştirilecektir. Yine 2023 yılı içerisinde 4.150 km yeni orman yolu yapımının tamamlanması öngörülmekte ayrıca mevcut orman yollarının iyileştirilmesine de devam edilmektedir. Orman ekosistemlerinin sağladığı odun hammaddesi dışındaki defne, adaçayı, kekik, sumak gibi tıbbi ve aromatik bitkiler ile doğal mantarlar, doğal meyveler ve benzeri birçok odun dışı orman ürününün sürdürülebilir kullanımları kapsamında yapılan tespit, teşhis ve envanter çalışmaları doğrultusunda tür bazlı faydalanma planları hazırlanmış olup orman köylüleri tarafından söz konusu ürünlerin üretimleri sağlanarak ülke ekonomisine kazandırılması hedeflenmektedir.

Ormanların sağladığı hizmetlerden en uygun düzeyde faydalanılması için ekoturizm alanları ve rotaları oluşturularak hizmete sunulmuştur. İlk defa 2017 yılında tesis edilen ekoturizm alanları ve rotaları 2022 yılsonu itibarıyla 74'e ulaşmış olup bu sayının 2023 yılı sonuna kadar 98'e ulaşması öngörülmektedir.

7442 sayılı Orman Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 6831 sayılı Orman Kanununda yıkıntı veya inşaat atığı atmak ya da hafriyat veya çöp dökmek suretiyle ormanlara, doğal hayata ve çevreye verilen zararın orman suçu haline getirilerek cezalandırılmasına, orman köylülerinin gelir seviyelerinin artırılmasına yönelik tedbirlere, orman yangınlarında hayatını kaybeden kamu görevlileri ve yangın gönüllülerinin şehit statüsünde sayılmalarına, orman suçlarının önlenmesine yönelik hapis cezalarının sürelerinin ve para cezalarının miktarının artırılmasına ve ormancılıkta dijitalleşmeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

Avrupa Komisyonu tarafından sunulan ormansızlaşmadan arındırılmış ürünlere yönelik AB Tüzüğü teklifine ilişkin uzlaşma metni AP Genel Kurulunda onaylanmış ve AB Konseyi tarafından kabul edilerek 9 Haziran 2023 tarihinde yayımlanmıştır. Söz konusu Tüzük siğir eti, kereste, soya, palm yağı, kauçuk, kakao ve kahvenin yanı sıra deri, çikolata, mobilya, basılı kâğıt ürünleri ile palm yağı bazlı seçili türev ürünler gibi belirli yan ürünleri AB piyasasına ihraç eden tüm tacirler için zorunlu gereken özeni gösterme kuralları getirmektedir. Bu kapsamda tüm operatörler piyasaya sürecekleri ürünlerin, 31 Aralık 2020

tarihinden sonra ormansızlaşmış veya tahribata uğramış alanlarda üretilmediğini ve üretim ülkesinde yürürlükteki ilgili yasalara uygun olduğunu kanıtlamakla yükümlüdür.

Tarım Destekleri ve Piyasa Düzenlemeleri

Bitkisel üretimde destekler, Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli çerçevesinde ilçe düzeyinde belirlenen ürün listeleri esas alınarak uygulanmaktadır. Hayvancılıkta il ve bölge bazında ayrılaştırılmış bir destekleme modeline geçiş yapılmıştır. Su ürünlerinde ise kayıt dışılığın önlenmesi ve verimliliğin artırılmasına yönelik destekleme uygulamalarına devam edilmektedir.

2023 yılında 54 milyar TL olarak öngörülen tarımsal destekleme bütçesi yıl içinde yüzde 17,4 oranında artışla 63,4 milyar TL'ye yükselmiştir. Destekleme bütçesinin 2024 yılında, 2023 yılı başlangıç ödeneğine kıyasla yüzde 70 oranında artırılarak 91,6 milyar TL'ye çıkarılması öngörülmektedir.

TABLO II: 11- Tarımsal Destekleme Bütçesinin Dağılımı

Destekleme Konusu	Destekleme Bütçesi (1) (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			Artış (Yüzde)		Destekleme Bütçesindeki Payı (Yüzde)		
	2022	2023 (2)	2024 (3)	2023	2024	2022	2023 (2)	2024 (3)
Alan Bazlı Tarımsal Destek Ödemeleri	10 857	18 584	23 726	71,2	27,7	27,4	29,3	25,9
Alan Bazlı Ek Ödeme (4)	328	377	503	15,0	33,5	0,8	0,6	0,5
Mazot	3 135	11 392	16 100	263,4	41,3	7,9	18,0	17,6
Gübre	1 859	4 639	4 965	149,5	7,0	4,7	7,3	5,4
Sertifikalı Tohum ve Fidan Kullanımı	589	1 317	1 298	123,4	-1,5	1,5	2,1	1,4
Fındık	847	860	860	1,5	0	2,1	1,4	0,9
Verim Kaybı	831	0	0	-100,0	-	2,1	0	0
Alan Bazlı Ek Girdi	3 268	0	0	-100,0	-	8,2	0	0
Telafi Edici Ödemeler	834	1 336	2 030	60,2	52,0	2,1	2,1	2,2
Bitki Karantina Tazminatı	11	16	14	46,2	-10,7	0	0	0
Patates Siğili Desteği	8	0	0	-100,0	-	0	0	0
Çay Budama Tazminat ve Masrafları	814	1 320	2 016	62,1	52,7	2,1	2,1	2,2
Fark Ödemesi	9 524	7 759	24 890	-18,5	220,8	24,0	12,2	27,2
Hububat ve Bakliyat	6 188	1 716	18 425	-72,3	973,6	15,6	2,7	20,1
Çay	188	380	435	101,6	14,5	0,5	0,6	0,5
Arz Açığı Olan Ürünler (5)	3 147	5 663	6 030	79,9	6,5	7,9	8,9	6,6
Hayvancılık Destek Ödemeleri	9 753	15 406	19 740	58,0	28,1	24,6	24,3	21,6
Kırsal Kalkınma Amaçlı Tarımsal Destekleme (6)	1 825	6 307	7 900	245,5	25,3	4,6	10,0	8,6
Tarım Sigortası Destekleme Hizmetleri	3 856	5 200	12 750	34,9	145,2	9,7	8,2	13,9
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler (7)	2 993	8 788	518	193,6	-94,1	7,5	13,9	0,6
TOPLAM	39 642	63 379	91 554	59,9	44,5	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) 2022 yılında ilgili kurum bütçesi kesin hesap verileridir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

(4) Organik Tarım, İyi Tarım, Toprak Analizi, Beş Dekar Altındaki Küçük İşletme, Geleneksel Zeytin Bahçelerinin Rehabilitasyonu, Organik Organomineral Gübre desteğini kapsamaktadır.

(5) Kütlü pamuk, zeytinyağı, dane zeytin, ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, aspir ve dane mısıra verilmektedir.

(6) Bütçe tutarının 2022 yılında 550 milyon TL'si, 2023 yılında 2.988 milyon TL'si, 2024 yılında 2.200 milyon TL'si Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu hibe karşılığıdır.

(7) Sertifikalı tohum üretim, sertifikalı fidan üretim, tarımsal yayım danışmanlık Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA), Ar-Ge, lisanslı depoculuk, tarımsal sulama elektrik desteği, tarımsal sulama amaçlı su kullanım hizmet bedeli desteklerini kapsamaktadır.

Alan bazlı destekler arasında yer alan mazot, gübre, sertifikalı tohum ve fidan kullanımı, çay için yapılan fark ödemesi ile kırsal kalkınma amaçlı tarımsal destekler 2024 yılı bütçesinde en fazla artış öngörülen destek kalemleri olmuştur.

2023 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemeler ve 2024 Yılında Uygulanacak Sertifikalı Tohum Kullanım Desteğine İlişkin Cumhurbaşkanı Kararı 15 Eylül 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Karar kapsamında arpa, buğday, yulaf, çavdar, tritikale ve çeltik üreticilerine, 2023 yılına ait ve 2024 yılında ödenecek mazot ve gübre desteklerini 2023 yılı içerisinde kullanabilme imkânı tanınmıştır. Erken ödeme imkânından yararlanmak istemeyen çiftçilerin mazot ve gübre desteği ödemeleri ise 2024 yılı içerisinde aynı olarak yapılacaktır.

Tarımsal desteklemelerde etkinliğin sağlanması için desteklerin havza, ürün ve su kısıtı temelinde farklılaştırılarak bunların idare ve kontrolünün alan bazlı yapılmasına, çeşitli kurumlar tarafından uygulanan farklı destek programları arasında tamamlayıcılığın sağlanmasına, üretici veya işletmelerin gelir seviyelerinin desteklerde dikkate alınmasına öncelik verilmektedir.

Tarımsal destekleme sisteminde desteklenecek ürünler ve destekleme birim tutarlarının kurulacak bir sistemle düzenli olarak yapılacak etki analizlerinin sonuçlarına göre her yıl yeniden belirlenmesine, hayvancılık ve meyvecilik için uzun dönemli destekleme modelinin oluşturulmasına, ticari işletmeciliği destekleyecek tarımsal ve kırsal kalkınma yardımlarının önceliklendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Gıda

2022 yılı Küresel Gıda Güvenliği Endeksine göre Türkiye genel puanlamada 113 ülke arasında 49’uncu sırada yer almaktadır. Tarım ürünleri girdi fiyatlarındaki dalgalanmalar, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri, ulusal ve uluslararası ölçekte gıda tedarik zincirinde yaşanan aksaklıklar ve ülkelerin korumacı politikalara yönelik söylemleri vb. nedenlerle gıda sektöründe ülkemizde ve küresel boyutta sorunlar yaşanmaktadır. Yaşanan bu olumsuz gelişmelere karşın girdi ve navlun fiyatlarındaki dönemsel geri çekilmenin de etkisiyle dünya tarım ürünleri fiyatlarında düşüş yaşanmıştır. Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) Gıda Fiyat Endeksi Ağustos 2023’te bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 10,7 ve endeksin tarihi yüksek seviyeye ulaştığı Mart 2022’ye göre yüzde 24 azalmıştır.

Gıda tedarik zincirindeki bozulmalar, iklim değişikliği ve afetler, başta gübre olmak üzere tarımsal girdilere erişimde yaşanan aksaklıklar, üretim ve ihracat açısından önemli sorunlar olarak görülmektedir. Gıda güvenliği ve güvenilirliği perspektifinde sürdürülebilir üretime ve erişilebilir gıdaya yönelik politikalar izlenmeye devam edilmektedir. Birincil üretimden tüketime kadar gıda zincirinin her aşamasında gıda kayıplarını ve israfını azaltmak, gıda üretim ve ambalaj teknolojilerinin geliştirilmesi, gıda işleme süreçlerinin iyileştirilmesi önemli görülmektedir. Gıda güvenliğinin en önemli unsurlarından birisi olan hayvan hastalıklarıyla mücadele kapsamında aşılama önem verilmektedir. Bitkisel üretimde ilaç kullanımının azaltılması amacıyla bütüncül mücadele yöntemlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca gıda taklit ve tağşişi ile mücadele amacıyla gıda kontrol laboratuvar altyapılarının güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Üretimin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını bütüncül olarak ele alan, teknoloji kullanım düzeyi ve verimliliği yüksek, örgütlü, rekabetçi, arz-talep dengesi çerçevesinde planlı üretim yapılan, doğal kaynakları etkin ve sürdürülebilir kullanan, toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini sağlayan bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Tarım istatistikleri uluslararası standartlara uygun olarak geliştirilecek, tarım bilgi sistemleri tarımsal üretimin tüm süreçlerinin sağlıklı şekilde kayıt altına alınması ve izlenmesini temin edecek şekilde etkin işler hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.488)		
Tedbir 488.1. Tarımsal Üretici Kayıt Sistemi diğer kayıt sistemleriyle entegre edilerek iyileştirilecek ve tarım sayımıyla kapsamlı tarım envanteri oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), TÜİK	1. Mevcut idari kayıt sistemlerinde kayıtlı olmayan tarım arazileri ve bunların tasarruf durumu kayıt altına alınacaktır. 2. Ön tarama çalışmaları yürütülecek, soru formları ve veri giriş programları hazırlanacaktır. 3. Sayım personeline yönelik eğitim programı düzenlenecektir. 4. Kamuoyunun bilinçlendirilmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.
Tedbir 488.2. Tarım istatistiklerinin ve bilgi sistemlerinin iyileştirilmesi amacıyla fizibilite raporları hazırlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), TÜBİTAK, TÜİK	1. Tarım bilgi sistemlerinin iyileştirilmesine ilişkin yürütülen fizibilite çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 488.5. Ürün ve tarım parseli bazında asgari ve azami üretim alanları belirlenecek, çiftçi başvurularının, üretim izinlerinin ve ekim kontrolünün çerçevesi ortaya konulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Üniversiteler	1. Tarımsal Üretim Planlanması Kurulu oluşturulacak ve pilot illerde ürün bazında asgari ve azami üretim alanları belirlenecektir.
Dijitalleşme, yapay zekâ ve veriye dayalı iş modelleriyle akıllı tarım uygulamaları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.489)		
Tedbir 489.2. Akıllı tarım uygulamalarına yönelik yazılım ve ekipmanın yerli üretimi desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Dijital İklim Akıllı Tarım Teknolojilerinin Yaygınlaştırılması projesi kapsamında yüksek teknoloji tarım makineleri alımına hibe desteği sağlanacaktır.
Tarım arazilerinin korunması, sürdürülebilir kullanımı ve etkin yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.490)		
Tedbir 490.1. Tarımsal arazi kullanım planlarının hazırlanması tamamlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Altı ilde 2,4 milyon hektar tarım arazisinin detaylı toprak etütleri ve haritalandırılması yapılacaktır.
Tedbir 490.3. Tarım arazilerinin kullanımı etkin şekilde izlenecek, kullanılmayan araziler üretime kazandırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Üst üste iki yıl tarımsal üretim yapılmayan arazilerin tespiti ve kiralınmasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi amacıyla ikincil mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Tedbir 490.5. Arazi toplulaştırma çalışmalarına sulama yatırımlarıyla entegre bir şekilde devam edilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, DSİ, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	1. 700 bin hektar alanda arazi toplulaştırma çalışmaları başlatılacaktır. 2. 603 bin hektar alanda tescil işlemleri tamamlanacaktır.

<p>Tedbir 490.6. Tarım arazilerinde toprağın organik madde içeriğinin artırılması ile toprak erozyonu ve kirliliğinin önlenmesine yönelik uygulamalar desteklenecektir.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. 25 nehir havzasında belirlenmiş olan nitrata hassas bölgeler (NHB) ilan edilecektir. 2. NHB'lerde tarımsal kirliliği önlemeye yönelik tedbirleri içeren nitrat eylem planları uygulamaya konulacaktır. 3. Nitrat eylem planlarında yer alan faaliyetlerin etkinliğinin değerlendirilmesi amacıyla sulara tarım kaynaklı nitrat kirliliğini izleme çalışmaları yürütülecektir. 4. Tarımsal kirliliği önlemeye yönelik uygulamalar konusunda hizmet içi eğitimler ile çiftçi eğitim, yayım ve farkındalık faaliyetleri yürütülecektir. 5. Organik atıkların, toprak organik maddesinin artırılması amacıyla kullanım olanaklarının tespiti için Ar-Ge projeleri yürütülecektir.
<p>Bitkisel üretimde planlı üretime geçilecek, nitelikli genetik materyal kullanılarak verimin yükseltilmesi ve başta nüfusu yüksek büyükşehirlerde olmak üzere örtü altı yetiştiriciliğinin geliştirilmesi yoluyla üretim artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p.491)</p>		
<p>Tedbir 491.1. Bitkisel ürünlerin arz talep dengesi, tarım arazilerinin kabiliyet sınıflarına uygun kullanımı ve stratejik ürünlerin üretiminde kendine yeterliliğin sağlanması amacıyla üretim planlaması yapılacaktır.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Coğrafi bilgi sistemleri ile tarım parsellerinin sağlıklı bir şekilde izlenebilmesi için mevcut tarım bilgi sistemlerinde yazılım güncellemeleri yapılacaktır.
<p>Tedbir 491.3. Ürün kayıplarının ve lojistik maliyetlerin azaltılarak tüketicilerin tarım ürünlerine uygun fiyatla ulaşabilmelerini temin etmek üzere önemli tüketim merkezi kentlerin çeperlerinde kent tarımının geliştirilmesine özel önem verilecektir.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tarım Arazilerinin Kullanımının Etkinleştirilmesi Projesi kapsamında sebze üretiminin artırılması amacıyla 2 milyon dekar alanda tohum ve fide alımı desteklenecektir.
<p>Tedbir 491.4. Örtü altı yetiştiriciliğine yönelik mevcut seraların modernize edilmesine ve modern seraların kurulmasına yatırım ve işletme finansman desteği sağlanacak, jeotermal sera organize tarım bölgesi sayısı artırılabacaktır.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. 4 bin dekar atıl durumdaki seranın ekonomiyeye kazandırılması amacıyla örtü malzemesi temini desteklenecektir.
<p>Tedbir 491.5. Yurt içinde geliştirilen çeşitler kullanılmak suretiyle endüstriyel amaçlı kenevir üretimi artırılabacaktır.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), TMO</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bin hektar alanda kenevir yetiştiriciliği yapılacaktır.

Hayvansal üretimde verim ve kalite yükseltilecek, en önemli hayvansal üretim girdisi olan yem maliyetlerinin azaltılmasına yönelik mera ıslah çalışmalarına hız verilecek, ürün ve pazar çeşitliliği artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.492)		
Tedbir 492.1. Anaç hayvan sayısı artırılarak kırmızı et üretimindeki küçükbaş payının yükseltilmesi amacıyla küçükbaş hayvan yetiştiriciliği desteklenecektir	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Anaç vasfına ulaşan koyun ve keçiler için yetiştiricilere destekleme ödemesi yapılmaya devam edilecektir.
Tedbir 492.2. Süt fiyatlarının, büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiricilerinin maliyet ve gelirlerinin yanı sıra et ve süt üretim dengesi gözetilerek istikrarlı seyretmesi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Üretici maliyetleri ve süt fiyatları yakından takip edilerek süt-yem paritesinin üretimde sürdürülebilir seviyede kalmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 492.3. Mera ıslah çalışmaları otlatmaya yardımcı yapıların da kurulmasını içerecek şekilde bütüncül bir yaklaşımla sürdürülecek, yönetim (amenajman) planlarının etkin uygulanması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. 200 bin hektar alanda çayır mera alanında ıslah ve amenajman projesi uygulanacaktır.
Tedbir 492.4. Demografik dönüşümler ve kırsaldan göç neticesinde yeterince istifade edilmeyen meraların, orta ve büyük ölçekli besi ve süt sığırcılığı faaliyeti yürüten işletmelere münhasıran yem bitkileri üretimi amacıyla kiralama ve benzeri yöntemlerle kullanımını sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Meraların kullanımına ilişkin mevcut durumunun tespitine yönelik analiz çalışması yapılacaktır.
Tedbir 492.6. Arıcılıkta ürün çeşitliliği ve üretim artırılabilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Damızlık ana arı üretim ve ıslah çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 492.7. İpekböceği yetiştiriciliğinde ürün kalitesinin ve üretimin artırılması amacıyla yaş koza, ipekböceği tohumu ve modern tesis kurulumunun desteklenmesine devam edilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Yaş koza üretimi desteklenecektir.

Su ürünleri üretiminde sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla denetimler etkinleştirilecek, yetiştiricilik üretiminde doğal kaynaklar ve biyoçeşitlilik korunarak yapılacak yeni yatırımlar ile üretim ve ihracat artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.493)		
Tedbir 493.1. Su ürünleri kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve yasadışı avcılığın önlenmesi ile istilacı ve yabancı türlerin yayılımının önlenmesine yönelik kontrol, denetim ve izleme faaliyetleri etkin şekilde yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	1. Yasadışı su ürünleri avcılığının önlenmesine yönelik 155 bin denetim yapılacaktır. 2. Su kaynaklarından 200 bin m ² terk edilmiş av aracı temizlenecektir. 3. İç su kaynaklarında 70 milyon yavru balık ile balıklandırma yapılacaktır.
Tedbir 493.2. Ürün çeşitliliği ve markalaşma ile uluslararası rekabetçiliğin artırılması sağlanarak ihracat gelirleri artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Su ürünleri yetiştiricilerinin markalaşma konusunda farkındalık düzeyinin artırılması için çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 493.3. Küçük ölçekli balıkçılık işletmeleri, ekonomik sürdürülebilirliklerinin sağlanması ve çevreye olan olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Küçük ölçekli balıkçı gemilerinin av araçlarına marka takılma işlemi yapılacaktır. 2. Küçük ölçekli balıkçılık işletmeleri tarımsal destekleme bütçesi kapsamında desteklenecektir.
Tedbir 493.4. Yeni su ürünleri yetiştiricilik bölgeleri planlanacak, yetiştiricilik tesislerinin kapasite kullanım oranları ve üretim verimliliği yükseltilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Yetiştiricilik tesislerine tahsis edilen ancak kullanılmayan üretim kapasitesi, yeni tesis kurulumu başvurularında değerlendirilmek üzere tespit edilecektir. 2. Yeni su ürünleri yetiştiricilik bölgelerinin belirlenmesine yönelik çalışmaların yapılarak 20 bin tonluk yeni alan yatırıma açılacaktır.
Gıda güvenliliğini teminen altyapının iyileştirilmesine yönelik yatırımlar sürdürülecek, gıda denetimi, bitki ve hayvan hastalık ve zararlılarıyla mücadele hizmetleri etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.494)		
Tedbir 494.2. Ülkemizde piyasaya arz edilen veteriner tıbbi ürünlerin tüm test ve analizlerini yapacak olan Veteriner Tıbbi Ürün Kontrol Merkezi kurulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. ÇED ile Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesi çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Veteriner Tıbbi Ürün Kontrol Merkezinin laboratuvar, aşı suş bankası ve deney hayvanları ünitelerinin detay projeleri tamamlanacaktır.
Tedbir 494.3. Veteriner aşıları ve teşhis kiti üretimi amacıyla güçlü Ar-Ge altyapısına ve aşı suş bankasına sahip bir aşı üretim merkezi kurulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı,	1. Aşı üretim merkezinin projelendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 494.4. Veteriner aşılarının sevkine yönelik, üretimden uygulamaya kadar tüm aşamalarda soğuk zincirin tesis edilmesi amacıyla lojistik altyapı iyileştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Yapılan ihtiyaç analizi çerçevesinde 2024 yılı için belirlenen makine ve teçhizat alımı tamamlanacaktır.

Tedbir 494.6. Gıda kontrol hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla yapılacak ihtiyaç analizi kapsamında laboratuvar altyapısı güçlendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Gıda kontrol laboratuvarlarının bina, cihaz altyapılarına yönelik ihtiyaç analizi yapılacaktır.
Gıda güvenliğini teminen israfın önlenmesi, etkin stok yönetimi ile pazarlamaya yönelik altyapı ve uygulamaların geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.495)		
Tedbir 495.2. Tarım ve sanayi etkileşiminin güçlendirilmesi amacıyla sözleşmeli üretim desteklenerek yaygınlaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı,	1. Sözleşmeli üretimin yaygınlaştırılması ve özendirilmesi için gerekli tanıtım ve bilgilendirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 495.3. Gıda kayıp ve israfının önlenmesine yönelik farkındalık artırma çalışmaları yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Çiftçi, üretici örgütleri ve tüketicilere yönelik 160 eğitim programı düzenlenecektir.
Tedbir 495.4. Yöresel ve coğrafi işaretli ürünlerin tanıtımına yönelik faaliyetler artırılabilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı,	1. Coğrafi işaretli ürünlerin tanıtımı ve Türkiye'nin AB'de tescilli ürün sayısının artırılması için farkındalık ve yönlendirme çalışmaları yapılacaktır.
Tarımsal amaçlı üretici örgütlerinin beşeri ve kurumsal yapıları güçlendirilerek üretimden pazarlamaya kadar tüm süreçlerde etkin rol alabilmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.496)		
Tedbir 496.1. Üretici örgütlerinin etkinleştirilmesi amacıyla profesyonel yönetici ve tarımsal yayım konusunda uzman personel istihdamı desteklenecek, organizasyon altyapıları geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Üretici örgütlerinin organizasyonel yapılarının iyileştirilmesine yönelik olarak pilot illerde ihtiyaç analizi çalışması yapılacaktır.
Tedbir 496.2. Üretici birliklerinin ticari faaliyette bulunabilmelerinin kolaylaştırılması amacıyla düzenlemeler yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S),	1. Üretici birliklerinin statülerinin iyileştirilmesi amacıyla mevzuat değişikliği çalışması yapılacaktır.
Tedbir 496.3. Tarımsal amaçlı kooperatif ve üretici birliklerinin fiziki altyapılarının iyileştirilmesi desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Üretici örgütleri belirlenen kriterler çerçevesinde derecelendirilerek desteklenecektir.
Çevrenin korunması ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında tarım sektöründe sera gazı salımının azaltılması için çevre dostu tarımsal uygulamalar desteklenerek yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.497)		
Tedbir 497.1. Kimyasal gübrelerin yapılacak toprak analiz sonuçlarına göre kullanımı, organik ve organomineral gübre üretimi ve kullanımının artırılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Organik ve organomineral gübre kullanımının desteklenmesine devam edilecektir.

Tedbir 497.3. Pestisit ve antimikrobilyallere alternatif ürünlerin geliştirilmesi ve kullanımı desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Bitki Koruma Ürünlerinin Ruhsatlandırılması ve Piyasaya Arzı Hakkında Yönetmelik'te gerekli değişiklik yapılacaktır.
Tedbir 497.4. Ürün güvenilirliğini artırmak ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına katkı sağlamak amacıyla iyi tarım uygulamaları ve organik tarım desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. 13 bin üretici desteklenecek ve toplam 550 bin ton iyi tarım uygulamaları ve organik tarım sertifikalı ürünün üretilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 497.5. Doğrudan ekim ve azaltılmış toprak işleme metodlarının yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Doğrudan ekim ve azaltılmış toprak işleme konularına ilişkin çiftçi eğitim faaliyetleri yürütülecektir. 2. Doğrudan ekim ve azaltılmış toprak işleme makine ve ekipmanları desteklenecektir.
Tedbir 497.7. Hayvansal atıkların uygun koşullarda depolanması ve biyogaz tesislerinde işlenmesini sağlamak amacıyla altyapı desteklenerek geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı kapsamında biyogaz tesisi yatırımları desteklenecektir. 2. IPARD Programında atık yönetimi ve döngüsel ekonomi konularını içeren yatırımlar desteklenecektir.
Tarımsal araştırmalar ile eğitim ve yayım çalışmalarında kurumlar arası koordinasyon sağlanarak etkinlik artırılabilecek, tarımsal Ar-Ge ve yayımın bağı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.498)		
Tedbir 498.2. Kamu, üniversite ve özel sektör işbirliği çerçevesinde hayvan ve bitki ıslahı, hassas tarım, biyoteknoloji, biyoçeşitliliğin korunması ile iklim dostu ürün ve uygulamaların geliştirilmesi alanları öncelikli olmak üzere yürütülen Ar-Ge çalışmaları desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Patojenlerle mücadeleye yönelik eylem planları hazırlanacaktır.
Tedbir 498.3. Tarımsal Ar-Ge çalışmalarında nitelikli personelin çalışmasının teşvik edilmesi amacıyla araştırmacıların performans kriterlerine göre desteklenmesine yönelik düzenleme yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Ar-Ge personelinin çalışmalarının teşvik edilmesine yönelik mevzuat hazırlık çalışması yürütülecektir.

Tedbir 498.5. Gıda güvenliği ve güvenilirliğinin sağlanmasına yönelik başta tarımda girdi kullanımı, bitki ve hayvan sağlığı, örgütlenme, pazarlama ve sulama konularında olmak üzere eğitim ve yayım faaliyetleri sosyal medya dâhil bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkin bir şekilde faydalanılarak artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Sulamanın etkinliğinin artırılması amacıyla çiftçilere ve potansiyel hedef kitlelere yönelik olarak basınçlı sulama sistemleri, su hasadı, yenilenebilir enerji kaynaklarının sulamada kullanımı, dijital teknolojinin sulamayla bütünleşmesi konularında eğitim ve yayım faaliyetleri düzenlenecektir.
Çiftçilerin risklerden korunması ve gelirlerinin garanti altına alınmasına yönelik uygulamaların kapsamı genişletilerek etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.499)		
Tedbir 499.1. Tarım sigortacılığında ürün ve risk bazında kapsamın genişletilmesine devam edilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Ar-Ge çalışmaları, Bilim Danışma Kurulu çalışmaları ve aktüeryal hesapların yapılması sonucunda belirlenen riskler TARSİM teminatlarına dahil edilecektir.
Tedbir 499.2. Gelir koruma sigortası ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Buğdaydaki Gelir Koruma Sigortası uygulaması yaygınlaştırılacaktır.
SKA'lar, BM Küresel Orman Hedefleri ve Rio Sözleşmeleri dâhil ilgili uluslararası sözleşmeler ve ulusal taahhütlerimiz dikkate alınarak ormanlarımız sürdürülebilir orman yönetimi kriter ve göstergelerine uygun şekilde yönetilecek ve orman alanları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 500)		
Tedbir 500.1. İklim değişikliğine dayanıklı ormanlar kurulacak ve ormanların yutak alan fonksiyonlarını artıracak şekilde yönetim planları geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), OGM	1. İklim değişikliğine uyum stratejileri hazırlanacaktır.
Tedbir 500.2. Ormanların afetler, kuraklık ve çölleşmeyle mücadele edilmesi, biyoçeşitliliğin ve su kaynaklarının korunması, ekosistem hizmetlerinin geliştirilmesi ve arazi tahribatının dengelenmesi konuları ile sağlık, gıda, turizm ve enerji sektörlerine katkısı artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), OGM	1. Üç havzada entegre havza rehabilitasyon etüt çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 500.3. Toprağın korunması ve erozyonla mücadele için yukarı havzalarda heyelan, sel ve çığ kontrol projeleri yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, OGM	1. 18 ağaçlandırma, erozyon, sel kontrol, çığ kontrol, heyelan ile entegre havza plan ve projeleri yapılacaktır. 2. 40 bin hektar alanda toprak kaybının azaltılmasına yönelik erozyonla mücadele ve yukarı havza sel ve çığ kontrolü çalışması yapılacaktır.

Tedbir 500.4. Orman ürünlerinin döngüsel ekonomi çerçevesinde mümkün olan en uzun süreli kullanımı teşvik edilecek, tekrar kullanımı ve geri dönüşümü artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), OGM	1. Orman ürünlerinde geri dönüşümün teşvik edilmesine yönelik altyapı ve farkındalık oluşturma çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 500.5. Ormancılıkla ilgili gönüllü karbon piyasası ve yeşil sertifikasyon uygulamaları geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, OGM	1. Karbon piyasası ve yeşil sertifikasyon uygulamaları kapsamında mevzuat altyapısına yönelik çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 500.6. Ülkemiz firmalarının ormancılık sektöründe uluslararası alanda faaliyet göstermesi desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), OGM	1. Afrika ve Balkan ülkeleri ile Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere ilgili ülkelerle ormancılık işbirliği çalışmaları geliştirilecektir.
Orman kaynaklı ürün ve hizmetler sürdürülebilir orman yönetimi ilkeleri çerçevesinde ihracat odaklı çeşitlendirilecek, sektörün ekonomideki payı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 501)		
Tedbir 501.1. Orman varlığının yoğun olduğu bölgelerde orman ürünleri ihtisas OSB'leri kurulacak, sektörde kümelenme sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, OGM	1. Orman ürünleri ihtisas OSB kurulmasına yönelik özel sektör talebine istinaden altyapı çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 501.2. Sertifika uygulamaları yaygınlaştırılarak orman ürünlerinin ticareti kolaylaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), OGM	1. Sertifikalı orman alanımızın toplam orman alanına oranı yüzde 50'ye çıkarılacaktır.
Tedbir 501.4. Genetiği iyileştirilmiş ve hızlı gelişen türler kullanılarak özel sektör tarafından yapılan endüstriyel ağaçlandırma uygulamaları desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), OGM	1. Özel sektörün teşvik edilmesi için mevzuat düzenlemesi çalışmaları yapılacaktır. 2. 6 bin hektar alanda endüstriyel ağaçlandırma, 45 bin hektar alanda bakım ve 50 bin hektar alanda etüt proje çalışması yapılacaktır.
Tedbir 501.5. Toplumsal refahın artırılması ve orman köylerinden göçün önlenmesi amacıyla orman köylüleri yerinde istihdam edilecek ve kalkındırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), OGM	1. Orman köylülerinin gelir getirici faaliyetleri çeşitlendirilerek sürdürülecek ve nihai ürünün pazara ulaşması kolaylaştırılacaktır.
Tedbir 501.6. Orman ürünlerinde başta girdi maliyetlerine yönelik olmak üzere gerekli düzenlemeler yapılarak fiyat istikrarı sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), OGM	1. Odun hammaddesinin sektöre adil dağılımı konusunda üretim ve satış yöntemleri geliştirilecektir.
Tedbir 501.7. Orman ürünlerinin daha fazla istihdam ve katma değer sağlayan sektörlerde kullanımı artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), OGM	1. Dikili satış uygulamalarının yaygınlaştırılması kapsamında hammaddenin katma değeri yüksek nihai ürüne dönüştürülmesinin teşvik edilmesi çalışmaları yürütülecektir.

Tedbir 501.8. Orman ekosistem hizmetlerine erişim kolaylaştırılarak çevreye duyarlı bir yaklaşımla ekolojik turizm alanları artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), OGM	1. 26 ekoturizm alanı oluşturularak hizmete alınacaktır.
Orman yangınlarını önleyici tedbirler artırılacak, yangınlara müdahale kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 502)		
Tedbir 502.1. Orman yangınları ile etkin mücadele, biyoçeşitliliğin geliştirilmesi ve karbon depolamanın sağlanması için başta genç meşcereler olmak üzere tüm bakım müdahalelerine öncelik verilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), OGM	1. Silvikültürel bakım tedbirlerinin güçlendirilmesi ve karbon odaklı bakım tedbirlerinin geliştirilmesi çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 502.3. Orman alanları ile yerleşim yerleri ve tarım alanları arasında yangına dirençli türler kullanılarak tampon bölgeler oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), OGM	1. 60.525 hektar alanda Yangına Dirençli Orman Tesisi (YARDOP) çalışması yapılacaktır.
Sulama alanlarının genişletilmesine yönelik yatırımlar önceliklendirilecek ve finansman imkânları yeni modellerle artırılabilecektir (Kalkınma Planı p.503)		
Tedbir 503.1. Kamu sulama yatırımları, mevcut proje stokunun sürdürülebilirliği, ilerleme yüzdesi, depolama tesisi durumu, cazibeli sulama sistemine sahip olması, emsal sulama oranları yüksekliği, ekonomiye en kısa sürede kazandırılabilme imkânı ve diğer projeler ile eş zamanlı yürütülme gerekliliği kriterleri dikkate alınarak önceliklendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ	1. Öncelik seti çerçevesinde brüt 130 bin hektar alan sulamaya açılacaktır.
Tedbir 503.2. Sulama yatırımlarının finansmanında özel sektör katılımını teşvik eden yeni iç ve dış finansman modelleri geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, DSİ	1. Sulama yatırımlarının kamu özel işbirliği modeli ile finansmanına yönelik etüt çalışmaları tamamlanacaktır.
Mevcut sulama sistemlerinin rehabilitasyonuna devam edilecek, suyun kalite ve miktar olarak korunması ve etkin kullanımının sağlanmasına yönelik uygulamalara öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.504)		
Tedbir 504.1. Sulama sistemlerinin rehabilitasyonu ve modernizasyonuna yönelik yatırımlarda sulama oranı, sulanmama sebepleri, projeli durumda öngörülen zirai gelir artışı ve rantabilite katsayısı kriterleri dikkate alınacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ	1. 41 bin hektar alanda mevcut açık kanal sulama şebekelerinin kapalı borulu sisteme dönüştürülmesi çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 504.2. Tarımda suyun verimli kullanılmasına yönelik su tasarrufu sağlayan yağmurlama ve damla sulama gibi modern sulama sistemleri yaygınlaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu	1. Tarla içi basınçlı sulama sistemlerinin kurulumu desteklenecektir.
Tedbir 504.3. Suyun kullanım miktarını esas alan yöntemlere göre fiyatlandırılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ	1. 80 tesise elektronik ölçüm sistemi takılacaktır.
Tedbir 504.5. Tarımsal sulamada alternatif su kaynakları kullanımının artırılması için yağmur sularının hasadı, arıtılmış atık suların sulama suyu kalitesine getirilmesi ve deniz suyunun tuzdan arındırılarak sulamada kullanımına yönelik Ar-Ge faaliyetleri yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ	1. Marjinal Suların Tarımsal Sulamada Kullanımının Araştırılması ve Döngüsel Ekonomiye Katkısının Belirlenmesi "MARSUDE" Projesi kapsamında Kırklareli bölgesinde arazi çalışmaları tamamlanacaktır.
Sulama yönetiminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.505)		
Tedbir 505.2. Sulama suyunun verimli kullanılması amacıyla işletmedeki mevcut sulama tesislerinde otomasyon ve karar destek sistemleri faaliyete geçirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. "Sulama Yönetimi ve Bitki Su Tüketimi Sistemi TAGEM-SuET" yazılımının mobil sürümü tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Arazi Topulaştırma Faaliyet Alanı (Birikimli) (3)	Milyon Hektar	8,78	9,20	9,90
Tescil İşlemleri Tamamlanan Arazi Topulaştırma Alanı (Birikimli) (4) (5)	Milyon Hektar	6,78	7,30	7,90
Merkezi Yönetim Bütçesinden Yapılan Toplam Tarımsal Desteklerin Tarımsal Katma Değere Oranı (6)	Yüzde	10,5	11,1	9,9
Yağlı Tohum Üretimi	Milyon Ton	4,75	4,50	4,95
Hububat Ekiliş Alanı	Milyon Hektar	11,2	11,4	11,5
Siğir Varlığı İçinde Kültür İrki Oranı	Yüzde	49,2	49,0	49,1
Mera Islah ve Amenajman Alanı (Bin Hektar, Birikimli)	Bin Hektar	1 553	2 000	2 200
Büyükbaş Hayvan Sayısı	Milyon Baş	17,0	16,8	16,9
Küçükbaş Hayvan Sayısı	Milyon Baş	56,3	56,4	56,8
Orman Alanlarının Ülke Yüzölçümüne Oranı	Yüzde	29,8	30,0	30,1
Endüstriyel Ağaçlandırma (Yıllık)	Bin Hektar	17	5	11
Ekoturizm Alan Sayısı (Birikimli)	Adet	74	98	124
Sulamaya Açılan Brüt Tarımsal Alan (Birikimli)	Milyon Hektar	6,96	7,10	7,23
Sulama Oranı (5)	Yüzde	69	68	69
Yenilemesi Yapılan Brüt Sulama Alanı (Birikimli)	Bin Hektar	39	66	107

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Tarım ve Orman Bakanlığı faaliyetleri esas alınmıştır.

(4) DSİ tarafından inşa edilen alanları kapsamaktadır.

(5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Toprak ve Su Kaynaklarının Kullanımı ve Yönetimi Programının performans göstergelerinden biridir.

(6) Merkezi yönetim bütçesinde yer alan tarımsal yatırım ödenekleri ve KİT'lere yapılan transferler dahil edilmiştir.

2.2.2.2. Enerji

a) Mevcut Durum

Son yıllarda artan petrol, doğal gaz ve elektrik fiyatları ile başlayan küresel enerji krizi Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte baş gösteren doğal gaz tedarik sorunlarıyla birleşerek ülkelerin enerji kaynaklarında dışa olan bağımlılıklarının en aza indirilmesinin önemini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu kapsamda enerji arz güvenliğinin sağlanması başta olmak üzere yeşil dönüşümün hızlandırılması, yenilenebilir enerji üretim kapasitesinin ve enerji verimliliğinin artırılması gerek ekonomik gerekse stratejik açıdan daha da önem kazanmıştır.

Ülkelerin belirlemiş oldukları net sıfır emisyon hedeflerine ulaşılması doğrultusunda küresel ölçekte ikiz dönüşüm gittikçe önem kazanmakta olup sera gazı emisyonlarının önemli bir kısmının enerji kaynaklı olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu dönüşümde temiz enerji ve enerji verimliliği yatırımlarının öncü bir rol oynayacağı değerlendirilmektedir. Ülkemizde de Paris Anlaşmasının onaylanması sonrasında 2053 yılı net sıfır emisyon hedefi açıklanmış olup enerji sektörü politikalarının belirlenmesinde bu hedef de göz önünde bulundurulmaktadır.

2000-2022 yılları arasında yıllık ortalama elektrik enerjisi talep artışı dünyada yüzde 3,3 iken büyüyen ekonomisine paralel olarak ülkemizde bu oran yüzde 4,4 olarak gerçekleşmiştir. Hızla artan enerji ihtiyacı göz önüne alındığında arz güvenliğinin tehlikeye atılmadan yerli enerji kaynaklarının kullanılması, nükleer dâhil yeni teknolojilerin üretim portföyüne dâhil edilmesi ve enerji verimliliğinin artırılması öncelik arz etmektedir.

2021 yılında birincil enerji kaynaklarında ithalat yüzde 71 seviyesinde gerçekleşmiş olup söz konusu yılda birincil enerji kaynakları arzında doğal gazın payı yüzde 31, petrolün payı yüzde 27, kömürün payı yüzde 26 ve yenilenebilir kaynakların payı yüzde 16'dır. Mevcut linyit rezervlerine ilave olarak son yıllarda keşfedilen ve ekonomiye kazandırılmasına yönelik çalışmaları devam eden doğal gaz ve petrol rezervleri ile birlikte birincil enerjide dışa bağımlılığın kademeli olarak azalacağı tahmin edilmektedir.

2021 yılında 59,9 milyar m³ olan doğal gaz tüketimi, 2022 yılında yüzde 10,7 azalarak 53,5 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında tüketilen doğal gazın yüzde 27'si elektrik üretiminde, yüzde 25'i sanayide ve yüzde 48'i bina ve diğer alanlarda ağırlıklı olarak ısınma amaçlı kullanılmıştır.

Dünyada toplam elektrik üretiminde doğal gazın payı 2001 yılında yüzde 18 iken 2022 yılında yüzde 22 seviyesine çıkmıştır. Ülkemizde büyük ölçüde hidrolik kaynaklı elektrik üretimindeki dalgalanmalara bağlı olarak değişen ve 2000'li yıllarda ortalama yüzde 45 düzeyinde seyreden elektrik üretiminde doğal gazın payı 2021 yılında yüzde 33,2, 2022 yılında yüzde 22,9 olarak gerçekleşmiştir.

Sakarya Sahasında keşfedilen 710 milyar m³lük doğal gazın üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik yatırımlara devam edilmesi ve denizlerimizde bulunması muhtemel yeni rezervlerin ekonomiye kazandırılmasıyla birlikte enerjide dışa bağımlılığın, cari işlemler ile dış ticaret açıklarının ve enerji maliyetlerinin azalması beklenmektedir.

Arz güvenliğinin yanı sıra, kaynak ülke ve güzergâh çeşitliliği de sağlaması bakımından önem arz eden yüzer LNG depolama ve gazlaştırma ünitesi (FSRU) iskele ve bağlantı hattı yatırımlarına ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda, 2022 yılında tamamlanan 1,5 milyar m³/yıl doğal gaz sevk kapasiteli Hatay-Dörtyol FSRU terminaline ilave olarak aynı

kapasiteye sahip Edirne-Saros FSRU iskele ve bağlantı hattı yatırımları da 2023 yılı sonunda tamamlanacaktır.

Arz güvenliği hususu ve mevsimsel talep dalgalanmaları doğal gaz depolama kapasitesinin artırılmasını zorunlu kılmıştır. AB ülkelerinin depolama kapasitelerinin yıllık tüketimi karşılama oranı 2022 yılında yaklaşık yüzde 27 düzeyindeyken, ülkemizde bu oran aynı yıl için yaklaşık yüzde 11 seviyesinde gerçekleşmiştir. 4,6 milyar m³ depolama ve 75 milyon m³/gün geri üretim kapasiteli Kuzey Marmara Doğal Gaz Yer Altı Depolama Tesisine ilave olarak 5,4 milyar m³ depolama ve 80 milyon m³/gün geri üretim kapasiteli Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Projesinin 2026 yılında tamamlanmasıyla birlikte toplam yer altı doğal gaz depolama kapasitesinin 10 milyar m³'e ulaşması öngörülmektedir.

TABLO II: 12- Elektrik Kurulu Gücü, Üretimi, Tüketimi ve Dış Ticareti

	Birim	2010	2015	2020	2022	2023 (1)	2024 (2)
KURULU GÜÇ	MW	49 524	73 147	95 891	103 809	106 800	110 493
TERMİK	MW	32 182	41 541	46 309	47 416	47 444	46 826
Yerli Kömür	MW	9 161	10 085	11 336	11 437	11 437	11 437
İthal Kömür	MW	3 281	6 064	8 987	10 374	10 374	10 374
Doğal Gaz	MW	18 213	24 945	25 675	25 347	25 367	24 749
Nükleer	MW	0	0	0	0	0	0
Diğer (3)	MW	1 526	446	312	258	266	266
YENİLENEBİLİR	MW	17 342	31 606	49 582	56 393	59 356	63 667
Hidrolik	MW	15 831	25 868	30 984	31 572	32 165	32 505
Rüzgâr	MW	1 320	4 503	8 832	11 396	11 700	12 400
Güneş	MW	0	249	6 667	9 425	11 350	14 500
Diğer (4)	MW	191	986	3 098	4 000	4 141	4 262
ÜRETİM	GWh	211 208	261 783	306 703	328 379	322 328	355 551
TERMİK	GWh	155 370	177 608	177 066	189 172	192 223	199 241
Yerli Kömür	GWh	40 515	36 180	43 306	50 305	45 687	53 165
İthal Kömür	GWh	14 532	39 986	62 506	63 415	72 260	72 458
Doğal Gaz	GWh	98 144	99 219	70 931	75 059	73 675	73 006
Nükleer	GWh	0	0	0	0	0	0
Diğer (3)	GWh	2 180	2 224	323	394	601	612
YENİLENEBİLİR	GWh	55 838	84 175	129 637	139 207	130 105	156 310
Hidrolik	GWh	51 795	67 146	78 094	66 802	55 833	75 717
Rüzgâr	GWh	2 916	11 652	24 828	34 945	35 184	36 814
Güneş	GWh	0	194	10 950	16 888	18 260	22 707
Diğer (4)	GWh	1 126	5 183	15 764	20 571	20 828	21 072
İTHALAT	GWh	1 144	7 136	1 890	6 439	6 338	4 044
İHRACAT	GWh	1 918	3 194	2 484	3 713	3 666	4 044
TÜKETİM	GWh	210 434	265 724	306 109	331 105	325 000	355 551

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Fuel-Oil, Motorin, LPG, Nafta vb.

(4) Biyokütle, Jeotermal, Atık Isı

275 metre yüksekliğiyle çift eğrilikli beton kemer baraj sınıfında Türkiye'nin birinci, dünyanın üçüncü en yüksek barajı olan Yusufeli Barajı ve HES'te gövde inşaatı ve elektromekanik teçhizat montajı tamamlanarak 22 Kasım 2022 tarihinde su tutulmaya başlanmıştır. Ekim 2023 itibarıyla birinci ünite de ıslak test sürecine geçilmiş olup Ekim ayı

sonu itibarıyla elektrik üretimine başlanması planlanmaktadır. 558 MW kurulu güce sahip hidroelektrik santralinde yıllık ortalama 1.888 GWh elektrik üretimi öngörülmektedir.

Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) modeli kapsamında bugüne kadar toplam 3.000 MW kurulu güce sahip güneş enerjisine dayalı yarışmalar ile toplam 2.850 MW kurulu güce sahip rüzgâr enerjisine dayalı yarışmalar tamamlanmıştır. 1.000 MW kurulu güce sahip YEKA GES-1 (Karapınar) kapsamında panel üretim fabrikası ve santral kurulumu çalışmaları tamamlanmış olup elektrik üretimine başlanmıştır. 1.500 MW kurulu güce sahip güneş enerjisine dayalı YEKA GES-5 yarışmasının ihale hazırlık süreçleri devam etmektedir.

Elektrik iletim şebekesinin geliştirilmesi, şebeke kısıtlarının bertaraf edilmesi ve yenilenebilir enerji santrallerinin şebekeye entegrasyonunun artırılması amacıyla elektrik iletim sistemi planlama ve yatırım çalışmalarına devam edilmiştir. Bu kapsamda 2023 yılı Ocak-Eylül döneminde toplam kurulu gücü 1.300 MVA olan 11 transformatör merkezi tesis edilmiş ve toplam 483 km uzunluğa sahip 19 enerji iletim hattının geçici kabulü tamamlanmıştır. Söz konusu yeni tesisler ile mevcut transformatör merkezi ve iletim hatlarındaki kapasite artışları neticesinde 2023 Eylül sonu itibarıyla toplam transformatör merkezi kurulu gücü 223.651 MVA'ya, toplam enerji iletim hattı uzunluğu ise 73.930 km'ye ulaşmıştır.

2053 yılı net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda enerji verimliliği çalışmalarına devam edilmektedir. 2030 yılına yönelik olarak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından yürütülen, Yeni Dönem Enerji Verimliliği Strateji Belgesi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı hazırlık çalışmalarında son aşamaya gelinmiştir. Bu çalışmaların tamamlanmasıyla 2030 yılına kadar enerji verimliliğine yönelik yol haritası belirlenmiş olacaktır.

Verimlilik artırıcı projelere (VAP) yönelik destekleme programı kapsamında 2009 yılından bu yana 521 projeye 126 milyon TL destek sağlanmıştır. Verilen destekler sonucunda yıllık 816 milyon TL mali karşılığı olan 117.493 TEP enerji tasarrufu sağlanmıştır. Projelerin ekonomik ömrü boyunca sağlanacak kümülatif enerji tasarrufunun 667.185 TEP olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2023 yılında Ekim ayı itibarıyla 104 projeye 52,8 milyon TL destek verilmiştir. Önümüzdeki süreçte tasarruf potansiyeli yüksek, teknolojik, yenilikçi ve dijitalleşmeye katkı sağlayan enerji verimliliği yatırımlarının da desteklenmesini teminen 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu'nda 5 milyon TL'lik proje yatırım bedeli limiti kaldırılarak süreç ve tesis bazlı projelerin kapsama alınması planlanmaktadır.

Ülkemizin ilk nükleer santrali olan Akkuyu Nükleer Güç Santralinin tamamlanmasına yönelik çalışmalar devam etmekte olup 2023 yılı itibarıyla nükleer yakıt sahaya ulaştırılmıştır. Tamamlandığında Türkiye'nin elektrik ihtiyacının yaklaşık yüzde 10'unu karşılayacak olan ve 4.800 MW toplam kurulu güce sahip santralin ilk ünitesinin 2024 yılında devreye alınması planlanmaktadır.

Ülkemizin 2053 yılı net sıfır emisyon hedefi ve enerji arz güvenliğinin sağlanması doğrultusunda 2020-2035 dönemini kapsayan Türkiye Ulusal Enerji Planı yayımlanmıştır. Bu kapsamda sanayi, konut, hizmetler, ulaştırma ve tarım sektörleri dikkate alınarak oluşturulan enerji modeli ile 2035 yılına kadar projeksiyonlar yapılmıştır.

Net sıfır emisyon hedeflerine ulaşmada önemli bir yöntem olarak değerlendirilen hidrojen teknolojilerine ilişkin Türkiye Hidrojen Teknolojileri Stratejisi ve Yol Haritası

yayımlanmıştır. Bu strateji kapsamında elektrolizörün yerli ve milli imkânlarla geliştirilmesi başta olmak üzere hidrojen üretimi, depolanması, dağıtımı ve kullanımına ilişkin hidrojen değer zincirinin her aşaması değerlendirilerek ülkemizin potansiyelini de göz önünde bulunduran politika ve hedefler belirlenmiştir. Ayrıca Karbon Yakalama, Kullanım ve Depolama Teknolojileri Yol Haritası hazırlık çalışmalarına devam edilmiştir.

Ülkemizde elektrikli araçların gelişimine paralel olarak şarj istasyonu sayısı da artış göstermektedir. 2023 yılı Eylül ayı sonu itibarıyla toplam 4.421 şarj istasyonu bulunmakta olup bu istasyonlarda 6.806'sı alternatif akımlı (AC), 2.491'i doğru akımlı (DC) olmak üzere toplam 9.297 şarj noktasına ulaşılmıştır. Ayrıca, Şarj Hizmeti Yönetmeliği'nde yapılan değişikliklerle şarj ağı işletmeci lisansı sahiplerinin kendi şarj ağında yer alan şarj istasyonlarından tamamını veya bazılarını yeşil şarj istasyonu olarak belirleyebilmeleri mümkün kılınmıştır.

b) Amaç

Enerjinin sürekli, kaliteli, sürdürülebilir, güvenli ve karşılanabilir maliyetlerle arzını, enerji temininde kaynak çeşitlendirmesini ve 2053 yılı net sıfır emisyon hedefini esas alarak yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarını değerlendirerek enerjide kendine yeterliliğini en üst seviyeye yükselten, nükleer teknolojiyi elektrik üretiminde kullanan, enerji verimliliğini artıran, enerji teknolojilerinde yerleşmeyi önceleyen, yeni teknolojileri entegre eden, uluslararası enerji ticaretinde stratejik konumumuzu güçlendiren rekabetçi bir yapıya ulaşılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Enerji sektöründe rekabete dayalı yatırım ortamı geliştirilecek ve mali açıdan güçlü, istikrarlı, şeffaf, öngörülebilir, tüketicinin korunduğu ve sürdürülebilirliği de dikkate alan bir enerji piyasasının sürekliliği gözetilecektir. (Kalkınma Planı p.507)		
Tedbir 507.1 Elektrik ve doğal gaz piyasalarında maliyet bazlı fiyatlandırma uygulamaları benimsenecek, belirli gelir seviyesinin altındaki tüketici gruplarının desteklenmesi uygulamasına geçilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, EPDK	1. Belirli gelir seviyesinin altında kalan tüketicilerin desteklenmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 507.2. Talep tarafı katılımının sağlanmasına yönelik mevzuat geliştirilecek ve talep tarafına katılım teşvik edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EPDK, EPIAŞ	1. Toplayıcılık faaliyetine ilişkin mevzuat hazırlama çalışmaları tamamlanacaktır.
Enerjinin her alanda verimli kullanımına yönelik çalışmalar sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.508)		
Tedbir 508.1. Kamu binalarının daha verimli hale getirilmesine yönelik uygulamalara devam edilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Sekiz ilde toplam 190 kamu binasında enerji verimliliği uygulamaları için inşaat ihalesine çıkılacaktır. 2. Kamu binalarında 2030 yılına yönelik yeni enerji verimliliği hedefleri tanımlanacak ve buna uygun mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.

Tedbir 508.2. Binaların enerji dönüşümünün hızlandırılması amacıyla yenilenebilir enerjiyle desteklenen enerji verimli binaların yaygınlaştırılması sağlanacak ve buna yönelik düzenlemeler geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. 300 kamu kurumunda yıllık elektrik tüketimlerinin yüzde 25'ini karşılayacak şekilde toplam 150 MW kurulu gücünde GES kurulumuna ilişkin fizibilite hazırlanacaktır. 2. Binalarda asgari enerji performansı sınırında ve asgari yenilenebilir enerji kullanımı oranında iyileştirmeler sağlanması yönünde mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 508.3. Başta binalarda olmak üzere enerji verimliliği alanında enerji performans sözleşmeleri, enerji hizmet şirketleri modeli ve kredi garanti fonunun kullanılması gibi alternatif yöntemler yaygınlaştırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Enerji performans sözleşmeleri kapsamında ihalesi gerçekleştirilen projelerin kredi garanti fonundan faydalanmasını sağlamaya yönelik farkındalık çalışması yapılacaktır.
Tedbir 508.5. Enerji yoğun sektörler öncelikli olmak üzere rekabetçilik ve yerli üretim dikkate alınarak enerji verimliliği yatırımları desteklenecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Enerji verimliliği destek miktarlarının artırılmasına yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır. 2. Verilecek desteklerle enerji verimliliği ve tasarruf potansiyeli yüksek teknolojik yatırımların önceliklendirilmesine yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Tedbir 508.6. Toplumdaki enerji verimliliği farkındalığının geliştirilmesi amacıyla bilinçlendirme, tanıtım ve eğitim gibi faaliyetler yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK, TÜBİTAK	1. Sanayide enerji verimliliği proje yarışması ile ilk, orta ve yükseköğretime yönelik enerji verimliliği yarışmaları düzenlenecektir. 2. Hanelerde elektrik ve doğal gazın daha verimli kullanılması amacıyla Verimli Ev Mobil Uygulaması hazırlanarak kullanıma sunulacaktır.
Tedbir 508.7. Enerji verimliliği alanındaki kurumsal yapı ve insan kaynağı güçlendirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	1. Enerji verimliliği alanında nitelikli personel istihdamı desteklenecek, mevcut kurumsal yapı geliştirilecektir.
Enerji arz güvenliğinin sağlanması kapsamında çevresel etkiler azami ölçüde göz önünde bulundurularak yerli kömürün kullanımına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.509)		
Tedbir 509.1. Mevcut kömür yakıtlı santrallerde gerekli olan rehabilitasyonlar yapılarak çevresel etki ve verimlilik açısından iyileştirmeler sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EÜAŞ	1. Afşin-Elbistan B Santralinin bir ünitesinde türbin revizyonu ile kazan rehabilitasyonu çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 509.2. Kömürün hidrojen, metanol ve amonyak üretimi gibi daha çevreci şekilde kullanılabilmesine yönelik Ar-Ge faaliyetleri ve rezervlerimizin temiz kömür teknolojileriyle değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TKİ	1. Kömür ve türevlerinden leonardit hammaddeli tarımsal gübre üretimi için organomineral gübre üretim tesisi kurulmasına ilişkin çalışmalar tamamlanacaktır. 2. Yerli Kömür ve Grafit Kaynaklarının İleri Teknoloji Karbon Ürünleri Üretiminde Kullanılabilirliğinin Araştırılması Projesi tamamlanacaktır. 3. Kömürden hidrojen üretilmesine yönelik Ar-Ge çalışmaları yürütülecektir.
Nükleer enerji, elektrik üretim portföyüne dâhil edilecek, nükleer teknolojilerin kurulumu ve yerleştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.510)		
Tedbir 510.1. Akkuyu Nükleer Güç Santrali (NGS) bütün üniteleri ile elektrik üretimine başlayacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	1. Akkuyu NGS'de inşaat çalışmaları sürdürülecek ve birinci ünite ile ilgili testleri de içeren deneme üretimlerine başlanacaktır.
Tedbir 510.2. Nükleer santral kurulu gücünün artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	1. Yeni bir NGS'nin daha hayata geçirilmesine yönelik milletlerarası anlaşma müzakereleri tamamlanacaktır.
Tedbir 510.3. Küçük modüler reaktörler, füzyon teknolojileri ve ileri nesil reaktörler gibi yeni teknolojilere yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TENMAK	1. Yeni nesil nükleer reaktör, küçük modüler reaktör, mikro reaktör ve araştırma reaktörü tasarım teknolojilerine yönelik en az bir Ar-Ge projesi desteklenecektir. 2. Nükleer füzyon teknolojilerine yönelik Ar-Ge projesi yürütülecektir. 3. Küçük modüler reaktör teknolojilerinin ülkemizde yerli imkânlarla kurulumuna yönelik iş planı ve yol haritası hazırlanacaktır.
Tedbir 510.4. Nükleer atıkların güvenli bir şekilde bertarafı için atık tesisi kurulmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TENMAK	1. Yakın Yüzey Bertaraf Tesisi kurulumuna yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
2053 yılı net sıfır emisyon hedefi kapsamında artan elektrifikasyonun daha temiz kaynaklarla karşılanması amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklı elektrik üretimi artırılacak ve şebekeye entegrasyonu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.511)		
Tedbir 511.1. Yerli aksam yükümlülüğü olan yeni Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) ihaleleri yapılacak, deniz üstü YEKA projeleri geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	1. En az bir adet YEKA yarışması yapılacaktır. 2. En az bir adet deniz üstü rüzgâr santrali alanı belirlenecektir.

Tedbir 511.2. Meskenlerde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılmasına yönelik potansiyel belirlenecek, fayda-maliyet etkinliğini de içerecek şekilde atılacak adımların tespit edilmesine yönelik yol haritası oluşturulacak ve uygulamaya geçirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TEİAŞ, Elektrik Dağıtım Şirketleri	1. Meskenlerde çatı ve cephe tipi GES başta olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım kapasitesine yönelik potansiyel belirlenecektir.
Tedbir 511.3. Elektrik şebekelerinin, potansiyel yenilenebilir kaynak alanları ile yenilenebilir enerji ve elektrikli araçların gelişim hızı da dikkate alınarak geliştirilmesine yönelik planlama ve yatırım çalışmaları yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Toplam 2.000 MVA kurulu güce sahip 16 adet 154 kV ve 400 kV transformatör merkezinin yapımı tamamlanacaktır. 2. 1.200 km uzunluğunda enerji iletim hattı tamamlanacaktır.
Tedbir 511.4. Kesintili yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik maliyet etkin ve yüksek verimlilikte sağlanmasını teminen en doğru şekilde tahmin edilebilmesine yönelik kurumsal kapasite geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Yük Tevzi Bilgi Sistemi Kullanıcı Entegrasyonu ve GES Üretimi Tahmin Sistemlerinin Geliştirilmesi Projesi çalışmaları yüzde 40 oranında tamamlanacaktır. 2. Rüzgâr İzleme ve Tahmin Geliştirme Projesinin sözleşmesi imzalanacak ve proje yüzde 40 oranında tamamlanacaktır.
Kesintili yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanan üretimin şebeke üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerin azaltılması amacıyla elektrik şebekelerinin esnekliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.512)		
Tedbir 512.2. Uluslararası elektrik entegrasyon kapasitesi artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Tortum - Ahıska entegrasyon tesisinin anlaşması imzalanacaktır. 2. Babaeski-Nea Santa ve Vize Havza-Maritsa East 2 entegrasyon tesislerinin anlaşmasının imzalanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 512.3. Akıllı şebeke altyapısının güçlendirilmesini teminen akıllı sayaçlar yaygınlaştırılacak, SCADA sistemleri geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Milli SCADA Sistemi Ar-Ge Çalışmaları projesi kapsamında teknik şartname hazırlanacaktır.
Doğal gaz arz güvenliği güçlendirilecek, yerli doğal gazın ekonomiye kazandırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.513)		
Tedbir 513.1. Karadeniz'deki Sakarya Gaz Sahasında keşfedilen doğal gaz rezervinin ekonomiye kazandırılması amacıyla sahanın geliştirilmesi ve üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO	1. Sakarya Doğal Gaz Sahası Geliştirme Projesinin ikinci fazı kapsamında beş kuyuda sondaj, alt tamamlama ve üst tamamlama çalışmaları sonuçlandırılacaktır.
Tedbir 513.2. Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama projesinde depolama kapasitesi 8,8 milyar m ³ 'e, geri üretim kapasitesi ise 80 milyon m ³ /gün'e çıkarılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), BOTAŞ	1. Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Projesinin ikinci etap yüzey tesisi yapımı çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 513.3. Mevcut doğal gaz iletim ve dağıtım altyapısı güçlendirilecek, yenilenebilir kaynaklar ve atık ısıya dayalı bölgesel ısıtma/soğutma sistemlerinin teknik ve ekonomik açıdan yapılabilir olmadığı yerlerde doğal gaza erişim sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), BOTAŞ	1. 82 yerleşim yerine doğal gaz arzı sağlanacaktır.
Ülkemizin, enerjide üretici ve tüketici bölgeler arasında bulunan jeostratejik konumu etkin bir biçimde kullanılarak enerji ticaret merkezi olması için faaliyetler sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.514)		
Tedbir 514.1. Ülkemizin enerji üretici ve tüketici ülkelerin bulunduğu bir ticaret merkezi olması amacıyla yakın coğrafyamızdaki enerji kaynaklarının pazara ulaştırılmasını sağlayacak şekilde piyasanın ve teknik altyapının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), BOTAŞ	1. Ülkemizin bölgesel doğal gaz ticaret merkezi olmasına yönelik yol haritası hazırlanacaktır. 2. Bölge ülkeleri ile doğal gaz ticaret hacmi artırılabilecektir.
Ülkemizin enerji teknolojileri alanındaki yetenekleri ve rekabetçiliği artırılacak, ihracat potansiyeli güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.515)		
Tedbir 515.1. Yenilenebilir, nükleer, enerji depolama ve hidrojen teknolojilerinde mevcut durumdaki yerli üretim kabiliyetimize ilişkin envanter çalışması yapılacak ve yol haritası belirlenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Enerji teknolojilerinde yerli üretim kabiliyetimize ilişkin envanter çalışması yürütülecektir.
Tedbir 515.2. Kritik ve katma değerli ekipmanların yerli olarak üretilmesi desteklenecek, yerli ürünlerin geliştirilmesine ilişkin Ar-Ge ve Ür-Ge faaliyetleri yürütülecek ve pilot tesisler hayata geçirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TÜBİTAK, EÜAŞ	1. Enerji teknolojilerindeki kritik ve katma değerli ekipmanların yerli olarak üretilmesine ilişkin Ar-Ge projeleri yürütülecektir. 2. Alaçatı RES'in Yerli/Milli Rüzgâr Türbinleri Ürettirilerek Yenilenmesi Projesi kapsamında ilk türbin için yüzde 65, ikinci türbin için en az yüzde 80 yerlilik oranına sahip rüzgâr türbinleri üretilerek devreye alınacaktır. 3. Sarıyar Hasan Polatkan Santralinin birinci ünitesi yerli imkânlarla yenilenecek devreye alınacaktır.
Başta yeşil hidrojen olmak üzere hidrojen teknolojilerinin ve altyapısının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacak ve ihtiyaç duyulan alanlarda uluslararası işbirlikleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.516)		
Tedbir 516.2. Yeşil hidrojen üretiminin sağlanabilmesi için yerli elektrolizör geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TENMAK	1. Güney Marmara Hidrojen Kıyısı Platformu Yeşil Hidrojen Üretim Tesisi Projesi ve Yakıt Pili ve Elektrolizör Teknolojileri Geliştirme ve Test Merkezi Projesi kapsamında 30 kW kapasiteli PEM elektrolizör hidrojen üretim tesisinin tasarımı, imalatı ve testleri tamamlanacak, 100 ve 250 kW kapasiteli sistemlerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 516.3. Hidrojenin taşınmasına ve depolanmasına yönelik Ar-Ge çalışmaları sürdürülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TÜBİTAK, TENMAK	1. Hidrojenin depolanması ve hidrojenden yeşil amonyak üretimi konularında ilgili paydaşlarla proje çağrısı çalışmaları yürütülecektir.
Enerji teknolojilerinde kullanılan hammaddelerin arz güvenliğinin artırılması ve söz konusu hammaddelerin çevreye olumsuz etkilerinin asgari düzeye indirilebilmesi amacıyla çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.517)		
Tedbir 517.1. Kullanım ömrü tamamlanan güneş paneli ve batarya gibi ekipmanların çevreye olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi ve dögüsel ekonomiye geçişin sağlanması amacıyla geri dönüşüm tesisleri yaygınlaştırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Bataryalar ve Atık Bataryalara İlişkin 2023/1542/EU sayılı AB Tüzüğü'nün ulusal mevzuat uyumlaştırma çalışmaları yürütülecek, atık yönetimi ve geri dönüşüm tesislerinin kriterleri belirlenecektir.
Tedbir 517.2. Enerji teknolojilerinde kullanılan hammaddelerin geri dönüşümüne ilişkin kapsamlı düzenlemeler yapılacak, imalatçı firmalar ve tüketiciler nezdinde farkındalık ve ödöl mekanizmaları oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Enerji teknolojilerinde kullanılan hammaddelerin geri dönüşümüne ilişkin envanter çalışması yapılacaktır.
Enerji sektöründe ihtiyaç duyulan nitelikli personel sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.518)		
Tedbir 518.1. Yükseköğretim programlarının yeni gelişen teknolojilerle uyumu sağlanacak, bu alanlarda lisansüstü dereceye sahip personel istihdamı artırılabilecektir.	YÖK (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Enerji alanındaki yükseköğretim programlarının isim ve içerikleri yeni teknolojik gelişmeler doğrultusunda güncellenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Birincil Enerji Talebi	BTEP	159 500 (3)	165 350	171 190
Kişi Başı Birincil Enerji Tüketimi	TEP/Kişi	1,87 (3)	1,90	1,95
Elektrik Enerjisi Talebi	TWh	331	325	356
Kişi Başı Elektrik Enerjisi Tüketimi	kWh/Kişi	3 883	3 780	4 046
Elektrik Kurulu Gücü	MW	103 809	106 800	110 493
Rüzgâr Kurulu Gücü	MW	11 396	11 700	12 400
Güneş Kurulu Gücü	MW	9 425	11 350	14 500
Yerli Kaynaklardan Üretilen Elektrik Enerjisi Miktarı	TWh	190	176	210
Yenilenebilir Kaynakların Elektrik Üretimindeki Payı	Yüzde	42,4	40	44
Doğal Gazın Elektrik Üretimindeki Payı	Yüzde	22,9	23	20,5
Yer Altı Doğal Gaz Depolama Kapasitesi	Milyar m ³	5,8	5,8	5,8
Enerji Verimliliğinden Sağlanan Tasarruf Miktarı	BTEP	-	-	800
Batarya Depolama Kapasitesi	MW	0	0	10

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Not: TEP: Ton Eşdeğer Petrol, BTEP: Bin TEP, kWh: Kilowatt-saat, TWh: Milyar Kilowatt-saat, MW: Megawatt.

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) 2022 yıl sonu tahminidir.

2.2.2.3. Savunma Sanayii

a) Mevcut Durum

Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) verilerine göre 2022 yılında bir önceki yıla göre savunma ve havacılık sektörü cirosu yüzde 20 artış göstererek 12,2 milyar dolar, sektör ihracatı ise yüzde 36 artışla 4,4 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bununla birlikte savunma sanayiinde yerleşik çalışmalar aralıksız devam etmiş, 2002 yılında yüzde 20 düzeyinde olan savunma sanayii yerlilik oranı 2023 yılı itibarıyla yüzde 80 düzeyine ulaşmıştır.

Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) tarafından yaklaşık 850 proje yürütülmekte ve söz konusu projeler yürütülürken savunma sanayiini Türkiye'nin küresel güç vizyonu doğrultusunda yapılandırmak üzere savunma sanayii ekosistemini dışa bağımlılığı asgari seviyeye indirecek şekilde güçlendirmek gayesiyle hareket edilmektedir. Bu hedef doğrultusunda üstün teknik özelliklere sahip ürünleri içeren, farklı hareket ihtiyaçlarına ve görev alanlarına hitap edebilecek projelerin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalara öncelik verilmekte, sektörel yetkinlikleri artırmak ve sürdürülebilirliği sağlamak üzere muhtelif destek mekanizmaları uygulanmaktadır.

Savunma sanayii teknolojilerinde dönüşümü sağlama çalışmalarına hız kesmeden devam edilmekte, geleceğin teknolojilerine yönelik yatırımlar günden güne artmaktadır. Dünyanın hızla dönüşüm geçirdiği, pek çok alanda teknolojik olarak sıçrama kaydedilen bir dönemin içinden geçerken çığır açan teknolojilerde yol haritaları oluşturulmaktadır. Bu çerçevede kompozit, yüksek malzeme, otonom ve sürü sistem, tahrip teknolojileri ile Kimyasal, Biyolojik, Radyoaktif, Nükleer (KBRN) teknolojilerinde proje faaliyetleri yürütülmüş olup ayrıca grafen ve iki boyutlu malzemeler, akustik teknolojileri, enerjik malzeme teknolojileri, bilişsel elektronik harp alanlarında Odak Teknoloji Ağları gerçekleştirilmiştir.

Milli Teknoloji Hamlesine hız kazandırmak, aynı zamanda savunma sanayii alanında geliştirilen teknolojinin sivil sahada kendine yer bulmasını sağlamak ve geliştirilen kabiliyetlerin uygulama alanlarını genişletmek amacıyla hayata geçirilen Yetenek Envanteri Projesinde (YETEN) sistem e-devlet üzerinden tüm paydaşların kullanımına açılmış ve hali hazırda 2.697 firma tarafından kullanılır hale getirilmiştir. Projenin olgunlaşmasıyla beraber sektördeki işbirliğinin artırılması ve sektör kabiliyetlerinin daha verimli kullanımı sağlanabilecektir.

Savunma sanayii ekosistemini güçlendirmek ve sürdürülebilirliği sağlamak üzere; ekosistemin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine yönelik olarak Savunma Sanayii Akademisi bünyesinde, Vizyoner Genç Projesi ile Endüstriyel Savunma Profesyonelleri Programı (ESAP) yürütülmektedir. Bu kapsamda Sistem Mühendisliği, Uçuşa Elverişlilik Sertifikasyonu, Elektronik Harp, Elektro-Optik, Proje Yönetimi, Savunma Sanayii Başkanlığı Tedarik Uzmanı Geliştirme Programı eğitim programları düzenlenmiş olup 2.500 sektör çalışanı eğitimlere katılmıştır.

Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programı (EYDEP) kapsamında savunma sanayiinin gelişimine önemli katkılar sağlayan KOBİ'ler, Savunma Sanayii Yatırım ve Geliştirme Faaliyetlerini Destekleme Programı kapsamında ise tüm savunma sanayii firmaları desteklenmektedir. 2022 yılında toplam 66 firma EYDEP desteklerinden faydalandırılmıştır.

TABLO II: 13- Savunma Sanayiine İlişkin Temel Büyüklükler

(Milyon Dolar)

Yıl	Alınan Siparişler	Ciro	Yurt Dışı Satış Gelirleri	İthalat	Ürün/ Teknoloji Geliştirme	İstihdam (Kişi)
2018	12 204	8 761	2 188	2 449	1 448	67 239
2019	10 671	10 884	3 068	3 088	1 672	73 771
2020	6 175	8 856	2 266	2 161	1 241	77 566
2021	8 576	10 159	3 225	2 062	1 640	75 660
2022	8 797	12 196	4 396	2 700	2 061	81 132

Kaynak: SASAD, Savunma ve Havacılık Sanayii Performans Raporları (2018-2022)

b) Amaç

Ülkemizin savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını, milli teknolojilerin ve yeteneklerin azami ölçüde kullanımını temin ederek karşılamak, savunma ve havacılık sanayiinin rekabetçiliğini küresel ölçekte artırmak, savunma sanayiinde edinilen becerilerin sivil sektöre yayılımını da sağlayarak ülkemiz için önemli ekonomik değer üreten bir seviyeye taşımak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Türk savunma sanayii gerek yurtiçi savunma ve güvenlik ihtiyaçlarını, gerekse dost ve müttefik ülkelerin bu alandaki taleplerini yurtiçi imkânlarla karşılayabilecek yetkinliğe ulaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.520)		
Tedbir 520.1. Ülkemiz savunma ve güvenlik ihtiyaçlarında dışa bağımlılığı azami ölçüde ortadan kaldırmak amacıyla başta alt bileşenler olmak üzere yerli üretim yetkinlikleri geliştirilecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma sanayii projeleri kapsamında; savunma, havacılık, anayurt güvenliği ve uzay alanlarında teknoloji ve ürün kazanımına ilişkin olarak, yurt içindeki şirketler, kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilecek tasarım, geliştirme, üretim, entegrasyon, doğrulama ve test, sertifikasyon, kalifikasyon ve altyapı faaliyetleri desteklenecektir.
Tedbir 520.2. Kuantum teknolojileri, yapay zekâ, otonom sistemler, hipersonik teknolojiler gibi derin ve çığır açan teknolojilerde askeri ve sivil kullanıma yönelik Ar-Ge ve Ür-Ge faaliyetleri desteklenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Kuantum LİDAR Geliştirilmesi Projesi kapsamında sistem isterlerinin belirlenmesi aşaması faaliyetleri yürütülecektir. 2. Mikrodalga Kuantum Radar Bileşenleri Geliştirilmesi Projesi kapsamında ön tasarım aşaması faaliyetleri yürütülecektir. 3. Soğuk Atom Tabanlı Ataletsel Sensör Geliştirilmesi Projesi kapsamında teklif değerlendirme aşaması yürütülecektir. 4. Atomik Saat Geliştirilmesi kapsamında projelendirme faaliyetleri yürütülecektir. 5. Kuantum OTAĞ Projesi çalışması başlatılacaktır. 6. Sahte Görüntü Tespit Yöntemleri Geliştirme Projesi kapsamında proje faaliyetleri yürütülecektir.

		<p>7. Türkçe Savunma Dil Modeli ve Konuşma Tanıma Geliştirme Projesi kapsamında proje faaliyetleri yürütülecektir.</p> <p>8. Bilişsel İş Yükünü Etkileyen Faktörlerin Ölçümü ve Yapay Zekâ İle Değerlendirilmesi Projesi kapsamında proje faaliyetleri yürütülecektir.</p> <p>9. Yeni Nesil Yapay Zekâ Yöntemleri Geliştirilmesi konulu SSB Ar-Ge Geniş Alan Çağrısı faaliyetleri yürütülecektir.</p> <p>10. Merkezi Sürü İHA Geliştirilmesi Projesi kapsamında proje faaliyetleri yürütülecektir.</p> <p>11. Müşterek Sürü Yeteneği Kazanılması Projesi kapsamında çalışmalar yürütülecektir.</p> <p>12. Hipersonik sistemlerde kullanılacak alt bileşenlere ilişkin yakıt geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.</p>
<p>Tedbir 520.3. Sektörün artan nitelikli insan kaynağı ihtiyacını karşılamak amacıyla eğitim altyapısı güçlendirilecek, teknoloji yarışma ve programları yoluyla savunma sanayiine yönelik ilgi artırılabacaktır.</p>	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	<p>1. Üniversite öğrencilerine, üniversiteden yeni mezun olmuş çalışan adaylarına ve halihazırda sektör firmalarında çalışan profesyonellere yönelik yetkinlik geliştirme programları düzenlenecektir.</p> <p>2. Vizyoner Genç Platformunun ulaştığı kitlenin genişletilmesi, içeriğinin zenginleştirilmesi ve istihdam işlevinin daha etkin hale getirilmesi sağlanacaktır.</p> <p>3. Kurum içi online eğitim modülü geliştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 520.4. Savunma sanayiinde yüksek teknoloji geliştiren yenilik tabanlı girişimci firmaların sayısının artırılması ve büyük ölçekli savunma sanayii firmalarının yerli tedarik ekosistemlerini geliştirmesi ve girişimciliği desteklemesi sağlanacaktır.</p>	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	<p>1. Savunma sanayiinde yer alan firmaların yetenek ve kabiliyetlerini izleyip değerlendirmeye imkan sağlamakta olan yazılım alt yapısı geliştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 520.5. Sektörün ülkemizin dijital dönüşümüne öncülük etmesi amacıyla savunma sanayii şirketlerinin dijital dönüşüm olgunluğu artırılacak, verinin etkin kullanımı ve güvenliği sağlanacaktır.</p>	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	<p>1. Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programı (EYDEP) kapsamında soru setleri içerisinde dijital dönüşüme ilişkin kriterler oluşturularak firmaların bu konuda farkındalıkları artırılabacaktır.</p>

<p>Tedbir 520.6. Sektör genelinde yeşil dönüşüm alanında farkındalık artırılacak, sektörün ihracat potansiyelinin küresel ölçekte atılan düzenleyici adımlardan etkilenmemesi için yeşil dönüşüm yükümlülüklerine ilişkin bilgilendirici faaliyetler düzenlenecektir.</p>	<p>Savunma Sanayii Başkanlığı (S)</p>	<p>1. Sektör paydaşlarının yeşil dönüşüm düzenlemeleri hakkında bilgilendirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.</p>
<p>Savunma sanayii ihracatı artırılacak, uluslararası işbirliği güçlendirilecek, yüksek teknoloji alanlarda yetenek kazanımı ve kullanımı çerçevesinde sivil pazarla etkileşimi desteklenerek ülkemizin sanayileşme hedefleri ve dış ticaret dengesi ile sektörün sürdürülebilirliğine katkı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.521)</p>		
<p>Tedbir 521.1. Türk savunma sanayiini küresel ölçekte rekabetçi bir konuma ulaştırmak amacıyla çalışmalar yürütülecektir.</p>	<p>Savunma Sanayii Başkanlığı (S)</p>	<p>1. İhracat potansiyeli yüksek ülkelerle savunma sanayii işbirliği toplantıları düzenlenecek, resmi heyetler ülkemizde kabul edilerek savunma sanayii kabiliyetlerimiz aktarılacak ve yurt dışında gerçekleştirilecek savunma sanayii fuarlarına milli katılım sağlanarak firmalarımıza devlet desteği sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 521.2. Askeri alanda teknoloji yoğun ürün ve hizmetler için kazanılan yeteneklerin sanayileşme hedefleri doğrultusunda sivil alanda etkin kullanımı sağlanacaktır.</p>	<p>Savunma Sanayii Başkanlığı (S)</p>	<p>1. Savunma sanayi yeteneklerinin sivil alanda kullanımını yaygınlaştırmaya yönelik çıktılarının tanıtım seviyesi geliştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 521.3. Sektör paydaşları arasında işbirliğini güçlendirmeye yönelik platformlar oluşturulacaktır.</p>	<p>Savunma Sanayii Başkanlığı (S)</p>	<p>1. Savunma Sanayii Başkanlığı ve savunma sanayiinde faaliyet gösteren ana yüklenicilerin de katılım sağlayacağı savunma sanayii il buluşmaları ile teknopark, kümelenme ve OSB buluşmaları düzenlenecektir.</p>
<p>Tedbir 521.4. Gerek savunma ve güvenlik gerekse sivil alanda siber güvenlik ihtiyaçları, azami ölçüde yerli ve yetkin çözümlerle karşılanacaktır.</p>	<p>Savunma Sanayii Başkanlığı (S)</p>	<p>1. Yerli Yedekleme Yazılımı Teknoloji ve Ürün Kazanımı Projesi kapsamında yerli yedekleme yazılımı ürünü geliştirilecektir. 2. Sıfır Güven Esasına Dayalı Yazılım Tabanlı Ağ Erişim Sistemi Projesi ile güvenli erişim yönetimi/izleme süreçlerini iyileştirmek ve erişim denetimlerini/politikalarını otomatikleştirmek amacıyla ZTNA uygulaması milli/yerli olarak geliştirilecektir.</p>

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Savunma Sanayii Yerlilik Oranı	Yüzde	73,4	80	81
Savunma ve Havaçılık İhracatı (3)	Milyar Dolar	4,4	6,0	6,6
Savunma ve Havaçılık Sanayii Ciro	Milyar Dolar	12,2	15,0	16,5
Savunma ve Havaçılık Sanayii İstihdamı	Bin Kişi	81,1	90	99

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program Hedefi

(3) Mal ve hizmet dâhil ihracat (yurt dışı satış geliri)

2.2.2.4. Turizm

a) Mevcut Durum

Turizm sektörü, 2019 yılında başlayan Covid-19 pandemisi, Rusya-Ukrayna savaşı ve küresel ekonomik durgunluk gibi ekonomik ve jeopolitik zorluklarla karşı karşıya kalmasına rağmen beklenenden daha güçlü bir iyileşme kaydetmiştir. 2022 yılında uluslararası turist sayısı bir önceki yıla göre yüzde 111,5 oranında artarak 969 milyon kişi olarak gerçekleşmiş, ancak 2019 yılı seviyesinin yüzde 33,8 altında kalmıştır. 2022 yılı uluslararası turizm gelirleri yüzde 75,5 oranında artarak 1,1 trilyon dolara ulaşmış olmasına rağmen 2019 yılı turizm gelirlerinin yüzde 74,6'sı seviyesindedir. Söz konusu veriler, turizm sektöründe küresel çapta bir toparlanmaya işaret etmekle birlikte pandemi öncesi 2019 yılı düzeyine halen erişilemediğini göstermektedir.

Ülkemiz turizm sektörü, 2021 yılında yakaladığı toparlanma eğilimini sürdürerek küresel turizme göre daha iyi bir performans sergilemiştir. 2022 yılında ülkemize gelen turist sayısı bir önceki yıla göre yüzde 68,6 artarak 50,5 milyon, turizm gelirimiz ise yüzde 54 artarak 46,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Pandemi öncesi 2019 yılı verileri ile karşılaştırıldığında turist sayısı açısından yüzde 1,4 oranında düşük bir gerçekleşme olmasına rağmen yüzde 19,4 oranında daha fazla turizm geliri elde edilmiştir. Buna göre ülkemiz, turist sayısı bakımından uluslararası pazardan yüzde 5,2, Avrupa pazarından yüzde 8,5 pay almış; turizm gelirlerinde ise bu paylar sırasıyla yüzde 3,7 ve yüzde 7,5 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemiz, gelen turist sayısı açısından dünyada dördüncü sırada yer alırken turizm geliri açısından yedinci sırada bulunmaktadır.

2021 yılında 1.028 dolara ulaşan ziyaretçi başına ortalama harcama 2022 yılında 905 dolar seviyesine gerilemiştir. 2022 yılında ülkemize gelen 44,6 milyon yabancı ziyaretçinin yüzde 42'si OECD, yüzde 22,6'sı de Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerindedir. Aynı dönemde ülkemize en çok ziyaretçi gönderen ülkeler sırasıyla Almanya (yüzde 12,7), Rusya (yüzde 11,7) ve İngiltere (yüzde 7,6)'dir.

TABLO II: 14- Dünyada ve Türkiye’de Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri

	2019	2020	2021	2022	2023(1)
DÜNYA					
Turist Sayısı (Milyon Kişi)	1 464	407	458	969	1 250
Yıllık Değişim (Yüzde)	3,5	-72,2	12,7	111,5	30
Turizm Geliri (Milyar Dolar)	1 486	554	632	1 109	1 263
Yıllık Değişim (Yüzde)	3,8	-63,0	14,1	75,5	13,9
TÜRKİYE					
Turist Sayısı (2) (Milyon Kişi)	51,2	15,9	29,9	50,5	55,7
Yıllık Değişim (Yüzde)	11,9	-69,0	88,3	68,6	10,3
Yabancı Ziyaretçi Sayısı (2) (Milyon Kişi)	45,1	12,7	24,7	44,6	51,0
Yıllık Değişim (Yüzde)	14,1	-71,7	94,1	80,3	14,5
Turizm Geliri (3) (Milyar Dolar)	38,9	14,8	30,2	46,5	55,6
Yıllık Değişim (Yüzde)	27,4	-61,9	103,6	54,0	19,6
Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (Dolar)	751	936	1 028	905	980

Kaynak: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Teşkilatı (UNWTO), Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Yabancı ziyaretçi sayısı, Türkiye Cumhuriyeti pasaportu taşımayan, sınır kapılarından ülkemize giriş yapan ve yurt dışında ikamet eden ziyaretçileri yansıtmaktadır. Turist sayısı ise, yabancı ziyaretçi sayısı ile yurt dışında ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti pasaportlu ziyaretçi sayısı toplamından günübirlikçilerin (Türkiye’de 24 saatten az kalan) çıkarılmasıyla elde edilmektedir.

(3) 2020 yılı verisi 1., 3. ve 4. çeyrekleri kapsamaktadır. Covid-19 küresel salgını nedeniyle sınır kapılarında anket yapılamadığından 2020 yılı 2. çeyreğe ilişkin veri yayınlanamamıştır. Turizm gelirleri TÜİK tarafından Ekim 2022’de revize edilmiştir.

Ocak-Temmuz 2023 döneminde küresel turizm pazarında turist sayısının 2022 yılının aynı dönemine göre yüzde 42,9 arttığı, ancak küresel salgın öncesi 2019 yılının aynı dönemine kıyasla yüzde 16 daha düşük kaldığı görülmektedir. Süregelen küresel enflasyon, ulaşım ve konaklama maliyetlerinin yükselmesine neden olmakta ve hane halkı bütçesi üzerinde baskı oluşturmaktadır. Buna rağmen seyahat talebi canlılığını korumaya devam etmekte; yakın mesafedeki varış noktaları ile kısa süreli seyahatler ön plana çıkmaktadır. Ancak Ukrayna’daki savaş, Ortadoğu’da artan jeopolitik gerilimler, yüksek enflasyon ve ekonomik yavaşlama beklentisinin yanı sıra Covid-19 vakalarının yeniden canlanmasından kaynaklı belirsizlik turizm sektörü için 2023 yılının geri kalanında aşağı yönlü risk oluşturmaya devam etmektedir. Bu gelişmeler ışığında, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Teşkilatı uluslararası turist girişlerinin 2023 yılı sonunda 2019 yılı seviyesinin yüzde 80 ila yüzde 95’ine ulaşacağını tahmin etmektedir.

2023 yılında ülkemiz turizm sektörünün güçlü bir biçimde toparlanması için ürün ve pazar çeşitliliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalara yoğunluk verilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde, ülkemize Ocak-Ağustos 2023 döneminde gelen yabancı ziyaretçilerin sayısı önceki yıla göre yüzde 13,9 artışla 33,4 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, pandemi öncesi 2019 yılının aynı dönemine göre yüzde 7,8 oranında bir artışa işaret etmektedir. Ülkemiz turizm geliri ise Ocak-Haziran 2023 döneminde önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 27 artışla 21,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, aynı dönemdeki 2019 yılı turizm gelirinden yüzde 52,4 daha fazla bir gelir elde edildiğini ve küresel pazarda yaşanan durumun aksine ülkemizde pandemi öncesi turizm geliri seviyesinin aşılabileceğini göstermektedir. Ülkemize gelen yabancı ziyaretçi sayısının 2023 yılı

sonunda bir önceki yıla göre yüzde 14,5 artarak 51 milyon kişiye, turizm gelirin ise yüzde 19,6 artarak 55,6 milyar dolara ulaşacağı öngörülmektedir.

Sürdürülebilir turizm faaliyetlerine hız vermek amacıyla Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (KSTK) ile 2022 yılında imzalanan üç yıllık iş birliği anlaşması çerçevesinde çalışmalar sürdürülmektedir. Bu konudaki ilk ulusal program olma özelliği taşıyan Sürdürülebilir Turizm Programıyla uluslararası standartlara uyum sağlanması ve Türkiye'nin sürdürülebilirlik konusunda yaptığı çalışmaların dijital ortamda görünürlüğünün artırılması amaçlanmaktadır. Sürdürülebilir Turizm Programının konaklama tesisleri, tur operatörleri ile varış noktalarını kapsaması öngörülmekte ve geçişin üç aşamalı olarak gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Bu doğrultuda, öncelikli olarak konaklama tesisleri için hazırlanan sürdürülebilir turizm kriterleri KSTK standartlarına göre onaylanmıştır. 25 Nisan 2023 tarihli ve 2023/6 sayılı Genelge ile konaklama tesislerine 31 Aralık 2023 tarihine kadar en az birinci aşama belgesi alma zorunluluğu getirilmiştir. İkinci aşama 2025 yılında kademeli olarak gerçekleştirilecek olup 2030 yılında ise tüm standartların sağlanması hedeflenmektedir.

18 Ocak 2023 tarihli ve 7432 sayılı Uludağ Alanı Hakkında Kanunla bu alanın doğal kaynak değerlerinin korunması, geliştirilmesi, tanıtılması, planlanması, yönetilmesi ve denetlenmesine ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir. Söz konusu faaliyetleri yürütmek üzere 26 Ocak 2023 tarihli ve 32085 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 117 sayılı Uludağ Alan Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Uludağ Alan Başkanlığı kurulmuştur.

1 Eylül 2023 tarihi itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığında belgeli 5.039 tesiste 1.106.252 yatak, basit konaklama belgeli 15.129 tesiste 675.125 yatak bulunmakta olup yatırım aşamasındaki 166.340 yatakla birlikte toplam kapasite 1.947.717'ye ulaşacaktır. Ağustos 2023 sonu itibarıyla biri kruvaziyer gemi limanı olmak üzere turizm işletme ve yatırım belgeli toplam 43 deniz turizmi tesisi hizmet vermekte, 11.505'i denizde, 4.128'i karada olmak üzere toplam 15.425 yat bağlama kapasitesi bulunmaktadır. 20 Eylül 2023 tarihi itibarıyla sektörde faaliyet gösteren seyahat acentesi sayısı ise 15.115'tir.

Turizm sektörünün çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik sürdürülebilirliğine katkıda bulunmak üzere çevreye duyarlı konaklama tesisleri belgelendirme faaliyetleri çerçevesinde 2023 Eylül sonu itibarıyla 438 tesise Yeşil Yıldız Belgesi verilmiştir. Ülkemiz 2023 yılında çevre yönetimine önem veren Mavi Bayrak Uygulamasına dâhil olan ülkeler arasında, 551 ödüllü plajla üçüncü sırada, 23 ödüllü marina ile yedinci sırada yer almıştır. Buna ilaveten 10 bireysel yat ve 14 turizm teknesi de Mavi Bayrak ile ödüllendirilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığınca yürütülen altyapı çalışmaları kapsamında, Muğla Bodrum İçmeler-Torba Atık Su Arıtma Tesisi ve Bağlantılı Altyapı Tesisleri Mayıs 2023'te tamamlanmıştır. Yapımına Şubat 2023'te başlanan Antalya Kemer-Çamyuva Atıksu Arıtma Tesisi ve Bağlantılı Altyapı Tesisleri Yapım İşinin inşaat çalışmaları devam etmekte olup tesis 2024 yılı turizm sezonu öncesi tamamlanarak hizmete açılacaktır.

Kıyılarımızda ücretsiz, güvenli ve sıhhi plajların oluşturulması amacıyla turizmin yoğun olduğu bölgelerde yerel halkın ve ziyaretçilerin yararlanması için ücretsiz halk plajları yapımına devam edilmiştir. 2023 yılında Antalya ilinde Küçük Çaltıcak, Muğla ili Bodrum ilçesinde Torba ve Türkbükü ücretsiz halk plajları hizmete açılmıştır. Diğer taraftan, Antalya'da Bostanlık ve Alacasu halk plajı çalışmalarına devam edilmektedir. 2023 yılı

sonunda Antalya, Muğla ve İzmir illerinde halkın kullanımına sunulan ücretsiz halk plajı sayısı 15'e yükselecektir.

2023 yılında Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansının (TGA) koordinasyonunda reklam ve tanıtım faaliyetlerine kesintisiz olarak devam edilmiştir. Hedef pazar ülkelerde yerel ajanslar ile yapılan anlaşmalar kapsamında algı ve imaj çalışmaları ve pazar araştırmaları yürütülmüş; ülke bazında talebe yönelik ve üst gelir grubunu hedefleyen özelleştirilmiş tanıtım çalışmaları sürdürülmüştür.

Türkiye'nin dijital global tanıtım platformu GoTürkiye.com yenilenmiş yapısıyla ülkemizin turizm potansiyelini varış noktası ve deneyim odaklı bir bakış açısı ile hedef pazarlarda kullanıcılara sunmaktadır. Değişen eğilimler çerçevesinde çeşitli kullanıcı profilleri ve dijital tüketim alışkanlıklarına uygun içerikte hazırlanan ve ülkemizdeki turizm ürün çeşitliliğini vurgulayan platformda, Eylül 2023 itibarıyla 104 varış noktası, 57 deneyim ve 10 dilde 3.649 başlık yer almaktadır.

Ocak-Eylül 2023 döneminde Türkiye'nin global marka olarak konumlandırılması ve pazar çeşitliliğinin sağlanması amacıyla varış noktası ve deneyim odaklı tanıtım faaliyetleri için 200'den fazla ülkede reklam faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. İstanbul is the New Cool, TurkAegean, Cappadocia-Land of Fairytales ve Turkish Black Sea filmleri dijital reklam ve tanıtım faaliyetlerinde kullanılmıştır. Kaynak pazar ülkelerin basın organlarında yer alacak yayınlar için ağırlama faaliyetlerine 2023 yılında devam edilmiştir.

Turizm faaliyetlerinin ülke geneline yayılması, marka bütünlüğünün sağlanması ve etkin tanıtımın yapılması amacıyla TGA tarafından il bazlı markalaşma ve tanıtım çalışmalarına devam edilmiştir. Kapadokya Üniversitesi iş birliğinde 37 il için turizm yol haritaları hazırlanmış, sosyal medyada etkili kişiler, basın ve kanaat önderleri ile tur operatörleri ve seyahat acentelerine yönelik tanıtım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Türkçe olarak Gezsen, İngilizce olarak ise Go marka çatısı altında açılan sosyal medya hesaplarında 81 il için oluşturulan toplam 158 Go ve Gezsen hesabında illerin turizm ürünleri tanıtılmaya devam edilmektedir.

Gastronomi turizmi alanında ülkemizin sahip olduğu değerlerin yurt içi ve yurt dışı tanıtımında etkinliğin artırılması, Türk mutfağı tanıtım faaliyetlerinin esgüdümlü ve belirli bir tema altında yapılarak zaman ve kaynak israfının engellenmesi amacıyla 21-27 Mayıs'ta kutlanan Türk Mutfağı Haftasında tanıtım etkinlikleri düzenlenmiştir. Ayrıca, dünyanın en prestijli restoran değerlendirme sistemlerinden biri olan Michelin Rehberi'ne Temmuz 2023'te İstanbul'a ilave olarak İzmir ve Bodrum'un da ekleneceği açıklanmıştır.

Turizm sektörü, yenilikçi hizmetler ve ürünler geliştirmek üzere yeni nesil teknolojilerin süreç ve verilerinden faydalanarak akıllı turizme dönüşmektedir. Bu çerçevede, ülkemizde de turizm sektörü için yeni dijital takip altyapısı oluşturulmuş; ziyaretçilerin davranışlarını büyük veriye dayanarak yapay zekâyla analiz etme, ürün geliştirme ve hedef ülke bazlı varış noktası tanıtım stratejisi oluşturma imkânı sağlanmıştır. 2023 yılında bölgesel analizin yanı sıra ülkemize rakip olan ülkeler ile ortalama ücret, kapasite kullanımı vb. kriterlerde karşılaştırma imkânı sağlayan veriler TGA veri tabanına aktarılmıştır. Büyük verinin turizm sektöründe ürün geliştirme, tanıtım ve pazarlamada kullanılmasında sistemin verimliliğinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından uyarı oluşturulması gereken verilerin türü ve hangi ölçeklerde bildirimlerin oluşturulması gerektiği konularında çalışmalar yürütülmüştür.

Ayrıca TÜİK'in turizm istatistikleri ile alakalı verilerini düzenli bir şekilde TGA kurumsal veri tabanına aktarılması çalışması tamamlanmıştır.

Turizm istatistiklerinin daha hızlı ve kaliteli olarak hesaplanmasına yönelik idari kayıt kullanımını artırmak, yeni veri kaynaklarını, araştırma sonuçlarını sisteme entegre etmek ve metodolojik iyileştirmeleri yansıtmak amacıyla Ekim 2022'de bir revizyon gerçekleştirilmiş olup bu kapsamda:

- Paket tura konu olan geceleme sayısı ile ilgili düzenleme yapılmış,
- Bankalararası Kart Merkezi kredi kartı verilerinin sisteme entegrasyonu sağlanmış,
- Sağlık turizmi araştırması sonuçları turizm istatistiklerine yansıtılmış,
- Eğitim turizmi verilerinin elde edilmesine yönelik eğitim turizmi araştırması ve uluslararası öğrenci kontenjanı kapsamında eğitim gören öğrencilerin ödediği harç verileri derlenmiş

ve sonuçlar Çıkış Yapan Ziyaretçiler Anketi verilerine entegre edilmiştir. Yeni kaynaklardan elde edilen veriler ve metodolojik olarak yapılan düzenlemelerle turizm geliri, sağlık turizmi geliri ve eğitim turizmi geliri revize edilmiştir.

Turizmde nitelikli personel ihtiyacını karşılamak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında imzalanan protokollerle son beş yıldır sürdürülen ve öğrencilerin konaklama tesislerinde staj yapabilmelerine imkân sağlayan uygulama devam etmektedir. Konaklama ve yeme içme işletmelerinde çalışan personelin mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmek ve hizmet kalitesini artırmak amacıyla işbaşı eğitimi kursları ile kişisel gelişim seminerleri düzenlenmektedir.

Ülkemizin daha etkin bir şekilde tanıtılması için sektör profesyonellerinin kullanımına sunulan All in Türkiye isimli çevrimiçi eğitim platformundaki 28 kursa 107 farklı ülkeden 2.902 kişi kaydolmuş ve toplamda 7.774 sertifika verilmiştir. Turizm sektöründe çalışanların niteliklerinin artırılması ve kişisel gelişimlerine katkı sağlanması amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Eylül 2023 itibarıyla 125 işbaşı kursu ve seminer düzenlenmiş, 2.731 turizm çalışanına katılım belgesi verilmiştir.

Covid-19 pandemisi sonrası öne çıkan temassız iletişim, sanal deneyimler, çevrimiçi işlemler gibi uygulamalarla birlikte dijital dönüşüm ülkemiz turizm sektörünün gündemindeki önemli başlıklardan biri haline gelmiştir. Ülkemiz turizm sektörü için yapay zekâ, sanal gerçeklik gibi dijital uygulamaların yerli kaynaklarla ve yenilikçi yaklaşımlarla geliştirilmesi, ayrıca turizm sektörü çalışanlarına dijital beceriler kazandırılması önem arz etmektedir.

Çevresel kaynaklara bağlılığı nedeniyle turizm sektörü iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı oldukça kırılgan bir yapıya sahiptir. Ayrıca, sera gazı salımına katkıda bulunan turizm sektörü iklim değişikliği ile iki yönlü bir etkileşim içindedir. Bu nedenle, yeşil dönüşüm eğilimine uygun olarak turizm sektörünün küresel ısınmayı azaltıcı tedbirlerin bir parçası olması ve iklim değişikliğine uyum kapasitesi ile farkındalık düzeyinin artırılmasına yönelik çalışmaların hızlandırılması son derece önemli hale gelmiştir.

Sektörün sürdürülebilirliği, sağlıklı gelişimi ve turizm gelirinin artması için ziyaretçi başına ortalama harcamayı yükseltecek tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır. Tek bir marka altında ve odaklı şekilde yapılan etkin tanıtım faaliyetlerinin devam ettirilmesi önem arz

etmektedir. Turizmde dijital ve yeşil dönüşüm çalışmalarının önümüzdeki dönemde hızlandırılması gerekmektedir. Pandemi sürecinde kaybedilen nitelikli işgücünün sektöre dönmesini sağlayacak tedbirlerin alınması aciliyet arz etmektedir. Diğer taraftan, turizm aktivitelerinin yoğunlaştığı alanlar; insan kaynaklı kullanımlar ve küresel iklim değişikliğinin yarattığı olumsuz koşullar nedeniyle baskı altındadır. Kıyı alanları başta olmak üzere turizm faaliyetlerinin çevreye olumsuz etkilerinin bertarafı, bunun yanı sıra turizm bölgelerinde yaşayanlar ve ziyaretçilerin memnuniyeti için analiz ve planlama çalışmalarının yapılarak gerekli önlemlerin alınması önem arz etmektedir. İç turizme ilişkin istatistiklerin ve buna yönelik sistemlerin geliştirilmesi, mevcut temel istatistiklerin yanı sıra turizmin sosyal ve çevresel etkilerine yönelik yeni nesil verilerin turizm istatistikleri kapsamına alınması, turizm uydu hesaplarının geliştirilmesi, karar alma, planlama ve yönetimde büyük verinin kullanımı için başlatılan çalışmaların daha ileriye götürülmesi gerekmektedir.

b) Amaç

Değişen tüketici eğilimleri doğrultusunda turizmin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, sezon süresinin uzatılması, hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve daha fazla harcama eğilimi olan ziyaretçinin ülkemize çekilmesiyle ziyaretçi başına turizm gelirin artırılması, varış noktası yönetimi yaklaşımıyla sektörde yeşil ve dijital dönüşümün gerçekleştirilerek rekabetçiliğin geliştirilmesi ve koruma/kullanma dengesi gözetilerek ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Turizm sektörünün sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde doğal, tarihi ve sosyal çevreyi koruyucu ve geliştirici bir yaklaşım içinde olması sağlanacak ve sektörde yeşil dönüşüm hızlandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.523)		
Tedbir 523.2. Turizm sektörünün iklim değişikliğine uyum kapasitesi artırılabilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. İklim değişikliğinin turizm sektörüne etkilerinin daha somut anlaşılması amacıyla seçilecek pilot bölgelerde sektörel risk etkilenebilirlik analizleri yapılacak ve iklim değişikliğine uyum odaklı örnek bir turizm planı çalışması gerçekleştirilecektir. 2. İklim değişikliğine uyum çalışmaları kapsamında turizm merkezleri, kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinde belirlenecek kullanımlar bazında ilkeler (turizm tesisi, ulaşım, altyapı vb.) belirlenecektir.
Tedbir 523.3. "Sürdürülebilir Turizm Programı" kapsamında turizmde yeşil dönüşümün sağlanması için çalışmalar yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Üniversiteler	1. Dört ve beş yıldızlı konaklama tesisleri ile özel konaklama tesislerinin tamamının Türkiye Sürdürülebilir Turizm Programı Üçüncü Aşama Belgesini alması sağlanacaktır.

Tedbir 523.6. Yerel ekonomilerin desteklenmesi sağlanarak kapsayıcı bir turizm sektörü oluşturulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Doğrudan yerel ekonomileri güçlendiren turizm faaliyetlerine yönelik tanıtım çalışmaları yapılacaktır. 2. İl Tanıtım ve Geliştirme Programı kapsamında kurulan il kurulları ile yerel ekonomileri destekleyici faaliyetler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 523.7. Turizmin çevreye, sosyal ve kültürel dokuya karşı oluşturabileceği olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla ziyaretçilerin "sorumlu turizm anlayışı"na sahip olmaları için bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, RTÜK, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Yerel Yönetimler, STK'lar, TTYD	1. Turistlere yönelik turizm danışma büroları ve dijital platformlar vasıtasıyla çevresel, sosyal ve kültürel hususlarda dikkatli olunmasını teşvik eden bilgilendirici çalışmalar yapılacaktır.
Turizm sektörünün hızlı değişen talebi karşılayabilen rekabetçi bir yapıya kavuşması için dijital dönüşüme uyum sağlaması desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.524)		
Tedbir 524.1. Turizm sektöründe dijital teknolojilerin etkin kullanımı sağlanacak, turizm değer zincirindeki tüm paydaşların dijital ortamda birbirine bağlanmasıyla "kesintisiz uçtan uca seyahat" yaklaşımı sektöre kazandırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Üniversiteler, STK'lar	1. Tanıtım faaliyetlerinde dijital teknolojilerin kullanımına ağırlık verilecektir.
Tedbir 524.2. Mikro ve küçük işletmeler başta olmak üzere turizm işletmelerinin teknolojik altyapısı ve çalışanların dijital beceri düzeyinin yükseltilmesi desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Üniversiteler, STK'lar	1. Turizm işletmelerinin teknolojik altyapılarının mevcut durumları değerlendirilerek gelişim alanlarının tespitine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 524.3. Ziyaretçilere doğru kanallardan uygun içeriklerin ulaştırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilecek ve yenilikçi çözümlerle kullanıcı deneyimi iyileştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, STK'lar	1. Hedef pazar ülkelerde dijital platformlar, sosyal medya, seyahat araştırma ve satın alma siteleri gibi araçlarla tanıtım çalışmaları yürütülecektir.
Rekabetçi ve hızlı değişen talebi karşılayabilen bir turizm sektörü için hizmet kalitesi iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.525)		
Tedbir 525.1. Hizmet kalitesini iyileştirerek daha rekabetçi bir turizm sektörü oluşturmak üzere personelin mevcut becerilerini geliştirmesi ve yeni beceriler edinmesi sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Talepte bulunan konaklama ve yiyecek içecek işletmelerinde çalışan personelin mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmek ve hizmet kalitesini artırmak amacıyla 4.100 kişiye işbaşı mesleki turizm eğitimleri verilecektir.
Tedbir 525.3. Mesleki eğitim müfredatı sektörün ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, MYK, Üniversiteler, STK'lar	1. Mesleki ve teknik ortaöğretim programları, ulusal meslek standartları, ulusal ve uluslararası yeterlilikler, teknolojik gelişmeler ve sektörden gelen talepler doğrultusunda güncellenecektir.

Tedbir 525.4. Turizm sektörünün ihtiyacı olan nitelikli ara eleman ihtiyacının karşılanmasına yönelik uygulamalı eğitim programları geliştirilerek sürdürülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, STK'lar	1. Protokol kapsamındaki mesleki ve teknik anadolu liselerinde okuyan öğrencilerin en az üç yabancı dil öğrenmelerine ve turizm işletmelerinde yoğunlaştırılmış beceri eğitimi almalarına devam edilecektir.
Tedbir 525.5. Hizmet kalitesinin ve turist memnuniyetinin artırılması amacıyla turizm tesislerinde fiziki şartların iyileştirilmesine yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacak ve denetim faaliyetleri artırılabilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, STK'lar	1. Turizm amaçlı konut kiralamalarına ilişkin mevzuat çalışmaları tamamlanarak konutların Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belgelendirilmesi sağlanacaktır. 2. Sınıflandırma ve belgelendirme işlemlerinde güncellemeler yapılarak ihtiyaç duyulan düzenlemeler hayata geçirilecektir. 3. Konaklama tesislerine yönelik Çin Dostu tesis belgesi verilmesi için çalışmalar yürütülecektir. 4. Turizmde hizmet kalitesini artırmak amacıyla 3.500 turizm işletmesi belgeli tesisin denetimi gerçekleştirilecektir.
Tutarlı ve bütüncül turizm gelişimini sağlamak, varış noktalarının özgün kimliklerini oluşturmak ve yerel ekonomik döngüyü güçlendirmek üzere varış noktası yönetim örgütleri hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.526)		
Tedbir 526.1. Varış noktası yönetim örgütlenmesine ilişkin hukuki altyapı oluşturulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı	1. İl Tanıtım ve Geliştirme Programı Kurullarında bulunan üyelerin imzaladığı iş birliği protokolü ile oluşturulan altyapının devam etmesi için gerekli adımlar atılacaktır.
Tedbir 526.2. Varış noktası yönetimine ilişkin pilot uygulamalar gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. 24 İl için Turizm Yol Haritası hazırlanacaktır.
Ziyaretçi başına turizm gelirin artırılması amacıyla daha fazla gelir bırakan turizm çeşitleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.527)		
Tedbir 527.1. Turizm ürünlerinin çeşitlendirilmesine yönelik yatırımların ve işletmeciliğin desteklenmesi amacıyla mevzuat çalışmaları gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, STK'lar	1. Turizm işletmelerinin daha fazla ve harcama eğilimi daha yüksek ziyaretçilerin olduğu pazarlara hitap edecek özel konseptler geliştirmesi için mevzuat ve belgelendirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 527.2. Turizm çeşitlerinin planlı gelişimini sağlamak üzere ana plan ve strateji çalışmaları yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Uludağ Alan Başkanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Kış turizminin sürdürülebilir gelişimini sağlamak üzere Uludağ Alan Planı çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 527.4. Turizm yatırımlarının sürdürülebilir bir anlayışla gerçekleştirilmesine yönelik planlama ve arazi tahsis çalışmalarına devam edilecek, turizm altyapı yatırımları gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Antalya Kemer-Çamyuva Atıksu Arıtma Tesisi ve Bağlantılı Alt Yapı Tesisleri Yapım İşi projesi tamamlanacaktır. 2. Manavgat Ilıca, Manavgat Sorgun, Kemer Tekirova, Bodrum Yalıkavak ve Çeşme Ovacık'ta ücretsiz halk plajları yapılacaktır.

Tedbir 527.5. Kùltür ve turizm güzergâhları geliştirilerek ziyaretçi kalış süresinin ve harcamalarının artırılması sağlanacaktır.	Kùltür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Kùltürel ve turistik etkinlikler bakımından yeni rotalar oluşturulacak ve tanıtım faaliyetleri yapılacaktır.
Turizm gelirinin artırılması, mevcut pazarlarımızın güçlendirilmesi, yeni pazarların oluşturulması ve harcama eğilimi yüksek ziyaretçilere ulaşılması amacıyla tanıtım faaliyetleri yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.528)		
Tedbir 528.1. Türkiye markası altında ve odaklı bir biçimde yapılan etkin tanıtım faaliyetlerine devam edilecektir.	Kùltür ve Turizm Bakanlığı (S), RTÜK, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Hedef pazar sayısı artırılacak ve bu yeni pazarlarda yürütülen tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilecektir. 2. Gastronomi turizminde küresel çapta markalaşmayı sağlayacak etiketlerden biri olan Michelin Rehberi çalışmaları kapsamında İstanbul, İzmir ve Bodrum'a yönelik tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 528.2. Değişen tüketici eğilimleri ile teknolojik gelişmeler doğrultusunda yeni tanıtım stratejileri belirlenecektir.	Kùltür ve Turizm Bakanlığı (S), RTÜK, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Gelişen trendlere uygun olarak yeni mecralar belirlenecek ve hitap ettiği ülkelere göre tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 528.3. Yeni pazarlar oluşturulması amacıyla başta Amerika ve Uzak Doğu ülkeleri olmak üzere turist potansiyeli yüksek ülkelere tanıtım çalışmaları yürütülecektir.	Kùltür ve Turizm Bakanlığı (S), RTÜK, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı,	1. Yeni odak pazarlarda tanıtım faaliyetleri yürütülecektir.
Turizm sektörünün daha etkin analiz edilebilmesi için gerekli veri altyapısı oluşturulacak ve mevcut turizm istatistikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.529)		
Tedbir 529.1. Turizm sektörüne ilişkin verilerin toplanması, analizi ve raporlanması için dijital araçlardan yararlanılarak turizm karar destek platformu oluşturulacaktır.	Kùltür ve Turizm Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Merkez Bankası, TÜİK, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, STK'lar	1. Yeni veri kaynakları araştırılacak ve belirlenecektir. 2. Belirlenen veri kaynaklarının bütünleştirilmesi ve analizi yapılacaktır. 3. Entegre edilen veri kaynakları ilgili birimlerin kullanımına sunulacaktır.
Tedbir 529.3. Turizmin ekonomik etkilerini arz ve talep yönüyle dikkate alan turizm uydu hesapları çalışması tamamlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Kùltür ve Turizm Bakanlığı, TCMB, TÜİK	1. Turizm uydu hesaplarına ilişkin tablolar tamamlanacak ve kullanıma sunulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Turizm Geliri	Milyar Dolar	46,5	55,6	59,6
Ziyaretçi Sayısı	Milyon Kişi	51,4	56,7	59,4
Turizm Gelirinin GSYH İçerisindeki Payı	Yüzde	5,1	5,2	5,3
Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama	Dolar	905	980	1 003
Ortalama Konaklama Süresi	Gece	10,3	9,8	9,7
Ziyaretçi Başına Gecelik Gelir	Dolar	88	100	103

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.3. Sektörel Politikalar

2.2.3.1. Kamu Yatırım Politikaları

a) Mevcut Durum

2023 yılı kamu yatırım uygulamalarında; sektörel, bölgesel ve proje bazındaki öncelikler dikkate alınarak ekonomik ve sosyal altyapıyı geliştirecek yatırımlara ağırlık verilmiştir. 2023 yılı Yatırım Programı sene başı değerleri dikkate alındığında, mahalli idare yatırımları ve yatırım işçilik giderleri hariç olmak üzere toplam tutarı 4.103,1 milyar TL, 2022 yılı sonu kümülatif harcaması 1.302,8 milyar TL ve 2023 yılı başlangıç ödeneği 454,2 milyar TL olan 3.546 kamu yatırım projesi yürütülmektedir.

2023 yılı Yatırım Programı kapsamındaki 454,2 milyar TL'lik yatırım ödeneğinden en yüksek payı yüzde 26,8 ile ulaştırma sektörü alırken, madencilik sektörünün payı yüzde 17,4, eğitim sektörünün payı yüzde 13,5, enerji sektörünün payı yüzde 9,8, tarım sektörünün payı yüzde 9,6 ve sağlık sektörünün payı yüzde 8,6'dır. İmalat, turizm, konut, içme suyu ve kanalizasyon, teknolojik araştırma, güvenlik, adalet, çevre gibi diğer sektörlerin toplam payı ise yüzde 14,3'tür.

2024-2026 dönemi Orta Vadeli Programında ilan edilen kuruluşların yatırım teklif tavanları dikkate alındığında 2024 yılında yatırım projelerine ayrılan kaynağın önemli ölçüde artırılması hedeflenmiştir. 2024 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi Kanun Teklifinde 2023 yılı sene başında 402,7 milyar TL olan merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki yatırımlar için ayrılan ödeneklerin 2024 yılında yüzde 127 oranında artarak 912,8 milyar TL'ye ulaşması öngörülmüştür. Benzer şekilde, 15 Eylül 2023 tarihli ve 32310 mükerrer sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2023/14 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi eki 2024-2026 Dönemi Yatırım Programı Hazırlama Rehberinde yer alan 2024 yılı KİT yatırım teklif tavanları da 2023 yılında 163,4 milyar TL olan seviyesinden 271,6 milyar TL seviyesine çıkarılmıştır.

Ülkemizde, Yap-İşlet-Devret (YİD), Yap-İşlet (Yİ), Yap-Kirala-Devret (YKD) ve İşletme Hakkı Devri (İHD) olmak üzere dört temel Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) modeli uygulanmaktadır. Söz konusu modellerle 1986 yılından başlamak üzere, Eylül 2023 itibarıyla 270 KÖİ projesi için uygulama sözleşmesi imzalanmıştır. Uygulama sözleşmesi imzalanan projelerin toplam yatırım büyüklüğü Eylül 2023 fiyatlarıyla 98,6 milyar dolara ulaşmaktadır. Bu tutar içinde ulaştırma sektörü 59,35 milyar dolar yatırımla ilk sırada yer almakta olup bunu 21,73 milyar dolarla enerji, 13,08 milyar dolarla sağlık sektörü takip etmektedir. Mevcut durumda 250 proje işletmeye alınmış olup 20 projenin yapımına devam edilmektedir.

TABLO II: 15- Genel Devlet Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı

(Yüzde)

Ülkeler	2014-2018	2019	2020	2021	2022 (1)	2023 (1)
Avro Bölgesi Ortalaması	3,2	3,3	3,7	3,6	3,4	3,8
Belçika	2,5	2,6	2,7	2,7	2,7	2,9
Almanya	2,2	2,4	2,7	2,6	2,6	2,7
Estonya	5,2	5,0	5,7	5,6	5,2	5,0
İrlanda	2,0	2,3	2,3	2,0	2,0	2,0
Yunanistan	3,8	2,5	3,1	3,6	3,5	3,9
İspanya	2,2	2,2	2,6	2,7	2,8	2,9
Fransa	3,4	3,7	3,7	3,6	3,7	3,7
Hırvatistan	3,3	4,3	5,5	4,7	3,8	4,7
İtalya	2,3	2,3	2,6	2,9	2,7	3,1
Letonya	4,6	5,1	5,7	5,2	3,8	5,5
Litvanya	3,3	3,1	4,4	3,1	3,0	3,6
Lüksemburg	3,9	4,1	4,7	4,1	4,1	4,3
Malta	3,2	3,8	4,2	3,8	3,3	3,8
Hollanda	3,5	3,4	3,7	3,4	3,2	3,3
Avusturya	3,0	3,1	3,3	3,6	3,3	3,4
Portekiz	1,9	1,8	2,3	2,6	2,5	3,1
Slovakya	4,2	3,6	3,4	3,1	3,3	4,9
Slovenya	3,9	3,8	4,1	4,7	5,2	6,1
Avro Bölgesi Dışı AB Ort.	4,1	4,2	4,5	4,1	4,0	4,4
Bulgaristan	4,0	3,3	3,3	2,6	3,0	3,8
Çek Cumhuriyeti	4,0	4,4	4,8	4,7	4,6	4,7
Danimarka	3,6	3,2	3,6	3,4	3,1	3,3
Macaristan	5,1	6,3	6,5	6,3	5,3	5,3
Polonya	4,2	4,3	4,5	4,1	4,0	4,1
Romanya	3,7	3,5	4,6	4,2	4,2	5,2
İsveç	4,5	4,9	5,0	4,8	4,9	4,9
Bulgaristan	4,0	3,3	3,3	2,6	3,0	3,8
AB Ortalaması	3,5	3,6	3,9	3,7	3,6	4,0
ABD	3,2	3,3	3,6	3,3	3,2	3,2
Japonya	3,7	3,9	4,3	4,2	4,2	4,1
Birleşik Krallık	2,7	2,8	3,1	3,1	3,1	3,2
Türkiye	4,0	2,8	2,7	2,5	2,4	2,3

Kaynak: Avrupa Komisyonu Ekonomik Tahminler Raporu, İlkbahar 2023; Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

b) Amaç

Kamu yatırımlarıyla ekonominin rekabetçiliğinin ve verimliliğinin artırılması, kamu hizmetlerinin daha etkin sunulması yoluyla toplumun tüm kesimlerinin yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve refahının yükseltilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, dijital dönüşümün desteklenmesi, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, özel sektör yatırımlarının ihtiyaç duyduğu altyapının temin edilmesi ile afetlere ve küresel risklere karşı dayanıklılığın artırılması, kamu özel işbirliği (KÖİ) uygulamalarının makroekonomik politikalar, sektörel öncelikler, sosyoekonomik yapılabirlik ve bütçe prensipleriyle uyumlu olarak, ayrıca dengeli bir risk paylaşımı ve maliyet etkinliği çerçevesinde yürütülmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu yatırımlarına ayrılan kaynak artırılacaktır (Kalkınma Planı. p. 531)		
Tedbir 531.2. Özel sektörün ve kurumsal yatırımcıların finansman kaynaklarının, kamu özel işbirliği modeli dâhil alternatif ve yenilikçi finansman yöntemleri aracılığıyla altyapı yatırımlarının finansmanında etkin bir şekilde kullanılması için uygun ortam oluşturulacak, bu yöntemler yaygınlaştırılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, SPK, BDDK, Uygulayıcı Kuruluşlar, Yerel Yönetimler	1. KÖİ projelerinin finansmanında sermaye piyasası araçlarının kullanımını teminen ihtiyaç ve boşluk analizine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Kamu yatırımlarına ayrılan kaynakların daha etkin şekilde kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.532)		
Tedbir 532.2. KÖİ projeleri, makroekonomik politikalar, sektörel öncelikler, kamu yükümlülükleri ve bütçe dengeleri dikkate alınarak sosyoekonomik yapılabirlik, maliyet etkinlik, bütçe prensipleriyle uyum ve dengeli bir risk paylaşımı gözetilerek planlanacak ve yürütülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Projelerin finansal ve sosyo-ekonomik yapılabirliğinin analizine yönelik çalışma tamamlanacaktır.
Tedbir 532.4. Kamu yatırım planlamasını güçlendirmek üzere yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde tüm kurumlarda KÖİ dâhil tüm yatırım projelerinin hazırlanması, finansmanı, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinin uluslararası standartlara uygun şekilde gerçekleştirilmesi için kurumsal yapı güçlendirilecek, beşeri kapasite artırılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Uygulayıcı Kuruluşlar, Yerel Yönetimler	1. Proje hazırlık, izleme ve değerlendirme konularında eğitimler verilecektir.

2.2.3.2. İş ve Yatırım Ortamı

a) Mevcut Durum

2023 yılında özel kesim yatırımlarının artırılması ve üretken alanlara yönlendirilmesi amacıyla yatırım ortamının iyileştirilmesine, yabancı sermayenin teşvik edilmesine ve yatırım desteklerine yönelik faaliyetlere devam edilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişin ardından yeniden yapılandırılan Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu (YOİKK), Cumhurbaşkanı Yardımcısı başkanlığında düzenli toplantılar gerçekleştirilmektedir. 2023 yılı YOİKK çalışma dönemi için kamu ve özel sektör önerileri doğrultusunda, kişisel verilerin korunması, mevzuatın iyileştirilmesi, risk yönetiminin geliştirilmesi, uluslararası endekslerde ilerleme, veri politikası oluşturulması, yatırım imkânlarının iyileştirilmesi, yatırım süreçlerinin dijitalleştirilmesi, yatırım uyumsuzluklarının çözülmesi ve yeşil dönüşümün hızlandırılması başlıklı öncelikli dönüşüm alanları altında belirlenen eylemlere ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

Yatırım Süreçleri Kılavuzları dijital ortamda birleştirilerek şirketlerin kuruluş aşamasından faaliyete geçene kadar tamamlanması gereken tüm bürokratik işlemler ile

izin, onay, ruhsat ve lisans süreçlerini içeren Yatırım Süreçleri Kılavuzu hazırlanmış ve www.invest.gov.tr internet adresi üzerinden erişime açılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi tarafından yatırım yeri seçim simülasyonu çalışması tamamlanmış olup çalışma ile uluslararası doğrudan yatırımlarda rakip ülkelerle kıyaslama yapılarak Türkiye'nin sektör, faaliyet ve yatırım karar kriteri özelinde karşılaştırmalı konumu ortaya konulmuştur. Yine Kalkınma Ajanslarının 81 ilde faaliyet gösteren Yatırım Destek Ofisleri ile Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi ortaklığıyla Bölgesel Yatırım Ortamı Değerlendirme Anketi çalışması tamamlanarak il ve bölge bazında yatırım ortamı ile yatırımcıların beklentilerine yönelik değerlendirme raporu hazırlanmıştır.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ile Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi arasında imzalanan veri paylaşım protokolü ile yatırıma uygun hazine arazilerinin tespit edilmesi süreci kolaylaştırılmış, yatırımcılara sunulan yatırım yeri temini hizmetlerinin hızı ve kalitesi artırılmıştır. Ayrıca Girişimci Bilgi Sistemi Verileri Kapsamında Yapılacak Ortak Çalışmaya İlişkin Protokol kapsamında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Yabancı Sermayeli İşletmelerin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi konulu analiz çalışması başlatılmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli işletmelerin üretim, istihdam, ihracat ve Ar-Ge başta olmak üzere birçok başlıkta ülke ekonomisine yaptıkları katkılar ve yerel firmalar ile kurdukları bağlantıların analiz edilmesi öngörülmektedir.

TCMB verilerine göre ülkemize 2002-2022 döneminde toplam 253,6 milyar dolar tutarında Uluslararası Doğrudan Yatırım (UDY) girişi olmuştur. UDY girişi 2007 yılında 22 milyar dolarla en yüksek seviyeye ulaşmışken 2021 yılında bu rakam 13,3 milyar dolar, 2022 yılında ise 13,4 milyar dolar olmuştur. Önümüzdeki dönemde uluslararası yatırımların imalat sanayii gibi verimlilik artışı imkânı daha yüksek alanlara çekilebilmesi ve ekonominin ihtiyaç duyduğu kaynak girişinin artırılması amacıyla UDY'ye ilişkin çalışmalar sürdürülecektir. Bu kapsamda uygulama süresi 2023'te dolacak olan ve Türkiye'nin uluslararası doğrudan yatırım politikasının genel çerçevesini belirleyen Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Stratejisinin yenilenmesi için Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi koordinasyonunda çalışmalara başlanılmıştır.

b) Amaç

İş ve yatırım ortamında işlemlerin en az evrak sayısı, en kısa süre ve en düşük maliyetle yapılması suretiyle ekonominin daha rekabetçi bir yapıya kavuşturulması, bürokratik ve hukuki öngörülebilirliğin daha da güçlendirilmesi, nitelikli uluslararası doğrudan yatırımlardan daha fazla yararlanılması yoluyla yatırım, üretim, istihdam ve ihracat artırılarak yurt içi ve uluslararası piyasalar için bir tedarik ve üretim merkezi olması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bürokratik süreçlerin kolaylaştırılması ve maliyetlerin azaltılması yoluyla yatırımlara ivme kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.536)		
Tedbir 536.1. Yatırım Süreçleri Kılavuzunda belirlenen ve zaman kaybına sebep olan prosedürlerin uygulayıcı kurumlarca en aza indirilmesi sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Yatırım Süreçleri Kılavuzunda yer alan prosedürlerde sadeleştirilebilecek hususlar özel sektör çatı kuruluşlarıyla işbirliği içinde belirlenecektir.

		2. Dünya Bankası tarafından 180 ülkenin iş ve yatırım ortamını analiz etmek üzere geliştirilen Business Ready Projesi kapsamında yer alacak konulara yönelik olarak reform alanları tespit edilecek ve yıllık eylem planı hazırlanacaktır.
Tedbir 536.2. Yatırımlara ilişkin izin, onay, ruhsat, belge güncellemesi gibi süreçlerin çevrimiçi platforma taşınması sağlanacaktır	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Yatırım süreçlerine özel dijital bir altapının oluşturulmasına yönelik çalışmalar başlatılacaktır.
Tedbir 536.3. İş ve yatırım süreçleri, kurulacak sektörel tek durak ofisler aracılığıyla en aza indirilecektir	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1.İlgili kamu kurumları ve özel sektör çatı kuruluşları ile farklı tek durak ofis modellerinin uygulanabilirliği konusunda çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 536.4. Finansal Piyasalar Ortak Sicil Veri Tabanı oluşturularak izne tabi iş ve işlemlerde sürecin hızlandırılması ve kolaylaştırılması sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, TCMB, BDDK, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, Sosyal Güvenlik Kurumu, Gelir İdaresi Başkanlığı, SEDDK, Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kuruluşu	1. Kaydı tutulması gerekli gerçek ve tüzel kişilerin belirlenmesi, veri formatı ile veri tabanı altyapısının oluşturulması, sicile ilişkin gerekli bilgilerin temini, hukuki mevzuat altyapısının oluşturulması gibi iş adımları belirlenerek izne tabi iş ve işlemlerde ana paydaşlar arasındaki bilgi alışverişi için gereken bilgi ve belgelere ilişkin sicil oluşturulacaktır.
Yatırımlara ayrılan hazine arazisi miktarı artırılacak, arazi tahsis süreçleri kurumlar arası koordinasyon artırılarak iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.537)		
Tedbir 537.1. Yatırımlar için ayrılacak Hazine arazileri ülkemizin uzun dönemli yatırım ihtiyaçları çerçevesinde çevresel ve sosyal etkiler ile lojistik gereksinimler dikkate alınarak bölgesel ve sektörel bazda belirlenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Lisanssız Rüzgar Enerjisi Santrali (RES) ve Güneş Enerjisi Santrali (GES) kurulmak üzere Hazine arazileri ilana çıkarılacaktır.
Tedbir 537.2. Yatırım yeri tahsis süreçlerinde etkin bir koordinasyon mekanizması kurulacak ve özellikle stratejik ve büyük ölçekli yatırımlarda süreçlerin daha hızlı işlemlerini sağlayacak yeni tahsis modelleri geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1.Yatırım yeri tahsis mekanizmaları ile ilgili bürokrasinin azaltılması ve mevzuat güncellemeleri hakkında tespit ve öneri raporu hazırlanacaktır.

Tedbir 537.3. Yatırım yeri tahsisinin üst ölçekli planlar ve bölgesel kalkınmayla ilişkilendirilerek gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. 10 milyon m ² Hazine taşınmazı turizm, sanayi, sağlık, eğitim, hayvancılık yatırımları için ilana çıkarılacaktır. 2. Sanayi Alanları Master Planı çalışması başlatılacaktır.
Tedbir 537.5. Türkiye'nin uluslararası doğrudan yatırımlara yönelik yatırım yeri seçiminde alternatif senaryoların değerlendirmesine imkân sunan çalışmalar geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S)	1. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu nitelikli uluslararası doğrudan yatırım profilleri belirlenecektir. 2. Nitelikli UDY profilleri özelinde Türkiye'nin rekabet analizi yapılacaktır.
İş ve yatırım ortamında düzenleyici çerçeve iyileştirilerek yatırımcı güveni, öngörülebilirlik ve istikrar artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.538)		
Tedbir 538.2. Yatırımcı ile kamu kurumları arasında çıkan yatırım uyumsuzluklarının tarafların uzlaşması yoluyla en hızlı ve en az maliyetle sonuçlandırılmasını sağlamak üzere alternatif çözüm usulleri geliştirilecektir	Adalet Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Geniş katılımlı bir komisyon kurularak ihtiyaç analizi ve gerekli çalışmalar yapılacaktır. 2. İdari sulh usulünün etkinleştirilmesine yönelik mevzuat hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 538.3. İcra ve iflas sisteminin etkinliği borçlu ve alacaklı arasındaki hassas dengenin gözetilmesi suretiyle artırılabilecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. İcra ve iflas mevzuatının günümüz şartları göz önüne alınmak suretiyle güncellenmesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir. 2. UYAP sistemine icra dairelerindeki derdest fiziki dosyaların aktarılması çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 538.4. Yargıda ihtisaslaşmanın geliştirilmesi kapsamında hâkim ve savcılar ile bilirkişi ve arabulucuların nitelik ve nicelik açısından geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacak, ihtisas mahkemeleri güçlendirilecektir	Adalet Bakanlığı (S), Hakimler ve Savcılar Kurulu, Adalet Akademisi	1. İş dağılımı suretiyle oluşturulan ihtisas mahkemelerinin etki analizinin yapılarak yeni ihtiyaç alanları belirlenecektir. 2. Soruşturmaların etkinliğinin sağlanması için ihtisaslaşmanın geliştirilmesi sağlanacaktır. 3. İhtisas mahkemelerinde görev yapan hâkimler ile ihtisaslaşma gerektiren soruşturmalarda görev yapan savcıların görev öncesi ve süresince meslek içi eğitim almaları sağlanacaktır.

Yabancı ülkelerde yaşayan araştırmacı ve girişimcilerin ülkemizde faaliyet göstermesini cazip kılabilecek düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.539)		
Tedbir 539.2. İlaçsıma girişimcileri için vize modelinin oluşturulması sağlanarak yurt dışındaki girişimcilerin Türkiye'ye gelmesini cazip kılabilecek destek ve düzenlemeler yapılacaktır.	Dışışleri Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İlaçsıma girişimcileri için vize modeline yönelik faaliyetler sürdürülerek gerekli destek ve düzenlemeler hayata geçirilecektir.
Tedbir 539.3. Ar-Ge veya Ür-Ge faaliyetleri yürütülmesi, yatırımın yapılması, yönetilmesi veya işletilmesiyle ilgili olarak ülkeye gelecek diğer ülke vatandaşlarına ve ailelerine ikamet ve çalışma izni verilmesinde öncelik ve kolaylık sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Teknolojik dönüşüm ve dijitalleşme sürecinin getirdiği uzaktan çalışma şeklinin sektörel, mesleki ve bölgesel işgücü göçü bağlamında etkilerinin analiz edilmesine yönelik araştırma çalışması yapılacaktır.
Yatırımların artırılması ve nitelikli uluslararası doğrudan yatırımların çekilebilmesi amacıyla dijital ve yeşil dönüşüm sürecinden azami ölçüde faydalanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.540)		
Tedbir 540.1. İş ve yatırım ortamının dijital dönüşümünde uluslararası standartlar dikkate alınarak karşılıklı işlerlik, emniyet, kişisel verilerin korunması, kapsayıcılık, sürdürülebilirlik ve uluslararası işbirliği ilkelerine dayanan ulusal standartlar belirlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Adalet Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı,	1. Dijital devlet ve dijital dönüşüm alanında uluslararası iş birliği fırsatları değerlendirilerek öncelikli ülke ve alanlara yönelik uluslararası iş birliği, eğitim ve tanıtım mekanizması güçlendirilecektir.
Tedbir 540.3. Yeşil ve dijital dönüşüm sürecinde Türkiye'nin daha rekabetçi hale gelebileceği üretim, ihtisaslaşmış hizmetler, finansal hizmetler ve lojistik gibi alanlarda merkez olma potansiyeli harekete geçirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İstanbul Finans Merkezi,	1. Çok uluslu şirketlerin diğer ülkelerdeki operasyonlarını yönetmek ve desteklemek üzere kurdukları "Bölgesel Yönetim Merkezi" ve "Ortak Hizmet Merkezi" yatırımlarını ülkemize çekmek için ihtiyaç analizi çalışması yapılacaktır.
Tedbir 540.4. Dijital dönüşüm ve yeşil dönüşüm için kaynak bilgi ve iyi uygulama örnekleri portalı oluşturularak işletmelerin eğitim materyalleri, standartlar, kılavuz dokümanlar ve öz değerlendirme araçları gibi belgelere erişimi kolaylaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Dijital Dönüşüm Destek Programı Portalı hayata geçirilerek ilgili dokümanlar erişime açılacaktır.

Türkiye'nin güçlü jeopolitik konumundan faydalanarak talep değişimlerine hızlı cevap verebilecek, yurt içi ve yurt dışı talepleri zamanında karşılayabilecek, olası sorunlar karşısında esnek ve dirençli yapıya sahip bir tedarik zinciri oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.541)		
Tedbir 541.4. Türkiye'nin küresel değer zincirleri içindeki konumu ve gelişme potansiyeli çerçevesinde yerli üretimle tedarik zincirlerini kısaltma stratejileri belirlenerek sanayi kümelenmelerinin güçlendirilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Üniversiteler	1. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi çağrısı kapsamında başvurular alınacak ve değerlendirilecektir.
İş ve yatırım ortamında yönetim ve risk yönetiminin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.542)		
Tedbir 542.1. Kamu ve özel sektör arasındaki diyalogun güçlendirilmesi yoluyla Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulunun daha etkin karar alması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Yeni dönem YOİKK eylem Planı taslağı üzerinde mutabakat sağlanmasını müteakip döviz kazandırıcı, cari açığı azaltan ve mal ve hizmet ihracatını kolaylaştırıcı hususlara odaklanan eylemler üzerinde çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 542.2. Türkiye'nin diğer ülkelerde gerçekleştireceği uluslararası doğrudan yatırımları yönlendirme ve kolaylaştırma yönündeki kapasitesi geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Yerli yatırımcıların diğer ülkelerde gerçekleştireceği doğrudan yatırımların yönlendirilmesi ve kolaylaştırılmasını sağlayacak modeller oluşturulacaktır.
Tedbir 542.3. Karar alma süreçlerinin doğru şekilde ilerlemesi ve bilgi asimetrisinin azaltılabilmesi amacıyla kamu kurumları tarafından elde edilen gizli olmayan verilerin ortak dijital bir platform üzerinden, standartlara uygun ve düzenli paylaşılması sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜİK, Ticaret Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Verilerin korunmasına dair uluslararası normlar da göz önünde bulundurularak kamu kurumlarının uhdesindeki iş ve yatırım ortamını ilgilendiren ve ekonomik nitelik taşıyan verilerin toplanması, derlenmesi, konsolide edilmesi ve kamuoyu ile paylaşılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Uluslararası Doğrudan Yatırım İçinde Türkiye'nin Payı	Yüzde	1,0	1,0	1,1
Planlı Sanayi Alanlarının (EB, OSB, KSS) Ülke Yüzölçümüne Oranı	Yüzde	0,17	0,18	0,22

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.3.3. Bilim, Teknoloji ve Yenilik

a) Mevcut Durum

Son dönemde çevresel ve teknolojik risklere karşı dayanıklılık, sürdürülebilirlik, toplumsal kapsayıcılık ve rekabetçilik gibi konuların ülkelerin bilim, teknoloji ve yenilik politikalarına yön verdiği görülmektedir. Özellikle yeşil ve dijital dönüşümü odağa alarak katma değeri yüksek ürün ve hizmet geliştirme kapasitesini artıran, toplumsal zorluklara çözüm üreten, insan odaklı ve işbirliğine dayalı politika ve faaliyetlerin önemi artmıştır. Bu kapsamda, yeşil ve dijital dönüşüme uyum sağlanması için öncelikli sektör ve alanlarda nitelikli Ar-Ge insan kaynağının geliştirilmesi, özel sektörün bu dönüşüme yönelik organizasyon ve yenilik kabiliyetlerinin artırılması, Ar-Ge ve yeniliğin finansmanına yönelik etkin mekanizmaların ve alternatif finansman kaynaklarının oluşturulması için çalışmalar sürdürülmektedir.

Ülkemizde de Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri son yıllarda artış göstermiş olup Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranı 2021 yılında yüzde 1,4'e ulaşmıştır. Benzer şekilde, Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin önemli unsurlarından olan araştırmacı insan gücü bağlamında 2021 yılı itibarıyla Tam Zaman Eşdeğer (TZE) araştırmacı ve TZE Ar-Ge personeli sayıları sırasıyla 168.879 ve 221.811 olarak gerçekleşmiştir. Toplam TZE Ar-Ge personelinin yüzde 18,3'ü doktora ve üstü dereceye sahiptir. Bununla birlikte, Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin küresel gelişmeler ve ülkemiz öncelikleri doğrultusunda artırılması ve geliştirilmesi, hem kamu hem de özel kesim tarafından Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine daha fazla kaynak ayrılması, Ar-Ge insan gücünün sayı ve nitelik olarak artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Yüksek katma değerli üretimi desteklemek amacıyla üniversitelerde yürütülen Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri hız kazanmıştır. Son yıllarda başlatılan önemli bir gelişme araştırma üniversitesi uygulaması olup bu kapsamda 23 üniversite, araştırma üniversitesi olarak belirlenmiştir. Bu üniversitelerin performanslarının izlenmesi ve özel programlarla desteklenmesine devam edilmektedir. 2022 yılından itibaren Araştırma Üniversiteleri Destek Programı başlatılmış olup devlet araştırma üniversitelerine YÖK tarafından eşleştirildikleri odak alanlarda kullanılmak üzere ilave bilimsel araştırma proje bütçesi tahsis edilmektedir.

Araştırma altyapılarının Ar-Ge ve yenilik ekosistemindeki etkinliklerinin artırılması yönündeki ihtiyaç artarak devam etmektedir. Bu konuda, araştırma altyapılarının Ar-Ge kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalardan olan 6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun çerçevesinde yedi araştırma altyapısı desteklenmekte ve bu altyapıların performanslarının izlenmesi ile iki araştırma altyapısının sisteme alınmasına yönelik süreç devam etmektedir. Ayrıca, ülkemizde faaliyet gösteren öncü araştırma altyapılarına yönelik yol haritası çalışmasının tamamlanması önemini korumaktadır. Araştırma altyapılarının ulusal Ar-Ge ekosistemindeki etkinliğinin artırılmasını teminen altyapılara sağlanan desteklerin performans bazlı olarak artırılması ile araştırma altyapılarının ilgili diğer ulusal ve/veya uluslararası aktörlerle işbirliği yapmasına imkân verecek platformların kurulmasına yönelik ihtiyaç devam etmektedir.

TABLO II: 16- Bilim ve Teknoloji Alanındaki Temel Göstergeler

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (Yüzde)	0,97	1,12	1,18	1,27	1,32	1,37	1,40
Gayri Safi Yurt İçi Ar-Ge Harcaması (Milyon TL - Cari Fiyatlarla)	22 741	29 412	36 862	47 802	56 978	69 038	101 738
Ar-Ge Harcamalarının Sektörel Dağılımı (Yüzde)							
Yükseköğretim	41,3	42,5	42,3	39,6	38,6	38,8	34,2
Özel Sektör	49,3	49,6	50	53	56,1	55,8	61,3
Kamu	9,4	8	7,8	7,4	5,3	5,4	4,5
TZE Ar-Ge Personeli Sayısı	122 288	136 953	153 552	172 119	182 847	199 371	221 811
TZE Araştırmacı Sayısı	95 161	100 158	111 893	126 249	135 515	149 731	168 879
TZE Doktora veya Eşdeğeri Eğitim Seviyesine Sahip Ar-Ge Personeli Sayısı	27 097	27 506	28 466	34 282	36 204	37 880	40 591
Hakemli Dergilerdeki Yayın Sayısı	45 026	48 085	45 417	46 752	51 735	57 529	65 783

Kaynak: TÜİK, TÜBİTAK, SCImago

2021-2027 dönemini kapsayan ve yaklaşık 100 milyar avro bütçesi olan Ufuk Avrupa Programına yönelik çalışmalar ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyon halinde yürütülmektedir. Bu çerçevede yürütülen bilgilendirme çalışmaları ve özellikle Ufuk 2020'de elde edilen deneyim ile artan işbirliği kapasitemiz neticesinde ülkemizin söz konusu Programdan aldığı katkı payı tutarı 216,2 milyon avroya yükselmiştir. Yedi yıllık Ufuk 2020 Programı döneminin tamamında ülkemizde 29 çok ortaklı projenin koordinatörlük görevi yürütülmüşken Ufuk Avrupa Programının ilk iki yılında bu sayı 35'e yükselmiştir.

2019 yılından itibaren Arktik ve Antarktika'ya ulusal bilim seferleri düzenlenmekte ve uluslararası platformlarda ülkemizin görünürlüğü adına çalışmalar yapılmaktadır. 2023 yılı itibarıyla yedi Ulusal Antarktika (TAE), üç Ulusal Arktik (TASE) Bilim Seferi ve altı Ulusal Kutup Bilimleri Çalıştayı düzenlenmiş, 13 farklı ülke ile kutup çalışmaları alanında iş birliği anlaşması imzalanmıştır.

Küresel uzay ekonomisi büyümeye hızla devam etmekte olup ülkemizde de bu alandaki çalışmalar son yıllarda ivme kazanmıştır. 2023 yılında yerli ve milli ilk metreatlı çözümlüğe sahip yer gözlem uydumuz İMECE'nin uzaya fırlatılması gerçekleşmiştir. Millî Uzay Programı birinci safha çalışmaları kapsamında uzaya bilimsel misyonları gerçekleştirmek üzere gönderilecek ilk Türk vatandaşının yıl sonu itibarıyla gitmesi planlanmaktadır. Bununla beraber Ay'a yumuşak iniş görevinin tamamlanabilmesi amacıyla geliştirilen uzay aracında kritik tasarım aşamasına gelinmiştir. Son yıllardaki bu gelişmelere ek olarak, önümüzdeki dönemde ülkemizin uzay ekosisteminin daha da güçlendirilmesi, küresel uzay pazarından giderek daha fazla pay alınması, uzaya erişim ve uzayın kullanımında bağımsızlığın artırılması, uzay alanında uluslararası işbirliklerinin ve uzayın toplum yararına kullanılması imkânlarının geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Bilgi üretmeye yönelik sorgulama, araştırma, öğrenme, geliştirme istek ve düşünce sistematüğünü tüm düzeylerde yaygınlaştıran, katma değeri yüksek ürün ve hizmet geliştirme kapasitesini artıran, toplumsal zorluklara çözüm üreten, ikiz dönüşümü destekleyen, insan

odaklı, çevik, işbirliğine dayalı, etkin işleyen bir bilim, teknoloji ve yenilik ekosistemi oluşturmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ar-Ge insan kaynağı kapasitesi ve niteliği güçlendirilecek, araştırma kariyerlerinin çekiciliği ve sürdürülebilirliği artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.544)		
Tedbir 544.1. Doktora ve doktora sonrası araştırmacılar için çalışma ve araştırma imkânları iyileştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Yurt dışı doktora sırası ve sonrası araştırma burs programları yılda iki kez çağrıya çıkılarak başvuru ve destek süreçleri yürütülecektir. 2. Bağımsız doktoralı araştırmacıları kapsayacak şekilde yeni program tasarlanarak buna ilişkin mevzuat süreci tamamlanacak, başvuru ve destek süreçleri yürütülecektir.
Tedbir 544.2. Araştırma deneyimine sahip nitelikli insan kaynağının artırılmasını teminen kamu destekli Ar-Ge projelerinde daha fazla lisans, yüksek lisans ve doktora bursiyerinin yer alması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Doktora öğrencilerinin Ar-Ge projelerinde yer almasını teşvik edilmesi amacı ile Lisansüstü Bursları Performans Programı yılda iki kez çağrıya açılarak başvuru ve destek süreçleri yürütülecektir. 2. Stajyer Araştırmacı Burs Programı kapsamında yılda iki defa çağrıya çıkılacak ve program kapsamında desteklenen bursiyerlerin projelerde yer alması sağlanacaktır.
Tedbir 544.3. Üst seviye bilimsel ve teknolojik çalışmalar yürüten nitelikli araştırmacıların özel programlarla desteklenmesine devam edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Uluslararası Lider/Genç Araştırmacılar Programları çağrıya açılarak başvuru, destek ve izleme süreçleri yürütülecektir. 2. Ulusal Lider Araştırmacılar Programı ve Ulusal Genç Liderler Programları çağrıya açılarak başvuru, destek ve izleme süreçleri yürütülecektir.
Tedbir 544.4. Sanayide ihtiyaç duyulan doktora derecesine sahip nitelikli insan kaynağının üniversite-sanayi işbirliğiyle yetiştirilmesi sağlanacak ve doktoralı araştırmacı istihdamı teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Sanayi Doktora Programı kapsamında doktora öğrencileri desteklenecek ve sanayide doktoralı araştırmacı istihdamı teşvik edilecektir.
Tedbir 544.6. Yurt dışındaki yetkin akademisyen ve araştırmacılara yönelik ülkemizde tam veya kısmi zamanlı çalışma imkânlarının çeşitlendirilmesi, işbirlikleri ile ortak projeler geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, TÜBA, Üniversiteler	1. Konuk veya Akademik İzinli Bilim İnsanı Destekleme Programları yılda altı defa başvuruya açılmak üzere çağrıya çıkılacak olup başvuru ve destek süreçleri yürütülecektir. 2. Uluslararası araştırmacıları bir araya getirmek amacıyla Bilim Ağı Portalı kurulacak, başvuru ve destek süreçleri yürütülecektir. 3. Yurt Dışı Bilim İnsanı Davet Programı ile yurt dışında bulunan

		akademisyenlerin ülkemizdeki çalıştay, sempozyum vb. etkinliklere katılmaları sağlanacaktır.
Üniversitelerin bilimsel araştırma kapasitesi artırılabak, Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerindeki rolleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.545)		
Tedbir 545.1. Yüksek katma değerli üretimi destekleyecek nitelikte Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için araştırma üniversitesi programı güçlendirilecek, bu programa dâhil üniversitelerin özel desteklerle kapasiteleri artırılabacaktır.	YÖK(S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	1. Araştırma Üniversitesi Destek Programı çerçevesinde araştırma üniversitelerinin Ar-Ge kapasiteleri ve niteliklerinin artırılmasına yönelik performans odaklı desteklere devam edilecektir.
Tedbir 545.2. Üniversitelerin misyon odaklı uzmanlaşma çalışmalarında, veriye dayalı analizler yapılabak odak alanlarındaki çıktı ve etkilerini artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	YÖK (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Başta TÜBİTAK yetkinlik analizi olmak üzere veriye dayalı analizler kullanılarak Üniversiteler desteklenecektir.
Tedbir 545.4. Başta araştırma üniversitelerinde olmak üzere doktora ve doktora sonrası araştırmacı istihdamı artırılabacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerde istihdam edilen doktora sonrası araştırmacı sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılabacaktır.
Tedbir 545.5. Bilimsel araştırma projelerinin etkinliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Bilimsel Araştırma Projelerine ait bilgilerin YÖKSİS'e düzenli olarak girişlerinin yapılması sağlanacak ve bu konuda üniversiteler bilgilendirilecektir.
Temel bilimlerde nitelikli araştırmacı insan gücü kapasitesi ve araştırma faaliyetleri, öncelikli sektörler ve teknoloji alanlarındaki ihtiyaçlara yönelik artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p.546)		
Tedbir 546.1. Temel bilimlere yönelik lisansüstü burs miktarı ve faydalanan sayısı artırılabacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Temel Bilimlerde Genç Beyinler Projesi ile devlet üniversitelerinde fizik, kimya, biyoloji ve matematik alanlarından birinde doktora eğitiminin tez aşamasında olan araştırma görevlilerine burs desteği verilerek yurt dışında araştırma yapma imkânı sağlanacaktır.
Tedbir 546.2. Temel ve uygulamalı alanlarda katma değer açısından yüksek etki yaratması muhtemel öncül araştırma projeleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Avrupa Araştırma Konseyi Projeleri Güçlendirme Desteği Programı yıl boyunca başvuruya açık olacak şekilde çağrıya açılarak başvuru, destek ve izleme süreçleri yürütülecektir.
Tedbir 546.3. Bilim alanlarında nitelikli çalışmalar ile öncü ve çığır açıcı araştırmaları desteklemek ve araştırmacı insan gücü kapasitesini artırmak için genç araştırmacılara yönderlik desteği sağlanacak, ulusal ve uluslararası eğitim ve araştırma temalı bilimsel etkinlikler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Genç araştırmacıları kapsayacak yönderlik destek programının kapsamının genişletilmesine yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır. 2. Uluslararası Anlaşmalar Çerçevesinde Yurt Dışındaki Bilimsel Etkinliklere Katılımı Destekleme Programının başvuru/destek süreçleri yürütülecektir.

Toplum genelinde bilim, teknoloji, yenilik kültürünün yaygınlaştırılması, farkındalığın artırılması, bilim ve teknolojiye olan merakın teşvik edilmesi ve nitelikli insan kaynağının erken yaşlardan itibaren geliştirilmesi teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.547)		
Tedbir 547.1. Bilim ve teknolojiye ilgili ve yetenekli gençlere teknoloji atölyelerinde ücretsiz eğitimler ve etkinlikler sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili STK'lar	1. Deneypap Teknoloji Atölyelerinde teknoloji üretme yetkinliği yüksek genç bireyler yetiştirilmesi amacıyla verilen teknoloji eğitimlerine devam edilecektir.
Tedbir 547.2. Bilim ve teknoloji alanında fuarlar, yarışmalar, festivaller, sergiler, etkinlikler ve atölyeler desteklenmeye devam edilerek teknoloji farkındalığının artırılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı kapsamında yürütülmekte olan çağrı programlarına devam edilecektir.
Araştırma altyapılarının öncül araştırmalar yapan, nitelikli insan gücü istihdam eden ve özel sektörle işbirliği içinde çalışan bir yapıyla Ar-Ge ve yenilik ekosistemindeki etkinliklerinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.548)		
Tedbir 548.1. Araştırma altyapılarının başta öncelikli sektörler ve kritik teknolojiler olmak üzere Ar-Ge kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Kritik teknoloji alanlarında araştırma altyapısı projelerinin kurulumuna ve geliştirilmesine devam edilecektir.
Tedbir 548.2. 6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun kapsamında sağlanan destekler altyapıların performansları dikkate alınarak artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun kapsamındaki mevcut altyapıların destek ve izleme süreçlerine devam edilecek, aday yeni altyapıların değerlendirme süreçleri yürütülecektir.
Tedbir 548.3. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu kapsamında yükseköğretim kurumları bünyesinde kurulan uygulama ve araştırma merkezleri, teknolojik araştırma merkezlerinin farklılaşan nitelikleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak yeniden yapılandırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretim Kanununda yapılacak gerekli düzenlemeler için hazırlık çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 548.5. Araştırma altyapılarının erişilebilirliğinin artırılması amacıyla hazırlanan veri tabanı gözden geçirilerek etkinliği ve faydasının artırılmasına ve araştırma altyapılarının ulusal ihtiyaçları karşılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Araştırma altyapılarının erişilebilirliğinin artırılması amacıyla hazırlanan veri tabanının ihtiyaçlar doğrultusunda iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Tedbir 548.6. Ülkemizde kritik araştırma alanlarında faaliyet gösteren öncü araştırma altyapılarına yönelik yol haritası hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Kritik ve öncü araştırma alanlarında faaliyet yürüten öncü araştırma altyapılarına yönelik Türkiye Araştırma Altyapıları Yol Haritası belgesi hazırlanarak yayınlanacaktır.
Ar-Ge ve yenilik destek sistemi odaklı, performans bazlı, araştırmadan ticarileştirmeye tüm süreci kapsayan, başta öncelikli sektörler olmak üzere sektörlerin ihtiyaçlarını ve gelişme potansiyellerini dikkate alan bir yapıda etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.549)		
Tedbir 549.1. Desteklere ilişkin çıktı ve etki odaklı izleme ve değerlendirme sistemleri etkinleştirilecek ve Ar-Ge ve yenilik destek programlarına ilişkin etki analizleri yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK	1. İlk defa yürürlüğe konulacak veya önemli değişikliğe uğrayan destek programları için ön etki değerlendirme raporları ile yürürlükte olan destek programları için yıl sonunda raporlanmak üzere uygulama dönemi etki raporları hazırlanacaktır.
Tedbir 549.2. Ar-Ge ve yenilik destekleri, öncelikli sektörler, derin ve kritik teknoloji alanları kesişimine yoğunlaşacak, performans bazlı uygulamalar yaygınlaştırılacak ve ticarileştirmeye yönelik tüm süreci kapsayan tamamlayıcı destekler sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TENMAK, TÜBİTAK	1. TENMAK Teknoloji ve Ürün Geliştirme Destek Programı kapsamında hidrojen teknolojileri ve yakıt hücresi ile karbon yakalama, kullanım ve depolama teknolojileri gibi alanlarda Teknoloji Hazırlık Seviyesi (THS) en az dört olan projeler desteklenecektir.
Tedbir 549.4. Ar-Ge, yenilik ve girişimcilik faaliyetlerine yönelik alternatif finansman mekanizmalarının oluşturulması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, KOSGEB	1. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında şirketlerin THS 5-9 aralığını kapsayan çalışmalarının desteklediği çağrıya çıkılacaktır. 2. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında KOBİ'lerin yeşil dönüşüm sürecinde teknoloji ve yenilik ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik çağrıya çıkılacaktır.
Kamunun yönlendirici ve kolaylaştırıcı etkin rolüyle, ikiz dönüşümü destekleyen ve toplumsal zorluklara yönelik çözümler üreten ürün ve teknoloji platformlarının yaygınlaştırılması ve etkisinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.550)		
Tedbir 550.2. Üniversite, özel sektör ve kamu işbirliğinde geliştirilen platformlara yönelik temel araştırmadan nihai ürüne kadar olan süreci kapsayan destek modelleri geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında özel sektör öncülüğünde, üniversite ve kamu iş birliğiyle ihtisaslaşmış Ar-Ge ve Yenilik Platformlarının oluşturulması, bu platformlar aracılığıyla Ürünleştirme Yol Haritalarının (ÜYH) oluşturulacağı ve bu çerçevede yeşil dönüşüme yönelik ürün veya ürün grubu geliştirilmesine yönelik Ürünleştirme Programları (ÜPG) desteklenecektir.

Üniversiteler, araştırma altyapıları ve özel sektör arasındaki işbirlikleri yoluyla bilgi ve teknoloji transferinin artırılmasına yönelik destek mekanizmaları uygulanacak ve arayüz yapılarının kurumsal kapasiteleri geliştirilerek etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.551)		
Tedbir 551.1. Araştırma altyapılarının, özel sektör Ar-Ge merkezleri ve kamu Ar-Ge merkezleriyle işbirliği içinde oluşturduğu yüksek teknoloji platformlarının ticarileşme potansiyeli yüksek araştırma projelerine sağlanan destekler yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Mükemmeliyet Merkezi Destek Programı kapsamında açılacak çağrılar ile araştırma altyapılarının, özel sektör Ar-Ge merkezleri ve kamu Ar-Ge birimleri ile işbirliği içinde oluşturduğu yüksek teknoloji platformları desteklenecektir.
Tedbir 551.3. Teknoloji Transfer Ofislerinin (TTO) kurumsal yapıları analiz edilerek etkinliğinin, verimliliğinin ve insan kaynağı kapasitesinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacak ve performans bazlı destekler sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Teknoloji Transfer Ofisleri Destekleme Programı çerçevesinde TTO'lar hedef ve performans odaklı olarak desteklenecektir.
Tedbir 551.4. Özel sektör Ar-Ge ve tasarım merkezleri ile TGB'lerde uygulanan desteklere performans odaklı olarak devam edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Yenilik ve Girişimcilik Alanlarında Kapasite Artırılmasına Yönelik Destek Programı altında açılmış olan Teknoloji Transferi Profesyoneli İstihdamı Destekleme Çağrısı altında üniversiteler adına faaliyet gösteren teknoloji geliştirme bölgesi yönetici şirketlerine destek sağlanacaktır.
Tedbir 551.5. Araştırma altyapılarından Ar-Ge ve yenilik proje hizmeti alan veya araştırma altyapılarıyla işbirliği yapan özel sektör firmalarına yönelik finansman desteği sağlamak üzere mekanizmalar geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Özel sektör kuruluşlarının araştırma altyapıları ile beraber Üniversite Sanayi İşbirliği Destek Programından etkin biçimde faydalanabilmeleri için eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 551.6. Üniversite, sanayi ve kamu işbirliğine yönelik mevcut veri tabanlarının etkinliği analiz edilerek araştırma alanları, patent, yayın, firma yetkinlikleri gibi bilgileri içeren veri tabanı ve platformlar geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Tamamlanmış akademik araştırma projelerinin çıktılarının kritik teknolojiler ve/veya araştırma alanları bazında kümelenecek, periyodik aralıklarla sanayi kuruluşlarına aktarılmasını sağlayan etkinlikler düzenlenecektir.
Tedbir 551.7. Akademik teşvik sistemi, bilgi ve teknoloji transfer faaliyetlerini önceliklendirecek şekilde gözden geçirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Akademik teşvik sistemi bilgi ve teknoloji transfer faaliyetlerini önceliklendirecek şekilde gözden geçirilecektir.

<p>Yeni ve derin teknolojik ürünlerin geliştirilmesi ve ticarileştirilmesine hız kazandırmaya yönelik destek miktarı ve çeşitliliği artırılacak, mevzuat iyileştirmesi yapılacak ve desteklerin kamu alımları mekanizmalarıyla tamamlayıcılığı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.552)</p>		
<p>Tedbir 552.1. Öncelikli sektörler başta olmak üzere firma iş ortaklıkları yüksek teknoloji Ür-Ge ve ticarileştirmesinin desteklediği Sanayi Yenilik Ağ Mekanizması Programı yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler</p>	<p>1. Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında açılacak, Sanayide Yeşil Dönüşüm Çağrısı ve SAYEM Yeşil Dönüşüm Çağrısı ile bu alandaki faaliyetler desteklenecektir.</p>
<p>Tedbir 552.2. Ar-Ge sonuçlarının ticarileştirilmesi için prototip geliştirme, ölçeklendirme ve teknoloji doğrulama çalışmalarının yürütülebilmesine yönelik üniversiteler ve TGB'lerde teknoloji uygulama merkezleri yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler</p>	<p>1. Üniversiteler ve TGB'lerdeki prototip geliştirme, ölçeklendirme ve teknoloji doğrulama altyapılarının kapasiteleri geliştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 552.3. Ar-Ge ve yenilik projeleri sonucunda ortaya çıkan ve patentle korunan teknolojilerin lisanslama veya devir yoluyla Türkiye'de yerleşik firmalara aktarılmasına yönelik sağlanan destekler yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler</p>	<p>1. Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Programının özel sektör tarafından etkin kullanılabilmesi için eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 552.4. Yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirilen buluşların ticarileştirilmesine yönelik mevzuat ve uygulamalar geliştirilecektir.</p>	<p>YÖK (S), Üniversiteler</p>	<p>1. Üniversitenin kendi adına kurmuş olduğu TTO AŞ'lerin etkinliğinin artırılması için yasal düzenleme yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 552.5. Öncelikli sektörlerde ihtiyaç duyulan kritik bileşenlerin, cihazların ve malzemelerin ihtiyaç makamı kamu kurumlarının eş finansmanı ile geliştirilmesi ve kamu alımlarının etkin bir araç olarak kullanılması sağlanacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler</p>	<p>1. Kamu kurumlarında ihtiyaç duyulan kritik bileşenlerin, cihazların ve malzemelerin ihtiyaç makamı kamu kurumlarının eş finansmanı ile geliştirilmesine yönelik projeler desteklenecektir.</p>
<p>Yenilikçi girişimcilik desteklenecek, büyük işletmeler ile girişimciler arasındaki Ar-Ge işbirlikleri artırılacak ve büyük firmaların sektörlerindeki yeni girişimlerin kurulma ve büyüme aşamalarında destek olması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.553)</p>		
<p>Tedbir 553.1. Yenilikçi, teknoloji düzeyi yüksek ürün ve hizmetleri geliştirebilen ilkaşama firmalarının kuruluşu ve ölçeklenmesine yönelik destekler sağlanacak ve girişim sermayesi fon kaynakları çeşitlendirilecektir.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler</p>	<p>1. Yatırım Tabanlı Girişimcilik Destek Programı kapsamında TÜBİTAK Bireysel Genç Girişim Programı (BİGG) Fonu hayata geçirilerek girişimcilere yatırım tabanlı destek sağlanacaktır.</p>

Tedbir 553.2. Bir milyar dolar ve üzeri değerlemeye sahip firma olma aday ve uluslararası rekabet gücü yüksek teknoloji girişimlerinin kurulması ve gelişmesi özendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Hızlı büyüme potansiyeli taşıyan teknoloji girişimlerinin, daha hızlı ölçeklenmesine ve küresel pazarlara açılmasına destek sağlanacaktır.
Tedbir 553.3. TGB mevzuatı çerçevesinde büyük firmaların girişimcilere ve girişim sermayesi yatırım ortaklıklarına sağladıkları fonlara ilişkin uygulamalar analiz edilerek etkinliği artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. TGB'lerdeki firmaların girişim sermayesi uygulamaları kapsamında fona aktarması gereken oran ve tutarlarda artış sağlanması için düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 553.4. Büyük firmaların tedarikçisi konumundaki KOBİ'lerin Ar-Ge projelerini yönlendirmesine ve eş finansman sağlamasına yönelik yürütülen destekler yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Siparişe Dayalı Ar-Ge Projeleri için KOBİ Destekleme Çağrısında güncelleme yapılarak çağrıya sunulan projelerin değerlendirme, destekleme ve izleme süreçleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 553.5. Yenilikçi ve yüksek teknolojili ürün ve hizmet geliştiren ilkaşama firmaları yönderlik desteği de dâhil olmak üzere aşamalı bir program çerçevesinde desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. BiGG kapsamında kurulan firmaların ölçekleme ve büyüme aşamasında gereksinim duydukları uzman ihtiyacını karşılayacak biçimde revize edilecektir.
Yüksek katma değerli üretimi destekleyecek nitelikte öncül araştırma ve teknolojiler teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.554)		
Tedbir 554.1. Alanında öncül bilimsel ve teknolojik bilgi üreten ulusal veya uluslararası firmaların Türkiye'de kuracağı Ar-Ge laboratuvarları desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Öncül Ar-Ge Laboratuvarları Destekleme Programı çerçevesinde THS 1-4 aralığındaki Ar-Ge faaliyetleri desteklenecektir.
Tedbir 554.2. Yüksek katma değerli, orta-yüksek ve yüksek teknolojili ürünler ile hammaddesi ülkemizde olan ürünlerin yerli imkân ve kabiliyetlerle geliştirilmesine yönelik destekler artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, KOSGEB	1. Hamle Programı kapsamında açılan çağrılara yapılan başvurular değerlendirilerek uygun bulunanların destek süreci başlatılacaktır.
Başta AB ülkeleriyle olmak üzere Ar-Ge faaliyetleri, araştırma altyapıları ve araştırmacı insan gücü bakımından ikili, bölgesel ve çok taraflı işbirlikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.555)		
Tedbir 555.1. Bilim, teknoloji ve yenilik alanında küresel ve bölgesel ortak araştırma programlarından etkin bir şekilde faydalanılacak ve uluslararası karar alma mekanizmalarında ülkemizin güçlü temsili sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Küresel ve bölgesel nitelikte olan çok taraflı işbirliği platformlarına ve ortak araştırma çağrılarında dahil olunacaktır.

<p>Tedbir 555.2. AB Araştırma ve Yenilik Çerçeve Programlarına nitelikli projeler yoluyla katılımın sağlanması ve programların geri dönüş oranının artırılmasına yönelik tanıtım, bilgilendirme ve kapasite geliştirme çalışmaları ile destek ve ödül programları gerçekleştirilecektir.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. Ülkemizin Ufuk Avrupa programında yararlanma kapasitesinin artırılmasına yönelik çeşitli bilgi günü, konferans ve çalıştay gibi faaliyetler düzenlenecektir.</p>
<p>Tedbir 555.3. Uluslararası araştırma altyapı iş ortaklıklarına katılım konusundaki mevzuat ve mevcut uygulamalar iyileştirilerek söz konusu iş ortaklıklarına katılım artırılacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TÜBİTAK, TENMAK</p>	<p>1. Önemli uluslararası ağ yapıları ve işbirliği platformlarına entegrasyonların kolaylaştırılmasına yönelik destek ve teşvik mekanizmaları tasarlanacaktır. 2. SESAME Elektron Hızlandırıcısına, Türk bilim insanlarının kullanım önceliğine sahip olacağı Yumuşak X-ışını demet hattı ve deney istasyonunun üretimi tamamlanacak ve SESAME'ye entegrasyon çalışmaları yürütülecektir.</p>
<p>Tedbir 555.4. Stratejik ülkelerle ikili ve çoklu Ar-Ge ve yenilik işbirlikleri desteklenecektir.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK</p>	<p>1. Bilim, teknoloji ve yenilik alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar ile birlikte ikili işbirliği çalışmaları yürütülecektir.</p>
<p>Sağlık teknolojileri, uzay teknolojileri, yarı iletken teknolojileri, nadir toprak elementleri ve kutup araştırmaları gibi stratejik alanlarda Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri geliştirilerek sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.556)</p>		
<p>Tedbir 556.1. Aşı, ilaç, tıbbi cihaz, tanı kiti gibi sağlık teknolojilerinde Ar-Ge projeleri ile katma değer yaratabilecek ürünlerin geliştirilmesi sağlanacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), TÜBİTAK, TÜSEB, Üniversiteler</p>	<p>1. Sağlık bilim ve teknolojilerinde nitelikli, katma değere sahip yerli ürünler geliştirebilecek projeler desteklenmeye devam edilecektir. 2. İlaç ve aşı alanında desteklenen projeler doğrultusunda pre-klinik aşaması başarıyla tamamlanan ilaç ve aşı adaylarından uygun görülenlerin klinik çalışmaları desteklenecektir. 3. Sağlık teknolojileri alanında desteklenen projelerin Faz I, II ve III aşamalarının devamı sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 556.2. Başta Ay Araştırma Projesi ile yerli ve milli uydu geliştirme projeleri olmak üzere ülkemizin uzay alanında teknoloji üretme kabiliyeti artırılacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Türkiye Uzay Ajansı, Üniversiteler</p>	<p>1. Türk Astronot ve Bilim Misyonu projesi tamamlanacaktır. 2. Ay Araştırma programı projesi kapsamında uzay aracına yönelik tasarım ve alt sistemlerin yerli imkânlarla geliştirilmesi çalışmalarına devam edilecektir. 3. TÜBİTAK Uzay Teknolojileri Araştırma Enstitüsü bünyesindeki temiz oda ve anten, elektrikli itki ve otonom ömür test altyapıları geliştirilecektir. 4. İMECE Uydusu'nun operasyonel hale getirilmesi ve kabul faaliyetleri tamamlanacaktır.</p>

Tedbir 556.3. Çip endüstrisinde Ar-Ge, tasarım, üretim ve ticarileştirme kabiliyetleri geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. TÜBİTAK BİLGEM bünyesindeki mevcut altyapı geliştirilerek ülkemizin bu alandaki kapasitesi artırılabacaktır.
Tedbir 556.4. 2023-2035 yıllarını kapsayan Ulusal Kutup Bilim Stratejisi hedefleri doğrultusunda, her yıl Ulusal Kutup Bilim Seferleri (TAE ve TASE) ile birlikte kutup bilimleri alanında bilimsel etkinlikler ile eğitim ve farkındalık faaliyetleri düzenlenerek, kutup araştırmaları özelinde insan kaynağını artırma çalışmaları gerçekleştirilecek ve kurumsal altyapı geliştirilerek ülkemizin her iki kutup bölgesinde de uluslararası konumu güçlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Sekizinci Ulusal Antarktika Bilim Seferi (TAE - VIII) yürütülecektir. 2. Dördüncü Ulusal Arktik Bilimsel Araştırma Seferi (TASE - IV) yürütülecektir.
Ülkemizde Milli Teknoloji Hamlesinin gerçekleştirilmesine yönelik yapay zekâ, nesnelere interneti, artırılmış gerçeklik, büyük veri, siber güvenlik, ileri malzeme, robotik, mikro/nano/opto-elektronik, biyoteknoloji, hidrojen teknolojileri, yenilenebilir enerji teknolojileri, batarya teknolojileri, genom düzenleme, karbon yakalama, kullanma ve depolama teknolojileri, yeni nesil nükleer reaktörler, füzyon, kuantum, algılayıcı teknolojileri ve katmanlı imalat teknolojilerine ilişkin gerekli Ar-Ge altyapısının tesis edilmesi ve ihtiyaç duyulan nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.557)		
Tedbir 557.1. Kritik teknoloji alanlarında ülkemizin teknoloji üretme kapasitesi geliştirilmesi için projeler desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, TENMAK Üniversiteler	1. Ar-Ge ve yenilik destekleri, öncelikli sektörlerde yoğunlaşacak ve yapay zeka, hidrojen teknolojileri, batarya teknolojileri gibi kritik teknoloji alanlarını öncelikli olarak kapsayacaktır. 2. Başta 6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun kapsamındaki araştırma altyapıları olmak üzere ülkemizin kritik teknoloji alanlarındaki kapasitesi geliştirilecektir.
Tedbir 557.2. 2053 net sıfır emisyon hedefi kapsamında belirlenecek teknoloji tabanlı ulusal girişim başlıkları ile ihtiyaç duyulan diğer kritik teknolojiler için yol haritaları hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, TÜBİTAK	1. Hedef 2053 Net Sıfır Emisyon: Ar-Ge ve Yenilik Atılımı çerçevesinde belirlenen 23 ulusal girişim başlıklarından sekizinin teknoloji yol haritası hazırlanacaktır.
Tedbir 557.5. Ülkemiz için stratejik konularda kamu politikalarının geliştirilmesi süreçlerinde faydalanılmak üzere bilimsel temelli araştırma raporlarının oluşturulmasına yönelik sosyal ve beşeri bilim araştırma ve geliştirme faaliyetleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Programı kapsamında bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin toplumsal etkilerinin ortaya konulmasının amaçlandığı projeler ile kamu politikalarının geliştirilmesi süreçlerinde faydalanılmak üzere bilimsel temelli araştırma projeleri desteklenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022 (1)	2023 (2)	2024 (3)
Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ye Oranı (5)	Yüzde	1,40	1,55	1,63
Ar-Ge Harcamalarında Özel Sektörün Payı	Yüzde	61,3	62,0	63,0
Tam Zaman Eşdeğer (TZE) Ar-Ge Personeli Sayısı (5)	Kişi	221 811	266 471	286 000
Tam Zaman Eşdeğer (TZE) Araştırmacı Sayısı	Kişi	168 879	200 857	218 846
Tam Zaman Eşdeğer (TZE) Doktora veya Eşdeğeri Eğitim Seviyesine Sahip Ar-Ge Personeli Sayısı	Kişi	40 591	47 965	52 358
Hakemli Dergilerdeki Yayın Sayısı	Adet	71 443 (4)	76 000	82 000

Kaynak: TÜİK, Scimago Journal and Country Rank.

(1) 2021 verisidir. (2) Gerçekleşme Tahmini (3) Program

(4) 2022 yılı Scimago Journal and Country Rank verisidir.

(5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Araştırma, Geliştirme ve Yenilik Programının performans göstergelerinden biridir.

2.2.3.4. Girişimcilik ve KOBİ'ler

a) Mevcut Durum

Esnaf ve sanatkârların çoğunluğunu oluşturduğu KOBİ'ler, 2021 yılı sonu itibarıyla çalışan sayısı bakımından toplam girişimlerin yüzde 99,7'sini, istihdamın yüzde 71'ini, katma değer yüzde 35,5'ini, ihracatın yüzde 30,4'ünü oluşturmaktadır. Ar-Ge harcamaları içinde KOBİ'lerin payı 2014 yılında yüzde 17,4 iken 2021 yılında yüzde 27,1'e yükselmiştir. KOBİ'lerin küreselleşmeden kaynaklanan yüksek rekabete ayak uydurma, yetkin insan gücü ve yeterli sermayeye sahip olma, yenilikçi projeler üretme, ortak iş ve proje geliştirme gibi hususlarda güçlendirilmesi ve girişimcilik yeteneklerinin ve girişimci sayısının artırılması gerekmektedir. Ortak iş yapma kültürüne, sermaye birikimine ve gelir dağılımına olumlu katkıları açısından önem taşıyan kooperatifçiliğin geliştirilmesi de önem arz etmektedir.

TABLO II: 17- Kurulan ve Kapanan İşletme Sayısı

	2019	2020	2021	2022	2023 (1)
Faaliyete Geçen Esnaf ve Sanatkâr Sayısı	238 416	365 533	314 300	333 235	210 521
Faaliyeti Sona Eren Esnaf ve Sanatkâr Sayısı	114 977	99 588	111 897	125 598	88 731
Kurulan Şirket Sayısı	85 263	102 794	110 303	87 214	87 214
Kapanan Şirket Sayısı	14 050	15 949	16 686	13 410	13 410
Kurulan Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayısı	24 459	31 036	26 930	15 878	15 878
Kapanan Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayısı	19 044	24 134	27 175	15 873	15 873
Kurulan Kooperatif Sayısı	409	622	599	1 983	2 061
Kapanan Kooperatif Sayısı	67	46	67	1 165	516

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, TOBB

(1) Ağustos ayı itibarıyadır.

Haziran 2023 itibarıyla bankacılık sistemi içinde kullanılan KOBİ kredi miktarı 10.010 milyar TL olup toplam krediler içindeki payı 2009 yılındaki yüzde 21 seviyesinden yüzde 28'e yükselmiştir.

TABLO II: 18- Esnaf ve Sanâtkarlar Kredi Kefalet Kooperatifleri Kefalet Kredileri

	2019	2020	2021	2022	2023 (1)
Kefalet Alan ve Kredi Kullanan İşletme Sayısı	567 029	1 161 892	1 166 482	1 056 406	850 593
Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	41 043	67 520	77 523	90.530	131 699

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Ağustos ayı itibarıyla

4 Ocak 2022 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 5061 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı gereğince, 2023 yılı içerisinde esnaf ve sanatkârlara yüzde 50 faiz indirimli veya faizsiz kredi imkânları sağlanmış bulunmaktadır. 31 Ağustos 2023 itibarıyla kredi bakiyesi mevcut olan esnaf ve sanatkâr sayısı 1.056.406’ya, kredi bakiyesi ise 131,6 milyar TL’ye ulaşmıştır.

Hazine destekli kefalet uygulaması 2023 yılında da devam ederek Ağustos 2023 döneminde kefalet kullandırımı 142,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde öz kaynaktan sağlanan kefaletlerle birlikte toplam 59 bin KOBİ’nin, 92 bin kredi talebi değerlendirilerek 175,3 milyar TL krediye karşılık 142,8 milyar TL kefalet desteği verilmiştir.

KOBİ’lerin rekabet gücünün artırılması amacıyla tasarlanan İşletmelerin ve KOBİ’lerin Rekabet Edebilirliği Programı kapsamında Ekim 2023 itibarıyla toplam 18 bin firmaya 7,2 milyar TL krediye karşılık 5,7 milyar TL tutarında 20 bin kefalet işlemi yapılmıştır.

TABLO II: 19- KGF AŞ Tarafından Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi

	2019	2020	2021	2022	2023(1)	
KGF AŞ Öz Kaynak	İşletme Sayısı	11 980	6 822	9 580	3 191	338
	Kefalet Sayısı	12 299	7 147	10 570	3 323	346
	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	3 329	1 946	3 790	2 370	316
	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	4 211	2 417	4 735	2 962	396
Hazine Kaynaklı Kefalet	İşletme Sayısı	148 340	221 544	44 484	36 123	58 388
	Kefalet Sayısı	165 624	378 510	66 073	56 958	92 034
	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	59 645	159 922	11 010	67 234	142 455
	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	74 264	199 534	13 283	78 829	174 868
Toplam	İşletme Sayısı	160 320	228 366	54 064	39 314	58 726
	Kefalet Sayısı	177 923	385 657	76 643	60 281	92 380
	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	62 975	161 868	14 800	69 604	142 771
	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	78 475	201 951	18 018	81 791	175 264

Kaynak: KGF AŞ
(1) Ağustos 2023 itibarıyla

KOSGEB İşletme Değerlendirme Raporu 2023 yılından itibaren Findeks platformu üzerinden de erişime açılmıştır. İşletmeler yalnızca kendi raporunu değil, aynı zamanda ilgili işletme yetkilisinin onay vermesi durumunda diğer işletmelerin de raporunu temin edebilmektedir.

İşletmelerin yetkilendirilmiş teknik danışmanlardan alacakları danışmanlık hizmetlerinin desteklenmesi amacıyla İşletme Geliştirme Destek Programı kapsamına teknik danışmanlık desteği alınmıştır. Teknik danışmanların yetkilendirme süreçlerinin tamamlanmasını müteakip desteğin uygulanmasına başlanacaktır. KOBİ rehberlerinin yetkilendirilmesine ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

TABLO II: 20- KOSGEB Destek Programları

DESTEK PROGRAMLARI	2021		2022		2023(1)	
	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)
Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı	1 177	100 599	528	40 651	59	3 410
İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı	3	1 276	-	-	-	-
Girişimcilik Destek Programı	1 207	9 884	7	223	1	10
Genel Destek Programı	1 184	10 291	32	197	2	207
KOBİGEL - KOBİ Gelişim Destek Programı	459	92 218	359	74 718	1 203	626 642
TEKNOPAZAR - Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama Destek Programı	2	40	-	-	-	-
Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Programı	2	1 743	1	299	-	-
Stratejik Ürün Destek Programı	46	40 008	17	9 135	15	7 036
KOBİ Teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı	106	97 719	68	42 404	44	28 614
İşletme Geliştirme Destek Programı	19 566	415 322	15 764	330 908	8 793	267 843
İşbirliği Destek Programı	44	32 595	50	35 040	19	11 366
Geleneksel Girişimci Destek Programı	20 695	148 059	22 798	184 780	10 494	88 548
İleri Girişimci Destek Programı	10 180	675 303	10 536	636 511	6 208	366 333
Yurt Dışı Pazar Destek Programı	821	47 863	1 063	67 370	851	53 482
İŞGEM/TEKMER Destek Programı	9	3 395	17	11 206	11	1 246
İş Planı Ödüllü Destek Programı	3	80	8	305	4	145
Ar-Ge, Ür-Ge ve İnovasyon Destek Programı	219	26 919	966	136 571	1 160	165 492
KOBİ Enerji Verimliliği Destek Programı	-	-	25	506	103	7 180
Yaşayan Kültür Mirası İşletmeler Destek Programı	-	-	90	2 745	200	11 725
Yurt Dışı Hızlandırıcı Destek Programı	-	-	-	-	20	5 020
Toplam (2)	53 083	1 703 314	50 624	1 573 569	27 669	1 644 298

Kaynak: KOSGEB

(1) Ağustos ayı itibarıyla

(2) Net işletme sayısı ve destek tutarını ifade etmektedir.

KOSGEB tarafından imalatçı girişimcilere üst limiti 375 bin TL'ye, diğer sektörlerde yer alan girişimcilere ise 65 bin TL'ye kadar hibe desteği sağlanmaya devam edilmektedir. Bu desteklerde genç, kadın, engelli, gazi ve birinci derecede şehit yakını girişimcilere ayrıcalık tanınmıştır.

Covid-19 küresel salgınından olumsuz etkilenen işletmelere destek olunması ve istihdamın korunması amacıyla imalat sanayiindeki mikro ve küçük işletmeler ile 2017 yılı sonrası kurulan teknoloji tabanlı yenilikçi ilk aşama firmaları için Dünya Bankası ve JICA'dan 300'er milyon dolar olmak üzere toplam 600 milyon dolar Hazine garantili kredi anlaşması imzalanmıştır. Bu kapsamda, KOSGEB tarafından oluşturulan Mikro ve Küçük İşletmelere (MKİ) Hızlı Destek Programıyla Covid-19 salgınından dolayı geliri azalan imalat ve bilimsel Ar-Ge sektörlerindeki mikro ve küçük işletmelere, ölçeklerine göre sırasıyla, 30 bin TL ve 75 bin TL'ye kadar ilk üç yılı geri ödemesiz olmak üzere toplam beş yıl vadeli, teminatsız ve faizsiz geri ödemesiz işletme sermayesi desteği verilmiştir. Programın üçüncü ve dördüncü dönemlerinde imalat, bilgisayar programlama, bilimsel Ar-Ge sektörleri ile Covid-19 salgınının nispeten daha fazla etkilediği bazı hizmet ve ticaret sektörlerinde faaliyet gösteren mikro ve küçük işletmelere, geçmiş dönem ortalama istihdam seviyelerini korumaları kaydıyla yeni personel istihdam etmeleri karşılığında destek sağlanmaktadır. Üçüncü dönemde yeni istihdam edilecek personel başına 100 bin TL geri ödemesiz destek

verilirken bu tutar dördüncü dönemde 125 bin TL'ye çıkarılmıştır. İşletme sahibi veya işe alınan personel kadın ise destek, personel başına 10 bin TL artırımlı olarak uygulanmaktadır. Mikro işletmeler en fazla iki, küçük işletmeler ise en fazla beş personel için destek alabilmektedir. MKİ Hızlı Destek Programı kapsamında 2021 yılı ile 2023 yılı Ağustos ayı sonuna kadar yaklaşık 61 bin işletmeye 9,9 milyar TL destek ödemesi yapılarak 93.059 yeni genç istihdamı sağlanmıştır.

2023 yılında Düzce, Ankara (Kahramankazan), Amasya, Kastamonu, Sinop, Samsun ve Bursa (İnegöl) için Acil Destek Kredisi Programları uygulamaya alınmıştır.

TABLO II: 21- KOSGEB Kredi Faiz Destekleri

	2019	2020	2021	2022	2023 (1)
İşletme Adedi	310	14 544	5 109	3 224	8 224
Kredi Hacmi (Bin TL)	91 325	1 149 687	395 678	237 814	2 430 357
KOSGEB Faiz Desteği (Bin TL)	532 115(2)	157 691	72 876	33 960	598 185

Kaynak: KOSGEB

(1) Eylül ayı itibarıyla

(2) 498.676 bin TL'si 2017 yılı KOSGEB sıfır faizli işletme kredisi faiz desteği 3. taksiti olarak ödenmiştir.

Girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla KOSGEB tarafından çevrimiçi olarak Geleneksel ve İleri Girişimcilik Eğitimleri ücretsiz olarak sunulmaya devam edilmektedir. Ayrıca girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması çalışmaları kapsamında girişimcilerin iş kurma ve yürütme konularında bilgi ve becerilerini geliştirmek amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir.

KOSGEB tarafından fonlanan 18 İş Geliştirme Merkezinde (İŞGEM) başlangıç aşamasındaki girişimciler desteklenmekte olup İŞGEM/TEKMER Destek Programı kapsamında yeni kuluçka merkezlerinin kurulmasına da destek sağlanabilmektedir.

KOSGEB tarafından TEKMER Destek Programı kapsamında kurulan TEKMER'ler; girişimcilere ve işletmelere iş kurma süreçlerinde iş geliştirme, mali kaynaklara erişim, yönetim, danışmanlık, mentörlük, ofis ve ağlara katılım gibi hizmetlerin sağlandığı yapılardır. Eylül 2023 itibarıyla Destek Programı kapsamında 27 başvurunun desteklenmesine karar verilmiş ve 21 TEKMER kurulmuştur.

TABLO II: 22- KOSGEB Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimcilik Desteği Alan İşletmeler

	2019	2020	2021	2022	2023(1)
Girişimcilik Eğitimi Katılımcı Sayısı	126 496	116 725	165 478	154 092	78 775
Girişimcilik Desteği Alan İşletme Sayısı	30 341	27 126	32 082	33 341	16 703

Kaynak: KOSGEB

(1) Ağustos 2023 itibarıyla

TÜBİTAK teknoloji ve yenilik odaklı iş fikirlerinin katma değer ve nitelikli istihdam yaratma potansiyeli yüksek teşebbüslere dönüştürebilmesi amacıyla, girişimcilerin fikir aşamasından pazara kadar olan faaliyetlerinin desteklenmesi doğrultusunda hibe destek şeklinde başlatılan Bireysel Genç Girişim (BiGG) Programında yapısal değişikliğe gidilerek yatırım tabanlı destek verilmeye başlanılmış ve destek üst limiti 450 bin TL'den 900 bin TL'ye çıkarılmıştır. BiGG Programı altında Girişimcilik Destek Programı ve Yatırım Tabanlı Girişimcilik Destek Programı yürütülmektedir. Girişimcilik Destek Programı kapsamında yılda iki kez çağrıya çıkmaktadır. 2022 yılının birinci çağrısına altı tematik alanda Ocak ayında çıkılarak 2.182 iş fikri başvurusu alınmış ve yapılan değerlendirmeler sonucunda 133

girişimcinin desteklenmesine karar verilmiştir. Yeşil Büyüme temalı ikinci çağrıya 2022 yılı Haziran ayında çıkmış, 984 iş fikri başvurusu alınmış ve yapılan değerlendirmeler sonucunda 68 girişimcinin desteklenmesine karar verilmiştir. Yatırım Tabanlı Girişimcilik Destek Programı Uygulama Esasları yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda Türkiye Kalkınma Fonu ile BiGG Fonu kurulma çalışmaları devam etmektedir. 2023 yılı Mart ayında Yatırım Tabanlı Girişimcilik Destek Programı çağrısına altı tematik alanda çıkılarak 2.885 iş fikri başvurusu alınmış olup değerlendirmeler devam etmektedir.

TABLO II: 23- TÜBİTAK Girişimcilik Destekleri

	2019	2020	2021	2022	2023
Başvuru Sayısı	7 483	7 051	5 933	3 437	2 885
Desteklenen Girişimci Sayısı	288	271	272(1)	281(1)	67(2)
Destek Miktarı (Milyon TL) (3)(4)	107	170	103	93	58(5)

Kaynak: TÜBİTAK

(1) 2021 ve 2022 yılı çağrı sonuçlarıdır.

(2) Desteklenmesi Planlanan Girişimci Sayısı (2023-1 Yatırım Tabanlı BiGG Çağrısı 2. Aşama panel değerlendirmeleri devam etmektedir.)

(3) 2022 sabit fiyatlarıdır.

(4) Destek miktarına ilişkin bilgiler hibe destek (aktarılan tutar) olarak belirtilmektedir.

(5) Yıl İçinde Aktarılması Planlanan Destek Miktarı Toplamı

Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) Yer Alan Parsellerin Tamamen veya Kısmen Tahsislerine İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararındaki düzenlemeler doğrultusunda OSB'lerde atıl kalan sanayi parsellerine yatırımcıların yönlendirilmesi ve OSB'lerin canlandırılması hedeflenmekte, OSB'lerde 2,5 milyon olan mevcut istihdamın 3,5 milyona çıkarılması öngörülmektedir.

Yatırımcılarımıza uluslararası standartlarda yatırım ortamı sağlayan OSB'lere, küçük sanayiciye daha sağlıklı koşullarda çalışma ve kendilerini geliştirme imkânı sağlayan Küçük Sanayi Sitesine (KSS) ve yatırımları ülkemize çekmek ve teşvik etmek amacıyla endüstri bölgelerine ilişkin çalışmalara devam edilmektedir. 2023 yılında dört OSB'ye (Sakarya Söğütlü, Osmaniye Sumbas Karma, Amasya Taşova ve Konya Akşehir Gıda İhtisas) tüzel kişilik kazandırılarak toplam OSB sayısı Eylül 2023 itibarıyla 355'e ulaşmıştır. Kredi desteğiyle tamamlanan OSB sayısı 220'ye çıkmış, KSS sayısı ise 493 olmuştur. Eylül 2023 itibarıyla toplamda ilan edilmiş 37 endüstri bölgesi bulunmaktadır. OSB ve KSS projeleri için (kamulaştırma dâhil) 2023 yılında yaklaşık 4,6 milyar TL olan program başlangıç ödeneğinin 2024 yılında 8,1 milyar TL'ye ulaşması öngörülmektedir.

Eylül 2023 itibarıyla teknoloji geliştirme bölgelerinin (TGB) sayısı 100'e, faaliyette olanların sayısı 87'ye, TGB'lerde faaliyet gösteren işletme sayısı ise 9.615'e yükselmiştir. Diğer yandan, OSB uygulamalarında üretime geçme hızının artırılması önem arz etmektedir.

TABLO II: 24- OSB ve TGB Bilgileri

	2019	2020	2021	2022	2023 (1)
Tamamlanmış OSB Sayısı	190	201	213	220	228 (2)
OSB'lerde Üretime Geçilen Parsel Sayısı (3)	53 262	54 324	55 098	57 397	58 103
OSB'lere Kullanılan Kamu Kaynağı (Bin TL) (4)	15 293 282	15 732 613	17 442 350	56 642 038	58 194 990
Faal TGB Sayısı	65	72	73	81	81
TGB'lerde Faaliyet Gösteren İşletme Sayısı	5 400	6 282	7 331	8 422	9 615
TGB'lere Kullanılan Kamu Kaynağı (Bin TL) (4)	114 127	88 158	171 579	330 816	320 448

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

(1) Eylül ayı itibarıdır.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Mevcut OSB'lerdeki Üretime Geçen Parsel Sayısı

(4) 2023 yılı fiyatlarıdır.

2022 yılı içerisinde OSB Uygulama Yönetmeliğinde yapılan değişikliklerle OSB'lerin işleyişini hızlandırmak için OSB organlarının görevleri düzenlenmiş, dijital uygulamalar artırılarak bürokratik işlemlerde sadeleşmeye gidilmiştir.

Türkiye teknoloji girişimciliği ekosistemine yapılan yatırımlar 2022 yılında 1,6 milyar doları aşmıştır. 2023 yılı Temmuz ayı itibarıyla bir milyar dolar ve üzeri değerlemeye sahip firma sayısı ise yediye ulaşmıştır. Girişimciliğin finansmanının güçlendirilmesi amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ana yatırımcısı olduğu 475 milyon TL büyüklüğündeki Teknoloji ve İnovasyon Fonu kapsamında bugüne kadar üç girişim sermayesi fonuna ve altı girişime yatırım yapılmıştır.

Küresel boyutta lider bir teknoloji girişimciliği ekosistemi inşa etmek ve ülkemizin girişimler için bir çekim merkezi konumuna getirilmesi amacıyla Ulusal Teknoloji Girişimciliği Stratejisi ve Eylem Planı 27 Ekim 2022 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Girişimcilik ekosistemini küresel cazibe merkezi haline getirmek amacıyla Türkiye teknoloji girişimciliği ekosistemine bir milyar dolar ve üzeri değerlemeye sahip yeni firmalar kazandırabilmek için destek programı Aralık 2022 tarihinde başlatılmıştır.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi destekleriyle 2021 yılında hayata geçirilen Oyun ve Uygulama Akademisi'nde, 18-29 yaş arası üniversite öğrencisi veya mezunu gençlerin dijital becerilerinin gelişmesine, teknoloji sektöründe istihdamın artmasına ve teknoloji odaklı girişimlerin çoğalmasına katkı sağlama hedefiyle eğitimlere devam edilmektedir.

Havacılık, Uzay ve Teknoloji Festivali (TEKNOFEST) kapsamında gerçekleştirilen girişim zirvesinde her yıl küresel girişimciler, yatırımcılar, mentorlar ve kurumsal firmalar bir araya getirilerek Türkiye girişimcilik ekosistemine katkı sağlanmaktadır.

İstihdam sağlayan, ithal ikameci üretim yapan, ihracat potansiyeli yüksek ve yeni teknolojiler ortaya koyarak yüksek katma değer sağlayacak girişimlere ve firmalara kaynak sağlamak üzere kurulan 500 milyon TL büyüklüğündeki Bölgesel Kalkınma Fonu ilk yatırımlarını 2023 yılında yapmıştır.

Yalın ve dijital dönüşüm uygulamalarını yenilikçi düşünce anlayışıyla bütüncül olarak koordine etmek, sanayi eğitim ve danışmanlık hizmetleri alanındaki mevcut eksikliklerini gidermek amacıyla Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezleri (Model Fabrikalar) Projesi başlatılmış ve farklı illerde kurulum süreci tamamlanarak faaliyetlerini sunabilecek noktaya getirilmiştir. Ankara, Bursa, Konya, Kayseri, Gaziantep, Mersin, Adana ve İzmir Model Fabrikalarının kurulumları tamamlanarak başta KOBİ'ler olmak üzere işletmelere eğitim ve danışmanlık hizmeti sunulmaya başlanmıştır. Tüm model fabrikalarda toplam 307 firmaya öğren-dönüş, 120 firmaya proje uygulama faaliyeti ile kapsamlı eğitim ve danışmanlık çalışmaları yürütülmüş, binin üzerinde firmayla iletişim kurulmuştur. Ayrıca Ankara, Bursa, Konya ve Kayseri illerinde yer alan model fabrikaların dijital dönüşüm altyapısı kurulum çalışmaları tamamlanmıştır. 2024 yılı sonuna kadar Eskişehir, Samsun, Trabzon, Denizli, Malatya ve Kocaeli illerinde altı yeni model fabrikanın kurulması planlanmaktadır.

Ticaret Bakanlığı tarafından 2020 yılında başlatılan Kooperatifçilik Destek Programı kapsamında sağlanan hibeler 2022 yılında 20,3 milyon TL, Ekim 2023 itibarıyla 30 milyon TL olmuştur.

Planlı sanayi bölgelerinin yeşil ve dijital dönüşüme uygun yapılması sağlanarak yatırımcıların yatırım yeri ihtiyaçlarının hızlı ve ekonomik olarak karşılanabilmesi önem arz etmektedir.

Girişimcilik ve KOBİ desteklerinin kapsam, çeşitlilik ve miktarlarındaki artışlar, esnaf ve sanatkârlara sağlanan krediler, kredi kefalet sisteminde ve bankacılık sistemindeki KOBİ kredilerindeki artış gibi hususlar birlikte değerlendirildiğinde, sektörde önemli gelişmeler sağlandığı görülmektedir. Girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi, sağlanan desteklerin yenilikçi ve büyüyen/büyüme potansiyeli olan girişimlere odaklanması ve izleme-değerlendirme sistemlerinin geliştirilmesiyle etki analizleri yapılması sonucunda sektörün gelişimi daha da hızlanacaktır.

b) Amaç

KOBİ ve girişimcilerin niteliklerini dikkate alan odaklı politikalar aracılığıyla finansmana erişim imkânlarının, kurumsal gelişmelerinin ve verimliliklerinin artırılması, yenilikçilik kapasitelerinin ve ölçeklerinin büyütülmesi, tedarik zincirlerinde daha güçlü bir biçimde yer almalarının sağlanması, ihracat, yenilikçilik ve rekabetçilik düzeylerinin yükseltilerek daha etkin ve verimli olarak büyümeye ve istihdama katkılarının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
KOBİ'lere yönelik beşeri sermaye güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.559)		
Tedbir 559.2. Örgün eğitimdeki girişimcilik müfredatı finansal okuryazarlık, mevzuat bilgisi, dijital teknolojiler, e-ticaret, pazarlama gibi konulardaki ihtiyaçlar dikkate alınarak gözden geçirilecek, uygunluk değerlendirmesine imkân sunan uygulamalı girişimcilik eğitimleri yaygınlaştırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Mesleki ve teknik eğitimde yenilikçi öğretim ve öğrenme yöntemleri teşvik edilecek ve yenilikçi öğretim ve öğrenme yöntem süreçleri iyileştirilecektir.
Tedbir 559.3. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yapılacak mesleki eğitim merkezleri ve meslek liselerinin yer seçiminde OSB'ler öncelikli olarak değerlendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Mesleki ve teknik eğitim mezunlarının istihdam olanaklarını artırmak için sektör içi okul ve sektöre entegre okul benzeri iş birliği modelleri oluşturulacaktır.
Tedbir 559.4. Teknoloji alanında kritik uzmanlıklara sahip yetenekler ile yenilikçi iş modelleri ve yüksek teknolojiye dayalı işletmesi olan yabancı girişimcilere karşılıklılık ilkesi çerçevesinde vize uygulaması kolaylaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı	1. Teknoloji alanında kritik uzmanlıklara sahip yetenekler ile yenilikçi iş modelleri ve derin teknolojiye dayalı girişimi olan girişimcilere özel vize uygulaması hayata geçirilecektir.
Tedbir 559.5. Çalışanların ortaklığının sağlandığı işletme içi girişimciliği yaygınlaştıracak mekanizmalar geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Hisseye dönüştürülebilir finansman araçlarının kullanımının yaygınlaştırılması için mevzuatta iyileştirmeler yapılacak ve çalışana hisse opsiyonu uygulaması şirketler ve çalışanlar için daha tercih edilebilir hale getirilecektir.

Girişimcilik ekosisteminde işbirliği yapma kültürü yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.560)		
Tedbir 560.4. Sektörel bazda yüksek verimliliğe sahip firmaların iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılmasını sağlayacak mekanizmalar oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Verimlilik bilincini artırmak amacıyla Verimlilik Proje Ödülleri Yarışması düzenlenecek ve iyi uygulamalar ödüllendirilecektir.
KOBİ'ler, ölçeğini büyütmesi, sürdürülebilir bir yapıya kavuşması ve küresel düzeyde daha rekabetçi bir konum kazanması amacıyla desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.561)		
Tedbir 561.1. KOBİ ve girişimciler hızlı büyüme, teknoloji odaklı ihracat yapma, yüksek teknoloji alanında faaliyet gösterme, verimlilik artırma gibi kriterler çerçevesinde odaklı bir yaklaşımla desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. KOBİ'lerin verimliliğini artırmak ve dijital dönüşümlerine katkı sağlamak amacıyla kurulan model fabrika sayısı artırılacaktır. 2. Model fabrikaların performansa dayalı olarak izlenmesine ve kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir. 3. Kümelenme Destek Programı kapsamında kümelenme teşebbüsleri desteklenecektir. 4. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin altyapıları ve kuluçka merkezleri desteklenerek yaygınlaştırılacak, Ar-Ge, tasarım ve yenilik kapasitesi güçlendirilecektir. 5. Odak gelişim alanlarında hızlandırma mekanizmaları oluşturulacaktır.
Tedbir 561.2. Ana sanayi üreticileri ve büyük işletmelerin tedarik zincirlerine KOBİ'lerin eklenmelerini kolaylaştırılacak ve gerekli kalite, verim, kapasite artışları ile ürün geliştirme (Ür-Ge) faaliyetleri tedarikçi geliştirme süreçleri kapsamında desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Tedarikçi Dijital Veritabanı işletmelerin yararlanması amacıyla hizmete sunulacaktır. 2. Tedarikçi Dijital Veritabanı üzerinden yerleştirme talep eden büyük işletmeler ile bu taleplere cevap veren KOBİ'ler bir araya getirilecektir. 3. Tedarikçi geliştirme faaliyetleri kapsamında büyük işletme tedarikçilerinin desteklenmesi amacıyla mevcut destek programlarında ilave destek unsurları ve avantajlar sağlanacaktır. 4. Tedarikçilerin Ar-Ge, Ür-Ge ve inovasyon faaliyetlerini desteklemek amacıyla kurum/kuruluşlar ile işbirliği yapılacaktır.

<p>Tedbir 561.3. KOBİ ve girişimcilere sağlanan devlet yardımlarına yönelik kapsayıcı bir izleme sistemi kurulacak ve etki analizleri yapılacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı</p>	<p>1. Teknoloji tabanlı girişimleri odak noktasına alacak şekilde, KOBİ'lerin girişim sermayesi yatırım fonlarından faydalanma seviyesini arttıracak nitelikteki çalışmalar sürdürülecektir.</p>
<p>Tedbir 561.6. Teknogirişimciler tarafından oluşturulan ürünlerin DMO bünyesindeki Tekno Katalog platformu gibi araçlarla entegrasyonunu sağlayarak bu ürünlerin ticarileşme ve markalaşma süreçleri hızlandırılacaktır.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, DMO, TÜBİTAK</p>	<p>1. Tekno Katalog Platformu girişimcilerin kamu alımları yoluyla ticarileşmesinin sağlanması amacıyla yüksek teknoloji ve yenilik, ekosistem, girişimcilik odaklarında geliştirilecektir. 2. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde faaliyet gösteren teknoloji şirketlerine yönelik tanıtım ve eğitim faaliyetlerine devam edilecektir.</p>
<p>Finansmana erişim kolaylaştırılacak, alternatif ve yenilikçi finansman yöntemleri yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.562)</p>		
<p>Tedbir 562.1. Yatırım bankacılığı, kurumsal ve bireysel girişim sermayesi, kitle fonlaması, etki yatırımcılığı, melek yatırımcılık gibi alternatif ve yenilikçi finansman imkânları güçlendirilecek ve kullanımları yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı</p>	<p>1. Kitle fonlaması ekosisteminde girişimciler ve yatırımcıların uygulamaya yönelik ihtiyaçları ile yaşanan gelişmeler gözeticiler, düzenlemeler dinamik bir şekilde güncellenecektir. 2. Melek yatırımcılık ekosisteminde karşılaşılan sorunların giderilmesi ile ekosistemde geliştirilmeye ve iyileştirilmeye açık alanların tespit edilerek uygulamada etkinliğin artırılmasına yönelik olarak Bireysel Katılım Sermayesi Sistemi kapsamında çalışmalar yapılacaktır. 3. KOBİ Finansman Destek Programının uygulanmasına devam edilecektir. 4. KOBİ'lerin krediye erişimde karşılaştıkları teminat sorunun çözümüne yönelik olarak Kredi Garanti Fonunun çalışmaları sürdürülecek, yeni kurulmuş olan kredi garanti kuruluşları ile de işbirlikleri oluşturulacaktır. 5. Girişim sermayesi fonları aracılığıyla teknoloji girişimcilerine doğrudan finansman sağlanmasına devam edilecektir. 6. Alternatif finansman kaynaklarının ve yöntemlerinin geliştirilmesi ile kullanımının yaygınlaştırılması konusunda ilgili kurumlarla çalışmalar yürütülecektir. 7. Alternatif finansman yöntemleri ile ilgili farkındalık oluşturmak amacıyla KOBİ'lere ve girişimcilere yönelik bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir. 8. Teknogirişimlerin finansmana erişimi kolaylaştırılacaktır.</p>

Esnaf, sanatkâr ve kooperatiflerin değişen ekonomik ve sosyal şartlara uyum sağlayacak şekilde rekabetçilikleri ve kapasiteleri geliştirilecek, denetim sistemleriyle şeffaflık ve güvenilirlikleri artırılabacak, işbirliği ve ortak çalışma kùltürünün yaygınlaşması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.563)		
Tedbir 563.1. Esnaf ve sanatkârlar odaları birlikleri bünyesinde, esnaf ve sanatkârlara ihracat süreçleri, girişimcilik, Ar-Ge ve yenilikçilik ile devlet yardımları hakkında eğitim, danışmanlık ve bilgi desteği sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birlikleri	1. Meslek kuruluşları ile işbirliği halinde esnaf ve sanatkârlar için eğitimler düzenlenecektir.
Tedbir 563.2. Esnaf ve sanatkârlara yönelik finansal desteklerde çeşitlilik artırılacak, sektörel bazda ayırıştırılmaya gidilecek, ekonomik katkı dikkate alınarak uygun koşullu kredi desteklerine devam edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Finansal desteklerde çeşitlendirmeye yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 563.4. Kooperatiflere yönelik finansal destek araçları geliştirilecek, kooperatiflerin makine ve ekipman alımı, nitelikli personel istihdamı ve demirbaş alımları desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Proje çağrıları yapılarak gelen projeler değerlendirilecektir. 2. Projesi uygun görülen kooperatiflere hibe desteği sağlanacaktır.
Tedbir 563.5. Başta tarım satış kooperatifleri, kadın kooperatifleri ile sosyal nitelikli kooperatifler olmak üzere öncelikli sektörlerde faaliyette bulunan kooperatiflere destek sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Kooperatiflerin ihtiyaçlarına yönelik gerekli mevzuat değişiklikleri yapılacaktır. 2. Kooperatiflerin finansmana erişimlerini kolaylaştırmak amacıyla destek çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 563.6. Esnaf, sanatkâr ve kooperatiflere yönelik ortak makine kullanım alanlarının kurulması teşvik edilerek daha az maliyetli üretim yapılabilmesi sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Ortak makina kullanım kooperatiflerine yönelik örnek anasözleşme hazırlanacaktır. 2. Ortak makina kullanım alanlarına yönelik tanıtım ve eğitim çalışmaları yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
KOBİ'lerin İhracatı	Milyar Dolar	67,6 (3)	70	77,7
İmalat Sanayiinde Faaliyet Gösteren KOBİ'lerin İhracatındaki Yüksek Teknolojinin Payı	Yüzde	1,3 (3)	1,5	1,7
Ciroya Göre Hızlı Büyüyen KOBİ Sayısı (4)	Adet	32 554 (3)	33 200	34 155
KOBİ'lerin Mali ve Mali Olmayan Şirketler Ar-Ge Harcamasındaki Payı	Yüzde	27,1 (3)	30,0	31,2
Yıllık Girişim Yatırım Büyüklüğü	Milyar Dolar	1,6 (5)	1,6 (5)	2,0
Bir Milyar Dolar Değeri Aşan Firma Sayısı	Adet	6 (5)	10 (5)	12

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) TÜİK, Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri, 2021

(4) Ücretli çalışan sayısı 10'un üzerinde olan ve üç yıllık dönemde yıllık ortalama yüzde 10'dan fazla büyüyen girişimler

(5) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

2.2.3.5. Fikri Mülkiyet Hakları

a) Mevcut Durum

Ocak-Ağustos 2023 döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre, yerli patent başvuru sayısında yüzde dokuz, yerli faydalı model başvuru sayısında yüzde 43, yerli marka başvuru sayısında yüzde 11, yerli tasarım başvuru sayısında ise yüzde 18 düşüş kaydedilmiştir. Bu düşüşün en önemli nedeninin 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen deprem felaketlerinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. 1.465 tescilli coğrafi işaret bulunmakta olup 629 coğrafi işaret başvurusunun inceleme süreci devam etmektedir. AB'de tescilli coğrafi işaretli ürün sayısı 14'e ulaşmış olup bunlar Antep Baklavası, Aydın İnciri, Aydın Kestanesi, Antakya Künefesi, Bayramiç Beyazı, Çağlayancerit Cevizi, Edremit Zeytinyağı, Gemlik Zeytini, Giresun Tombul Fındığı, Malatya Kayısı, Milas Zeytinyağı, Milas Yağlı Zeytini, Suruç Narı, Taşköprü Sarımsağıdır. AB nezdinde beşi ilanda olmak üzere işlemleri devam eden 44 coğrafi işaret başvurusu ve beş geleneksel ürün adı başvurusu bulunmaktadır.

Yeni bitki çeşitlerinin korunmasını amaçlayan ıslahçı hakları kapsamında koruma altında bulunan bitki çeşidi sayısı 2022 yılı sonu itibarıyla 2.244'e ulaşmıştır. Bu sayı içerisinde yerli oranı yüzde 49'dur.

2022 yılında Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı (WIPO) tarafından yayımlanan raporda; 2021 yılı verilerine göre Türkiye, dünyada yerli patent başvurularında 14'üncü, marka başvurularında altıncı, tasarım başvurularında ise üçüncü sırada yer almaktadır. Benzer şekilde, Türkiye Avrupa'da yerli patent başvurularında dokuzuncu, yerli marka ve tasarım başvurularında ise birinci sırada yer almaktadır.

Uluslararası başvurular açısından değerlendirildiğinde Türkiye, WIPO tarafından yayımlanan 2022 yılı verilerine göre 1.771 patent başvurusuyla 15'inci, 2.389 marka başvurusuyla dokuzuncu ve 503 tasarım başvurusuyla 11'inci sırada yer almıştır.

Türk Patent ve Marka Kurumu (TÜRKPATENT) 2017 yılından bu yana WIPO nezdinde 23 uluslararası araştırma ve inceleme otoritesinden biri olarak faaliyet göstermektedir. Bu kapsamda TÜRKPATENT, 2022 yılında 1.463, 2023 yılının ilk 8 ayında ise 1.224 uluslararası araştırma raporuyla en fazla rapor düzenleyen ilk 10 kurum arasında yer almıştır.

TABLO II: 25- Sınai Mülkiyet Başvurularındaki Gelişmeler

	2019	2020	2021	2022	Ocak-Ağustos	
					2022	2023
Patent Başvuru Sayısı	19 916	18 705	17 566	15 856	9 331	8 407
Yerli Patent Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	41	44	48	57	50	51
Faydalı Model Başvuru Sayısı	2 969	3 627	4 490	5 558	3 775	2 191
Yerli Faydalı Model Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	98	99	98	99	99	97
Marka Başvuru Sayısı	134 353	170 590	191 779	212 636	126 099	111 044
Yerli Marka Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	89	91	92	93	92	93
Tasarım Başvuru Sayısı (1)	46 188	47 606	65 915	84 106	43 394	35 969
Yerli Tasarım Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	85	88	90	93	91	90
İslahçı Hakları Başvuru Sayısı	208	294	291	272	122	115
Yerli İslahçı Hakkı Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	56	48	54	52	75	33
Coğrafi İşaret Başvuru Sayısı	202	453	577	523	309	222

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Türk Patent ve Marka Kurumu

(1) Lahey başvuruları dâhildir.

Fikri mülkiyet bilincinin ve yenilikçilik kültürünün özellikle küçük ölçekli işletmelerde olmak üzere sanayi kesiminde artırılması önem arz etmektedir. Bu amaçla, KOBİ'lerde yenilik geliştirme kapasitesinin artırılmasını amaçlayan Hezârfen Teknoloji ve Tasarım Geliştirme Projesi, 2007 yılından bu yana 37 farklı ilde uygulanarak 931 KOBİ'ye sınai mülkiyet alanında danışmanlık hizmeti sunulmuştur. Projeler, TÜRKPATENT'in koordinasyonunda Üniversiteler, Ticaret ve Sanayi Odaları, İl Sanayi ve Teknoloji Müdürlükleri, kalkınma ajansları ve organize sanayi bölgesi müdürlükleri işbirliğiyle yürütülmüştür. Hezârfen Projesi 2023 yılında Kastamonu, Zonguldak, Balıkesir ve Çanakkale illerinde uygulanmış olup Ekim-Aralık 2023 döneminde Kırklareli ve Edirne'de uygulanacaktır.

Tasarım alanındaki etkinliğin artırılması amacıyla Mart 2023'de TÜRKPATENT, Bilişim Vadisi ve Dünya Tasarım Teşkilatının iş birliği ile Türkiye Tasarım Vizyonu 2030 çalışmayı düzenlenmiştir. Çalıştayda tasarım alanında uygulanacak strateji ve politikalar, ilgili paydaşlar tarafından bütün yönleriyle ele alınmış olup ortaya çıkan görüş ve öneriler doğrultusunda Tasarım Strateji Belgesi ve Eylem Planı çalışmaları başlatılmıştır.

Sınai mülkiyet haklarının ticarileştirilmesi sürecine, özellikle sınai mülkiyet varlıklarının değer tespiti hizmeti ile katkı sağlamak üzere kurulmuş olan Türk Sınai Mülkiyet Değerleme, Mühendislik ve Danışmanlık Hizmetleri AŞ, 2018 yılından bu yana konuyla ilgili insan kaynağı yetiştirilmesi ve potansiyelin artırılmasına dair çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca,

sınai mülkiyet üreten taraflarla iş birlikleri geliştirerek bu varlıkların değerlendirme ve ticarileştirme süreçlerine destek sağlanmaktadır.

Fikri mülkiyet hakları konusunda yetişmiş personel ihtiyacının karşılanmasına katkı vermek amacıyla tüm paydaşlara yönelik eğitim, danışmanlık, araştırma ve koordinasyon faaliyetlerini yürütmek üzere kurulan Fikri Mülkiyet Akademisi çalışmalarını sürdürmektedir. 2023 Ocak-Ağustos döneminde yapılan etkinliklerde Fikri Mülkiyet Akademisi Sınai Mülkiyet Eğitim Merkezi bünyesinde 3.197 kişiye eğitim verilmiştir. Ayrıca Telif Hakları Eğitim Merkezi bünyesinde başta yargı mensupları, akademisyenler, avukatlar, bilirkişiler, kolluk kuvvetleri, il denetim komisyon üyeleri, meslek birlikleri, sanatçılar olmak üzere 23 eğitim ve farkındalık faaliyeti gerçekleştirilmiştir.

Telif Hakları Genel Müdürlüğü, TÜRK PATENT ve WIPO arasında yapılan anlaşma kapsamında başlatılan ve ulusal düzeyde fikri mülkiyet eğitim merkezlerinin kurulması ile bu eğitim merkezlerinin kurumsal ve insan kapasitesinin geliştirilmesi, eğitim programlarının etkinleştirilmesi amacıyla başlatılan eğitimcilerin eğitimi programı Mayıs 2023'te tamamlanmıştır. Programa dâhil olan akademisyen, yargı mensubu, avukat, uzman ve sektör temsilcileri uluslararası geçerliliği olan fikri mülkiyet akademisi eğitmeni unvanı almışlardır.

Fikri mülkiyet, kültür endüstrisi ve kültür politikaları alanlarında araştırma ve eğitim faaliyetleri yürüten üniversitelerle iş birliği içerisinde çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda iş birliği yapılan üniversite sayısı 15'e yükselmiştir.

Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Ödenecek Telif ve İşlenme Ücretleri Hakkında Yönetmelik gözden geçirilmiş, tüm kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik ihtiyaç analizi yapılmış ve hazırlanan yönetmelik taslağı kamu kurum ve kuruluşlarının görüşlerine sunulmuştur.

Müzik, sinema, ilim-edebiyat, radyo-TV kuruluşları ile güzel sanatlar sektörlerinde telif hakkı sahiplerini temsil eden 27 meslek birliği ve üç federasyon bulunmaktadır. Telif hakları alanında hak izleme kuruluşları olan meslek birliklerinin altyapılarının güçlendirilmesi önem taşıdığından meslek birliklerinin üyelik, dokümantasyon, lisanslama ve dağıtım süreçlerinin bir otomasyon sistemi üzerinden gerçekleştirilmesi ve işlem bilgilerine ilişkin veri tabanı oluşturulması amacıyla çalışma başlatılmış ve Meslek Birlikleri Bilişim Sistemi (MEBSİS) kurulmuştur. Sisteme meslek birliklerinin üyelerini oluşturan besteci, güfteci, senarist, oyuncu, yayınevi, yazar gibi 30 bini aşkın telif hakkı sahibinin yanı sıra bu hak sahiplerinin 1.731.391 eserinin kaydı tamamlanmış olup veri girişi devam etmektedir.

Müzik sektöründe faaliyet gösteren meslek birlikleri, yaklaşık 20 bin konaklama tesisine lisans vermek amacıyla Müzik Sektöründe Bağlantılı Haklar Federasyonu ve Müzik Sektöründe Eser Sahipleri Federasyonu olarak iki federasyon çatısı altında bir araya gelmiştir. Bunu takiben konaklama tesislerinin turizm işletme belgesi işlemlerinde müzik lisans belgesi zorunlu hale getirilmiştir. Böylece eser sahibi ve sanatçıların elde ettiği telif gelirin artırılması sağlanmış, konaklama tesislerinin telif izni süreçlerinde yaşanan ve haksız rekabete de sebebiyet veren uygulama farklılıkları sona erdirilmiş ve bu alandaki ihtilafların önüne geçilmiştir.

81 ilin denetim komisyonu üyelerine yönelik eğitimlere düzenli olarak devam edilmekte, korsanla mücadele denetimlerinde daha güçlü bir iş birliğinin tesisi amacıyla

Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Emniyet Genel Müdürlüğü arasında ortak çalışmalar yürütülmektedir.

Korsanlığın kaynağında engellenmesine yönelik olarak il denetim komisyonları, 2023 yılının ilk sekiz ayında 348 operasyon gerçekleştirmiş ve bu operasyonlarda 26.319 korsan materyal ele geçirilmiştir.

Kitaplarda ve sinema-müzik eserlerinde kullanılması zorunlu olan bandrol, ülkemizde korsanla mücadele bakımından en etkili uygulamalar arasında yer almaktadır. 2023 yılının ilk sekiz ayı itibarıyla 270.259.470 kitap bandrolü, 695.814 sinema-müzik-bilgisayar oyunu bandrolü olmak üzere toplamda yaklaşık 271 milyon bandrol satılmıştır.

TÜBİTAK tarafından Yenilik Destek Programı bünyesinde oluşturulan 1702 Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Programı kapsamında toplam değeri 45 milyon TL olan 58 ulusal ve 26 uluslararası patentle korunan 58 teknolojinin sanayiye aktarılmasına destek sağlanmıştır. 2022 Ekim itibarıyla Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Programı sürekli başvuruya açık hale dönüştürülmüştür.

Kültür ve Turizm Bakanlığı fikri mülkiyet sisteminin güçlendirilmesi ile kültürel ve sanatsal faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla kültür endüstrilerine yönelik projelere mali destek sağlamaktadır. Bu kapsamda, Eylül 2023 itibarıyla kültür ve sanat alanında faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişiler tarafından sunulan 146 projeye 441.591.000 TL mali destek sağlanmıştır.

Sinema, müzik, yazılım, animasyon, tiyatro, ilim-edebiyat, güzel sanatlar, yayıncılık, bilgisayar oyunu gibi telif yoğun endüstrilere yönelik olarak farklı kurum ve kuruluşlar tarafından sağlanan kamu destekleri hakkında kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla ilk olarak 2020 yılında hazırlanan Kültür Endüstrileri Destek ve Teşvik Rehberi, Ocak 2023'te güncellenmiştir.

Telif haklarına konu olan kültür endüstrilerine ilişkin mevcut kayıt, veri ve ulusal istatistiklerin çeşitlendirilmesi amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı ve TÜİK çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bakanlık tarafından hazırlanan ve kültür endüstrilerinin önemli bir kısmını oluşturan Telif Haklarına Dayalı Endüstrilerin Ülke Ekonomisine Katkısının Ölçümüne İlişkin Rapor ülkemizin mevcut durumunu ve potansiyelini göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir. TÜİK ile gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde söz konusu Raporda yer alan temel ekonomik göstergelerin yıllık olarak hazırlanarak kamuoyuyla paylaşılması planlanmaktadır.

b) Amaç

Fikri mülkiyet hakları alanında yenilikçi fikir ortamının geliştirilmesi, hak sahiplerinin haklarının yurt içinde ve yurt dışında etkin şekilde korunması, uygulanacak desteklerle yenilikçiliğe ve katma değerli küresel marka oluşturulmasına imkân sağlanması ve hak ihlallerine karşı etkin mücadele edilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Toplumda fikri mülkiyet bilincinin artırılması ve yayılması sağlanacak, hedef odaklı eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri yapılacaktır. (Kalkınma Planı p. 565)		
Tedbir 565.1. Fikri mülkiyet hakları alanında farkındalığın artırılması için kamuoyuna, kullanıcılara ve hak sahiplerine yönelik eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. İlgili paydaş kurum ve kuruluşlarla iletişime geçilerek eğitim modülleri ve içerikleri belirlenecek ve sertifikalı eğitimler düzenlenecektir. 2. Öğrencilere yönelik ulusal düzeyde buluş ve tasarım yarışmaları ve sergileri düzenlenecektir. 3. Bilgi ve doküman birimleri sayısı artırılacak, yeni birim temsilcilerine yönelik fiziki ve çevrim içi eğitimler verilerek işbirliği faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 565.3. Fikir ve sanat eserlerine ilişkin davalara katkı sağlamak amacıyla öncelikli olarak ihtisas mahkemesinde görev yapacak hâkim ve savcılar olmak üzere yargı sürecindeki tüm paydaşlara yönelik eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı	1. Yargı süreçleriyle ilgili paydaşlara en az iki eğitim faaliyeti düzenlenecektir.
Tedbir 565.4. Telif haklarıyla ilgili akademik çalışmalar teşvik edilecek ve TTO'lara yönelik eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Telif hakları ile ilgili bilimsel ve akademik çalışmalara proje desteği sağlanmasına yönelik destek programı oluşturulacaktır.
Tedbir 565.6. Çocukların erken yaşlarda yenilikçi düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik çizgi film ve eğitici içerikli bilgisayar oyunları geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Eğitim Bilişim Ağı Portalının içeriği öğretim programları ile uyumlu hale getirilerek zenginleştirilecek ve portalin etkin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 565.7. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul ve kurumlarda görev yapan idareci ve öğretmenlerin fikri mülkiyet bilgi düzeyini artırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İdareci ve öğretmenlere fikri mülkiyet haklarına yönelik bilgilendirme yapılacaktır.
Tedbir 565.8. Mühendislik ve temel bilimler alanında öğrenim gören öğrencilerin patent araştırması konusunda bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Yükseköğrenim öğrencilerinin patent araştırması konusunda bilgi ve becerilerinin artırılmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.

Tedbir 565.9. Üniversite öğrencilerinin fikri mülkiyet alanında staj yapmaları teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT, YÖK	1. Ulusal Staj Programı kapsamında, TÜRKPATENT'in stajyer öğrenci ihtiyacı tespit edilecektir. 2. Üniversite öğrencilerinin fikri mülkiyet alanında staj yapmaları sağlanacaktır.
Tedbir 565.10. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, Ar-Ge Merkezleri ve Tasarım Merkezlerine yönelik tematik sınai mülkiyet eğitim programları yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Ülkemizde yer alan Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, Ar-Ge Merkezleri ve Tasarım Merkezlerinin envanteri çıkarılarak il/bölge olarak tasnif edilecektir. 2. Teknoloji Geliştirme Bölgelerindeki yönetici şirketlerin bölgede yer alan firmalara sınai mülkiyet eğitimleri vermeleri sağlanacaktır.
Telif haklarında toplu hak yönetim sisteminin geliştirilmesi ve ülke genelinde adil ve yaygın bir lisanslama sistemi oluşturulmasıyla telif gelirlerinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 566)		
Tedbir 566.1. Meslek birliklerinin profesyonel yönetim ve insan kaynakları dâhil olmak üzere kurumsal kapasitelerinin artırılması amacıyla meslek birliği zorunlu organ üyeleri ile personeline yönelik periyodik eğitimler verilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Meslek birlikleri yöneticileri ve personeline yönelik üç eğitim programı düzenlenecektir.
Tedbir 566.2. Ülke genelinde yaygın bir lisanslama sistemi kurulabilmesi için toplu hak yönetimi ve meslek birlikleri konusunda kamuoyu bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Ticaret ve esnaf odalarıyla işbirliği içerisinde kamuoyu bilinçlendirme faaliyetleri yapılacaktır.
Tedbir 566.3. Meslek birliği işlemlerinin daha etkin ve hızlı yürütülmesi amacıyla meslek birliklerinin dijital altyapısının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Meslek Birlikleri Bilgi Sistemi verilerinin zenginleştirilmesi ve meslek birlikleri internet sitelerinin standartlaştırılması sağlanacaktır.
Ülkemizin fikri mülkiyet varlıklarının ekonomik değere dönüşümü hızlandırılacak, sektörel temelde ekonomik değer ölçümü yapılacaktır. (Kalkınma Planı p. 567)		
Tedbir 567.1. Telif haklarına dayalı endüstrilerin ve alt sektörlerin ülke ekonomisine katkısının ölçümü için temel ekonomik göstergeler ve istihdama katkının ölçülmesine yönelik çalışmalar yürütülecek, düzenli aralıklarla kamuoyuyla paylaşılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Telif haklarına dayalı endüstrilerin ekonomik ölçüm raporu hazırlanarak, kamuoyu ile paylaşılacaktır.

Tedbir 567.4. Sınai mülkiyet haklarından elde edilen gelirin ölçülmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Sınai mülkiyet haklarından elde edilen gelirin ölçülmesine yönelik uluslararası uygulamalar incelenerek konu hakkında rapor hazırlanacaktır.
Tedbir 567.5. Fikri mülkiyet varlıklarının değerlemesine ilişkin hizmet kapasitesi artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Sınai mülkiyet sahibi taraflarla işbirlikleri geliştirilerek bu varlıkların değerlemesi başta olmak üzere, ticarileştirme sürecinde ihtiyaç duyulan çeşitli teknik destekler sağlanacaktır. 2. Yüksek sayıda sınai mülkiyet varlığı içeren portföy belirlenerek ticarileştirmeye konu olabilecek patentlerin değerlendirme ihtiyacı tespit edilecektir. 3. Beş kuruluşa ait sınai mülkiyet portföyünün değerlendirilmesi yapılacaktır.
Tedbir 567.6. Sanayicilerin ve yatırımcıların fikri mülkiyet sahipleriyle etkileşimi artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Sınai mülkiyet hak sahiplerinin buluşlarını tanıtmak ve ticarileştirme faaliyetlerine aracılık yapmak üzere buluş tanıtım etkinlikleri yapılacaktır. 2. İstanbul ve Kocaeli’de yer alan paydaşlarla yürütülecek olan ilkaşama firmalarına yönelik proje çerçevesinde sınai mülkiyet hak sahipleri ile yatırımcılar bir araya getirilecektir.
Tedbir 567.7. Ticarileşme potansiyeli yüksek patentlerin ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımına yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. TÜRKPATENT tarafından ulusal ve uluslararası fuarlarda açılacak stantlarda buluş sahiplerinin buluşlarını sergilemelerine imkân sağlanacaktır.
Tedbir 567.8. Patentlerin ticarileşme sürecinde kullanılmak üzere pazar araştırması araçları geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Küresel düzeyde kullanılan araç ve veri tabanları araştırılarak, değerlendirme ve ticarileştirme süreçlerinde ihtiyaç duyulan bilgi ve raporlara ilişkin veri seti oluşturulacaktır. 2. Fikri mülkiyet profesyonellerinin kullanımı için yerli pazar araştırma uygulaması geliştirilecektir.

Tedbir 567.9. Fikri mülkiyet varlıklarıyla ilgili devir, lisans, teminat, rehin gibi hukuki işlemlerle ilgili süreçler sadeleştirilerek bu işlemlerin yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Hukuki işlemlerle ilgili süreçlerin sadeleştirilmesi için mevcut durum tespiti yapılarak mevzuat hükümleri ve prosedürler gözden geçirilecektir. 2. Uygulamadaki ihtiyaçlar tespit edilerek, işlem süreçlerinin iyileştirilmesi konusundaki talep ve öneriler değerlendirilecektir. 3. Sicil kayıt sisteminin geliştirilmesi için alternatif uygulamalar tespit edilecektir.
Tedbir 567.10. Ülkemizin ihracat potansiyeli yüksek coğrafi işaretli ürünleri için uluslararası markalaşma stratejileri geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. AB'ye ihracat potansiyeli en yüksek olan ürünlerin tespitine yönelik istatistiki veri toplanacaktır. 2. AB'ye başvurusu yapılacak coğrafi işaretler seçilerek AB başvurularını gerçekleştirecek kurumlar belirlenecektir. 3. AB başvurularını yapacak kurumlara, başvuruların hazırlanmasına ilişkin teknik destek sağlanacaktır.
Mevzuat ve uygulamalar teknolojik gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.569)		
Tedbir 569.1. Mevzuat ve uygulamalar teknolojik gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Eser, İcra, Yapım ve Yayınların Kullanılması ve/veya İletilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik güncellenecektir.
Bitki ıslahçı hakları sisteminin etkinliği artırılacak ve ülkemiz ıslah çeşitlerinin uluslararası alana çıkarılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.570)		
Tedbir 570.2. Bitki ıslahçı hakları alanında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlarla işbirliği geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Uluslararası kuruluşlara üyelik işlemlerinin gerçekleştirilmesi ve Uluslararası Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunması Birliği Sözleşmesi kapsamında faaliyetler yürütülecektir.
Fikri mülkiyet haklarına yönelik destekleme sistemi yeniden yapılandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.571)		
Tedbir 571.1. Sanayi kuruluşlarının sinai mülkiyet çıktılarının artırılması için destek ve stratejilerin oluşturulması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Sanayi kuruluşlarının sinai mülkiyet çıktılarının artırılması için bilgilendirme ve danışmanlık hizmeti verilecektir.
Tedbir 571.3. TÜBİTAK 1702 programı kapsamındaki desteklerin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Programının özel sektör tarafından etkin kullanılabilmesi için eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

<p>Tedbir 571.4. Standarda esas patent süreçlerinin desteklenmesi sağlanacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bilgi ve iletişim teknolojileri ile yeşil dönüşüm alanında Standarda Esas Patentler (SEP) konusunda kamuoyu, ilgili kamu kurumları, üniversiteler ve ilgili sektörlerde bilincin artırılmasına yönelik etkinlik düzenlenecektir. 2. SEP'e dâhil edilebilecek nitelikte patentlerin geliştirilmesine yönelik yapılacak çalışmaların ortaya çıkması için çalıştay düzenlenecektir. 3. Türkiye'ye giriş yapmış veya Türkiye orijinli patentlere ilişkin bilgilerin yer aldığı bir SEP veri tabanı oluşturulacaktır.
<p>Tedbir 571.5. Telif haklarına dayalı kültür endüstrileri ile toplu hak yönetim kuruluşlarının kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik özel destek programları oluşturulacaktır.</p>	<p>Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Meslek birliklerinin kurumsal kapasitelerinin, ihlallerde dava süreçlerinin ve lisanslama faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik projeler desteklenecektir.
<p>Tedbir 571.6. Fikri mülkiyet varlıklarının değerlendirilmesine ve ticarileştirilmesine yönelik devlet yardımları gözden geçirilecek, kullanımı yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. İlaçlama firmaların sınai mülkiyet bilincinin ve inovasyon kapasitesinin artırılması, sınai mülkiyet portföylerinin değerlendirilmesinin yapılması ve buluşların ticarileştirmesine aracılık faaliyetleri yürütülmesi amacıyla oluşturulan proje kapsamında iş paketleri ve proje takvimi oluşturulacaktır. 2. Mevcut ilaçlama firma portföyünün yanı sıra proje duyurusuna çıkılarak uygun ilaçlama firmalar desteklenecektir. 3. Temel düzeyde sınai mülkiyet bilgilendirme semineri düzenlenecektir. 4. İlaçlama firmalara periyodik ziyaretler gerçekleştirilerek her bir firmanın yol haritası belirlenerek eylem planları hazırlanacaktır.

Tedbir 571.7. Türkçe ibareli markaların uluslararası düzeyde markalaşması teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Esas unsuru Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde bulunan ifadeleri içeren marka ibareleri için Madrid Protokolü kapsamında WIPO'ya sunulacak uluslararası başvurulara ve sonraki işlemlere yönelik destek sağlanacaktır.
Fikri mülkiyet alanında her düzeyde nitelikli insan kaynağının geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.572)		
Tedbir 572.1. Fikri ve Sınai Haklar İhtisas Mahkemelerinin personel kapasitesi ve kalitesi geliştirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Fikri ve Sınai Haklar Mahkemelerinde görev yapan hâkimlere ve personele yönelik hizmet içi eğitim çalışmaları düzenlenecektir.
Tedbir 572.2. Fikri mülkiyet hukuku alanında akademik çalışmaların artırılması sağlanacaktır.	YÖK (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Fikri mülkiyet hukuku alanında yeni projeler desteklenecektir.
Tedbir 572.3. Akademik atama ve yükselme kriterlerinde sınai mülkiyetin kullanılmasına ilişkin mevcut uygulamanın değerlendirilerek güncellenmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Üniversitelerin atama ve yükseltme kriterleri arasına sınai mülkiyet başvuru veya yayın yapma yerine sınai mülkiyet tescil, yurt dışı ülke girişleri, ticarileşme gibi yeni kriterlerin getirilmesi veya var olan kriterlerin güçlendirilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 572.4. Üniversitelerde ve TTO'larda fikri mülkiyet hakları alanında çalışanların sayısını ve niteliğini artırmaya yönelik destekler sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Teknoloji Transferi Profesyoneli İstihdamı Destekleme Çağrısı altında üniversiteler adına faaliyet gösteren teknoloji geliştirme bölgesi yönetici şirketlerine destek sağlanacaktır.
Tedbir 572.5. Gümrük personelinin fikri mülkiyet haklarının korunmasına yönelik farkındalığı ve yetkinliği artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Fikri ve sınai mülkiyet haklarının gümrüklerde korunması kapsamında hak sahipleri ve temsilcileri ile birlikte gümrük personeline yönelik hizmet içi eğitim faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 572.6. Fikri mülkiyet alanında çalışan bilirkişiler ve arabulucular ile patent ve marka vekillerinin bilgi ve tecrübelerini artırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Fikri mülkiyet alanında çalışan bilirkişilerin, arabulucuların ve patent ve marka vekillerinin bilgi ve tecrübelerini artırmaya yönelik ihtiyaçlar belirlenecektir.

<p>Tedbir 572.7. Ülkemizde yerleşik gerçek ve tüzel kişilere uluslararası düzeyde hizmet sunacak fikri mülkiyet profesyoneli ve Avrupa Patent Vekili sayısını artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sınai mülkiyet etkinliklerinde Avrupa Patent Vekilliği ile ilgili bilgi paylaşılarak kamuoyunda farkındalık oluşturulacaktır. 2. Avrupa Patent Vekilliği Sınavı Aday Destekleme Programından yararlanan 10 ulusal patent vekili aday sayısının artırılması için Avrupa Patent Ofisi nezdinde girişimde bulunulacaktır. 3. Avrupa Patent Vekilliğini kazanan vekillerin tecrübelerini aktarması için seminer düzenlenecektir. 4. Kurum internet sitesinde Türk Patent ve Marka Vekillerinin yanı sıra Avrupa Patent Vekillerinin de listesine yer verilmesi sağlanacaktır.
<p>Kurumsal kapasite geliştirilecek ve işbirliği platformları oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.573)</p>		
<p>Tedbir 573.1. Fikri ve Sınai Haklar İhtisas Mahkemelerinin yaygınlaştırılması konusunda ihtiyaç analizi yapılacaktır.</p>	<p>Adalet Bakanlığı (S)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Fikri ve Sınai Haklar Mahkemelerinin iş yükü ve ortalama görülme süreleri dikkate alınarak yeni ihtiyaç durumu belirlenecektir.
<p>Tedbir 573.2. İhtisas mahkemelerindeki hâkim ve savcılarının görevlerindeki sürekliliğin sağlanması ve yargılama sürelerinin azaltılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.</p>	<p>Adalet Bakanlığı (S)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. İhtisas mahkemelerinde görev yapan hâkimler ile ihtisaslaşma gerektiren soruşturmalarda görev yapan savcılarının görev öncesi ve süresince meslek içi eğitim almaları sağlanacaktır. 2. Kanunla kurulan ve HSK tarafından iş dağılımı suretiyle belirlenen ihtisas mahkemelerinin iş yükü ve ortalama görülme süreleri raporlanacaktır. 3. Farklı alanlarda soruşturmaların etkinliğinin sağlanması için ihtisaslaşmanın geliştirilmesi sağlanacaktır. 4. Bazı suç tipleri bakımından soruşturma rehberi hazırlanacaktır.

Tedbir 573.3. Fikri mülkiyet uyuşmazlıklarının çözümünde arabuluculuk ve tahkim uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Fikri mülkiyet uyuşmazlıklarının çözümünde arabuluculuk ve tahkim uygulamalarının yaygınlaştırılmasına ilişkin ihtiyaç analizi raporu hazırlanacaktır. 2. İhtiyari arabuluculuk uygulamasına ilişkin farkındalık artırıcı faaliyetler sürdürülecektir.
Tedbir 573.4. Sınai mülkiyete ilişkin veri, istatistik ve içeriklerin raporlanması ve paylaşımı sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Sınai mülkiyete ilişkin veri, istatistik ve içeriklerin raporlanması ve paylaşımı konusunda mevcut durum değerlendirmesi yapılarak yeni içeriklerin oluşturulması sağlanacaktır.
Tedbir 573.5. Sınai mülkiyet tescil süreçleri, yapay zekâ teknolojileri kullanılarak hızlandırılacak, karar kalitesi artırılacak ve başarılı uluslararası uygulamalar ülkemize uyarlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Tescil süreçlerinde yapay zeka kullanımı gereksinimleri ve hedef görünümü belirlenerek çözüm planı geliştirilecektir.
Yeşil ve dijital dönüşüm alanında geliştirilecek yerli ve milli teknolojilerin uluslararası düzeyde etkin korunması ve ticarileşmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.574)		
Tedbir 574.1. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında patent verilerine dayalı teknoloji eğilim raporları hazırlanarak araştırmacıların ve girişimcilerin kullanımına sunulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında yapılan ve yayımlanan ulusal ve uluslararası patent başvuru verileri analiz edilerek mevcut durum ve eğilim raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 574.2. Yeşil ve dijital dönüşüm alanındaki patent başvurularına yönelik "hızlı inceleme süreçleri" geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Yeşil ve dijital dönüşüm alanındaki patent başvurularının ve araştırma raporlarının düzenlenmesine öncelik verilecektir. 2. Yeşil ve dijital dönüşüm alanındaki patent başvurularına yönelik inceleme kılavuzu oluşturulacaktır. 3. Yeşil ve dijital dönüşüm alanındaki patent başvurularını inceleyen insan kaynağı kapasitesi artırılabilecektir.
Tedbir 574.3. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında faaliyet gösteren girişimlerin fikri mülkiyet yönetim kapasiteleri artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT	1. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında faaliyet gösteren ilkaşama firmalar için proje duyurusuna çıkılarak başvurular alınacaktır.

		<p>2. Temel düzeyde sınai mülkiyet konularını içerecek şekilde bilgilendirme semineri düzenlenecektir.</p> <p>3. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında faaliyet gösteren ilkaşama firmalara ziyaretler gerçekleştirilecek, her bir firmanın yol haritası belirlenecek ve eylem planları hazırlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 574.4. Bilgisayar uygulamalı buluşlarla ilgili bilişim sektörüne yönelik bilgilendirme ve farkındalık faaliyetleri yürütülecektir.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT</p>	<p>1. Bilgisayar uygulamalı buluşlarla ilgili bilişim sektöründe faaliyet gösteren ilkaşama firmaların sınai mülkiyet bilincinin ve yenilik kapasitesinin artırılmasına yönelik proje uygulanacaktır.</p> <p>2. Temel düzeyde sınai mülkiyet konularını içerecek şekilde bilgilendirme semineri düzenlenecektir.</p> <p>3. Projeye katılan bilişim sektöründe faaliyet gösteren her bir ilkaşama firmanın yol haritası belirlenecek ve bu yol haritası üzerinden eylem planları hazırlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 574.5. Yeşil ve dijital dönüşüm alanında geliştirilen teknolojilerin etkin takibi için akademisyen ve araştırmacılara yönelik Otomatik Patent Takip Sistemi geliştirilecektir.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜRKPATENT</p>	<p>1. TÜRKPATENT veritabanında yer alan yeşil ve dijital dönüşüm alanında geliştirilen teknolojilere ait buluşların tespiti yapılacaktır.</p> <p>2. İnternet servis aracılığıyla alanlarına göre özelleştirilmiş akademisyen ve araştırmacıların iletişim bilgileri oluşturulacak sisteme eklenecektir.</p> <p>3. TÜRKPATENT veritabanından temin edilen verilerin, akademisyen ve araştırmacılara otomatik olarak bildirim yapılacaktır.</p>

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Yeşil ve dijital dönüşümle ilgili tescilli ve geçerli patent sayısı	Adet	2 520	3 000	3 800
Türkiye orijinli uluslararası patent başvuru sayısı	Adet	1 771	1 850	2 400
Avrupa Birliğinde Tescilli Coğrafi İşaret Sayısı	Adet	8	16	30
Meslek Birliği Telif Geliri	Milyon TL	496	850	1 400

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu, Telif Hakları Genel Müdürlüğü, Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program.

2.2.3.6. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

a) Mevcut Durum

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) sektörünün gelişimi, bu sektörün GSYH'ye yapacağı doğrudan katkının yanı sıra, diğer sektörlerin gelişimi için de kritik önemdedir. BİT ürün ve hizmetlerinin diğer sektörlere nüfuzu, ekonominin geneli ve tüm sektörler için yenilikçiliğin geliştirilmesini ve verimlilik artışı elde edilmesini mümkün kılmaktadır.

Elektronik Haberleşme

Altyapıya dayalı rekabetin tesisini sağlamak üzere, altyapı işletmeciliği alanında Haziran 2023 itibarıyla 185 alternatif işletmeci yetkilendirilmiştir. Bu işletmecilerin son bir yılda yapmış oldukları 47 bin km fiber altyapı yatırımı ile genel fiber uzunluğu yüzde 9,6 artış göstererek 2023 yılı ikinci çeyrek itibarıyla 536.007 km'ye ulaşmıştır.

Sabit genişbant erişim pazarında, abone sayısı bazında, DSL hizmeti pazar payı Haziran 2022 itibarıyla yüzde 60,9 iken bu oran Haziran 2023 itibarıyla yüzde 56,6 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde kablo internet hizmetinin pazar payı yüzde 7,5 seviyesinde yatay seyir izlemiştir. Yerleşik işletmelerin sabit genişbant pazarındaki payı Haziran 2023'te yüzde 56,8 iken söz konusu oran AB'de Temmuz 2021'de yüzde 38,7 olmuştur. Türkiye'de sabit genişbant erişim pazarındaki rekabet düzeyi AB ülkeleriyle kıyaslandığında düşük kalmakta, bu alandaki düzenlemelerin daha etkin şekilde uygulanması gerekliliği devam etmektedir.

Haziran 2023 itibarıyla mobil haberleşme hizmetlerini kullanan toplam abone sayısı 91,3 milyon olup 2016 yılında sunulmaya başlanan 4.5G hizmeti aktif abone sayısı aynı dönemde 67,7 milyona yaklaşmıştır. Haziran 2022 itibarıyla 71 milyon olan toplam mobil genişbant abone sayısı yüzde 4'lük artışla Haziran 2023'te 73,9 milyona yükselmiştir.

Toplam genişbant abone sayısı, bir yılda yüzde 4 artış göstererek Haziran 2023'te 93,1 milyona ulaşmıştır. Haziran 2023 itibarıyla genişbant abone yoğunluğu Türkiye için yüzde 109,1 iken bu oran OECD ülkelerinde Aralık 2022 itibarıyla yüzde 162,8'dir. Ayrıca genişbant bağlantılar üzerinden sunulan IPTV hizmeti abone sayısı Haziran 2022'deki 2.157.050 seviyesinden yüzde 6,8 artış göstererek Haziran 2023'te 2.304.434'e ulaşmıştır. 5G ve ötesi çalışmalarını koordine etmek amacıyla kurulan 5GTR forumunda test çalışmaları sürdürülmektedir.

Türkiye'nin küresel uydu haberleşme pazarındaki ağırlığını artırma politikasına paralel olarak hem televizyon yayıncılığı hem de veri iletişimi için kullanılmak üzere TÜRK SAT 5A ve 5B uyduları hizmete alınmıştır. Ayrıca yerli uydu üretimine yönelik çalışmalar kapsamında Uydu Sistemleri Entegrasyon ve Test Merkezinde üretilen Türkiye'nin ilk yerli uydusu TÜRK SAT 6A'nın test çalışmaları son aşamaya gelmiş, fırlatılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Bilgi Teknolojileri

Eylül 2023 itibarıyla Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde yer alan 9.736 firmanın yüzde 55'i BİT alanında faaliyet göstermektedir. Aynı dönem itibarıyla, faaliyette olan 1.298 Ar-Ge merkezinden 222'si ve 326 tasarım merkezinden yedisi BİT alanında faaliyet göstermektedir.

2021-2025 Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi çalışmaları Yönlendirme Kurulu koordinasyonunda sürdürülmektedir.

Siber güvenlik sektörü, hem ekonomik boyutu hem de ulusal güvenlikle yakın ilişkisi nedeniyle kritik öneme sahiptir. Siber güvenlik sektörünün gelişmesini ve bütünleşmesini temin etmek amacıyla TÜBİTAK Siber Güvenlik Enstitüsü ve Savunma Sanayii Başkanlığı işbirliğiyle geniş katımlı bir sektör ekosistemi oluşturulmuş olup üniversitelerin de ekosisteme dâhil edilmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalarla, siber güvenlik alanındaki münferit Ar-Ge faaliyetlerinin ve girişimlerin bütünleşik bir yapıda, iş birliğine dayalı olarak geliştirilmesi ve desteklenmesi amaçlanmaktadır. Dijital Dönüşüm Ofisi ve Savunma Sanayii Başkanlığı arasında 1 Şubat 2021 tarihinde imzalanan protokolle her iki kurumun da yürütücüsü olduğu kümelenmeye dâhil olan 248 firma Ekim 2023 itibarıyla 344 ürün ve 651 hizmetle faaliyet göstermektedir.

Siber güvenlik alanında yerli sektörün gelişmesini sağlamak amacıyla Dijital Dönüşüm Ofisi koordinasyonunda teşvik sistemini ve kamu alımlarını bütünleştirmeye, yerli siber güvenlik ürünlerinin olgunluk seviyelerini belirleyip kademeli olarak iyileştirmeye ve yaygınlaştırmaya yönelik çalışmalara başlanmıştır.

TABLO II: 26- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler

	2021	2022	2023 (1)	2024 (1)
Mobil Telefon Abone Sayısı (Bin)	86 289	90 298	92 250	95 000
Mobil Telefon Abone Yoğunluğu (Yüzde)	101,9	105,9	107,3	109,2
Genişbant Abone Sayısı (Bin)	88 165	90 650	95 500	100 000
Genişbant Abone Yoğunluğu (Yüzde)	104,1	106,3	111	115
Kablo TV Abone Sayısı (Bin)	1 415	1 439	1 450	1 500
İnternet Kullanan Bireylerin Oranı (Yüzde)	82,6(2)	85(2)	87,1(2)	90
İnternet Erişimine Sahip Hane Oranı (Yüzde)	92(3)	94,1(3)	95,5(3)	97,5
İnternet Erişimine Sahip Girişimlerin Oranı (Yüzde)	95,3(4)	96(4)	96(4)	98,4
BİT Pazar Büyüklüğü (Milyar Dolar)	22,2	20,3	22,6	23,6
- Telekomünikasyon	10,4	7,9	9,7	11
- Bilgi Teknolojileri	11,8	12,4	12,9	12,6
İnternette Alışveriş Yapanların Oranı (Yüzde) (5)	44,3	46,2	49,5	53

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BTK, TÜİK, IDC, Bankalararası Kart Merkezi

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) TÜİK 16-74 yaş arası nüfus verisidir.

(3) TÜİK verisidir.

(4) Seçilmiş sektörlerde 10 ve üzeri çalışanı olan girişimler bazında olup TÜİK verisidir.

(5) İnternet üzerinden kişisel kullanım amacıyla satınalma oranıdır.

TÜİK İşgücü İstatistikleri Araştırması sonuçlarına göre 2022 yılı ikinci çeyreğinde 251 bin kişi olan BİT sektöründeki istihdam sayısı 2023 yılının aynı döneminde 308 bin kişiye yükselmiştir.

2023 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 16-74 yaş grubundaki bireyler arasında internet kullananlar yüzde 87,1'e ulaşırken bu oran kadınlarda yüzde 83,3, erkeklerde yüzde 90,9 olarak gerçekleşmiştir. İnternete erişim imkânı olan hanelerin oranı 2022'de yüzde 94,1 iken 2023'te yüzde 95,5'e yükselmiştir.

2023 yılı Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 10 ve üzeri çalışana sahip girişimler içinde sabit genişbant internet bağlantısına ve internet erişimine sahip olan girişimlerin oranı, sırasıyla yüzde 92,4 ve yüzde 96 olarak gerçekleşmiştir. İnternet sayfasına sahip girişimlerin oranı 2022 yılında yüzde 51,2 seviyesinden 2023 yılında yüzde 55,9'a yükselmiştir. Yapay zekâ teknolojisi kullanan girişimlerin oranı ise 2022 yılında yüzde 3,5 olarak gerçekleşirken bu oran 2023 yılında yüzde 5,5 olarak gerçekleşmiştir.

Kişisel Verileri Koruma Kurumu tarafından, faaliyete geçtiği 2017 yılından itibaren idari içtihat niteliğinde 17 kurul kararı ve sekiz ilke kararı yayımlanmıştır. Ayrıca Kişisel Verileri Koruma Kurulu tarafından, 85,5 milyon TL'si 2022 yılında olmak üzere 2017 yılından bu yana toplam 152,7 milyon TL idari para cezası uygulanmıştır.

Yayıncılık

Eylül 2023 itibarıyla, karasal ortamdan geçici yayın hakkına sahip televizyon yayın hizmeti sunan 167, radyo yayın hizmeti sunan 947 medya hizmet sağlayıcı bulunmaktadır. Uydu ortamından yayın lisansına sahip 311 televizyon ve 100 radyo bulunurken, kablo ortamından ise 154 televizyon ve 16 radyo hizmet sunmaktadır.

Radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerini internet ortamından sunmak isteyen medya hizmet sağlayıcılarının yayın lisansı, bu yayınları internet ortamından iletmek isteyen platform işletmecilerinin ise yayın iletim yetkisi alma zorunluluğu mevcuttur. Bu kapsamda, 17 platform işletmecisinin yayın iletim yetkisi ve internet ortamından yayın hizmeti sunan 36 kuruluşun televizyon, 11 kuruluşun radyo, 42 kuruluşun ise isteğe bağlı yayıncılık hizmeti lisansı bulunmaktadır.

b) Amaç

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yerli katma değer artırılması, bu teknolojilerin etkin ve yaygın kullanılması yoluyla ekonomide verimliliğin ve rekabetçiliğin sağlanması ve orta vadede teknolojiye dışa bağımlılığın azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Teknolojik gelişmeler ışığında kamu ve özel sektör eliyle işletilen elektronik haberleşme altyapılarının rekabetçiliği ve sürdürülebilirliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.576)		
Tedbir 576.1. Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanarak yürürlüğe konulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BTK, Rekabet Kurumu, STK'lar	1. Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planına yönelik taslak belge çalışmaları ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve sektör paydaşlarıyla birlikte yürütülecektir.

Tedbir 576.3. Paydaşlarla işbirliği içerisinde rekabetin güçlendirilmesine yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. Şebekeler üstü hizmetlere yönelik çalışma yürütülecektir.
Yüksek hızlı, kaliteli, güvenli ve uygun maliyetli erişim imkânı sunan sabit ve mobil genişbant altyapıları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.577)		
Tedbir 577.1. Elektronik haberleşme sektöründe rekabetin güçlendirilmesi amacıyla altyapı kurulumuna ilişkin izin ve geçiş hakkı, altyapının ortak kullanımı ve tesis paylaşımı süreçleri iyileştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. Pasif altyapı kurulumunun kolaylaştırılması ile geçiş hakkı izinlerine ilişkin ödenecek bedellerin yeknesak hale getirilmesi çalışmaları kapsamında yasal düzenleme yapılacaktır. 2. Referans teklifler ile ilgili usul ve esaslar gözden geçirilecektir.
Tedbir 577.2. Elektronik haberleşme işletmecileri üzerindeki kamusal yükler hafifletilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, BTK	1. Elektronik haberleşme işletmecileri üzerindeki kamusal yüklerin mali boyutunun ortaya konacağı bir rapor hazırlanacaktır.
Tedbir 577.3. İnternet Değişim Noktası (İDN) kurulmasına yönelik usul ve esaslar belirlenecek, İDN kurulumu gerçekleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. İnternet Değişim Noktası (İDN) kurulumu için gerekli mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 577.5. Olası afet durumlarında kesintisiz iletişime imkân verecek şekilde elektronik haberleşme hizmetlerinin sunulmasına ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. Afet Haberleşme Grubu Planı gerçekleşen afetler sonrası oluşan ihtiyaçlar çerçevesinde güncellenecektir.
Genişbant altyapıları, ticari olarak ulaştırılmayan bölgelerde devlet desteğiyle kurulup işletilecektir. (Kalkınma Planı p.578)		
Tedbir 578.1. Bölgesel farklılıklar dikkate alınarak altyapıların geliştirilemediği bölgelerde genişbant altyapı kurulumu teşvik edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. Fiber altyapı açısından desteklenmesi öngörülen yerlerin belirlenmesi, ilgili etki analizi çalışmalarının yapılması, destek ve teşvik yöntemleriyle ilgili alternatiflerin ortaya konulması ve maliyetin tespit edilmesine ilişkin bir rapor hazırlanacaktır.
Tedbir 578.2. Altyapısı bulunmayan yerleşim yerlerinde mobil haberleşme altyapısı kurulumları sürdürülecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK, TÜRKİSAT	1. Mobil haberleşme altyapısının olmadığı yerleşim yerlerine altyapı kurulumu kapsamında projenin 3. fazı çerçevesinde bin yerleşim yerine mobil ses ve internet hizmeti götürülecektir.

		2. Evrensel hizmet kapsamında kurulmuş ve teknolojik ömrünü tamamlamış olan sabit haberleşme altyapısının mobil haberleşme sistemlerine dönüştürülmesine yönelik adımlar belirlenerek uygulama başlatılacaktır.
BİT sektöründe yerli ürün ve hizmet gelişimi desteklenerek yerlilik oranları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.579)		
Tedbir 579.1. Bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe faaliyet gösteren yerli firmaların çalışma alanları, işgücü nitelikleri ve olgunluk seviyelerini içeren sektörel veri altyapısı oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Savunma Sanayi Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. Yazılım sektörüne yönelik envanter çalışması tamamlanacaktır. 2. Türkiye Yazılım Envanteri geliştirilecek portal marifetiyle açık veri olarak paylaşılacaktır.
Tedbir 579.4. Kamunun BİT alımı süreçleri bütüncül olarak iyileştirilecek, buna ilişkin usul ve esaslar belirlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kamu İhale Kurumu, DMO	1. Bulut hizmetleri, Kamu Bilişim Hizmet Alımı Kapsamında Katılımcıların Yetkilendirilmesi Hakkında Yönetmelik kapsamına alınacaktır.
Tedbir 579.5. Yerli üretimde rekabet güçlendirilerek yerli ürünlerin küresel muadil ürünler kalitesine ve rekabetçi fiyatlara sahip olmaları sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Teknolojik gelişmeler ve Milli Teknoloji Hamlesi doğrultusunda belirtilen mevzuat düzenlemeleri yapılarak uygulama süreçleri takip edilecektir. 2. Uygulama süreçlerinden elde edilen bilgilerle iyileştirme, kapsam genişletme çalışmaları yapılacaktır. 3. Farkındalık faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 579.6. Elektronik haberleşme sektöründe yeni nesil mobil teknolojiler başta olmak üzere sektörel ihtiyaçlara uygun şekilde araştırmadan ticarileştirmeye kadar tüm süreçleri kapsayan yerli üretim ve Ar-Ge destekleri verilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, BTK, TÜBİTAK	1. 5G, 6G ve ötesi haberleşme teknolojileri kapsamında Avrupa Tedarik Zincirinin Oluşturulması ve 5G-Mobix projeleri kapsamında planlanan faaliyetler yürütülecektir.

Yeni nesil mobil haberleşme teknolojilerine geçişin etkin bir şekilde yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.580)		
Tedbir 580.2. Geçmiş yetkilendirmelerde kazanılan deneyimle birlikte kullanıcı ihtiyaçları ve sektörel gelişmelere uygun şekilde uluslararası gelişmeler çerçevesinde yerli haberleşme altyapılarının kurulumu gözetilerek 5G'ye yönelik yetkilendirme çalışmaları tamamlanacak, 6G'ye yönelik ulusal ve uluslararası çalışmalar takip edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. Yerli ve milli haberleşme altyapılarının kurulumu da gözetilerek 5G'ye geçiş sürecine ilişkin yol haritası belirlenecektir.
Tedbir 580.3. Başta alçak yörünge uydular olmak üzere uydu üzerinden sağlanan genişbant hizmetlerinin yapılacak düzenlemeler çerçevesinde tüm yurтта sunulmasına yönelik faaliyetler yürütülecek, yerlileştirmeye yönelik çalışmalar başlatılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK, TÜBİTAK	1. Montaj, Entegrasyon, Test, Nakliye ve Fırlatma faaliyetleri tamamlanacak, fırlatmadan sonra hedef yörüngeye ulaşım ve yörünge performans test faaliyetleri tamamlanarak TÜRKSAT 6A uydusu hizmete alınacaktır. 2. Düşük Yörünge Uyduları Üzerinden (NGSO) hizmet sunum şartlarının belirlenmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Ulusal siber güvenliğin sağlanmasına yönelik stratejik, düzenleyici ve teknolojik çalışmalar gerçekleştirilecek, kurumsal yapılanma güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.581)		
Tedbir 581.1. Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı yeni nesil siber tehditler ve teknolojik gelişmeler çerçevesinde güncellenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dönüşüm Ofisi, BTK, İlgili Tüm Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2027) hazırlanarak yayımlanacaktır.
Tedbir 581.2. AB'nin Şebeke ve Bilgi Güvenliği Direktifi (NIS2) ile siber güvenlik alanındaki yeni çalışmaları ve uluslararası alanda en iyi uygulamalar dikkate alınarak ulusal siber güvenliğin sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK	1. Ulusal siber güvenliğin sağlanmasına ve siber caydırıcılığın artırılmasına yönelik yönetmelik yayımlanacaktır. 2. Nesnelerin interneti güvenliğine yönelik düzenleme çalışması yapılacaktır. 3. Nesnelerin interneti cihazlarına yönelik siber güvenlik taramaları gerçekleştirilecektir.

	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, BTK, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, İlgili Tüm Kamu Kurum ve Kuruluşları	<p>4. Hazırlık çalışmaları devam eden Ulusal siber güvenlik çatı mevzuatı ile ilişkili olarak ihtiyaç duyulan ikincil düzenlemeler belirlenecektir.</p> <p>5. Uzaktan imza hizmetine yasal altyapı teşkil etmek üzere 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu ve ilgili diğer mevzuata dönük çalışmalar yürütülecektir.</p> <p>6. Uzaktan imza hizmetinin kamu kurumlarında ve özel sektörde kullanımının yaygınlaştırılması için farkındalık çalışmaları yapılacaktır.</p>
Tedbir 581.3. Ulusal siber güvenlik faaliyetlerinin en üst seviye koordinasyonu sağlanacak, bu kapsamda kurumlar arası işbirliğini tesis edecek etkin bir koordinasyon ve idare yapısı oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	<p>1. Ulusal siber güvenlik organizasyonundaki fonksiyon, görev ve sorumlulukları düzenleyen müstakil bir siber güvenlik mevzuatı yayımlanacaktır.</p> <p>2. 2024-2028 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı hazırlık çalışmaları koordine edilerek eylem ve faaliyetlerin dijital ortamda izlenmesine yönelik mekanizma geliştirilecektir.</p> <p>3. Ulusal siber güvenlik acil durum ve kriz yönetim planının oluşturulmasına yönelik çalışma gerçekleştirilecektir.</p> <p>4. Siber tehdit istihbaratı paylaşım ağı güçlendirilecektir.</p>
Tedbir 581.4. Siber tehdit istihbaratı edinimi ve paylaşımı süreçleri, kaynak çeşitliliğinin artırılması, yapay zekâ ve büyük veri analitiği uygulamalarının geliştirilmesi suretiyle güçlendirilecek, ulusal siber güvenliği tehdit edecek unsurların erken tespitine ve önlenmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK	<p>1. Siber tehdit istihbaratı kaynakları için ihtiyaç analizi yapılacaktır.</p> <p>2. Olay müdahale ve koordinasyon kapasitesi artırılabilecektir.</p> <p>3. Ortalama alan adları, zararlı yazılım komuta kontrol merkezleri ve botnetlerin tespitine yönelik çalışmaların yapılabilmesi için yapay zekâ ve büyük veri analitiği destekli siber güvenlik projeleri için çalışmalar başlatılacaktır.</p>

Tedbir 581.5. Ulusal ölçekte siber güvenlik teknik altyapısı güçlendirilecek, altyapının tüm unsurları arasında etkileşim artırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Kurum ve kuruluşlarda yer alan ve USOM ile doğrudan koordineli olarak çalışan siber olaylara müdahale ekiplerinin (SOME) olgunluk seviyelerinin belirlenmesi ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 581.6. Kritik altyapılarda bilgi güvenliği yönetim sistemi kurulmasına yönelik usul ve esaslar belirlenerek hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK	1. Kritik altyapılarda bilgi güvenliği yönetim sistemi kurulmasına yönelik süreç analizi yapılacaktır. 2. Kritik altyapılarda bilgi güvenliği yönetim sistemi kurulmasına yönelik düzenleme çalışması gerçekleştirilecektir.
Tedbir 581.7. İhtiyaç duyulan alanlarda siber güvenlik standartları oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK, TSE	1. AB Siber Güvenlik Kanunu kapsamında sertifikasyon mekanizması incelenecek, siber güvenlik ürün, hizmet ve süreçlerine yönelik ihtiyaç duyulan standartlar belirlenecektir.
	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	2. Sanayinin bilgi ve iletişim güvenliği kapsamında hazırlanan rehberle ilişkin maddelerin Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberine derç edilmesi sağlanacaktır. 3. Rehber kapsamında denetime tabi tutulacak kritik işletmelerin belirlenmesine yönelik model geliştirilecektir. 4. Rehber uyarınca denetim süreci ile ilgili hazırlıklar yapılacaktır. 5. Rehberle ilişkin farkındalık faaliyetleri yürütülecektir.
Yerli siber güvenlik ekosisteminin gelişmesi, milli çözümlerin yaygınlaşması ve uluslararası rekabet gücünün artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.582)		
Tedbir 582.2. Siber güvenliğe yönelik test altyapıları geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, TSE	1. Üniversitelerin siber güvenlik uygulama ve araştırma merkezleri ile siber güvenlik test yatağı, entegrasyon laboratuvarlarına ilişkin mevcut durum analizi yapılacaktır.

Tedbir 582.3. Başta kamu kurumları olmak üzere yerli siber güvenlik ürünlerinin kullanımı artırılabacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, DMO, YÖK, TÜBİTAK	1. Siber güvenlik sektörünün gelişimi ve küresel pazarda yer alması için yol haritası hazırlanacaktır.
Ülkemizde siber güvenlik bilinci ve nitelikli insan kaynağı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.583)		
Tedbir 583.1. Siber güvenlik alanında nitelikli işgücünün yetiştirilmesine ve kariyer olanaklarının iyileştirilmesine yönelik programlar geliştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK	1. Nitelikli genç istihdama yönelik siber güvenlik yarışmaları düzenlenecektir.
	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, YÖK, CBİKO, MYK, STK'lar	2. Siber güvenlik alanında çalışan personelin meslek standartlarını belirlemeye yönelik işbirliği ve koordinasyon çalışmaları gerçekleştirilecektir.
Tedbir 583.3. Sektör ihtiyaçlarına uygun işgücünün yetiştirilmesi amacıyla eğitim içerikleri, niteliği ve ortamı geliştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜBİTAK, BTK	1. Çevrimiçi ve laboratuvar ortamında siber güvenlik eğitimleri gerçekleştirilecektir. 2. BTK Akademi üzerinden çevrim içi siber güvenlik eğitimleri sürdürülecektir 3. Fetih Siber Talimhanede uygulamalı siber güvenlik eğitimleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 583.4. Siber güvenlik alanında toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, İletişim Başkanlığı, BTK, TÜBİTAK	1. İlk ve ortaöğretim seviyesinde siber güvenliğe yönelik ders içeriğinin geliştirilmesi çalışmaları yapılacaktır. 2. Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi Uyum ve Denetim süreci ile bilgi güvenliği farkındalığına yönelik eğitim programı oluşturulacaktır. 3. Siber güvenlik farkındalığına yönelik seminer, eğitim, yarışma gibi etkinlikler gerçekleştirilecektir.
Ulusal ölçekte veri yönetim çerçevesi belirlenerek gerekli teknik, kurumsal ve mevzuat altyapısı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.584)		
Tedbir 584.1. Ulusal Veri Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Adalet Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, TÜİK	1. Veri Yönetimi Mevcut Durum ve İhtiyaç Değerlendirmesi Raporu hazırlanacaktır. 2. Ulusal Veri Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanacaktır.

Tedbir 584.2. Sınır aşan veri transferlerine ilişkin temel yaklaşım ve kuralları ortaya koyan çalışmalar yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kişisel Verileri Koruma Kurumu	1. Yurt dışına veri aktarımına ilişkin ulusal politikaların ticareti destekleyici çerçeveye dönüştürülmesi için bir yönetim yapısı oluşturulacaktır.
Ülkemizin veri depolama, işleme ve iletimi faaliyetleri kapsamında dışa bağımlılığı azaltılacak, bölgesel veri merkezi üssü olması için gerekli tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.585)		
Tedbir 585.1. Veri merkezi hizmeti sunan yerli firmaların gelişimini teşvik edecek ve rekabeti etkinleştirecek mekanizmalar oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, BTK, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, TÜBİTAK	1. Veri merkezi sektörünün gelişmesine imkân veren düzenleyici çerçeve çalışması yürütülecektir.
	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Adalet Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BTK, TÜBİTAK	2. Veri merkezi, bulut bilişim ve platform hizmet sektörlerinin geliştirilmesine yönelik mevzuat yürürlüğe konulacaktır.
Tedbir 585.2. Veri merkezlerine yönelik güvenlik ve hizmet sunum standartları geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TSE, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK	1. Sektörün ihtiyaç duyduğu alanlarda standartlar geliştirilecektir.
Açık kaynak kodlu yazılım ekosistemi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.586)		
Tedbir 586.1. "Türkiye Açık Kaynak Platformu" sürdürülebilir ve etkin bir yapıya dönüştürülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. Türkiye Açık Kaynak Platformu bünyesinde ele alınacak açık kaynak kodlu projelerin sayısı artırılacaktır.
Tedbir 586.2. Açık kaynak teknolojilerin tanıtılması ve eğitim kaynakları sunulması ile vatandaşların hem kullanım hem de geliştirici olarak daha aktif rol alması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. Teknoloji ve bilim fuarlarına katılım sağlanarak açık kaynak teknolojilerin tanıtımı yapılacaktır.
Tedbir 586.3. Açık Kaynak Kodlu Yazılım Kümelenmesi kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜBİTAK	1. Açık kaynak kodlu yazılım alanında faaliyet gösteren firma, STK ve üniversite envanteri çıkarılacaktır. 2. Açık kaynak kodlu yazılım alanında faaliyet gösteren firmalar arasında yatay işbirliğini tesis eden ve rekabet öncesi işbirliği faaliyetlerinin belirleneceği çalıştaylar düzenlenecektir. 3. Açık kaynak kodlu yazılım kullanımını yaygınlaştırmak üzere eğitim ve farkındalık programları düzenlenecektir.

KOBİ'lerin dijital dönüşümünde bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin şekilde kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.587)		
Tedbir 587.2. KOBİ'lerin ortak ihtiyaçları merkezi çözümler ve veri paylaşım platformlarından yararlanılarak karşılanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. Bulut Tabanlı Dijital Dönüşüm Merkezi ile OSB'lerde yer alan KOBİ ve sanayi kuruluşlarının dijital dönüşüm için kullanacağı teknolojilerin servis tabanlı entegre edildiği bir altyapı kurulacaktır.
Bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründeki insan kaynağını ve niteliğini artırmaya yönelik kamu, üniversite ve STK işbirliği içerisinde programlar oluşturacaktır. (Kalkınma Planı p.588)		
Tedbir 588.2. Uzaktan ya da yerinde yurt dışına çalışmakta olan yazılımcıların yerli bilişim sektörünün katma değerini artıracak şekilde istihdam edilebilmeleri için önlemler alınacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. Üniversitelerin ilgili bölümlerinden yeni mezun olan ve belirli bir süre aynı şirkette çalışan kişilere yönelik yeni yazılımcı teşviki uygulaması hayata geçirilecektir.
Toplumda dijital okuryazarlık oranı artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.589)		
Tedbir 589.1. Toplumun farklı kesimlerinde dijital becerilerin geliştirilmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi	1. Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesinde faaliyetlerine başlayacak olan Dijital Dönüşüm Yetenek Merkezinde oyun ve kodlama atölyelerine ek yapay zekâ ve ilgili teknoloji alanlarında yeni atölyeler açılacaktır.
İleri dijital teknolojilerin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve bu teknolojileri kullanacak iş gücünün yetiştirilmesini desteklemek amacıyla mekanizmalar kurgulanacaktır. (Kalkınma Planı p.590)		
Tedbir 590.1. Kamu kurumlarının ve özel sektörün dijital teknolojiler alanında ortak çözümler geliştirecekleri ekosistem güçlendirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler	1. Dijital İnovasyon İş Birliği Platformu yeni üniversite altyapıları, özel sektör ve STK'ların katılımıyla genişletilecektir. 2. Kamuda kullanılan ürün ve çözümlere yönelik paydaşlar arasında iş birliğini geliştirmek, gelişen teknolojilere uyum hızlandırmak, desteklemek ve koordinasyonu sağlamak üzere Kamu Teknolojileri Kümelenmesinin oluşturulması için ihtiyaç analizi yapılacaktır.
Yapay zekâ alanındaki temel teknolojilerin geliştirilmesi desteklenecek ve kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.591)		
Tedbir 591.1. Kamu, üniversite ve özel sektörün yapay zekâ alanındaki işbirlikleri güçlendirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜİK	1. Yapay Zekâ Risk Haritası oluşturulacaktır.

Tedbir 591.2. Yapay zekâ alanında uluslararası işbirlikleri artırılabacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Dışişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı,	1. NATO, GPAI ve CAI toplantılarında Yapay Zekâ Etiği çalışmalarına katkı sağlanacaktır.
Tedbir 591.3. Yapay zekâ teknolojilerinin doğurduğu ihtiyaçlara yönelik gerekli hukuki düzenlemeler yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Adalet Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türk Patent ve Marka Kurumu, Telif Hakları Genel Müdürlüğü	1. Yapay zekâ uygulamalarının etik ve hukuki boyutlarını tespit edebilmek; mevcut hukuki düzenlemelerin yapay zekâ kaynaklı sosyoekonomik dönüşüme uyumunu sağlamak ve olası sonuçlarını önceden değerlendirebilmek amacıyla araştırmalar gerçekleştirilecek ve uluslararası arenada bu alanda yürütülen çalışmalar takip edilecektir. 2. Yapay zekâ teknolojilerinin hukuki ve cezai sorumluluklar üzerindeki etkisi ile dönüşen fikrî mülkiyet hakları konusunda, mevcut mevzuatın güncellenmesine veya ihtiyaç dâhilinde yeni düzenlemelerin çıkarılmasına ilişkin çalışmalar yürütülecektir.
Kamu ve özel sektör işbirliği içerisinde, rekabetçi bir ortamda, kaliteli görsel-işitsel içerik üretimi ve ihracatını artırmaya, markalaşmayı sağlamaya, yüksek katma değer üretmeye ve sektörün ekonomiye katkısını artırmaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.592)		
Tedbir 592.6. Türk Dili Konuşan Ülkeler Yayıncılık Düzenleyici Kuruluşları Birliği oluşturulması için diplomatik girişimler yürütülecektir.	RTÜK (S)	1. Türk Devletleri Yayıncılık Düzenleyici Otoriteleri Forumu (T-BRAF) kurulacaktır.
Tedbir 592.7. Gelişen medya teknolojilerine yönelik ülkemiz konumlanışının belirlenmesi yönünde çalışmalar yürütülecektir.	RTÜK (S), BTK	1. 5G yayıncılık teknolojisinin test ve kullanımıyla ilgili gelişmeler takip edilerek mevcut yayıncılık sistemine uyumu sağlanacaktır.
Tedbir 592.8. Medya okuryazarlığının geliştirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	RTÜK (S)	1. Medya okuryazarlığına ilişkin seminer ve eğitimler düzenlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Mobil Genişbant Abone Yoğunluğu	Yüzde	84	86,8	89,6
Fiber Genişbant Abone Yoğunluğu	Yüzde	6,7	7,5	8,3
BM-ITU Küresel Siber Güvenlik Endeksinde Türkiye'nin Sıralaması (175 Ülke Arasında)	Sıra	11	10	10
İnternet Kullanım Oranı	Yüzde	85,0	87,1	90,0
Kadınların İnternet Kullanım Oranı (3)	Yüzde	80,9	83,3	86,5
Erkeklerde İnternet Kullanım Oranı	Yüzde	89,1	90,9	93,0

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) 16-74 yaş aralığındaki kadınlar içerisinde internet kullananların oranıdır.

2.2.3.7. Madencilik

a) Mevcut Durum

Covid-19 pandemisi 2020 yılında emtia fiyatlarında çok keskin bir düşüşe ve tedarik zinciri problemlerine neden olmuştur. Sonrasında emtia fiyatları yeniden artışa geçerek 2022 yılının ikinci çeyreğinde zirve yapmış ve ardından tekrar düşüş eğilimine geçmiştir. Ham petrol varil fiyatları Nisan 2020'de 22 dolar düzeyine inmiş, Mayıs 2022'de 120 dolar seviyesine yükselmiş ve sonra tekrar düşüşe geçerek Ekim 2023 itibarıyla 85 dolar seviyesine gelmiştir. Doğal gaz ve kömür fiyatlarında da benzer dalgalanmalar yaşanmıştır.

Enerji fiyatlarındaki bu dalgalanmalar başta metaller olmak üzere madencilik sektörü üretim maliyetlerinin artışını da tetiklemiş ve 2020 yılında sektörde durgunluğa neden olmuştur. 2021 ve 2022 yıllarında dünya piyasalarındaki iyileşme ile üretimde ve ihracattaki hızlı toparlanmanın oluşturduğu baz etkisinin 2023 yılında sektörel dış ticaret göstergelerine yansıtıldığı görülmektedir.

Madencilik sektöründe 2022 yılında üretimde sınırlı bir düşüş görülürken ithalat ve ihracatta artış yaşanmıştır. Ocak-Ağustos 2023 döneminde ithalatta yüzde 39,7, ihracatta yüzde 22,2 azalış, üretimde ise yüzde 5,1 artış gerçekleşmiştir. İhracatta en önemli paya sırasıyla mermer, çinko, bakır, feldspat, krom, kurşun ve bor, ithalatta ise ham petrol ve doğal gaz, taşkömürü, demir ve fosfat sahiptir.

TABLO II: 27- Madencilik ile İlgili Temel Göstergeler

	2019	2020	2021	2022	2023(2)
GSYH İçindeki Payı (Yüzde) (Cari Fiyatlarla)	1	1,2	1,3	1,4	1,2
Üretim Artışı (Yüzde) (1)	1,5	-1,5	14,4	-1,1	5,1
İhracat (Milyon Dolar) (Cari Fiyatlarla)	3 195	2 932	4 060	4 622	2 474
İhracat Artışı (Yüzde)	-6	-8,4	38,4	13,9	-22,2
Toplam İhracat İçindeki Payı (Yüzde)	1,9	1,7	1,8	1,8	1,5
İthalat (Milyon Dolar) (Cari Fiyatlarla)	31 748	22 334	40 086	75 344	31 175
İthalat Artışı (Yüzde)	9,6	-29,5	79,5	88	-39,7
Toplam İthalat İçindeki Payı (Yüzde)	15,7	10,2	14,8	20,7	12,6
Kurulan İşletme Sayısı	643	721	722	841	403
Kapanan İşletme Sayısı	84	131	145	178	124

Kaynak: TÜİK, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB, MTA

(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)

(2) Ocak-Ağustos 2023 dönemi

Yerli enerji kaynaklarına yönelim politikası doğrultusunda linyit kaynaklarına ilişkin yapılmış ve yapılmakta olan arama yatırımlarının santral kurulumu ile sonuçlanması ve bu kaynakların işletmeye alınması halinde madencilik sektörü üretim yatırımlarında önemli artış olacağı beklenmektedir. Diğer taraftan linyit rezervlerimizin değerlendirilmesine yönelik alternatif kullanım alanlarına ilişkin Ar-Ge faaliyetlerine ve üretime yönelik yatırımlara devam edilmektedir. Benzer şekilde, uygulanmakta olan maden işleme tesisi kurulumu şartlı ruhsat ihaleleri ve bu tesislere verilen teşvikler ile büyük ölçekli firmaların son dönemde başladıkları altın, demir dışı metal, taş kömürü ve başta fosfat olmak üzere endüstriyel hammadde üretimi projelerinin de madencilik sektörü yatırımlarını ve sektörün katma değerini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

Ham petrol üretimi 2022 yılında bir önceki yıla göre yüzde 4,1 artarak 68.330 varil/gün ortalamayla 3,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Ham petrol ithalatı 2022 yılında bir önceki yıla göre yüzde 6,6 artarak 33,4 milyon ton olmuştur. 2022 yılında yurt içi ham petrol üretiminin toplam petrol arzına oranı yüzde 9,7'dir. 2022 yılı doğal gaz üretimi bir önceki yıla göre yüzde 1,7 azalarak 408 milyon m³ olarak gerçekleşmiştir. Doğal gaz ithalatı ise 2022 yılında bir önceki yıla kıyasla yüzde 6,9 azalarak 54,7 milyar m³ olmuştur. 2022 yılında yurt içi doğal gaz üretiminin toplam doğal gaz tüketimine oranı binde 7,6 olarak gerçekleşmiştir.

Enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına ve sanayide hammadde ihtiyacının karşılanmasına yönelik kamu kurumlarınca yürütülen maden, enerji hammaddeleri ve jeotermal kaynak arama ve üretimine yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Denizlerde hidrokarbon aramaları başta olmak üzere, arama yatırımlarının artırılarak devam ettirilmesi planlanmaktadır. Bu kapsamda, karada ve denizde petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerine yoğun bir şekilde devam edilmektedir. Önümüzdeki yıllarda gerek Sakarya Doğal Gaz Sahası gerekse Gabar Petrol Sahasındaki üretim miktarlarının katkısıyla yerli üretilen doğal gaz ve petrol üretiminin önemli ölçüde artması beklenmektedir.

Sakarya Doğal Gaz Sahasındaki 710 milyar m³ rezervin ekonomiye kazandırılması amacıyla Sakarya Doğal Gaz Sahası Geliştirme projesi kapsamında doğal gaz üretimine 2023 yılı itibarıyla başlanmıştır. Projenin 2026 yılında tamamlanmasıyla birlikte yılda yaklaşık 15 milyar m³ doğal gaz üretimine ulaşılması hedeflenmektedir. Sahanın üretime alınmasıyla birlikte ülkemizde tüketilen doğal gazın yerli kaynaklarla karşılanma oranı artacak ve enerji arz güvenliğine önemli katkı sağlanacaktır.

Madencilik sektöründe mevzuatın güncel ihtiyaçlar çerçevesinde yenilenmesi, yatırım ortamının iyileştirilmesi, madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenerek katma değeri yüksek ara ve uç ürünlere dönüştürülmesi, enerji ve sanayi sektörlerinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama faaliyetlerinin artırılması, madencilik faaliyetlerinin diğer sektörlerle eşgüdüm içinde planlanması sürdürülecektir. Bu kapsamda, birbiriyle ilişkili olan orman, tarım, su, maden, jeotermal ve petrol gibi doğal kaynaklarımızın tek noktadan yönetilebilmesi ve bürokratik süreçlerin azaltılması için üst düzeyde kurumsal mekanizma oluşturulması yönünde çalışmalara öncelik verilecektir.

b) Amaç

Madencilik faaliyetlerinin bütünleşik bir yönetim sistemi ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde yürütülerek sektörde yatırım ortamının iyileştirilmesi, yurtiçi aramaların artırılması suretiyle ülkemizin maden, jeotermal kaynak, petrol ve doğal gaz potansiyelinin tespit edilmesi, madenlerin işlenerek ara ve uç ürünlere dönüştürülmesi yoluyla katma

değerin artırılması, hammadde arz güvenliğinin sağlanması ve dışa bağımlılığın azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Güncel ihtiyaçlar çerçevesinde madencilik sektörünü etkileyen mevzuata ilişkin kapsamlı bir çalışma yapılarak yatırım güvencesi artırılacak ve yatırım ortamı iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.595)		
Tedbir 595.1. Her bir maden grubunun özelliklerini ve ihtiyaçlarını gözeterek şekilde yeni bir maden kanunu hazırlanacak ve arama faaliyetleri kamu yararına faaliyet olarak tanımlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Maden arama faaliyetlerinin kamu yararına faaliyet olarak tanımlanmasına yönelik mevzuat taslağı hazırlanacaktır.
Tedbir 595.2. Tüm tabii kaynak yönetim sistemlerinin birbiriyle uyumlu bir kurumsal yapılanmaya kavuşturulmasını teminen orman, su, maden, jeotermal, petrol ve doğal gaz gibi tabii kaynak alanlarında izin süreçlerinin tek elden yönetilebilmesi ve bürokratik süreçlerin azaltılması için üst düzeyde kurumsal mekanizma oluşturulması sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, MAPEG	1. Tüm tabii kaynak yönetim sistemlerinin birbiriyle uyumlu bir kurumsal yapılanmaya kavuşturulmasını teminen madencilik faaliyetlerine yönelik alınması gereken izinlerin tek çatı altında birleştirilmesi için ilgili Bakanlıklarla birlikte bir mekanizma tasarlanarak buna yönelik mevzuat taslağı hazırlanacaktır.
Enerjide dışa bağımlılığın ve cari açığın azaltılmasını teminen başta linyit olmak üzere jeotermal ve kaya gazı gibi yüksek potansiyeli bulunan yerli kaynaklara yönelik arama, üretim ve Ar-Ge faaliyetleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.596)		
Tedbir 596.1. Kaya gazı ve metan gazı gibi konvansiyonel olmayan kaynaklara yönelik araştırma faaliyetleri yürütülecek, bitümlü şeylden sentetik petrol üretimine yönelik çalışmalara devam edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO	1. İki kuyuda kaya gazı ve metan gazı gibi konvansiyonel olmayan kaynaklara yönelik sondaj operasyonu yürütülecektir.
Tedbir 596.2. Jeotermal kaynaklarımızın aranması ve işletilmesine yönelik faaliyetler artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. Jeotermal kaynak aramaları kapsamında 14.000 metre sondaj yapılacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde madencilik sektörünün çevre ve iş güvenliği mevzuatına uyumu geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.597)		
Tedbir 597.1. Çevre ve iş güvenliği mevzuatına uyum bilinci artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Çevre ve iş güvenliği alanında gerekli bilincin oluşturulmasına yönelik 200 kişiye eğitim verilecektir.
Tedbir 597.2. Eğitim ve sertifikasyon çalışmalarına devam edilecek, iş sağlığı ve güvenliğinin etkin yönetimi amacıyla madencilğe özgü kurumsal altyapı oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. 750 yetkilendirilmiş tüzel kişinin eğitim ve sertifikasyon işlemleri tamamlanacaktır. 2. Bin kişinin daimî nezaretçilik eğitim ve sertifikasyon işlemleri tamamlanacaktır.
Tedbir 597.3. Maden atık, artık ve pasa envanteri çıkarılacak, bunlarda yer alan değerli elementlerin ve madenlerin potansiyeli belirlenecek ve değerlendirilmelerine yönelik projeler geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG, TENMAK	1. Maden artık veya pasalarının değerlendirildiği 45 proje hayata geçirilecektir. 2. Maden atık, artık ve pasalarında yer alan değerli elementlerin potansiyelinin belirlenmesine yönelik bir proje tamamlanacaktır.
Tedbir 597.4. Madencilik faaliyetlerinin öncesinde ve sonrasında çevresel parametrelerin tespiti ve oluşabilecek sorunların önlenmesine yönelik bilimsel çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG, MTA	1. UMREK tarafından madencilik sektörüne yönelik Çevresel, Sosyal ve Yönetişimsel (ÇSY) rehberi hazırlanacak ve yayımlanacaktır. 2. Madencilik öncesi ve sonrasındaki jeojenik etkinin belirlenmesine yönelik iki çalışma gerçekleştirilecektir.
Tedbir 597.5. Ulusal Maden Rehabilitasyon Bilgi Sistemi kurulacak, başarılı rehabilitasyon ve sosyal sorumluluk projelerinin tanıtımı yapılacak, rehabilitasyon uygulamalarının etkinliği artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Görsel, yazılı ve sosyal medya araçları kullanılarak sosyal ve çevresel hassasiyeti yüksek madencilik uygulamalarının tanıtımına ve teşvik edilmesine yönelik beş çalışma yürütülecektir. 2. Türkiye Geneli Rehabilite Edilmiş Maden Sahaları ile Madencilik Sosyal Sorumluluk Çalışmalarının Tespiti Projesi kapsamında beş ilin envanteri çıkarılacaktır.
İzin süreçlerinde bürokrasi azaltılacak yatırım güvencesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.598)		
Tedbir 598.1. Madencilik faaliyetlerinde izin, ruhsat ve lisans işlemlerinin elektronik ortamda gerçekleştirilmesine yönelik altyapı geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. İlgili bakanlıkların madencilğe ilişkin izin süreçleri kapsamlı olarak incelenecek ve bu izinlerin e-madene entegrasyonu artırılacaktır. 2. e-Maden kapsamındaki iş zekası, karar destek sistemleri ve yapay zeka uygulamaları geliştirilerek bürokratik süreçler hızlandırılacaktır.

Tedbir 598.2. Yatırım güvencesini sağlamaya yönelik izin süreçleri basitleştirilerek yatırım süreçleri hızlandırılacak ve yatırımcı üzerindeki idari ve mali yükler azaltılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Yatırım güvencesinin artırılması, izin süreçlerinin basitleştirilmesi ve yatırımcı üzerindeki idari ve mali yüklerin azaltılmasına yönelik mevzuat taslağı hazırlanacaktır.
Ülkemizde yer alan stratejik ve kritik hammaddelerin tespiti ve bunların yönetimi konusunda strateji oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.599)		
Tedbir 599.1. Stratejik ve kritik madenlerin güvenli teminine yönelik yol haritası hazırlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	1. Türkiye Stratejik ve Kritik Hammadde Raporu yayımlanacaktır.
Tedbir 599.2. Stratejik ve kritik madenlere yönelik yönetim, stratejik rezerv, stok, ihracat kısıtlaması konularında yasal düzenlemeler yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Stratejik ve kritik madenlere yönelik mevzuat taslağı oluşturulacaktır.
Firma ve işletme ölçeklerinin büyütülmesi özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.600)		
Tedbir 600.1. Sektördeki firmaların teknik ve mali yapılarının güçlendirilmesine yönelik tedbirler alınacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Madencilik faaliyetlerinin tüzel kişilikler aracılığıyla yürütülmesine yönelik mevzuat değişikliğine ilişkin çalışma yapılacaktır.
Tedbir 600.2. Ülkemizin kritik ve stratejik mineraller listesinde yer alacak olan maden ruhsatlarının alınmasında yeterli mali imkânlarla ve teknik kapasiteye sahip olma şartı getirilmesi yönünde mevzuat değişikliği yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Ülkemizin kritik ve stratejik mineraller listesinde yer alacak olan maden ruhsatlarının alınmasında yeterli mali imkânlarla ve teknik kapasiteye sahip olma şartı getirilmesine yönelik mevzuat taslağı hazırlanacaktır.
Madencilikte katma değer artırılması amacıyla madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenmesine ve uç ürün geliştirilmesine öncelik verilecek, madencilikte kullanılan makine ve ekipmanın yerli üretimi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.601)		
Tedbir 601.1. Maden ruhsat sahalarının ihalelerinde katma değeri yüksek ara ve uç ürün üretimine yönelik tesis kurulum şartı uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Katma değeri yüksek ara ve uç ürün üretim için tesis şartlı sekiz ihale yapılacaktır.
Tedbir 601.2. Madencilikte kullanılan makine ve ekipmanın yerli üretiminin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	1. Metalik madenlerde kullanılan makine ve ekipmanın envanterinin çıkarılmasına yönelik çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 601.3. Katma değeri yüksek uç ve ara ürünlerin üretimi teşvik edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MAPEG	1. Katma değeri yüksek uç ve ara ürünlerin üretimine yönelik teşvik mekanizması geliştirilmesi amacıyla mevzuat taslağı hazırlanacaktır.

Enerji ve sanayi sektörlerinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama çalışmaları artırılacak, yapılacak önceliklendirme çerçevesinde ekonomik potansiyeli yüksek, stratejik ve kritik madenlerin aranmasına öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.602)		
Tedbir 602.1. Enerji ve sanayi sektörlerinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama faaliyetleri artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. 15 bin km havadan jeofizik araştırması yapılacaktır. 2. Maden arama ve araştırmaları kapsamında 350 bin metre sondaj yapılacaktır. 3. Arama ve araştırma faaliyetleri kapsamında 22 bin km ² detay etüt yapılacaktır.
Tedbir 602.2. Karada ve KKTC'nin deniz ruhsat sahaları dâhil olmak üzere denizlerde petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri kapsamında sismik ve sondaj çalışmaları yoğunlaştırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO	1. Ham petrol ve doğal gaz arama ve üretimi kapsamında kara ve deniz alanlarında 250 kuyuda sondaj yapılacak ve 20 bin km ² 'de üç boyutlu sismik veri toplanacaktır.
Tedbir 602.3. Ülkeler ve ülke grupları tarafından belirlenen stratejik ve kritik hammaddeler ile nadir toprak elementlerinin aranması ve araştırılmasına yönelik projeler geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. Yurt dışında öncelikli madenlerin aranmasına yönelik iki proje oluşturulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Madencilik Katma Değerinin GSYH'ye Oranı (Cari Fiyatlarla)	Yüzde	1,4	1,3	1,4
Madencilik İhracatı (Cari Fiyatlarla)	Milyar Dolar	4,6	3,6	5,0
Ara ve Uç Ürün Üretim Şartlı Maden Sahası İhale Sayısı (Kümülatif)	Adet	45	56	64
Doğal Gaz Üretimi	Milyar m ³ /Yıl	0,4	1,1	4,0
Ham Petrol Üretimi	Varil/Gün	68 330	75 000	82 000

Kaynak: TÜİK, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.3.8. Lojistik ve Ulaştırma

a) Mevcut Durum

İklim değişikliği başta olmak üzere çevre, ekonomik ve sosyal odaklı gelişmeler sürdürülebilir kalkınma hedeflerini öncelikli bir gündem maddesi haline getirmiştir. Bu bağlamda, ulaştırma ve lojistik sektörü, kaynakların etkin kullanımı, yoksulluğun azaltılması, yaşanabilir şehirlerin inşası, enerji verimliliği, iklim değişikliği ile mücadele ve afetlere

dirençlilik gibi kritik alanları etkileyen bir sektör olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde ulusal ve uluslararası ticaretin dinamikleri değişirken, lojistik süreçlerin inovasyon, esneklik, güvenlik ve tedarik zinciri yönetimiyle şekillendiği gözlenmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve stratejik üstünlük elde etmesi için lojistik maliyetlerini etkin bir şekilde yönetmesi büyük önem taşımaktadır.

Pandemi sonrası tedarik sürecinde yaşanan aksaklıklar ve sonucunda artan maliyetler, Rusya-Ukrayna savaşı, Çin-Tayvan-ABD gerilimi gibi jeopolitik krizler uluslararası ticareti ve dolayısıyla lojistik akışları olumsuz yönde etkilemiştir. Uluslararası ticaretin sağlıklı işlemesi için ulaştırma ve lojistik sistemlerinin güvenli, verimli, hızlı ve esnek olmasının kritik önemi bir kez daha görülmüştür.

Uzun dönemli planlarla dengeli bir modal dağılım hedeflenmesine karşın artan ulaşım talebine yönelik geliştirilen hızlı ve kısa vadeli yaklaşımlar nedeniyle mevcut ulaştırma sistemimiz karayolu odaklı olarak büyümüştür. Bununla birlikte, artan ulaşım ihtiyaçlarına uygun demiryolu ve denizyolu altyapısının verimli bir şekilde geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Türkiye'nin uluslararası ticarete rekabet avantajını artırması amacıyla ulaştırma ve lojistik alanında da önemli adımlar atılmış, bu kapsamda metro hatları, havalimanları ve demiryolu projeleriyle kentiçi ulaşım ve ulusal taşımacılık güçlendirilmiştir. Öte yandan sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda, demiryolu ve denizyolu taşımacılığı temelinde çevre dostu taşımacılığı öne çıkaran bir ulaştırma sisteminin tesisi, afete dayanıklı altyapıların oluşturulması ve dijital teknolojilerin yaygınlaştırılması önemini korumaktadır.

TABLO II: 28- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Modal Dağılım

(Yüzde)

Yük (Ton-km)	Yük (Ton-km)			
	Karayolu	Demiryolu	Deniz ve İç Sular	
AB-27	77,4	17,0	5,6 (1)	
Türkiye	89,4	4,6	6,0 (2)	
Yolcu (Yolcu-km)	Yolcu (Yolcu-km)			
	Karayolu	Demiryolu (3)	Deniz ve İç Sular	Havayolu
AB-27	88,4	5,6	0,3	5,7
Türkiye	92,7	0,6	0,4	6,3

Kaynak: 2021 yılı AB Ulaştırma İstatistikleri, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCDD, DHMİ

(1) AB-27 ülkeleri için deniz ve kıyı taşımacılığı dâhil olmayıp yalnızca iç suyu taşıma verisidir.

(2) Türkiye için kabotaj taşıma verisidir.

(3) Kent içi ulaşım taşımaları hariçtir.

2021 yılı verilerine göre yurt içi yük taşımalarında ülkemizin yüzde 4,6 olan demiryolu payının, yüzde 17 olan AB-27 ortalamasına kıyasla oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Benzer şekilde yurt içi demiryolu yolcu taşımalarında pandemi etkisiyle ülkemizin yüzde 0,6 olan payı AB-27'nin yüzde 5,6 olan payının gerisinde kalmıştır. Bu durum karayolu yük taşımacılığına olan yüksek talebin demiryoluna kaydırılarak daha dengeli ve verimli bir ulaştırma sisteminin oluşturulması ihtiyacını ortaya koymakla birlikte güçlü bir potansiyele de işaret etmektedir.

TABLO II: 29- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Yük ve Yolcu Taşımaları

	Birim	2021	2022	2023(1)	Yıllık Değişim (Yüzde)	
					2022	2023
Demiryolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi) (2)	Milyon-Yolcu-km	2 250	5 922	6 809	163,2	15,0
Yük Taşıma (Yurt İçi) (3)	Milyon-Ton-km	12 598	14 438	17 026	14,6	17,9
Yük Taşıma (Yurt Dışı)	Milyon-Ton-km	1 718	2 005	2 364	16,7	17,9
Denizyolu Ulaşımı(4)						
Yük Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Ton	61,9	67,5	63,1	9,0	-6,5
Havayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Yolcu-km	23 017	25 982	27 289	12,9	5,0
Yolcu Taşıma (Yurt Dışı) (5)	Milyon-Yolcu-km	73 049	145 397	161 875	99,3	11,3
Karayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi) (6)	Milyon-Yolcu-km	336 188	348 489	358 606	3,7	2,9
Yük Taşıma (Yurt İçi) (6)	Milyon-Ton-km	311 818	323 512	333 886	3,8	3,2

Kaynak: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCDD, KGM, DHMİ, THY

(1) Gerçekleşme tahmini

(2) Banliyö yolcu taşımaları hariçtir.

(3) İdari yük taşımaları hariçtir.

(4) Önceki yıllarda yer alan yurt dışı yük taşıma verisi Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından hesaplanmamaktadır.

(5) Yalnız THY tarafından yapılan taşımalarıdır.

(6) KGM'nin sorumluluğu altındaki yol ağında yapılan taşımalarıdır.

Karayolu

Bölünmüş yol yapım programı kapsamında Eylül 2023 itibarıyla 154 km bölünmüş yol tamamlanmış ve otoyollar dâhil çok şeritli karayolu ağı 29.139 km'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde 406 km bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplama yapımı tamamlanmıştır.

TABLO II: 30- Satış Cinsine Göre Yol Ağı

Yol Sınıfı	BSK	Sathi Kaplama	Parke	Stabilize	Toprak	Diğer Yollar	(km)
							Toplam
Otoyollar (1)	3 633	-	-	-	-	-	3 633
Devlet Yolları	20 019	10 765	47	22	-	-	30 853
İl Yolları	6 780	25 367	239	311	323	1 139	34 159
Toplam	30 432	36 132	286	333	323	1 139	68 645

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü (2023 Eylül dönemi verileridir.)

(1) Büyükşehir Belediyelerine devredilen otoyollar dâhildir.

Eurostat 2021 verilerine göre bin kişi başına düşen otomobil sayısı İsveç'te 479, İngiltere'de 476, Almanya'da 583 ve İspanya'da 525 iken Türkiye'de 162'dir. Diğer taraftan, milyon otomobil başına düşen can kaybı sayısı İsveç'te 42, İngiltere'de 49, Almanya'da 53 ve İspanya'da 62 iken Türkiye'de 391'dir. Ülkemizde trafik güvenliği, öncelikli politikalar arasında yer almakta olup bu kapsamda eğitim ve denetim faaliyetlerine devam edilmektedir.

Demiryolu

Türkiye'deki mevcut demiryolu ağı 2022 yılı sonu itibarıyla 1.460 km'si hızlı tren hattı, 9.235 km'si konvansiyonel ana hat, 2.433 km'si iltisak hattı ve istasyon yolları olmak üzere toplam 13.128 km'dir. Toplam ağın yüzde 55'i sinyalli, yüzde 48'si ise elektrikli olup 2023

ve 2024 yıllarında tamamlanacak projelerle elektrikli ve sinyalli hat uzunluklarının önemli ölçüde artış göstermesi beklenmektedir.

TABLO II: 31- Ülkelere Göre Demiryolu Ağı ve Verimliliğinin Karşılaştırılması

Ülkeler	Demiryolu Yoğunluğu		Demiryolu Hat Verimliliği (Hat Başına Düşen Trafik-10 ³)	Demiryolu Hat Verimliliği (Hat Başına Düşen Tren - 10 ³)
	km / bin km ²	km / 100 bin nüfus		
Fransa	44	41	4 027	14 671
Çekya	121	91	2 423	17 346
Almanya	110	47	4 586	28 591
Belçika	119	31	5 757	27 227
Avusturya	67	63	5 383	29 531
AB-27	49	43	3 241	18 483
Türkiye	13	12	2 525	4 864

Kaynak: 2021 yılı AB Ulaştırma İstatistikleri, TCDD, Uluslararası Demiryolları Birliği (UIC)

Not: Toplam trafik yolcu-km ve ton-km büyüklüklerinin toplamını ifade etmekte olup banliyö yolcu taşımalarını da içermektedir.

Mevcut demiryolu ağ yoğunluğu dikkate alındığında, hem nüfus hem de yüzölçümü bazında Türkiye'nin demiryolu ağına ve demiryolları üzerindeki hat başına düşen trafik ve tren sayısında AB-27 ortalamasının altında olduğu gözlenmektedir.

Yük ve yolcu taşımacılığındaki darboğazları gidermeye yönelik demiryolu ağının geliştirilmesi amacıyla Ankara-Afyonkarahisar-Uşak-Manisa-İzmir, Bandırma-Bursa-Yenişehir, Mersin-Adana-Gaziantep demiryolu hatlarının yapım çalışmaları devam etmekte olup Ankara-Sivas yüksek hızlı tren hattı 2023 yılı içinde tamamlanarak hizmete açılmıştır. Yolcu taşımacılığının daha hızlı ve konforlu hale getirilebilmesi için yapımı devam eden yüksek hızlı tren projelerinin tamamlanmasıyla demiryolunun yolcu taşımacılığında aldığı payın artması beklenmektedir. Bununla birlikte, yerli ve milli imkânlarla üretilmekte olan Milli Elektrikli Tren Setleri ve Elektrikli Ana Hat Lokomotiflerinin hizmete alınmasıyla yük ve yolcu taşımacılığı daha etkin ve verimli hale getirilecektir.

2023 yılında hem yurt içi hem de yurt dışı demiryolu yük taşımacılığında yüzde 17,9 düzeyinde artış gerçekleşmesi beklenmektedir. Ayrıca önemli demiryolu güzergâhlarında kapasite artışı sağlayacak elektrifikasyon ve sinyalizasyon projeleriyle ikinci hat yapımlarına devam edilmekte olup fiziki kapasite artışı için yeni yük ve yolcu vagonu imalatına da hız verilmiştir. Söz konusu projelerin hayata geçirilmesi ve özel sektör tren işletmeciliğinin gelişmesiyle orta ve uzun vadede demiryolu yük taşımacılığında hedeflenen gelişmelerin sağlanması beklenmektedir.

2022 yıl sonu itibarıyla toplam 439 km uzunluğunda 286 iltisak hattı bulunmakta olup demiryoluyla taşınan yükün yaklaşık yüzde 57'si iltisak hatlarıyla ana hatlara bağlanmaktadır. Kombine yük taşımacılığının geliştirilmesi ve demiryolunun toplam yük taşımacılığında payının artırılması için önem arz eden iltisak hatları; taşıma mesafesi, tonaj ve yapım maliyeti gibi parametreler dikkate alınarak önceliklendirilecektir.

Denizyolu

Ülkemizde 2022 yılı sonu itibarıyla 12,4 milyon TEU konteyner ve toplam 542,6 milyon ton yük elleçlemesi yapılmıştır. 2023 yılında toplam konteyner elleçleme miktarının yaklaşık yüzde 0,8 azalış ile 12,3 milyon TEU, toplam yük elleçleme miktarının ise yaklaşık yüzde 4,2 azalışla 520 milyon ton olması beklenmektedir.

Limanlarda elleçlenen konteyner miktarı 2002-2012 döneminde yıllık ortalama yüzde 13,9 artış göstermişken yavaşlayan küresel ticaret ve konteyner ticaretinin doyma noktasına yaklaşmasıyla bu oran 2012-2022 yılları arasında yüzde 5,6'ya gerilemiştir.

TABLO II: 32- Akdeniz ve Karadeniz'deki Önemli Limanlarda Konteyner Trafik

Limanlar	(Bin TEU)
Pire-Yunanistan	4 731,0
Valensiya-İspanya	5 586,7
Algeciras-İspanya	4 799,5
Barselona-İspanya	3 522,0
Gioia Tauro-İtalya	3 385,9
Ambarlı Limanları-Türkiye	2 942,0
Le Havre-Fransa	3 061,5
Cenova-İtalya	2 664,1
Mersin-Türkiye	2 106,0
Marsilya-Fransa	1 454,4
İzmir Aliğa-Türkiye	1 389,0
Trieste-İtalya	767,2
Köstence-Romanya	657,0
İzmir Alsancak-Türkiye	516,0

Kaynak: 2021 yılı AB Ulaştırma İstatistikleri, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Deniz Ticareti İstatistikleri, TÜRKLİM

2022 yılında ülkemizdeki 12,2 milyon TEU elleçleme hacminin yaklaşık yüzde 70'i Ambarlı, Mersin, Kocaeli ve Tekirdağ limanlarında gerçekleştirilmiştir. Elleçlenen yükün yüzde 28'i ihracat amaçlı olup bu kapsamda elleçlenen yük miktarı bir önceki yıla göre yüzde 2,4 azalış göstermiştir. Yunanistan'daki konteyner elleçlemesinin yaklaşık yüzde 96'sı tek başına Pire Limanında gerçekleştirilmektedir. Ülkemizdeki küçük ölçekli, verimsiz ve dağınık liman altyapısı, lojistik maliyetleri yükseltmekte, bununla birlikte sektörde aşırı rekabete yol açarak liman işletmecilerinin kârlılığını azaltmakta ve kaliteli liman altyapısının önüne geçmektedir. Bu çerçevede, ülkemizdeki liman yatırımlarının bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Öte yandan, Türkiye'nin denizcilikte bölgesel aktarma merkezi olmasını teminen Doğu Akdeniz'de Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinin çıkış kapısı olacak transit yük odaklı bir ana liman inşası ile gemi bakım ve onarımı için yeni tersane kurulması önem arz etmektedir.

Havayolu

DHMİ tarafından Türkiye genelinde sivil hava trafiğine açık 50 havalimanı işletilmektedir. Bunun yanı sıra Eskişehir Teknik Üniversitesi tarafından işletilen Eskişehir Hasan Polatkan Havalimanı, Türk Hava Yolları tarafından işletilen Aydın Çıldır Havalimanı, Savunma Sanayii Başkanlığı denetiminde özel sektör tarafından işletilen İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı ile DHMİ denetimi altında özel sektör tarafından işletilen Zafer, Zonguldak Çaycuma, Gazipaşa Alanya ve İstanbul Havalimanlarıyla birlikte sivil hava trafiğine açık 57 havalimanında hizmet verilmektedir.

Altyapı işleri DHMİ tarafından tamamlanan üstyapı işlerine ise KÖİ kapsamında devam edilen ve ilk etapta yıllık 9 milyon yolcu kapasitesine sahip olacak Çukurova Havalimanı, 2024 yılı Ocak ayı itibarıyla hizmete açılacaktır.

Salgın öncesi dönemde yılda 35 milyondan fazla yolcuya hizmet veren Sabiha Gökçen Havalimanı'nda 19 bin m² kapalı alana sahip üstyapı tesisleri, yolcu ve kargo uçak apronlarının genişletilmesi ile hava trafik kontrol kulesinin yapım projeleri tamamlanmıştır. İkinci pist ve üç yeni taksiyolunun yapımında ise sona gelmiş, test uçuşları başlamıştır. 2023 yılı sonuna kadar yeni pistin hizmete girmesi, mevcut pistin ise kapsamlı bir bakıma alınması planlanmaktadır.

Son dönemde dış hat yolcu sayısında ciddi oranda artış meydana gelen ve bu artışın devam etmesi beklenen Trabzon Havalimanında yaşanan darboğaz nedeniyle mevcut üstyapılarda genişletme projesine ilişkin ihale 2023 yılında gerçekleştirilmiş olup söz konusu işin 2024 yılsonuna kadar tamamlanması planlanmaktadır. Ayrıca, mevcut havalimanının bulunduğu bölgede deniz dolgusu üzerine yapılacak Trabzon Yeni Havalimanı Projesinde altyapı işleri ihalesinin 2024 yılı içinde tamamlanması öngörülmektedir.

2022 yılında yaklaşık 64,5 milyon yolcuya hizmet vererek Avrupa'nın en yoğun, dünyada ise ilk on havalimanı arasında yer alan İstanbul Havalimanında ikinci etap birinci faz çalışmalarına Ağustos ayı itibarıyla başlamıştır. Söz konusu çalışma kapsamında mevcutta Kuzey-Güney yönlü üç ana ve iki yedek pistle operasyonlara devam edilen havalimanında Doğu-Batı yönlü dördüncü ana pistin 2026 yılında hizmete girmesi planlanmaktadır. Ayrıca gerçekleşen yolcu sayılarına göre 2024 yılı sonunda terminal binasının kapasitesinin 30 milyon yolcu/yıl artırılmasına yönelik yatırımlara da başlanacaktır.

KÖİ modeli ile ihalesi gerçekleştirilen Esenboğa Havalimanı ilk etap çalışmaları kapsamında üçüncü pistin kazı ve dolgu çalışmalarına devam edilmektedir.

DHMİ bünyesindeki Ankara-Esenboğa, Antalya, Muğla Bodrum-Milas, Muğla-Dalaman, İzmir-Adnan Menderes, Zonguldak-Çaycuma, Gazipaşa-Alanya, Aydın-Çıldır ve Zafer havalimanlarında iç ve dış hat terminaleri özel sektör tarafından işletilmektedir. Yine özel sektör tarafından işletilen İstanbul ile Sabiha Gökçen Havalimanları ilave edildiğinde, KÖİ modeliyle işletilen meydanlardaki yolcu sayısının toplam yolcu trafiği içindeki payı 2022 yılı sonunda iç hatlarda yüzde 68,8, dış hatlarda ise yüzde 96,9 olarak gerçekleşmiştir.

Yolcu veya kargo taşımacılığı yapan 12 havayolu şirketi bulunmaktadır. Havayolu şirketlerinin uçak sayısı 2022 yıl sonu itibarıyla bir önceki yıla kıyasla yüzde 7,2 artış ile 598'e yükselmiştir. 563'ü yolcu, 35'i kargo uçağı olan havayolu filosunun toplam koltuk kapasitesi 112.826, kargo uçaklarının toplam yük kapasitesi ise 2.676 tondur.

2022 yılında havalimanlarındaki yolcu trafiği, bir önceki yıla göre dış hatlarda yüzde 73,3 artarak 103,5 milyon yolcu, iç hatlarda yüzde 14,4 artarak 78,3 milyon yolcu ve toplamda ise yüzde 41,9 artarak 181,8 milyon yolcu olarak gerçekleşmiştir. Salgın sonrası

güçlü toparlanma ve 2022 yılı verileri göz önüne alındığında 2023 yılı sonunda toplam yolcu sayısının salgın öncesi dönemi yakalaması beklenmektedir.

Havayolu yolcu trafiğinin yaklaşık yüzde 88'i İstanbul, Antalya, Ankara-Esenboğa, İzmir-Adnan Menderes, Dalaman, Bodrum-Milas, Adana, Trabzon ve İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanlarında gerçekleşmektedir. Mevcut meydanlardan kapasite sınırına ulaşanların kapasitelerinin artırılmasına yönelik yatırımlar ile hizmet standartlarının yükseltilmesi, uçuş emniyetinin artırılması ve hava trafik yönetimiyle ilgili projeler sektör açısından önceliğini korumaktadır. Diğer taraftan, altyapı imalatları tamamlanan Bayburt-Gümüşhane ve Yozgat Havalimanları projelerinin üst yapı imalatlarına devam edilmektedir.

Posta Sektörü

Posta sektörünün haberleşmedeki rolü giderek azalırken posta hizmetleri önemli bir ticaret altyapısı haline dönüşmüştür. Kurye, kargo ve lojistik sektörleri arasındaki sınırlar giderek belirsizleşirken, e-ticaretteki artış sektörün büyümesine önemli katkı sağlamaktadır. 2022 yılında kabul edilen haberleşme gönderilerinin sayısı 2021 yılına göre yüzde 11 azalarak 567,7 milyon adet olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, aynı dönemde posta kolisi/kargosu gönderileri hacmi yaklaşık yüzde 25 artış göstermiş ve 1 milyar 145 milyon adede ulaşmıştır. 2022 yılı sonu itibarıyla posta işletmecileri 9.546 adet şube ve 601 posta işleme merkezinde 96.367 çalışan ile hizmet sunmuştur.

Sektörde 6475 sayılı Posta Hizmetleri Kanunu çerçevesinde Eylül 2023 itibarıyla verilen 53 yetki belgesiyle 24'ü ulusal düzeyde olmak üzere 46 işletmeci yetkilendirilmiş durumdadır.

Evrensel posta hizmet yükümlüsü PTT AŞ Eylül 2023 itibarıyla 1.094 müdürlük, 1.949 şube, 749 acente ve 40 mobil işyeri olmak üzere toplam 3.832 işyerine sahiptir. Bu işyerlerinin 996 adedi herhangi bir bankanın bulunmadığı yerleşim yerlerinde hizmet sunmaktadır.

Mart 2023'te Alternatif Teslimat Modellerinin Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esaslar yayımlanarak temassız teslimat, kilitli teslimat dolapları vb. yöntemlerle posta hizmeti sunulmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

b) Amaç

Lojistik ve ulaştırma sektöründe Türkiye'nin coğrafi avantajından en iyi şekilde faydalanarak modlar arası (intermodal) ve çok modlu (multimodal) uygulamaların geliştirilmesi; demiryolu ve denizyolu taşıma paylarının artırılması; hızlı, esnek, emniyetli, güvenilir ve entegre bir ulaştırma sisteminin tesis edilmesiyle lojistik maliyetlerin düşürülmesi, ticaretin kolaylaştırılması ve ülkemizin rekabet gücünün artırılması temel amaçtır.

Posta sektöründe sürdürülebilir büyümeye ve istihdama katkı sağlanması, vatandaşlara hızlı, kaliteli, erişilebilir, çeşitli ve güvenilir posta hizmeti sunulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Afete dirençli ulaştırma altyapısının tesis edilmesine yönelik mevzuat düzenlemeleri ve altyapı çalışmaları tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.605)		
Tedbir 605.1. Ulaştırma altyapı projeleri için projenin gerçekleştirileceği bölgenin afet riskine göre farklılaştırılmış tasarım esasları belirlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı,	1. Afete dirençli altyapı tasarımlarında kavramsal çerçevenin oluşturulmasına yönelik toplantı ve çalıştaylar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 605.2. Deprem riski yüksek bölgeler başta olmak üzere afetlere dirençli bir kentsel planlamanın oluşturulabilmesi için ulaştırma planlarının şehirlerin mekânsal kurgusuna yönelik kararlarla uyumlu şekilde yapılması sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Ulaştırma planlarının mekânsal planlarla uyumlu şekilde yapılmasına yönelik kavramsal çerçevenin oluşturulması için toplantı ve çalıştaylar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 605.3. İller özelinde acil ulaşım ve tahliye yollarına ait tasarım standartları tespit edilecek, afet durumunda bölgeye acil erişim planları belirlenecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Afet lojistiği ve acil erişim planlarında kullanılmak üzere uygun ulaşım koridorları belirlenecektir.
Tedbir 605.4. Şehir içi ve şehirlerarası ulaşım tesisleri ve altyapıları afetlere karşı güvenli hale getirmek için risk analizleri yapılarak ihtiyaç duyulan güçlendirme ve tadilat projeleri tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Şehir içi ve şehirlerarası ulaşım tesislerinin afet türlerine karşı risk analizleri yapılacaktır.
Tedbir 605.5. Havalimanları ve limanlara yakın yük ve lojistik merkezlerin afet lojistik merkezleri olarak da kullanılması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı	1. Havalimanları ve limanlara yakın yük ve lojistik merkezleri tespit edilecektir.
Tedbir 605.6. İklim değişikliği ve doğal afetlerin demiryolu ulaşımında yaratacağı etkilerin azaltılması amacıyla altyapı bilgi sistemi geliştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Emniyet ve Güvenlik Bilgi Altyapı Sistemlerinin Kurulması Projesi uygulamaya geçirilecektir.
Ulaştırma ve lojistik sektöründe çevresel etkilerin ve maliyetlerin en aza indirilmesi ile enerji verimliliğinin artırılması amacıyla demiryolu ve denizyolu taşımacılığına öncelik verilecek, alternatif finansman yöntemleri geliştirilecek, güvenli, kesintisiz, etkin, bütüncül ve sürdürülebilir ulaştırma ağı ve lojistik merkezler tesis edilecektir. (Kalkınma Planı p.606)		
Tedbir 606.1. Uygun maliyetli uluslararası finansman kaynaklarının, ulaştırma yatırımlarında etkin kullanılmasına yönelik yenilikçi, yeşil ve sürdürülebilir yöntemler geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Yenilikçi finansman modellerinin ulaştırma projelerinin finansmanında kullanılmasına yönelik tespit ve raporlama yapılacaktır.
Tedbir 606.2. Demiryollarında devam eden elektrifikasyon çalışmalarıyla uyumlu olacak şekilde elektrikli çeken araç sayısı artırılabilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Üç adet 160 km/sa Milli EMU temin edilecektir.

<p>Tedbir 606.3. Liman operasyonlarında enerji verimliliğinin artırılması ile çevresel etkilerin en aza indirilmesine yönelik düşük emisyonlu/emisyon üretmeyen makine ve ekipmanların kullanımı teşvik edilerek yeşil liman uygulamalarının desteklenmesine devam edilecektir.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı</p>	<p>1. Kıyı tesislerine yeşil liman sertifikası düzenlenmesi hakkında yönetmelik uygulamaya geçirilecektir.</p>
<p>Tedbir 606.4. Çevre dostu, yeni nesil deniz ve hava araçlarının yaygınlaştırılmasına yönelik Ar-Ge çalışmaları teşvik edilecektir.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı</p>	<p>1. Gemi inşa sektörü temsilcileri ile görüşmeler yapılarak yeni nesil deniz araçlarının geliştirilmesini etkileyen darboğazlar tespit edilecektir. 2. Yeni nesil hava araçları teknolojisi alanında yürütülen Ar-Ge faaliyetlerinin koordine edilmesi ile bu faaliyetlerin sektör paydaşları ile buluşturulması sağlanarak ürünlerin ticarileştirilmesine yönelik program hazırlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 606.5. Net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda havayolu sektöründe sürdürülebilir havacılık yakıtları üretimine ve kullanımına yönelik çalışmalar desteklenecektir.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı</p>	<p>1. Sürdürülebilir havacılık yakıtlarının üretimine yönelik üniversite işbirlikleri artırılarak bu yakıtların Ar-Ge ve üretimine ilişkin rapor hazırlanacaktır.</p>
<p>Ulaştırma ve lojistik sektöründe insan kaynağının niteliğine yönelik kamu, üniversite ve sanayi işbirliği çalışmaları yürütülecek, ilgili uluslararası kuruluşlarda Türkiye'nin orta ve üst düzeyde temsil gücünün artırılması için çalışmalar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.607)</p>		
<p>Tedbir 607.1. Ulaştırma ve lojistik alanında bölgesel ve küresel ölçekte ülkemiz standartlarının benimsenmesi amacıyla diğer ülkelere ileri seviyede eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunulacaktır.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı</p>	<p>1. Başta Türk devletleri olmak üzere hava seyrüsefer alanındaki eğitimlere devam edilecek, bu eğitimlerin yaygınlaştırılması sağlanacaktır. 2. Havacılık eğitimlerinin tüm unsurlarını kapsayacak şekilde çok dilli, bütünlük ve sürdürülebilir bir dijital sistem kurulacaktır. 3. Sürücülere yönelik eğitimleri belirleyen mevzuatta güncel uluslararası standartlara uygun değişiklikler tamamlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 607.2. Türkiye'nin ulaştırma ve lojistik alanındaki başarıları ortaya konularak uluslararası etkinliği artırılacak ve ülkemizin sektörel uluslararası kuruluşların karar mekanizmalarında daha etkili olması sağlanacaktır.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı</p>	<p>1. Uluslararası kuruluşlarda görev alacak nitelikte personel yetiştirilmesi ve bu personellerin söz konusu kuruluşlarda üyelik alabilmesine yönelik eylem planı hazırlanacaktır.</p>

		2. Havaçılık otoritelerinin planladığı toplantı ve çalıştayların ülkemizde icra edilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 607.3. Ulaştırma ve lojistik hizmetleri eğitimlerinde standartlar oluşturulacak, üniversite-sektör işbirliğiyle sektörde istihdam edilecek nitelikli personel yetiştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Havaçılık sektöründeki görev tanımları yetkinliklere dayalı olarak yeniden yapılacak, mesleki gelişim planları oluşturulacaktır.
Ulaştırma sektöründe devam eden yatırımlar yapılabilirlik, sürdürülebilirlik, etkinlik, erişilebilirlik, güvenlik ve verimlilik odağında gözden geçirilerek mevcut altyapının etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.608)		
Tedbir 608.1. Ulaştırma yatırımları yapılabilirlik, verimlilik ve sürdürülebilirlik temelinde rasyonelleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Yatırım programında yer alan projeler yapılabilirlik, verimlilik ve sürdürülebilirlik ekseninde önceliklendirilerek raporlanacaktır.
Tedbir 608.2. Uygunluk, etkinlik ve kapasite analizleri çerçevesinde havalimanlarının; orman yangınlarıyla mücadele, eğitim, gösteri, hava aracı depolama, bakım-onarım, söküm ve geri dönüşüm, amatör havaçılık, fuar, festival ve sınav merkezi gibi faaliyetlerle daha etkin kullanılması teşvik edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Sivil havaçılık sektöründe faaliyet gösteren tüm paydaşlardan gelen taleplere ilişkin koordinasyon ve işbirliği sağlanacaktır.
Tedbir 608.3. Bölgesel havayolu taşımacılığının geliştirilebilmesi amacıyla havayolu işletmeleri desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Yurt içi sefer ve nokta sayısının artırılabilmesini teminen havayolu işletmeleri ve ilgili kamu kurumları ile çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 608.4. Mevcut karayolu altyapısının etkin kullanılmasına yönelik iyileştirmelere öncelik verilecek, yeni projelerde asgari sanat yapısı gerektiren, maliyet etkin güzergâhlar tercih edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Karayolu ulaştırması sektöründe teklif edilecek projelere ilişkin fizibilite çalışmalarında maliyet etkin güzergâh alternatifleri değerlendirilecektir.
Tedbir 608.5. Devam eden demiryolu yatırımlarının termin süresinde tamamlanıp ekonomiye kazandırılması için yatırımcı kuruluşlar arasında eşgüdüm ve işbirliği temin edilecek, iş programına göre imalatların tamamlanması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Müştereken yürütülen projelerde eşgüdümün sağlanmasını teminen finansman ve ödenek ihtiyacı bütüncül bir yaklaşımla belirlenecektir.
Tedbir 608.7. Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı gerçekleştirmeleri periyodik olarak raporlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı gerçekleştirmeleri ve güncel maliyet verileri yıllık olarak raporlanacaktır.

Ulaştırma ve lojistik sektöründe BİT başta olmak üzere dijital uygulama ve yeni teknolojilerin kullanımı yaygınlaştırılarak ulaştırma sistemlerindeki mevcut altyapının daha etkin ve verimli kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.609)		
Tedbir 609.1. Tüm ulaşım modlarında, elektrikli veya diğer alternatif yakıtlı araçların kullanımı için altyapı ve teknoloji yatırımları yapılacak, yeni nesil, sürdürülebilir, bütünleşik hareketlilik hizmetleriyle ilgili uyum ve mevzuat düzenlemeleri tamamlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Limanlarda, garlarda ve karayollarında şarj istasyonu enerji altyapıları geliştirilecek, ilgili mevzuat düzenlemeleri tamamlanacaktır.
Tedbir 609.2. Akıllı yollar, bağlantılı ve otonom sürüş sistemleri, akıllı ulaşım sistemleri, enerji sönümleyici oto korkuluklar gibi teknolojik çözümlerle seyahat emniyetini, güvenliğini ve ulaşım verimliliğini artıran yapıların kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Otonom araçların geliştirilmesi ve kullanımına ilişkin mevzuat ile teknik altyapı ihtiyaçları belirlenecektir. 2. Kaza yoğunluğunun yüksek olduğu kesimlerde çarpma yastıkları ve beton bariyer uygulamalarına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 609.3. Ulaştırma sektöründeki dijital uygulama ve sistemlerin kullanımı yaygınlaştırılacak, yerli kaynaklar kullanılarak geliştirilmesi üretilmesi, Ar-Ge çalışmaları ve hareketlilik verilerinin kullanımı desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Demiryolu sektöründe Kurumsal Varlık Yönetim Sistemi kurulum çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Çeken Araçlara Demiryolu Trafik Yönetim Sistemi Ekipmanı Temini projesinde 200 araç üstü teçhizat temin edilecektir. 3. Havayolu sektöründe kullanılan dijital uygulama ve sistemlerin yerli olarak üretilmesi ve kullanılmasına yönelik çalışmalar desteklenecektir.
Tedbir 609.4. Demiryolu altyapısı ve araçlarının dijital envanterinin oluşturulmasına yönelik çalışmalar tamamlanarak bakım/onarım ile hat taleplerinin izlenmesi sağlanacak, işletmecilik faaliyetlerinin verimi artırılabilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. OTMİ projesinde yüzde 20 ilerleme sağlanacaktır. 2. KATİP projesi tamamlanacaktır.
Tedbir 609.5. Konvansiyonel demiryolu hatlarında yapılan taşımacılığın güvenli, çevre dostu, ekonomik ve verimli hale getirilebilmesi için elektrifikasyon, sinyalizasyon ve haberleşme altyapısı yük potansiyeli odağında önceliklendirilerek tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Devam eden modernizasyon çalışmaları iş programına göre zamanında tamamlanacak, yeni proje teklifleri yük potansiyeline göre önceliklendirilecektir.

<p>Yük ve yolcu taşımacılığında demiryolu payının artırılmasıyla kombine taşımacılık imkânlarının geliştirilmesine yönelik öncelikle devam eden demiryolu projeleri tamamlanacak; OSB'ler, limanlar ve maden ocakları gibi önemli yük merkezlerinin demiryolu bağlantıları sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.610)</p>		
<p>Tedbir 610.1. Yapımına devam edilen hızlı tren projeleri tamamlanacak, darboğaz yaşanan bölgelerde hat kapasitesi artırılacak ve yük taşıma potansiyeli yüksek bölgelerin demiryolu ağına bağlanması sağlanacaktır.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)</p>	<p>1. Yapımı devam eden hızlı tren projeleri yatırımcı kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanarak, öngörülen iş programlarına uygun şekilde tamamlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 610.2. Küresel tedarik zincirinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için ülkemizin içinde bulunduğu ulaştırma koridorlarının etkinliğini ve çeşitliliğini artırma çalışmaları devam edecektir.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı</p>	<p>1. Türk Demiryolu Sektöründe İntermodal Taşımacılık Hizmetlerinin Güçlendirilmesi Projesi tamamlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 610.3. Etüt projesi tamamlanmış iltisak hattı projelerinin yapımına öncelik verilecek, yük talebinin yüksek olduğu demiryolu koridorlarında çift hat ve yan hat gibi uygulamalarla kapasite artırılabilecektir.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)</p>	<p>1. Çukurova Bölgesi ve İskenderun Körfezi ile Filyos Limanı ve Filyos Endüstri Sanayi Bölgesi iltisak hatlarının yapım ihaleleri tamamlanacaktır. 2. Gelemen-Tekkeköy iltisak hattı tamamlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 610.4. Operasyonel verimliliğin artırılması amacıyla iltisak hattı standartları ile lojistik merkez işletme ve yönetim modelleri belirlenecektir.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı</p>	<p>1. Lojistik merkezlerin ve iltisak hatlarının işletme ve yönetim modellerinin geliştirilmesine yönelik mevzuat hazırlıkları tamamlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 610.5. Mevcut ve yapımı devam eden lojistik merkezlerin yük elleçleme kapasitesi ve standartları yükseltilecek, yeni lojistik merkezler çok modlu taşımacılığa uygun yük koridorlarında planlanacaktır.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)</p>	<p>1. Hizmete alınan 12 lojistik merkezin etkinliğinin ve verimliliğinin artırılması amacıyla TÜSSİDE ile yürütülen çalışmalar tamamlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 610.6. Yolcu potansiyeli dikkate alınarak hızlı tren seferleri planlanacak ve ekspres sefer sayıları artırılarak seyahat süreleri kısaltılacaktır.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)</p>	<p>1. Bölgesel yolcu talepleri göz önüne alınarak yüksek hızlı tren seferleri ve ekspres seferler planlanacaktır.</p>
<p>Türkiye'nin denizcilikte bölgesel ve kıtasal anlamda aktarma merkezi olmasını teminen ülkemizdeki kıyı tesisleri geliştirilecek, Türk deniz ticaret filosu iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.611)</p>		
<p>Tedbir 611.1. Stratejik önemi haiz sondaj gemileri ve askeri gemiler öncelikli olmak üzere Doğu Akdeniz'de gemi bakım ve onarımı için yeni tersane kurulmasına yönelik hazırlıklar tamamlanacaktır.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı</p>	<p>1. Tersane kurulmasına yönelik yer tespiti ve etüt-proje çalışmaları tamamlanacaktır.</p>

Tedbir 611.2. Doğu Akdeniz bölgesinde Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinin çıkış kapısı olacak, transit yük odaklı, bölgenin gelişmesine ve ihracatın artırılmasına katkı sağlayacak bir ana liman inşa edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Ana liman inşası için yer tespiti ve fizibilite çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 611.3. Kıyı tesislerinin geri sahaları geliştirilecek, limanların ölçek ekonomisinden azami faydalanacak şekilde bütüncül kıyı planlamalarına uygun olarak hayata geçirilmesi sağlanacak ve uluslararası modlar arası taşıma koridorlarıyla bağlantıları güçlendirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Limanların performansını etkileyen darboğazlar tespit edilecektir. 2. Kıyı Kanununun uygulanmasına dair yönetmelik ile tanımlanan tonoz sistemlerinin hayata geçirilmesine yönelik alt mevzuat çalışması yapılacaktır. 3. Kıyı Yapıları Master Planının revizyonuna yönelik ihtiyaç analizi yapılacak, bu doğrultuda teknik ve idari şartnameler hazırlanacaktır.
Tedbir 611.4. Kısa mesafe deniz taşımacılığının etkin unsurlarından olan düşük tonajlı gemilerin sayıları artırılacak, Türk deniz ticaret filosunun geliştirilmesi için uygun finansman modelleri hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Finansal kiralama yoluyla deniz araçlarının tedarikine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Türk havacılık sektörünün ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik hedefine ulaşması sağlanacak, havacılık mevzuatı, operasyonel gereklilikler ve küresel gelişmeler dikkate alınarak güncellenecektir. (Kalkınma Planı p.612)		
Tedbir 612.1. Sivil havacılıkta gelişen ve değişen işletme modeline uyum sağlayacak şekilde mevzuat yeniden düzenlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Sektörel talepler ve güncel gelişmeler çerçevesinde Türk Sivil Havacılık Kanununun güncellenmesi amacıyla ilgili kurum ve kuruluşların katılımı sağlanarak taslak metin hazırlanacaktır.
Tedbir 612.2. İstanbul'un uluslararası bir hava kargo ve aktarma merkezi haline gelmesini teminen kargo kapasitesinin daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. İstanbul Havalimanında mevcut kargo kapasitesinin verimli kullanılmasına yönelik yol haritası belirlenecektir.
Tedbir 612.3. Havayolu işletmelerinin diğer ülkelere olan uçuş sayılarının artırılabilmesine ve yeni uçuş izinlerinin daha kolay alınabilmesine yönelik ulusal strateji belgesi ve yol haritası oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Havayolu işletmelerinin uçuş sayısının artırılabilmesi amacıyla diğer ülkelerin sivil havacılık otoriteleri ile daha yakın işbirlikleri kurularak mevcut anlaşma ve mutabakat zaptlarının güncellenmesi sağlanacaktır.

Tedbir 612.4. Transit yolcuların ülke ekonomisine katkısını artırmak için havalimanları ve çevresinde yeni faaliyetleri içeren iş modelleri geliştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Havalimanları ve çevresinde yeni iş modelleri geliştirilmesine yönelik kavramsal çerçeve oluşturulacak, tüm sektör paydaşlarının katılım sağlayacağı çalıştay ve toplantılar düzenlenecektir.
Tedbir 612.5. Hava kargo süreçlerinin mevzuat kaynaklı eksiklikleri incelenecek ve yapılabilecek iyileştirmeler hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Yurt içi ve yurt dışı transit işlemlerinin sadeleştirilmesi ile hava kargo süreçlerinde kolaylaştırıcı yöntemlerin uygulanmasına yönelik kavramsal çerçeve oluşturulacaktır.
Karayollarında bakım/onarım hizmetleri zamanında ve yeterli düzeyde karşılanacak; mevcut karayolu ağında oluşabilecek trafik akış darboğazları giderilerek ulaşımın yeterli hizmet seviyesinde sürdürülmesi için gerekli önlemler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.613)		
Tedbir 613.1. Karayolu ağında taşıt işletme giderlerini ve ağır bakım maliyetlerini azaltacak şekilde önleyici bakım kavramı esas alınacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Bütünsel bir varlık yönetim sistemi kurulmasına yönelik olarak karar destek sistemleri çalışmaları sürdürülecektir. 2. 378 km otoyolda üstyapı büyük onarımı tamamlanacaktır.
Tedbir 613.2. Karayollarında yıllık ortalama günlük trafiği 1.000 ağır taşıtın üzerinde olan güzergâhlarda bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplama yapımına ağırlık verilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. 870 km BSK yapımı tamamlanacaktır.
Tedbir 613.3. Karayollarında seyahat sürelerinin azaltılması, trafik güvenliğinin artırılması ve mevcut yol kapasitelerinin verimli kullanılmasını amaçlayan Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS) yaygınlaştırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Devlet Yolları ve İl Yollarında toplam 400 km uzunluğunda haberleşme altyapısı tesis edilecektir. 2. Ulusal AUS Strateji Belgesi ve Eylem Planı güncellenecektir.
Karayolu trafik kazalarından kaynaklı can kayıplarının azaltılması için yol kullanıcılarının hata yapabileceğini kabul eden ve yol güvenliğini trafik sistemindeki tüm aktörlerin ortak bir sorumluluğu olarak gören "güvenli sistem yaklaşımı" benimsenecektir. (Kalkınma Planı p.614)		
Tedbir 614.1. Karayollarının fonksiyonlarına ve trafik hacmine göre yol sınıflandırma sistemi oluşturulacak ve bu sisteme dayalı olarak tüm karayolu ağı için hız sınırları yeniden belirlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Karayolları Genel Müdürlüğü sorumluluğundaki yol ağının fonksiyonlarına ve trafik hacmine göre sınıflandırılmasına yönelik kavramsal çerçevenin oluşturulması için çalıştaylar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 614.2. Bilgi toplama, değerlendirme, analiz ve veri dağıtım faaliyetleri güçlendirilecek, ortak veri tabanları kaza önlemeye yönelik çalışmalarda kullanılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Şehir içi cadde ve sokaklardaki kaza kara noktalarının tespitine yönelik analizler tamamlanacaktır.

		2. Trafik kazalarına ilişkin mevcut veri toplama sisteminin Avrupa Birliği Karayolu Kaza Veritabanı (CARE)'na dönüştürülmesini sağlayacak yeni bir veri tabanının kurulması amacıyla çalışma yapılacaktır.
Tedbir 614.3. İşaretleme, levha ve ışıklarla tüm yol kullanıcılarının yol kesimlerine ait standartları anlayabileceği "kendini ifade eden yollar" ile çarpmayı önleyen veya çarpma sonucunda oluşabilecek hasarları en aza indiren "affedici yol kenarları" yaklaşımlarıyla karayolu ağındaki altyapı ve güvenlik standartları yükseltilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. 32 kaza kara noktası iyileştirilecektir. 2. 700 km uzunluğunda sarsma bandı yapımı gerçekleştirilecektir.
Tedbir 614.4. Trafik denetimlerinin etkinliğinin artırılmasını sağlamak üzere kazalardaki şiddet oranını ve kaza sayısını yükselten trafik ihlallerinin önlenmesine ve algılanan yakalanma risk duygusunun güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Karayolları Denetim İstasyonlarında 30 milyon araç denetimi yapılacaktır. 2. Jandarma sorumluluk bölgesinde 31,8 milyon, polis sorumluluk bölgesinde 55 milyon araç/sürücü denetimi yapılacaktır. 3. 29 Ortalama Hız İhlal Tespit Sistemi kurulacaktır. 4. Algılanan ve gerçek yakalanma riskinin yükseltilmesi amacıyla gece hız denetimleri yapılacaktır.
Evrensel hizmet yükümlülüğünün değişen koşullara göre etkin bir şekilde sürdürülmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.616)		
Tedbir 616.1 Evrensel posta hizmetinin kapsamı ve finansmanı değişen teknoloji ve piyasa koşulları dikkate alınarak gözden geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. Evrensel posta hizmetinin kapsamı ve finansmanına ilişkin gözden geçirme çalışması yapılacaktır.
Posta sektörünün gelişen e-ticaret koşullarına uyumu sağlanarak hızlı, kaliteli, güvenilir ve sürdürülebilir hizmet sunulmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.617)		
Tedbir 617.1 Yeni iş modellerinin getirdiği ihtiyaçlar çerçevesinde mevzuat çalışmaları yürütülecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. AB posta sektörü mevzuatı güncelleme çalışmaları takip edilecek ve gerekli düzenleme tasarımları hazırlanacaktır.
Tedbir 617.3 Sektörde istatistiki altyapı oluşturularak düzenli veri üretimi ve yayımlanması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. Türkiye Posta Sektörü Raporu altı aylık dönemlerde hazırlanarak kamuoyuyla paylaşılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Hızlı Tren Hat Uzunluğu (Kümülatif)	km	1 460	2 251	2 251
Karasal Yolcu Taşımacılığında Demiryolunun Payı	Yüzde	5,37	5,76	5,80
Kabotaj Hattında Elleçlenen Yük	Milyon Ton	67,5	63,1	65,56
Havalimanı Toplam Yolcu Sayısı (Direkt Transit Dâhil)	Milyon Kişi	182	210	222
Bölünmüş Yol Uzunluğu (Otoyol Dâhil) (Kümülatif)	km	28 986	29 378	29 712
Otoyol Uzunluğu (Kümülatif)	km	3 633	3 726	3 796
BSK Kaplamalı Yol Ağı (Kümülatif)	km	30 026	30 861	31 731
Trafik Kazaları Sonucu Hayatını Kaybeden Kişi Sayısı	Kişi	5 229	5 200	4 860
Lojistik Performans Endeksinde Türkiye'nin Sırası	Sıra	38	38	30

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.3.9. Ticaretin ve Tüketicinin Korunmasının Geliştirilmesine Yönelik Hizmetler

a) Mevcut Durum

Covid-19 küresel salgınıyla birlikte toptan ve perakende ticarete büyük zorluklarla karşılaşmış, kapanmaların da etkisiyle arz yönündeki daralmalar, tüketicilerin panik alımları ve temel gıda ürünleri başta olmak üzere hızlı tükenen temel ihtiyaç stoklama sağlıklı bir ticaret ortamı oluşmasını zorlaştırmıştır. Bu durum talep ve arz yönlü daralmayı beraberinde getirmiş, ticarete konu ürün gamının toplam ticaret içindeki payında değişikliklere yol açmıştır.

Salgınla mücadele kapsamında 2021 yılında aşılama sürecinde hızlanma, genişleyici para politikaları ve sosyal yaşam üzerindeki kısıtlamaların hafifletilmesi küresel çapta toparlanmanın yaşanmasına neden olsa da ekonomide yaşanan arz-talep dengesizliği tümüyle aşılamadan Rusya-Ukrayna arasındaki savaş boyutunda yaşanan gerilim dünya ekonomisini önemli ölçüde etkilemiştir. İki ülkenin gıda, enerji ve gübre gibi temel malların ana tedarikçilerinden olmaları ve birçok ülkenin yaptırımları tedarik zincirinin bozulmasına neden olmuş, özellikle lojistik ve enerji maliyetleri ile temel gıda ve endüstriyel emtia fiyatlarında önemli artışların yaşanmasını beraberinde getirmiş, küresel ticaret hacmi artışı ivmesini kaybetmiştir.

Yaşanan depremler sonrası 8 Şubat 2023 tarihli ve 6785 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa illerinde 8 Şubat 2023 tarihinden başlamak üzere üç ay süreyle olağanüstü hal ilan edilmiştir. Söz konusu afetle ülkemizin kalkınma süreci ve toplumsal refahı önemli ölçüde etkilenmiştir.

2022 yılında ülkemizde GSYH yüzde 5,5 büyürken toptan ve perakende ticaret yüzde 9,4, konaklama ve yiyecek hizmetleri ise yüzde 32,1 oranında büyümüştür. 2022 yılında

toptan ve perakende ticaretin GSYH içindeki payı yüzde 14,2, konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetlerinin payı ise yüzde 2,9 olmuştur.

2021 yılında sektörün ülkemizdeki sanayi ve hizmetler sektörleri toplamı içindeki payı girişim sayısına göre yüzde 31, ciroya göre yüzde 40,2 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 33- Toptan ve Perakende Ticaret Göstergeleri

	Girişim Sayısı (Bin Adet)				Ciro (Milyar TL)			
	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
Toptan Ticaret	266	274	281	295	2 287	2 676	3 302	5 219
Perakende Ticaret	719	732	752	815	807	931	1 055	1 489
Sanayi ve Hizmetler Toplamı	3 160	3 228	3 304	3 578	7 824	8 940	10 576	16 677
Toptan ve Perakende Ticaretin Payı (Yüzde)	31,2	31,2	31,3	31	39,5	40,3	41,2	40,2

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri (Nace Rev 2)

Ticarette verimlilik ve hizmet kalitesinin artırılması yönündeki tüketici baskısı sektörde dönüşümü hızlandırmaktadır. Esnaf ve sanatkâr kesimi yeni iş modellerini takip etmekte, kümelenmeye gitmekte, isim hakkı devri sistemine katılmakta, tüketiciye en yakın konumunu kullanarak satış imkânları elde etmekte, böylece toplamda ağırlığını korumaktadır. Geleneksel toptancılığa duyulan ihtiyacın azalması sonucu toptan ticaretle uğraşan girişimciler yeni iş modellerine yönelmektedir.

Haziran 2023 itibarıyla toptan ve perakende ticarete 4,53 milyon, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 1,74 milyon kişi istihdam edilmektedir. İstihdam içinde, toptan ve perakende ticaretin payı yüzde 14,4, konaklama ve yiyecek hizmetlerinin payı yüzde 5,5'tir.

Ticaret alanındaki küçük girişimciler önemli bir istihdam kaynağı oluşturmaktadır. Ancak, bu kesimde organize bir tedarik ve dağıtım zinciri oluşturulamadığından rekabet imkânları daralmaktadır. Küçük girişimler elektronik pazar yerlerinde yer alarak tüketiciye erişim imkânlarını iyileştirmeye yönelmektedir. Ocak-Ağustos 2023 döneminde, toptan ve perakende ticaret hizmetlerinde kurulan ve kapanan gerçek kişi ticari işletmelerinin toplam içindeki payı sırasıyla yüzde 33,5 ve yüzde 44,5 olmuştur. 2022 yılının aynı döneminde bu paylar sırasıyla yüzde 39,6 ve yüzde 43,8 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 34- Toptan ve Perakende Ticarete Kurulan-Kapanan Şirket Sayıları

			2020	2021	2022	2022 (2)	2023 (2)
Toptan ve Perakende Ticaret (1)	Kurulan	Tüzel Kişi	36 419	37 516	48 188	29 833	28 512
		Gerçek Kişi	12 105	10 827	10 559	6 527	4 440
	Kapanan	Tüzel Kişi	4 979	5 176	7 816	4 518	4 504
		Gerçek Kişi	9 997	9 251	10 069	6 208	7 642
Toptan ve Perakende Ticaretin Genel Toplam İçindeki Payı (Yüzde)	Kurulan	Tüzel Kişi	35,4	33,7	33,9	33,9	33,3
		Gerçek Kişi	39	39,3	38,9	39,6	33,5
	Kapanan	Tüzel Kişi	312	30,1	32,1	32,7	32,6
		Gerçek Kişi	41,4	43,7	43,5	43,8	44,5

Kaynak: TOBB, Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri

(1) Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı dâhildir.

(2) Ocak-Ağustos dönemi

Gelişen ekonomiye, şehirleşme ve genç nüfus potansiyeline bağlı olarak ticaret sektörü yerli ve yabancı yatırımcıların ilgisini çekmektedir. 2002-2022 döneminde toptan ve perakende ticaret sektöründe toplam 16,59 milyar dolar, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 1,76 milyar dolar uluslararası doğrudan yatırım gerçekleştirilmiştir.

Salgınla birlikte ekonomik ve sosyal faaliyetlerin uzaktan sürdürülmesi ihtiyacı dijital dönüşümü hızlandırmış, e-ticaretin öneminin anlaşılmasıyla birlikte bu alandaki yatırımlar artmıştır. Mağazalar ve AVM'ler gibi fiziksel satış kanallarında alışveriş trafiği giderek azalırken, e-ticaret hacmi önemli ölçüde artış göstermiş ve toplam ticaret içindeki payını yukarı çekmiştir. 2022 yılında ülkemizde e-ticaret hacmi geçen yıla oranla yüzde 109 artarak 800,7 milyar TL olarak gerçekleşmiş ve bu harcamaların yüzde 91,3'ünü yurt içi harcamalar oluşturmuştur. e-Ticaretin genel ticarete oranı 2021 yılında yüzde 17,7 iken 2022 yılında 18,6'ya yükselmiştir. Ocak-Haziran 2023 döneminde perakende e-ticaret hacmi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 119 artarak 390 milyar TL'ye yükselmiştir. Ülkemizde 2021 yılında 484.347 olan e-ticaret faaliyetinde bulunan işletme sayısı 2022 yılı itibarıyla 548.688'ye yükselmiştir. Bu işletmelerin 31.320'si Elektronik Ticaret Bilgi Sistemine (ETBİS) kayıtlı hizmet sağlayıcı olarak faaliyet gösterirken, 533.019'u e-ticaret pazaryerlerinde faaliyet göstermektedir.

İnternette gerçekleşen kartlı ödemeler tutarı 2013 yılında 34,6 milyar TL iken 2022 yılında 1.027,7 milyar TL'ye ulaşmıştır. Ocak-Ağustos 2023 döneminde söz konusu tutar 1.346,5 milyar TL seviyesindedir. 2004 yılında yüzde 0,9 olan internette alışveriş yapanların oranının 2023 yılı sonuna kadar yüzde 49,5'e ulaşması beklenmektedir.

TABLO II: 35- İnternette Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri

Yerli ve Yabancı Kartların Yurt İçi Kullanımı (1)	2013	2017	2018	2019	2020	2021	2022
İşlem Adedi (Milyon)	168,0	329,8	444,1	607,1	848,9	1 351,9	1 915,8
İşlem Tutarı (Milyar TL)	34,6	99,0	138,9	190,1	260,4	454,5	1 027,7

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi

(1) Bilet ve poliçe ödemeleri gibi internette kartla yapılan tüm ödemeler dâhildir.

2022 yılında tüketici hakem heyetlerine yapılan başvuru sayısı 635.363 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu başvurular 334.023 ile en çok perakende ticaret sektörü kapsamında yapılmış olup bunu 93.516 başvuruyla abonelik hizmetleri sektörü takip etmektedir.

1 Şubat 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği İle Odalar ve Borsalar Kanunu ile Bazı Kanunlarda ve 640 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 6585 sayılı Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanunda değişiklik yapılarak “haksız ticari uygulama” tanımlanmıştır. Söz konusu Kanunla birlikte tedarik zincirinde haksız ticari uygulamalar detaylı olarak ifade edilmiş ve bu tür faaliyetlerde bulunanlara uygulanacak cezalar belirlenmiştir.

25 Ağustos 2022 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 5986 sayılı e-İhracat Destekleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararıyla şirketlerin, pazaryerlerinin ve perakende e-ticaret sitelerinin e-ihracata hazırlanması, yurt dışı pazarlarda ve pazaryerlerinde Türk ürünlerinin ve markalarının çevrimiçi sergilenmesi, tanıtılması, yurt dışı siparişlere ilişkin hızlı teslimatın sağlanmasına ilişkin giderlerinin desteklenmesi ve/veya şirketlerin e-ihracat gerçekleştirmelerine imkân sağlayacak e-İhracat Konsorsiyumları ile Türkiye e-İhracat Platformuna yönelik faaliyetlerine ilişkin giderlerin Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan karşılanmasına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir.

29 Aralık 2022 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Elektronik Ticaret Aracı Hizmet Sağlayıcı ve Elektronik Ticaret Hizmet Sağlayıcı Hakkında Yönetmelik yayımlanarak 7416 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla e-ticaret aracı hizmet sağlayıcılar ile e-ticaret hizmet sağlayıcılara getirilen hak ve yükümlülüklerin uygulanmasına yönelik usul ve esaslar belirlenmiştir.

6 Temmuz 2023 tarihli Resmî Gazete’de İkinci El Motorlu Kara Taşıtlarının Ticareti Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik yayımlanarak ikinci el motorlu kara taşıtlarının, üretici veya distribütör tarafından tavsiye edilen güncel satış fiyatının üzerinde bir fiyattan ilan yoluyla pazarlanması 1 Ocak 2024 tarihine kadar yasaklanmıştır.

b) Amaç

Ülkemizde yeşil ve dijital dönüşüm çerçevesinde yeni ticaret pazaryeri ve araçlarının güvenli bir şekilde kullanılarak alıcı ve satıcıların etkin bir biçimde buluşturulduğu, fiyatların etkin işleyen sağlıklı piyasa koşullarında belirlendiği, üretici ve tüketici haklarının korunduğu, kalite odaklı, kolay ve düşük işlem maliyetli bir ticaret ortamının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Toptan ve perakende ticaret sektöründe rekabet gücü artırılacak ve piyasa işleyişinde karşılaşılabilecek aksaklıklar üretici ve tüketicilerin faydası gözetilerek giderilecektir. (Kalkınma Planı p.619)		
Tedbir 619.1. Perakende işletmelerin kuruluşu, faaliyet süreci ve kapanışında gerekli başvuru ve diğer işlemlerin tek merkezden yapılması ve sonuçlandırılmasını sağlayacak Perakende Bilgi Sistemi (PERBİS) uygulamaya alınacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. PERBİS bilgilendirme portalı içeriği ve Coğrafi Bilgi Sistemi modülü çalışmaları tamamlanacaktır. 2. PERBİS işletme yaşamsal olaylar modülü çalışmaları kapsamında paydaş sistemlerle entegrasyon çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 619.2. Toptan ticareti geliştirmeyi teminen toptancı hallerinin ve benzeri yapıların modernizasyonunu sağlamak üzere mevzuat çalışmaları tamamlanacak, hallerin ticaretteki payı artırılabilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Toptancı hallerine ilişkin ikincil mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 619.3. Sebze ve meyve ticaretinde üreticilerin hak ve menfaatlerinin korunmasına yönelik düzenlemeler hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Sebze ve meyve ticaretinde tüm alıcılar için ödeme sürelerinin belirlenmesi yönünde mevzuat çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 619.5. Ticari defterlerin elektronik ortamda tutulabilmesine ilişkin mevzuat ve sistem altyapısı oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Elektronik defter uygulamasına ilişkin mevzuat hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Defterlerin tutulacağı elektronik sisteme ilişkin tasarım çalışmaları tamamlanacaktır. 3. Sistemin işleyişine ilişkin uygulama rehberleri hazırlanacaktır. 4. Elektronik defter sistemi uygulamaya alınacaktır.
Tedbir 619.6. Ticaret sicili işlemlerinde ödemeler de dâhil tüm süreçlerin elektronik ortamda yürütülmesi sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Ticaret odaları ile ticaret ve sanayi odalarına yapılacak ödemeler de dâhil olmak üzere tüm şirket kuruluş süreçlerini tamamen elektronik ortama taşıma çalışmaları tamamlanacaktır. 2. MERSİS ve Harç Takip Sisteminin entegrasyonuna yönelik analiz çalışmaları yapılacaktır. 3. MERSİS ve Harç Takip Sistemi entegrasyon çalışmaları yapılarak, uygulama tüm ticaret sicili müdürlüklerine yaygınlaştırılacaktır.

Tedbir 619.7. Hal Kayıt Sistemi ve Hal Kayıt Sistemi Mobil Uygulaması, kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde güncellenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Hal Kayıt Sistemi ve Hal Kayıt Sistemi Mobil Uygulaması güncellenecektir.
Tedbir 619.8. Lisanslı depoculuk sisteminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için lisanslı depo sayısının, depolama kapasitesinin ve ürün çeşitliliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Kanola ürünü lisanslı depoculuk sistemine dâhil edilecek ve lisanslı depolarda depolanabilir nitelikteki süt ürünlerinin çeşitleri artırılabilecektir.
Tedbir 619.9. Piyasaya tekrar arz edilen "yenilenmiş ürünler" in ülke genelinde yaygınlığını artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Yenilenmiş ürün sisteminin tüketiciler tarafından bilinirliğinin artırılmasına ve tüketicilerin sürdürülebilir tüketime teşvik edilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 619.13. Haksız ticari uygulamalarla mücadele etkinleştirilecek, fahiş fiyat artışı ve stokçuluk yapan firmalara uygulanan yaptırımlar ağırlaştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Mevzuat çerçevesinde gerçekleştirilen denetimlerin etkinliğinin artırılmasına yönelik mekanizmalar geliştirilerek uygulamaya konulacaktır.
e-Ticarette güvenin artırılması konusunda çalışmalar yürütülecek, özellikle coğrafi ve kültürel olarak yakın ülke ve bölgelerde Türkiye'nin pazar payı artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.620)		
Tedbir 620.1. e-Ticaret mevzuatı yeni iş modellerine uyum sağlayacak şekilde güncellenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Sektördeki güncel gelişmelerin ve ihtiyaçların belirlenebilmesi amacıyla sektörel paydaşlarla toplantılar düzenlenecektir.
Tedbir 620.2. Elektronik ticaret hacminin düşük olduğu illere yönelik eğitim, tanıtım ve farkındalık faaliyetleri yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Belirlenen illerde e-ticarete ilişkin bilgilendirme ve farkındalık toplantıları gerçekleştirilecektir.
Tedbir 620.3. e-İhracatın artırılması amacıyla Türkiye e-İhracat Platformu ve e-İhracat Konsorsiyumları hayata geçirilecek, şirketlerin, pazaryerlerinin ve perakende e-ticaret sitelerinin yurt dışı pazarlarda ve pazaryerlerinde satış yapabilmeleri desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Türkiye e-İhracat Platformunun kurulmasına yönelik sistem altyapısı kurulacaktır. 2. Şirketlerin, pazaryerlerinin ve perakende e-ticaret sitelerinin yurt dışı pazarlarda ve pazaryerlerinde satış yapabilmeleri desteklenecektir.

Tedbir 620.4. e-İhracatın artırılması amacıyla yakın coğrafyada hedef bölgeler ve sektörler belirlenerek ürün bazlı üretim ve ticareti ortaya koyan saha araştırmaları ve ihtiyaç analizleri gerçekleştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Yapay zekâ destekli bilgilendirme platformu hayata geçirilecektir.
Tedbir 620.7. Elektronik Ticaret Bilgi Sistemi, işletmelerin ve tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayacak ve yurt dışı pazarları da içerecek şekilde ürün bazlı ayrıntılı verilerle geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. ETBİS'in kullanıcı dostu olmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Yurt dışı pazar örnekleri incelenerek ihracat potansiyeli yüksek ürünlerin tespitine yönelik rapor hazırlanacaktır.
Tedbir 620.8. Elektronik ticarete haksız ticari uygulamalara yönelik denetim ve inceleme faaliyetleri yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Haksız ticari uygulamalara yönelik yaygın ve yoğun denetim faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 620.9. Sınır ötesi e-ticarete ürünlerin iade alınması sürecinin kolaylaştırılmasına ilişkin mevzuat düzenlemeleri yapılacak ve uygulama iyileştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Belge beyanname ilişkilendirme süreçleri kolaylaştırılarak gümrük işlemleri hızlandırılacaktır.
Tedbir 620.10. e-Ticarete piyasa gözetim ve denetimini etkinleştirmek üzere sistem kurulacak ve ihtiyaç duyulan mevzuat düzenleme çalışmaları yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Uzaktan iletişim araçları yoluyla piyasaya arz edilen ürünlerin piyasa gözetim ve denetimine dair ikincil mevzuat hazırlanacaktır. 2. e-Ticarete Ürün Güvenliği Projesi hayata geçirilecektir.
Tedbir 620.11. e-İhracat gümrük işlemlerinde sadeleştirilmeye gidilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Basitleştirilmiş gümrük beyannamelerinin doğrudan mikro ihracatçılar tarafından verilebilmesine yönelik düzenlemeler yapılacaktır.
Tüketicinin korunmasıyla ilgili mevzuat gözden geçirilecek, hassas tüketici gruplarına özel önlemler getirilecek ve uygulamalar iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.621)		
Tedbir 621.1. Tüketicinin korunmasına ilişkin mevzuat güncel gelişmelere uygun olarak gözden geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Tüketici hukukunun dinamik yapısı göz önünde bulundurularak ihtiyaç duyulan yasal düzenlemelerin tespitine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 621.2. Başta yeşil dönüşüm, ürünlerin çevresel etkileri, sürdürülebilir üretim ve tüketim olmak üzere üretici ve tüketicileri bilinçlendirici tanıtım ve farkındalık faaliyetleri yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Tüketicilerin bilinçlendirilmesine ve farkındalık oluşturulmasına yönelik eylem planı hazırlanacaktır.

Tedbir 621.3. Piyasa gözetim ve denetim faaliyetlerinin etkinliğinin artırılması amacıyla mevcut kurumsal yapı ve mevzuat gözden geçirilecek, ilgili kurumların koordinasyon içinde çalışması sağlanacak ve kapasiteleri artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Piyasa Gözetim ve Denetim Eylem Planı hazırlanacaktır.
Tedbir 621.4. "Dijital Tüketicinin Korunması" yaklaşımıyla dijital mecralarda yer alan reklamlar başta olmak üzere tüketiciyi aldatıcı, yanıltıcı uygulamalara karşı çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Projesinin çıktıları doğrultusunda, sektöre rehberlik edecek toplantılar ile dijital tüketicilere yönelik farkındalık çalışmaları yapılacaktır. 2. Yeni nesil dijital reklam ve ticari uygulamalar göz önünde bulundurularak gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.
Tedbir 621.5. Tüketici hakem heyetlerinin 81 il merkezinde olacak şekilde yeniden yapılandırılması sağlanacak, kurumsal ve beşeri kapasiteleri geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Tüketici hakem heyetleri 81 il merkezinde olacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır. 2. Tüketici hakem heyetlerinde kurumsal kapasite artırıcı çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 621.6. Tüketici uyuşmazlıklarının elektronik ortamda çözülebilmesi amacıyla Tüketici Şikâyet Platformu oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Tüketici Şikâyet Platformunun sistem altyapısı kurulacaktır.
Tedbir 621.7. Tüketicinin korunması konusunda ülke uygulamaları incelenerek mevcut kurumsal yapının güçlendirilmesine yönelik ihtiyaç analizi çalışması yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Örnek ülke uygulamaları ile mevcut tüketici mevzuatı incelenerek raporlanacaktır.
Tedbir 621.9. Tüketici Bilgi Sisteminde yenilik ve iyileştirme çalışmaları yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. TÜBİS, faaliyetlerinin daha hızlı, kolay ve etkin yürütülmesi sağlanacaktır.
Tedbir 621.10. Çocuklar ve yaşlılar öncelikli olmak üzere hassas tüketici gruplarına özel önlemler alınacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Hassas tüketici gruplarına yönelik bir çalışma grubu oluşturularak yol haritası belirlenecek ve uygulamaya konulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	2022	2023(1)	2024(2)
Lisanslı Depo Sayısı	167	185	190
İnternet Üzerinden Alışveriş Yapanların Oranı (Yüzde) (3)	46,2	49,5	52,6
Tüketici Ürünlerindeki Güvensizlik Oranı (Yüzde)	1,7	1,7	1,6
e-İhracatın İhracattaki Payı (Yüzde)	0,86	2,05	3,3

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) İnternet kullanan bireylerin kişisel kullanım amacıyla internet üzerinden mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranıdır.

2.2.3.10. Gümrük Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Gümrük hizmetleri sektöründe ihracatın artırılması, toplum ve çevrenin korunması, kaçakçılıkla etkin mücadele edilmesi hedefleri çerçevesinde uluslararası standartlara uyumlu gümrük politikaları uygulanmaya devam edilmiştir. Şeffaflığın artırılması, bürokrasi ve maliyetlerin azaltılması konusunda çalışmalar yürütülmüş ve sektörün ihtiyaçlarına uygun çözümler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Güvenilir firmalara gümrük işlemlerinde kolaylık sağlayan ve 2013 yılında uygulamaya konulan Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü (YYS) kapsamında yetki verilen firma sayısı 1 Eylül 2023 tarihi itibarıyla 690'a ulaşmıştır. YYS kapsamında ek yetki veya izinlere sahip firma sayısı ihracatta yerinde gümrüklemede 56, ithalatta yerinde gümrüklemede ise 17 olmuştur. Gümrük müşaviri sayısı 3.580, gümrük müşavir yardımcısı sayısı 10.603 ve yetkilendirilmiş gümrük müşaviri sayısı 362'ye yükselmiştir.

2022 yılında kaçakçılıkla mücadele kapsamında toplam 4.951 olayda 11.960 milyon TL ve Ağustos 2023 sonu itibarıyla 3.794 olayda 6.559 milyon TL değerinde muhtelif eşya yakalaması gerçekleştirilmiştir.

Fikri ve sınai mülkiyet haklarının gümrüklerde korunması için başvuru sayısı 2022 yılında 2.637 olurken, Ekim 2023'e kadar olan sürede ise 2.100 olarak gerçekleşmiştir.

2022 yılında kara kapılarında 9.516.849 araç giriş-çıkışı kaydedilirken, Kara Kapıları Takip Programı Ekim 2023 verilerine göre kara kapılarında toplam 7.539.498 araç giriş-çıkışı gerçekleşmiştir. 2022 yılı kara gümrük kapılarında giriş çıkış yapan yolcu sayısı 28.712.060 kişiyken, Ocak-Eylül 2023 döneminde 24.345.164 kişi olmuştur. 2023 yılı verilerine göre en çok yolcunun geçiş yaptığı sınır kapısı 6.252.664 kişiyle Kapıkule Sınır Kapısı olmuştur.

Gümrük idarelerinde sürdürülen modernizasyon ve yapım işlerinin tamamlanarak yeni gümrük tesislerinin hizmete açılması önem arz etmektedir. Mevcut durumda ülkemizde 19 Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlüğü faaliyet göstermekte ve bunlara bağlı 170 gümrük müdürlüğü bulunmaktadır. Günümüzün değişen şartlarına uyum sağlanması amacıyla gerekli görülen müdürlüklerde modernizasyon çalışmaları sürdürülmektedir. Bunun yanı sıra yapımı devam eden gümrük müdürlükleriyle güvenli ticaret, işlem sürelerinin kısaltılması, kaçakçılığın önlenmesi gibi konularda iyileşme sağlanması ve gümrük sürecinin etkinliğe kavuşturulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, geçici tesislerde hizmet veren Ceylanpınar Gümrük Kapısı ile Suriye'nin Afrin bölgesinde bulunan Zeytin Dalı Sınır Kapısının modernizasyonu çalışmaları sürdürülmektedir. Diğer yandan, 6 Şubat 2023 tarihinde

meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında deprem tehlikesi bulunan illerdeki yapım projelerine ağırlık verilmesi kararlaştırılmıştır.

Ülkemizin sanayi üretiminde katma değerin artırılması ve dışa bağımlılığın azaltılması kapsamında çalışmaları yürütülerek yasadışı ticaretin önlenmesi amacıyla yararlanılan ve "fiziki müdahalesiz kontrol teknolojileri" olarak adlandırılan Yerli ve Milli Tarama Sistemi Projesi (MİLTAR) testlerden geçirilmiş ve nihai kurulum sahasında faaliyete alınmıştır. Sistemlerin yerli olarak tedarikine devam edilmekte olup ürün çeşitliliğine giderek MİLTAR kapsamında üretilen yarı sabit sistemlerin yanı sıra mobil ve geri yansıma teknoloji (backscatter) sistemlerin de yerli olarak geliştirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir.

Gümrük Tespit Teknolojileri Temin Projesi kapsamında Ticaret Bakanlığı envanterine ilk kez dâhil edilmesi planlanan Binek Araç X-Ray Tarama Sistemiyle eşya, taşıt ve yolcu hareketleri kontrol edilerek güvenli ticaret ortamı oluşturulması, kaçakçılığın önlenmesi suretiyle ülke ekonomisine, toplum sağlığı ile çevrenin korunmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir. İlk etapta Habur ve Kapıkule Gümrük Sahalarına alımı öngörülen sistemin kaçakçılıkla mücadelede kontrolünü hızlandıracağı için etkili olacağı düşünülmektedir.

Gümrük Muhafaza Devriye Botlarının Temini Projesiyle Türk karasularında ve iç sularda gümrük muhafaza hizmetlerine ilişkin rutin görevleri yerine getirerek devriye görevini sürdürmek ve kaçakçılıkla mücadele kapsamında gemilere müdahalede bulunmak amacıyla envantere yeni devriye botlarının alınması planlanmaktadır. Karasularımızdaki kaçakçılık risklerinin bertaraf edilmesiyle caydırıcılık ve etkin denetimin sağlanması amacıyla botların limanlarımıza tahsisleri öngörülmektedir.

2022 yılında proje süreci başlatılan ve havayolu süreçlerinde işlemleri yavaşlatan fiziki belgelerin kullanımı ile mükerrer işlemlerin ortadan kaldırılmasını hedefleyen Havayolu İşlemlerinin Dijitalleştirilmesi Projesinin tamamlanması planlanmaktadır.

Serbest bölgelerde gerçekleştirilen faaliyetlerin elektronik ortama aktarılması, kolay ve hızlı bir şekilde raporlama yapılabilmesi, veri tabanı oluşturulması, takip edilebilmesi ve ilgili tüm kurum ve kuruluşlar arasındaki bilgi paylaşımının internet tabanlı bir program üzerinden gerçekleştirilmesine devam edilmesi kapsamında Serbest Bölgeler Bilgisayar Uygulama Projesinin güncellenmesi çalışmaları tamamlanacaktır.

2023 yılında başlatılan İstihbarat Bilgi Sistemlerinin Geliştirilmesi Projesiyle farklı veri tabanlarında yer alan verilerin ortak bir veri tabanında birleştirilmesi, ilişkilendirilmesi ve analiziyle risk kriteri içeren verilerin karşılaştırma işinin sıfır hataya yakın yapılabilmesi hedeflenmektedir.

Dış Ticarete Risk Esaslı Kontrol Sisteminin (TAREKS) yazılım güncelleme çalışmaları sürdürülmekte olup tüketicinin ve üreticinin korunması amacıyla ihracatta ve ithalatta ticari kalite denetimleriyle ithalatta ürün güvenliği denetimlerinin risk esaslı yürütülmesi sağlanmaktadır. Diğer yandan, geleneksel piyasalardan farklı dinamiklere sahip yeni bir ticaret biçimi olan elektronik ticaretin tüketicilere sunduğu imkânların yanında ürün güvenliği açısından tüketiciler için çeşitli risk unsurları içerdiği bilinmekte olup bu risk unsurlarının önüne geçilmesi için önlem alınmasının önemi giderek artmaktadır. Bu kapsamda satışı e-ticaret yoluyla yapılan ürünlerin güvenilirliğinin sağlanmasını teminen piyasa gözetimi ve denetiminin yapılması aşamasında e-Ticarete Ürün Güvenliği Projesi hayata geçirilmiştir.

Gümrükte Kullanılan Belgelerin Dijitale Dönüşümü Projesiyle ihracat ve antrepo işlemlerinde hayata geçirilen Kağıtsız Gümrük Uygulamasının kapsamının genişletilerek ithalat işlemlerinde de hayata geçirilmesi hedeflenmektedir. Diğer taraftan, Gümrük Müşavirleri Bilgi Sisteminin Revizesi Projesi kapsamında hâlihazırda kullanılmakta olan Gümrük Müşavirleri Bilgi Sisteminin daha işlevsel hale getirilmesi, başvuruların ve güncelleme taleplerinin elektronik ortamda yapılabilmesi, ilgililerin mevzuattan doğan bazı yükümlülüklerinin elektronik ortamda yerine getirilmesinin sağlanması, güvenli bir şekilde elektronik ortamda sicil kayıtlarının tutulması, takibi ve güncellemelerin yapılmasına olanak sağlanması amaçlanmaktadır.

b) Amaç

Uluslararası standartlar ve yükümlülüklerimiz doğrultusunda şeffaflığı ve öngörülebilirliği esas alarak ticareti kolaylaştırmak ve kaçakçılıkla etkin mücadele etmek temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizin ulusal hak ve menfaatleri gözetilerek, gümrük alanında ikili, bölgesel ve çok taraflı ticari ve ekonomik ilişkileri ve iş birlikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.623)		
Tedbir 623.1. Ülkemizde ve dünya ticaretinde yaşanan ekonomik gelişmeler göz önünde bulundurularak Gümrük Birliği'nin güncellenmesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Gümrük Birliği'nin güncellenmesi sürecinin başlatılmasını teminen AB ve üye ülkeler nezdinde üst düzey girişimler ve teknik çalışmalar sürdürülecektir.
Farklı kurumlarca yapılan kontrol, izin ve onay süreçleri basitleştirilecek ve bu süreçlerde aranan belgeler azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.624)		
Tedbir 624.2. Dış ticaret işlemlerinde blokzincir ve otomatik karakter tanıma (OCR) gibi yenilikçi teknolojiler kullanılarak kağıtsız ortamda gümrük uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. BİLGE sisteminde blokzincir (İhracat Zinciri) kullanımına ilişkin çalışmalar yürütülecektir. 2. İthalatta kağıtsız gümrük uygulamalarına geçiş için gerekli teknik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 624.4. Dış ticaret işlemlerinde sorumlu olan kurumların veri paylaşımı yapması sağlanarak mükerrer veri girişleri önlenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Havayolu İşlemlerinin Dijitalleştirilmesi Projesinin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Demiryolu Gümrük İşlemlerinde Tek Pencere Projesinin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 624.5. Gümrük kapılarında yaşanan bekleme nedeniyle artan maliyetlerin düşürülmesi için bekleme sebepleri mevzuat ve altyapı unsurları iyileştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Ceylanpınar ve Gürbulak Gümrük Kapısında yürütülen inşaat çalışmaları tamamlanacaktır.

Gümrük hizmetleri yeşil ve dijital dönüşümle uygun bir yapıya kavuşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.626)		
Tedbir 626.1. Geleneksel dış ticaret modelleriyle kurgulanan dış ticaret ve gümrük mevzuatı ikiz dönüşüme uyum doğrultusunda e-ihracatın gereklilikleri de dikkate alınarak revize edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Eşyanın satışının hemen ardından düzenlenen e-irsaliye veya e-faturadan basitleştirilmiş gümrük beyannamesi verilebilmesi için çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 626.2. İhracatçıların e-ihracat adımlarını öğrenebileceği yapay zekâ destekli eğitim platformları ile ihracatçıların küresel alıcılara ulaşılabilir kılacak ve dijital altyapılarını destekleyecek yeni nesil milli bir firmadan firmaya iş platformu hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Türkiye e-İhracat Platformu kurulacaktır. 2. e-İhracatın artırılması amacıyla ihracatçılarımızın e-ihracat adımlarını öğrenebileceği, hedef ülke ve sektörler belirlenerek, ürün bazlı üretim ve ticareti ortaya koyan yapay zekâ destekli bilgilendirme platformu hayata geçirilecektir.
Mevzuat açık ve kolay anlaşılır hale getirilecek, mevzuat hazırlıklarında katılımçılık artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.627)		
Tedbir 627.2. Yeni çıkarılacak mevzuatta görev, yetki, hak ve yükümlülükler açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Yetki, hak ve yükümlülüklerin açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edildiği mevzuat çalışmaları yürütülecektir.
Gümrük işlemlerinde etkinlik ve verimliliğin artırılması amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinden azami ölçüde yararlanılacak ve altyapı ihtiyacı karşılanacaktır. (Kalkınma Planı p.628)		
Tedbir 628.1. Gümrük idarelerinin bilgi işlem altyapısı ihtiyaçlar çerçevesinde paydaşların görüşleri alınarak iyileştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Yeni BİLGE Projesi hayata geçirilecektir. Gerçekleştirilen hizmet alımı ve projeye ilişkin belgeler uyarınca, gerekli dönüşüm ve yenileme çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 628.2. İhracat işlemlerinde blokzincir teknolojisinin kullanılmasına ilişkin yürütülen çalışmaların Bilgisayarlı Gümrük Etkinlikleri (BİLGE) Sistemini de kapsayacak şekilde geliştirilmesi sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. İhracat işlemleriyle ilgili tüm gümrük ve lojistik süreçlerinin blokzincir altyapısı kullanılarak süreçteki tüm paydaşlarca elektronik ortamda tek bir ekrandan yürütülebilmesi ve izlenebilmesine sağlayacak İhracat Zinciri Projesi hayata geçirilecektir.
Tedbir 628.3. Eşya, taşıt ve yolcu kontrollerinde ileri teknolojiye sahip sistemler ve uygulamalar yaygınlaştırılarak yazılımlar geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	1. Eşya ve taşıt kontrollerinde Veri Madenciliği (Makine Öğrenmesi/Yapay Zekâ) Sisteminin iyileştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir. 2. Karayoluyla ülkemize giriş-çıkış yapan yolculara yönelik risk analizine dayalı kontrollerin yapılabilmesi amacıyla yürütülen çalışmalar tamamlanacaktır.

		3. Milli Tarama Sistemleri Geliştirilmesi Projesi (MİLTAR II-III) kapsamında fiziki müdahalesiz kontrol teknolojilerinin gümrük kapılarında çeşitlendirilmesine ve yaygınlaştırılmasına devam edilecektir.
Tedbir 628.4. Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü sahibi firmalara ilave kolaylıklar sağlanarak ihracatta yerinde gümrükleme izninin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Yetkilendirilmiş yükümlü sertifikasına bağlı haklardan olan izinli alıcı uygulamasına ilişkin süreç izlenecek, söz konusu yetki kapsamında taşınabilecek eşyanın kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Uygulamada yeknesaklığı sağlamak amacıyla iş süreçlerinde yetki ve sorumluluklar daha belirgin hale getirilecek, insan kaynakları kapasitesi nitelik ve nicelik olarak yükseltilecek, profesyonelleşme artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p.629)		
Tedbir 629.2. Gümrük hizmetlerinde görevli kurumların taşra personeline yönelik hizmet içi eğitim faaliyetleri düzenlenecek ve destekleyici rehberler yayımlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Taşra personeline yönelik çevrimiçi ve yüz yüze eğitimler program dâhilinde devam edecektir.
Uluslararası yükümlülüklerimizle uyumlu şekilde e-ihracatın artırılmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.630)		
Tedbir 630.1. e-İhracat süreci başta olmak üzere basitleştirilmiş gümrük beyanı süreci QR kodu uygulamalarıyla ele alınacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Basitleştirilmiş gümrük beyanı sürecinde karekod uygulaması ile ilgili çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 630.2. e-İhracata ilişkin lojistik ağın etkin ve verimli bir şekilde kurulması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Yurtdışı Lojistik Dağıtım Ağları (YLDA) desteklenecektir. 2. YLDA desteği kapsamında daha fazla ihracatçının e-ihracat ağına dâhil olması ve uçtan uca teslimatların daha kısa sürede ve daha az maliyetle gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 630.3. e-Ticarette kargo süreçlerini kolaylaştırarak, e-ihracatı hızlandırmak ve yurt dışındaki gümrükleme sürecini kolaylaştırmak için gerekli düzenlemeler hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. e-İhracat işlemlerinde eşyanın satışının hemen ardından düzenlenen e-irsaliye veya e-faturada yer alan verilerden basitleştirilmiş gümrük beyannamesi verilebilmesi için çalışmalar tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Toplam YYS Sahibi Firma Sayısı	Adet	600	690	730
İhracatta Yükün Deniz Limanlarında Gümrük Gözetiminde Ortalama Bekleme Süresi	Gün	2,0	2,1	2,05
İhracatta Yükün Kara Kapılarında Gümrük Gözetiminde Ortalama Bekleme Süresi	Saat	4,0	3,6	3,5
İlk 4 Saatte Gümrüklemesi Tamamlanan İhracat Beyannamesi Oranı	Yüzde	88,0	90,0	90,5

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

2.2.3.11. İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Şubat ayında yaşanan depremler sonrasında bölgede başlayan yeniden imar çalışmaları inşaat sektörüne olan talebi artırmış, özellikle deprem riski yüksek illerde güçlendirme ve kentsel dönüşüm projeleri önem kazanmıştır.

Ocak ayında bir önceki aya göre sırasıyla 0,8 puan ve 5,6 puanlık bir artışla yıla başlayan mevcut işler ve yeni siparişler, yaşanan deprem felaketi sonrasında Şubat ayında sırasıyla 1,8 ve 1,6 puan azalmakla birlikte, yeniden imar faaliyetlerinin hızlanmasına ve kentsel dönüşüm projelerine bağlı olarak inşaat sektörü canlı bir görünüm arz etmektedir.

OECD tarafından çelik piyasasına yönelik yayımlanan rapora göre çelik ve inşaat demiri fiyatları, 2022 Aralık ayı itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre sırasıyla yüzde 54 ve yüzde 12 daha düşük gerçekleşmiştir. Sert düşüşüne rağmen inşaat demiri fiyatları, Ocak 2008'den Aralık 2022'ye kadar süregelen dönemin ortalaması olan yüzde 19 seviyesinin üzerinde seyretmiştir. Demir cevheri fiyatı, aynı döneme ait ortalamanın yalnızca yüzde 5 üzerindeyken hurda fiyatı yüzde 4 artmıştır.

11 Ekim 2023 tarihli TÜİK verilerine göre inşaat maliyet endeksi, Ağustos 2023'te bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 66,5 artarken, malzeme endeksi yüzde 52,2, işçilik endeksi yüzde 113,3 artmıştır. Bina dışı yapıların (kamu alt yapı projeleri) inşaat maliyet endeksinde de bir önceki yılın aynı ayına kıyasla yüzde 69,6 artış meydana gelmiştir.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca Yapı Yaklaşık Birim Maliyetleri Hakkında Tebliğ, 11 Şubat 2023 ve 12 Ağustos 2023 tarihlerinde yayımlanmıştır. İkinci tebliğde güncellenen yaklaşık birim maliyetlerin ilk tebliğde yer alan maliyetlere kıyasla artışının ortalaması yaklaşık yüzde 34,1 olmuştur.

TABLO II: 36- İnşaat Sektöründeki Gelişmeler

(Yüzde)

	2020	2021	2022	2023
İnşaat Sektörü GSYH Payı (Cari Fiyatlarla)	5,2	5,1	4,9	6,2 (1)
İnşaat Sektörü Büyüme Hızı (2009 Sabit Fiyatlarıyla)	-5,5	-0,6	-7,1	6,2 (2)

Kaynak: TÜİK
(1) Nisan-Haziran Dönemi
(2) Bir önceki yılın Nisan-Haziran dönemine göre

2020, 2021 ve 2022 yıllarında negatif büyüme hızıyla seyreden sektörde, 2023 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 6,2'lik büyümeyle daralma eğilimi sona ermiştir. Sektörün GSYH içindeki payı ise 2023 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 6,2 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 37- İnşaat Sektörü İstihdamı

	2020	2021	2022	2022(1)	2023(1)
İstihdam (Bin Kişi)	1 531	1 760	1 842	1 805	1 959
İstihdam Payı (Yüzde)	5,7	6,1	6	6	6,3

Kaynak: TÜİK

(1) Ocak-Haziran dönemi ortalama değerleri esas alınmıştır.

Türkiye'nin önemli istihdam kaynaklarından biri olan inşaat sektörünün hem istihdamında hem de istihdam payında Ocak-Haziran 2023 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre artış meydana gelmiştir.

2023 yılı ikinci çeyreğinde bir önceki yılın aynı çeyreğiyle kıyaslandığında yapı kullanma izin belgesi verilen yapıların bina sayısı yüzde 22,1, daire sayısı yüzde 28,5 ve toplam metrekare büyüklüğü yüzde 28,6 azalmıştır. İki ve daha fazla daireli ikamet amaçlı binalar ile toptan ve perakende ticaret binaları için yapı kullanma izni verilen toplam metrekare büyüklüğü, Ocak-Haziran 2023 döneminde önceki yılın aynı dönemine göre sırasıyla yaklaşık yüzde 32,4 ve yüzde 60,5 azalmıştır.

TABLO II: 38- Metrekare Büyüklüğüne Göre Yapı Kullanma İzin Belgesi Alan Binaların Dağılımı

	2020	2021	2022	2022(1)	2023(1)
Bir Daireli İkamet Amaçlı Binalar	3 369	4 999	6 791	2 804	2 855
İki ve Daha Fazla Daireli İkamet Amaçlı Binalar	94 252	94 208	95 265	45 428	34 301
Toptan ve Perakende Ticaret Binaları	6 019	6 009	3 721	2 059	1 283
Kamu Eğlence, Hastane, Eğitim veya Bakım Binaları	6 675	5 123	5 465	1 938	1 216
Sanayi Binaları ve Depolar	4 670	6 603	5 904	2 416	2 947

Kaynak: TÜİK

(1) Ocak-Haziran dönemi değerleri esas alınmıştır.

Ticaret Bakanlığı verilerine göre yurt dışı müteahhitlik firmaları 1972 yılından Eylül 2023 sonuna kadar 135 ülkede 486 milyar dolar değerinde 11.837 proje üstlenmiştir.

TABLO II: 39- Yurt Dışı Müteahhitlik Firmalarının En Çok Proje Yaptığı Ülkeler

Ülke	2022		Ülke	1972-2023 Eylül	
	(Milyon Dolar) (1)	(Yüzde Pay)		(Milyon Dolar) (1)	(Yüzde Pay)
Rusya	2 341	12,2	Rusya	97 973	20,2
Azerbaycan	1 713	9,0	Türkmenistan	50 950	10,5
Irak	1 580	8,3	Irak	33 297	6,9
Romanya	1 495	7,8	Libya	30 247	6,2
Özbekistan	1 481	7,7	Kazakistan	27 905	5,7

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Projelerin Toplam Bedeli

Firmaların en çok projeyi gerçekleştirdiği ülkeler arasında Bağımsız Devletler Topluluğu, Orta Doğu ve Afrika ülkeleri yer almaktadır. Türk müteahhitler için en önemli yurt dışı pazarı, ilk sırada yer alan Rusya olmaya devam etmiştir. 2022 yılında Rusya-Ukrayna çatışmasının yarattığı olumsuz etkilere ve sektörün en büyük pazarı olan Rusya'nın savaşan devletlerden biri olmasına rağmen 2022 yılında yaklaşık 19,1 milyar dolar değerinde 494 proje gerçekleştirilmiştir.

TABLO II: 40- Yurt Dışı Müteahhitlik Firmaları Tarafından Üstlenilen Projelerin Sektörel Dağılımı

Sektörler	2022		Sektörler	1972-2023 Eylül	
	(Milyon Dolar) (1)	(Yüzde Pay)		(Milyon Dolar) (1)	(Yüzde Pay)
Konut	4 362	22,8	Konut	67 296	13,8
Karayolu/Tünel/Köprü	4 294	22,5	Karayolu/Tünel/Köprü	66 077	13,6
Demiryolu	1 678	8,8	Enerji Santrali	41 068	8,5
Fabrika	1 206	6,3	Ticaret Merkezi	34 922	7,2
Petrokimya Tesisi	1 149	6,0	Havalimanı	32 618	6,7

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Projelerin Toplam Bedeli

Projelerin niceliğindeki artışın yanı sıra niteliğinde de gelişim gözlenmektedir. Yurt dışı müteahhitlik firmalarının üstlendiği projelerin dağılımına bakıldığında 1972'den 2023 Eylül ayı sonuna kadar ilk sırayı konut projelerinin aldığı görülmektedir. 2022 yılı sektörel dağılımında konut projelerinin payı yüzde 22,8 olmakla birlikte sıralamayı karayolu/tünel/köprü, demiryolu ve petrokimya tesisi projelerinin takip etmesi, firmaların katma değeri yüksek altyapı projelerinde daha fazla yer aldığını göstermektedir.

b) Amaç

Net sıfır karbon hedefi doğrultusunda yenilenebilir kaynakları kullanan, sürdürülebilir ve güvenli yapıyı çevre oluşturmak; güçlü ve entegre tedarik zincirlerine sahip, düşük karbonlu yapı malzemelerini rekabetçi maliyetlerle üretebilen, teknolojik kabiliyeti yüksek bir inşaat sektörü oluşturmak ve ülkemizi yurt dışında küresel bir marka haline getirmek temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İnşaat sektörünün yeşil dönüşümü sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.633)		
Tedbir 633.2. Gömülü karbon miktarı ve karbon ayak izi azaltılmış, sürdürülebilir inşaat malzemesi üretimi ve kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Enerji kaybını en aza indirerek sürdürülebilirliğe en üst düzeyde katkı sağlayacak şekilde, yapı malzeme standartları, başta yalıtım ürünleri olmak üzere tüm inşaat malzemelerine yönelik olarak güncellenecektir. 2. Stratejik hedef ve önceliklerimiz doğrultusunda ileri ve sürdürülebilir yapım teknolojileri konusunda araştırma yapılacaktır. 3. İnşaat ruhsat ve yapı kullanım izinleri uyumlaştırılmış yapı malzemeleri standartları ve sürdürülebilirlikle ilgili performans kriterleri çerçevesinde verilecektir. 4. Mevcut yapı stokunun yalıtımına yönelik malzemelerin üst seviyede enerji verimliliği performansı göz önünde bulundurularak kullanımını teminen bir düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 633.4. Geri dönüştürülebilir yapı malzemesi ve çevreye duyarlı inşaat teknolojilerinin kullanılmasını özendirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla düzenlemeler yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Kullanılmış, yeniden üretilmiş ve ihtiyaç fazlası ürünler için değiştirilmiş performans beyanı ile ilgili hükümler uyumlaştırılacak olan yapı malzemeleri yönetmeliğinde yer alacaktır.
Tedbir 633.7. Yapı sahiplerinin enerji verimliliğini içerecek şekilde bina performansını takip edebilmelerine olanak sağlayan akıllı bina tasarımları yaygınlaştırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Akıllı bina tasarımlarına yönelik çalışmalara, binalarda enerji verimliliği, iç hava kalitesi gibi teknik konuları da içerecek şekilde destek verilecektir.
Tedbir 633.9. Neredeyse Sıfır Enerjili Bina (nSEB) kıstasları iyileştirilecek ve geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), TSE	1. 2053 net sıfır emisyon binalar hedefine ulaşılabilmesi için asgari enerji performansı sınıfında ve asgari yenilenebilir enerji kullanım oranında kademeli geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 633.10. nSEB uygulamaları hakkında toplumsal farkındalık oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Neredeyse Sıfır Enerjili Bina (nSEB) hakkında ilgili idarelere, uygulayıcılara ve sektöre yönelik eğitim, seminer gibi faaliyetler düzenlenecektir.

Tedbir 633.11. Yeşil binalar ile yeşil yerleşmelerin sertifikalandırılmasına yönelik Ulusal Yeşil Sertifika Sistemi yaygınlaştırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Yeşil bina ve yerleşmeler hakkında, Ulusal Yeşil Sertifika Sistemi (Yes-TR) hakkında ilgili idarelere, uygulayıcılara ve sektöre yönelik eğitim, seminer gibi faaliyetler düzenlenecektir.
Tedbir 633.12. Ulusal Yeşil Bina Sertifika Sistemi (Yes-TR) uluslararası kullanıma uygun hale getirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Yes-TR'nin de diğer ülkelerde kullanımına imkân verebilecek sistem, yazılım ve altyapı oluşturulacaktır.
Ülkemizde iklim duyarlı, enerji verimli, sürdürülebilir, ahşap binaların kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.634)		
Tedbir 634.1. Ahşap binaların tasarım esaslarına yönelik mevzuat çalışması yapılacak, uygulama kılavuzu hazırlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), TSE	1. Ahşap binaların tasarım, hesap ve yapım esaslarına ilişkin mevzuat hazırlanacaktır. 2. Uygulama kılavuzu hazırlanacaktır.
Sürdürülebilir yapıyı çevreyi esas alan ürünler ve yapım teknikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.635)		
Tedbir 635.1. Yaşam döngüsü analizleri ve sürdürülebilirlik konularında dijital dönüşüme uygun yazılım sektörünün gelişimine destek olunacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Belge ve bilgilerin dijital ortamdaki teminine yönelik sistem kurulacak ve tek bir veri tabanında saklanması sağlanacaktır. 2. Sistem entegrasyonu ile veri kirliliği önlenerek başvuruların hızlı ve kolay yapılması sağlanacaktır.
Tedbir 635.2. Yaşam döngüsü analizlerine dayalı sürdürülebilir bina tasarım yöntemlerinin kullanılabilmesine ilişkin kapasite oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Firma, kurum ve tesis kayıtlarının diğer kurumların verileriyle eşleştirilmesi sağlanacaktır. 2. Onaya tabi olmayan kolay firma/tesis kayıt imkânı sağlanacaktır.
İnşaat ekosisteminde dijitalleşme artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.637)		
Tedbir 637.1. Başta kamu alımları olmak üzere yapı bilgi modellemesi, yaşam döngüsü analizi gibi dijital tasarım ilkeleri kademeli şekilde zorunlu hale getirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Yapı Bilgi Modellemesi (YBM) entegrasyonu için strateji belgesi ve mevzuat hazırlanacaktır. 2. YBM portal alt yapısının hazırlanması ve geliştirilmesi sağlanacaktır. 3. YBM portalı ile tüm paydaşların iletişim, eğitim, geliştirilmiş uygulamalar ve ağ alt yapısının oluşturulması sağlanacak, kamu ve özel sektörün YBM kapasitesini geliştirici faaliyetlerin yapılması desteklenecektir.
Yapı denetim sistemi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.638)		
Tedbir 638.1. Yapı denetim mevzuatı sektördeki tüm paydaşların görüşü alınarak güncellenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Sektör temsilcileriyle çalıştay yapılacak ve ihtiyaç duyulan mevzuat hazırlanacaktır.

Tedbir 638.2. Yapı denetimi sürecinde gerekli teknik bilgi ve donanıma sahip mühendislik hizmeti verilebilmesi için saha tecrübesini ve sürekli meslek içi eğitimi dikkate alan yetkin/uzman bir mühendislik sisteminin oluşturulması sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Yapı denetimi sürecinde gerekli teknik bilgi ve donanıma sahip mühendislik hizmeti verilebilmesi için saha tecrübesini ve meslek içi eğitimi dikkate alan bir sistemin oluşturulması sağlanacaktır.
Tedbir 638.3. Binaların performans seviyelerine göre periyodik olarak muayene ve denetiminin yapılmasına ilişkin mevzuatın geliştirilmesi ve belirlenen alanlardaki binaların yapısal muayene sonucunda performans seviyesinin basitleştirilmiş yöntemlerle belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Binaların periyodik muayene ve denetiminin yapılmasına ilişkin mevzuat geliştirilecek ve proje çalışmaları yürütülecektir.
İnşaat sektöründe tecrübe ve eğitime dayalı yetkinlik belgelendirilecek ve teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.639)		
Tedbir 639.2. İnşaat sektörü çalışanlarının dijitalleşme, döngüsel ekonomi ve enerji verimliliği gibi yeni alanlardaki bilgi ve becerileri hayat boyu öğrenme yaklaşımıyla geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Sektör çalışanlarının dijitalleşme, döngüsel ekonomi ve enerji verimliliği gibi yeni alanlardaki bilgi ve becerilerini artırıcı farkındalık çalışmaları yapılacaktır.
İş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin kalitesi teknolojik gelişmeler ve güncel eğilimlerle uyumlu olacak şekilde artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.640)		
Tedbir 640.1. İş sağlığı ve güvenliği profesyonellerine yönelik eğitim müfredatı sektör, faaliyetler ve iş ekipmanı ile yaşanan iş kazaları göz önüne alınarak iyileştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, STK'lar	1. İş sağlığı ve güvenliği profesyonellerine yönelik temel eğitim müfredatında inşaat sektörüne yönelik ders içerikleri güncellenecektir.
Tedbir 640.2. Yüksekte güvenli çalışma bilincinin artırılmasına ve iş kazalarını önleyici nitelikte iş ekipmanına yönelik bilgilendirme faaliyetleri, teknik rehberlik ve destekler yaygınlaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, STK'lar	1. Sektörde yaygın kullanılan iş ekipmanları öncelikli olmak üzere teknik rehberler hazırlanacak ve tarafların erişimine sunulacaktır. 2. Sektöre hizmet veren İSG profesyonellerine yönelik bilgilendirme toplantıları düzenlenecektir. 3. İnşaatte yüksekte güvenli çalışma yöntemleri konusunda sektör tarafları bilgilendirilecektir.
Kamu ihale mevzuatı ve uygulamaları uluslararası norm ve standartlarla uyumlu olacak şekilde güncellenecek, kamu ihale usulleri ile yapım ve hizmet yüklenicilerinin seçim kriterleri rekabeti sağlayacak şekilde yeniden belirlenecektir. (Kalkınma Planı p.641)		

Tedbir 641.1. Kamu ihalelerinde fiyat dışı unsurların saptanması, oran ve ağırlıklandırma gibi işlemler daha belirgin hale getirilerek net modeller oluşturulacak, fiyat dışı unsurların kullanımı da seçim kıstası haline getirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yapım işi ihalelerinde fiyat dışı unsur kullanımının yaygınlaştırılmasına ilişkin ikincil mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 641.2. Kamu alımlarında pazarlık usulünün sadece ivedi ve öngörülme hallerle sınırlı olarak yerinde kullanılmasına yönelik kontrol mekanizmaları kurulacak, idarelerin rekabetçi ihale usullerini kullanmaları sağlanacak, yeni ihale usullerinin geliştirilmesi çalışmaları yürütülecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu ihalelerinde pazarlık usulü kullanımının disipline edilmesine yönelik mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 641.3. Kamu alımlarında aşırı düşük tekliflerin değerlendirilmesi süreçlerinin iyileştirilmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Aşırı düşük tekliflerin değerlendirme süreçlerinin iyileştirilmesine yönelik mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 641.4. Kamu ihalelerine katılmak isteyen kişilere yönelik sertifikasyon sistemi kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu ihalelerine katılmak isteyen kişilerin yeterliklerinin ölçülmesi ve bunların sınıflandırılması için sertifikasyon sisteminin kurulmasına yönelik mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 641.5. Tüm kamu ihale ve alımlarının hızlı, etkin ve saydam bir şekilde tek bir platformdan yürütülmesi amacıyla sistem güncellenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Elektronik Kamu Alımları Platformunun güncel teknolojilerle yenilenmesine yönelik analiz çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Doğrudan temin yöntemiyle yapılan alımlarda tekliflerin elektronik ortamda sunulması ve değerlendirilmesine yönelik yazılım geliştirmeleri tamamlanacaktır.
Tedbir 641.6. Kamu ihale sözleşme süreçlerinin dijitalleştirilmesi amacıyla merkezi bir platform oluşturulacak, tüm kamu kurum ve kuruluşlarının işlemlerini bu platform üzerinden yürütmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu ihale sözleşme işlemlerinin elektronik ortamda tek bir platformdan yürütülmesine yönelik yazılım geliştirilmesine ilişkin analiz çalışmalarına başlanacaktır. 2. Kamu ihale sözleşme süreçlerinde tebligat ve teminat işlemlerinin elektronik ortamda yürütülmesi sağlanacaktır.

Müteahhitlik ve teknik müşavirlik firmalarının uluslararası rekabet gücü artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p.643)		
Tedbir 643.1. Yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinin yeni pazarlara girebilmesi, mevcut pazarlarda derinleşmesi, Türk inşaat ürünlerinin ihracatına katkı sağlanması için firmaların uluslararası pazarlarda konumlanması, güçlenmesi ve markalaşması yönünde desteklenmesine devam edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), TİKA, Türk Eximbank	1. Yurt dışı müteahhitlik sektörümüzün yeni pazarlara açılması ve firmalarımızın daha fazla proje üstlenilmesini teminen sektör çatı kuruluşları ile müteahhitlik heyet programları sürdürülecektir. 2. Yurt dışı teknik müşavirlik firmalarının daha fazla proje üstlenmesi desteklenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Yurt Dışı Teknik Müşavirlik Hizmetleri Yıllık Toplam Proje Tutarı	Milyon Dolar	236	200	210
Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri İş Hacmi	Milyar Dolar	19,1	20,0	26,0

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.2.4. Devlet Yardımları

a) Mevcut Durum

102 sayılı Devlet Yardımlarının Uygulanması, Koordinasyonu, İzlenmesi ve Değerlendirilmesi Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 9 Haziran 2022 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Anılan Kararname devlet yardımını sürdürülebilir ve rekabetçi kalkınma amacıyla kamu kaynağı kullanılarak, belirli bir gerçek veya tüzel kişiye veyahut gerçek ve/veya tüzel kişi grubuna, normal piyasa şartlarında elde edemeyeceği bir ekonomik fayda sağlayan; hibe, kredi, taşınır/taşınmaz mal tahsisi, kamu gelir veya alacağından vazgeçme, sermaye katılımı, aynı destek gibi araçlarla gerçekleştirilen uygulama olarak tanımlanmıştır.

Kararname’nin uygulama usul ve esaslarını belirleyen Devlet Yardımlarının Uygulanması, Koordinasyonu, İzlenmesi ve Değerlendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik 31 Mart 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak 1 Haziran 2023 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

102 sayılı Kararname, devlet yardımlarının izlenmesi ve etkilerinin değerlendirilmesine yönelik önemli kurallar getirmiştir. Etki değerlendirme kapsamında, devlet yardımı uygulayan kurumların uyguladıkları devlet yardımlarıyla ilgili olarak teklif aşamasında, uygulama dönemi boyunca ve uygulama sonrasında etki değerlendirme yapmaları gerekmektedir. Söz konusu etki değerlendirmelerin, devlet yardımlarının etkinliğinin artırılmasında önemli fayda sağlaması planlanmaktadır. Bu kapsamda, etki değerlendirme rapor formatları ile Devlet Yardımları Etki Değerlendirme Rehberi yayımlanmıştır. Ayrıca Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından Haziran ve Temmuz 2023’te devlet yardımı uygulayan kurumlardan katılan 112 temsilciye Etki Değerlendirme Eğitimi verilmiş ve başarılı olan 82 temsilci sertifika almıştır. Bir sonraki eğitimin Aralık 2023’te düzenlenmesi planlanmaktadır.

102 sayılı Kararname, devlet yardımlarının etkin bir şekilde izlenmesi için ortak veri tabanı oluşturulmasını öngörmüştür. Söz konusu veri tabanı Yönetmelik'te Devlet Yardımları İzleme Sistemi (DYİS) olarak tanımlanmış olup sistemin kurulmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır.

b) Amaç

Sektörel yönlendirme ve özendirmeyle yatırım, üretim ve istihdamın artırılması suretiyle toplum refahının yükseltilmesi, uzun vadeli uluslararası rekabet gücünün geliştirilmesi, kalkınma sürecinin hızlandırılması, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, piyasa aksaklıklarının giderilerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Devlet yardımlarının etkinliği artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.646)		
Tedbir 646.1. Devlet yardımı uygulayan kamu kurum ve kuruluşlarında etki değerlendirme kapasitesi geliştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Uygulayıcı kamu kurum ve kuruluşlarına etki değerlendirme eğitimi verilecektir. 2. Uygulayıcı kurumlarla etki değerlendirme konusunda ihtiyaçları belirlemeye ve kapasiteyi geliştirmeye yönelik toplantılar yapılacaktır. 3. Uygulayıcı kurumlar arasında tecrübe paylaşımını amaçlayan çalıştay düzenlenecektir.
Tedbir 646.2. Uygulanmakta olan devlet yardımları, amacı ile tutarlılığı başta olmak üzere etki değerlendirme sonuçları kapsamında gözden geçirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Yıllık Değerlendirme Raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 646.3. Etki değerlendirme sonuçları gözetilerek ihtiyaç duyulan ve başta yeşil ve dijital dönüşüm olmak üzere özel önem arz eden alanlarda yeni devlet yardımlarına öncelik verilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Yeşil ve dijital dönüşüme yönelik devlet yardımı çalışması yapacak kurumlar nezdinde farkındalığı artırmaya yönelik görüşmeler yapılacak ve bu kurumların temsilcileri düzenlenecek eğitim programlarına dâhil edilecektir.

Tedbir 646.4. Farklı kurumlar tarafından verilen benzer nitelikteki devlet yardımlarının birleştirilerek sadeleştirilmesi ve uyumu sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Benzer nitelikli devlet yardımları belirlenecektir. 2. Benzer nitelikli devlet yardımlarını uygulayan kurumlarla koordinasyon toplantıları yapılacaktır. 3. Benzer nitelikli devlet yardımlarının sadeleştirilmesi ve uyumuna yönelik yöntem belirlenecektir.
Devlet yardımlarına ilişkin izleme mekanizması oluşturulacak ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyon sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.647)		
Tedbir 647.1. Devlet Yardımları İzleme Sistemi (DYİS) kurulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. DYİS'e yönelik teknik altyapı çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 647.2. Devlet yardımı uygulayan kamu kurum ve kuruluşlarının DYİS'e entegrasyonu sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı	1. DYİS'e ilk aşamada dört pilot kamu kurum ve kuruluşundan veri akışı sağlanacaktır.
Tedbir 647.3. Uluslararası yardım standartları ve kuralları takip edilecek, iyi uygulama örnekleri ve ihtiyaçlarla ilgili araştırmalar yapılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Devlet yardımlarıyla ilgili uluslararası gelişmeleri inceleyen bir rapor yayımlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Etki Değerlendirme Eğitimi Verilen Kamu Kurum ve Kuruluş Personeli Sayısı	Kişi	-	125	130
DYİS'e Entegre Devlet Yardımı Uygulayan Kamu Kurum ve Kuruluş Oranı	Yüzde	-	-	20

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.3. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ AİLE, SAĞLIKLI TOPLUM

2.3.1. Eğitim

a) Mevcut Durum

Okul öncesinden itibaren eğitimin her kademesinde kaliteli eğitime erişim gerek fiziki kapasitenin geliştirilmesi gerekse öğretmen niteliklerinin artırılması ile gerçekleştirilmektedir. Küresel ölçekte yaşanan ve özellikle son yıllarda beceri temelli eğitiminin ön plana çıkmasıyla birlikte dijital, analitik ve sosyal becerilerin bireylere kazandırılmasında eğitim sistemine önemli bir görev düşmektedir.

Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması faaliyetleri neticesinde 4-5 yaş için brüt okullaşma oranı, 2022-2023 eğitim-öğretim döneminde yüzde 68,8 olarak gerçekleşmiştir. Okul öncesi eğitime erişim için beşeri ve fiziki imkânları iyileştirme çalışmalarının yanısıra kaliteli okul öncesi eğitime erişim için okul öncesiyle ilgili kalite standartları belirlenerek, izleme ve değerlendirme sisteminin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Temel eğitim kademesinde de eğitime erişim artırılmış ve çocukların beceri temelli etkinlikler doğrultusunda temel eğitimin yapılandırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 2022-2023 eğitim-öğretim döneminde brüt okullaşma oranı ilköğretimde yüzde 98,4, ortaöğretimde ise yüzde 119,5'e ulaşmıştır. Ortaöğretim kademesinde devamsızlık ve başarısızlık nedeniyle sınıf tekrarı riski taşıyan öğrencilere yönelik çalışmaları gerçekleştirmek amacıyla önleme, müdahale ve yönlendirme çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca, öğrencilerin sınıf geçmelerine yönelik, derslere ilişkin yeterlilik ve kazanımlara sahip olarak eğitim ve öğretim süreçlerini tamamlamalarını sağlamak amacıyla düzenlemeler yapılmıştır.

Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerin ardından afet bölgesindeki öğrencilere, ailelerine ve öğretmenlere destek sağlamak amacıyla akademik, sosyal, kültürel, sanatsal, sportif çalışmalar gerçekleştirilmiş olup afet bölgesine yönelik destekleme ve yetiştirme kursları ile akademik destek çalışmaları yürütülmeye devam etmektedir. Deprem sonrası Psikososyal Destek Eylem Planı hazırlanarak uygulamaya konulmuş olup velilere de deprem sonrası psikolojik destek sağlamak amacıyla Zorlayıcı Yaşam Olayları Sonrası Veli Psikoeğitim Programı hazırlanmıştır. Ayrıca, depremzede öğrencilere ders kitabı, yardımcı kaynak kitabı ve kırtasiye seti sağlanmıştır. Bölgeden göç eden öğrencilerin ikinci eğitim-öğretim dönemi boyunca özel okullarda tam burslu okutulması için kontenjan ayrılmıştır.

Deprem sonrası uzun dönemde iyileştirme çalışmaları kapsamında çocukların ruhsal ve bedensel gelişimlerini gözeten, çocuk güvenliğini ve çocuğun iyi olma halini destekleyecek afetlere dirençli okul tasarımları yapılarak, depremden doğrudan veya dolaylı etkilenen başta kız çocukları, engelli çocuklar ile sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı öğrenciler olmak üzere her türlü desteğe ihtiyacı olan öğrencilerin sürekli takibi yapılarak bu çocukların okulöncesi eğitim kademesi dâhil olmak üzere tüm kademelerde kaliteli eğitime erişiminin sağlanması amaçlanmaktadır.

Beşeri sermayenin ekonominin ihtiyaçlarıyla uyumlu bir şekilde geliştirilmesi ve becerilerinin güncellenmesi hususunda mesleki eğitimin kritik bir rolü bulunmaktadır. Bu kapsamda, özel sektör ile mesleki ve teknik eğitim kurumları arasında müfredat, finansman, öğretmen eğitimi, staj ve istihdam dâhil uzun vadeli işbirliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Diğer yandan mesleki, akademik, dijital ve sosyal beceri kazanımı sağlayan, mesleki değerlere bağlı öğrencilerin yetiştirilmesi mesleki eğitimde öncelikler arasındadır.

Eylül 2023 itibarıyla 129 devlet üniversitesi, 75 vakıf üniversitesi ve 4 vakıf meslek yüksekokulu olmak üzere toplam 208 yükseköğretim kurumu bulunmakta olup her ilimizde yükseköğretim hizmeti gerçekleştirilmektedir. İlk kademelerde olduğu gibi yükseköğretim kademesinde de eğitime erişim sorunu ortadan kaldırılmıştır.

Depremler nedeniyle tüm yükseköğretim kurumlarında bahar dönemi süresi boyunca eğitim ve öğretim dönemi çevrimiçi devam etmek suretiyle geçici bir süreliğine ertelenmiştir. Depremden zarar gören üniversitelerimiz başta olmak üzere deprensellik gerekçesiyle riskli yapı konumunda bulunan ağır ve orta hasarlı binaların yeniden inşası ile hasar gören altyapıların onarılması ve yeni altyapıların tesisine yönelik kamu idarelerinin ödenek ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla yükseköğretim kurumları 2935 sayılı

Olağanüstü Hal Kanunu ve 2023 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu İle Bağlı Cetvellerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında ek bütçe ile desteklenmiştir.

YÖK tarafından Adıyaman, Hatay, Kahramanmaraş ve Malatya'daki üniversitelerde öğrenim gören öğrencilere, talepleri halinde kayıtlı oldukları programla eşdeğer ve öğretim dili aynı olan diğer devlet üniversitelerindeki programlarda özel öğrencilik hakkı verilmesi kararlaştırılmış, ayrıca bu üniversitelerde kayıtlı olan tüm öğrencilerden talep edenlere, eğitim öğretim süresine dâhil edilmeden bir yıl kayıt dondurma hakkı tanınmıştır. 30/03/2023 tarihi itibarıyla uzaktan öğretim ile birlikte isteyen öğrencilere devam şartı aranmaksızın sınıflarda yüz yüze eğitim verilebilmesine imkân tanınmış ve bahar dönemindeki ara sınavların uzaktan öğretim yöntemleriyle çevrimiçi yapılması kararlaştırılmıştır. Diğer yandan, 2023 Yükseköğretim Kurumları Sınavında (YKS) Olağanüstü Hal kapsamındaki iller ile Sivas'ın Gürün ilçesinde 6 Şubat 2023 tarihi itibarıyla ikamet eden adaylar için deprem bölgesindeki illerde bulunan devlet üniversitelerinde merkezi yerleştirme ile öğrenci alan programların genel kontenjanı dışında ilave yüzde 25 kontenjan ayrılarak adaylara genel kontenjanlarla birlikte kendilerine ayrılan ilave kontenjan kapsamındaki programlardan tercih yapabilmelerine imkân tanınmıştır.

Üniversitelerde eğitimin niteliğinin ve yükseköğretim sisteminin kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir. 2006 ve sonrasında kurulmuş üniversitelerin bölgesel kalkınma misyonu çerçevesinde ihtisaslaşmasını sağlamak amacıyla Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Programı kapsamında Ekim 2023 itibarıyla 25 üniversite desteklenmektedir. Üniversitelerin buldukları bölgedeki kalkınma potansiyelini harekete geçirmeleri amacıyla tarım ve havza bazlı kalkınma, hayvancılık, sağlık ve çevre, ormancılık, tekstil, jeotermal, yenilenebilir enerji ve batarya teknolojileri, turizm, akıllı lojistik ve bütünleşik bölge uygulamalarıyla makine ve imalat teknolojileri alanlarında desteklenen projelerle üniversite-sanayi işbirliğinin kurulması ve bölgede üretilen ekonomik değerin artırılması amaçlanmaktadır.

Yükseköğretimde uluslararasılaşma çalışmaları kapsamında Türkiye'deki uluslararası öğrenci sayısı 2015 yılında 73 bin iken Ekim 2023 itibarıyla 330 bin seviyesindedir. Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi (2018-2022) revizyon çalışmaları ise 2023-2027 dönemini kapsayacak şekilde tamamlanacaktır. Söz konusu belgede öğrenci seçim ve kabul süreçleri konusundaki kriterlere yer verilmesi, marka değeri yaratacak üniversitelerin belirlenmesinde program bazlı kontenjan dağılımı hususlarının dikkate alınması ve söz konusu belgenin yabancı dilde eğitim veren programların sayısı, uluslararası öğrencilere yönelik barınma imkânları ve uluslararasılaşmada kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik politika hedefleri etrafında şekillendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, yükseköğretim kontenjanlarının belirlenmesinde arz-talep dengesinin yanı sıra eğitim-istihdam bağlantısının da dikkate alınması önemlidir. Öte yandan, yükseköğretim sisteminde uluslararası rekabet gücünün artırılarak şeffaflığın güçlendirilmesi ihtiyacı da sürmektedir.

Üniversite sayısı ve örgün yükseköğretim kontenjanlarına paralel olarak yurt ihtiyacının da karşılanması amacıyla Ekim 2023 itibarıyla Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurt yatak kapasitesi 953.308'e çıkarılmış ve talebi karşılama oranı artırılmıştır. Önümüzdeki dönemde de ülke genelinde kapasite artışına devam edilecektir.

b) Amaç

Tüm bireylerin kapsayıcılık ilkesi esasında nitelikli bir eğitime ve hayat boyu öğrenme imkânlarına eşit şartlarda erişimi sağlanarak akademik, sosyal ve mesleki becerilerinin uluslararası standartlara uygun bir şekilde geliştirilmesi, analitik düşünme, finansal okuryazarlık, işbirlikçi çalışma ve liderlik alanlarında yetkinlik sahibi olmalarının sağlanması, milli, manevi, ahlaki, insani ve toplumsal değerleri içselleştirmiş, ait olduğu aile ve topluma karşı sorumluluk sahibi bireyler olarak yetişmeleri temel amaçtır.

Erken yaşlarda bireylerin yetenek ve kapasitelerinin keşfedilerek bilim, teknoloji ve mesleki kariyer alanlarında uygun kabiliyetleri geliştirebileceği alanlara yönlendirilmesi, ayrıca kişisel ilgi alanları dikkate alınarak kültür, sanat, spor ve dil yetkinlikleri kazandırılarak genç yaşta belirli alanlarda beceri sahibi, üretken ve sosyal birer vatandaş olarak toplumsal iş bölümünde yer almalarının sağlanması hedeflenmektedir.

Kalite ve sonuç odaklı bir yönetim anlayışıyla ülkemizin ihtiyaçları doğrultusunda evrensel bilgi üretimine katkı sunacak yetkinlikte akademik kadroların ve nitelikli insan gücünün yetiştirilmesini hedef alan, uluslararası öğrenciler ve alanında başarılı akademisyenler için üniversitemizi çekim merkezi haline getirecek yenilikçi ve rekabetçi bir yükseköğretim sisteminin oluşturulması amaçlanmaktadır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Çocukların kaliteli, evrensel, ücretsiz ve okul öncesi eğitime erişimlerinde fırsat eşitliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.661)		
Tedbir 661.1. Okul öncesine erişimin artırılması için gerekli fiziki ve beşeri altyapı sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Okul öncesine erişimin artırılması için gerekli fiziki ve beşeri altyapının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 661.4. Okul öncesine ilişkin kalite standartları belirlenecek, izleme ve değerlendirme sistemi geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Okul öncesi eğitimde okul aile iş birliği geliştirilerek çocukların bütüncül gelişimlerini destekleyecek izleme ve değerlendirme sistemi kurulacaktır. 2. Eğitim politikalarının etkisi verilere dayalı olarak izlenecek ve değerlendirilecektir.
Çocukların ruhsal ve bedensel gelişimlerini gözeterek, çocuk güvenliğini ve çocuğun iyi olma halini destekleyen eğitim ortamları sağlanacak, eğitim dışına çıkma ve okuldan kopma riski bulunan öğrencilere yönelik önleyici mekanizmalar oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.662)		
Tedbir 662.4. Okuldan kopma riski olan çocukların eğitim sistemi içerisinde kalmaları ve eğitim dışına çıkan çocukların yeniden eğitim sistemine döndürülmesi için öğrencilerin sosyal ve akademik becerilerini izleyen takip mekanizması oluşturulacak, bu takip mekanizması aracılığıyla riskleri önleyici tedbirler aile ve okul işbirliğiyle alınacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Aile eğitimi ve katılımı çalışmaları daha işlevsel hale getirilecektir. 2. 14-18 yaş aralığında yer alan ortaöğretim çağ nüfusundaki okul dışı kalmış öğrencilerin eğitim hayatına katılımı sağlanacaktır. 3. Tüm eğitim kademelerinde okullaşma ve tamamlama oranları artırılacak, devamsızlık oranları azaltılacaktır.
Öğrenciler arasındaki başarı farkı ile okullar arasındaki nitelik farkı azaltılacak, tüm okullarda nitelikli ve kapsayıcı eğitim hizmet sunumu sağlanacak, bu amaçla insan kaynağının niteliği artırılacak ve eğitim sürecinin önemli bir parçası olan ailelerin bu kapsamda daha fazla katkı sağlamalarına yönelik eğitim faaliyetleri yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.663)		
Tedbir 663.1. Okul bazı performans değerlendirme sistemine geçilerek düşük seviyede gelişim gösteren okulların okul gelişim düşüklüğünün nedeni analiz edilerek gerekli önlemler alınacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Yönetimin bütün kademelerinde gerçekleştirilen faaliyet ve işlemlerin planlanması, uygulanması ve kontrolü aşamalarındaki etkililiğin, ekonomikliğin ve verimliliğin değerlendirilmesi amacıyla performans denetimleri artırılacaktır.

Tedbir 663.4. Destekleme programlarına öğrenci yönlendirmeleri etkin hale getirilecek ve bu yönlendirmelerde öğrencilerin duygusal ve sosyal gelişim alanları dikkate alınacak, destekleme programlarının erken yaşlarda da uygulanması sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Öğrencilerin bilimsel, kültürel, sanatsal, sportif, toplum hizmeti etkinliklerine katılımı artırmak amacıyla çok yönlü destekleme ve izleme-değerlendirme mekanizmaları hayata geçirilecektir. 2. Temel eğitimde öğrenme süreçlerinin iyileştirilmesi amacıyla izleme ve değerlendirme çalışmaları yürütülecektir.
Kaliteli eğitime erişimde fırsat eşitliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.664)		
Tedbir 664.1. Okul dışındaki çevresel faktörler kaynaklı farklılıkların, nitelikli eğitime erişimdeki etkisinin giderilmesi için verilen eğitim destekleri ve burslar hedefli programlar şeklinde uygulanacak, bu desteklerin nitelikli eğitime erişim üzerindeki etkisi analiz edilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Okul öncesi eğitimde kırtasiye ödeneği düzenli olarak okul öncesi eğitim kurumlarına aktarılacak ve taşınabilir eğitim gören öğrencilere ücretsiz öğle yemeği hizmeti verilerek desteklerin etki analizi yapılacaktır.
Bireyin gelişimini temel alan ve uzun vadeli öğrenme sürecini de içeren ölçme ve değerlendirme sistemi oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.665)		
Tedbir 665.4. Türkçenin doğru ve güzel kullanımını geliştirmek amacıyla dört temel becerinin değerlendirilmesine yönelik ölçme araçları geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), TDK	1. Türkçenin doğru ve güzel kullanımını geliştirmek amacıyla dört temel becerinin değerlendirilmesine yönelik ölçme araçları geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Eğitim sistemi olağanüstü durumlara karşı daha dayanıklı ve esnek bir yapıya kavuşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.666)		
Tedbir 666.2. Olağanüstü durumlarda eğitimin kesintiye uğramasının öğrenme kayıpları üzerindeki etkisini telafi edici çalışmalar yürütülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Eğitim Bilişim Ağı Portalının içeriği öğretim programları ile uyumlu hale getirilerek zenginleştirilecek ve Portalın etkin kullanımı yaygınlaştırılacaktır. 2. Yüz yüze eğitimin tamamen kesintiye uğradığı kriz dönemlerinde uzaktan eğitim ile eğitim süreci kesintisiz sürdürülecektir. 3. Geliştirilen ya da destek sağlanan platformlardan kesintisiz hizmet sunulacaktır.
Eğitimde teknolojinin doğru kullanımı sağlanacak, teknoloji okuryazarlığı artırılacak ve teknoloji kullanımından kaynaklı eşitsizlikler azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.667)		
Tedbir 667.3. Öğretmen eğitiminde kullanılan dijital içerikler zenginleştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Öğretmenlerin yenilikçi teknolojileri ve dijital araçları etkin kullanmalarını destekleyecek teknoloji odaklı öğrenme senaryoları geliştirilecektir.

Öğretmen yetiştirme ve geliştirme süreci; mesleğe kabulden önceki eğitimden başlanarak mesleğe kabul, mesleki gelişim ve kariyer gelişimi gibi tüm aşamaları, ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden yapılandırılacak, böylece öğretmenlik mesleğinin niteliği ve toplumsal statüsü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.668)		
Tedbir 668.1. Öğretmenlerin mesleki gelişiminde nitelik ve niceliği artırmak için mesleki gelişim toplulukları, okul temelli mesleki gelişim, öğretmen-yönetici hareketlilik programları gibi yeni yaklaşımları da içeren işbirliğine dayalı, planlı, erişilebilir, sürdürülebilir, izlenebilir ve mesleki uygulamalar ile bütünlük bir model geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Mesleki gelişimde yeni yaklaşımlar kapsamında düzenlenen faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla öğretmenlerin karşılıklı olarak mesleki uzmanlık bilgilerini artırmaya ve fark oluşturan eğitim kurumlarındaki iyi uygulamaların paylaşarak öğretmenler arası mesleki gelişim fırsatlarının artırılmasını sağlamaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Okul yönetim sistemi iyileştirilerek okullardaki karar alma sürecine tüm paydaşların dâhil edilmesine imkân sağlanacak, okul yönetiminde katılımçılıkla birlikte eğitimin kalitesi artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.670)		
Tedbir 670.2. Okul gelir ve giderlerinin bilgi ve iletişim altyapısı geliştirilerek "Bütçe-Yatırım İzleme ve Takip Sistemi" ile düzenli takibi yapılacak, şeffaflığı sağlanacak, bu veriler okulların karar alma süreçlerinde dikkate alınacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Kaynakların etkin, verimli ve ekonomik kullanılması için bütçe-yatırım izleme ve takip sistemi etkin bir şekilde kullanılacaktır.
İklim değişikliği ile mücadele başta olmak üzere sürdürülebilir kalkınma bilincinin tüm öğrencilerde oluşturulması sağlanacak, eğitim mekânları yeşil dönüşümü sağlayacak şekilde tasarlanacaktır. (Kalkınma Planı p.672)		
Tedbir 672.1. Disiplinler üstü bir yaklaşımla iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma, tüm öğretim programlarına dâhil edilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Öğrenci, öğretmen ve velilerin toplumsal sorumluluk ve gönüllülük faaliyetleri ile çevrelere karşı duyarlılıklarının ve farkındalıklarının artırılması amacıyla sürdürülebilir yaşam için sürdürülebilir çevre projesi başlatılacaktır. 2. İklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma, tüm öğretim programlarına dâhil edilecektir. 3. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uygun bir yaklaşımla toplumda çevre ve iklim değişikliği bilinci oluşturulmasını teminen öğretmenler için hizmetçi eğitimler düzenlenecektir.
Hayat boyu öğrenmeye katılım ve belge çeşitliliği artırılacak, kazanımların belgelendirilmesi teşvik edilecek, hayat boyu öğrenme sisteminin işgücü piyasasının talep ettiği becerileri kazandırması ve bu becerilerin iş ve sosyal yaşamda etkin kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.675)		
Tedbir 675.3. Hayat boyu öğrenme konusunda kamuoyunda farkındalık oluşturulacak, uzun süreli işsizler ile işgücünde olup iş aramayı bırakan pasif işgücüne yönelik hayat boyu öğrenme faaliyetleri özendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Sektör iş birliğinde hayat boyu öğrenme kapsamında mesleki yaygın eğitimler artırılacaktır. 2. Özel politika gerektiren gruplara yönelik açılan kurslara katılan kursiyer sayısı artırılacaktır.

Geçici koruma altında bulunan bireylerin eğitime erişimi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.676)		
Tedbir 676.2. Geçici koruma altında bulunan öğrencilere, ihtiyaç duyulması halinde uzun vadeli telafi edici eğitimler verilecek ve bu öğrencilerin öğrenme kayıpları azaltılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	1. Geçici koruma altında bulunan bireylerin eğitimde eşitlik ve kapsayıcılık ilkesine uygun şekilde desteklenmelerini ve eğitim sistemine uyumlarını sağlamak amacıyla uyum eğitimleri, dil desteği, kültürel farkındalık programları gibi kaynaklardan yararlanarak örgün eğitim ve yaygın eğitim imkânlarından en üst düzeyde faydalanmaları sağlanacaktır.
Tedbir 676.3. Geçici koruma altında bulunan öğrencilere yönelik hedefli bilinçlendirme kampanyaları uygulanacak, mesleki ve teknik eğitime erişimleri artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	1. Geçici koruma altında bulunan öğrencilere yönelik açılan kurslara katılan kursiyer sayısı artırılacaktır.
Mesleki ve teknik eğitimde özel sektörle işbirliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.678)		
Tedbir 678.1. Tüm paydaşların rollerinin ve sorumluluklarının tanımlanacağı mesleki eğitim yönetim modeli geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, TOBB, OSB'ler, İlgili Meslek Kuruluşları ve STK'lar	1. Sektörle iş birliği yapılarak sektörün talep ettiği alanlarda sektör içi okul modeli geliştirilecektir.
Mesleki ve teknik eğitim alan bireylerin işgücü piyasasına geçişleri kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.680)		
Tedbir 680.1. İşgücü piyasası ile mesleki ve teknik eğitim arasındaki uyumun geliştirilmesi için gençlerin işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda tercih yapmaları sağlanacak, öncelikli sektörlerdeki mesleki ve teknik eğitime yönelimin sağlanması için burs, eğitim desteği gibi çeşitli teşvik mekanizmaları uygulanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TOBB, OSB'ler, İlgili Meslek Örgütleri, STK'lar	1. Mesleki ve teknik eğitimde rehberlik ve kariyer gelişimi faaliyetleri kapsamında ilgi envanterleri ve yetenek testleri geliştirilecek alan ve dal seçimlerinin bu testlere uygun olarak yapılması sağlanacaktır. 2. Akademik eğitim alan ortaöğretim öğrencilerinin öğrenim dönemi içerisinde mesleki eğitim merkezleri üzerinden meslek edinme imkânları geliştirilecektir.
Yabancı dil becerilerini artırmaya yönelik eğitim sistemi, başta müfredat ve öğretmen yetkinliği olmak üzere güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.681)		
Tedbir 681.1. Yabancı dilde uluslararası standartlarda eğitim verilerek öğrencilerin ileri düzeyde okuma, anlama, konuşma ve yazma becerilerini edinmeleri sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Yabancı dil eğitimine yönelik politikalar güncel yaklaşımlarla uyumlu olarak ele alınarak dinleme, konuşma, okuma ve yazma alanlarındaki beceriler geliştirilecek ve öğretim programlarında kullanılan dil yeterlik çerçevesi ile ilgili hizmet içi eğitimler yapılarak öğretmenlerin bilgi ve becerileri artırılacaktır.

		<p>2. Öğrencilerin yabancı dil becerilerinin geliştirilmesi için ortaokul beşinci sınıflarda uygulanan yabancı dil hazırlık sınıfı İngilizce ve Almanca olarak yapılandırılacak ve belirlenen okullarda 2023-2024 eğitim öğretim yılında pilot uygulama yapılacaktır.</p> <p>3. Yabancı dil eğitimine ilişkin materyaller zenginleştirilecek, dinleme, konuşma, okuma ve yazma alanlarındaki becerilerin tümünü ölçmeye yönelik sistem geliştirilecektir.</p>
<p>Üniversitelerin nitelik yönünden gelişimlerinin izlenmesi ve yönlendirilmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.682)</p>		
<p>Tedbir 682.1. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve üniversitelerde, veriye dayalı politika geliştirme süreçlerinin ve büyük verinin kullanımı yaygınlaştırılacak, üniversitelerin performans göstergeleri kapsamında güncel verileri takip edilerek performans değerlendirme raporları belirli aralıklarla paylaşılacaktır.</p>	YÖK (S), Üniversiteler	<p>1. Yükseköğretim Kurulu Büyük Veri Projesi kapsamında güncel veriler takip edilerek performans değerlendirme raporları hazırlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 682.2. Alan bazlı eşleştirmeler aracılığıyla yükseköğretim kurumları arasında işbirliğini artırmaya yönelik modeller geliştirilecektir.</p>	YÖK (S), Üniversiteler	<p>1. Öncelikli Alanlarda Uzmanlaşan Üniversiteler Programı başlatılacaktır.</p>
<p>Tedbir 682.3. Yükseköğretim kontenjanlarının üniversitelerin kapasiteleri ölçüsünde, sektörel işgücü arz ve talebinin mevcut durum ve öngörülerle uyumlu olarak ve bölgesel ihtiyaçların dikkate alınarak belirlenmesi sağlanacaktır.</p>	YÖK (S), Üniversiteler	<p>1. Yükseköğretim Eğitim Programları Danışma Kurulu yılda en az iki defa toplanacaktır. 2. Mezunların istihdam durumlarının takibinin yapılması amacıyla Yükseköğretim Kurulu bünyesinde yazılım geliştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 682.4. Üniversitelerin yönetimi geliştirilecek, bu kapsamda, yerelde müteveli heyet veya istişari mahiyette mekanizmalar oluşturularak üniversite - özel sektör - yerel yönetim - STK işbirliği güçlendirilecektir.</p>	YÖK (S), Üniversiteler	<p>1. Araştırma altyapılarının üniversiteler arasında, diğer kamu kurumları ve özel sektöre ortak kullanımı sağlanacaktır. 2. Araştırma üniversiteleri bünyesinde oluşturulan ve yurt içinden ve yurt dışından bilim insanları, iş insanları ve önde gelen STK üyelerinden oluşan Danışma Kurullarının diğer üniversiteler arasında da yaygınlaştırılması sağlanacaktır.</p>

Tedbir 682.5. "Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi"nin etkinliği artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi kapsamında performans değerlendirme ölçütleri dikkate alınarak uygulama sonuçlarının izleme ve değerlendirmesi sağlanacaktır.
Tedbir 682.7. Açık öğretim yetişkin eğitimi ve hayat boyu öğrenme odaklı olarak yeniden yapılandırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Hayat boyu kendilerini yenilemeleri ve geliştirmeleri için, yetişkinlere yönelik açıköğretim programları tasarlanacaktır.
Akademik personelin niteliği yükseltilecektir. (Kalkınma Planı p.683)		
Tedbir 683.1. Üniversitelerin atama ve yükseltme kriterlerinin alt sınırı merkezi olarak belirlenecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretimde atama ve yükseltme kriterlerine yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Tedbir 683.2. Akademisyenlere yönelik projeye dayalı esnek istihdam modelleri geliştirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Projeye dayalı esnek istihdam modelleri konusunda çalışma yapılacaktır.
Tedbir 683.3. Akademisyenlere yönelik yurt içi ve yurt dışı üniversiteler arasındaki misafir öğretim üyesi uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Öncelikli araştırma konularında öğretim üyesi hareketliliğini artırmaya yönelik proje geliştirilecektir.
Üniversite öğrencilerinin ve mezunlarının mesleki yetkinlikleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.684)		
Tedbir 684.1. Sektör temsilcilerinin katılımıyla programların oluşturulması, yeterliliklerin belirlenmesi ve uygulamalı eğitimlerin sektörle birlikte yürütülmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Bilişim alanında tüm paydaşların katılımıyla yeni program içerikleri üretilecektir.
Tedbir 684.2. Üniversitelerde kariyer merkezlerinin kapasitelerinin geliştirilmesi, üniversite öğrencilerine ve mezunlarına yönelik kariyer rehberliği ve danışmanlığı faaliyetleri yaygınlaştırılarak bu faaliyetlerin erişilebilirliği desteklenecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerde düzenlenen kariyer günlerinin etkinliği ve niteliği artırılacaktır.
Tedbir 684.3. Mezunların işgücü piyasası performansları düzenli takip edilerek ilgili göstergelerde üniversitelerin gelişmelerinin izlenmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversiteler tarafından, program bazında mezunların istihdam durumlarının takibi için yazılım geliştirilecektir.
Tedbir 684.4. Üniversitelerin yetkin olduğu alanlarda öğrencilerin mesleki ve teknik bilgi ve tecrübelerinin artırılması amacıyla sanayi işbirlikleri ve ortak eğitim modellerinin tesisine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretim öğrencilerinin ihtiyaç duyulan alanlarda en az bir dönem uygulamalı eğitim almalarına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Yükseköğretimin uluslararasılaşma düzeyi yükseltilecek, ülkemiz nitelikli uluslararası öğrenciler ve akademisyenler için çekim merkezi haline getirilecektir. (Kalkınma Planı p.685)		
Tedbir 685.1. Yabancı dilde eğitim veren programların niteliği artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yabancı dilde eğitim veren programların niteliğinin artırılmasını teminen asgari kriterler geliştirilecektir.
Tedbir 685.2. Nitelikli uluslararası öğrenci sayısının artırılması sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretim sistemindeki nitelikli uluslararası öğrenci sayısını artırmak için mevcut kabul ve başvuru kriterleri geliştirilerek sadece Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezinin yapmış olduğu Türkiye Yurtdışından Öğrenci Kabul Sınavının kabul edilmesi yönündeki çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 685.3. Yükseköğretim kurumları arasında uluslararası işbirlikleri artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Uluslararası Ortak Diploma Programlarının niteliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 685.4. Uluslararası mezunlar ve etkili tanıtım çalışmalarıyla yükseköğretim sisteminin uluslararası tanınırlığı sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin uluslararası mezunlarının tanıtım çalışmalarında etkin olarak kullanılması sağlanacaktır.
Tedbir 685.5. Nitelikli yabancı uyruklu doktoralı araştırmacı ve akademisyenlerin istihdamını özendirici ve kolaylaştırıcı çalışmalar yürütülecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. İhtiyaç duyulan alanlarda yabancı uyruklu doktoralı uluslararası bilim insanlarının istihdamı desteklenecektir.
Doktoralı insan kaynağının nicelik ve niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.686)		
Tedbir 686.1. Öncelikli sektörler ile gelişme alanlarına odaklı doktora programlarının ilgili sektörle işbirliği içerisinde yürütülmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin, öncelikli alanlarda özel sektöre işbirliği içerisinde doktora programları açmaları teşvik edilecektir.
Tedbir 686.2. Üniversitelerin yurt dışındaki yetkin üniversitelerle ortak doktora programları açmaları teşvik edilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin, yurt dışındaki üniversitelerle ortak doktora programları açmaları teşvik edilecektir.
Tedbir 686.3. Doktora programları ve öğrenci kabul koşulları gözden geçirilecek, üniversitelerin yetkinlik analizine ve ihtisas alanına uygun doktora programları oluşturulması sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin doktora programı açma kriterleri niteliği artıracak şekilde gözden geçirilecektir.
Tedbir 686.4. Doktora tez danışmanlıklarını yapacak danışmanların niteliklerinin mevzuatla tanımlanması sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Doktora tez danışmanlığı yapacak kişilerin üniversite dışından da olabilecek şekilde, alanında yetkin ve akademik yeterliliği olanlar arasından seçilmesine yönelik kriterleri içeren düzenleme yapılacaktır.

Tedbir 686.5. Akademik ve mesleki doktora ayırımı yapılarak her birinden beklenen kazanımların Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde geliştirilmesi, doktora olgunluk düzeyine ulaşmış belirli üniversitelerde sanayi doktora programları gibi mesleki doktora programlarının oluşturulması desteklenecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Alanında yetkinlik düzeyi yüksek olan üniversitelerde özel sektörle işbirliği içerisinde mesleki doktora programları oluşturulacaktır.
Tedbir 686.6. Doktora ve doktora sonrası araştırmalar için burs çeşitliliğinin artırılması sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Doktoralı Genç Araştırmacılar İçin Yabancı Dilde Bilimsel Metin Yazma Programı, Doktora Sonrası Araştırma Projesi, Temel Bilimlerde Genç Beyinler Projesi kapsamında araştırmacılara burs desteği sağlanacaktır.
Üniversite kampüslerinin sürdürülebilir ve iklim dostu kampüslere dönüştürülmesi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.687)		
Tedbir 687.1. Pilot olarak seçilecek üniversitelerin sıfır atık, temiz çevre, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynakları alanında durumlarının tespit edilerek sürdürülebilir ve iklim dostu kampüslere dönüşüm projeleri hazırlanacaktır.	YÖK (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Üniversiteler	1. 11 pilot üniversiteden seçilecek öğretim üyeleri tarafından yapılacak çalışmalar kapsamında üniversitelerde iklim dostu kampüslere dönüşüm projeleri hazırlanacaktır.
Tedbir 687.2. Sürdürülebilir ve iklim dostu kampüs hedefine ulaşmada alternatif finansman araçlarına erişim sağlanacaktır.	YÖK (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Üniversiteler	1. Yeni finansman yöntemleri üzerinde çalışılacaktır.
Yükseköğretimde dijital dönüşüm sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.688)		
Tedbir 688.1. Yükseköğretimde dijital olgunluk modelinin oluşturulması desteklenecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretimde dijital olgunluk modeli akademisyenlerin etkin katılımıyla oluşturulacaktır.
Tedbir 688.2. Üniversitelerde kurumsal bulut hizmetlerinin sunulması, yapay zekâ, robotik ve artırılmış gerçeklik başta olmak üzere bilgi ve iletişim teknolojileri kapsamında araştırma ve eğitim amaçlı kullanılacak yazılım, araç ve ekipmanlara erişimin sağlanması desteklenecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. İlgili devlet kurumlarıyla işbirlikleri yapılarak bulut hizmetleri başta olmak üzere bilişim hizmetlerinde harcamaların etkinleştirilmesine ve mükerrer harcamaların önlenmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 688.3. Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberini odak alan, üniversitelerin dijital altyapılarının ve bilgi güvenliklerinin sağlanmasını hedefleyen çalışmalar tamamlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerdeki bilgi güvenliğine yönelik çalışmalar hızlandırılacaktır.

Tedbir 688.4. Üniversitelerin dijital dönüşümünde ve dijital yayın alımlarında fayda-maliyet etkinliğini hedefleyen yerli ve milli yazılımların önceliklendirildiği bulut tabanlı uygulamalar kullanılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin dijital dönüşümünde ve dijital yayın alımlarında mükerrer harcamaların önlenmesine yönelik yerli ve milli yazılımların önceliklendirildiği çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 688.5. Üniversitelerin idari personellerinin bilgi ve iletişim güvenliğine yönelik kapasitesi geliştirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. İdari personellere yönelik bilgi ve iletişim güvenliğine ilişkin hizmet içi eğitimler verilecektir.
Tedbir 688.6. 5G ve ötesi yeni nesil iletişim teknolojilerinde yazılım, donanım ve altyapı alanlarında, nesnelerin interneti, yapay zekâ, büyük veri, kuantum, siber güvenlik, akıllı ulaşım, artırılmış gerçeklik gibi gelişen teknoloji alanlarında nitelikli insan gücü yetiştirilmesi çalışmalarına ağırlık verilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yapay zekâ, büyük veri ve siber güvenlik alanlarında yükseköğretim programları açılacaktır.
Üniversitelerin öz gelirleri artırılarak finansal sürdürülebilirliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.689)		
Tedbir 689.1. Başta çözüm ortağı olarak reel sektör etkileşiminin artırılması olmak üzere öz gelirleri ve finansman çeşitliliği artırılarak üniversitelerin gelişimine daha fazla kaynak sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin finansman çeşitliliğini artırmaya ilişkin mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 689.2. Üniversitelere yapılacak yardım ve bağışlar teşvik edilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Bağış ve yardımlara yönelik teşvik edici düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 689.3. Yükseköğretimde rekabetçi ortamın geliştirilmesi amacıyla kamu üniversitelerinin merkezi idareden aldıkları bütçenin belirli oranda performansları ile ilişkilendirilmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Akademik Teşvik Yönetmeliğinde etkinliği artırıcı düzenlemeler yapılacaktır.
Üniversitelerdeki idari ve teknik personel niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.690)		
Tedbir 690.1. Üniversitelerde verimliliği düşüren farklı istihdam statüleri gözden geçirilerek yeni bir personel rejimi oluşturulacak ve kurumsal kapasite geliştirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerde verimliliği artıracak idari ve teknik personel düzenlemeleri yapılacaktır.

Tedbir 690.2. Araştırma altyapılarında yüksek nitelikli teknik personelin görevlendirilmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Araştırma altyapılarında nitelikli personellerin istihdamına yönelik düzenlemeler tamamlanacaktır.
Üniversitelerdeki TTO'lar güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.691)		
Tedbir 691.1. TTO'lar bölgesel öncelikler ve tematik dikey eksenler özelinde yapılandırılacaktır.	YÖK (S),	1. İlgili paydaşlarla yapılacak değerlendirmeler doğrultusunda mevzuatın iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 691.2. TTO'larda yürütülen faaliyetlerde ilave destekler sağlanacaktır.	YÖK (S),	1. Teknoloji transfer ofislerine sağlanan desteklerinin etkinliği artırılacaktır.
Yükseköğretim düzeyinde mesleki ve teknik eğitim güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.692)		
Tedbir 692.1. Meslek yüksekokullarının müfredatları Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından yayımlanan standartlar ve yeterlilikler çerçevesinde güncellenecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Mesleki Yeterlilik Kurumu ile yapılacak ortak çalışmalar kapsamında meslek yüksekokulları programları ve müfredatları güncellenecektir.
Yükseköğretim sisteminde kalite güvencesi kültürü yaygınlaştırılacak ve güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.693)		
Tedbir 693.1. Yükseköğretimde kurumsal akreditasyon ile program akreditasyonu geliştirilecektir.	YÖK (S)	1. Yükseköğretim kurumlarında kalitenin benimsenmesini ve yayılmasını sağlayarak ulusal kalite güvence sistemi güçlendirilecek ve kurumsal akreditasyon programının uygulanması tüm üniversitelere yaygınlaştırılacaktır. 2. Program akreditasyonu alanında faaliyet gösteren akreditasyon derneklerinin sayısı artırılabilecek ve dış değerlendirme programlarında görev alan değerlendiriciler ile değerlendirmeye katılan yükseköğretim kurumları desteklenecektir.
Tedbir 693.2. Kalite güvencesi, stratejik planlama, performans ve veri yönetimi sistemlerinin entegrasyonu sağlanacaktır.	Yükseköğretim Kalite Kurulu (S)	1. Ulusal kalite güvence sistemiyle uyumlu olarak bütünlük kalite yönetimi bilgi sistemi geliştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
4-5 Yaş Net Okullaşma Oranı	Yüzde	56,7 (3)	64,7 (4)	70
14-17 Yaş Kız Çocuklarının Net Okullaşma Oranı	Yüzde	91,6 (3)	94,2 (4)	94,5
Sınıf Tekrarı Yapan Öğrenci Oranı (9. Sınıf) (4)	Yüzde	-	7,12	6
Hayat Boyu Öğrenmeye Katılım Oranı (5)	Yüzde	-	6,7	7
Doktoralı Mezun Sayısı	Kişi	10 726	12 419	14 200
Dünya Akademik Başarı Sıralamasında İlk 500'e Giren Üniversite Sayısı (6)	Adet	1	3	4
Küresel ölçekteki Yeşil Kampüs Sıralamasında İlk 100'e Giren Üniversite Sayısı (6)	Adet	4	5	6

Kaynak: MEB ve YÖK

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program, (3) MEB 2021-2022 örgün eğitim istatistikleri verisidir.

(4) MEB 2022-2023 örgün eğitim istatistikleri verisidir. (5) 25-64 yaş nüfusundaki yetişkinler arasında araştırmanın yapıldığı son dört hafta içerisinde herhangi bir eğitim programına katılanların oranıdır. (6) Uluslararası tanınırlığı ve geçerliliği olan sıralamalar baz alınacaktır.

2.3.2. İstihdam ve Çalışma Hayatı

a) Mevcut Durum

Geçtiğimiz yıllarda pandemi ve olumsuz küresel gelişmeler neticesinde bozulan işgücü göstergeleri 2022 yılında düzelme sürecini devam ettirmiştir. 2022 yılında istihdam oranı ve işgücüne katılma oranları bir önceki yıla göre 2,3 ve 1,7 puan artarak sırasıyla yüzde 47,5 ve yüzde 53,1 olmuştur. 2021 yılında yüzde 12 olan işsizlik oranı 2022 yılında azalarak yüzde 10,4 seviyesine gerilemiştir. İstihdam ve işgücünün temel göstergelerinde yaşanan iyileşme ile uyumlu olarak 2022 yılında genç işsizliğinde de azalma meydana gelmiştir. Bahse konu gösterge 2021 yılındaki yüzde 22,6 seviyesinden 3,2 puan azalarak 2022 yılında yüzde 19,4 düzeyine inmiştir. 2022 yılında toplam istihdam bir önceki yıla göre yaklaşık 2 milyon kişi artış göstermiştir.

Pandemi döneminde azalarak 2020 yılında 30,8 seviyesine kadar gerileyen kadınların işgücüne katılım oranı 2022 yılında 35,1 seviyesine yükselmiştir. Pandemi öncesinde kadınların işgücüne katılım oranınının 2019 yılında yüzde 34,3 olduğu göz önüne alındığında, ilk defa pandemi öncesi seviyenin üzerine çıktığı görülmektedir.

Tablo II: 41- Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri

(15+ Yaş, Yüzde)

Gösterge	Türkiye		
	2020(1)	2021	2022
İşgücüne Katılma Oranı	49,1	51,4	53,1
Kadın	30,8	32,8	35,1
Erkek	67,8	70,3	71,4
İstihdam Oranı	42,7	45,2	47,5
Kadın	26,2	28,0	30,4
Erkek	59,4	62,8	65,0
İstihdamın Sektörel Dağılımı			
Tarım	17,7	17,2	15,8
Sanayi	20,5	21,3	21,7
Hizmetler	55,9	55,3	56,5
İnşaat	5,8	6,2	6,0
İşsizlik Oranı	13,1	12,0	10,4
Kadın	14,8	14,7	13,4
Erkek	12,4	10,7	8,9
Genç İşsizliği Oranı (15-24)	24,9	22,6	19,4

Kaynak: TÜİK

(1) Veriler yeni tanım ve kavramlara göre TÜİK tarafından revize edilmiştir.

Çalışma hayatına yönelik olarak geçtiğimiz program döneminde 5510 sayılı Kanunun geçici 95 inci maddesi ile 8 Eylül 1999 tarihi ve öncesinde uzun vadeli sigorta kollarına tabi olarak çalışmaya başlayanlara 506, 1479, 2925 ve 5434 sayılı Kanunların ilgili maddelerine göre yaş şartı aranmaksızın yaşlılık veya emekli aylığı bağlanması imkânı getirilmiştir. Bu kapsamda, yaklaşık 2 milyon kişiye aylık bağlanmıştır.

Ek ödeme dâhil 1.000 TL'nin altında emekli aylığı alanların aylıklarınının 2019 yılında 1.000 TL'ye çıkarılması sağlanmıştır. Bu tutar 2020 yılında 1.500 TL'ye, 2022 Ocak ödeme döneminde 2.500 TL'ye, 2022 Temmuz ödeme döneminde ise 3.500 TL'ye, 2023 Ocak

ödeme döneminde 5.500 TL'ye, 2023 Mart ödeme döneminde ise 7.500 TL'ye yükseltilmiştir. Sosyal devlet ilkesi gereği düşük kazanç bildiren sigortalıların da emekli olduklarında refahlarının yükseltilmesini teminen alt sınır aylığı yükseltilmiş ve daha az gün ve asgari kazancı olan bir sigortalının gelir azalması bertaraf edilmiştir.

6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan deprem felaketi nedeniyle depremden etkilenen illerde bilgi, belge ve beyannamelerinin verilme süreleri, prim borçları ertelenmiştir. 9 Mart 2023 tarihli ve 7440 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 6183 sayılı Kanun hükümlerine göre takip edilen alacaklar yapılandırma kapsamına alınmıştır.

Onuncu ve On Birinci Kalkınma Planları dönemlerinde alınan tedbirlerin başarıyla yürütülmesi neticesinde işgücünün eğitim düzeyinde önemli artışlar yaşanmıştır. Bununla birlikte, yükseköğretim mezunlarının istihdamdaki payı 2014 yılındaki yüzde 19,6 seviyesinden 2022 yılında yüzde 27,6 seviyesine yükselmiştir.

TABLO II: 42- İşgücünün Eğitim Düzeyi

(Yüzde)

Eğitim Düzeyi	2014			2022		
	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücü	İstihdam	İşsiz
Okuryazar Olmayanlar	4,1	4,2	2,6	2,5	2,6	1,5
Lise Altı	56,0	56,2	53,1	44,7	45,3	39,6
Lise	10,4	10,1	12,4	13,3	13,0	16,2
Mesleki ve Teknik Lise	9,9	9,8	10,6	11,5	11,4	12,5
Yükseköğretim	19,8	19,6	21,2	27,9	27,6	30,1
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK

İŞKUR tarafından düzenlenen aktif işgücü programlarından 2022 yılında 282.599 kişi yararlanmıştır. Eylül 2023 itibarıyla aktif işgücü programları kapsamında yapılan harcamalar yaklaşık 9 milyar TL'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 43- İşkur Tarafından Düzenlenen Aktif İşgücü Programlarına Yapılan Harcama ve Yararlanan Kişi Sayısı

Yıllar	Mesleki Eğitim Kursları (Kişi)	Toplum Yararına Programlar (Kişi)	İşbaşı Eğitim Programı (Kişi)	Toplam (Kişi)	Harcama (Bin TL)
2017	117 580	266 924	297 255	775 775	4 817 443
2018	117 239	355 482	300 512	854 416	5 671 410
2019	124 920	309 373	402 393	877 793	7 777 460
2020	87 372	126 344	335 761	549 477	5 096 950
2021	101 501	72 132	360 170	533 803	4 479 657
2022	10 763	115 480	156 356	282 599	6 596 907
2023(1)	1 595	229 795	39 518	270 908	8 681 641

Kaynak: İŞKUR

(1) 2023 yılı Ocak-Eylül dönemi verileridir.

2023 yılında ücretler nominal ve reel olarak yükselmiş, çalışanların gelirlerinde önemli miktarda artış olmuştur. 2023 yılının ikinci yarısında 11.402,32 TL olarak belirlenen ortalama aylık net asgari ücret bir önceki yılın asgari ücreti olan 5.500,35 TL'ye göre nominal olarak yüzde 107,3 reel olarak yüzde 35,2 artmıştır. Ortalama net memur maaşları nominal olarak 2023 yılında yüzde 112,7, reel olarak yüzde 38,8 düzeyinde yükselmiştir.

TABLO II: 44- İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023(2)
İŞGÜCÜ MALİYETİ (1)										
Reel İşgücü Maliyeti Endeksi (2003=100)										
Kamu İşçisi	100,5	104,8	104,7	112,4	107,5	109,9	106,5	90,0	83,8	149,2
Memur	106,7	106,6	113,0	111,1	110,1	113,5	112,9	108,6	103,8	137,5
Asgari Ücret(3)	123,0	128,3	158,4	153,8	151,0	165,2	169,3	172,0	180,6	244,2
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim										
Kamu İşçisi	0,0	4,3	-0,1	7,4	-4,4	2,3	-3,1	-15,5	-6,9	77,9
Memur	2,2	-0,1	6,1	-1,7	-1,0	3,1	-0,5	-3,9	-4,4	32,5
Asgari Ücret(3)	2,2	4,2	23,5	-2,9	-1,9	9,4	2,5	1,6	5,0	35,2
NET ELE GEÇEN ÜCRETLER (1)										
Reel Net Ele Geçen Ücret Endeksi (2003=100)										
Kamu İşçisi	100,7	105,1	105,0	111,0	106,3	113,3	110,8	95,0	89,7	153,6
Memur	147,9	148,1	157,3	154,6	153,4	158,6	158,0	152,4	148,1	205,5
Asgari Ücret(3)	180,0	187,7	232,4	225,6	221,5	242,4	248,3	252,4	285,1	385,6
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim										
Kamu İşçisi	-0,5	4,4	-0,1	5,7	-4,2	6,6	-2,2	-14,3	-5,6	71,3
Memur	1,1	0,1	6,2	-1,7	-0,8	3,4	-0,4	-3,6	-2,8	38,8
Asgari Ücret(3)	1,2	4,2	23,8	-2,9	-1,9	9,4	2,5	1,6	13,0	35,2

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Kamu İşveren Sendikalarından elde edilen verilerle Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hesaplanmıştır.

Not: 2008 yılından itibaren net ele geçen ücretlere bekâr çalışan için asgari geçim indirimi dâhildir.

(1) Reel hesaplamalarda TÜFE (2003=100) bazlı endeks kullanılmıştır.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Yılın ikinci yarısında geçerli olan asgari ücret (11.402,32 TL) esas alınmıştır.

İŞKUR tarafından yürütülmekte olan İşbaşı Eğitim Programları ve Mesleki Eğitim Kursları ile nitelikli işgücü yetiştirme faaliyetlerine devam edilmiştir. Bu kapsamda Ocak-Eylül 2023 döneminde İşbaşı Eğitim Programlarından 39.518 kişi, Mesleki Eğitim Kurslarından 1.595 kişi faydalanmıştır.

Dijital ve yeşil dönüşümü ifade eden ikiz dönüşümün işgücü piyasasında oluşturacağı talebe yönelik olarak işgücünün niteliğinin geliştirilmesi, aktif işgücü programlarının başta özel politika gerektiren gruplar olmak üzere yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılması, esnek çalışma biçimlerinden daha geniş kesimlerin faydalanması, özel politika gerektiren grupların işgücü ve istihdama katılımlarının artırılması, kayıt dışı istihdamın ve beyin göçünün azaltılması ile iş sağlığı ve güvenliği alanında yürütülen hizmetlerin nitelik ve verimliliğinin yükseltilmesi hususlarında ilerleme kaydedilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Başta özel politika gerektiren gruplar olmak üzere toplumun tüm kesimlerine yeterli bir gelirle kayıtlı, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlandığı koşullarda iş imkânlarının sunulması, ikiz dönüşüm sürecinin etkilerinin fırsata dönüştürülmesi, çalışma çağındaki nüfusun azami oranda istihdam edilmesi, insan kaynağı niteliğinin yükseltilip etkin kullanıldığı verimli bir işgücü piyasasının oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Mevcut ve yeni meslek alanları ile bu alanların gerektirdiği beceri düzeylerinin belirlenmesi ve güçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.695)		
Tedbir 695.1. İşgücü piyasasında yaşanan dönüşüm çerçevesinde ara ve kalifiye işgücü ihtiyacına yönelik beceri geliştirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Nitelikli ara eleman ihtiyacının sağlanmasına yönelik aktif işgücü piyasası programları kapsamındaki mesleki eğitim kursları ve işbaşı eğitim programlarından daha çok kişinin yararlandırılması sağlanarak işgücü piyasasındaki beceri açığının kapatılmasına katkı sağlanacaktır.
Tedbir 695.3. Savunma sanayii, yapay zekâ, siber güvenlik, temiz ve sürdürülebilir enerji ile uzay teknolojileri gibi stratejik alanlarda nitelikli işgücü yetiştirmeye yönelik kamu-üniversite-özel sektör işbirliği programları uygulamaya konulacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, TOBB, Sendikalar, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Üniversite-özel sektör-İŞKUR işbirliği ilk aşamada yedi bölgede başlayacaktır. 2. İkiz dönüşüm, savunma sanayi ve akıllı tarım kapsamında ortaya çıkan yeni becerilerin ve ihtiyaç duyulan mesleklerin belirlenmesi amacıyla danışma kurulları oluşturulacaktır. 3. Mesleklerde ulusal meslek standartları ve ulusal yeterlilikler hazırlanacaktır. 4. Belgeli ve nitelikli işgücünün oluşması için sınav ve belgelendirme faaliyetleri yürütülecektir.
İşgücü piyasasının ikiz dönüşüm sürecine uyumu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.696)		
Tedbir 696.4. İkiz dönüşüm süreci kapsamında ilgili tüm tarafların katılımıyla adil geçiş stratejisi hazırlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S) Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, TOBB, Sendikalar, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yeşil dönüşümün işgücü talebine yansımalarına yönelik verileri işgücü piyasası dinamikleriyle birlikte ele alan mevcut durum ve eğilim analizi çalışması yapılacaktır.
Özel politika gerektiren grupların yeterli bir gelirle kayıtlı, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlandığı koşullarda işgücü piyasasına katılımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.697)		
Tedbir 697.1. Pasif işgücü programlarından yararlanma koşulları kolaylaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İşsizlik Sigortası Fonundan yararlanma şartları kolaylaştırılacaktır. 2. Pasif işgücü programlarının erişilebilirliğinin güçlendirilmesi ve daha fazla sosyal koruma sağlanması amacıyla mevzuat çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 697.4. Özel politika gerektiren gruplarda yer alan bireylerin istihdamda kalmalarının temin edilmesi ve sahip oldukları becerilerin günümüz ihtiyaçlarına uyarlanması için hayat boyu öğrenmeye katılım artırılacak, sektörlerle işbirlikleri güçlendirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Özel politika gerektiren gruplar, öncelikle işgücü piyasasına uyumlarının artırılması için iş kulüplerinden yararlandırılacaktır.

Gençlerin istihdamının artırılması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.698)		
Tedbir 698.1. İnsan kaynakları alanında gençlere yönelik yetenek yönetimi uygulamaları geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Fırsat eşitliği, şeffaflık ve liyakat ilkelerine uygun şekilde gençlerin istihdama katılmalarını desteklemek amacıyla yaklaşık 1 milyon gencimize staj, iş gölgeleme programları, kısmi zamanlı çalışma ve eğitim gibi çeşitli kariyer imkânları sunulacaktır. 2. Kamu kurumlarının yetenek kazanımından sorumlu birimlerinin kapasitesini güçlendirmeye yönelik eğitim, çalıştay, teknik alt yapı ve dijital araç desteği faaliyetlerine devam edilecektir.
Tedbir 698.4. Eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin istihdama erişimlerini desteklemeye yönelik programların etkinliği artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. İŞKUR tarafından gençlere yönelik olarak verilen hizmetleri tek bir çatı altında toplamak ve gençlerin söz konusu hizmetleri tek bir platformdan takip etmelerine imkân sağlamayı amaçlayan İŞKUR gençlik internet sitesi uygulamaya açılarak kullanımı yaygınlaştırılacaktır.
Kamu istihdam hizmetleri, yoksul hanelerin sürdürülebilir gelir kaynaklarına ulaşabilmesini desteklemek amacıyla hane temelinde geliştirilecek ve bu hanelerin İŞKUR hizmetlerinden faydalanması önceliklendirilecektir. (Kalkınma Planı p.699)		
Tedbir 699.1. SGK, İŞKUR ve Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü verileri entegre edilecek ve İŞKUR hizmetleri ile kamu kaynaklı hizmet ve yardımlardan yararlanamayan dar gelirli hanelere İŞKUR hizmetlerinin sunumunda öncelik sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Sosyal yardımlar ile genel sağlık sigortası Hazinece karşılamanın dar gelirli vatandaşlarımızın bilgilerinin SGK'dan internet servisiyle edinilerek İŞKUR sistemiyle bütünleşik olması sağlanacaktır.
Nitelikli işgücü kaybı önlenecek ve yurt dışında çalışan nitelikli vatandaşlarımızın Türkiye ile bağları güçlendirilerek mesleki bilgi ve tecrübe aktarımını sağlayacak mekanizmalar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.700)		
Tedbir 700.1. Nitelikli işgücünün işgücü piyasasıyla bağlantılı göç nedenleri ortaya konularak sektör bazında kitlesel işgücü kaybını önlemeye yönelik adımlar atılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S)	1. Ülkemizdeki yabancı işgücünün sektör ve meslek bağlamlarında çalışma koşullarına ilişkin paydaş kurum ve kuruluşlarla işbirliği ve eşgüdüm içinde bilimsel araştırma çalışması yapılacaktır.
Ülkenin ihtiyaç duyduğu alanlarda nitelikli yabancı işgücünün istihdamı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.701)		
Tedbir 701.1. Yurtiçinden temininde zorluk yaşanan hallerde işgücü piyasasının farklı vasıflarda ihtiyaçlarını karşılamak üzere göç ve istihdam politikalarının dengeli bir şekilde uyumlaştırılması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	1. İhtiyaç duyulan işgücünün profilinin ve çalışacağı alanla uyumunun belirlenmesi amacıyla dijital bir puanlama sistemi geliştirilecektir. 2. İşgücü göçünün düzenli biçimde gerçekleşmesi mekanizmalarının güçlendirilmesi için küresel beceri ortaklığı fizibilite çalışması yapılacaktır.

Düzensiz işgücü göçü ile mücadele ve uluslararası işgücünün kayıtlı istihdamının artırılması amacıyla çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.702)		
Tedbir 702.2. Çalışma izinleri ile sosyal güvenlik kayıtları arasında entegrasyon geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S)	1. Yabancı işgücünün kayıtlı istihdamına yönelik olarak kurumlar arası veri entegrasyonu güçlendirilecektir.
İş sağlığı ve güvenliği hizmetleri daha etkin ve verimli hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.704)		
Tedbir 704.1. İş kazası ve meslek hastalıklarının tespiti ve bildirim süreçleri iyileştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı	1. İş kazası ve meslek hastalıkları bildirimini nasıl yapılacağına ilişkin kısa rehber video çalışmaları yapılacaktır. 2. Pnömonokonyoz ve asbest konularında dış katılımcıya yönelik sertifikalı eğitimlerin ve iş sağlığı ve güvenliği profesyonellerine yönelik iş hijyeni temel eğitimleri düzenlenecek ve yaygınlaştırılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
İşgücüne Katılma Oranı	Yüzde	53,1	53,7	54,4
İşgücüne Katılma Oranı, Kadın	Yüzde	35,1	35,9	36,8
İstihdam Oranı	Yüzde	47,5	48,3	48,8
İşsizlik Oranı	Yüzde	10,4	10,1	10,3
Kısmi Süreli Çalışan Oranı	Yüzde	9,7	10,0	10,6
Kayıt Dışı İstihdam Oranı	Yüzde	26,8	26,5	26,5
Ölümlü İş Kazası Oranı	Yüz Binde	6,6	6,6	6,5

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.3.3. Sağlık

a) Mevcut Durum

Sağlık hizmet sunumunda son yıllarda kaydedilen ilerlemeler neticesinde fiziki altyapı, insan kaynağı, hizmete erişim, aile hekimliği, anne ve çocuk sağlığı, hastane yatak sayıları, koruyucu sağlık, kurumsal yapılanma, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, hasta ve hekim hakları başta olmak üzere pek çok alanda gelişmeler sağlanmıştır. Bununla birlikte fiziki altyapı ve sağlık personelinin bölgeler arası dağılımındaki farklılıkların giderilmesine, sağlık alanında finansmanın sürdürülebilirliğinin sağlanmasına, hizmet sunum kalitesinin yükseltilmesine ve koruyucu sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerin ardından Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri (UMKE), ambulans birimleri, çadırlarda acil müdahale üniteleri ve gezici sağlık hizmeti sunan birimlerle depremin ilk gününden itibaren bölgedeki vatandaşlara sağlık hizmeti vermeye başlanmıştır. Acil müdahale ünitelerine başvuran yaralıların tedavileri ve sonrasında sevk ihtiyacı gereken yaralıların hastanelere nakilleri sağlanmıştır. Bu kapsamda

hava yolu aracılığıyla 2.580, karayolu ile 48.758, deniz yolu ile 327 olmak üzere toplam 51.665 hasta ve yaralı sevki gerçekleştirilmiştir.

Afet bölgesinde kullanılabilir durumdaki hastanelere ek olarak, 23'ü diğer ülkelerin desteğiyle olmak üzere toplam 34 sahra hastanesi ve 176 acil müdahale ünitesi kurulmuştur. Ayrıca bölgede hasar görmüş sağlık tesislerinin yeniden yapımı amacıyla acil durum hastane modeli geliştirilerek deprem bölgesi özelinde 12 acil durum hastanesi Yatırım Programına dâhil edilmiştir.

TABLO II: 45- Sağlık Alanında Gelişmeler

	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (5)
10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	27,9	28,3	28,6	30,0	30,1	30,7
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	68,1	66,9	66,3	52,5	55,7	58,1
100 Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	186	187	193	205	217	228
100 Bin Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	272	301	306	342	343	356
Fiziki Altyapının Dengeli Dağılım Oranı (1)	1,42	1,43	1,45	1,48	1,43	1,6
Hekim Sayısının Dengeli Dağılım Oranı (2)	2,08	2,07	2,0	2,11	2,14	2,29
Hekim Başına Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	1,47	1,61	1,6	1,7	1,6	1,56
Bebek Ölüm Hızı (Bin Canlı Doğumda) (3) (4)	9	9,2	9,0	8,5	9,0	9,1
Anne Ölüm Oranı (Yüz Bin Canlı Doğumda) (4)	14,5	13,5	13,0	13,1	13,0	12,6

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

(1) İBBS Düzey 1'e göre 10 bin kişiye düşen yatak sayısı en yüksek ve en düşük olan bölgelere ait rakamların oranıdır.

(2) İBBS Düzey 1'e göre 100 bin kişiye düşen toplam hekim sayıları üzerinden, en yüksek ve en düşük bölgelere ait rakamların oranıdır.

(3) Bebek ölüm hızı tüm haftalarda doğan bebek ölümlerini kapsamaktadır.

(4) TÜİK tarafından canlı doğum sayısı geriye dönük revize edildiğinden ölüm göstergelerine ait değerler güncellenmiştir.

(5) 2022 yılı verileri Sağlık İstatistiği Yıllığı 2022 ön sonuçlarıdır.

Anne ve bebek sağlığına yönelik hizmetlerdeki iyileşmeler sonucunda anne ve bebek sağlığına ilişkin verilerde önemli gelişme görülmektedir. 2017 yılında yüz bin canlı doğumda gerçekleşen anne ölüm oranı 14,5 iken 2022 yılında 12,6'ya düşmüştür. Aynı oran, 2020 yılı itibarıyla OECD ve AB'de sırasıyla yüz bin canlı doğumda 10,8 ve 8,8 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan 2017 yılında, bin canlı doğumda 9 olan bebek ölüm hızı daha yatay bir seyir göstererek 2022 yılında 9,1 olmuştur. Bebek ölümlerinin azaltılmasında önemli bir faktör olan DaBT 3 aşılama hızı 2022 yılında yüzde 99,5 olarak gerçekleşmiştir. Bin canlı doğumda bebek ölüm hızı 2021 yılı itibarıyla OECD ve AB'de ise sırasıyla 3,6 ve 3,1 olarak gerçekleşmiştir.

Hasta yatak kapasitesi ve hasta yataklarının niteliği açısından sağlık hizmet altyapısı iyileşmiş olup 2017 yılında 27,9 olan on bin kişiye düşen yatak sayısı 2022 yılında 30,7 olmuştur. Nitelikli yatak sayısının yoğun bakım yatakları hariç tüm yataklara oranı 2016 yılında ülke genelinde yüzde 61,3 iken 2022 yılında yüzde 80,9'a yükselmiş, aynı yıllarda söz konusu oran Sağlık Bakanlığı hastanelerinde ise yüzde 52,2'den yüzde 79,6 seviyesine ulaşmıştır. Sağlık altyapısının iyileştirilmesi ve hizmete erişimin kolaylaştırılmasıyla 2021 yılında sekiz olan kişi başı hekime müracaat sayısı, 2022 yılında 10 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 46- Yıllar İtibarıyla Toplam Hasta Yatağı Sayısı ve Doluluk Oranları

	2009	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (1)	OECD(2)	AB(2)
Yatak Sayısı (Bin)	188,6	225,9	231,9	237,5	251,2	254,5	262,2	-	-
Nitelikli Yatak Oranı (Yüzde) (3)	30,9	67,2	71,9	74,7	78,5	79,7	80,9	-	-
10 Bin Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı	26,0	27,9	28,3	28,6	30,0	30,1	30,7	43,2	48,2
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde) (4)	65,5	68,1	66,9	66,3	52,5	55,7	58,1	69,0	64,7

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, OECD, Eurostat

(1) Sağlık İstatistiği Yıllığı 2022 ön sonuçlarıdır.

(2) 10 bin kişiye düşen yatak sayısı OECD-38 ile AB-27, yatak doluluk oranı ise OECD-29 ile AB-22'nin 2021 yılına veya en yakın yıla ait verileridir.

(3) Toplam yataklara yoğun bakım yatakları dâhil edilmemiştir.

(4) OECD ve AB'nin 2021 yılına ait akut bakım verisi olup fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri dâhil değildir.

TABLO II: 47-Sağlık Kuruluşlarına Göre Hastane Müracaat Sayısı ve Dağılımı

(Bin)

Kurum	2003	2007	2011	2014	2021	2022 (1)
Sağlık Bakanlığı	113 849	209 630	254 343	292 100	308 174	379 607
Üniversite	9 638	15 025	24 437	32 144	40 103	45 747
Özel	6 158	24 486	59 069	72 333	69 311	74 778
Toplam	129 645	249 141	337 850	396 578	417 588	500 131

Kaynak: (1) Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistiği Yıllığı 2022 ön sonuçlarıdır.

Kamu özel işbirliği yöntemiyle toplam 28.438 yatak kapasitesine sahip 18 şehir hastanesi projesinin sözleşmesi imzalanmış olup Ekim 2023 itibarıyla söz konusu projelerden Mersin, Yozgat, Isparta, Adana, Kayseri, Elazığ-Fethi Sekin, Manisa, Eskişehir, Ankara-Bilkent, Bursa, İstanbul-Başakşehir Çam ve Sakura, Konya, Tekirdağ Dr. İsmail Fehmi Cumalıoğlu, Ankara-Etlık, Kocaeli Gaziantep ve İzmir Bayraklı Şehir Hastaneleri toplam 27.828 yatak kapasitesiyle hizmet vermektedir. İlave olarak 610 yatak kapasitesine sahip Kütahya Şehir Hastanesi geçici kabul çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca, toplam 19.050 yatak kapasiteli 17 şehir hastanesi projesinin de merkezi yönetim bütçesinden yapımına devam edilmekte olup toplam 4.900 yatak kapasiteli altı şehir hastanesinin proje çalışmaları yürütülmekte, toplam 14.150 yatak kapasiteli 11 şehir hastanesinin (Aydın, Antalya, Samsun, Trabzon, Ordu, Denizli, Sakarya, Şanlıurfa, Diyarbakır-Kayapınar, İstanbul Sancaktepe ve Mardin) ise inşaat çalışmaları devam etmektedir.

TABLO II: 48- Sağlık Kuruluşlarına Göre Muhtelif Göstergeler

	Sağlık Bakanlığı	Üniversiteler	Özel Hastaneler
Yatak Sayısı	163 207	43 914	55 069
Hastanelere Müracaat Sayısı (Bin)	379 607	45 747	74 778
Yatan Hasta Sayısı (Bin)	7 167	2 045	4 068
Ameliyat Sayısı (Bin)	2 998	1 077	1 698
Ameliyat Sayısının Müracaat Sayısına Oranı (Yüzde)	0,79	2,35	2,27
Ameliyat Sayısının Yatak Sayısına Oranı	18,4	24,5	30,8
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	56,1	66,9	57
Hastanın Ortalama Kalış Günü	4,7	5,2	2,8
Yatak Devir Hızı (Hasta)	43,9	46,6	73,9
Uzman Hekim Sayısı (Kişi)	50 289	14 795	30 516

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2022 ön sonuçlarıdır.

2022 yılında toplam yatak kapasitesinin yüzde 21'ine, uzman hekim sayısının 31,9'una sahip olan özel sektör, tüm ameliyatların yüzde 29,4'ünü gerçekleştirirken, toplam yatak kapasitesinin yüzde 16,7'sine ve uzman hekim sayısının yüzde 15,5'ine sahip olan üniversite hastaneleri yapılan ameliyatların yüzde 18,7'sini gerçekleştirmiştir.

2022 yılında ülkemizde toplam hekim sayısı 194.688, toplam diş hekimi sayısı 42.359, hemşire sayısı 243.565 ve ebe sayısı 59.632 olmuştur. Aynı yılda yüz bin kişiye düşen hekim sayısı 228 iken hemşire ve ebe sayısı 356'dır. 2021 yılı için bu sayılar sırasıyla AB'de 402 ve 886, OECD'de ise 372 ve 932'dir. Hekim başına hemşire ve ebe sayısı AB'de 2,2, OECD ortalamasında 2,5 iken ülkemizde ise bu oran 2022 yılında 1,56 olarak gerçekleşmiş olup sağlık personeli sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Bulaşıcı olmayan hastalıkların toplam hastalık yükü içerisindeki payı, yaşlanan nüfusun da etkisiyle giderek artmaktadır. 2022 yılında gerçekleşen ölümlerin yüzde 68,6'sı dolaşım sistemi hastalıkları, tümörler, solunum yolu hastalıkları ile beslenme, endokrin ve metabolizmayla ilgili hastalıklardan kaynaklanmıştır. Bulaşıcı olmayan hastalıklara neden olan temel risk faktörleri; tütün kullanımı, fiziksel aktivite eksikliği ve dengesiz beslenmedir. Risk faktörleriyle mücadele kapsamında halk sağlığının korunması önem arz etmekte olup buna yönelik kurulan Sağlıklı Hayat Merkezlerinin sayısı Eylül 2023 itibarıyla 247'ye ulaşmıştır.

Kronik hastalıkların erken teşhisinde, tedavisinde ve süreç yönetiminde birinci basamak sağlık hizmetlerinin daha aktif bir rol üstlenmesinin sağlanması; tarama ve tedavi sürecinin kanıta dayalı klinik uygulama yönergeleri doğrultusunda yürütülmesi, hastalıkların semptom ve bulgularının kontrol altına alınması, bireylerin fonksiyon kayıpları yaşamalarının ve engelli hale gelmelerinin önüne geçilmesi amaçları ile Hastalık Yönetim Platformu (HYP) uygulaması geliştirilmiş, hipertansiyon, diyabet, kardiyovasküler risk değerlendirmesi, obezite ve çok yönlü yaşlı değerlendirme parametrelerinin yer aldığı yazılım aile hekimlerinin kullanımına açılmış olup geliştirme çalışmaları devam etmektedir. HYP aracılığıyla Temmuz 2021-Ağustos 2023 tarihleri arasında aile hekimlerince yaklaşık 15 milyon kişiye, 42 milyon sağlık taraması yapılmıştır.

Sağlık probleminin, ortaya çıkmadan diş çürüğü ve risk faktörlerini dikkate alarak önlenmesini ve kontrolünü hedefleyen aile diş hekimliği modeli Ağustos 2022’de üç ilde (Eskişehir, Karabük, Kırşehir) pilot olarak uygulanmaya başlamıştır. Aile diş hekimliğine ilişkin olarak uygulamanın önümüzdeki süreçte ülke geneline yaygınlaştırılması ile aile diş hekimliklerinin bireylerin ağız ve diş sağlığı açısından ilk başvuru noktası olması, bireysel ve toplumsal düzeyde ağız ve diş sağlığının korunması ile koruyucu hizmetlerin süreklilik içinde sunulduğu bir yapılanmanın oluşturulması amacıyla çalışmalar yürütülmektedir. Aile diş hekimliği uygulamasının kademeli olarak ülke geneline yaygınlaştırılması kapsamında uygulamanın 2024 yılında 20 ilimize yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Engelli hastalara yönelik ağız ve diş sağlığı hizmetlerinin bütüncül bir yaklaşımla güncel ihtiyaç ve beklentilere uygun olarak sunulmasını teminen 2023 yılında yedi engelli diş tedavi merkezi açılmış olup, 2024 yılında 25 adet engelli diş tedavi merkezinin daha açılması hedeflenmektedir. Ayrıca tanısı zor, tedavi imkânları ise kısıtlı olan nadir hastalıklara yönelik Ulusal Nadir Hastalıklar Eylem Planı hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte, Bireysel Hizmet Danışmanlığı Projesiyle özel gereksinimi olan çocukların almış oldukları sağlık hizmet kalitesinin artırılması amaçlanmıştır.

İlaç harcamalarının kontrol altına alınmasına yönelik tedbirlerle ilaç ve tedaviye ilişkin provizyon sistemlerindeki iyileştirmeler sonucunda toplam sağlık harcamalarının GSYH’ye oranı 2009 yılında yüzde 5,8 iken bu oran 2021 yılında yüzde 4,9 olarak gerçekleşmiştir.

Kamu sağlık harcamasının toplam sağlık harcaması içindeki payı ise 2021 yılı için yüzde 79,2’dir. Diğer taraftan sağlık harcamalarının; pandeminin devam etmesi, bulaşıcı olmayan hastalıkların hastalık yükü içerisindeki payının yaşam tarzı ve demografik yapıdaki değişimle beraber artması, sağlık teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler, daha kaliteli sağlık hizmeti talebindeki artış gibi sebeplerle önümüzdeki yıllarda yükselmesi beklenmektedir.

Akılcı ilaç kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler sürdürülmektedir. OECD ülkelerinde 2021 yılında ortalama 15,7 olan bin kişi başına düşen günlük antibiyotik tüketim miktarı (Daily Defined Dose-DDD), Türkiye’de 2022 yılında 34,2 olmuştur.

Bağımlılıkla mücadele çalışmaları kapsamında Eylül 2023 itibarıyla toplam 1.202 yatak kapasiteli 47 yetişkin bağımlılık arındırma merkezi, toplam 202 yatak kapasiteli 13 çocuk ergen bağımlılık arındırma merkezi, 4 adet yataklı BAHAR merkezi hizmet vermektedir. Ayrıca 81 ilde yaygınlaştırma çalışmaları kapsamında aynı tarih itibarıyla ayaktan hizmet veren 69 yetişkin bağımlılık arındırma merkeziyle sekiz çocuk ergen bağımlılık arındırma merkezi hizmet sunmaktadır. Hâlihazırda 81 ilde yataklı ya da ayaktan arındırma merkezi bulunmaktadır.

b) Amaç

Bireylerin bedenlen ve ruhen tam bir iyilik halinde sağlıklı yaşam sürdürmeleri, ihtiyaç halinde kaliteli, güvenilir, etkin, veriye dayalı süreçlerle desteklenen, hazırlık ve uyum kapasitesi yüksek, mali açıdan sürdürülebilir sağlık hizmeti sunumunun sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sağlıklı yaşam tarzı teşvik edilerek bulaşıcı olmayan hastalık risklerine karşı koruyucu sağlık hizmetleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.706)		
Tedbir 706.1. Sağlıklı yaşam tarzının teşvik edilmesine yönelik sağlıklı beslenme, fiziksel aktivitenin artırılması gibi alışkanlıkların toplumsal tutuma dönüşmesi sağlanacak, bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecek, sağlık okuryazarlığı teşvik edilerek birey sorumluluğunun geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, Belediyeler	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sağlıklı beslenme ve hareketli yaşam alışkanlıkları kazandırılmasına yönelik görsel medya paylaşımları yapılacak ve halk eğitim faaliyetleri düzenlenecektir. 2. İl sağlık müdürlükleri tarafından okullarda sağlıklı beslenme konularında eğitimler verilecektir. 3. Birinci basamakta bulaşıcı olmayan hastalıkların önlenmesi amacıyla beslenme danışmanlığı hizmetleri artırılabilecektir. 4. Bireyin ve toplumun doğru sağlık bilgisine erişimini sağlayacak internet sayfası ve mobil uygulama geliştirilecektir.
Tedbir 706.2. İklim değişikliğinin sağlık üzerine olan etkisinin belirlenmesi ve azaltılması için kurumsal kapasite güçlendirilerek kurumlar arası işbirliği artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, YÖK, Üniversiteler, STK'lar, Belediyeler	<ol style="list-style-type: none"> 1. İklim değişikliğinin sağlık üzerine etkilerini değerlendirmek üzere komisyon çalışmaları yürütülecektir. 2. İklim Değişikliğinin Sağlık Üzerine Olumsuz Etkilerinin Azaltılması Ulusal Programı ve Eylem Planı güncellenecek ve bu doğrultuda faaliyetler yürütülecektir. 3. İklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerine ilişkin vatandaşlara yönelik farkındalık çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 706.3. Sağlık sorumluluğunun geliştirilmesine yönelik çok paydaşlı sağlık sorumluluğu modeli güçlendirilecek, sektörler ve kurumlar arası işbirliği ve koordinasyon sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler, YÖK, Belediyeler	<ol style="list-style-type: none"> 1. Çok Paydaşlı Sağlık Sorumluluğunu Geliştirme Programı kapsamında Bakanlık ve diğer paydaşlarla ilgili bileşenlerin izlenmesi ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

<p>Tedbir 706.4. Bulaşıcı olmayan hastalıklara yönelik risk faktörlerinin azaltılması için kanser tarama programları da dâhil olmak üzere çeşitlendirilmiş tarama programları yaygınlaştırılacak, erken teşhis oranları artırılacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Birinci basamak sağlık tesisleri bünyesinde kanser tarama merkezleri nicelik ve nitelik olarak artırılacaktır. 2. Tarama ve Tarama Sonrası Teşhis Eğitimleri, KETEM Uyum Eğitimleri ve erken teşhise yönelik farkındalık çalışmaları yürütülecektir. 3. Bulaşıcı olmayan hastalıkların taranması, periyodik olarak izlenmesi, erken teşhisi, tedavisi ve süreçlerin yönetimi için geliştirilen Hastalık Yönetim Platformu (HYP) hakkında yöneticilerin, sağlık çalışanlarının ve hastaların farkındalığı artırılarak platformun etkin kullanımı sağlanacaktır. 4. HYP kapsamında Kronik Böbrek Hastalığı ile İnme ve Koroner Arter Hastalığı modülleri ülke genelinde aile hekimliği birimlerinin kullanımına açılacaktır. 5. Birinci basamak sağlık kuruluşlarında görev yapan sağlık personeline hipertansiyon, kardiyovasküler risk değerlendirmesi, koroner arter hastalığı, inme, kronik böbrek hastalığı, astım, KOAH yönetimi, çok yönlü yaşlı değerlendirme ve izlemi konularında eğitimler verilecektir.
<p>Tedbir 706.5. Çocuk, kadın ve üreme sağlığı hizmetleri güçlendirilecek, evlilik öncesi ve yenidoğan tarama programları yaygınlaştırılacak, anne ve bebek ölümlerinin azaltılması sağlanacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Her gebenin durumu değerlendirilerek izlemlerin sıklığı ve hangi sağlık kuruluşunda yapılacağı protokoller doğrultusunda belirlenecek, bebek ve çocukların ilk bir yaşta en az 9 kez, altı yaşa kadar toplam 16 kez izlemlerinin yapılması sağlanacaktır. 2. Anne ölümlerinin azaltılması kapsamında ilgili birimlerde çalışan sağlık personeline yönelik Acil Obstetrik Bakım Eğitimleri yapılacak, gebe bilgilendirme eğitimi alan gebe sayısı artırılacaktır. 3. Afet döneminde bebek ve çocuk sağlığına bütüncül yaklaşımı içeren materyaller hazırlanacaktır. 4. Saha rehberlerinin erken çocukluk gelişimini de içerecek şekilde güncellenmesi sağlanacaktır.
<p>Tedbir 706.6. Ergen sağlığı hizmetleri güçlendirilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Birinci basamakta ergenlere yönelik danışmanlık hizmetleri güçlendirilecektir. 2. Saha rehberlerinde ergen sağlığı bölümünün güncellenmesi sağlanacaktır.

<p>Tedbir 706.7. Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp (GETAT) uygulamalarının kanıta dayalı şekilde standardize edilerek ulusal ve uluslararası çalışmalarla güvenli kullanımı yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<p>1. Her bir GETAT uygulama alanı için uzmanların katılımıyla komisyonlar oluşturulacak; uygulamaya ilişkin kılavuzlar yayınlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 706.8. Takviye edici gıda ve bitkisel içerikli ürünlerin güvenli şekilde piyasaya arzını sağlayacak yeni mekanizmalar geliştirilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<p>1. Takviye edici gıda ve bitkisel içerikli ürünler konusunda farkındalığı artırmak amacıyla görsel materyaller hazırlanarak sosyal medya hesaplarında paylaşımlar yapılacaktır. 2. Takviye edici gıdaların, beşeri tıbbi ürün statüsünde değerlendirilebilecek dozlarda piyasaya arzını önlemeye yönelik çalışmalar yapılacaktır. 3. Gıda güvenliği çalışmaları kapsamında Gıda Tebliği komisyon çalışmalarına katılım sağlanacaktır.</p>
<p>Özel gereksinimi ve nadir hastalığı olan bireylere sunulan sağlık hizmetlerinin kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.707)</p>		
<p>Tedbir 707.1. Nadir hastalıkların erken dönemde teşhisi için tarama programları geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<p>1. Evlilik öncesi tarama programlarına ilişkin farkındalık çalışmaları yürütülecek, tarama yapılan hastalık sayısı artırılabilecektir. 2. Yeni doğanlara yapılan taramalar artırılabilecektir.</p>
<p>Tedbir 707.2. Nadir hastalıklara ilişkin tedavi ve araştırma merkezi sayısı artırılabilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, TÜSEB</p>	<p>1. Nöromusküler hastalık (kas ve sinir hastalıkları) birimlerinin sayısı 30'a çıkarılacaktır. 2. Ulusal Nadir Hastalıklar Eylem Planı güncellenecektir.</p>
<p>Tedbir 707.3. Zihinsel özel gereksinimli bireyler ve ailelerinin etkin sağlık hizmet sunumuna ulaşması kolaylaştırılacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<p>1. Çok Disiplinli Çocuk ve Genç Ruh Sağlığı Merkezleri (ÇÖZGEM) sayıları artırılabilecektir. 2. ÇÖZGEM'de görev yapacak personelin donanımını artırmak üzere uygulamalı davranış analizi ve erken müdahale eğitim programları düzenlenecektir.</p>
<p>Tedbir 707.4. Evde sağlık hizmetleri güçlendirilecek ve izleme takip sistemi geliştirilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Belediyeler</p>	<p>1. Evde sağlık ve bakım hizmetlerine yönelik mevcut durum incelenecek ve yeni performans göstergeleri belirlenecektir. 2. Evde sağlık ekipleri için mobil uygulamalar geliştirilecektir. 3. Sağlık tesisinden taburculuk sonrası otuz güne kadar (gerektiğinde hekim tarafından otuz güne kadar sürelerle uzatılabilen) tıbbi bakıma ihtiyacı olan bireylere evde hizmet sunumu yapılması sağlanacaktır. 4. Evde Sağlık Hizmeti ile Sağlıklı Yaş Alma Merkezlerinin entegrasyonu sağlanacaktır.</p>

		<p>5. Evde Sağlık Hizmetleri aylık ziyaret sıklığı değerinin 3,1'e ulaşması hedeflenmektedir.</p> <p>6. 650 bin hastaya Evde Sağlık Hizmetleri ulaştırılacak ve hasta memnuniyetinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.</p>
<p>Bulaşıcı hastalıklara, ani sağlık şoklarına, afet ve acil durumlara hazırlık ve müdahale kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.708)</p>		
<p>Tedbir 708.1. Bulaşıcı hastalıklara yönelik mevcut tanı, takip ve erken uyarı sistemleri geliştirilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<p>1. Olası zoonotik ve vektörel bulaş kaynakları belirlenerek gerekli koruyucu önlemler alınacak, olası riskler ve akademik çalışmalar takip edilecektir.</p> <p>2. Bakanlık bünyesinde ilgili bakanlık ve kamu kuruluşlarıyla etkin bir koordinasyon sağlanarak kaynakların ortak ve etkin kullanımı sağlanacaktır.</p> <p>3. Vektör haritasının oluşumu için komisyon çalışmaları yapılacaktır.</p> <p>4. Bilim kurulları ile birlikte rehber, afiş, broşür ve sunular gözden geçirilerek güncellenecektir.</p>
<p>Tedbir 708.2. Ulusal düzeyde biyolojik ürünlerin üretilmesine ve aşı üretim kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik merkezler kurulacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<p>1. Türkiye Hıfzıssıhha Aşı ve Biyoteknolojik Ürün Araştırma ve Üretim Merkezi Projesi tamamlanacaktır.</p> <p>2. Dijital teknolojiler kullanılarak web tabanlı interaktif eğitimler geliştirilerek sahada çalışan personellerin eğitime katılımı kolaylaştırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 708.3. Bağışıklık kazandırma programları güçlendirilerek toplumsal farkındalık artırılacak, aşılama programları tüm risk gruplarını içerecek şekilde yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<p>1. Beşli karma aşı üçüncü doz oranının en az yüzde 98 olması için Genişletilmiş Bağışıklama Programının (GBP) takibi yapılacaktır.</p> <p>2. Çocukluk çağı aşılarının zamanında ve düzenli uygulanması için eksik aşıllı, aşısız çocukların belirlenmesi ve takip edilmesi sağlanacaktır.</p> <p>3. GBP Genelgesi ve Saha Rehberi güncellenecek ve bu kapsamda Bilimsel Kurul toplantıları ve eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.</p>
<p>Tedbir 708.4. Küresel salgın ve afet gibi olağanüstü durumlarda sağlık hizmet sunucularının rol ve sorumluluklarını içeren yol haritaları belirlenecek, malzeme ve personel akışına ilişkin planlamalar etkin bir şekilde yapılacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler</p>	<p>1. Yol haritalarının belirlenmesine yönelik bilimsel kurul oluşturularak belli dönem aralıklarıyla toplanması sağlanacaktır.</p> <p>2. Koordinasyonun sağlanmasına yönelik olarak mobil uygulamalar geliştirilecektir.</p> <p>3. UMKE ATAK Eğitimi alacak personele yönelik eğitim materyalleri ve kişisel koruyucu kıyafet ve donanımları temin edilecektir.</p> <p>4. UMKE ATAK personeli tarafından kullanılacak olan kentsel arama kurtarma ekipmanlarını ve kurtarma araçlarının standartları belirlenecek ve temin edilmesi sağlanacaktır.</p>

		5. UMKE ATAK bünyesinde görev alacak personele yönelik mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır. 6. Türk Dünyası Acil Medikal Kurtarma Ekibi kurulacak ve mesleki kapasite geliştirme programları düzenlenecektir.
Tedbir 708.5. Acil durumlarda güvenilir bilgi akışı ve koordinasyonun sağlanmasına yönelik altyapı ve kapasite güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler	1. Acil durumlarda güvenilir bilgi akışı sağlanmasına yönelik uygulama rehberi hazırlanacaktır. 2. Sağlık Afet ve Koordinasyon Merkezi Birimi personeline kapasite geliştirme eğitimi verilecektir.
Birinci basamak sağlık tesislerinin sağlığın korunması ve geliştirilmesindeki rolü güçlendirilecek, hizmet basamakları içerisinde öncelikle kullanımı sağlanacak, basamaklar arası etkileşim geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.709)		
Tedbir 709.1. Birinci basamak sağlık tesisleri nitelik ve nicelik olarak geliştirilerek bu birimlere başvuran kişilerin koruyucu, önleyici, tedavi edici sağlık hizmetlerini bütüncül olarak alabilmesi, böylece ikinci ve üçüncü basamak sağlık merkezlerine başvuruların azaltılması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Aile Hekimliği Birimleri ve Birinci Basamak Sağlık Kuruluşlarının faaliyetleri internet üzerinden izlenecektir. 2. Aile Sağlığı Merkezi ve Aile Hekimliği Birimi izleme değerlendirme formları güncellenerek rehber haline getirilerek takibi yapılacaktır. 3. 50 adet birinci basamak sağlık tesisinin inşaatı tamamlanacaktır. 4. Yeni aile hekimliği birimleri hizmete açılarak aile hekimi başına düşen nüfusun 2.900 kişiye düşürülmesi sağlanacaktır. 5. Birinci basamak sağlık hizmetlerinin etkinliği artırılarak ikinci ve üçüncü basamaklara başvuruların azaltılması sağlanacaktır.
Tedbir 709.2. Bulaşıcı olmayan hastalıklar başta olmak üzere, hastalıklara ilişkin tarama ve teşhis gibi süreçler ile kronik hastaların tedavi takiplerinde dijital uygulamaların da desteğiyle aile sağlığı merkezlerinin sorumlulukları artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Bulaşıcı olmayan hastalıkların taranması, periyodik olarak izlenmesi, erken teşhisi, tedavisi, izlenmesi ve süreçlerin yönetimi için kullanılan HYP uygulamasının etkin kullanılması sağlanacak, uygulama kapsamına yeni hastalık modülleri eklenecektir. 2. Aile Hekimliği Birinci Aşama Uyum Eğitimleri kapsamında, aile hekimleri ve aile sağlığı çalışanlarına bulaşıcı olmayan hastalıklar ve risk faktörleri, bulaşıcı olmayan hastalıkların yönetimi ve HYP hakkında yüz yüze yöntemle farkındalık ve bilgilendirme eğitimleri verilecektir.
Tedbir 709.3. Aile sağlığı merkezi sayısı artırılarak aile hekimlerine yönelik hizmet içi eğitimlerle alınan hizmetin etkinliği ve hizmetten duyulan memnuniyet iyileştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler	1. Bebek, çocuk, ergen izlem protokollerinin güncellemesi tamamlanarak aile hekimlerine güncelleme eğitimi verilecektir. 2. Her bir aile hekimliği biriminde sunulan hizmetlere ilişkin belirli dönem aralıklarında memnuniyet anketi uygulanacaktır.

<p>Tedbir 709.4. Aile hekimlerinin üst basamaklara yönlendirdikleri hastaların tetkik ve tedavi sonuçlarına ilişkin geri bildirimlerini sağlayacak bir sistem oluşturularak hizmet basamakları arasındaki etkileşim güçlendirilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı</p>	<p>1. Birinci, ikinci ve üçüncü basamaklar arasında kişilerin tetkik ve tedavi sonuçlarının paylaşımı için ilgili sistemlerde bütünleşme sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 709.5. Sağlıklı hayat merkezlerinin sayısı artırılabilecek, hizmet sunum niteliği geliştirilecek ve bu merkezlerin aile sağlığı merkezleriyle etkileşimi sağlanacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı</p>	<p>1. 40 yeni Sağlıklı Hayat Merkezi açılacaktır.</p>
<p>Tedbir 709.7. Aile dış hekimliği uygulaması ülke genelinde yaygınlaştırılacak, aile dış hekimliği birimlerinde koruyucu tedavileri tamamlanan bireylerin tedavi gereksinimlerinin ikinci basamak sağlık kuruluşlarında öncelikli karşılanmasına yönelik sevk zinciri oluşturulacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<p>1. Aile dış hekimliği uygulaması yıl sonuna kadar 20 ilde yaygınlaştırılacaktır. 2. Ağız ve diş sağlığı hizmeti sunan ikinci basamak sağlık kuruluşları ile aile dış hekimliği birimleri arasında gerekli koordinasyon sağlanarak, sağlık kuruluşları arasında bir sevk zinciri oluşturulacaktır. 3. Sevk zinciri ile birlikte tüm bireylerin ağız ve diş sağlığı verileri mevcut bilgi sistemleri altyapısı kullanılarak takip edilebilir hale getirilecektir.</p>
<p>Tedbir 709.8. Göç sağlığı hizmetlerinin, ülke sağlık sistemiyle bütünleşik bir biçimde sunulması hizmetin sürdürülebilirlik ve etkinlik bakımından geliştirilmesi sağlanacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı</p>	<p>1. Göçmenlerin sağlık okuryazarlığının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Koruyucu sağlık hizmetleri ve sağlığı geliştirmeye yönelik yürütülen programlara ülkemizde bulunan göçmenlerin de dâhil edilmesi sağlanacaktır. 3. Sağlık çalışanlarının, kültürel farklılıklarını da gözetecek şekilde, göç sağlığı konusunda hizmet içi eğitimler verilecektir.</p>
<p>Bağımlılıkla mücadeleyle yönelik sunulan hizmetlerin kapasitesi ile kalitesi iyileştirilecek, erişilebilirlik artırılabilecek ve hizmetlerin tamamlayıcı şekilde sunulması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.710)</p>		
<p>Tedbir 710.1. Danışmanlık, tedavi, sosyal uyum ve iyileştirme hizmetlerinin bütüncül biçimde sunulması kapsamında hizmet kalitesi yükseltilecek, kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlanacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Başkanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, STK'lar</p>	<p>1. Danışmanlık hizmet sunum algoritmaları gözden geçirilerek danışmanlık merkezlerinde bağımlılıkla mücadelede görev alan personele hizmet içi eğitimler verilecektir. 2. Bağımlılıkla mücadele kapsamında paydaşlara yönelik bilgilendirme, eğitim faaliyetleri ve çalıştaylar gerçekleştirilecektir. 3. Mevcut Tütün Kontrolü Strateji Belgesi ve Eylem Planına ilişkin etki değerlendirme çalışması yapılacaktır. 4. Tütün Kontrolü Strateji Belgesi ve Eylem Planı güncellenecektir.</p>

		5. Danışmanlık ve tedavi hizmeti sunulan bireylerin takibi ile ihtiyaçlarının daha hızlı tespit edilebilmesine yönelik olarak aile hekimleri, danışmanlık merkezleri ile ayakta/yataklı tedavi merkezlerinin yazılımla bütünleşmesi sağlanacaktır.
Tedbir 710.2. Bağımlılığın önlenmesi için farklı nüfus gruplarına yönelik farkındalık artırma çalışmaları kapsamında iyi uygulama örnekleri ve müdahale programları güçlendirilerek sürdürülecek, bağımlılıkla mücadele kapsamında uygulanan mekanizmaların toplum tarafından bilinirliği artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Başkanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, STK'lar	1. Ülke genelinde bağımlılığın sağlık üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekecek etkinlikler düzenlenecek ve bilgilendirme yapılacaktır. 2. Bağımlılıkla mücadeleyi destekleyici içerikler hazırlanarak Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu sosyal medya hesaplarında paylaşımlar yapılacaktır. 3. Hedef kitle tarafından kullanılan sosyal ağ siteleri, sık ziyaret edilen internet siteleri ve çok izlenen videoların içerisine konu ile ilgili hazırlanan görsel ve videoların yer aldığı izlenmeden geçilemeyen açılır pencereler yerleştirilecektir. 4. Gebe okulu ve gebe sınıflarına müracaat eden anne adaylarına bağımlılık türleri ve bağımlılıkla mücadele konularında bilgilendirme yapılacaktır.
Tedbir 710.3. Danışmanlık, tedavi ve iyileştirme hizmeti alan bireylerin takiplerinin yapılması için ilgili birimler arasında eşgüdümeye yönelik bilişim altyapısı oluşturulacak, danışmanlık hizmetleri yüz yüze ve çağrı merkezleri aracılığıyla sürdürülecek, birinci basamak sağlık tesislerinde önleme ve psikososyal destek hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, STK'lar	1. Yüz yüze bağımlılık danışmanlığı hizmeti veren merkezlerin sayısı artırılacaktır. 2. Danışmanlık merkezlerinde sunulan hizmetlerin kalitesi artırılacaktır. 3. Çağrı merkezleri aracılığıyla sunulan bütün bağımlılığı danışmanlık hizmetleri etkinleştirilerek sigara bırakma oranları iyileştirilecektir. 4. Aile hekimliklerinde uygulanmak üzere bağımlılığa yönelik risk faktörleri dikkate alınarak bireye özel kısa klinik müdahale programları geliştirilecektir.
Tedbir 710.4. Sigara bırakma poliklinikleri, bağımlılık danışma arındırma merkezleri, zorunlu tedavi kararlarının uygulandığı merkezler ile danışma, tedavi, iyileştirme ve sosyal uyum süreçlerinin bütünleşik bir şekilde sunulacağı BAHAR Merkezleri farklı nüfus gruplarının hizmet alımını kolaylaştıracak şekilde yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, STK'lar	1. Danışma, arındırma ve rehabilitasyon merkezlerinin ihtiyaçlar doğrultusunda planlamaları yapılarak sayıları artırılacaktır. 2. Standardize hizmet sunumu yaygınlaştırılacaktır. 3. BAHAR merkezlerinde verilen hizmetlerin bilinirliği sağlanacaktır. 4. Sigara bırakma polikliniklerinin sayısı artırılacaktır.

<p>Tedbir 710.5. Bağımlılık alanında çalışacak sağlık personelinin nitelik ve niceliği ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, STK'lar</p>	<p>1. Bağımlılık alanında çalışan sağlık personelleriyle bağımlı hasta ile karşılaşma durumu olan personele yönelik kapasite geliştirilecektir. 2. Uzmanlık eğitim müfredatları madde bağımlılığı bağlamında güncellenecektir. 3. Bağımlılık alanında çalışan personel için klinik yetkinlik kriteri kavramının geliştirilmesi sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 710.6. Bağımlılığa ilişkin tanı, tedavi ve izlem sürecinde klinik kalitenin artırılmasına yönelik klinik protokollerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler</p>	<p>1. Madde bağımlılığına ilişkin sağlık hizmet standartları oluşturulacak ve uygulamaya geçilecektir. 2. Yeni klinik protokol ve rehberler için ihtiyaç analizi yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 710.7. Bağımlılıkla mücadeleye ilişkin faaliyetlerin kanıta dayalı olarak tasarlanabilmesi için madde kullanım davranışlarına yönelik dönemsel araştırmalar yapılacak ve veri mahremiyeti gözetilerek kurum kuruluşlar arası veri paylaşımı sağlanacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, STK'lar</p>	<p>1. Sosyodemografik özelliklere göre bağımlılık yapıcı maddelerin kullanım sıklığı ve risk düzeyini belirlemeye yönelik yürütülen çalışmaların etkinlikleri artırılacaktır.</p>
<p>Sağlıkta insan kaynağı ile fiziki altyapı nicelik ve nitelik olarak iyileştirilecek ve bölgeler arası dağılımda denge sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.711)</p>		
<p>Tedbir 711.1. Başta tıp, diş hekimliği ve eczacılık olmak üzere sağlık meslek gruplarında eğitimin kalitesi artırılacak ve uzmanlık eğitimindeki müfredatları bilişim altyapısıyla desteklenerek ülke genelinde standart sağlanacak, sağlık alanında geleceğin ihtiyaç ve şartlarına uygun bir şekilde ve ülke ihtiyaçları göz önünde bulundurularak her alanda yeterli ve nitelikli işgücü oluşturulacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler</p>	<p>1. Tıp, diş hekimliği ve eczacılık uzmanlık eğitimi müfredatları güncellenerek uygulamaya alınacaktır. 2. Uzmanlık Eğitimi Yönetim Sistemi yazılım programı ülke genelindeki eğitim kurumlarında yaygınlaştırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 711.2. Performansa dayalı ek ödeme sistemi sağlık çıktıları, hasta ve çalışan memnuniyeti ve kalite göstergelerini de içerecek şekilde güncellenecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<p>1. Performansa dayalı ek ödeme sisteminin iyileştirilmesine yönelik olarak uluslararası örnekler incelenecektir.</p>

<p>Tedbir 711.3. Başta hekim, hemşire ve ebe olmak üzere ihtiyaçlar doğrultusunda ülke çapında bölgeler ve sağlık tesisleri arasında yeterli sayıda ve dengeli bir şekilde dağılımı sağlanacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, YÖK, Üniversiteler</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sağlık işgücü istihdamının nüfus yoğunluğu gözetilerek ihtiyaçlar doğrultusunda ve uluslararası örnekler dikkate alınarak dengeli dağılımı sağlanacaktır. 2. Eğitim kontenjanlarının yüz bin kişiye düşen hekim sayısının OECD ortalamasına yakınsamaya yönelik Plan dönemi hedefini gerçekleştirecek yol haritası belirlenerek uygulamaya konulacaktır.
<p>Tedbir 711.4. Ulusal düzeyde sağlık tesisi yatırım planlamalarına yönelik nesnel kriterler doğrultusunda makro planlar oluşturulacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sağlık tesisi yatırımlarında ülke geneli ihtiyaçları ortaya koyacak nesnel kriterler belirlenerek sağlık tesisi ihtiyacına ilişkin mevcut durum tespit edilecektir.
<p>Tedbir 711.5. Fiziki altyapının dengeli dağılımı sağlanacak, mevcut hastane yataklarının kullanım etkinliği yükseltilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sağlık tesisi yatırımları, mevcut altyapı, kapasite kullanım oranları ve nüfus dağılımı dikkate alınarak bölgesel ihtiyaçlar doğrultusunda planlanacaktır. 2. 29 adet yataklı sağlık tesisinin inşaatı tamamlanacaktır.
<p>Tedbir 711.6. Olası afet durumlarında kesintisiz sağlık hizmeti sunumu sağlanabilmesi amacıyla sağlık tesislerinin afetlere karşı dayanıklılığı artırılacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Afet riski olan bölgelerde yeni projeler, detaylı zemin, tasarım ve yapısal analiz çalışmaları yapılarak planlanacaktır.
<p>Tedbir 711.7. Uluslararası sağlıkta insan kaynağı hareketliliğinin yönetilmesine ilişkin politikalar geliştirilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ulusal ve uluslararası veri takip sistemleri incelenerek, ilgili paydaşlarla işbirliği ve koordinasyon çalışmaları yürütülecektir. 2. Türkiye'de sağlık insan gücü mevcut durum analizi yapılacaktır. 3. Yurt dışındaki sağlık insan gücünün ülkemizde istihdam edilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.
<p>Tedbir 711.8. Doku, organ, kemik iliği ve kök hücre nakil işlemleri başta olmak üzere özellikli sağlık hizmetlerinin kapasitesi artırılarak bu hizmetlere ulusal ve uluslararası düzeyde ulaşılabilirlik artırılacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gönüllü bağışçı sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Kemik iliği nakli merkezleri sayısı artırılacaktır. 3. Organ nakli merkezlerinin nitelikleri ve hizmet kapasitesi geliştirilecektir.

Aktif yaşlanmaya yönelik koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerinin kapasitesi iyileştirilecek ve artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.712)		
Tedbir 712.1. Yaşlı bakımında sağlık ve sosyal hizmetleri bir araya getiren bakış açısıyla yeni bir model oluşturulacak, bu kapsamda kurumlar arası koordinasyon sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler	1. Evde sağlık ve evde bakım hizmetlerinin entegrasyonu sağlanacaktır. 2. Aile Sağlığı Merkezi ve Sağlıklı Hayat Merkezleri tarafından kullanılan bilişim sistemleri arasındaki entegrasyon güçlendirilecektir.
Tedbir 712.2. Yaşlılara yönelik koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin güçlendirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler	1. Aktif ve sağlıklı yaşlanma hakkında toplumun farkındalığı artırılacaktır. 2. HYP kapsamında yer alan "çok yönlü yaşlı değerlendirmesi ve izlemi" modülünün aile hekimliği birimleri tarafından yaygın ve etkili bir şekilde kullanılması sağlanacaktır. 3. "Aile Hekimliği Birinci Aşama Uyum Eğitimleri" kapsamında, aile hekimleri ve aile sağlığı çalışanlarına aktif ve sağlıklı yaşlanmaya yönelik farkındalık ve bilgilendirme eğitimleri verilecektir. 4. Sağlıklı Yaş Alma Merkezlerine (YAŞAM) uzaktan sağlık sisteminin entegrasyonu kapsamında çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 712.3. Yaşlı sağlığı (geriatri) ve palyatif bakım hizmetleri sunan merkezlerin sayısı artırılacak, evde sağlık ve bakım hizmetleriyle entegrasyonu sağlanacak ve yaşlıların sağlık hizmetlerine ulaşımı kolaylaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler	1. YAŞAM hizmeti sunulan il sayısı artırılacaktır. 2. Evde sağlık hizmetleri kapsamında uzaktan sağlık hizmet sunumuyla evinde/yerinde hizmet sunumlarının entegrasyonu sağlanacaktır. 3. Palyatif bakım merkezlerinin sayısı artırılacaktır.
Sağlık turizmi hizmet kapasitesi nitelik ve nicelik olarak geliştirilecek, uluslararası alanda ülkemizin tercih edilirliliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.713)		
Tedbir 713.1. "Health Türkiye" küresel bir markaya dönüştürülecek, bu kapsamda sağlık turizmi alanında ülkemizin tanıtım ve pazarlama faaliyetleri yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, USHAŞ, Üniversiteler	1. Sağlık iş fuar ve forumları alanında dört uluslararası toplantı ve organizasyon gerçekleştirilecektir. 2. Sağlık hizmet ihracatında sürdürülebilir gelişmelerin sağlanması ve bu faaliyetlerle ortaya çıkabilecek sorunların çözümüne yönelik danışma kurulu oluşturulacaktır. 3. Üç adet dijital tanıtım projesi gerçekleştirilecektir. 4. 10 ülkede marka tescili süreci tamamlanacaktır. 5. Sağlık turizmi alanında en az beş ülkeyle protokol ya da sözleşme yapılacaktır.

		<p>6. Uluslararası aktif sağlık meslek eğitimi veren sağlık tesisi sayısı beşe çıkarılacaktır.</p> <p>7. 100 uluslararası katılımcıya eğitim verilecektir.</p> <p>8. Sağlık turizmi alanındaki sertifika programlarının eğitim içeriklerinin yabancı dillere çevrilecektir.</p>
<p>Tedbir 713.2. Sağlık turizmi alanında faaliyet gösteren ve yetki belgesine sahip sağlık kuruluşları ile aracı kuruluşların denetlenmesine yönelik sistem güçlendirilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, USHAŞ, Üniversiteler</p>	<p>1. Uluslararası sağlık turizmi yetki belgeli aracı kuruluş ve sağlık tesislerinin yüzde 5'i eğitim programlanması kapsamına dahil edilecektir.</p> <p>2. Sağlık turizmi faaliyetlerine yönelik düzenlemeler gözden geçirilerek denetim ve idari yaptırımların güçlendirilmesine yönelik güncelleme yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 713.3. Sağlık tesislerinin sağlık turizmi konusunda akreditasyonu teşvik edilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, USHAŞ, TÜSEB, Üniversiteler</p>	<p>1. Sağlık turizmi denetim ve akreditasyon alt yapısını güçlendirmek amacıyla sağlık tesislerine yönelik Türkiye Sağlık Hizmetleri Kalite ve Akreditasyon Enstitüsü (TÜSKA) sertifikasyon kriterleri oluşturulacaktır.</p>
<p>Tedbir 713.4. Sağlık turizminin katma değeri yüksek olduğu alanlara yayılmasına yönelik uygulamalar geliştirilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, USHAŞ, Üniversiteler</p>	<p>1. Ülkemizin sağlık hizmet potansiyeli göz önünde bulundurularak sağlık turizminde katma değeri yüksek alanların tespitine ilişkin analitik çalışmalar yapılacaktır.</p> <p>2. Sağlık turizminde kayıt dışılığın önüne geçilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.</p> <p>3. Termal turizm, palyatif ve yaşlı bakımın sağlık turizmi potansiyellerine ilişkin analiz çalışması yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 713.5. Sağlık turizmi faydalanıcılarının uzaktan takibi için gerekli altyapı oluşturulacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, USHAŞ, Üniversiteler</p>	<p>1. Sağlık turizmi faydalanıcılarının uzaktan takibini sağlayacak dijital uygulamalar geliştirilecektir.</p> <p>2. Health Türkiye Portalında yer alan ikinci ve üçüncü basamak sağlık tesisi sayısı 29'dan 32'ye çıkarılacaktır.</p>
<p>Sağlık hizmet sunum kalitesinin ve klinik kalitenin ölçülmesi, değerlendirilmesi ve iyileştirilmesi sağlanacak, sağlık hizmetlerinde akreditasyon sistemi geliştirilecek ve hasta güvenliği temin edilecektir. (Kalkınma Planı p.714)</p>		
<p>Tedbir 714.1. Sağlık hizmetlerinde klinik kalitenin ölçümü ve geliştirilmesi sağlanacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler</p>	<p>1. Klinik kalitenin ölçümüne yönelik klinik kalite raporları yayımlanacak, yeni sağlık olguları belirlenerek klinik kalitenin geliştirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.</p> <p>2. Sağlık kurumlarında klinik kalite çalışmalarından sorumlu çalışanlara yönelik hizmet içi eğitim gerçekleştirilecektir.</p>

Tedbir 714.2. Klinik rehberlerin çok paydaşlı bir anlayışla üretilmesi, güncellenmesi ve kullanımının yaygınlaştırılması sağlanacak, klinik süreç ve sonuçlardaki başarı düzeyini doğru ve etkin bir şekilde ölçmeye yönelik klinik kalite sistemleri geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Yayımlanan klinik kalite raporlarının düzenli aralıklarla güncellenmesi sağlanacak, klinik rehberlerin yaygınlaştırılması amacıyla faaliyetler düzenlenecektir.
Tedbir 714.3. Hasta güvenliğinin sağlanmasına yönelik gerekli yasal ve idari düzenlemeler yapılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Hasta güvenliğinin sağlanmasına yönelik Sağlıkta Kalitenin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesine Dair Yönetmelik güncellenecektir. 2. Sağlık kurum ve kuruluşlarında hasta güvenliği uygulamaları düzenli olarak denetlenecek, hasta güvenliğine ilişkin bilinç ve farkındalık geliştirilecektir.
Tedbir 714.4. Normal doğuma yönelik bilinçlendirme ve özendirme faaliyetleri yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Normal doğum oranlarının OECD ortalamasına yakınsanmasına yönelik başarılı ülke örnekleri incelenecektir. 2. Normal doğumu sağlık sisteminde özendirici ve yönlendirici mekanizmalar performans sistemine yansıtılacak şekilde oluşturulacaktır. 3. Normal doğuma ilişkin toplum genelinde bilinç ve farkındalık geliştirilecektir.
Tedbir 714.5. Akreditasyon altyapısı geliştirilecek, akredite olan sağlık tesis sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), TÜSEB, Üniversiteler	1. Yetkilendirilen tesis sayısı 16'ya çıkarılacaktır.
Dijital sağlık çözümlerinin sağlık sistemi içerisinde etkin ve verimli kullanımı sağlanacak, dijital sağlık teknolojilerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.715)		
Tedbir 715.1. Dijital sağlık çözümlerinin sağlık sistemiyle etkin bir şekilde bütünleşmesi sağlanacak, hastanelerin dijitalleşme altyapısı desteklenecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Tele sağlık sistemleri geliştirilerek ilişkili sistemler ile birlikte çalışabilirliği sağlanarak kullanımı yaygınlaştırılacaktır. 2. Uzaktan sağlık hizmeti sunumuna yönelik pilot uygulama örnekleri yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 715.2. Kronik hastalıkların izlem ve takibi başta olmak üzere "tele sağlık" sistemleri geliştirilecek, ilişkili sistemlerle birlikte çalışabilirliği sağlanarak kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Tele sağlık görüntülü görüşme sistemi değişen ihtiyaçlara ve gelişen teknolojiye uygun olarak yeniden geliştirilecektir. 2. Uzaktan sağlık sistemi kapsamında hizmet sunulacak kronik hastalıklar, uzaktan sağlık hizmetlerinin kapsamı ve türü ile bu hizmetlere ilişkin muayene ve takip standartları belirlenecektir.

Tedbir 715.3. Dijital teknolojilerin kullanımı ile dijital sağlık hizmetlerinin geri ödemesi ve personel ücretlendirilmesine ilişkin gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Dijital sağlık hizmetlerinin geri ödemesi ve personel ücretlendirilmesine ilişkin esaslar belirlenecek, kurumlar arası iş birliği faaliyetleri güçlendirilecektir.
Tedbir 715.4. Dijital teknolojilerin sağlık alanında kullanımına ilişkin toplum genelinde farkındalık oluşturulacak, dijital sağlık okuryazarlığı geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Sağlık alanında kullanılan dijital teknolojiler ve geliştirilen mobil uygulamalarla ilgili bilinç ve farkındalığı artırmaya yönelik açıklayıcı ve tanıtıcı materyaller hazırlanacaktır.
Veri ve kanıtı dayalı politika oluşturmada girdi olarak kullanılacak, bilimsel araştırma ve analizlerde kullanılmaya elverişli, uluslararası karşılaştırmalara olanak sağlayan kalite ve ayrıntıda veri üretimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.716)		
Tedbir 716.1. Uluslararası kıyaslamaya olanak verecek detay ve kalitede veri üretimi sağlanacak, sağlık verilerinin ulusal/uluslararası normlara uygun olarak standardizasyon süreçleri yürütülecek, veri kalitesi ve güvenilirliği artırılacak, sağlık verilerinin siber güvenliği güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Üniversiteler	1. Sağlık uygulamalarının siber güvenliğini sağlamak üzere güvenlik testleri uygulamaya alınacaktır.
Tedbir 716.2. Kurumlar arası veri paylaşımı için işbirliği ve koordinasyon geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Üniversiteler	1. Kurumlar arasında veri paylaşımına ilişkin protokoller oluşturulacak, web servis entegrasyonları alanındaki eksiklikler belirlenerek tamamlanacaktır.
Tedbir 716.3. Sağlık verileri anonimleştirilerek başta Ar-Ge olmak üzere ekonomik değere dönüştürülmesi amacıyla ikinci kullanımına ilişkin gerekli hukuki ve idari altyapı oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Üniversiteler	1. Anonim sağlık verisinin üretimi ile paylaşımının sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütülerek mevzuat düzenlemesi yapılacaktır. 2. Sağlık verileri, uluslararası standartlara uyumlu hale getirilecektir.
Sağlık sisteminde mali sürdürülebilirlik sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.717)		
Tedbir 717.1. Geri ödeme sisteminde kanıt dayalı modellerin uygulanması sağlanacak, sağlık harcamalarına ilişkin denetim altyapısı güçlendirilecek, hizmet sunum ve ilaç fiyatlarının etkin maliyet değerlendirmeleri yapılarak belirlenmesi sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler	1. Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) kapsamında kurumca geri ödemesi yapılan tanı ve tedavi hizmetlerinin etkin kullanılmasının sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Akılcı ilaç kullanımı teşvik edilerek ilaç ve tedavi harcamaları rasyonelleştirilecektir.

Tedbir 717.2. Akılcı laboratuvar ve tıbbi görüntüleme uygulamaları gerçekleştirilecek, ihtiyaç dışı tetkik, tahlil ve diğer işlemlerin azaltılması için denetim mekanizmaları oluşturulacak ve güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Akılcı laboratuvar uygulamaları kapsamında ulusal test rehberi hazırlanarak yürürlüğe konulacak ve söz konusu uygulamalara ilişkin farkındalık çalışmaları yürütülecektir. 2. Akılcı görüntüleme uygulamaları kapsamında tıbbi ışınlama kaynaklı radyasyon yükünü azaltmak amacıyla Ulusal Radyasyon Doz Takip Sistemi için belirlenecek sağlık kuruluşlarında pilot çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 717.3. Üniversite hastanelerinin yönetim modeli eğitim, araştırma ve hizmet sunum fonksiyonları itibarıyla etkin ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. Üniversite hastanelerinin yeniden yapılanma ihtiyacı doğrultusunda yeni bir yönetim modeli oluşturulmasına yönelik komisyon çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 717.4. Akılcı ilaç kullanımı konusunda bilinç düzeyi artırılacak, hekimlerin desteklenmesi ve denetimi sağlanacak, akılcı ilaç kullanımına ilişkin sistem altyapısı güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler, TİTCK	1. Akılcı ilaç kullanım konusunda farkındalık çalışmaları yürütülerek yeni reçeteleme göstergeleri belirlenecek ve buna göre analiz, değerlendirme ve izleme çalışmaları yapılacaktır. 2. İlaç tüketim hesaplamaları için sistem alt yapısı oluşturulacak ve reçeteleme verilerinin entegrasyonu ile sistem güçlendirilecektir. 3. Antimikrobiyallerin tüketimi ve direnç verileri birlikte analiz edilecektir.
Tedbir 717.5. Sağlığın korunması ve geliştirilmesinde değer temelli sağlık hizmeti yaklaşımına ilişkin çalışmalar desteklenecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Üniversiteler	1. Aile hekimliği birimlerinde değer temelli yaklaşımlara ilişkin bilinç ve farkındalık geliştirilecektir.
Tedbir 717.6. Kişiselleştirilmiş tıp konusunda sağlıklı ve güvenilir veriyle bilgi üretimi sağlanarak yenilikçi ürünler desteklenecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, TÜSEB	1. Kişiselleştirilmiş tıp uygulamalarının kliniğe geçişi ve rutin sağlık hizmetlerine entegrasyonu için gerekli veri analizi, model geliştirme ve pilot çalışmaları gerçekleştirilecektir.
İlaç ve tıbbi cihaza erişimin kolaylaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.718)		
Tedbir 718.1. Etkin tedarik zinciri takibi ile güvenli ilaç ve tıbbi cihaza erişimin kolaylaştırılması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Üniversiteler	1. İlaç takip sistemine entegre olacak şekilde sahadaki ilaç hareketlerinin izlenebilirliğini güçlendiren yöntemler geliştirilecektir.

Tedbir 718.2. İlaçta akılcı tedarik yönetimi altyapısının güçlendirilmesi sağlanacak ve yapay zekâ uygulamalarıyla desteklenecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, TİTCK, Üniversiteler	1. İlaçta akılcı tedarik yönetimine yönelik uluslararası standartlarda yeni dijital çözümler geliştirilecektir.
Tedbir 718.3. Güvenli ürüne erişimi sağlamak amacıyla ulusal kontrol laboratuvar altyapısı güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TİTCK	1. Ulusal kontrol laboratuvarının değişen ihtiyaçlar kapsamında cihaz altyapısı güçlendirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022 (1)	2023 (2)	2024 (3)
On Bin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı	Adet	30,7	32	32,5
Yüz Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı (4)	Kişi	228	240	251
Yüz Bin Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı (4)	Kişi	356	370	380
Aile Hekimliği Birimi Başına Düşen Nüfus	Kişi	3 064	3 040	2 950
Nitelikli Hastane Yataklarının Tüm Hastane Yataklarına Oranı (Yoğun bakım yatakları hariç, Sağlık Bakanlığı) (4)	Yüzde	79,6	80,2	81,2
Bebek Ölüm Hızı (Bin Canlı Doğumda, Tüm Haftalar) (5)(6)	Binde	9,1	9,3	9,0
Anne Ölüm Oranı (Yüz Bin Canlı Doğumda) (5)(6)	Yüz Binde	12,6	12,6	12,5
Obezite Oranı (15 Yaş ve Üzeri) (Ölçüme Dayalı)	Yüzde	31,5 ⁷	29,1	28,9
Diyabet Oranı (15 Yaş ve Üzeri) (Ölçüme Dayalı)	Yüzde	12,5 ⁷	12,1	12
15 Yaş ve Üzeri Nüfusta Tütün Ürünü Kullanım Sıklığı (Her gün ve ara sıra kullananların oranı)	Yüzde	32 ⁸	32	31,5
Fiziki Altyapının Dengeli Dağılım Oranı ⁹	Oran	1,60	1,42	1,41
Hekim Sayısının Dengeli Dağılım Oranı ¹⁰	Oran	2,29	2,38	2,25
Sezaryen Doğum Oranı (Bin Canlı Doğumda)	Binde	584 ¹¹	580	530

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

(1) Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2022 ön sonuçlarıdır.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

(4) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Tedavi Edici Sağlık Programının anahtar göstergelerinden biridir.

(5) Bu gösterge aynı zamanda Merkezi Yönetim Bütçesinde yer alan Koruyucu Sağlık Programının anahtar göstergelerinden biridir.

(6) TÜİK tarafından canlı doğum sayısı geriye dönük revize edildiğinden ölüm göstergelerine ait değerler güncellenmiştir.

(7) Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması 2017 yılı verisidir.

(8) TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması 2022

(9) İBBS Düzey 1'e göre 10 bin kişiye düşen yatak sayısı en yüksek ve en düşük olan bölgelere ait sayıların oranıdır.

(10) İBBS Düzey 1'e göre 100 bin kişiye düşen toplam hekim sayıları üzerinden, en yüksek ve en düşük bölgelere ait sayıların oranıdır.

(11) 2021 yılı verisidir.

2.3.4. Aile

a) Mevcut Durum

Toplumsal değerlerin taşıyıcısı ve bireyle toplum arasında önemli bir köprü görevi gören ve toplum hayatının devamını sağlayan en temel sosyal kurumlardan biri olan aile, sağlıklı nesillerin yetişmesinde, toplum refahının sağlanmasında ve ülkelerin kalkınmasında en temel unsurlarından birisidir.

Son yıllarda, aileyi ve toplumu etkileyen en önemli eğilimler; yeni teknolojiler, hızlı kentleşme ve göç, demografik dönüşüm ve iklim değişikliğidir. Bu eğilimlerin olumsuz etkilerine karşı aileleri desteklemek, güçlendirerek korumak ve uyum kapasitelerinin gelişmesini sağlamak önem taşımaktadır. Artan yaşam maliyetleri, tekrarlanan ekonomik krizler ve afetler, şehirleşme sorunları dünya genelinde aile birliği, refahı ve yapısı üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Ailenin her türlü zararlı eğilimden korunması, sağlıklı nesillerin yetişmesi, dinamik nüfus yapısının ve kalkınmanın istikrarlı bir biçimde sürdürülmesini teminen aile kurumunun güçlendirilmesine yönelik politikaların iş hayatı ve sosyal hayatın her alanına nüfuz edecek şekilde uygulamaya konulması ihtiyacı sürmektedir.

Türkiye’de tek kişilik hanehalkları ve tek çekirdek ailelerin oranı yükselirken en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan geniş ailelerin oranı düşmektedir. Bu eğilimin önümüzdeki yıllarda devam edeceği öngörülmektedir. Ülkemizde 2022 yılı sonu itibarıyla TÜİK verilerine göre toplam 26.075.365 hane bulunmaktadır. Çekirdek ailelerden oluşan hanehalkı oranı, geçtiğimiz yıla göre değişik göstermemiş ve yüzde 64,5 olarak gerçekleşmiştir. Geniş ailelerden oluşan hanehalkı oranı ise 2021 yılına göre yaklaşık yüzde bir azalarak yüzde 12,8 olmuştur. Tek kişilik hanehalkı oranı yıllara sâri olarak artma eğilimini 2022 yılında da sürdürerek yüzde 19,4’e ulaşmıştır. Benzer şekilde, baba veya anneye yaşayan çocuklardan oluşan hanehalkı oranında da yıllar itibarıyla artış gözlenmekte olup 2022 yılında toplam hanehalkının yüzde 10,3’ü tek ebeveyn ve çocuklardan oluşmuştur. Bu oranın yüzde 2,3’lük kısmı baba ve çocuk, yüzde 8’lik kısmı ise anne ve çocuk olan hanehalkıdır. Ortalama yaşam sürelerinin uzaması, doğurganlık oranlarının azalması, kurumsal bakım hizmetlerine yönelik ihtiyacın yeterince karşılanmaması gibi nedenlerle aile tipleri değişime uğramaktadır. Bu durum, tek ebeveynli aileler başta olmak üzere farklı aile tiplerine yönelik çeşitlendirilmiş hizmet modellerine olan ihtiyacı artırmaktadır.

TABLO II: 49- Tiplerine Göre Hanehalkı Oranı

Hanehalkı Tipleri	2017	2020	2021	2022
Tek Kişilik Hanehalkı	15,4	17,9	18,9	19,4
Tek Çekirdek Aileden Oluşan Hanehalkı	66,1	65,2	64,4	64,5
-Sadece Eşlerden Oluşan Çekirdek Aile	14,2	13,5	13,5	13,8
-Eşler ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	43,5	42	40,8	40,4
-Tek Ebeveyn Ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	8,5	9,7	10,1	10,3
Baba ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	1,8	2,2	2,3	2,3
Anne ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	6,7	7,5	7,8	8,0
En Az Bir Çekirdek Aile ve Diğer Kişilerden Oluşan Hanehalkı	16,0	14	13,5	12,8
Çekirdek Aile Bulunmayan Birden Fazla Kişiden Oluşan Hanehalkı	2,5	2,8	3,2	3,3

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2017-2023

Boşanan çiftlerin sayısı 2021 yılında 175.779 iken 2022 yılında 180.954 olarak gerçekleşmiştir. Bin nüfus başına düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızı 2022 yılında binde 2,13 olmuştur. Evlenen çiftlerin sayısı ise 2021 yılında 563.140 iken 2022 yılında 574.358 olmuştur. Boşanmaların altında yatan temel sorunların incelenerek sayısının azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılması önem arz etmekte olup evlilik oranlarının artması için gençlerin desteklenmesi çalışmalarına hız verilmesi gerekmektedir.

Aileye yönelik hizmetlerin niteliği ve niceliğinin geliştirilmesinin önemine binaen 2023 yılında da Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından eğitim programları ve danışmanlık hizmetleri sunulmaya devam edilmiş, aileye yönelik eğitim ve danışma hizmeti sunan personelin hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi çalışmaları sürdürülmüştür. Ailelerin eğitim, hukuk, iktisat, medya ve sağlık alanlarındaki hizmetlerden daha etkili biçimde yararlanmalarına, aile içi süreçlerini işlevselleştirerek aile yaşam kalitelerinin artmasına, sahip olduğu her türlü kaynağı etkili bir şekilde yönetmelerine ve karşılaşılabilecekleri çeşitli risklere yönelik önlemler almalarına katkıda bulunmayı amaçlayan Aile Eğitim Programı (AEP) kapsamında Eylül 2023 itibarıyla 340.779 kişiye, Evlilik Öncesi Eğitimleri kapsamında 107.951 kişiye, Aile Danışmanlığı ve Boşanma Süreci Danışmanlığı kapsamında 10.826 kişiye ulaşılmıştır. Ailelerin ihtiyaçlarına yönelik danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin niteliği ve niceliğinin geliştirilmesinin ihtiyacı önemini korumaktadır.

Türkiye Afet Müdahale Planı ve Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına verilen afet ve acil durumlarda psikososyal destek hizmetleri kapsamında yapılan çalışmalara devam edilmiştir. Bu kapsamda, Bakanlık personeline psikososyal destek eğitimi verilmiş, Kahramanmaraş merkezli depremde 11 bini aşkın personelle yaklaşık 2 milyon depremezedeye psikososyal destek hizmeti sunulmuştur. Psikososyal destek hizmetlerinin etkinliğinin artırılması için sürekliliğinin sağlanması ihtiyacı devam etmektedir.

Aile ve bireylerin sosyal yardım ve sosyal hizmetlere olan ihtiyaçlarının tespiti, ihtiyaca göre sosyal yardım ve sosyal hizmet modellerinin planlanması ve gerektiğinde diğer kamu hizmetlerinden yararlanılmasının sağlanması amacıyla rehberlik ve danışmanlık hizmetlerini kapsayan Aile ve Sosyal Destek Programı (ASDEP) kapsamında çalışmalara devam edilmiş, Eylül 2023 itibarıyla 6.735.048 haneye ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretler kapsamında ailelere ilgili rehberlik ve danışmanlık hizmeti sunulmuştur. ASDEP'e yönelik kapasite geliştirme çalışmalarının devamlılığının sağlanması önemlidir.

İş ve aile yaşamının uyumlaştırılması, engelli ve yaşlı bakımının sürdürülebilirliğinin sağlanması kapsamında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda Sosyal Güvenlik Kurumu başta olmak üzere ilgili kurumların katılımıyla 5 Ekim 2023 tarihinde Uzun Süreli Bakım Güvence Sistemi Çalıştayı gerçekleştirilmiştir. Çocuk, yaşlı ve engelli bakımıyla ilgili çalışmaların hızlanarak devam etmesi ailelerin güçlenmesi açısından önem arz etmektedir.

b) Amaç

Kadın ve erkeğin evlilik bağıyla kurulan, milli ve manevi değerlerin taşıyıcısı olan ailenin her türlü zararlı eğilimden korunması, sağlıklı nesillerin yetişmesi, dinamik nüfus yapısının ve kalkınmanın istikrarlı bir biçimde sürdürülmesini teminen aile kurumunun güçlendirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Aileye yönelik hizmetlerin niteliği ve niceliği geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.720)		
Tedbir 720.1. Aileye yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin içeriği kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve STK'larla işbirliği içerisinde çeşitlendirilerek yaygınlaştırılacak, eğitim, rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinde ihtisaslaşma sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Hizmet sunan personele yönelik destekleyici programlar ve değerlendirme toplantıları düzenlenecektir.
Tedbir 720.2. Millî ve manevî değerlerimiz gözetilerek sağlıklı nesillerin devamına ve aile yapısını olumsuz etkileyen kötü alışkanlıkların, bağımlılıkların ve zararlı akımların etkilerinin azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, İŞKUR, RTÜK, Üniversiteler, STK'lar	1. 18 yaş üzeri bireylere ve ailelerine sosyal hizmet merkezlerinde danışmanlık ve yönlendirme hizmeti sunulacaktır. 2. Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Programı (TBM) kapsamındaki eğitim modüllerinin 15 yaş üstü kurum bakımındaki çocuklara, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı personeline ve diğer vatandaşlara uygulanması yönünde çalışmalara devam edilecektir. 3. Ebeveynlere sağlıklı çocuk yetiştirme ve risklerden korunma bağlamında destek olacak çalışmalar yapılacaktır. 4. Toplumsal bilinci geliştirmeye yönelik faaliyetler yürütülecektir.
Tedbir 720.3. Aile bireylerinin, teknoloji ve dijitalleşmenin olumsuz etkilerinden korunmasına yönelik bilinçli medya kullanımı konusunda farkındalığını artırmak üzere eğitim programları yaygınlaştırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, RTÜK	1. Aile Eğitim Programı kapsamında yer alan medya alanında bilgilendirme oturumları yapılacaktır. 2. Türkiye bağımlılıkla mücadele eğitimlerinin davranışsal bağımlılıklarla mücadele alanında bilgilendirme oturumları yapılacaktır.
Tedbir 720.4. Aileye yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetlerinde, ailede ihtiyacı olan her bireyin katılacağı, çalışma saatleriyle uyumlaştırılmış, merkezinde koruyucu ve önleyici çalışmaların yer alacağı evlilik öncesi eğitimleri de kapsayacak şekilde bir yapı oluşturulacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, STK'lar, Yerel Yönetimler	1. Aile Danışmanlığı Hizmet Modelinin Geliştirilmesi Projesi gerçekleştirilecektir. 2. Aile Eğitim Programı kapsamında büyük gruplara yönelik halk eğitimleri ve küçük gruplara yönelik kurs programları uygulanacaktır.

Tedbir 720.5. Ailelerin demografik ve sosyokültürel yapıları ölçülerek istatistiksel veriler derlenecek ve aile yapısında meydana gelen/gelebilecek değişim/dönüşümlerin incelenebilmesi amacıyla sosyal araştırmalar gerçekleştirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), TÜİK, Üniversiteler	1. Türkiye'de Tek Çekirdek Aileler Araştırması gerçekleştirilecektir. 2. Türkiye'de Medya ve Dijital Ortamların Aile Üzerindeki Etkisi Araştırması gerçekleştirilecektir.
Afet ve kriz dönemlerinde ailelerin ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.724)		
Tedbir 724.1. Psikososyal destek sunan personelin hizmet içi eğitimlerle niteliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, AFAD	1. Afet veya acil durum hallerinde uygulanacak psikososyal destek hizmetlerine ilişkin 500 personele psikososyal destek eğitimi verilecektir.

2.3.5. Kadın

a) Mevcut Durum

Kadınların işgücüne katılımlarının artırılması ve insana yakışır, nitelikli işlerde çalışmaları, ülkemizin sürdürülebilir kalkınması ve ülke refahının adil bir şekilde paylaşımı açısından kritik öneme sahiptir. Ülkemizde de bu çerçevede, kadınların güçlenmesi, kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanması ve kadınların iyi olma halinin desteklenmesi hedefiyle politikalar oluşturulmakta ve çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Özellikle 2023 yılında yaşanan deprem felaketi sonrasında kadın ve çocuklara yönelik yardım ve psikososyal destek gibi güçlendirme çalışmalarına ağırlık verilmiş ve deprem sonrası bölgedeki kadınların geçim kaynaklarının geliştirilmesi için çeşitli program ve projeler kamu, özel sektör, sivil toplum ve uluslararası kuruluşların işbirliğiyle hayata geçirilmiştir. Bölgedeki çalışmaların özellikle kırsalda yaşayan kadınları da kapsamı önem arz etmektedir.

Kadınların istihdam piyasasındaki yeri bağlamında son yıllarda ilerleme kaydedilmekle birlikte, hâlen kadınların istihdam ve işgücüne katılım oranları erkeklere göre oldukça düşüktür. 2022 yılında kadın istihdam oranı yüzde 30,4, erkek istihdam oranı yüzde 65, kadın işsizlik oranı yüzde 13,4, erkek işsizlik oranı ise yüzde 8,9 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemde kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 35,1, erkeklerin işgücüne katılım oranı ise yüzde 71,4 olmuştur. Ülkemizde 2022 yılı için işgücüne dâhil olmayan 21,2 milyon kadın bulunmaktadır. İşgücüne dâhil olamama nedenlerine bakıldığında, erkekler için ilk sırada emekli olma gerekçesi gelmekte iken kadınlarda ev işleriyle meşgul olma gerekçesi ön plana çıkmaktadır. Buradan hareketle, iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik çözümler geliştirilmesine ağırlık verilmesi, gerek çocuklar gerekse yaşlılar için kaliteli ve erişilebilir bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının önemini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

Dünyada yeni gelişen meslek alanlarına, özellikle yeşil dönüşüm ve dijital dönüşümün gerektirdiği becerilere odaklanan eğitim öğretim faaliyetlerine kadınların ve kız çocuklarının erişimlerinin artırılması ve genç kızların fen, teknoloji, mühendislik ve matematik

alanlarındaki mesleklere yönlendirilmesi için ilgili kurumlarca çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Ancak bu alandaki politika ve çalışmaların önceliklendirilmesi ve yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Kadınların değişen işgücü piyasası dinamikleri doğrultusunda çalışma hayatında daha aktif yer almalarını sağlamak ve nitelikli kadın istihdamını artırmak üzere, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda 81 ilde yürütülmekte olan Finansal Okuryazarlık ve Kadınların Ekonomik Güçlenmesi Seminerleri kapsamında 2023 yılının ilk 6 ayında 1.652 kişiye ulaşılmıştır.

Kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi, sürdürülebilirliklerinin sağlanması, kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi ve görünürlüklerinin artırılması hedefine yönelik olarak Tarım ve Orman Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca 2018'de imzalanan Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği Protokolünün de desteğiyle, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca yürütülen Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi kapsamında, kooperatif kurmuş ve/veya kurmak isteyen kadınlara yönelik eğitim, ziyaret, deneyim paylaşımı çalışmaları 2023 yılında da sürdürülmüş ve www.kadinkoop.org internet sitesi hizmete sunulmuştur.

18-29 yaş arasında olup eğitimde ve istihdamda olmayan genç kadınları hedefleyen Geleceğini Kuran Genç Kadınlar Projesi kapsamında, 2023 yılında kapasite geliştirme ve mesleki beceri eğitimleri ile yönderlik desteği çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

2022 yılı verilerine göre ülkemizde kadınların yüzde 20,6'sı tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tarımda çalışan kadınların yüzde 77'si ise ücretsiz aile işçisidir. Bu çerçevede, kırsalda tarım işçisi olarak çalışan kadınların ücretli ve kayıtlı hale getirilmesi, kadın girişimciliğinin artırılması, kadınlara yönelik sosyal alanların oluşturulması, bakım hizmetlerinin kaliteli, ekonomik ve erişilebilir olarak sunulması konusunda çalışmalar yürütülmesi önem arz etmektedir. Bu amaçla, Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından sağlanan tarımsal destek programlarında kadın çiftçi projelerine ek puan verilmektedir. Ayrıca Bakanlıkça yürütülen Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi kapsamında, kadın çiftçilere yönelik il özel projeleri ile kadın çiftçilerin istihdam edilebilirlikleri, girişimcilik kapasitelerinin artırılması ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlanması amaçlanmakta, proje konularına göre farklılaştırılmış eğitimler verilmektedir. Bu çalışmaların farklı paydaşlarla da desteklenerek ve yaygınlaştırılarak devam ettirilmesi planlanmaktadır.

Ülkemizde, 2022 yılı verilerine göre, kendi hesabına çalışan kadınların oranı yüzde 18,1, işveren olan kadınların oranı ise yüzde 11,9'dur. Kadın girişimciliğinin, özellikle e-ticaret faaliyetlerinin desteklenmesi yönünde çalışmalar sürdürülmekte olup Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca düzenlenen çevrimiçi girişimcilik eğitimleri kapsamında 2023 yılının ilk altı ayında 27.340 kadın girişimciye ulaşılmıştır.

Kadınların karar alma mekanizmalarına katılımlarının sınırlı olması, bireylere sunulan hak ve imkânlardan eşit oranda yararlanmalarını engellemektedir. 2023 yılı genel seçimleri sonrasında parlamentodaki kadın milletvekili oranı yüzde 20'ye yükselmekle birlikte henüz hedeflenen seviyelerde değildir. Kadın belediye başkanı oranı yüzde iki olup 2024 yerel seçimlerinde bu oranın da artması beklenmektedir. TÜİK'in Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre şirketlerde orta ve üst düzey yönetici konumundaki kadınların oranı yüzde 20,7'dir. Bu çerçevede, kadınların kamu, özel sektör ve siyaset dâhil tüm karar alma mekanizmalarına her seviyede katılımlarına yönelik çalışmaların yürütülmesi önemlidir.

Son dönemde, kadına yönelik şiddetle mücadele alanında önemli bir gelişme Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 4. Ulusal Eylem Planının (2021-2025) yürürlüğe girmesidir. Bununla birlikte, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca, 2008 ve 2014 yıllarında yürütülen Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırmasını güncellemek üzere, araştırmanın saha çalışmalarına 2024 yılında başlanması planlanmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre kanıta dayalı politika yapımına ve kadınlara yönelik şiddetle ve erken yaşta ve zorla evliliklerle mücadeleye sıfır tolerans ilkesiyle devam edilecektir.

Öte yandan, kadınlara yönelik şiddetle etkin ve bütüncül bir şekilde mücadele amacıyla, Kadına Yönelik Şiddet Uygulayanlara Yönelik Çok Yönlü Sosyal Hizmet Müdahalesini İçeren Bir Modelin Oluşturulması Projesine, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca 2023 yılında başlanmış olup proje kapsamında şiddet faillerine yönelik bir sosyal hizmet modeli oluşturulması hedeflenmektedir.

Kadınların maruz kaldıkları her türlü şiddetten korunması, kadına yönelik şiddetin önüne geçilmesi ve nedenlerinin araştırılması amacıyla Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) ve kadın konukevleri hizmet vermektedir. Kurumsal hizmetlerin yanı sıra kadına yönelik şiddetle mücadelede mevzuatı güçlendirme çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca, kadın konukevlerinin ihtisaslaştırılması ve standardizasyonu çalışmalarına, şiddet mağduru kadınların ve beraberindeki çocuklarının gerek güvenlik riskleri, gerekse ihtiyaçları dikkate alınmak suretiyle devam edilmektedir.

Kadın erkek fırsat eşitliği perspektifinin ulusal ve yerel düzeyde politika oluşturma ve bütçeleme süreçlerinin tüm aşamalarına sistematik ve sürdürülebilir entegrasyonu ile Türkiye’de kadınların güçlenmesine ve kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkı sunulması amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından bir proje yürütülmektedir. Proje ile merkezi ve yerel yönetimlerde kadın erkek fırsat eşitliğine duyarlı bütçeleme uygulamalarına yönelik farkındalığın artırılması, kadınların ve erkeklerin eşit hak, fırsat ve imkânlarla erişimini gözetilen plan ve programlar geliştirme kapasitelerinin artırılması ve denetim ve izlenebilirlik altyapısının güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda, 2023 yılında, temel stratejik politika belgeleri tamamlanarak pilot illerdeki çalışmalara başlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. yılında Türk kadınının sosyal, kültürel, sanatsal, bilimsel ve sportif faaliyetlerde başarılarını ortaya koymak amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca 100. Yılda Türk Kadını Fotoğraf Yarışması düzenlenmiştir.

b) Amaç

Ailede merkezi role sahip kadınların hak ettiği üstün kıymeti görmesi ve kalkınmamıza ivme kazandırılması için kadınların başta eğitim ve istihdam olmak üzere hayatın tüm alanlarındaki hak ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarının ve her tür şiddet ve ayrımcılıktan uzak şekilde yaşamalarının sağlanması, her alanda ve düzeyde temsil ve katılımının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kadınların eğitim, istihdam ve karar alma mekanizmalarına katılımı ile temsilinin artırılması için kota ve ilave destekler gibi "geçici özel önlemler" tanımlanarak uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.727)		
Tedbir 727.1. Kamu, özel sektör, siyaset dâhil tüm karar alma mekanizmalarında ve yönetimin her kademesinde nüfusun yarısını oluşturan kadınların temsili ve katılımının artırılması hedefiyle, aşamalı bir geçiş için çalışmalar yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), TBMM KEFEK, İlgili Kurum ve Kuruluşlar, Türkiye Belediyeler Birliği, Meslek Kuruluşları, STK'lar, Özel Sektör Kuruluşları	1. Politika eksenlerinden biri "Liderlik ve Karar Alma Mekanizmalarına Katılım" olan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2024-2028) yürürlüğe konulacaktır. 2. Eğitimde ve istihdamda olmayan genç kadınların ekonomik ve toplumsal hayata katılımlarının artırılması, bilgi ve beceri düzeylerinin artırılması ve işgücü piyasasında aktif olarak yer almaları amacıyla güçlendirici ve yönlendirici çalışmalar yapılacaktır. 3. Kadınların ve kız çocuklarının bilime, bilgi ve iletişim teknolojilerine tam ve eşit katılımını teşvik etmek ve bu alanda kariyer gelişimleri ile ilgili farkındalık artırmak amacıyla özel günlerde etkinlikler düzenlenecektir. 4. Kadın kooperatiflerinin güçlenmesine yönelik eğitimler ve danışmanlık hizmetleri verilecektir.
Kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel hayata eşit katılımının yanı sıra eşit işe eşit ücret ilkesinin benimsendiği koşullarda istihdamının artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.728)		
Tedbir 728.1. Merkezi yönetim, yerel yönetimler, özel sektör ve STK'larla işbirliğiyle kadın istihdamını artırmak üzere kaliteli, ekonomik ve erişilebilir bakım hizmetlerine ilişkin alternatif modeller geliştirilmesi ve pilot uygulamaları takiben yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Mahalli İdareler, STK'lar, Özel Sektör Kuruluşları	1. Merkezi yönetim, yerel yönetimler, özel sektör ve STK'larla işbirliğiyle kadın istihdamını artırmak üzere kaliteli, ekonomik ve erişilebilir bakım hizmetlerine ilişkin alternatif modeller geliştirilmesi konusunda çalışmalar yapılacaktır.

<p>Tedbir 728.3. İkiz dönüşümle değişen işgücü piyasasına kadınların tam, eşit, güvenceli ve etkin katılımlarının sağlanması, bu kapsamda ortaya çıkacak yeni beceri ve yeteneklerin kadınlara kazandırılmasına yönelik programlar geliştirilecektir.</p>	<p>Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İŞKUR, SGK, STK'lar, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. İkiz dönüşümün işgücü piyasasına etkilerine uyum sağlamak amacıyla ihtiyaç duyulan becerilere yönelik aktif işgücü programları kapsamında mesleki eğitim kursu ve işbaşı eğitim programı uygulanacaktır.</p>
<p>Tedbir 728.4. Kadın temsiline düşük olduğu matematik, fen, teknoloji ve mühendislik alanlarında kadınların eğitim ve istihdamının artırılması için kamu ve özel sektörün eşitlik ve kapsayıcılık temelinde dönüşümüne yönelik çalışmalar yapılacaktır.</p>	<p>YÖK (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR, Üniversiteler, Özel Sektör Kuruluşları</p>	<p>1. Farklı nedenlerle üniversiteye gidememiş 34 yaş üstü kadınlara devlet üniversitelerinin önlisans ve lisans programlarında kontenjan ayrılacaktır.</p>
<p>Tedbir 728.5. Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen kadın üretici ve girişimcilerin hayata yeniden katılmalarını ve tutunmalarını sağlamak için üretimin, yenilikçi teknolojilerin, işbirliğinin, psikolojik güçlenmenin de içinde olduğu program ve projeler hayata geçirilecektir.</p>	<p>Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Mahalli İdareler, STK'lar</p>	<p>1. Kadın üretici ve girişimcilere yönelik finansal okuryazarlık konusunda farkındalık çalışması yürütülecektir.</p>
<p>Tedbir 728.6. Kırsalda kadın girişimciliğinin ve teknoloji okuryazarlığının artırılması, kadınlara yönelik sosyal alanların oluşturulması, bakım hizmetlerinin kaliteli, ekonomik ve erişilebilir olarak sunulması, tarım işçisi olarak çalışan kadınların ücretli ve kayıtlı hale getirilmesi için çalışmalar yürütülecektir.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, SGK, Mahalli İdareler</p>	<p>1. Kadın girişimciliğinin artırılması için Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı kapsamında projelerinin değerlendirilmesi aşamasında kadınlara ek puanlar verilecektir. 2. IPARD Programı kapsamında tüm yatırım tedbirlerinde kadın girişimcilere sıralama kriterlerinde ek puan verilecektir.</p>
<p>Kadınlara yönelik şiddet ile erken yaşta ve zorla evliliklerle sıfır tolerans ilkesiyle mücadele edilecek, şiddetin önlenmesi ve şiddet mağdurlarının güçlenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.729)</p>		

Tedbir 729.1. Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet ve erken yaşta evliliklerle mücadeleyle ilişkin yasal düzenlemelerin şiddete sıfır tolerans anlayışıyla daha etkin bir şekilde uygulanması sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, TÜİK, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet ve erken yaşta evliliklerle mücadeleyle ilişkin mevcut yasal düzenlemelerin güncellenmesine yönelik çalıştay ve seminerler düzenlenecektir.
Tedbir 729.3. Kadınlara ve kız çocuklarına karşı her türlü şiddet ile topyekûn mücadele kapsamında toplumsal farkındalık ve duyarlılığın artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kadınlara yönelik şiddet ve erken yaşta ve zorla evliliklerle mücadele politikalarının oluşturulmasında doğrudan ve/veya dolaylı rolü olabilecek ilgili tüm kurum ve kuruluşlardaki personele yönelik farkındalık artırma ve bilinçlendirme çalışmaları gerçekleştirilecektir. 2. Vatandaşlara yönelik farkındalık artırma ve bilinçlendirme çalışmaları gerçekleştirilecektir. 3. Kadın konukevlerinden hizmet alan kadınların güçlenmesine yönelik farkındalık artırma çalışmaları gerçekleştirilecektir.
Tedbir 729.4. Yeni teknolojiler ile tüm iletişim kanalları dâhil medyanın kadınlara yönelik olumlu tutum ve davranış oluşturma çabaları desteklenecek, toplumdaki algısını olumsuz gösteren her türlü içerikle etkin bir şekilde mücadeleyle devam edilecektir.	RTÜK (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Üniversiteler, Özel Sektör Kuruluşları, STK'lar	1. Medya hizmet sağlayıcı kuruluşlarla yapılan görüşmelerde, kadınlara yönelik olumlu tutum ve davranış oluşturma çabalarını destekleyecek unsurlara yayınlarda yer verilmesi sağlanacaktır. 2. Kadınların toplumdaki algısını olumsuz gösteren içeriklere yönelik denetimler yapılacak ve 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanunun öngördüğü müeyyideler uygulanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Okullaşma Oranı, Kadın (Ortaöğretim) (3)	Yüzde	89,3	89,3	91,0
Okullaşma Oranı, Kadın (Yükseköğretim) (3)	Yüzde	49,2	49,2	51,0
Kadın İstihdam Oranı	Yüzde	30,4	31,4	32,3
İşgücüne Katılım Oranı, Kadın	Yüzde	35,1	35,9	36,8
Kadın Belediye Başkanı Oranı	Yüzde	2	2	5
Parlamentodaki Kadın Temsil Oranı	Yüzde	17,8	19,8	19,8

Kaynak: TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) MEB 2021-2022 örgün eğitim istatistikleri verisidir.

2.3.6. Çocuk

a) Mevcut Durum

Güçlü ve sürdürülebilir bir toplumun önemli bir parçası olan çocuklar, ülkemizin kalkınma hızı, gelişmişlik seviyesi ve uluslararası konumu bakımından geleceğimizin teminatıdır.

Ülkemiz nüfusunun 2022 yıl sonu itibarıyla yüzde 26,5'ini 0-17 yaş grubundaki çocuklar oluşturmaktadır. AB-27 ülkeleri ortalaması olan yüzde 18,1 ile karşılaştırıldığında ülkemiz, AB ülkeleri içinde çocuk nüfus oranı en yüksek olan ülke konumundadır.

Toplumumuzda çocuk hakları kültürünün yerleştirilmesi, çocuğun sosyal ve fiziksel çevresinin, çocuk adalet sisteminin, çocuk koruma sisteminin ve eğitim sisteminin iyileştirilmesi, çocuklara yönelik etkin bir izleme sisteminin geliştirilmesi amacıyla çocuk haklarını ve çocuk katılımını ön planda tutan politikalar içeren 2023-2028 Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı 18 Mart 2023 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, ilgili Planda aktif rol verilen ve etkinleştirilmesi planlanan 2012 yılında oluşturulan Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu 31 Mart 2023 tarihinde yayımlanan 2023/7 sayılı Genelgeyle ile çocuklarla ilgili karar verici ve uygulayıcı konumunda olan kamu kurumlarının ve çocuk temsilcilerinin yer aldığı bir yapıya kavuşturulmuştur.

Erken çocuk döneminden başlayarak çocukların sağlık, karşılık veren bakım, beslenme, eğitim ve gelişimine yönelik hizmetlerin sunumu ile erişilebilirliğin artırılmasına ve niteliğinin yükseltilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı koordinasyonunda hazırlanan Ulusal Erken Çocukluk Strateji Belgesi Taslağının kabulüyle bu alanda daha sistematik ilerlemeler sağlanması planlanmaktadır. Bu kapsamda anne babalardan başlamak üzere çocuklara hizmet sunan tüm çalışanların kapasitesini artırıcı davranış değişikliği yaratıcı eğitimler verilecek, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca sunulan hizmetler bir plan dahilinde daha koordinasyonlu ve etkileşimli bir şekilde sunulmaya devam edilecektir. Çocukların fiziksel, sosyal ve zihinsel gelişimlerini destekleyici kültürel, sanatsal, bilimsel ve sportif faaliyetler özendirilecek, yaygınlaştırılacak ve erişilebilir hâle getirilecektir. Gerek çocukların gelişimi gerek bakım verenlerin istihdamı ve sosyal ve ekonomik hayata katılımlarını artırmak için erken dönem çocuk bakım imkânları artırılarak daha erişilebilir hâle getirilecektir.

Çocuklara yönelik hizmetleri ve çocukların ihtiyaçlarını bütünsel olarak ele alan politikaları destekleyecek verilerin elde edilmesi amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve TÜİK tarafından yapılan Çocuk Araştırması sonuçları Mart 2023'te açıklanmıştır. Bu araştırmaya göre; kendine ait odası olan çocukların oranı yüzde 34, günde en az bir defa dış fırçalayan 3-17 yaş grubundaki çocukların oranı yüzde 66,5, konsantre olmakta zorluk yaşayan 5-17 yaş grubundaki çocukların oranı yüzde 1,4, okul derslerinin baskısı altında hisseden 6-17 yaş grubundaki çocukların oranı yüzde 13,4, ebeveynlerin ev ödevlerine yardım ettiği 6-17 yaş grubundaki çocukların oranı yüzde 54,8, peynir ve yoğurt gibi süt ürünlerini her gün tükettiği belirtilen çocukların oranı yüzde 57,8, son 12 ayda sinema ve/veya tiyatroya giden 6-17 yaş grubundaki çocukların oranı yüzde 39,1, diğer çocuklar tarafından zorbalığa uğrayan 6-17 yaş grubundaki çocukların oranı ise yüzde 13,8 olmuştur.

Depremi ardından, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca; çocuk alanında hizmet veren yatılı bakım kuruluşlarından hizmet alan 1.964 kapasiteli (çocuk evleri dâhil) 35 adet çocuk bakım kuruluşundaki çocuklardan 862'si aynı veya farklı ildeki kuruluşlara nakledilmiştir. Yakınlarına ulaşılamayan, kimliksiz olan ve/veya kendini ifade edemeyen ve hastanelerde tedavisi devam eden çocuklar süreçte yakından takip edilmiş, tedavisi tamamlanan çocuklar Bakanlığın çocuk bakım kuruluşlarında korunma ve bakım altına alınmıştır. Kuruluşlara alınan çocukların öncelikle ailesine/yakınlarına ulaşılmasına yönelik çalışmalar yürütülerek çocuklar ailelerine teslim edilmiştir. Koruma ihtiyacı içinde olan çocuklar 5395 sayılı Kanun gereğince korunma ve bakım hizmetinden faydalandırılmıştır. Afet nedeniyle ailesinden ayrı düşmüş/refakatçisi olmayan 1.914 çocuk Bakanlığın Afet Yönetim Çocuk Modülünde kayıt altına alınmıştır. Yapılan kimlik kontrolü, kimliklendirme ve rehberlik, danışmanlık hizmetleri sonucunda 1.861 çocuk ailesine veya aile yakınlarına teslim edilmiştir. Beş çocuk aile odaklı hizmetlerden faydalandırılmıştır. Halen hastanelerde tedavisi devam eden üç çocuk bulunmaktadır. 28 çocuk ise Bakanlığa bağlı kuruluşlarda bakım ve koruma altındadır. 15 çocuk vefat etmiş olup kimliği belirlenemeyen çocuk bulunmamaktadır.

Ebeveyn kaybı, çocukların baş etmekte güçlük yaşadığı en zorlu yaşam deneyimlerinden biridir. Çocuğun hayatta kalan ebeveyninin olup olmaması, vefat sonrasında çocuğun yaşamında olumsuz değişimler olması, maddi güçlükler ve çocuğun yakın çevresi tarafından sosyal desteğe erişebilmesi gibi etkenler ebeveyn kaybı yaşamış çocuğun yaşam kalitesini etkilemektedir. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca yürütülen faaliyetlere etkinlik kazandırmak ve çeşitlendirmek üzere çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalarla ülkemizde ebeveyn kaybı yaşamış çocukların mevcut durumlarının tespit edilmesi, ihtiyaç alanlarının belirlenmesi ve ebeveyn kaybı yaşamış çocuklara yönelik farklı sosyal politikaların oluşturulması hedeflenmektedir.

Ülkemizde çocuk alanında önleyici ve koruyucu hizmetlerin geliştirilmesi, alanda çalışan personelin nitelik ve niceliğinin artırılması, rehberlik ve araştırma merkezleri ile okulların rehberlik hizmetlerinin güçlendirilmesi ve özellikle risk altındaki çocuklara yönelik psikolojik destek programlarının yaygınlaştırılması çalışmaları devam etmektedir.

Çocukları risklere karşı korumak ve zamanında müdahaleler yapabilmek amacıyla İl Millî Eğitim Müdürlükleri ile işbirliği halinde tespit edilen illerin dezavantajlı bölgelerinde bulunan okullar ile eşleştirilen mobil sosyal hizmet birimleri eşleştiği okullarda rehberlik servisi, okul yönetimi ve sınıf öğretmenleriyle görüşmeler gerçekleştirmekte, okula devamsızlığı olan, ihmal veya istismara uğrama riski olan, suça yönelme riski bulunan veya sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyan çocukları tespit etmektedir. Tespit edilen çocuğun ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik ailesiyle de görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Görüşmeler sonrası çocuğun ve ailenin ihtiyaçları belirlenerek, buna yönelik koruyucu, önleyici ve destekleyici tedbirler alınmakta, gerekli çalışmalar gerçekleştirilmekte veya ilgili kurum ve kuruluşlarla iletişime geçilmekte (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV), İş-Kur vb.) çocuğun sorunu çözülmekte, çocuğun aile ve okul ortamında takibi yapılmaktadır. Ağustos 2023 itibarıyla 360 Çocuk Koruma Mobil Ekiplerinde toplamda 17.846 ziyaret gerçekleştirilmiş; okul yetkilileri, çocuklar ve aileleriyle 164.765 görüşme yapılmıştır.

Çocuğa yönelik koruyucu ve önleyici faaliyetler kapsamında çocukların, ailelerin ve çocukla çalışan personelin farkındalıklarının artırılmasına ve çocukların ihmal, istismar ve şiddetten korunmasına yönelik eğitimler sürdürülmektedir.

Çocukların gerek cep telefonu, tablet, televizyon ve bilgisayarlar aracılığı ile yaşlarına uygun olmayan içeriklere maruz kalması gerekse kendi kişisel bilgilerini bilinçsiz bir şekilde paylaşmaları çocuklar açısından siber zorbalık ve istismar başta olmak üzere çeşitli riskleri ortaya çıkarmaktadır. Çocukların dijital risklerden, yazılı ve görsel medyanın zararlarından korunması ve bilişim teknolojileriyle yaşlarına ve gelişimlerine uygun olarak tanışmaları amacıyla yürütülen bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri devam etmektedir.

Çocukların dijital ortamlar üzerinden karşılaşabilecekleri risklerin tespit edilmesi ve önleyici çalışmalar yapılması amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Sosyal Medya Çalışma Grubu internet ortamında çocukların maruz kaldığı ihmal, istismar gibi olaylara Dijital Dönüşüm Ofisi, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Emniyet Genel Müdürlüğü Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığıyla işbirliği içerisinde müdahale etmektedir. Bu kapsamda sosyal medya platformlarında çocukların sağlıklı gelişimleri açısından zararlı olduğu değerlendirilen toplam 1.805 içeriğe bugüne kadar müdahale edilmiştir.

Kişilerin çocuklar için zararlı olduğunu düşündükleri yayınları ve uygulamaları doğrudan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına ulaştırabilmeleri için bir ihbar mekanizması, Muzır İçeriklere Müdahale İhbar Platformu (Çocuklar İçin Duyarlı OI-DUY) İhbar Platformu oluşturulmuştur. Bu platform üzerinden mesajlaşma uygulamaları veya e-posta ile ihbarlar alınıp değerlendirilmektedir. Küçükleri Muzır Nesriyattan Koruma Kurulunca Ağustos 2023 sonuna kadar, 27.952 süreli yayın ile 77 kitap incelenmiş 38 kitap hakkında küçükler için zararlı olduğu yönünde karar vermiştir. Müstehcenlik suçunun tespiti için Ağustos 2023 sonuna kadar 20.325 adlı dosya incelenerek rapor hazırlamıştır.

Korunma ihtiyacı olan çocukların öncelikli olarak aile odaklı hizmetlerden faydalanması önem taşımaktadır. Bu kapsamda söz konusu çocuklara sunulan hizmetlerin geliştirilmesine, hizmet standartlarının oluşturulmasına, bakım hizmetlerinin ihtisaslaştırılmasına ve bu konuda toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Ağustos 2023 itibarıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı 1.366 yatılı kuruluşta (116 adet Çocuk Evleri Sitesi, 1.185 adet Çocuk Evleri, 65 adet İhtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitesi olmak üzere) 14.364 çocuğa koruma ve bakım hizmeti sağlanmaktadır. Kurum bakımındaki çocuklara yönelik yaşam becerilerini geliştirici programlar ve sosyal kültürel faaliyetler yürütülmektedir.

2022 yılında aile odaklı hizmetler bağlamında biyolojik ailesi ile yaşama imkânı kalmamış ama evlat edinilme koşullarını taşıyan 556 çocuk, Ağustos 2023 itibarıyla toplam 19.340 çocuk evlat edinme hizmetinden faydalandırılmıştır. Ağustos 2023 itibarıyla aileleri yanında bakım imkânı bulunmayan ve evlat edindirilemeyen 9.335 çocuk ise koruyucu aile yanında yaşamaktadır.

Gelir seviyesi düşük ailelere yönelik olarak çocukların öz aile veya yakınları yanında daha iyi koşullarda yetişmelerini sağlamak amacıyla ailelere sunulan Sosyal ve Ekonomik

Destek (SED) hizmetlerinden 2023 yılı Ağustos ayı itibarıyla 164.765 çocuk yararlanmıştır. 2023 yılı itibarıyla SED hizmeti kapsamında çocuk başına ödenen aylık destek miktarı çocukların devam ettiği eğitim kademesine göre artan oranda yaklaşık 2.500 ila 4.500 aralığında olup Ağustos 2023 itibarıyla yapılan ödeme tutarı toplam 4.504.177.035 TL'dir. SED Hizmetinin Etkinliğinin Artırılması Projesi kapsamında da ailelerde farkındalık oluşturmaya, çocukların kaliteli ve verimli zaman kullanabilmesine ortam ve imkân sağlamaya yönelik faaliyetler yürütülmektedir. Ayrıca SED hizmetinden yararlanan ailelerin İŞKUR meslek edindirme kurslarına yönlendirilerek kendi ekonomik hayatlarını sürdürebilmeleri için iş ve meslek edindirme çalışmaları yapılmaktadır.

Maddî imkânları kısıtlı olan ailelerin çocuklarına yönelik fırsat eşitliğini artırmaya, yaşam kalitelerini yükseltmeye ve potansiyel riskleri azaltmaya yönelik programlar sürdürülmektedir. İhtiyaç sahibi durumunda bulunan ailelere çocuklarını sağlık kontrolüne göndermeleri, anne adaylarının ise hamilelik süresince sağlık kontrolüne gitmeleri ve doğumlarını hastanede yapmaları şartıyla yapılan şartlı sağlık yarımı kapsamında Ağustos 2023 itibarıyla 988.041 kişiye 646 milyon TL yardım yapılmıştır. İhtiyaç sahibi olan ailelere, çocukların örgün eğitime devam etmeleri ve okulun açık olduğu aylarda bir ay içerisinde dört günden fazla devamsızlık yapmamaları şartıyla yapılan şartlı eğitim yardımı kapsamında ise Ağustos 2023 itibarıyla 1.858.482 kişiye 1,2 milyar TL yardım yapılmıştır.

Çocukların üstün yararı ilkesinden hareketle çocuk refahının artırılması ve çocukların eğitime erişimini artırmak eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak üzere sosyal yardım faydalanıcısı hanelerdeki ilköğrenim ve ortaöğrenim düzeyinde örgün eğitime devam eden öğrencilerin giyim, ayakkabı, çanta, kırtasiye gibi eğitim ile ilgili temel ihtiyaçlarının karşılanması için 973 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na (SYDV) 450 milyon TL kaynak aktarılmıştır.

İhtiyaç sahibi çocukların özel öğretim kurumlarından ücretsiz olarak yararlanması kapsamında çalışmalar devam etmekte olup Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca açılış izni verilen özel kreş, gündüz bakımevleri ile özel çocuk kulüplerinin kapasitesinin yüzde 3'ü çeşitli nedenlerle okul öncesi eğitimden yararlanamayan dezavantajlı durumdaki çocukların desteklenmesi için ayrılmaktadır. Bu kapsamda Ağustos 2023 itibarıyla 2.721 çocuk ücretsiz kreş hizmetinden yararlanmıştır.

En kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sonlandırılması ve çalışan çocuklara yönelik bütünsel bir çalışma yürütülmesi amacıyla süresi biten Ulusal Programın yenilenmesi için yeni program çalışmalarına başlanacaktır. Bu bağlamda sorumlu ve ilgili kuruluşların kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi, mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının örgün eğitime yönlendirilmesi ve telafi eğitimleri, sosyal, sportif ve kültürel faaliyetler yoluyla desteklenmesi çalışmaları yürütülmektedir. 2022 yılı Hanehalkı İşgücü Araştırmasına göre 15-17 yaş grubunda cinsiyete göre işgücüne katılma oranı erkek çocuklarda yüzde 27, kız çocuklarda yüzde 10, toplamda ise yüzde 18,7 olmuştur.

Zorla çalıştırılan, sokakta satıcılık ve dilencilik yaptırılan çocukları korumak ailelerini desteklemek, çocukların okula devamını sağlamak üzere her ilde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı olarak çocuk koruma mobil ekipleri oluşturulmuştur. 375 ekiple müdahale edilen çocuk sayısı son dört yılda 43.873 olmuştur.

Çocuk yaşta ve zorla evlilikleri önlemeye yönelik çalışmaların çocukların yoksulluk, göçmen olma gibi özel durumları ve salgın, deprem ve benzeri riskler de dikkate alınarak geliştirilmesi gerekmektedir. 2022 yılında resmi evlilikler içerisinde cinsiyete göre 16-17 yaş grubunda, yıllara göre azalmakla beraber, 11.520 kız çocuğunun, 688 erkek çocuğunun evlendiği görülmektedir.

Çocuk koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda yer alan çocuklara özgü tedbirlerin etkin ve koordineli olarak uygulanarak izlenmesi ve çocuk adalet sisteminin onarıcı adalet yaklaşımıyla yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Adli süreçte çocuk dostu mülâkat usullerini desteklemek üzere kurulan adli destek ve mağdur hizmetleri müdürlüklerinin sayısı Eylül 2023 itibarıyla 167'e yükselmiştir. Özel ortamlarda ifade ve beyanlarının alınması gerektiği veya fail ile yüz yüze gelmesinde sakınca bulunduğu değerlendirilen mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocukların, cinsel suç ve aile içi şiddet suçu mağdurları ile diğer mağdurların ifade ve beyanlarının alınmasında kullanılan adli görüşme odalarının sayısı ise Ekim 2023 itibarıyla 169'a çıkmıştır.

Ülkemizde yaklaşık 1,6 milyon geçici koruma statüsünde çocuk (0-18 yaş) bulunmaktadır. Çocuk Hakları Komitelerince kamp dışında yaşayan ve geçici koruma altındaki yabancı çocukların topluma uyumlarının sağlanması amacıyla düzenlenen Sosyal Uyum Programı ile 376 bin 89 çocuğa ulaşılmıştır. Çocuk haklarına yönelik farkındalık çalışmaları, koruyucu ve önleyici hizmetler kapsamında farkındalık çalışmaları, Suriyeli ve Türk çocukların bir arada yaşama becerisini ve uyumlanmasını, birlikte zaman geçirmesini sağlayacak etkinlikler düzenlenmektedir. Diğer yandan Avrupa Birliği tarafından finanse edilen, Suriyeli ve diğer yabancı uyruklu kişilere düzenli ödeme niteliğindeki yardımlar bulunmaktadır. Bu kapsamda yürütülen yardım programları; Sosyal Uyum Yardımı, Tamamlayıcı Sosyal Uyum Yardımı ve Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımıdır. Sosyal Uyum Yardımı kapsamında yaklaşık 2 milyon kişiye yardımın başlangıcı olan 2016 yılından Ağustos 2023 sonuna kadar 21,5 milyar TL yardım yapılmıştır. Tamamlayıcı Sosyal Uyum Yardımı kapsamında yaklaşık 490 bin kişiye yardımın başlangıcı olan 2021 yılından Ağustos 2023 sonuna kadar 3,8 milyar TL yardım yapılmıştır. Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardım programı kapsamında yaklaşık 670 bin kişiye yardımın başlangıcı olan 2017 yılından Ağustos 2023 sonuna kadar 2,2 milyar TL yardım yapılmıştır. Ayrıca söz konusu çocukların psikososyal gelişimi açısından önem arz eden özel politika ve uygulamaların geliştirilerek çeşitlendirilmesi çalışmalarına devam edilmektedir.

b) Amaç

Geleceğimizin teminatı çocuklarımızın üstün yararı temelinde iyi olma hallerinin desteklenmesi, hayata eşit ve sağlıklı koşullarda başlayabilmeleri, erken yaşlardan itibaren nitelikli eğitim imkânlarına eşit fırsatlarda erişebilmeleri, sağlıklı bir şekilde beslenmeleri, barınmaları ve gelişmeleri için en uygun ortamın oluşturulması, potansiyellerini gerçekleştirilmeye yönelik imkânların artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Doğum öncesi dönemden başlayarak çocukların sağlık, beslenme, erken öğrenme, karşılık verici duyarlı bakım, güvenli çevre ve sosyal koruma politikalarına yönelik hizmetlerin sunumu ile erişilebilirliğinin artırılması ve niteliğinin yükseltilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.731)		
Tedbir 731.2. Anne ve babalara yönelik çocukların yaş ve gelişme düzeylerine uygun bütüncül gelişimlerini ve öğrenme kapasitesini artırıcı eğitim ve oyun içerikli araç ve gereçler ile rehber hazırlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Aile eğitimi ve katılımı çalışmaları daha işlevsel hale getirilecektir.
Tedbir 731.3. Erken çocukluk dönemi bakım ve eğitim hizmeti veren kurumlar için ortak bir düzenleme yapılacak, bu kurumların açılmasına ve faaliyet göstermesine yönelik kriterler hizmet çeşitliliğine imkân tanıyacak şekilde belirlenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Okul öncesi kurum standartları güncellenecektir.
Tedbir 731.4. Erken çocukluk dönemi bakım ve eğitim hizmeti veren kurumların sayısı artırılacak, hizmet sunum modelleri çeşitlendirilecek ve denetimler etkinleştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Okul öncesi eğitim kurumlarının fiziki mekân kapasitesi ihtiyaç doğrultusunda artırılacaktır.
Tedbir 731.5. Erken dönem çocuk bakım ve gelişimine hizmet veren kurumlarda çalışan personelin kapasitesi artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Okul yöneticileri ve öğretmenlere hizmet içi eğitimler düzenlenecektir.
Çocukların fiziksel, sosyal ve zihinsel gelişimlerini destekleyici, anne babalarıyla nitelikli zaman geçirmelerini sağlayan kültür, sanat, bilim ve spor faaliyetleri özendirilecek, yaygınlaştırılacak ve erişilebilir hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.732)		
Tedbir 732.1. Çocukların kültür, sanat, bilim ve spor faaliyetlerine yönelmesini özendirmeye yönelik uygulamalar geliştirilecek, her çocuğun bir spor ve bir kültür-sanat alanında beceri kazanması için çalışmalar yürütülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Öğrencilerin bilimsel, kültürel, sanatsal, sportif, toplum hizmeti etkinliklerine katılımı artırmak amacıyla çok yönlü destekleme ve izleme-değerlendirme mekanizmaları hayata geçirilecektir.
Tedbir 732.2. Çocukların karar alma süreçlerine katılımlarını sağlayan mekanizmalar artırılarak güçlendirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Uluslararası Çocuk Forumu ve İl Çocuk Hakları Komitelerince düzenlenen sosyal, kültürel, sportif, eğitsel çok yönlü faaliyetlere çocukların katılımı sağlayabilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

<p>Tedbir 732.3. Kendi geleceğini inşa eden bir neslin oluşturulmasına katkı sunulmasını teminen iklim değişikliği ve sürdürülebilirliğe yönelik faaliyetlere çocukların katılımı sağlanacak, gönüllülük faaliyetleri hakkında çocuklar, aileler ve öğretmenler bilinçlendirilecek, çocukların yaşlılar ve engelliler ile aile içi ve kuşaklararası iletişimlerini güçlendirilecektir.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Yerel Yönetimler, Kültür ve Turizm Bakanlığı</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Toplumda çevre ve iklim değişikliği bilinci oluşturmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir. 2. Sıfır atık ve geri dönüşüm uygulamalarının yaygınlaştırılması amacıyla okul/kurumlarda "Sıfır Atık Projesi" kapsamında atıkların (ambalaj atığı, özel atık, tıbbi atık, tehlikeli atıkların) kaynağından ayrı ayrı toplanarak geri dönüşüm ve geri kazanım süreci içerisinde değerlendirilmesi sağlanacaktır. 3. Milli Eğitim Bakanlığı ile Türk Standartları Enstitüsü işbirliğinde, "okulum temiz" belgelendirme programı kapsamında sertifika alan okul sayısı artırılacak, daha önce sertifika alan okulların da belge yenileme tetkikleri gerçekleştirilecektir. 4. Öğrenci, öğretmen ve velilerin toplumsal sorumluluk ve gönüllülük faaliyetleri ile çevrelerine karşı duyarlılıklarının ve farkındalıklarının artırılması amacıyla Sürdürülebilir Yaşam İçin Sürdürülebilir Çevre projesi başlatılacaktır.
	<p>Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Yerel Yönetimler, İlgili Kurum ve kuruluşlar, STK'lar</p>	<ol style="list-style-type: none"> 5. Çocukların akademik ve sosyal becerilerinin gelişmesine katkı sağlanacak, alacakları bu eğitimleri gönüllülük temelinde yaygınlaştırmaları teşvik edilecektir. 6. Çocuklarda çevre bilincini artırmaya yönelik eğitimler ve çevre konusunda akran eğitimleri düzenlenecek, doğal alanlarda gerçekleştirilecek faaliyetlerle çocuklarda doğa bilincinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır. 7. Kamu kurum ve kuruluşları ve STK'larla gerçekleştirilecek çevre politikası çalışmalarına çocukların dâhil edilmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.
<p>Tedbir 732.4. Çocukların gençlik merkezlerine, spor salonlarına, kültür merkezlerine ve kütüphanelere erişimlerinin kolaylaştırılmasına yönelik düzenlemeler ve uygulamalar yapılacaktır.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Çocuklara yönelik olarak gençlik merkezleri ve spor tesislerinde düzenlenen faaliyetlere ilişkin tanıtım çalışmaları gerçekleştirilecektir.

<p>Tedbir 732.5. Okul bahçelerinin çocuklar tarafından daha nitelikli kullanılması açısından, geleneksel çocuk oyunlarını teşvik etmek amacıyla "geleneksel çocuk oyunları" kapsamında hazırlanan oyun kılavuzları ve görselleri doğrultusunda çalışmalar yapılacaktır.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı</p>	<p>1. Okul bahçeleri geleneksel çocuk oyunlarına yönelik düzenlenecektir. 2. e-Okul sisteminde bulunan sosyal etkinlik modülünde geleneksel çocuk oyunlarının izleme ve değerlendirme çalışması gerçekleştirilecektir. 3. Ders içerikleri geleneksel çocuk oyunlarına yönelik desteklenecek ve öğrenci seviyesine uygun geleneksel çocuk oyunları kılavuzu hazırlanacaktır.</p>
<p>Yoksulluğun nesiller arası aktarımını azaltmak ve fırsat eşitliğini artırmak üzere çocukların bireysel ihtiyaçlarına yönelik uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.733)</p>		
<p>Tedbir 733.1. Erken çocukluk döneminden başlamak üzere çocukların eğitim hayatlarındaki yoksunlukları dikkate alınarak bireysel ihtiyaçlarını gidermeyi sağlayacak yeni ve esnek uygulamalar geliştirilecektir.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yerel Yönetimler</p>	<p>1. Okul öncesi eğitimde yaz eğitimi uygulanacak, ders yılı içerisinde okul öncesi eğitime devam etmesi sağlanacak ve böylece okul öncesi eğitime erişim artırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 733.2. Mevcut destekler de dikkate alınarak farklı alanlarda başarılı ve yetenekli olan ancak maddi imkânsızlıkları nedeniyle bu alanlarda ilerleyemeyen çocuklara yönelik destekler geliştirilecektir.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yerel Yönetimler</p>	<p>1. Özel yetenekli bireylere sunulan eğitim hizmetinin niteliğinin artırılması amacıyla fiziki ve beşerî imkânlar güçlendirilecektir.</p>
<p>Tedbir 733.3. Özel öğretim kurumlarında ihtiyaç sahibi çocuklar için ayrılan ücretsiz kontenjanların kullanım oranını artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.</p>	<p>Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı</p>	<p>1. Özel kreş, gündüz bakımevi ve çocuk kulüplerinde ücretsiz kontenjan kullanım oranının artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.</p>
<p>Tedbir 733.4. Kırsal bölgelerdekilerin yanı sıra afetler nedeniyle barınma sorunu yaşayan çocuklar için eğitim, kültür, spor faaliyetleri ile koruyucu ve önleyici hizmetlere erişimi artırmaya ve fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik çalışmalar yapılacaktır.</p>	<p>Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yerel Yönetimler</p>	<p>1. Kırsal bölgelerde çocuklara yönelik koruyucu, önleyici hizmetler kapsamında tespit, izleme ve yönlendirme çalışmaları gerçekleştirilecektir.</p>
<p>Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik mücadele kararlılıkla sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.734)</p>		
<p>Tedbir 734.2. Çocuk işçiliği ile mücadelede, merkezi düzeyde üretilen politikaların yerel düzeyde uygulanabilirliği ve izlenebilirliği artırılacaktır.</p>	<p>Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler</p>	<p>1. Kamu kurum ve kuruluşları, sosyal taraflar, uluslararası kuruluşlar, meslek kuruluşları, STK'lar ve sektör temsilcileri ile istişare halinde çocuk işçiliğinin önlenmesine ilişkin yeni bir ulusal politika ve program çerçevesi hazırlanacaktır. 2. Çocuk işçiliği ile mücadele birimlerinin çalışma usul ve esasları hazırlanacaktır.</p>

Tedbir 734.3. Çocuk işçiliği ile mücadele birimlerinin kapasitesi artırılacak, yerelde çocuk işçiliği ile mücadele alanında çalışan kurum, kuruluş, üniversite, STK'lar ve özel sektör arasında işbirliği ve koordinasyon geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Üniversiteler, İlgili STK'lar, Özel Sektör	1. Çocuk işçiliği ile mücadele birimleri personeline hazırlanan çalışma usul ve esasları kapsamında eğitimler düzenlenecektir.
Tedbir 734.4. Mevsimlik gezici tarımda çalışan ailelerin çocuklarının gelişimlerine katkı sağlayacak faaliyetler düzenli, sürekli ve erişilebilir hale getirilerek eğitimden kopmamaları ve bu alanda desteklenmeleri için çalışmalar yürütülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Okul öncesi eğitim almamış çocuklara yönelik yaz eğitimi uygulaması ihtiyaç duyulan bölgelerde gerçekleştirilecektir.
Tedbir 734.5. Çalışan çocukların çocuk hakları, İş Kanunu, ilk yardım ile iş sağlığı ve güvenliği eğitimi almaları, işverenlerin de "Çocuk Hakları İş İlkeleri" bağlamında eğitilmeleri sağlanacak ve çocuk çalıştırma kapsamındaki sorumlulukları hakkında bilinçlendirme çalışmaları yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İşçi ve İşveren Konfederasyonları	1. Belirlenecek sektörlerde çocuk hakları ve iş ilkeleri kapsamında çalışma şartları ve çalışma ortamına yönelik bilinçlendirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 734.6. Ülkemizin çocuk işçiliği ile mücadele çalışmalarının uluslararası platformlarda yer alması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Ülkemizin "BM İttifak 8.7 Rehber Ülkeleri"nden biri olması sürecinde ulusal stratejik çalıştay düzenlenecek ve bir yol haritası oluşturulacaktır.
Çocuk adalet sisteminin çocuğun üstün yararı ilkesi ve onarıcı adalet yaklaşımıyla yapılandırılması sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.735)		
Tedbir 735.1. Risk altındaki çocuklara yönelik psikolojik destek programları yaygınlaştırılacak ve alanda çalışan personelin niteliği ve niceliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Çocuklar Güvende Ekipleri aracılığıyla tespit, yönlendirme ve izleme çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 735.2. Çocuk Koruma Kanununda yer alan çocuklara özgü tedbirlerin uygulanması ve tedbir kararlarının izlenmesine ilişkin mekanizmalar geliştirilecek ve çocuk dostu uygulamalar artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Sorumlu kuruluşların koordine edilmesi suretiyle bir ihtiyaç analizi raporu hazırlanacaktır. 2. Çocuk adalet merkezlerinin sayısı artırılacaktır.

<p>Tedbir 735.3. Çocuk adalet sisteminin onarıcı adalet yaklaşımıyla yapılandırılmasına yönelik etki analizleri yapılarak yeni modeller geliştirilecektir.</p>	<p>Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Suça sürüklenen çocuklar için uzlaştırma sürecinin bu konuda eğitim almış uzman uzlaştırmacılar tarafından yürütülmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Onarıcı adalet yaklaşımı kapsamında 15 yaşından küçük çocukların ilk defa işledikleri ağır suçlar dışındaki fiillerin soruşturma ve kovuşturmayla konu edilmeksizin alternatif tedbirlerle karşılanması için uluslararası uygulamalar da incelenerek ihtiyaç analizi yapılacaktır.
<p>Tedbir 735.4. Adli süreçte çocuklara özgü koruma mekanizmaları güçlendirilecek, çocuk dostu mülakat usulleri desteklenecek ve adli görüşme odaları yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aile mahkemesi ve çocuk mahkemesi kurulan ya da yeni oluşturulan ağır ceza merkezlerinde adli görüşme odaları kurulacaktır. 2. Adli görüşme odalarında ifade ve beyan alma işlemlerinde yol gösterici olmak üzere görüşme tekniklerini ve yaklaşım ilkelerini içeren bir kılavuz hazırlanacaktır.
<p>Tedbir 735.5. Çocukların suça maruz kalmalarının önlenmesine yönelik kurumların kapasitesi artırılacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yerel Yönetimler, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Çocukların zamanlarını geçirdikleri, ev, sokak, okul, oyun sahaları gibi yaşam alanlarının çocukların güvenli bir şekilde hareket edebilmelerini, ebeveynlerin çocuklarını güvenilir şekilde bırakabilmelerini sağlamak üzere bu alanlarda ki hizmetlerden sorumlu kurum ve kuruluş çalışanlarının kapasiteleri artırılacaktır.
<p>Tedbir 735.6. Ebeveynleri ceza ve tutukevinde olan çocukların sorunlarının çözümüne ve iyilik hallerinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.</p>	<p>Adalet Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yakınları ceza infaz kurumunda bulunan çocukların, yakınları ile sosyal ilişkilerini daha rahat yürütmelerine ve çocukların gelişimine hizmet edecek şekilde yapabilmelerine yönelik çalışmalara devam edilecektir. 2. Hükümlü/tutuklu ve yakınlarına sunulan hizmetlerde kullanılan teknolojik imkanlar geliştirilerek çeşitliliği artırılacaktır. 3. Hükümlü ve tutuklu yakınlarının ziyaret sürecinde yaşanabilecek kalabalıklaşma ve sıra bekleme gibi sorunların giderilmesi sağlanacaktır. 4. İlgili kurumlarla imzalanan iş birliği protokolü çerçevesinde çocukların ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.

		5. Ebeveyni ceza infaz kurumunda olan çocukların tespiti ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik işleyiş süreci geliştirilecektir.
Tedbir 735.7. Cezaevinde kalan çocukların bu süreci etkin ve verimli geçirmeleri ve psikososyal durumlarını geliştirmeleri için eğitim ve faaliyetler düzenlenecek, destekler verilecektir.	Adalet Bakanlığı(S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Cezaevinde kalan çocukların örgün öğretime dahil edilmesi amacıyla kapalı ceza infaz kurumunda kurulan çok programlı liseler yaygınlaştırılacaktır. 2. Cezaevinde kalan çocukların Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı gençlik kamplarından faydalandırılması yönündeki uygulama geliştirilecektir.
Tedbir 735.8. Cezaevinde kalan çocukların meslek öğrenmeleri teşvik edilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Cezaevinde kalan çocukların mesleki ve teknik eğitime erişimi desteklenecektir. 2. Cezaevinde kalan çocukların eğitime erişimlerinin artırılması amacıyla İnsan Kaynakları Kapasitesi ve Kurumların Fiziki Kapasitesinin Artırılması projeleri yürütülecek ve personel hareketliliği desteklenecektir.
Koruma ve bakım altındaki çocukların erken çocukluk döneminden başlayarak eğitim seviyelerini yükseltmeye, sosyal ve bireysel gelişimlerine hız kazandırmaya yönelik çalışmalar artırılacak, bakım sonrası süreçte sosyal hayata uyumları desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.736)		
Tedbir 736.1. Çocuk Destek Gelişim ve Eğitim Programının etkinliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Çocuk Destek Gelişim ve Eğitim Programının uygulaması takip edilecektir.
Tedbir 736.2. Koruma altındaki çocuklara kurum bakımından ayrılmaları ile başlayan süreç mevcuttaki uygulamaların etkinliği ve etkililiği incelenerek değerlendirilecek, söz konusu çocukların eğitime, istihdama, sosyal hayata katılımlarını desteklemek üzere verilen rehberlik ve destek hizmetleri çeşitlendirilerek geliştirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı	1. Kurum bakım hizmetlerinden yararlandırılan bireylere talepleri doğrultusunda iş hayatına uyum konusunda eğitim verilecektir.
Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara, çocukların bireysel ihtiyaçları ve özellikleri doğrultusunda nitelikli hizmetler sunulacak, aile odaklı hizmetlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.737)		
Tedbir 737.1. Koruma altındaki çocukların aile odaklı hizmetlerden faydalanması artırılacak, koruyucu aile hizmet modellerinin çeşitlendirilmesi, güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Koruyucu aile hizmet modelinin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve tanıtım faaliyetleri geliştirilecektir.

Tedbir 737.2. "Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti"nin etkinliği ve sosyal destek boyutu güçlendirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) hizmetinde görevli personelin kapasitesinin geliştirilmesine yönelik eğitimler düzenlenecektir. 2. SED Hizmetinden yararlanan çocuklar için akademik, sosyal, kültürel ve sportif etkinlikler düzenlenecektir.
Tedbir 737.3. Çocukların ihtiyacı doğrultusunda kuruluşların ihtisas alanları düzenlenecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. İhtisas kuruluşlarındaki mevcut durum gözden geçirilecek ve ihtiyaç durumunda yeni ihtisas alanlarının oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 737.4. Danışmanlık tedbiri uygulamalarının güçlendirilmesi sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Danışmanlık Tedbiri Uygulama Usul ve Esasları Rehberi hazırlanacaktır.
Tedbir 737.5. Sosyal hizmet alanında çalışan işgücünün kapasitesinin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler, STK'lar	1. Çocuk Koruma Alanında Çalışan Meslek Elemanları İçin Değerlendirme Çerçevesi Rehberi"nin Yaygınlaştırma Eğitimleri verilecektir.
Çocuğa yönelik ihmal, istismar ve şiddeti önleyecek program ve uygulamalar geliştirilecek, risk altındaki çocuklara ve ailelerine yönelik hizmetler ile psikososyal destek programları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.738)		
Tedbir 738.1. Çocuğa yönelik ihmal, istismar ve şiddetin nedenlerini ve mevcut durumunu tespit eden bilimsel araştırmalar yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar, Üniversiteler, STK'lar	1. Türkiye Çocuk Araştırması raporlama faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 2. Çocuk Şurasına ilişkin hazırlık çalışmaları gerçekleştirilecektir.
Tedbir 738.2. Erken çocukluk döneminden başlamak üzere çocuklara ve ebeveynlerine ihmal, istismar ve şiddet konularında farkındalık eğitimleri verilecek, çocukların yaşam becerileri güçlendirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Çocukların Yaşam Becerilerinin Güçlendirilmesi ve Geliştirilmesine Yönelik Farkındalık Eğitim Programı kapsamında ebeveyn eğitimleri yaygınlaştırılacaktır. 2. Erken çocukluk döneminden başlamak üzere çocuklara verilen ihmal, istismar ve şiddet konularında farkındalık eğitimleri kapsamında 7-18 yaş grubuna yönelik eğitim modülleri hazırlanacaktır. 3. Ebeveynlere, bakım verenlere ve çocuk bakım ve eğitimle ilgili personele yönelik çocuklarda mahremiyet bilinci eğitimi verilecektir.
Tedbir 738.3. Çocuklarla çalışan profesyonellerin ihmal, istismar ve şiddeti tespit etme ve gerekli yönlendirmeyi yapma kapasitelerini artırmaya yönelik programlar düzenlenecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Ebeveynlere, bakım verenlere ve çocukla bakım ve eğitimle ilgili personele eğitim verilecektir.

Tedbir 738.5. Çocuk koruma ilk müdahale ve değerlendirme birimlerinin güçlendirilmesi ve etkinliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Meslek Elemanları İçin Değerlendirme Çerçevesi eğitimleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 738.6. Ülke genelinde tarama, tespit ve izleme faaliyetleri yürüten "Çocuklar Güvende Ekipleri"nin kapasiteleri artırılabacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. "Çocuklar Güvende Ekipleri"ne yönelik personel eğitimleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 738.7. Adliyelerde çocuklara nitelikli destek sunan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Aile mahkemesi ve çocuk mahkemesi kurulan ya da yeni oluşturulan ağır ceza merkezlerinde Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri kurulacaktır.
Çocuklara yönelik psikososyal destek hizmetleri yaygınlaştırılacak, bilgilendirme, izleme ve yönlendirmeler yapılacak, riskli veya atipik gelişim gösteren çocuklara uygun gelişimsel müdahaleler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.739)		
Tedbir 739.1. Rehberlik araştırma merkezleri ile okulların rehberlik hizmetleri güçlendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S) İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri güçlendirilecektir.
Tedbir 739.2. Ebeveyn kaybı yaşamış çocukların bütüncül gelişimleri desteklenecek ve bu alanda çalışan personelin kapasitesi artırılabacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Ebeveyn kaybı yaşamış çocuklar ile çalışan personele bilgilendirme, yas danışmanlığı ve hukuki destek konularında bilgilendirici eğitimler düzenlenecektir. 2. Ebeveyn kaybı yaşamış çocukların sportif ve kültürel imkânlarla erişimlerinin artırılması amacıyla faaliyetler düzenlenecektir.
Tedbir 739.3. Eğitim ve sağlık kurumlarında ebeveyn rehberliğine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı	1. Aile eğitimi ve katılımı çalışmaları daha işlevsel hale getirilecektir.
Tedbir 739.4. Okullarda ve sosyal hizmet merkezlerinde sağlık, ilk yardım, beslenme, finansal okuryazarlık, teknoloji, hukuk ve sosyal medya okuryazarlığı becerilerini güçlendirecek programlar yürütülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Tüm eğitim kademelerinde okutulan derslerin eğitim-öğretim programları çağın ihtiyaçları, güncel gelişmeler, milli ve manevi değerlerimiz temelinde gözden geçirilecektir.
Tedbir 739.5. Çocuklara yönelik danışmanlık ve destek hizmetlerinin kapsamının genişletilmesi amacıyla çocuk yaşam merkezlerinin sayıları artırılabacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Çocuk yaşam merkezleri açılacaktır.

Çocukların sağlıklı gelişimlerini olumsuz etkileyecek oyun ve dijital uygulamalar ile kitap ve sosyal medya içeriklerinden korunmasına yönelik tedbirler alınacak, siber suçlar konusunda bilgilendirilmeleri sağlanacaktır.(Kalkınma Planı p.740)		
Tedbir 740.1. Çocukların dijital risklerden, yazılı ve görsel medyanın zararlarından korunmasına yönelik çalışmalar artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı(S), Milli Eğitim Bakanlığı, BTK	1. Çocukların dijital bağımlılıktan korunmasına yönelik ebeveynlere ve çocuklara yönelik farkındalık çalışmaları gerçekleştirilecek, dijital medyada iyi uygulama örneklerinin çoğaltılması desteklenecektir.
Tedbir 740.3. Çocuk dostu yayınlar desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, RTÜK, Üniversiteler	1. Kültürel değerlerimizin tanıtılması ve sevdirilmesi amacıyla hikâye gibi yayınların sayısı artırılacaktır. 2. Renkli tasarımların, eğitici tanıtımlar içeren animasyon videoların ve çeşitli oyunların yer aldığı Kültür Koruyucuları İnternet Sitesi'nin içeriği çeşitlendirilecektir.
Tedbir 740.4. Çocukların siber suçlar ve siber zorbalıklar konusunda bilgilendirilmesi sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı	1. Çocuklarımızın eğitim süreçlerinin güvenliğini sağlamak üzere her türlü suç ve zararlı alışkanlıktan uzak tutulması ile korunmasına yönelik Bakanlıklar arası yükümlülüklerin etkinlik ve verimliliği değerlendirilerek siber suç ve zorbalık konusunda kurumsal sorumluluklar gözden geçirilecektir.
	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, BTK	1. Çocuklar ve ebeveynler için siber suçlar ve zorbalıklar konusunda farkındalığın artırılmasına yönelik seminer, eğitim ve yarışma gibi etkinlikler gerçekleştirilecektir. 2. Güvenli internet hizmetinin tanıtımı yapılarak kullanıcı sayısı artırılacaktır.
	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, BTK, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Çocukların maruz kaldığı ihmal, istismar, siber suç ve zorbalıklar gibi olayların tespiti ve olaylara müdahale edilmesi amacıyla Sosyal Medya Çalışma Grubunun etkinliği artırılacaktır. 2. Çocuklar ve ebeveynler için "Siber Suçlar ve Siber Zorbalıklardan Korunma Rehberi" oluşturulacaktır.
Uluslararası veya geçici koruma altında olan çocukların toplumla bütünleşmelerini ve akranlarıyla iletişimlerini geliştirmek üzere yaşam becerilerini ve kültürler arası etkileşimi artıracak programlar sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.741)		
Tedbir 741.1. Uluslararası veya geçici koruma altında olan çocuklara yönelik sosyal uyum programları yaygınlaştırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Uluslararası veya geçici koruma altında olan çocuklara yönelik çocuk hakları komitelerince etkinlikler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 741.2. Refakatsiz çocuklara yönelik hizmetlerin sunumunda ilgili kurumların daha etkin çalışması sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Refakatsiz çocuklara yönelik hizmetlerin sunumunun güçlendirilmesine yönelik işbirlikleri gerçekleştirilecektir.

Bağımlılık oluşturan davranış ve maddelerden çocukların korunmaları sağlanacaktır.(Kalkınma Planı p.742)		
Tedbir 742.1. Çocukların bağımlılık yapıcı maddelerle tanışmasına ve tedarik etmelerine yol açan ortamlardan uzak kalmaları sağlanacak, bu ortamların denetimleri artırılabilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Çocuklara yönelik şiddetle mücadele kapsamında kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, bu alanda uzman personelin yetiştirilmesi ve toplumun bilinçlendirilerek farkındalığın artırılması amacıyla 25 bin çocuk bilgilendirilecektir. 2. Çocuk suçlarıyla mücadele kapsamında Jandarma personelinin eğitim kapasitesinin artırılması amacıyla 35 bin personele eğitim verilecektir. 3. Jandarma Kolluk İşlemleri Projesi Tahkikat Modülünün bileşenleri, alt bileşenleri ile modül ara yüzü, Jandarma Sanal Karakol Projesi bileşeni ve alt bileşenleri belirlenecektir.
Tedbir 742.4. Bağımlılıkla mücadele amacıyla çocuklara, ailelere ve çocuklarla çalışan profesyonellere yönelik bilinçlendirme çalışmaları ve eğitimler sürdürülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı(S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Çocuklarımızın eğitim süreçlerinin güvenliğini sağlamak üzere onların her türlü suç ve zararlı alışkanlıktan uzak tutulması ile korunmasına yönelik Bakanlıklar arası yükümlülüklerin etkinlik ve verimliliğinin değerlendirilmesini sağlamak ve bu değerlendirme süreçleri çerçevesinde ilgili tarafların iş birliği ve koordinasyonunda koruyucu, önleyici eğitim ve güvenlik tedbirleri alınacaktır.
Çocuk alanındaki politika önceliklerinin belirlenmesine ve izlenmesine temel teşkil edecek verilerin temin edilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.743)		
Tedbir 743.1. Çocuk alanındaki politika önceliklerinin belirlenmesine ve izlenmesine temel teşkil edecek verilerin temin edilmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, TÜİK, İlgili Kurum ve Kuruluşlar, Üniversiteler	1. Çocukların doğumla başlayan süreçle ilgili kurumlarca tutulan verilerin birbiri ile uyumlu olmasını sağlayan, takibine izin veren, kurumların çalışma alanları kapsamında verilere ulaşabilecekleri, çocukların gelişimlerinin ve risklerinin takip edilebileceği bir veri sisteminin geliştirilmesine yönelik hazırlık çalışmaları yapılacaktır.
Afet durumlarında çocukların maruz kalacağı olumsuzlukların giderilmesine ve haklarının korunmasına yönelik projelerle afet öncesi bilinçlendirme ve afetlere hazırlıklı olma çalışmaları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.744)		
Tedbir 744.1. Afet durumlarında çocukların maruz kalacağı olumsuzlukların giderilmesine ve haklarının korunmasına yönelik projelerle afet öncesi bilinçlendirme ve afetlere hazırlıklı olma çalışmaları yaygınlaştırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, İlgili kurum ve kuruluşlar	1. Türkiye’de afet durumlarında çocukların, çocuk hakları çerçevesinde korunması ve güçlendirilmesi amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlar için afet durumunda çocukların hak kayıplarının önlenmesini ve en hızlı ve verimli şekilde harekete geçilmesini sağlamak üzere Afet Durumlarında Çocuk Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Eylem Planı hazırlanacak ve Planın uygulanmasına yönelik eğitim programlarının geliştirilip uygulanması sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
3-5 Yaş Net Okullaşma Oranı(3)	Yüzde	44,7	52,2	55,0
Koruyucu Aile Hizmetinden Yararlanan Çocuk Sayısı (0-18 Yaş)(4)	Kişi	9 011	9 500	10 000
SED Hizmetinden Yararlanan Çocuk Sayısı (0-18 Yaş)(4)	Kişi	157 248	170 000	180 000

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) 2022 yılı verisi Millî Eğitim Bakanlığına aittir.

(4) 2022 yılı verisi Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına aittir.

2.3.7. Gençlik

a) Mevcut Durum

Gençlerin insani ve millî değerleri haiz, yaşam becerileri yüksek, öz güven sahibi, bilgi toplumunun gerekleriyle donanmış, yetenekleri, eğitimleri ve tercihleri ile sosyal, siyasal ve ekonomik hayata aktif katılan, yaşadığı topluma ve sorunlarına duyarlı nitelikli ve sağlıklı bir biçimde yetişmesi önem arz etmektedir. Toplumun araştıran, sorgulayan, yeniliğe ve gelişmeye açık, farklı bakış açılarıyla çözüm önerileri geliştirebilme yönünü temsil eden gençlerin, ülkenin gelecek tasarımı ve kalkınma vizyonuna katkı sunan, aile hayatı başta olmak üzere içinde bulunduğu toplumun değerlerine, meselelerine ve çevreye duyarlı olması kapsamında yürütülen çalışmalara devam edilecektir.

Ülkemiz genç nüfusu (15-24 yaş) 2022 yıl sonu rakamlarına göre toplam nüfusun yaklaşık yüzde 15,2'sini (13 milyon genç) oluşturmaktadır. Bu genç nüfus ortalamasıyla ülkemiz yüzde 10,5 olan AB-27 ortalamasının da üstünde yer almaktadır.

Söz konusu kapanmakta olan demografik fırsatın kullanılabilmesi ve değerlendirilmesi, ülkemiz kalkınması açısından bir fırsata dönüşebilmesi ve gençlerimizin potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri için sosyoekonomik ve bölgesel eşitsizlikler, eğitimde kalite, işsizlik, teknolojinin doğru kullanımı, toplumsal aidiyet ve dayanışma duygusunun güçlendirilmesi ve bağımlılıkla mücadele gibi alanlarda politika ve hizmetlerin geliştirilmesi ve kurumsallaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

Genç nüfus (15-24 yaş) yasal medeni duruma göre incelendiğinde, cinsiyetler arasında önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Genç erkek nüfusun 2022 yılında yüzde 96,3'ü hiç evlenmemiş, yüzde 3,6'sı evli, yüzde 0,1'i boşanmış iken genç kadın nüfusun yüzde 85,8'i hiç evlenmemiş, yüzde 13,7'si evli, yüzde 0,4'ü ise boşanmıştır.

TÜİK verilerine göre 15-24 yaş aralığında, eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin oranı 2021 yılında yüzde 24,7 iken 2022 yılında bu oran yüzde 24,2'ye gerilemiştir. Genç erkeklerde eğitimde ve istihdamda olmayanların oranı 2021 yılında yüzde 17,5 iken 2022 yılında yüzde 16,4, genç kadınlarda ise bu oran 2021 yılında yüzde 32,4 iken 2022 yılında yüzde 32,3 olmuştur. Bu alanda kadınlara özel koşullar da dikkate alınarak özellikle daha erken yaşlarda etkin iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerinin sunulması, uygun dönemlerde mesleki eğitime yönlendirmelerin yapılması ve ev-iş yaşam dengesini kurmaya imkan sağlayacak ve destek olacak olanakların çoğaltılması ve bakım hizmetlerinin daha erişilebilir

hale gelmesi gibi politika ve hizmetler geliştirilmesi yönündeki çalışmalara odaklanılması ihtiyacı bulunmaktadır.

Salgın, deprem gibi olağandışı dönemlerde eğitime erişim ulaşım gibi önemli sorunlar yaşanmakla beraber eğitim alanında olumlu gelişmeler istatistiklerde görülmüştür. Türkiye'de 2020-2021 öğretim yılında yüzde 44,4 olan yükseköğretim net okullaşma oranı, 2021-2022 öğretim yılında yüzde 44,7'ye yükselmiştir. Yükseköğretim net okullaşma oranı cinsiyete göre incelendiğinde, erkeklerde bu oran yüzde 40,5'ten yüzde 40,3'e düşerken kadınlarda yüzde 48,5'ten yüzde 49,2'ye yükselmiştir.

Gençlerin niteliklerini geliştirmek, staj imkânlarını artırmak, işgücü piyasasına geçişlerini ve kariyer olanaklarına erişimini kolaylaştırmak üzere staj faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, üniversiteli gençlerin yarı zamanlı olarak istihdam edilmesi ve ülkemizdeki büyük projelerle ilgili olarak gençlere farkındalık kazandırılması yönünde çalışmalar yürütülmektedir. Pilot uygulamasını 2020 yılında yapan Ulusal Staj Programı ile 2020 yılında yaklaşık 6 bin beş yüz, 2021 yılında 90 bin, 2022 yılında ise 110 bin öğrenciye staj imkânı sunulmuştur. 2023 yılında başvuru sayısı 407 bini aşan programda Eylül sonu itibarı ile 290 binden fazla gence staj teklifi iletilmiş 175 binden fazlası stajına başlamıştır.

İdari kayıtların bütünlük bir veri tabanında eşleştirilmesiyle kurulan Eğitim-İşgücü Veri Tabanı çalışması esas alınarak 2012-2021 döneminde Türkiye'de bir yükseköğretim programından lisans ve ön lisans düzeyinde mezun olan ve 2022 yılında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nde (ADNKS) yer alan bireylerin kayıtlı istihdam oranları, mezuniyetleri sonrası ilk iş bulma süreleri ve aylık ortalama kazançları hesaplanmaktadır. Bu çalışmaya göre; lisans mezunlarının kayıtlı istihdam oranı 2021 yılında yüzde 71,1 iken, 2022 yılında yüzde 71,7 olarak, ön lisans mezunları için kayıtlı istihdam oranı ise 2021 yılında yüzde 63,0 iken 2022 yılında yüzde 64,9 olarak gerçekleşmiştir. Lisans seviyesinde en yüksek kayıtlı istihdama sahip olan bölümler özel eğitim öğretmenliği (yüzde 96,0), tıp (yüzde 94,3), elektrik öğretmenliği (yüzde 91,3), elektronik öğretmenliği (yüzde 90,6) ile otomotiv öğretmenliği (yüzde 90,1) olmuştur. Lisans mezunlarında ortalama ilk iş bulma süresi 2021 yılında 13,6 ay iken bu süre 2022 yılında 13,9 ay, ön lisans mezunlarının ortalama ilk iş bulma süresi ise 2021 yılında 14,8 ay iken 2022 yılında 15,3 ay olarak hesaplanmıştır. Lisans mezunlarının kazanç durumları incelendiğinde, aylık ortalama kazancı en yüksek olan beş bölüm sırasıyla pilotaj, uçak mühendisliği, matematik mühendisliği, havacılık elektrik ve elektroniği, uçak bakım ve onarım, ön lisans mezunlarında ise polis meslek eğitimi, perakende satış ve mağaza yönetimi, uçak teknolojisi, marka iletişimi ile elektrik enerjisi üretim, iletim ve dağıtım programıdır. Bu tür çalışmaların sonuçları analiz edilerek gençlerin kariyer planlamasında ve yükseköğretimde bölüm ve kontenjanların belirlenmesinde dikkate alınması önem taşımaktadır.

Hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre genç nüfusun istihdam oranı bir önceki yıla göre 3,1 puan artışla 2022 yılında yüzde 35,3 olmuş, genç erkeklerde istihdam oranı 4,1 puan artışla yüzde 46,9, genç kadınlarda bu oran 2,1 puan artışla yüzde 23,2 olarak gerçekleşmiştir.

Genç nüfusun istihdamı sektörlere göre incelendiğinde, istihdam edilen gençlerin 2022 yılında yüzde 15,1'inin tarım sektöründe, yüzde 31,4'ünün sanayi sektöründe, yüzde 53,5'inin ise hizmet sektöründe yer aldığı görülmektedir. İstihdam edilen genç erkeklerin

yüzde 14'ünün tarım sektöründe, yüzde 36,7'sinin sanayi sektöründe, yüzde 49,3'ünün hizmet sektöründe, genç kadınların yüzde 17,5'inin tarım, yüzde 20,3'ünün sanayi, yüzde 62,2'sinin ise hizmet sektöründe yer aldığı görülmektedir.

Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonuçlarına göre 16-24 yaş grubundaki genç nüfusun internet kullanım oranları 2022 yılında toplamda yüzde 96,9, genç erkeklerde yüzde 97,6, genç kadınlarda ise yüzde 96,1 olmuştur.

Gençlik merkezleri ve kamplarında yürütülmekte olan hizmetler, hareketlilik programları ve sosyo-kültürel faaliyetler vasıtasıyla gençlerin toplumsal hayata aktif katılımlarının artırılması, umut, özgüven ve toplumsal aidiyet duygularının güçlendirilmesi, gençler arasında sosyal sorumluluk ve gönüllülük bilinci ve kültürünün geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ekim 2023 itibarıyla Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı 474 gençlik merkezinde hizmet sunulmaktadır. Gençlik merkezlerinin üye sayısı Ekim 2023 itibarıyla 1,8 milyonu kadın, 1,65 milyonu erkek olmak üzere toplam 3,45 milyondur.

Gençlerin sosyal, kültürel ve mesleki gelişimlerinde, bilgi, beceri ve yeterliliklerini artırmalarında ve vizyon sahibi olmalarında önemli bir araç olan hareketlilik ve dayanışma programlarının çeşitlendirilmesi, kapsam olarak genişletilmesi ve erişilebilirliğinin, başta özel politika geliştirilmesi gereken gençler için olmak üzere, artırılması yönünde çalışmalar devam etmektedir. Ülkemiz, hareketlilik ve gönüllülük faaliyetlerini Avrupa genelinde geliştirmeye yönelik mevcut AB eğitim ve gençlik programlarının yanı sıra 2019 yılından beri gönüllülük, dayanışma, istihdam ve staj faaliyetlerini destekleyen Avrupa Dayanışma Programına (ESC) katılmaktadır. Bu çerçevede 2014-2023 yıllarında 15-29 yaş arasında yaklaşık 237 bin genç Erasmus+ ve ESC Programları kapsamında yurt dışında eğitim, staj, iş başı gözlem, gönüllülük, kurumsal işbirliği faaliyetlerine katılmıştır. Söz konusu projelerle, yaklaşık 66 bin genç 2014-2020 yıllarında diğer Program ülkeleri Ulusal Ajansları tarafından finanse edilmiş projelerle hareketlilik programlarından yararlanmıştı.

Madde bağımlılığı ile mücadelede etkinlik sağlanması amacıyla koruyucu ve önleyici faaliyetlerin, tedavi, sosyal rehabilitasyon ve uyum hizmetleriyle mevcut kurumsal yapıların ve uygulamaların geliştirilmesine, ilgili kurumlar arasındaki eşgüdüm ve bilgi paylaşımının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu kapsamında Uyuşturucu ile Mücadele Eylem Planı (2018-2023) çerçevesinde sürdürülmektedir. Bağımlılık Danışma, Arındırma ve Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik kapsamında AMATEM ve ÇEMATEM olarak bilinen merkezler sırasıyla erişkin arındırma merkezi ve çocuk-ergen arındırma merkezi olarak tanımlanmıştır. Sağlık Bakanlığına, üniversitelere ve özel sektöre ait 60'ı yataklı (1.404 yatak kapasiteli) ve 77'si ayakta hizmet veren toplam 137 merkez bulunmaktadır.

Ekim 2023 itibarıyla ülkemizde geçici koruma altında bulunan kişilerin yaklaşık yüzde 70,6'sı 30 yaş altı olup bunların yaklaşık 950 bini (yaklaşık yüzde 29'u) 15-29 yaş arasındaki gençlerdir. Söz konusu gençlerin yüksek oranı dikkate alınarak ekonomik ve sosyal hayata katılımlarını sağlamak üzere dil, eğitim, sağlık, istihdam ve uyum gibi alanlarda özel politika ve uygulamaların geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi yönünde faaliyetler yürütülmektedir.

b) Amaç

Gençlerin güçlü yaşam becerilerine, eğitim ve istihdam imkânlarına, insani ve millî değerlere sahip olarak yetişmelerinin, iktisadi ve sosyal hayat ile karar alma mekanizmalarına aktif katılımlarının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Gençlerin fiziki, sosyal ve muhakeme yönüyle gelişimleri ile yenilikçi ve girişimci niteliklerini destekleyen bilim, sanat, kültür ve spor faaliyetlerine katılımları özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.746)		
Tedbir 746.1 Gençlerin spor, kültür ve sanat faaliyetleri ile özellikle matematik, fen, teknoloji ve mühendislik alanlarına yönelmesini sağlayacak programlar geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Mesleki ve teknik ortaöğretime katılım ve tamamlanma oranları, mesleki eğitimin gençler arasında tercih edilmesinin özendirilmesi, tanıtım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, güncel meslek ve yeterlilikler konusunda eğitimler verilmesi yoluyla artırılabacaktır.
Tedbir 746.2. Gençlerin yeşil ve dijital dönüşümün etkilerine ve geleceğin ihtiyaçlarına uyum sağlayabilmesi ve üretkenliklerinin desteklenmesi için gerekli becerileri kazanmalarına yardımcı programlar geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Üniversiteler, STK'lar	1. Öğrenci, öğretmen ve velilerin toplumsal sorumluluk ve gönüllülük faaliyetleri ile çevrelerine karşı duyarlılıklarının ve farkındalıklarının artırılması amacıyla "Sürdürülebilir Yaşam İçin Sürdürülebilir Çevre" projesi başlatılacaktır. 2. Talep eden herkesin mesleki ve teknik eğitime erişim imkânları artırılabacaktır.
Tedbir 746.3. Gençlik merkezleri ile genç ofislerin sayısı ihtiyaca göre artırılacak ve benzer faaliyetler yürütülen kuruluşlarla ortaklıklar geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S)	1. Gençlik merkezlerinin yapımına devam edilecek ve yükseköğrenim öğrenci yurtlarında, spor salonlarında, üniversitelerde ve Milli Eğitim Bakanlığı okullarında, mahallelerde ve organize sanayi bölgelerinde genç ofislerin açılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 746.4. Gençlerin okuma, anlama, düşünme yetilerini geliştirici, kendilerini sözel ve yazılı olarak ifade edebilmelerine imkân sağlayıcı ortamların sayısı ve niteliği artırılabacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Kültür-sanat yarışmalarının kategorileri yeniden düzenlenecek ve daha fazla gencimizin katılımı sağlanacaktır. 2. Eğitim Yönetim Sistemi'nin, tüm ülke genelindeki gençler ve gençlik çalışanları/eğiticiler için daha kullanıcı dostu bir sistem olmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilecek, Eğitim Deneyim Uygulama internet sitesindeki (edu.gsb.gov.tr) eğitimlerin artırılması, çeşitlendirilmesi ve gençlerin ihtiyaçlarını karşılanması sağlanacak, sistem üzerinden ilgi, ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda her türlü kurs, atölye, tematik kamp, yarışma, geleneksel sanatlar ve hobi kursları, gezi, seminer, konferans, konser, rehberlik ve danışmanlık ile sportif etkinlikler gerçekleştirilecektir.

		<p>3. Yayın faaliyetlerinin sayısı ve niteliği artırılarak başta yurtlar, gençlik merkezleri, genç ofisleri, kitap kafeler, spor tesisleri olmak üzere okullar, çeşitli STK'lar ile diğer kamu kurumları aracılığı ile gençlerin istifadesine sunulacaktır.</p> <p>4. Gençlik Radyosu'nda gençlerin gelişimlerine katkı sağlayacak konulara ilişkin yayınlar yapılacak, bilgilendirme ve farkındalık çalışmaları gerçekleştirilecektir.</p> <p>5. Gençlik Araştırmaları Dergisi gençlik alanında akademisyenler tarafından üretilen akademik ve uluslararası hakemli bir dergi olarak yılda üç sayı halinde yayımlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 746.5. Gençlerin proje ve faaliyetlere katılımları artırılarak sorumluluk alma ve liderlik becerilerinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı</p>	<p>1. Gençlik merkezleri ve genç ofislerde Kişisel Gelişim Atölyesi başlığı altında verilen eğitimler ve gerçekleştirilen atölye çalışmaları artırılarak daha fazla gence ulaşılabilecektir.</p> <p>2. Gençlerin girişim potansiyellerinin artırılması ve desteklenmesine yönelik çeşitli alanlarda eğitimler düzenlenerek, girişimcilğe dair bilgilendirme çalışmaları yürütülecektir.</p> <p>3. Kariyer yönlendirme programları ve gençlerin iş hayatının gerektirdiği bilgi, beceri ve yeterliliklere sahip olmalarına imkân sağlayan eğitim programları düzenlenerek gençlerin istihdam ve kariyer süreçleri desteklenecektir.</p>
<p>Tedbir 746.6. Okulların fiziki ve beşeri imkânlarının ders dışı zamanlarda yapılacak sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler için gençlerin kullanımına uygun hale getirilmesi sağlanacaktır.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı</p>	<p>1. Tematik Güzel Sanatlar Lisesi ve Spor liseleri açılacaktır.</p>
<p>Tedbir 746.7. Gençlerin karar alma süreçlerine aktif katılımını sağlayacak mekanizmaların sayısı ve niteliği artırılacaktır.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Gençlik merkezlerinde yürütülen akademi ve kulüp faaliyetlerinin içerikleri zenginleştirilerek ana faaliyet alanlarının sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 746.8. Hareketlilik programları özellikle dezavantajlı gençlerin talepleri ve özel durumları dikkate alınarak genişletilip çeşitlendirilecektir.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı</p>	<p>1. Dezavantajlı gençlere dönük hareketlilik fırsatları Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığının sağladığı personele Ulusal Ajans tarafından düzenlenecek faaliyetler ile tanıtılacaktır.</p>

		<p>2. Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği içerisinde dezavantajlı gençlerin ihtiyaç ve taleplerinin belirlenmesi için kurumlar arası işbirliği faaliyetleri düzenlenecektir.</p> <p>3. Avrupa çapında işbirliğini ve ilgili kurumların hareketlilik kapasitesini geliştirmek için uluslararası ortaklık kurma faaliyetleri düzenlenecektir.</p> <p>4. Çalışmaların takip edilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Ulusal Ajans tarafından sorumlu personel seçilerek "takip ve değerlendirme grubu" kurulacak, söz konusu grup tarafından yapılacak ihtiyaç analizinden doğan sonuçlara göre yeni faaliyetler geliştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 746.9. Gençlik merkezleri ve gençlik kamplarında yürütülen programlar başta olmak üzere, gençlerin kişisel ve sosyal gelişimine katkı sağlayan programlar ile faaliyetlerin sayısı ve niteliği artırılabilecektir.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S)</p>	<p>1. Gençlik merkezleri ve genç ofislerde sosyal, kültürel, sanatsal, bilimsel ve sportif faaliyetleri kapsayan akademi ve kulüp faaliyetlerinden daha fazla gencin yararlanması erişilebilirliğin ve faaliyetlerin artırılması yoluyla sağlanacaktır.</p> <p>2. Gençlik kampları kapsamında gerçekleştirilecek olan deniz, doğa ve çadır kamplarından 220 bin gencin yararlanması sağlanacaktır.</p> <p>3. 22 ilde farklı temalarda tematik kamplar düzenlenecektir.</p> <p>4. Gençliğin çağımızın gerektirdiği niteliklere sahip olmalarını sağlayarak yaşamın her alanında mutlu, başarılı, etkili ve verimli olabilmeleri için oluşturulan bir çevrim içi platform olan Hayat Becerileri Eğitim Modülü'nün bilinirlik, görünürlük, tanıtım ve farkındalık çalışmalarına devam edilecek, gençlerin programa katılımı artırılabilecektir.</p> <p>5. Gençlerin kişilik özellikleri, mesleki ilgi, değer ve eğilimleri ile yetenek ve becerilerini değerlendirerek mesleki gelişim süreçlerini desteklemek üzere tasarlanan bir çevrimiçi e-rehberlik sistemi yürütülecektir.</p>

		<p>6. Spor teknolojileri alanında yaratıcı, yenilikçi, teknik mükemmeliyete ve rekabet özelliklerine sahip ürünlerin ve özgün farklılıkları olan, ulusal teknolojik birikime katkı sağlayan belirli alanlarda spor teknolojisi ürünlerinin ödüllendirilmesi ve kamuoyuna tanıtılması amacıyla "BiGG Spor Ödülleri" programı gerçekleştirilecektir.</p> <p>7. Bilim ve Teknoloji Kulübü ve Yenilik Atölyesi başlığı altında bilimsel faaliyetler yapılacak, sınavla alınan gençlere özel olarak tasarlanmış atölyelerde verilen deneyap eğitimlerine 16 bin gencin katılımı sağlanacaktır.</p>
Tedbir 746.10. "Türkiye Ulusal Gençlik Konseyi"nin aktif hale getirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S)	1. "Türkiye Ulusal Gençlik Konseyi"nin aktif hale getirilmesine yönelik mevzuat çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 746.11. Gençlerin gönüllülük faaliyetlerine ilişkin bilinçlendirilmesi ve katılımlarının artırılmasına yönelik çalışma yürütülecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	<p>1. Gençlik merkezleri ve genç ofislerde Gönüllülük Kulübü-Gençlerin İyilik Ağacı başlığı altında sosyal, kültürel ve eğitsel faaliyetler olmak üzere kulüp faaliyetleri gerçekleştirilecektir.</p> <p>2. Gönüllü gençlerin Gençlik Radyosu faaliyetlerinde aktif görev alması sağlanacaktır.</p> <p>3. Gönüllülük Çalışmaları dersinin üniversitelerde yaygınlaştırılması ve öğrencilerin ders konusunda farkındalığının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.</p> <p>4. Damla Gönüllülük Hareketi ve Anadoluyuz Biz Projesi ile 81 ilde gönüllülük programları gerçekleştirilecek ve gönüllülüğün yaygınlaştırılması sağlanacaktır.</p> <p>5. Gönüllü arayan kurum ve kuruluşlarla gönüllü olmak isteyenleri bir araya getiren "Gönüllüyüz Biz Platformu"nun bireysel ve kurumsal üye sayısını artıracak farkındalık çalışmaları yürütülecektir.</p> <p>6. Gönüllülere, kurum ve kuruluşlara yönelik "Gönüllülük ve Gönüllü Yönetimi Eğitimleri" gerçekleştirilecektir.</p> <p>7. Gönül bağı etkinlikleri, bilgiden bilince konferansları, çevre faaliyetleri ile Komşum Projesi uygulanacaktır.</p>

<p>Tedbir 746.12. Ülkemizin geliştirilebilecek alanlarında çalışmalar üretmek üzere ilgili kamu kurum ve kuruluşları, STK'lar, üniversite ve özel sektör ile gençleri bir araya getiren yönetim modelleri geliştirilecektir.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Gençlik Projeleri Destek Programı (GPDP) kapsamında proje başvurularının alınması, izlenmesi, değerlendirilmesi ve sonuçlandırılması süreçlerine ilişkin konularda eğitim programları hazırlanacak, proje süreçlerinde yürütülen tüm iş ve işlemlerin GPDP Sistemi üzerinden elektronik ortamda yapılması sağlanacak ve kurumsal kapasite artırılabilecektir.</p> <p>2. Gençler arasında şiddeti daha ortaya çıkmadan aile, okul ve diğer sosyal ortamlarda önlemek için etkin tedbirler almak, her tür şiddet bağlamında yaşanabilecek travmalara karşı korucuyu-iyileştirici hizmet modellerini hayata geçirerek şiddetle ve suçla sivil mücadele ağı oluşturmak ve gençler arasında sosyal diyalogun güçlendirilmesi için sertifikalı "Yeminli Sosyal Arabuluculuk", "Yeminli Şiddet Önleme Formatörlüğü" ve "Yeminli İnsan Hakları Danışmanlığı" konularında gençlere ve gençlik çalışanlarına yönelik farkındalık ve eğitici eğitimleri gerçekleştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 746.13. Gençlik alanında faaliyet gösteren STK'ların kurumsal yapıları, iletişim kabiliyetleri ve proje yapma kapasiteleri geliştirilecektir.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı</p>	<p>1. Gençlik Alanında Faaliyet Gösteren STK'ları güçlendirmek amacıyla 100 STK temsilcisinin katılımıyla iki bölgesel toplantı düzenlenecektir.</p> <p>2. Türkiye'nin dört farklı bölgesinde 100 gençlik çalışanına yönelik Proje Döngüsü Eğitimleri yapılacaktır.</p>
<p>Gençlerin ve ebeveynlerin özellikleri ile sorun alanlarına özelleştirilmiş psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri yaygınlaştırılacak, yetkinlik kazandırıcı ve bilgilendirici eğitimler artırılabilecektir.(Kalkınma Planı p.747)</p>		
<p>Tedbir 747.1. Okullarda, yükseköğrenim öğrenci yurtlarında ve gençlik merkezlerinde; sağlık, ilk yardım, teknoloji, sosyal medya, finansal ve hukuk okuryazarlığı konularında farkındalık artırıcı faaliyetler ile beceri güçlendirecek programlar yürütülecektir.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı</p>	<p>1. Öğrenci, öğretmen ve velilerin toplumsal sorumluluk ve gönüllülük faaliyetleri ile çevrelerine karşı duyarlılıklarının ve farkındalıklarının artırılması amacıyla "Sürdürülebilir Yaşam İçin Sürdürülebilir Çevre" projesi başlatılacaktır.</p>
<p>Tedbir 747.2. Gençler ve ebeveynler dijital ortamlardaki risklere karşı bilgilendirilecektir.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı</p>	<p>1. Temel eğitim kademesindeki zorunlu ve seçmeli derslere ait öğretim programlarına mahremiyet, siber güvenlik, akran zorbalığı gibi konular dâhil edilecektir.</p>

<p>Tedbir 747.3. Gençlik merkezlerinde psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanlarında uzman istihdamı yaygınlaştırılarak gençlere ve ebeveynlere yönelik hizmetler verilecektir.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı</p>	<p>1. Gençlere yönelik yürütülecek koruyucu ve önleyici faaliyetlerde gençlerin psikolojik iyi oluşlarını ve dayanıklılıklarını desteklemeye odaklanılacak, gençlerin ruhsal iyi olma halini destekleyici çalışmaların yürütülmesi ve geliştirilmesine yönelik etkinlikler yapılacaktır. 2. Ülke genelinde yaşanabilecek doğal afet ve kriz durumlarında ihtiyaç duyulabilecek psikososyal destek çalışmalarında yer alınarak Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı yurtlarda barınan gençlerin sosyal ve psikolojik iyi oluşunu güçlendirmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.</p>
<p>Bağımlılık yapıcı maddelerle etkin mücadele edilecek, sosyal rehabilitasyon ve uyum hizmetleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.748)</p>		
<p>Tedbir 748.2. Gençlerin ve gençlik alanındaki profesyonellerin bağımlılıkla mücadele konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi yönünde çalışmalara devam edilecektir.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı</p>	<p>1. Gençlik Özelinde Madde Bağımlılığı, Algısı ve Farkındalığı Araştırması saha çalışmaları yapılacaktır. 2. Gençlik merkezleri, gençlik kampları, spor tesisleri ve yurtlardan yararlanan gençler başta olmak üzere gençlere, gençlik çalışanlarına, antrenörlere, il, ilçe ve gençlik merkezi müdürlerine bağımlılığın her türüyle mücadele ve farkındalık eğitimleri verilecek ve bağımlılıkla mücadele hakkında gerçekleştirilecek program ve projelere destek verilecektir. 3. Gençlik merkezleri ve genç ofislerde "Sağlıklı Yaşam ve Spor Atölyesi" ve "Sağlıklı Yaşam ve Spor Kulübü" başlığı altında sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler düzenlenecektir. 4. Yurtlarda bilgidin bilince konferansları dahilinde tütünle mücadele ve uyuşturucu ile mücadele konferansları düzenlenecektir.</p>
<p>Tedbir 748.6. Çocuk ve gençlerin teknolojiyi daha bilinçli ve gelişimlerine yönelik kullanabilmeleri için eğitim ve yönlendirme çalışmaları yapılacaktır.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Eğitimde yeni teknolojilerin etkin kullanımının desteklenmesi ve yenilikçi eğitim uygulamalarının kullanılması ile öğretmen ve öğrencilerin akademik ve dijital yeterliklerinin artırılmasına katkı sağlanacaktır.</p>
<p>Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençlerin sosyal uyum sorunlarını en aza indirmek üzere farkındalık, kültürler arası etkileşim ve zorluklarla başa çıkma kabiliyetleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.749)</p>		

<p>Tedbir 749.1. Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençlere yönelik sportif, kültürel, eğitsel faaliyet ve programlar uygulanacaktır.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Gençlerimiz ve uluslararası veya geçici koruma altında olan gençler için Dayanışma İçin Spor, Sosyal Uyum ve Gençlik Katılımı, Türkiye'de Depremden Etkilenen Bölgelerde Psikososyal Destek Pilot Projesi ve Mülteciler ve Ev Sahibi Toplum İçin Hizmetlerin Geliştirilmesi Projesi gerçekleştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 749.3. Gençler arasında kaynaştırıcı ve etkileşimlerini artırıcı programların sayısı artırılacaktır.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Yurt içi ve yurt dışında tarih, medeniyet ve kültür faaliyeti nitelikli hareketlilik programları gerçekleştirilecektir. 2. Sarıkamış Şehitlerini Anma Yürüyüşü, Anadolu'nun Kapısı Malazgirt, 57. Alay Vefa Yürüyüşü Programları ve Atatürk ve İstiklal Yolu Yürüyüşü ile gençlerde tarih bilinci, milli ve manevi aidiyet duygusu pekiştirilecektir. 3. Ceza İnfaz Kurumları ile Denetimli Serbestlik kapsamındaki hükümlü ve yükümlü gençlere yönelik eğitsel, sosyal, kültürel, sportif ve gönüllülük faaliyetleri çalışmaları yapılacak ve ülke genelinde yaygınlaştırılması sağlanacaktır. 4. Türkiye-Kazakistan Gençlik Köprüsü ve Türkiye-Azerbaycan Kardeş Kömeği projeleri kapsamında, ülkelerin tarihi ve kültürel değerlerini tanımak amacıyla karşılıklı ülke ziyaretlerine katılım sağlayacaktır. 5. Gençlik ve uzman değişimleri gerçekleştirilecektir. 6. Yurtlarda seminer, atölye faaliyetleri, gezi ve kamp programları ile el sanatları kursları, müzik- görsel sanatlar kursları, kültür-sanat programları ile sportif kurslar ve turnuvalar düzenlenecektir. 7. Farklı sosyo-kültürel arka plana sahip gençlerin spor yoluyla bir araya getirilerek, toplumda farklı kültürler arasında karşılıklı saygı ve güven ortamının oluşturulmasına katkı sağlanması, gençlerin kendini ve karşdakini tanıyarak güçlendirilmesi ve birlikte yaşama kültürünün geliştirilmesi amacıyla "Biz Bir Takımız" projesi gerçekleştirilecektir.</p>

<p>Tedbir 749.4. Ülkemizdeki uluslararası veya geçici koruma altındaki gençlerin yaşadığı toplumun değerleriyle uyumuna ve ülke kalkınmasına katkı sağlamasına yönelik faaliyetler artırılabacaktır.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı</p>	<p>1. Gerçekleştirilen eğitimlerin yanı sıra özellikle dezavantajlı durumda olup okul süreci içerisinde akranlarına göre gelişme gösteremeyen öğrencilere yönelik Türkçe, Matematik, Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri gibi alanlarda etüt sınıfları oluşturulacaktır. 2. Geçici koruma altında olan çocuk-ergen ve ebeveynlere yönelik psikososyal destek hizmetleri verilecek, koruyucu ve önleyici çalışmaların yanında psikolojik iyi olma haline ilişkin programlar gerçekleştirilecektir. 3. Gençlik merkezleri aracılığıyla sosyal uyum faaliyetleri gerçekleştirilecek ve beceri geliştirme ve katılım merkezli projeler geliştirilerek uygulanacaktır.</p>
<p>Eğitimde ve istihdamda olmayan gençlere yönelik yapılan analizler çerçevesinde birey, aile ve toplum odaklı bütüncül bir yaklaşımla eğitime veya istihdama katılımlarını destekleyen program ve projeler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.750)</p>		
<p>Tedbir 750.2. Gençlerin liderlik becerileri geliştirilerek girişimciliklerinin desteklenmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Teknoloji odağında mühendislik ve fen bilimleri başta olmak üzere önceliklendirilecek bölümlerde, girişimciliğin ve girişimci yetkinliklerinin müfredatta daha fazla yer almasını sağlamak amacıyla üniversiteler ile iş birliği yapılacak ve girişimcilik eğitimleri vaka analizi dersleriyle desteklenecektir.</p>
<p>Tedbir 750.3. Eğitimde ve istihdamda olmayan gençler açık işlere ve mesleklere yönlendirilecektir.</p>	<p>Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Yeşil işler ve dijital dönüşümü de içeren 20 istihdam fuarı gerçekleştirilecektir. 2. Yeşil işler ve dijital dönüşümü de içeren 50 kariyer günü düzenlenecektir. 3. Sanal istihdam fuarlarında, yeşil işler ve dijital dönüşümle birlikte yeni doğacak meslekler ve işler hakkında 5 bin kişinin bilgilendirilmesi sağlanacaktır. 4. Eğitimde ve istihdamda olmama potansiyeli taşıyan 50 bin gence bireysel danışmanlık hizmeti sunulacaktır.</p>
<p>Tedbir 750.4. Gençlerin beceri ve yetenekleriyle uyumlu, özellikle yazılım gibi yenilikçi alanlarda kısa süreli sertifika ve diploma programları düzenlenecektir.</p>	<p>Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Gençlerin işgücü piyasasına katılımını artırmaya yönelik bilişim sektöründe 15-24 yaş grubunda yer alan 500 kişinin işbaşı eğitim programları ve mesleki eğitim kurslarından yararlanması sağlanacaktır.</p>

<p>Tedbir 750.5. Gençler, KOSGEB ve İŞKUR'un mesleki yönlendirme, girişimcilik ve meslek edindirme hizmetlerine yönlendirilecektir.</p>	<p>Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı</p>	<p>1. Gençlerin meslek seçimine ilişkin 50 meslek tanıtım günü gerçekleştirilecektir. 2. Mesleki eğilimlerin tespiti amacıyla 10 bin gence mesleki Yönelim Test bataryasının uygulanması sağlanacaktır. 3. Meslek seçimine destek dergisinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 750.6. Eğitimde ve istihdamda olmayan gençlere yönelik STK'larla işbirliği çalışmaları yapılacaktır.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı</p>	<p>1. Eğitimde ve istihdamda olmayan ve risk grubundaki gençlerle ilgili saha araştırmaları yapılacak, IPA III programı kapsamında Türkiye'de eğitimde ve istihdamda olmayan (NENİ) ve NENİ olma riski taşıyan gençlerin becerilerinin ve istihdam edilebilirliğinin artırılmasını amaçlayan proje yürütülecektir.</p>
<p>Tedbir 750.7. Gençlerin kişisel, sosyal gelişimleri ile geleceğin mesleklerini de içeren kariyer planlamalarına katkı sağlayacak programlar uygulanacaktır.</p>	<p>Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı</p>	<p>1. 25 bin katılımcı gence yönelik Meslek Tanıtım Günü düzenlenecektir.</p>
<p>Tedbir 750.8. Başta kırsal bölgelerde yaşayan genç kadınlar olmak üzere gençlerin çalışma hayatına girmeleri desteklenecek, kırsala tersine göçü sağlayıcı, ekonomik ve sosyal hayatı canlandırıcı projeler geliştirilecektir.</p>	<p>Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı</p>	<p>1. Kırsal bölgelerdeki ekonomik gelişmeye paralel olarak işveren talepleri doğrultusunda gençlerin işgücü piyasasıyla bağı aktif programlar kapsamındaki mesleki eğitim kursu ve işbaşı eğitim programı aracılığıyla güçlendirilecektir.</p>
<p>Tedbir 750.9. Eğitimde ve istihdamda olmayan genç kadınların yaşam becerilerinin geliştirilmesi ve istihdama katılımlarının sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.</p>	<p>Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı</p>	<p>1. 2024-2028 dönemi için hazırlanacak olan yeni Ulusal İstihdam Strateji Belgesi ve Eylem Planında özel politika gerektiren gruplar içinde bulunan ne eğitimde ne istihdamda yer alan genç kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının desteklenmesi adına politika, hedef ve tedbirlere yer verilecek, belirlenen sorumlu kurumlarla işbirliği ve koordinasyon sağlanacaktır. 2. 15 bin NEET potansiyelindeki genç kadın istihdam edilebilirlik becerilerinin yükseltilebilmesi amacıyla İş Kulübü eğitimlerine yönlendirilecektir. 3. Aktif işgücü piyasası programları vasıtasıyla gençlerin işgücü piyasasından kopuşu engellenecek, ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin eğitime ve istihdama katılımları teşvik etmek için mesleki eğitim kursu ve işbaşı eğitim programı düzenlenecektir.</p>

Gençlere ilişkin uluslararası karşılaştırmalara imkân veren, düzenli toplanan veri sayısı ve kalitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.751)		
Tedbir 751.1. Gençlerin ihtiyaç ve beklentilerini ölçmek için anketler düzenlenecek ve araştırmalar yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı(S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK	1. Gençliğe yönelik yürütülen faaliyetlere ilişkin anketler düzenlenecektir. 2. Türkiye Gençlik Atlası Araştırması yürütülecek, Gençlik ve Spor Projeleri Sosyal Etki Analizi çalışması gerçekleştirilecektir.
Tedbir 751.2. Gençlerin mevcut durumlarını ortaya koyan ve diğer ülke gençleri ile karşılaştırmaya imkân sunan verilerin sayısı ve niteliği artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, TÜİK, Üniversiteler, İlgili Kurum ve Kuruluşlar, STK'lar	1. Gençlik alanında daha fazla istatistiki bilgi üretmek üzere farklı gençlik kategorilerini de kapsayan, uluslararası karşılaştırmalar imkân tanıyan çalışmalar yürütülecek ve desteklenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Genç İstihdam Oranı (15-24 Yaş)(3)	Yüzde	35,3	37,9	38,8
Eğitimde ve İstihdamda Olmayan Genç Oranı (15-24 Yaş)(3)	Yüzde	24,2	23,6	22,9
Gençlik Merkezi Sayısı(4)	Adet	432	468	498
Genç Ofis Sayısı(4)	Adet	359	370	390

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) 2022 yılı TÜİK verisidir.

(4) 2022 yılı verisi Gençlik ve Spor Bakanlığına aittir.

2.3.8. Engelli Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Engellilik kavramı, uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu sebebiyle toplumun geri kalan kesimi gibi hayata eşit ve etkili şekilde katılmasının önünde engel bulunan kesimleri tanımlamaktadır.

Ülkemizde TÜİK verilerine göre toplumun yüzde 5,1'i görme sorunu, yüzde 3,4'ü işitme sorunu yaşamakta ve yüzde 4,9'u herhangi bir yardım almadan ya da yardımcı araç kullanmadan yürüyememektedir. Toplumun yüzde 4,5'i ise yaşlarına göre öğrenmede ve hatırlamada zorluk çekmektedir. Engellilikle ilgili tüm bu göstergelerde kadınların oranı erkeklerden daha fazladır. Her alt kırılımda yıllar bazında iyileşmeler görülmekte olup görme sorunu olan bireylerin oranı 2016 yılında yüzde 6,9 iken 2022 yılında yüzde 5,1'e, işitme sorunu olan bireylerin oranı 2016 yılında yüzde 4,5 iken 2022 yılında yüzde 3,4'e, herhangi bir yardım almadan ya da yardımcı bir araç kullanmadan yürüyemeyenlerin oranı 2016 yılında yüzde 6,5 iken 2022 yılında yüzde 4,9'a, yaşlarına göre öğrenmede ve hatırlamada zorluk çekenlerin oranı ise 2016 yılında yüzde 6,7 iken 2022 yılında yüzde 4,5'e gerilemiştir.

TABLO II: 50- Engellilikle İlgili Göstergeler

(Yüzde)

Gösterge	2016			2019			2022		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Görme Sorunu Olan Bireylerin Oranı	6,9	5,3	8,6	5,8	4,4	7,2	5,1	3,7	6,5
İşitme Sorunu Olan Bireylerin Oranı	4,5	3,9	5,0	4,4	3,8	5,0	3,4	3,1	3,7
Herhangi Bir Yardım Almadan ya da Yardımcı Bir Araç Kullanmadan Yürüyemeyenlerin Oranı	6,5	4,0	8,9	5,5	3,1	7,9	4,9	2,9	6,8
Yaşlılarına Göre Öğrenmede Ve Hatırlamada Zorluk Çeken Bireylerin Oranı	6,7	3,3	10	5,4	3,3	7,4	4,5	2,9	6,1

Kaynak: TÜİK, Sağlık Araştırması, 2016, 2019, 2022

Engellilerin istihdamı kapsamında engelli çalıştırmakla yükümlü işyeri sayısı Temmuz 2023 sonu itibarıyla kamu sektöründe 1.331, özel sektörde 19.824 olarak gerçekleşmiştir. Engelli çalıştırmakla yükümlü işyerlerinde çalıştırılması gereken engelli sayısı kamu sektöründe 20.601'e, özel sektörde ise 115.693'e yükselmiştir. 2002 yılında 5.777 olan engelli memur sayısı Eylül 2023 sonu itibarıyla 68.724'e yükselmiştir. Engellilerin istihdama erişiminin artırılması için toplumdaki önyargıların giderilmesine ve işyerlerinin erişilebilirliğinin sağlanmasına yönelik çalışmaların yaygınlaştırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Engelli bireylerin eğitimi kapsamında örgün eğitimde özel eğitim okulları ve sınıfları hizmet sunmaya devam etmektedir. 2001-2002 eğitim öğretim yılında 342 olan okul sayısı, 2021-2022 eğitim öğretim yılında 1.573'e yükselmiştir. Bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı ise 18.770'tir. Özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınmalarının sağlanması amacıyla 2021-2022 yılı eğitim öğretim yılında 874,7 milyon TL ödenek ayrılmıştır. Engelli bireylerin eğitime katılımının artırılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması için erken dönem eğitime ağırlık verilmesi önem taşımaktadır.

2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun kapsamında verilen engelli maaşları, engelli yakını aylığı ve evde bakım yardımı uygulamaları sürdürülmekte olup engelliler ve engelli bireylerin ekonomik açıdan desteklenmelerine yönelik çalışmalar devam edecektir. Bakıma muhtaç engellilerin bakımının sağlanması için hizmet sunan yatılı ve gündüzlü bakım merkezlerinin sayısı 2002 yılında 47 iken günümüzde 390'a yükselmiştir. Bu sayının 256'sını yatılı hizmet veren umut evleri ile bakım ve rehabilitasyon merkezleri oluşturmaktadır. Engellilere ve bakmakla yükümlü oldukları kişilere yönelik çeşitlendirilmiş hizmet modellerinin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

2023-2025 yıllarını kapsayan Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı'nın hayata geçirilmesi için Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu oluşturulmuştur. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı'nın başkanlığında toplanan Kurul Eylem Planı'nın etkin bir şekilde izlenmesinin sağlanması amacıyla çalışmalarına devam etmektedir.

b) Amaç

Engelliliğin önlenmesi, erken tanı ve teşhisle müdahale edilerek ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi, başta bakım, eğitim ve istihdam olmak üzere engelli bireylere sunulan hizmetlerin iyileştirilmesi, engelli bireylerin toplumsal yaşamın tüm alanlarına engellerini hissettirmeyecek şekilde katılımlarının ve erişilebilirliğin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Engellilik konusunda koruyucu ve önleyici çalışmalar etkinleştirilecek, engellilere yönelik sağlık hizmetlerinin niteliği artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.753)		
Tedbir 753.4. Engelli bireylerin engellilik durumlarından dolayı gereksinim duyduğu tıbbi malzemelere erişimlerinin kolaylaştırılması için çalışmalar yapılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Genel sağlık sigortalı vatandaşların ayakta tedavileri için gerekli olan tıbbi malzemelerden, geri ödeme listelerinde yer alan tıbbi malzemelerin fiyat artışları ile temin edilmelerine ilişkin kriterler belirlenecektir.
Engellilere yönelik sosyal hizmetlerin niteliği ve niceliği artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.754)		
Tedbir 754.1. Engellilere yönelik gündüzlü bakım hizmetleri etkinleştirilecek ve ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Engelli bireylere yönelik yeni gündüzlü bakım ve rehabilitasyon merkezleri hizmete açılacaktır.
Tedbir 754.2. Engellilere evde bakım hizmeti sunanların desteklenmesi için engellilere yönelik geçici misafir bakım hizmetinin kapasitesi artırılarak yaygınlaştırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Engelli bireylere yönelik yatılı bakım kuruluşları bakım hizmetleri kalite standartlarına göre iyileştirme programına alınacaktır.
Tedbir 754.3. Evde bakıma destek hizmetleri çeşitlendirilerek yaygınlaştırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Engelli yakınına evde bakım hizmeti veren kişilerin bakım yükünü hafifletmek ve bakım kalitesini artırmak amacıyla üç ilde pilot evde bakıma destek uygulaması hayata geçirilecektir.
Tedbir 754.4. Engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımı ile bakım ve rehabilitasyon hizmetlerine ilişkin yerel yönetimler ve STK'lar da dâhil olmak üzere ilgili kurumlar arası koordinasyon geliştirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025) kapsamında kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum temsilcilerine yönelik hizmetten yararlanmada engelliliğin mani olmayacak şekilde hizmet sunumunun sağlanması ve hak temelli yaklaşım konularında eğitim verilecektir. 2. Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurul toplantıları gerçekleştirilecektir.

Bakım finansman modeli geliştirilerek sosyal güvenlik sistemi içerisinde yer almasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.756)		
Tedbir 756.2. Engelli bireye evde bakım hizmeti sunan ve herhangi bir sosyal güvenliğe veya istihdam olanağına sahip olmayan kişilerin sosyal güvenlik sistemine dahil edilerek evde istihdamın desteklenmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Evde bakım yardımından yararlanan bakım verenlerin kısmi zamanlı sigorta kapsamına alınmasına ilişkin mevzuat çalışmalarına dayanak teşkil etmek üzere çalıştay düzenlenecektir.
Bakım hizmetlerinde görev alan insan kaynağının nitelik ve niceliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.757)		
Tedbir 757.1. Bakım hizmeti veren kuruluşlardaki bakım personelinin mesleki yeterlilik standartları belirlenecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki Yeterlilik Kurumu	1. Bakım personelinin mesleki yeterlilik standartlarının belirlenmesine ilişkin çalıştay düzenlenecektir.
Tedbir 757.2. Bakım kuruluşlarında görevli meslek gruplarına yönelik ihtiyaç temelli eğitim programları çeşitlendirilerek etkinliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Engelli bireylere yönelik bireysel bakım planı hazırlama rehberi oluşturularak eğitici eğitimleri düzenlenecektir. 2. Otizm alanında farkındalık ve bilgi sahibi olması zorunlu olan meslek gruplarına bilgilendirme ve beceri kazandırma çalışmaları yapılacaktır.
Engellilere sunulan eğitim hizmetlerinin mümkün olan en erken yaşta, bütünleştirilmiş ortamlarda, kapsayıcı ve nitelikli bir şekilde sunulması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.758)		
Tedbir 758.1. Engellilere yönelik eğitim hizmetlerini düzenleyen mevzuat gözden geçirilerek kapsayıcı bir müfredat oluşturulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilere ve ailelerine yönelik özel eğitim programları geliştirilecek ve var olanlar güncellenecektir.
Tedbir 758.2. Özel eğitimin her kademesinde etkin bir izleme, değerlendirme ve denetleme mekanizması geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilere ve ailelere yönelik geliştirilecek/güncellenecek öğretim programlarının ihtiyaç analizleri yapılacaktır. 2. Özel eğitim programlarının ulusal ve uluslararası kaynaklar odağında yapılan ihtiyaç analizi dikkate alınarak geliştirilmesi/güncellenmesi sağlanacaktır.
Tedbir 758.3. Erken çocukluk döneminden başlamak üzere, çocukların eğitime yönlendirilmesi ve destekler konusunda, engelli bireye sahip ailelerin bilgilendirilmelerine yönelik eğitimler verilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilere ve ailelerine yönelik özel eğitim programları geliştirilecek ve var olanlar güncellenecektir.

Engelli bireylerin istihdamında işverenlerin, engelli olmayan diğer çalışanların ve toplumun genelinin farkındalığı artırılarak olumsuz yargıların giderilmesi ile bilgi ve bilinç düzeyinin yükseltilmesi ve iyi uygulamaların özendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.759)		
Tedbir 759.1. Engelli bireylerin çalışma hakları ve işyerlerinde engellilerin üretkenliklerinin artırılmasına yönelik yapılacak düzenlemeler gibi konularda eğitimler verilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Kamu kurumlarına yönelik engellilerin çalışma hakkı ve çalışma hayatına uyum sağlamaları amacıyla yapılabilecek makul düzenlemelere ilişkin eğitim verilecektir.
Tedbir 759.2. Kamu spotları, sosyal medya gibi araçlarla engelli bireylerin çalışma yaşamında yer alma hakkı ve bu konuda işveren ve çalışanlarca alınabilecek tedbirlere yönelik bilgi ve farkındalık çalışmaları yürütülecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, RTÜK	1. Engelli bireylerin çalışma yaşamında yer alma hakkı ve bu konuda işveren ve çalışanlarca alınabilecek tedbirlere yönelik sosyal medya aracılığıyla farkındalık çalışmaları yürütülecektir.
Engelli işçi çalıştırma yükümlülüğüne ilişkin mekanizmalar değerlendirilerek güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.760)		
Tedbir 760.1. Kota/ceza yönteminin ve İŞKUR tarafından uygulanan idari para cezalarının etkinliği ve istihdama katkısı ile uygulamaya ilişkin denetimler artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Engelli kontenjanı doluluk oranını artırmaya yönelik çalışmalar devam edecektir.
Tedbir 760.2. İdari para cezalarının engellilere yönelik istihdam projelerinde etkin kullanımını sağlamaya yönelik bilgilendirme ve farkındalık çalışmaları yürütülerek proje üretme kapasitesi geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Engellilerin işgücü piyasasına uyumunu artırmak için kendi işini kurma hibe projeleri başvuru sürecinde tanıtım ve danışmanlık faaliyetleri yürütülecektir.
İşe alım ve çalışma süreçlerinde danışmanlık, yönlendirme, işbaşı eğitim ve iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerinin etkinliği ve yaygınlığı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.761)		
Tedbir 761.1. İl ve işkolu düzeyinde ihtiyaçlar belirlenerek bu çerçevede danışmanlık, yönlendirme, işbaşı eğitim ve iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerinin planlaması yapılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. 120 bin engelliye danışmanlık hizmeti sunulacaktır. 2. İşgücü piyasasından gelen talepler doğrultusunda en az 300 engelli vatandaşımızın işbaşı eğitim programlarından yararlanması sağlanacaktır.
Türkiye’de destekli istihdamın mevzuat altyapısı oluşturularak destekli istihdam, bir istihdam modeli olarak uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.762)		
Tedbir 762.1. Engelli istihdamında engelli bireyin iş öncesi, iş sırası ve iş sonrasında bir iş ve meslek danışmanı tarafından desteklenmesini içeren destekli istihdam modeline ilişkin mevzuat ve personel altyapısı oluşturulacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Engelli iş danışmanlığı ve yönderliği uygulamasını da kapsayan bir genelge çıkarılacaktır.

Tedbir 762.2. Destekli istihdama yönelik yürütülen pilot projeler yaygınlaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Destekli istihdam modeli kapsamında yürütülen engelli iş danışmanlığı ve yönderliği faaliyeti ülke genelinde tüm hizmet birimlerinde yaygınlaştırılacaktır.
Fiziksel çevre şartları, ulaşım hizmetleri, internet siteleri, mobil uygulamalar, basılı, dijital ve görsel medya yayınları ile kamusal hizmetler engellilerin erişilebilirliğine uygun hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.763)		
Tedbir 763.1. Erişilebilirliği ilgilendiren işlerde çalışan meslek grupları başta olmak üzere toplumun tüm kesimlerinde erişilebilirlik konusunda bilgi ve farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Farklı meslek gruplarına yönelik erişilebilirlik konusunda bilgilendirme toplantıları düzenlenecektir.
Ulusal Engelliler Veri Tabanında ulusal bakım ihtiyaçları ve uluslararası standartlarla uyumlu, güncel, kapsamlı ve kaliteli engellilik göstergelerinin üretilmesi için çalışmalar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.764)		
Tedbir 764.2. Engelli bireylere ilişkin verilerin toplanmasında ve analizinde kadın erkek fırsat eşitliğine duyarlı bir yaklaşım benimsenerek engelli kadınlar ile kız çocuklarını kapsayan veriler oluşturulacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, TÜİK	1. Ulusal Engelli Veri Tabanındaki veriler analiz edilerek Türkiye Engelli Profili Raporu hazırlanacaktır.
Engelli bireylerin iyileşme ve gelişme süreçlerine katkı sağlamak amacıyla spor faaliyetleri yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.765)		
Tedbir 765.1. Spor tesisleri ve aletleri erişilebilir hale getirilecek ve kullanımları desteklenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Engelli bireylerin spor tesislerinden daha fazla yararlanmasına yönelik proje ve faaliyetler gerçekleştirilecektir.

2.3.9. Sosyal Hizmetler, Sosyal Yardımlar ve Yoksullukla Mücadele

a) Mevcut Durum

Yoksulluğun azaltılması, özel politika gerektiren çocuklar, gençler, kadınlar, engelliler, yaşlılar gibi toplumun tüm kesimleri gözetilerek kimsenin geride bırakılmaması, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin etkinleştirilerek yaygınlaştırılması ile genel yaşam standardının artırılması ülkemizin sürdürülebilir kalkınma öncelikleri arasında yer almaktadır.

2023 yılı boyunca sosyal hizmet sunan kuruluş sayısında artış yaşanmış olup 2021 yılında 165 olan huzurevi sayısı 2023 yılında 168'e, engelli bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısı 273'ten 283'e, sosyal hizmet merkezi sayısı 376'dan 405'e, kadın konukevi sayısı 81'den 82'ye, çocuk evleri sitesi sayısı 112'den 116'ya yükselmiştir. 1.185 çocuk evi, 65 çocuk destek merkezi de halihazırda hizmet vermektedir. Sosyal hizmet kuruluşlarının ihtiyaç halinde sayılarının yükseltilmesi ve sunulan hizmetin etkinliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalar önem taşımaktadır.

TABLO II: 51- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sayı ve Kapasiteleri

Kuruluş Türleri	2021		2022		2023(1)	
	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite
Çocuk Evi (0-18 Yaş) (2)	1 193	6 847	1 187	6 841	1 185	6 815
Çocuk Evleri Sitesi (Sevgi Evleri)	112	7 137	113	7 097	116	7 284
Çocuk Destek Merkezleri	66	2 147	65	2 107	65	2 107
Huzurevi	165	17 091	169	17 602	168	17 542
Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi (3)	273	8 312	283	8 309	283	8 273
Sosyal Hizmet Merkezi	376		397		405	
Kadın Konuk Evi ve İlk Kabul Birimi (4)	112	2 779	112	2 779	113	2 804
ŞÖNİM	81		81		82	

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

(1) Ağustos 2023 itibarıyla

(2) Çocuk evleri müstakil apartman dairelerinden ibarettir.

(3) Yatılı engelli bakım ve rehabilitasyon merkezleri, umutevleri ve gündüzlü bakım kuruluşların toplamıdır.

(4) Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı kadın konukevlerini ifade etmektedir.

Sosyal hizmet kapsamında yapılan harcamalarda artış yaşanmış olup Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde çocuk ve gençlere yaklaşık 7,5 milyar TL, yaşlı bireylere yaklaşık 2,8 milyar TL, engelli bireylere yaklaşık 4,4 milyar TL, aile, toplum ve kadına yönelik faaliyetler için ise yaklaşık 0,9 milyar TL kaynak kullanılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde ise yaklaşık 5,5 milyar TL engelli bireylerin özel eğitimleri için kullanılmıştır.

TABLO II: 52-Sosyal Hizmet Harcamalarının Harcama Yapılan Kesime Göre Dağılımı

(Bin TL)

Harcama Yapılan Kesim	Kuruluş	2020	2021	2022	
Çocuk-Genç	ASHB	3 250 068	4 111 621	7 529 799	
Yaşlı	ASHB	1 033 739	1 338 082	2 786 799	
Engelli	Kurum Bakımı	ASHB	860 588	1 120 843	2 021 846
	Özel Kuruluşta Bakım	ASHB	999 057	1 270 333	2 447 973
	Özel Eğitim	MEB	3 680 000	4 806 000	5 532 000
Aile, Toplum, Kadın	ASHB	363 805	477 054	860 608	
Toplam		6 777 257	8 317 933	13 199 052	

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı

Sosyal yardımlar ihtiyacı olanlara yönelik eğitim ve sağlık alanlarını da kapsayacak şekilde kamu kurum ve kuruluşları tarafından yaygınlaştırılmıştır. 2008 yılında yüzde 1,02 olan sosyal yardım harcamalarının GSYH'ye oranı 2022 yılında da benzer bir seviye olan yüzde 0,95 seviyesinde seyretmiştir. Sosyal yardımlarda salgın etkisinin giderek azaldığı görülmektedir.

Kişi başına düşen gelir tutarını esas alarak ihtiyaç sahibi tüm hanelerin güçlendirilmesi için uygulanan programlardan biri olan Aile Destek Programı 2023 yılında da devam etmiş olup kişi başına düşen gelir miktarı 450 TL ve altı olanlara 1.250 TL, 450-911 TL arası olanlara 1.100 TL, 911-1.372 TL arasında olanlara 950 TL ve 1.372-3.800 arasında olanlara 850 TL aylık yardım yapılmıştır.

Sosyal yardımların şeffaf ve hızlı bir şekilde ihtiyaç sahibi kişilere ulaşmasını hedefleyen Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi'nin verimini artırmak için gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında Aile Bilgi Sistemi ve e-belediye sistemi arasında entegrasyon sağlanmış olup sosyal yardımların daha etkin ve etkili bir şekilde uygulanması için belediyeler ilgili kamu kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları arasındaki bilgi paylaşımının daha sağlıklı hale gelmesine yönelik çalışmalar önem arz etmektedir.

TABLO II: 53- Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşlarının Sosyal Yardım Harcamaları

Kurum	Yardım Türü	2020		2021		2022	
		Yararlanıcı Sayısı	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı	Tutar (Bin TL)
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Sosyal Yardımlardan Faydalanan Toplam Hane Sayısı	6 630 682 (1)		5 903 515 (1)		4 419 286	
	Yaşlı ve Engelli Aylığı (2022)	1 527 019	11 595 560	1 538 810	13 233 342	1 533 509	21 576 925
	Sosyal ve Ekonomik Destek (Çocukları Muhtaç Aileler)	220 022	1 639 909	216 645	1 959 161	232 273	3 497 109
	Evde Bakım	529 427	9 266 679	530 812	10 683 999	565 055	17 939 582
	SYDV'ler (Fon) Tarafından Verilen Tüm Sosyal Yardımlara Aktarılan Kaynak	16 802 348		12 782 513		31 518 565	
	Genel Sağlık Sigortası Primleri	7 810 588	14 454 883	9 482 940	34 473 958	9 488 441	33 552 337
Vakıflar Genel Müdürlüğü	Muhtaç Aylığı (yetim ve engelliler)	4 598	50 949	4 486	58 800	4 241	93 366
	İmaret Hizmetleri	82 280	52 712	101 225	75 684	149 898	198 399
	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	20 659	24 948	21 342	40 279	20 995	48 138
MEB	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	185 159	56 912	277 156	1 143 503	283 002	1 896 591
YURT-KUR	Burs (yükseköğretimdeki muhtaç öğrenciler) (2)	414 282	2 728 942	949 717	6 729 943	567 289	5 118 225
TKİ-TTK	Kömür Yardımı	1 774 130 (hane)	983 249	1 874 806 (hane)	1 225 402	2 029 576 (hane)	3 961 487
Belediyeler (2)	Tüm Sosyal Yardımlar	8 045 646		11 276 971		23 707 573	
TOPLAM		65 702 735		93 683 555		143 108 297	
TOPLAM/GSYH (Yüzde)		1,30		1,29		0,95	

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

(1) Salgın özelinde hayata geçirilen yardımlardan faydalanan hane sayıları dahil edilmiştir. Bu haneler dahil edilmediğinde ulaşılan hane sayısı 2020 yılında 3.747.002, 2021 yılında ise 4.332.805'tir.

(2) Belediyelerin sosyal yardım harcamaları projeksiyon yöntemi ile tahmin edilmiştir.

Küresel salgının da etkisiyle en zengin yüzde 20'lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı payın en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı paya oranı (P80/P20) da 2021 yılında 7,6 iken 2022 yılında 7,9'a yükselmiştir. Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert geliri medyan değerinin yüzde 60'ının altında gelire yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı alınarak hesaplanan göreceli yoksulluk oranı sınırlı bir biçimde artış göstererek 2022 yılında bir önceki yıla göre 0,3 puan yükselmiştir.

TABLO II: 54- Yoksulluk Göstergeleri (1)

(Yüzde)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
P80/P20	7,7	7,5	7,8	7,4	8,0	7,6	7,9
Göreceli Yoksulluk (2)	21,2	20,1	21,2	21,3	21,9	21,3	21,6

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları ve Hanehalkı Bütçe Araştırmaları

(1) Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına ilişkin gelir bilgileri, bir önceki takvim yılını referans almaktadır.

(2) Göreceli yoksulluk hesaplanırken eşdeğer hane halkı kullanılabilir geliri medyan değerinin yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.

b) Amaç

İhtiyaç duyan toplum kesimlerinin bakım, rehabilitasyon, psikososyal destek gibi sosyal hizmetlere en iyi şekilde erişimlerinin sağlanması, sosyal yardımların etkinliğinin artırılması, aile odaklı bir yaklaşımla sosyal dışlanma riskinin en aza indirilmesi, başta eğitim, sağlık ve barınma gibi temel hizmetlere erişimi de içeren yoksulluğun tüm yönleriyle mücadele edilerek giderilmesi ve sosyal içermenin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sosyal hizmetler ve yardımlar arasındaki bağ güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.767)		
Tedbir 767.1. Sosyal sorunların ortaya çıkmadan önce engellenmesi ve bu sorunlarla etkin bir mücadelenin sağlanmasına yönelik kurgulanan Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) aracılığıyla sosyal hizmet ve yardım programlarının etkinliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. ASDEP bilişim altyapısı ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenecektir. 2. ASDEP personeline yönelik eğitim programları gerçekleştirilecektir.
Sosyal yardım sisteminin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.771)		
Tedbir 771.1. Sosyal yardım sisteminin etki analizi yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Sosyal yardım programlarına yönelik analizler gerçekleştirilerek raporlar hazırlanacaktır.
Tedbir 771.2. Sosyal yardım sistemi gözden geçirilecek, işgücüne katılma mani olmayacak şekilde bütünleşik bir yapıda, aile odaklı ve fert başına asgari bir geliri garanti edecek şekilde yeniden kurgulanacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1. Gelir Tamamlayıcı Aile Destek Sisteminin hayata geçirilmesine yönelik mevzuat, teknik altyapı, analiz ve raporlama çalışmaları yürütülecektir.
Sosyal yardım istihdam bağlantısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.772)		
Tedbir 772.1. Sosyal yardım sistemi ile aktif ve pasif işgücü programları arasında bağlantı kurulacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR	1. Sosyal yardım yararlanıcılarının İŞKUR tarafından uygulanan Toplum Yararına Programlar, Mesleki Eğitim Programları, İşbaşı Eğitim Programları ve Açık İşler aracılığı ile istihdama yönlendirilmeleri sağlanacaktır.
Tedbir 772.2. Sosyal yardım faydalanıcılarına yönelik iş arama desteği gibi uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR	1. Düzenli sosyal yardımlardan faydalanan ve istihdam edilen kişilerin, işveren sigorta primleri karşılanacaktır. 2. Çalışabilir durumdaki sosyal yardım yararlanıcıları tespit edilerek istihdama kazandırılmak üzere İŞKUR sistemine kaydedilecektir.

Sosyal yardım ve hizmetler altyapısı, afetler gibi olağanüstü durumlara hazırlıklı olma doğrultusunda güçlendirilecek ve kurumlar arası koordinasyon artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.774)		
Tedbir 774.2 Kırsal kesimde iklim değişikliği ve kuraklık kaynaklı yoksulluğun etkilerinin hafifletilmesi için tarımsal faaliyetler çeşitlendirilecek, tarım arazilerinin etkin ve verimli kullanımı sağlanacaktır.	Tarım Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR	1. IPARD Programında yer alan Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme tedbiri kapsamında kırsal kesimin gelirinin artırılması, faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve kırsalda istihdamın artırılması sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Görelî Yoksulluk (3)	Yüzde	21,6	21,5	20,8
P80/P20 (4)	-	7,9	7,9	7,6

Kaynak: TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Görelî yoksulluk hesaplanırken eşdeğer hane halkı kullanılabilir geliri medyan değerinin yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.

(4) En yüksek gelire sahip yüzde 20'lik nüfus kesiminin gelirinin en düşük gelire sahip yüzde 20'lik nüfus kesiminin gelirine oranıdır.

2.3.10. Gelir Dağılımı

a) Mevcut Durum

Gelir dağılımı göstergesi olan Gini katsayısı 2022 yılında bir miktar artış göstererek 2021 yılındaki 0,401 seviyesinden 2022 yılında 0,415 seviyesine yükselmiştir. Aynı dönemde sosyal transferler hariç Gini katsayısı ise 0,487 olarak hesaplanmıştır.

Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre sıralı yüzde 10'luk gelir grupları itibarıyla fertlerin bir önceki yıla göre yüzdelerle geçişleri incelendiğinde, bir önceki yılda birinci yüzde 10'luk grupta olan fertlerin 2022 yılında yüzde 55,4'ünün, son yüzde 10'luk grupta olan fertlerin ise yüzde 70,5'inin gelir grubunun değişmediği görülmektedir.

TABLO II: 55- Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar, Gini Katsayısı ve Yoksulluk Oranları (1)

	(Yüzde)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Birinci Yüzde 20 (En yoksul)	6,3	6,3	6,1	6,5	6,0	6,4	6,1
İkinci Yüzde 20	10,6	10,6	10,5	11,0	10,7	10,9	10,4
Üçüncü Yüzde 20	15,2	15,1	15,1	15,5	15,2	15,3	14,8
Dördüncü Yüzde 20	21,6	21,4	21,5	21,7	21,6	21,5	21,1
Beşinci Yüzde 20 (En zengin)	46,3	46,7	46,8	45,4	46,5	45,9	47,6
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100
Gini Katsayısı	0,404	0,405	0,408	0,395	0,410	0,401	0,415

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları ve Hanehalkı Bütçe Araştırmaları

(1) Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına ilişkin gelir bilgileri, bir önceki takvim yılını referans almaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından açıklanan İnsani Gelişme Endeksi sıralamasında ülkemiz son üç yıl kesintisiz olarak en yüksek kategoride yer almıştır. Türkiye 2005 yılında Orta İnsani Gelişme kategorisinde yer alırken 2021 yılı verisine göre 0,838 endeks değeri ile 191 ülke arasında bir önceki yıla göre altı basamak yükselip 48. sırada yer alarak çok yüksek insani gelişme kategorisine yerleşmiştir.

b) Amaç

Gelirler politikası başta olmak üzere enflasyonla mücadelede kullanılacak makroekonomik politikaların gelir dağılımını iyileştirici yönde uygulanması, vergi yapısının gelir dağılımını iyileştirecek şekilde gözden geçirilmesi, sosyal transferler aracılığıyla fırsat eşitliğinin artırılması, işgücü piyasasında ortalama ücret seviyesinin yükseltilmesine yönelik politikalar yoluyla tüm refah bileşenlerinin toplum içinde adil dağıtılması, suretiyle gelir dağılımının iyileştirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Adalet, eşitlik, ödeme gücü ve artan oranlılık ilkeleri gözetilerek vergilemenin gelir dağılımını iyileştirici etkisi artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.776)		
Tedbir 776.1. Mükelleflerin beyanlarının doğruluğunu sağlamaya yönelik olarak banka hesapları, nüfus kayıtları ve kamu kurumlarında bulunan diğer idari verilerin entegrasyonu ile etkin bir kontrole tabi tutulmasına yönelik altyapı çalışmaları sürdürülecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), GİB, Bankalar Birliği, TCMB, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	<ol style="list-style-type: none"> 1. Vergilemede beyan edilmeyen kazançların tespitine yönelik vergi iş ve işlemleri ile vergi denetimi süreçlerinde finansal kayıt ve hareketlerin etkin olarak kullanımı sağlanacaktır. 2. Mükellef beyanlarının doğruluğunu sağlamaya yönelik olarak Vergi Usul Kanunu kapsamında devamlı bilgi vermek mecburiyetinde olan kesimler gözden geçirilerek gerektiğinde özel sektörden veri edinimi dahil kapsam genişletilecektir. 3. Risk analizi sürecinde idari verilerin daha etkin kullanımı sağlanacaktır. 4. Vergi denetiminde vergiye tabi işlemlerin doğruluğunun tespitinde idari verilerden daha etkin yararlanılacaktır. 5. Kamu kurum ve kuruluşlarından vergi analiz ve denetiminde kullanıma uygun olarak ve veri güvenliğine riayet edilerek vergi idaresine otomatik, anlık ve kapsamlı veri akışı sağlanacaktır. 6. Vergi idaresi iş ve işlemleri ile vergi denetiminde ihtiyaç duyulan verilerin ilgili kurum ve kuruluşlarca üretilmesine yönelik çalışma yapılacaktır.

Tedbir 776.2. Gayrimenkul değerlemesi için taşınmazların güncel değerlerini ilgili kurumlarla koordinasyon ile kayıt altına alan bir veri tabanı oluşturulacak ve bilgisayar destekli toplu değerlendirme yöntemlerinin uygulanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Taşınmazların güncel değerlerini tespit etmeye yönelik bilgisayar destekli toplu değerlendirme yöntemlerini kullanan bir sistem oluşturmaya yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 776.3. Muafiyet, istisna ve indirimlerin uygulanmasında yoksulluk sınırı eşiği de dikkate alınacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, GİB	1. Muafiyet, istisna ve indirimlerin uygulanmasında yoksulluk sınırı eşiğinin de dikkate alınmasına yönelik gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
Sosyal yardım sisteminin kapsamı ve yeterliliği artırılacak, sosyal transferler yoluyla fırsat eşitliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.777)		
Tedbir 777.2. Aktif işgücü programlarının kapsamı genişletilerek dijitalleşme ve teknolojik gelişmenin getirdiği daha yüksek ücretli işlerde istihdamın artırılması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), YÖK	1. Aktif işgücü programları teknolojik gelişmelerin işgücü piyasasına etkileri göz önünde bulundurularak yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 777.3. Kayıt dışı istihdama yönelik denetim faaliyetleri artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S)	1. Kayıt dışı istihdamın önlenmesine yönelik olarak sektörel, yaygın/yoğun ve risk odaklı denetimler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 777.4. Gençlere yönelik işbaşı eğitim programları kapsamında verilen prim ve ücret desteklerinin etkinliği artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S)	1. İşbaşı eğitim programları; sektör, meslek, hedef grup odaklı uygulanmaya devam edecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergesi	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Gini Katsayısı	-	0,415	0,415	0,40

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.3.11. Kültür ve Sanat

a) Mevcut Durum

Yurt içinde ve dışında somut ve somut olmayan kültürel mirasımızın korunmasına yönelik restorasyon, sayısallaştırma ve envanter çalışmalarına devam edilmiştir. Restorasyon çalışmalarında tek eser ölçeğinden tematik projelere doğru daha bütüncül bir anlayışa yönelme gözlenmektedir. Bu bağlamda Bitlis il merkezinde ve Ahlat ilçesinde devam eden tarihi dokunun ihyasına yönelik yürütülen projeler olumlu örnekler olarak sayılabilmektedir. Sayısallaştırma çalışmaları tamamlanan yazma eserler internet ortamında faydalanıcıların erişimine açılmıştır. Bu gelişmelere karşılık restorasyon çalışmalarında niteliğin geliştirilmesi ve eserin özgün amacına göre işlevlendirilmesi, envanter

çalışmalarında kapasitenin geliştirilmesi ve kurumlar arası eşgüdümün sağlanması ihtiyacı bulunmaktadır.

Kahramanmaraş ve Hatay depremleri, birçok medeniyetin izlerini uhdesinde barındıran 11 kentimizde kültürel mirasımızı da olumsuz yönde etkilemiştir. Deprem bölgesi, yoğun anıtsal nitelikli yapıları, sivil mimarlık örneği yapılarını, arkeolojik kalıntıları, şehitlikler gibi tescilli kültür varlıkları ile kültürel dokunun yoğun olduğu korunması gerekli sokakları içinde barındırmaktadır. Bölgede, büyük kısmı özel mülkiyette olan yaklaşık 8.500 tescilli taşınmaz kültür mirası yapı bulunmaktadır. Bu minvalde Taşınmaz Kültür Varlıklarına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik kapsamında 2005 yılından bu yana özel mülkiyette bulunan tescilli taşınmaz kültür varlıklarının korunması amacıyla verilen destekler artırılarak deprem bölgesine yönlendirilmiştir. Koruma mevzuatında gerekli düzenlemeler yapılmış, deprem bölgesindeki tescilli yapıların kültür enkazı ayrıştırılması, restorasyon ve onarım çalışmaları önceliklendirilmiştir.

Ülkemiz kültür ve tabiat varlıkları açısından oldukça zengin bir mirasa sahiptir. Ülke genelinde toplam tescilli kültür varlığı sayısı 122 binin üzerindedir. Kültürümüzün uluslararası düzeyde tanıtımı amacıyla yürütülen çalışmalar sonucunda, UNESCO Dünya Kültür Mirası Listelerinde ülkemize ait varlıkların sayısı artmıştır. 2023 itibarıyla Dünya Miras Listesinde bulunan kültür varlığı sayısı 21'e, geçici listeye giren kültür varlığı sayısı ise 82'ye ulaşmıştır. Ayrıca, Türkiye Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerine kaydettirdiği 25 unsur ile üçüncü ülke konumundadır.

Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri kapsamında kayıtlı unsur sayısı 326'ya ulaşmıştır. Somut olmayan kültürel mirasımızın belirli unsurlarının icrası ve yeniden yorumlanması için yüksek derecede bilgi ve becerileri haiz kişileri içeren Yaşayan İnsan Hazineleeri Ulusal Envanteri kapsamında kayıtlı kişi sayısı 92'dir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezine alan araştırması, faaliyet ve etnografik belge bağışi yoluyla kaydedilen belge sayısı 205.252'dir. Ayrıca, 2023 yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı olarak merkeze 708 sanatçı kaydedilmiş ve kayıtlı toplam sanatçı sayısı 5.975'e yükselmiştir.

Kültür merkezi, müze, kütüphane, tiyatro salonu gibi kültürel altyapı unsurları nicelik olarak artmıştır. Ekim 2023 itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı 122 kültür merkezi, 1.281 halk, çocuk ve edebiyat müze kütüphanesi hizmet vermektedir. 2021-2022 sezonunda hizmet veren tiyatro salonu sayısı 817, opera-bale salonu sayısı ise 13'tür. Bunun yanı sıra, 2023 yılı itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı 214 müze ve 144 ören yeri, 387 özel müze, 22 yazma eser kütüphanesi ve 2.402 sinema salonu hizmet vermektedir. Nicelikte yaşanan gelişmelerle birlikte kültürel altyapı unsurlarının mimarî, işletme modeli, fiziki büyüklük planlaması ve alanın verimli kullanımı açısından yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

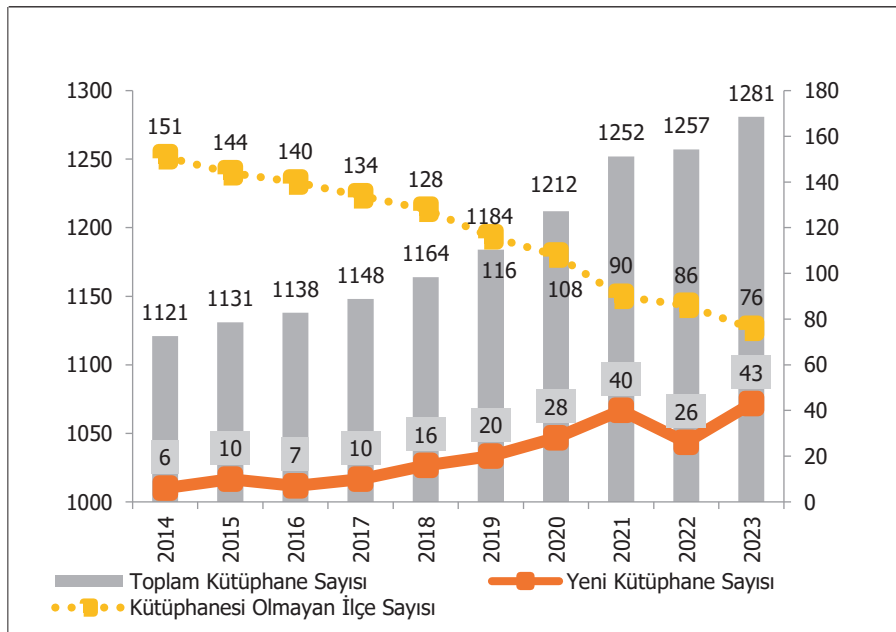
TABLO II: 56- Kültürel Altyapı İstatistikleri

Gösterge	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023(1)
Kütüphane Sayısı	1 144	1 136	1 131	1 212	1 252	1257	1 281
Sinema Salonu Sayısı	987	1 834	2 356	2 850	2 537	2 705	2 402
Kültür Merkezi Sayısı	49	79	105	116	122	122	122
Müze Sayısı	180	188	195	199	209	211	214
Özel Müze Sayısı	94	146	216	291	319	357	387

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı
(1) 2023 verisi Ekim ayı itibarıyla.

Kütüphanelerimiz yaşayan kütüphaneler anlayışı çerçevesinde yalnızca bilgi kaynaklarının korunduğu ve ödünç verildiği yerler olmaktan çıkarılarak; bilginin üretildiği, deneyimlendiği ve toplumun sosyalleştiği alanlar haline dönüştürülmektedir. Tüm dünyada ev ve iş/okul haricinde üçüncü mekân arayışına bir seçenek olan kütüphaneler kendini bina ve tefriş bakımından yenileyerek yeni cazibe merkezlerine dönüşmektedir. Bu çerçevede 2015 yılından bu yana 14 yeni nesil kütüphane binasının yapımı tamamlanmış ve 308 kütüphane modern donanım ve yeni bir anlayış ile yeniden yapılandırılarak hizmete açılmıştır. Yerel yönetimlerle yürütülen iş birlikleri ve kütüphanesi olmayan ilçelerde kütüphane açılması çalışmaları neticesinde 2012 yılından itibaren 200 yeni kütüphane açılmış, 2009 yılından bu yana yürütülen Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarını Destek Projesi kapsamında 70 yerel yönetim kütüphane inşasında destek verilmiştir. Böylelikle, 130 bin kişilik kapasiteye sahip 475 bin metrekareyi aşan kapalı alanda 1.281 halk kütüphanesi hizmet verir hale gelmiştir.

GRAFİK II: 1- Kütüphane Sayısındaki Gelişmeler

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023 verisi Ekim ayı itibarıyla.

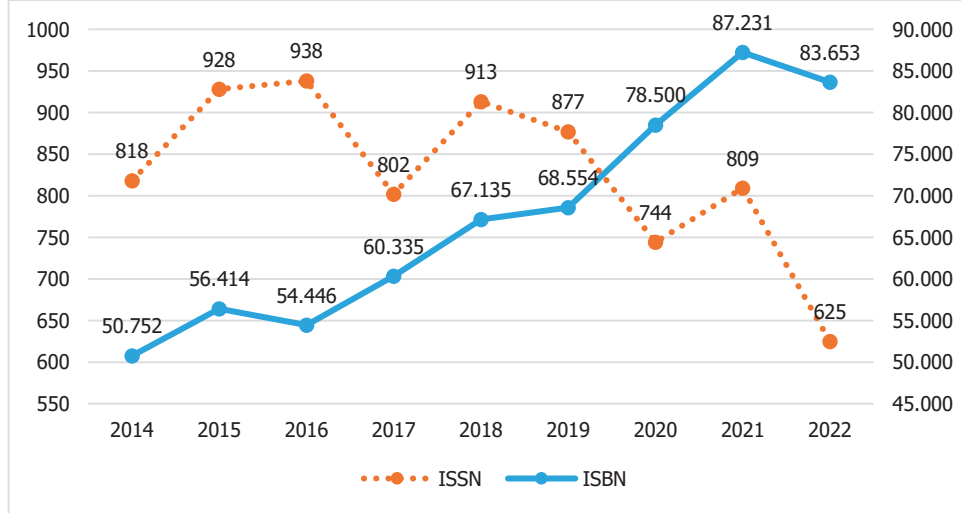
Kütüphanecilik alanında farklı vizyona sahip örnek projeler hayata geçirilmektedir. Okuma alışkanlığının yaygınlaştırılması için toplumun yoğun kullandığı alışveriş merkezlerinde 11, garlarda iki ve havalimanlarında üç kütüphane açılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında imzalanan işbirliği protokolleri neticesinde yedi adalet halk kütüphanesi açılmıştır. Edebiyat müze, sanat, bilimler tarihi ile tasavvuf kültürü ve edebiyat konularındaki ihtisas kütüphanelerinin sayısı 17'ye, ikram hizmeti yanında uzun mesai saatlerine sahip millet kıraathanesi formatında hizmet veren halk kütüphanesi sayısı ise 93'e ulaşmıştır.

İçi modern kütüphane amaçlarına göre tasarlanmış taşıtlar aracılığıyla yerleşik kütüphane hizmetlerinden yararlanamayan kullanıcılara hizmet götüren gezici kütüphane sayısı 75'e ulaşmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda oluşturulan Zenginleştirilmiş Kütüphanelerin (Z-kütüphane) sayısı 1.908'e ulaşmıştır. DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından 2016-2022 yılları arasında kırsal bölgelerde çocuk ve gençler için bir cazibe alanı olan 182 semt kütüphanesi kurulmuştur. Aynı dönemde KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından Okuma Kültürünün Geliştirilmesi (KOP Okuyor) Projesi ile 247 projeye yaklaşık 22 milyon TL ödenek tahsis edilmiştir.

Türk Edebiyatının Dışa Açılımı Projesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığınca edebiyat ve yayıncılık alanında 2014 yılından bu yana desteklenen eser sayısı Ekim 2023 itibarıyla 3.878'e, destek miktarı ise 52 milyon TL'ye ulaşmıştır. Türk edebiyatı alanında yeni ve özgün eserlerin üretilmesi, yayımlanması ve yeni yazarların desteklenmesi amacıyla Edebiyat Eserlerini Destek Projesi kapsamında ise aynı dönemde 459 esere 6 milyon 546 bin TL destek verilmiştir. Yayıncılık sektörü tarafından üretilen kitap başlık sayısı (Uluslararası Standart Kitap Numarası-ISBN almış kitap) 2022 yılı sonu itibarıyla 83.653'tür. Eylül 2023 itibarıyla yaklaşık 317 milyon adet kitap üretimi gerçekleştirilmiştir. Ekim 2023 itibarıyla Uluslararası Standart Süreli Yayın Numarası (ISSN) verilen yayın sayısı 462'dir.

GRAFİK II: 2- Yayın Sayısı

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

Milli gelire, istihdama ve ticarete yaptığı katkıların yanı sıra toplumsal bütünlük, sosyal içerme, kültürel çeşitlilik ve beşerî sermayeye faydaları nedeniyle diğer ekonomik alanlardan farklılık arz eden kültür ekonomisi ülkelerin ve uluslararası kuruluşların gündemindeki önemini giderek artırmaktadır. Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatının belirlediği çerçevede kapsamında yapılan çalışmalara göre kültür ekonomisinin Türkiye GSYH'sine katkısı 2009-2018 yılları arasında yüzde 2,6 ila yüzde 2,8 arasında değişmiştir.

Kültür ekonomisi hem ekonominin genelinden daha hızlı büyümesi hem de cirosuna oranla ürettiği katma değer açısından imalat, inşaat ve ulaştırma gibi sektörleri geride

bırakması hasebiyle Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınması için önemli bir potansiyel vaat etmektedir. Türkiye'de kültür ekonomisi ağırlıklı olarak kamu sektörü tarafından desteklenmekte olup özel sektör ve üçüncü sektörün alana katkıları son derece sınırlıdır. Pandemi ve dijitalleşme gibi küresel sınamaların getirdiği tehditler karşısında çeşitliliği ve sürdürülebilirliği risk altında olan kültür endüstrileri için etkili ve yerinde kamu desteklerine ihtiyaç daha da artmıştır.

2022-2023 sezonunda Devlet Tiyatroları tarafından 100'ü yerli, 107'si çeviri olmak üzere 207 oyun sahnelemiş olup yerleşik sahnelerindeki ve turnelerindeki faaliyetleri sonucu 4.800 temsil ile 1.316.637 seyirciye ulaşılmıştır. Kamyon Tiyatrosu projesi kapsamında 2023 yılında depremzede çocuklar için 61 temsilde 21.078 çocuk izleyici ile buluşulmuştur. Sahne sanatlarının gelişimi için yerli eserlerin nitelik ve nicelik olarak zenginleşmesini sağlamak amacıyla Yerli Telif Eserlerin Desteklenmesi Projesi kapsamında yedi projeye destek sağlanmıştır. İki ulusal, yedisi uluslararası olmak üzere dokuz tiyatro festivali gerçekleştirilmiş, 208 temsil ile 66.529 seyirciye ulaşılmıştır. 2022 yılında özel tiyatrolara yapılan yardımlar 32 milyon TL'ye çıkarılmış ve 441 özel tiyatro desteklenmiştir.

2022-2023 sezonunda Devlet Opera ve Balesi Müdürlüklerince yerleşik sahnelerde 538 temsil gerçekleştirilerek 280.813 seyirciye ulaşılmıştır. Eylül 2023 tarihi itibarıyla gerçekleştirilen dört uluslararası opera-bale festivalinde sahnelenen 23 temsili 38.828 seyirci izlemiştir. Deprem bölgesinde yaşayan çocuklara yönelik 43 etkinlik gerçekleştirilmiştir.

2021 yılında Beyoğlu Kültür Yolu Festivaliyle başlayan ve şehirlerimizin kent kültürüne, marka değerine ve tanıtımına katkı sağlamayı amaçlayan Kültür Yolu Festivallerine Ankara, Konya, Çanakkale ve Diyarbakır illerinden sonra 2023 yılında Nevşehir, Trabzon, Erzurum, Antalya, İzmir ve Gaziantep illeri dâhil edilmiştir.

Kültür ekonomisini oluşturan sektörler içinde dünyada en çok düzenleme ve destek sinema sektörüne yönelik yapılmaktadır. Bu bağlamda uluslararası rekabet gücümüzün artırılması ve ülkemizin film üretim merkezlerinden biri haline gelmesi amacıyla 7163 sayılı Kanun çerçevesinde sinema sektörüne destek sağlanmaya devam edilmiştir. 2005 yılından bu yana 670 uzun metraj film projesine 413,5 milyon TL olmak üzere sektöre 884 milyon TL kaynak aktarılmıştır. 2023 yılı içerisinde sağlanan kaynak Ekim ayı itibarıyla 140,5 milyon TL'ye ulaşmıştır. Bununla birlikte, Ekim 2023 itibarıyla, 103'ü yerli, 195'i yabancı olmak üzere 298 yeni film gösterime girmiştir. 7,5 milyonu yerli film izleyicisi olmak üzere 22 milyon seyirci sayısına ulaşılmıştır. Yerli filmlerin gişe hasılatı 510,9 milyon TL, toplam gişe hasılatı 1.873 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Son yıllarda nitelikli yapımların ortaya çıkması ve uluslararası festivallerde ödüller alınmaya başlanması, Türk sinemasının bir marka olma yolunda önemli adımlar attığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

TABLO II: 57- Sinema Sektörüne İlişkin Gelişmeler

	2005	2010	2015	2020	2022	2023(2)
Vizyona Giren Yerli Film Sayısı	27	65	139	57	189	103
Vizyona Giren Toplam Film Sayısı	221	252	406	176	389	298
Yerli Film Seyirci Sayısı (Bin)	11 000(1)	21 706	34 700	13 949	18 200	7 545
Toplam Seyirci Sayısı (Bin)	27 000(1)	41 064	60 739	17 414	35 800	22 886
Yerli Film Hasılat (Bin TL)	69 811	186 997	684 230	235 130	631 941	510 983
Toplam Hasılat (Bin TL)	177 374	380 202	316 987	299 712	1 350 268	1 873 233
Sinema Sektörüne Verilen Destek (Bin TL)	8 816	27 234	38 723	68 088	92 148	140 508

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sinema Genel Müdürlüğü

(1) Yaklaşık seyirci sayılarıdır.

(2) 12 Ekim 2023 itibarıyla verilmiştir.

5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliği adına önemli bir açılım sağlamış olmakla birlikte, bu alanda sponsorluk uygulaması henüz istenen seviyeye ulaşamamıştır. Kültürel faaliyetlerin ülkenin bütününe yaygınlaştırılması amacıyla, yerel yönetimlerin kültürel faaliyetlerini artırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve devletin destekleyici rolünün artırılması önemli görülmektedir.

Kültür ve sanat alanında kapsamlı ve düzenli araştırmaların yapılması konusu önemini korumaktadır. Kültür istatistiklerinin uluslararası raporlarda yayımlanan biçim ve içerikten farklı olması nedeniyle kıyaslama yapmakta sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu konudaki eksikliği gidermek ve politika yapıcılara analiz imkânı verecek verileri temin etmek amacıyla, kültür alanına ilişkin toplanan istatistiklerin yöntem ve kapsam itibarıyla gözden geçirilerek güncellenmesine, Kültür İstatistiklerini Geliştirme Projesinin tamamlanmasına ve Kültüre Katılım Araştırmasının yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

b) Amaç

Kültür ve sanat mirasımızın zenginlik ve çeşitliliğinin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması, milli kültür ve kadim medeniyetimizin ortak değerleri etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi, kültür ve sanat faaliyetlerinin toplum genelinde yaygınlaştırılarak kalkınmadaki çok boyutlu etkisinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yurt içi ve yurt dışındaki kültür mirasımız, toplumun kültür, tarih ve estetik bilincini geliştirecek, kültür turizmine katkı sağlayacak ve afet riskini dikkate alacak şekilde korunacak, taşınmaz vakıf kültür varlıklarına vakfiye şartları doğrultusunda işlevsellik kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.780)		
Tedbir 780.1. Yurt içi ve yurt dışında taşınmaz kültür varlıklarımızın ihyasına yönelik bakım, onarım ve yenileme faaliyetleri nitelik ve nicelik olarak geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları, Kapadokya Alan Başkanlığı, TİKA, Türk Tarih Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	1. Yurt içinde 100, yurt dışında beş vakıf eserinin restorasyonu uluslararası standartlara göre tamamlanacaktır. 2. Ulusal Restorasyon İlke ve Standartları Konferansı düzenlenecektir. 3. Acil müdahale gerektiren dört peribacasının onarımı yapılacaktır.
Tedbir 780.2. Tarihi kent dokularına yönelik kentsel tasarımlar yapılacak, tarihi kent bölgeleri bu tasarımlara göre bütüncül anlayışla iyileştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, Bitlis Eren Üniversitesi, STK'lar	1. Bitlis ve Tokat kent merkezindeki tarihi eserlerin bütüncül bir anlayışla restore edilerek kente açık hava müzesi hüviyeti kazandırılacaktır. 2. El-Aman Han'ın sanatçı konukevi ve kültür sanat merkezi olarak hizmet vermesi sağlanacaktır. 3. Ahlat kümbetlerinin onarım ve restorasyonları gerçekleştirilecek, Sahil Kalesinde yüzey araştırması yapılacak, tarihi mezarlıktaki arkeolojik kazı çalışmaları artırılacak ve kentin açık hava müzesi haline gelmesi için kültürel mirasın korunması çalışmaları gerçekleştirilecektir. 4. Kuzey Van Gölü havzasındaki kümbet ve mezarlık gibi Selçuklu eserlerini onarım ve koruma faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 5. Beş kentin koruma amaçlı imar planı hazırlanacaktır.
Tedbir 780.3. Yurt içi ve yurt dışındaki taşınmaz kültür mirasımızın korunmasına yönelik yürütülen tespit ve envanter çalışmalarına devam edilecek ve elde edilen veriler dijital ortama aktarılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Kapadokya Alan Başkanlığı, Dokuz Eylül Üniversitesi	1. Kapadokya Alan Başkanlığı sınırları içindeki taşınmaz kültür varlıkları ile sit alanlarına ilişkin tespit ve tescil işlemleri tamamlanarak envanter çalışmaları dijital ortama aktarılacaktır. 2. Kapadokya Alan Başkanlığı sınırlarında koruma amaçlı imar planları hazırlanacaktır. 3. Dokuz Eylül Üniversitesi SUDEMER'de sürdürülebilir bir kurumsal kapasite oluşturulması için insan kaynakları geliştirilecek ve ihtisas kütüphanesi kurulacaktır. 4. TUES ve MUES projeleri kapsamında veri girişleri tamamlanacaktır.

Tedbir 780.4. Çeşme, imaret, aşevi gibi taşınmaz vakıf kültür varlıklarına vakfiye şartları doğrultusunda işlevsellik kazandırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Sosyal amaçlara özgülenmiş vakıf eserlerinin vakfiye esasları doğrultusunda yeniden işlevlendirilmesi sağlanacak ve denetimler artırılacaktır.
Tedbir 780.6. Kültürümüzün temel unsurları, tarihimizin önemli şahsiyetleri ve olayları, masal kahramanları ve kültürel zenginlik unsurlarımız tiyatro, sinema, belgesel, dizi ve çizgi filmlerle anlatılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), RTÜK, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi,	1. Çocuklar için Türk masallarından seçilen metinlerin yeniden yazılması, resimlendirilmesi, seslendirilmesi ve yabancı dillere çevrilerek yayımlanması, animasyon filmlerinin yaptırılması sağlanacaktır. 2. Türk Masal Külliyyatı Projesi kapsamında sisteme bin yeni Türk masalının daha yüklenmesi sağlanacaktır. 3. Türk Devlet ve Düşünce Hayatına Yön Veren Şahsiyetlerin Kısa Yaşam Öyküleri Serisi ve Çevirisi Projesi kapsamında Cezeri Orta Çağın Ünlü Türk Mühendisi ve Fârâbî adlı eserlerin yabancı dillere çevirileri tamamlanacak, iki set halinde yayımlanacaktır.
Tedbir 780.7. Çanakkale şehitlikleri ve savaş alanları ihya edilerek Tarihi Alan açık hava müzesine dönüştürülecek, yurt dışı Türk şehitliklerinin ihya edilmesiyle ilgili gerekli çalışmalar ve düzenlemeler gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, TİKA	1. Ziyaretçi ve risk yönetimi ana planları ile teknik şartnamelerin hazırlanması çalışmaları sürdürülecektir. 2. Yeni tespit edilen şehitliklerin ihyası sağlanacaktır. 3. Namazgâh Tabyasına ilişkin bütüncül tasarım projesi hazırlanacaktır. 4. Mustafa Kemal Yolu Projesi tamamlanarak ziyarete açılacaktır. 5. Yurt dışındaki Türk Şehitliklerinin tespiti ve ihyası konusunda çalışmalar başlatılacaktır. 6. Gelibolu Tarihi Sualtı Parkının dünyanın önde gelen dalış parkurlarından biri olması için çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 780.10. Yazma ve nadir eserler ile bu eserlere ilişkin çalışmalar çeşitli yöntemlerle yayımlanarak okuyuculara sunulacak, ihya ve dijitalleştirme çalışmalarıyla sonraki nesillere aktarımı sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yazma Eserler Kurumu, Üniversiteler	1. Yazma eserlerden 30 temel Türk-İslam klasiği tıpkıbasım, transkripsiyon, çeviri gibi yöntemlerle yayınlanacak, bu çalışmaların tematik farklılaşmayla birlikte akademik olarak yeniden üretime katkı sağlamasına dair çalışmalar yürütülecektir. 2. 350 yazma eserin restorasyonu yapılacaktır.
Tedbir 780.13. Kültürel mirasın korunmasına yönelik mevzuat ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Vakıflar Genel Müdürlüğü, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Kültür ve tabiat varlıklarını koruma mevzuatı ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenecektir.

Kültürel altyapı unsurlarının daha verimli ve etkili kullanılabilmesi için mimarisi, işletme ve yönetim modeli işlevsel hale getirilecek; farklı etkinliklere imkân veren esnek mekânsal tasarımlar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.781)		
Tedbir 781.1. Kültür yapılarının sosyal hayatın bir parçası olarak ev ve işten sonra üçüncü mekân olarak benimsenmesi için ulaşılabilir, yaygın ve cazip yapılar tasarlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Kültür yapılarında büyük ve merkezi yapılardan makul büyüklük ve muhtelif yerlere dağılmış esnek yapılara geçiş sağlanacak, kültür merkezi tasarım ve yapımına yönelik yerleşim yeri büyüklüğü, nüfus projeksiyonu, mevcut kültürel yapı envanteri gibi kriterler göz önüne alınarak standart belirleme çalışması yapılacaktır. 2. Şehrin ruhuna uygun, yeni nesil kütüphane anlayışı içeren 10 yeni nesil kütüphane açılacaktır. 3. 20 kütüphane işlevsel olarak yeniden yapılandırılacaktır. 4. Kütüphane etkinliklerinin ve atölye çalışmalarının sayısı arttırılacak, daha etkin şekilde organize edilecektir. 5. İki kültür merkezinin yapımı tamamlanarak hizmete açılacaktır.
Kentsel tasarımların, imar planlarının, toplu konut ve kamu binalarının peyzaja, şehrin dokusuna, estetiğine ve kimliğine katkı sağlamasına özen gösterilecek ve kentsel dönüşüm uygulamalarının kültürel kimliğe ve yapıya uygunluğu gözetilecektir. (Kalkınma Planı p.782)		
Tedbir 782.1. Yerel yönetimler ve ilgili kamu kurumlarının, şehre kimlik katan önemli mekânlara ilişkin markalaştırma uygulamaları teşvik edilip yaygınlaştırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi usul ve esasları gözden geçirilecek ve etkin destekler sağlanacaktır.
Kültür ve sanata erişim ve katılım olanakları arttırılacaktır. (Kalkınma Planı p.783)		
Tedbir 783.1. Kültür ve sanatın bir yaşam alışkanlığı olarak gelişmesi için erken yaşlardan itibaren kültür ve sanat eğitimi verilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Kültür ve sanat eğitiminde Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversiteler arasındaki işbirliği arttırılacaktır. 2. Okuma kültürünün oluşturulması ve yaygınlaştırılması amacıyla okullardaki kütüphanelerin nitelik ve niceliği geliştirilecektir.
Tedbir 783.3. Gezici kütüphane ve gezici tiyatro sayısı arttırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. 10 gezici kütüphane ve bir gezici tiyatro hizmete alınacaktır.
Tedbir 783.4. Kültür ve sanat hizmetlerinin sunumunda mahalli idareler, özel sektör ve sivil toplumun rolü güçlendirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Kütüphanelerin yaygınlaştırılması konusunda yerel idarelerle işbirliği yapılacaktır. 2. Yerel yönetimlerin, derneklerin ve vakıfların kültürümüzün korunması, yaşatılması, geliştirilmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılması amacına yönelik projelerine destek verilecektir. 3. Türkiye Kültür Yolları Festivalleri düzenlenerek kültür ve sanatın bir veya birden çok alanını kapsayan etkinliklerle geniş kitlelere ulaşılacaktır.

Klasik ve Çağdaş Türk Sanatları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.784)		
<p>Tedbir 784.1. Türk-İslam sanatının farklı dönemlerine ait kültürel mirasımıza öncelik verilmek suretiyle, kültürel mirasımızın araştırılması, korunması, günümüz toplumuna ve gelecek kuşaklara aktarılması sağlanacaktır.</p>	<p>Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları, Türk Tarih Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, TİKA, Üniversiteler, İstanbul Üniversitesi, Yerel Yönetimler, STK'lar</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türk-İslam tarihinin farklı dönemlerini kültürel, sanatsal ve toplumsal açıdan araştıran arkeolojik kazı çalışmaları ve bilimsel araştırmalar yapılacaktır. 2. Kosova, Makedonya ve Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan vakıf eserlerinin envanter çalışmaları kapsamında arşiv belgelerinin tespit, tercüme ve transkript çalışmaları yapılacaktır. 3. Yaygın kültürel eğitim faaliyetleri kapsamında Türk tezyini sanatları ve geleneksel el sanatları kursları açılacak, Geleneksel El Sanatları Festivallerinin devamı sağlanacaktır. 4. İstanbul Üniversitesi OMAR'da sürdürülebilir bir kurumsal kapasite oluşturulması için insan kaynaklarını geliştirme süreci tamamlanacaktır. 5. İcrası ustalık/zanaatkarlık becerisi gerektiren, özgün, icra edilen mesleğin değerlerini, felsefesini, inceliklerini gelecek kuşaklara aktarılmasını teminen usta-çırak ilişkisi çerçevesinde yürütülen; geleneksel, kültürel, sanatsal değeri olan ve kaybolmaya yüz tutmuş mesleklerde faaliyet gösteren işletmelerin güçlendirilerek hayatta kalmaları ve gelecek nesillere aktarmaları sağlanacaktır. 6. Kültür varlıklarımızı tanıtıcı mahiyetteki kitabe, tabela, yönlendirme levhaları, semboller gibi unsurlar uzman bir heyet tarafından incelenecek, bunlar kültürel varlıklarımızın özünü ve özgünlüğünü ortaya çıkaracak şekilde düzenlenecektir.
Türkçe'nin zenginliği ortaya çıkarılarak dünyada yaygın ve geçerli bir dil haline gelmesi ve hayatın her alanında doğru kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.785)		
<p>Tedbir 785.1. Türk dilinin zengin bir kelime dağarcığıyla, kültürel değerlerin nesiller arası iletimini sağlayarak yaşatacak şekilde erken yaşlardan itibaren öğrenilerek konuşulmasını teminen ninni, tekerleme, masal, hikâye, dua ve şiir gibi dil ve kültür öğelerinin aktarımını güçlendiren yayın ve yapımlar desteklenecek, tüm örgün eğitim müfredatına yansıtılacaktır.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, RTÜK, Üniversiteler</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Temel eğitim kademesindeki öğretim programları millî, manevi, evrensel değerler; öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve gelişim özellikleri; güncel teknolojik gelişmeler ve geleceğin gerektirdiği beceriler doğrultusunda güncellenecektir. 2. Dil ve kültür öğelerinin öğrenimini kolaylaştıran ders malzeme ve gereçleri üretilecektir.

Tedbir 785.2. Türkçenin hayatın her alanında doğru ve yetkin bir şekilde kullanılması için örgün eğitim başta olmak üzere her türlü araç etkin bir şekilde kullanılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, RTÜK, Üniversiteler	1. Türkçenin doğru ve güzel kullanımının artırılmasına ve öğrencilerin söz dağarcığının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 785.3. Mevzuat, resmi yazışma ve raporlar başta olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarının yazılı, görsel ve işitsel tüm yayınlarında ve yükseköğretim kuruluşlarının başta yüksek lisans ve doktora tezleri olmak üzere Türk dilinde hazırlanan tüm akademik yayınlarda Türkçe'nin doğru ve yerinde kullanımı sağlanacaktır.	YÖK (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, RTÜK, TDK, Üniversiteler	1. Türk dilinin doğru ve yerinde kullanılması için enstitüler düzeyinde tüm akademik yayınlara yönelik yazılıma dayalı dil denetim araçları geliştirilerek uygulamaya konulacaktır.
Tedbir 785.4. Türk dilinin zenginliğinin kayıt altına alınması için etimolojik sözlük tamamlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), TDK, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu	1. Türkiye Türkçesi Köken Bilgi Sözlüğü çalışmasına belirlenen program dâhilinde devam edilecektir. 2. Türkiye Türkçesi Ağız Atlası Projesi tamamlanacaktır.
Tedbir 785.5. Yurt dışında Türk dili ve kültürünün öğretimi ve tanıtımı faaliyetleri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü	1. Tercihim Türkçe Projesinin uygulandığı ülkelerin ve okulların sayısı artırılabilecektir. 2. Türkçenin dijital platformlarda öğretilmesi için Türkçe Öğretim Portalı geliştirilecek, çevrimiçi Türkçe kursları düzenlenecektir. 3. Yabancılara Türkçe öğretimi alanında yetişmiş insan kaynağını geliştirmek üzere eğitimci eğitimleri düzenlenecek ve yeni araç-gereç geliştirme çalışmaları yürütülecektir. 4. Çocuklar için Türk Masallarından Seçmeler 1-2-3 serilerinde yer alan ve yabancı dillere çevirileri tamamlanan 25 masal yayımlanacaktır. 5. Çocuklar için Türk Masallarından Seçmeler 3 serisinde yer alan 10 masalın yabancı dillere çeviri çalışmaları tamamlanacaktır.
Kültürel alana ilişkin bilgi ve veri altyapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.786)		
Tedbir 786.1. Kültür istatistikleri uluslararası standartlara uygun bir şekilde geliştirilecek ve tek bir veri tabanında toplanarak kullanıcıların faydasına sunulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK	1. Mevcut kültür istatistikleri uluslararası standartlar kapsamında analiz edilerek uyumsuzluk ve eksiklikler giderilecek, çeşitlendirilecek ve kültür uydu hesabı oluşturulacaktır.

Kültür endüstrileri ve kültürel girişimlere yönelik mevcut desteklerin etki analizi yapılacak; kapsayıcı, objektif ve kolay erişilebilir destek mekanizmaları geliştirilecek, fikri mülkiyet hak sahipliği korunacaktır. (Kalkınma Planı p.787)		
Tedbir 787.4. Kültür endüstrilerine sağlanan destekler çeşitlendirilecek, eğitim, belgelendirme ve Ar-Ge faaliyetlerine öncelik verilecek, destek kararlarında emsal değerlendirmesi esas alınacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Kültür endüstrilerine sağlanan desteklerde hedef sektörler, destek araçları ve karar verici aktörlerin çeşitlenmesi sağlanacaktır.
Nitelikli din hizmetleri ile toplumun birlik, beraberlik, barış ve huzur içinde manevi bütünlüğüne katkı sağlanacak, yaygın din eğitimi toplumun tüm kesimlerine ulaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.789)		
Tedbir 789.1. İlk ve ortaöğretim kurumlarındaki din kültürü ve ahlak öğretiminin niteliği artırılabilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Diyanet İşleri Başkanlığı	1. Temel eğitim ve ortaöğretim kademesindeki öğrencilerin millî, manevî, ahlâkî, insanî ve kültürel değerleri benimsemesine, medeniyet bilinci oluşturmaya ve bu değerlere öğretim programlarında yer verilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 789.4. Ailenin korunmasına yönelik manevi destek programları ve eğitimleri artırılabilecektir.	Diyanet İşleri Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Aile içi şiddetin önlenmesine yönelik manevi eğitim faaliyetleri artırılabilecek ve çeşitlendirilecektir. 2. Aile yapısını olumsuz etkileyen faktörlere yönelik yapılacak eğitimler artırılabilecektir. 3. Göç, afet ve acil durumlarda aile ve topluma yönelik manevi destek hizmetlerinin sunum kapasitesi geliştirilecektir.
Kültürümüz yurt dışında tanıtılacak, kamu ve STK'larca yürütülen kültürel diplomasi faaliyetleri geliştirilerek eşgüdüm artırılabilecek ve uluslararası ilişkilerde kültürün yapıcı rolünden istifade edilecektir. (Kalkınma Planı p.790)		
Tedbir 790.1. Yurt dışında kültürel diplomasi alanında faaliyet gösteren kuruluşların idari ve hizmet sunum kapasiteleri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, TİKA, YTB, Yunus Emre Enstitüsü	1. Yunus Emre Türk Kültür Merkezlerinin sayısı artırılabilecektir. 2. Yunus Emre Enstitüsü personelinin kültürel diplomasi konusunda eğitimler alması sağlanacaktır.
Tedbir 790.3. Kültür alanında ülkemiz dış politikası doğrultusunda çeşitli ülkelerin hükümetleriyle ikili anlaşmalar ve eylem planları hazırlanacak, kültür yılları ve kültür günleri düzenlenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, YTB, Yunus Emre Enstitüsü	1. Türk kültürünün yerinde tanınması amacıyla tarih, edebiyat, müzik, sinema, arkeoloji, mutfak gibi farklı alanlarda yaz okulları düzenlenecektir. 2. Ülkemizin kültür, sanat ve turizm değerlerinin yurt dışında tanıtılmasına yönelik karşılıklı kültür yılları ve kültür günleri programları düzenlenecektir.
Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerin meydana getirdiği tahribatın giderilmesi çalışmalarında yerleşik kültürü yaşatan nüfusun ikametlerine dönmesinin sağlanması, tarihi ve kültürel dokunun bütüncül olarak ihya edilmesi ve tarihi dokunun bulunduğu eski kent bölgeleriyle yeni kent yerleşimleri arasındaki ilişkinin güçlendirilerek devam ettirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.792)		

Tedbir 792.1. Yeni kent yerleşimlerinde sosyal ve kültürel etkileşime imkân vererek toplumun refahını destekleyen, başta kütüphane olmak üzere müze, kültür merkezi, kent parkı gibi kültürel altyapı unsurlarına yer verilmesi, hafızayı canlı tutacak anıtlarla yeni kent meydanlarının tasarlanması ve kent kültürünün oluşması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Depremden etkilenen bölgelerde tescilli taşınmaz kültür mirası kategorisindeki 8.500 yapının hasar tespit çalışmalarına Bilim Komisyonu tarafından devam edilecek, bu yapıların onarım ve restorasyonları gerçekleştirilecektir. 2. Deprem bölgesinde tamamlanacak konut projeleriyle eş zamanlı olarak kültürel altyapı oluşturulacaktır.
--	--	--

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Onarım ve Restorasyonu Yapılan Taşınmaz Kültür Varlığı Sayısı (Kümülatif)(3)	Adet	210	444	700
Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanterine Kayıtlı Unsur Sayısı	Adet	326	340	360
Kültürel ve Doğal Miras Devlet Harcaması (SAGP) (Dolar/Kişi Başına)	Dolar	29(4)	35	40

Kaynak: TÜİK, Kültür ve Turizm Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesindeki taşınmaz kültür varlıkları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesindeki vakıf kültür varlıklarını kapsamaktadır.

(4) 2021 yılı verisidir.

2.3.12. Spor

a) Mevcut Durum

Türkiye’de spora ilgi artan şekilde devam etmektedir ve bu doğrultuda sporcu, spor kulübü ve antrenör sayılarındaki artış eğilimi sürmektedir. Eylül 2023 itibarıyla toplam spor tesisi sayısı 4.389’a ulaşırken sporcu sayısı 14.796.183, faal spor kulübü sayısı 21.817 ve antrenör sayısı 306.030 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılı sonuna kadar 21 spor tesisi yapımının tamamlanması beklenmektedir.

2022 Avrupa Futbol Şampiyonasına (EURO 2022) yönelik yatırımların yanı sıra geleneksel sporlara yönelik tesislerin faaliyete alınmasına ve elit sporcuların yetiştirilmesi için Sporcu Eğitim Merkezleri ile Türkiye Olimpiyat Hazırlık Merkezleri yatırımlarına devam edilmektedir.

Engellilerin spora katılımını artırmak amacıyla hayata geçirilen özel projeler kapsamında engelli otobüslerinin temini ve engelli sporcularla çalışabilmek için antrenörlerin formasyon eğitimi çalışmaları sürdürülmektedir.

Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan protokol kapsamında 8-10 yaş grubu çocukların spora yönlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen Sportif Yetenek Taraması Projesiyle nitelikli sporcuların erken yaşta spora kazandırılmasına devam edilecektir.

Her yaştan vatandaşın sportif faaliyetlere düzenli katılmasına, spor eğitiminin iyileştirilmesine, spor turizminde ülkemizin marka olmasına yönelik faaliyetlere ve spor hekimi ihtiyacının giderilmesi çalışmalarına devam edilmektedir.

b) Amaç

Spor kabiliyeti olanların erken yaşta yetenek havuzuna dâhil edilmesi, spor profesyonellerinin niteliğinin artırılması, sporun her dalında küresel ölçüde rekabet edebilen bir seviyeye ulaşarak uluslararası organizasyonlarda başarı elde edilmesi ve herkes için spor anlayışıyla sporun toplum geneline yaygınlaşan bir yaşam biçimine dönüştürülmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Her yaştan vatandaşın sportif faaliyetlere düzenli katılımları teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.795)		
Tedbir 795.1. Spor imkânları yerel düzeyde geliştirilerek erken yaşlardan itibaren spor eğitimi verilecek, her yaştan vatandaşın sportif faaliyetlere düzenli katılımı teşvik edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları, Yerel Yönetimler	1. GSB Spor Okulları ve GSB Engelsiz Spor Okulları faaliyetleri, yıl boyunca tüm spor dallarında sürdürülecektir. 2. 28 spor dalında Anadolu Yıldızlar Ligi projesi gerçekleştirilecektir. 3. Yüzme Bilmeyen Kalmasın Projesi ile ücretsiz temel yüzme eğitimi verilecektir.
Tedbir 795.2. Yerel yönetimler başta olmak üzere tüm paydaşlarla işbirliği yapılarak vatandaşların spora olan ilgisi artırılabilecek, sağlık için spor ve rekreasyon temalı projeler ile kampanyalar geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları, Yerel Yönetimler	1. Sokaklar Bizim, Evinin Sultanları, Koşabiliyorken Koş ve Diyanet Yaz Kur'an Kursuna Kayıtlı Çocuklara Yönelik Spor Programı ve Yüzme Bilmeyen Kalmasın projeleri ile vatandaşın spora olan ilgisinin artırılması sağlanacaktır.
Tedbir 795.3. Başta engelliler olmak üzere özel politika gerektiren vatandaşların spora erişimi kolaylaştırılacak, sportif faaliyetlere katılımları teşvik edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Mutlu Çarşamba Projesi ve Sevgi Evlerinde Kalan Çocuklara Yönelik Spor Etkinlikleri yıl boyunca gerçekleştirilecektir.
Tedbir 795.4. Antrenörlerin nicelik ve niteliklerini artırmak amacıyla kurs ve seminerler düzenlenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları, Üniversiteler	1. Antrenörlerin gelişimine katkı sağlamak ve çalışmalarına bilimin ışığı altında rehberlik etmek amacıyla eğitim gerçekleştirilecektir.
İlkokul çağındaki öğrencilerin spor dallarını tanımaları ve yaşam boyu aktif olarak düzenli spor yapmaları spor kulüpleriyle işbirliği içerisinde sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.796)		
Tedbir 796.1. İlkokul, ortaokul ve lise kademelerindeki öğrencilerin, belirli dallarda ve oyun türlerinde spor yapmaları ve yarışmalara katılmaları teşvik edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. 86 spor dalında ve oyun türlerinde Okul Spor Faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

Tedbir 796.2. Örgün eğitimde beden eğitimi ve spor dersinin niteliği artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. 4. sınıf öğrencilerine 26 branşta spor dalı eğitimi verilecektir.
Tedbir 796.3. Okul ve mahalle spor kulüplerinin dijital ortama entegrasyonu ile izlenmesi ve değerlendirilmesi kolaylaştırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları, Yerel Yönetimler	1. Okul ve mahalle spor kulüplerinin sayılarının artırılması ve kapasitelerinin geliştirilmesi amacıyla çalışmalar yürütülecektir.
Sporcu sağlığı merkezleri, hizmet kalitesi ve çeşitliliği artırılarak yaygınlaştırılacak, spor hekimi ihtiyacının giderilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.797)		
Tedbir 797.1. Olimpik, paralimpik sporcular ile milli takım ve Türkiye Olimpiyat Hazırlık Merkezleri ve Sporcu Eğitim Merkezleri sporcularına sağlık ve performans desteği veren sporcu sağlığı merkezleri ihtiyaç duyulan bölgelerde yaygınlaştırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Sporcu Sağlık ve Araştırma Merkezlerinin ihtiyaç duyulan bölgelerde yaygınlaştırılması ve mevcut kapasitenin güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 797.2. Sporcu sağlığında uzmanlaşmış sağlık çalışanlarının yetiştirilmesi için ilgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı	1. İlgili sağlık personelinin yetiştirilmesi hususunda başta üniversiteler olmak üzere kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılacaktır.
Profesyonel sporcuların uluslararası alanda başarılarının artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.798)		
Tedbir 798.1. Uluslararası organizasyonlardaki sportif performansları ve istatistik bilgileri içeren veri altyapısı oluşturulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Federasyon Başkanlıklarının kullanımında olan veri altyapısının mevcut veri altyapısı ile eşgüdümü sağlanacaktır.
Tedbir 798.2. Geleneksel ve olimpik spor dalları başta olmak üzere tüm spor dallarının gelişimi ve yeni spor dallarındaki oluşumlar izlenerek tanıtımlarının yapılması sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Yeni spor dallarının gelişimi için federasyon yapılanmaları desteklenecek, medya, sosyal medya ve diğer alanlarda tanıtımları yapılacaktır.
Tedbir 798.3. Milli sporcuların ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerine geçişlerini kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Milli sporcuların ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerine geçişlerini kolaylaştırmak amacıyla Milli Sporcu Bursu çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 798.4. Sporun geliştirilmesi ve spor altyapısının güçlendirilmesi amacıyla başarılı olan sporcuların bağlı oldukları federasyonlar ile amatör spor kulüpleri desteklenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Spor Toto Teşkilat Başkanlığı kaynakları aracılığıyla spor federasyonları ile amatör spor kulüplerine aynı ve nakdi yardım yapılacaktır.
Tedbir 798.5. Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanununun uygulanmasına yönelik mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanununun uygulanmasına yönelik mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 798.6. Olimpik ve paralimpik havuzda bulunan sporculara destek sağlanarak olimpiyat ve paralimpik oyunlarda başarılı olmaları sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Türkiye Olimpik Hazırlık Merkezleri ve Sporcu Eğitim Merkezlerinde yer alan sporcular desteklenecektir.

Spor yapma kültürünü geliştirmek ve sporu geniş kitlelere yaymak amacıyla spora başlama yaşında bulunan yetenekli çocuklar tespit edilerek ilgili spor dallarına yönlendirilecek ve üst düzey sporcu olarak yetiştirilmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.799)		
Tedbir 799.1. Spora özel yeteneği olduğu tespit edilen öğrencilerin Sporcu Eğitimi ve Gelişimi Programı kapsamında spora başlamaları sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Spora yatkın bulunan öğrenciler, sporculuk kariyerleri için güçlü bir temel oluşturmayı ve sporcu kimliği kazandırmayı amaçlayan Sporcu Eğitimi ve Gelişimi Programına davet edilecek, söz konusu öğrencilerin spor eğitimlerine başlamaları sağlanacaktır.
Tedbir 799.2. Sportif Yetenek Taraması Programı kapsamında spor kartesi almaya hak kazanan öğrencilerin ilgili spor dallarına yönlendirilmesi sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Spora yatkın olduğu tespit edilen öğrencilerden tüm aşamaları eksiksiz tamamlayan ve spor kartesi çıkarılan 20 bin öğrenci Sporcu Eğitim Merkezleri, Gençlik Spor İl Müdürlüğü kulüpleri, özel spor kulüpleri ve Bakanlığın Spor Okullarına yönlendirilecektir.
Tedbir 799.3. Türkiye Sportif Yetenek Taraması Programı kapsamında yer alan engelli öğrencilerin sportif faaliyetlere katılımı teşvik edilerek sosyalleşmelerine ve rehabilitasyon süreçlerine katkı sağlanacak ve paralimpik sporcu olabilecek bireylerin gelişimi desteklenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Sportif Yetenek Taraması Engelli Komisyonu oluşturularak, sınıflandırma süreci ve yöntemlerine ilişkin çalışmalar yürütülecektir. 2. Türkiye Bedensel, Zihinsel, Görme ve İşitme Engelliler Spor Federasyonları ve engellilere hizmet veren spor kulüpleri ile işbirliği yapılarak spora yönlendirme faaliyetleri artırılabilecektir.
Türkiye'nin dünya spor turizm pazarından alacağı pay artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.800)		
Tedbir 800.1. Dünyadaki spor turizmi talebinin yoğun olduğu ülkelerde spor turizmine yönelik yeni pazarlama stratejileri geliştirilerek tanıtım ve reklam faaliyetleri yürütülecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor turizmi stratejisi belgesi hazırlanacaktır. 2. Türkiye Spor Diplomasisi Stratejisinin desteklenmesi ve güçlendirilmesi amacıyla faaliyetler yürütülecektir. 3. Spor turizmine yönelik dijital ve mobil uygulamalar geliştirilecektir.
Tedbir 800.2. Katma değeri yüksek olan uluslararası spor organizasyonlarına ev sahipliği yapılarak ülkemiz dünyada bir spor turizmi markası haline getirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Uluslararası spor organizasyonlarına yönelik iletişim stratejisi hazırlanacaktır. 2. Uluslararası spor organizasyonlarına ev sahipliği yapacak yerin belirlenmesinde spor turizmi potansiyeli yüksek destinasyonlara öncelik verilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 800.3. Bölgelerin kendine özgü spor turizm potansiyeli dikkate alınarak spor turizmde marka şehirler belirlenecek, tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor turizmi ürün/hizmet çeşitliliğinin artırılması ve paydaş kurum/kuruluşlar nezdinde çalışılması sağlanacaktır. 2. Spor turizmi destinasyonlarının belirlenmesine yönelik farkındalığın artırılması için çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 800.4. Tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesine yönelik kamu ve özel sektör paydaşlarıyla işbirliği yapılacak ve stratejiler geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor turizmi çatı iletişim stratejisi oluşturulacak ve bu kapsamdaki dijital platform hayata geçirilecektir. 2. Geleneksel spor branşlarının uluslararası tanınırlığının ve bilinirliğinin artırılması sağlanacaktır.

Tedbir 800.5. Spor turizmi ihracatına yönelik farkındalık artırılacak, ülkemizin spor turizmi ihracatının artırılmasına yönelik bölgesel çalışmalar yürütülecek ve bu alandaki istatistiki veri temini sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor turizmi envanteri oluşturulacaktır.
Gençlik ve spor yatırımlarında dış finansman kaynaklı uluslararası proje desteklerinin kullanılması ve yeni dış finansman kaynaklarının ülkemize kazandırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.801)		
Tedbir 801.1. Başta özel politika gerektiren gençler olmak üzere gençlerin sosyal uyumunu güçlendirmek amacıyla gençlik kampı, gençlik merkezi, yurt ve spor tesislerinin mevcut yapılarının güçlendirilmesi ve sayılarının artırılması ile daha fazla uluslararası fon sağlanmasına ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Savunmasız Gençlerin Daha İyi ve Kapsayıcı Gençlik ve Spor Altyapısı ile Güçlendirilmesi Projesi ile yoğun göç alan 12 ilimizde çeşitli branşlarda 22 spor tesisi (spor salonu, futbol sahası, tenis kortu) ve gençlik merkezleri inşa edilecektir.
Uluslararası spor diplomasisinden bir kamu diplomasi aracı ve yumuşak güç unsuru olarak yararlanılacaktır. (Kalkınma Planı p.802)		
Tedbir 802.1. İyi uygulama örnekleri ve stratejileri yakından takip edilerek ülkemize özgü bir spor diplomasi stratejisi hazırlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. İlgili kurum/kuruluşlarla işbirliği içerisinde, Türkiye'nin insan odaklı dış politika stratejisine hizmet edecek ve daha geniş bir coğrafyayla iletişimini güçlendirecek bir spor diplomasi stratejisi hazırlanacaktır.
Tedbir 802.2. Sporla ilgili uluslararası kuruluşların karar organlarında ülkemizin temsil gücü artırılmasına yönelik çabalar artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Başta Uluslararası Olimpiyat Komitesi olmak üzere, uluslararası spor federasyonlarının yönetim ve karar organlarında ülkemizin temsiliyetinin artırılması için lobi ve iletişim çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 802.3. Olimpiyatlar başta olmak üzere uluslararası spor müsabakalarında başarılı olan sporcularımız marka elçisi olarak görevlendirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Spor Federasyonları	1. Ülkemizin algısına ve imajına olumlu katkı yapabilecek sporcular aracılığıyla tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
İlkokullarda Spor Dalı Eğitimine Katılan Öğrenci Sayısı	Bin Kişi	281	326	500
Okul Sporlarına Katılan Toplam Öğrenci Sayısı	Bin Kişi	1 958	2 300	2 750
Ulusal Spor Projelerinden Faydalanan Katılımcı Sayısı	Bin Kişi	600	620	650
GSB Spor Okulları ve GSB Engelsiz Spor Okulları Katılımcı Sayısı	Bin Kişi	4 205	4 400	4 600
Sportif Yetenek Taraması Programı Kapsamında Test ve Ölçümleri Yapılan Öğrenci Sayısı (3)	Bin Kişi	1 459,0	733,4	900
Sportif Yetenek Taraması Programı Kapsamında Spora Özel Yeteneği Olduğu Saptanan ve Spora Başlatılan Öğrenci Sayısı	Bin Kişi	95,9	83,9	100
Sportif Yetenek Taraması Programı Kapsamında Spor Dallarına Yönlendirilen Öğrenci Sayısı (3)	Bin Kişi	–	36,8	20
Engellilere Hizmet Veren Spor Kulübü Sayısı	Adet	3 207	2 278	2 700
Engelli Sporcu Sayısı	Kişi	48 265	49 262	50 500
Uluslararası Müsabakalarda Kazanılan Madalya Sayısı	Adet	6 492	5 776	7 000
Lisanslı Sporcu Sayısı	Bin Kişi	13 313	14 796	16 000

Kaynak: Gençlik ve Spor Bakanlığı

(1) Gerçekleşme tahmini, (2) Program, (3) Sportif Yetenek Taraması Programı sadece ilkokul 3. sınıf öğrencilerine uygulanırken, Covid-19 küresel salgını nedeniyle 2020 ve 2021 yıllarında uygulanmadığı için 2022 yılında hiçbir öğrenci spor dallarına yönlendirilememiştir. Program 2023 yılında istisnai olarak 3, 4 ve 5. sınıf öğrencilerine uygulanmıştır.

2.3.13. Nüfus ve Yaşlanma

a) Mevcut Durum

Bir ülkenin sahip olduğu nüfus yapısı, o ülkenin sosyoekonomik gelişmesinde önemli olup toplumda uygulamaya konulacak kalkınma politikalarının oluşturulmasında belirleyici bir faktördür.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre Türkiye nüfusu 2022 yılı sonunda 85.279.553'e ulaşmıştır. Erkek nüfus 42 milyon 704 bin 112 kişi olurken, kadın nüfus 42 milyon 575 bin 441 kişi oldu. Diğer bir ifadeyle toplam nüfusun yüzde 50,1'ini erkekler, yüzde 49,9'unu ise kadınlar oluşturmuştur. 2014 yılında 2,14 olan toplam doğurganlık hızı, devam eden yıllarda düşmeye başlayarak nüfusun yenilenme düzeyi olan 2,10'un altında kalmış, 2021 yılında 1,70'ya, 2022 yılında ise 1,62'ye gerilemiştir. Yıllık nüfus artış hızı 2021 yılında binde 12,7 iken, 2022 yılında binde 7,1 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de 2021 yılında yüzde 93,2 olan il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı, 2022 yılında yüzde 93,4 olmuştur. Diğer yandan belde ve köylerde yaşayanların oranı yüzde 6,8'den yüzde 6,6'ya düşmüştür. Türkiye'nin en fazla nüfusa sahip İstanbul'un nüfusu, bir önceki yıla göre 67 bin 51 kişi artarak 15 milyon 907 bin 951 kişi olarak gerçekleşmiştir.

Bayburt, 84 bin 241 kişi ile en az nüfusa sahip olan il oldu. Bayburt'u, 84 bin 366 kişi ile Tunceli, 92 bin 481 kişi ile Ardahan, 144 bin 544 kişi ile Gümüşhane ve 147 bin 919 kişi ile Kilis takip etmiştir.

Ortanca yaş, yeni doğan bebekten en yaşlıya kadar nüfusu oluşturan kişilerin yaşları küçükten büyüğe doğru sıralandığında ortada kalan kişinin yaşıdır. Ortanca yaş aynı zamanda nüfusun yaş yapısının yorumlanmasında kullanılan önemli göstergelerden biridir. Türkiye'de 2021 yılında 33,1 olan ortanca yaş, 2022 yılında 33,5'e yükselmiştir. Cinsiyete göre incelendiğinde, ortanca yaşın erkeklerde 32,4'ten 32,8'e, kadınlarda ise 33,8'den 34,2'ye yükseldiği görülmüştür.

Ülkemizin mevcut dinamik nüfus yapısının korunması amacıyla Onuncu Kalkınma Planından itibaren doğurganlığı artırmayı hedefleyen nüfus politikaları benimsenmiş, aile ve iş yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu politikaların etkinliğinin artırılması için yapılan düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve etki değerlendirmesi yapılarak ilave tedbirlerin hayata geçirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

TABLO II: 58- Demografik Göstergeler

Gösterge	2020	2021	2022
Toplam Doğurganlık Hızı (Kadın Başına)	1,76	1,70	1,62
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (Yıl) (1)	78,6	78,6	77,5
Erkek	75,9	75,6	74,8
Kadın	81,3	81,2	80,3
Nüfus Artış Hızı (Binde)	5,5	12,7	7,1
Nüfus (Bin)	83 614	84 680	85 279
0-14 Yaş	19 068	22 738	18 735
15-64 Yaş	56 593	54 459	58 092
65+ Yaş	7 953	8 245	8 452

Kaynak: TÜİK Nüfus Projeksiyonları ve ADNKS verileridir.

(1) Doğuşta beklenen yaşam süresi 2022 yılı verileri Hayat Tabloları 2020-2022'den alınmıştır.

Demografik dönüşüm sürecinde olan Türkiye'de, doğurganlık ve ölüm hızlarındaki azalma ile birlikte sağlık alanında kaydedilen gelişmeler, yaşam standardının, refah düzeyinin ve doğuşta beklenen yaşam süresinin artması sonucu nüfusun yaş yapısı değişmiş ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı artmıştır. 2022 yılı itibarıyla yaşlı nüfus (65+ yaş) yaklaşık 8,4 milyon kişi olup, yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı yüzde 9,9'a ulaşmıştır. Nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfus oranının 2030 yılında yüzde 12,9, 2040 yılında yüzde 16,3, 2060 yılında yüzde 22,6 ve 2080 yılında yüzde 25,6 olacağı öngörülmektedir. 2022 yılında yüzde 68,1 olan çalışma çağı nüfusunun (15-64 yaş) toplam nüfus içindeki payının ise 2060 yılında yüzde 60'a gerileyeceği tahmin edilmektedir. Bunun yansısı 2017 yılında yaşlı nüfusun yüzde 61,6'sının 65-74 yaş grubunda, yüzde 29,7'sinin 75-84 yaş grubunda ve yüzde 8,6'sının 85 ve daha yukarı yaş grubunda yer aldığı görülürken, 2022 yılında yüzde 64,5'inin 65-74 yaş grubunda, yüzde 27,7'sinin 75-84 yaş grubunda ve yüzde 7,9'unun 85 ve daha yukarı yaş grubunda yer aldığı görülmüştür. Bu değişim sonucunda özellikle uzun süreli bakım hizmetine duyulan ihtiyaç hızla artmaktadır. Demografik yapıdaki bu değişimlerin işgücü piyasaları, sosyal güvenlik sistemleri, kamu

maliyesi, kamu hizmetleri ve finansmanı üzerinde daha fazla yük oluşturmaya beklenmektedir.

Yaşlanan nüfusa yönelik sağlık, bakım ve sosyal güvenlik alanlarında etkin politikaların hayata geçirilmesine, hukuki ve kurumsal altyapının güçlendirilmesine, yaşlılık alanında araştırmaların ve veri kaynaklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Doğurganlığın nüfusun yenilenme seviyesinin üzerinde tutulması, aile kurumunun güçlendirilmesi, yükselen ortalama evlenme yaşının evliliklerin özendirilerek daha genç yaşlara düşürülmesi ve ikiden fazla çocuk sahibi olmanın desteklenmesi suretiyle sağlıklı ve dinamik nüfus yapısının korunması, yaşlanan nüfusun bedensel ve ruhsal sağlık düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi, işlevselliğinin artırılarak aktif ve bağımsız olarak hayatlarını sürdürmeleri, ekonomik ve sosyal hayata katılımının sağlanması, kaliteli bakım ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Demografik fırsat penceresinin sunmuş olduğu avantajlardan azami düzeyde faydalanılacaktır. (Kalkınma Planı p.804)		
Tedbir 804.1. Genç nüfusun eğitim, iş ve üretim yaşamına katılımını artıracak çalışmalar yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK	1. 2024-2028 dönemi için hazırlanacak olan yeni Ulusal İstihdam Strateji Belgesi ve Eylem Planında genç nüfusun eğitim, iş ve üretim yaşamına katılımını artırmak adına politika, hedef ve tedbirlere yer verilecek, belirlenen sorumlu kurumlarla işbirliği ve koordinasyon sağlanacaktır.
Tedbir 804.3. Özel sektörün çalışanları için sunduğu kreş ve gündüz bakım evleri konusundaki mevzuat ve devlet yardımları geliştirilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Özel sektörün çalışanları için sunduğu kreş ve gündüz bakımevleri konusundaki teşviklerin tanıtımı yapılacaktır.
Aktif ve sağlıklı yaşlanma için yaşlılara sunulan sağlık ve bakım hizmetlerinin etkinliğinin ve kalitesinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.805)		
Tedbir 805.6. Gündüzlü bakım ve uzun süreli bakım hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yaşlı bireylere yönelik gündüzlü bakım ve aktif yaşam merkezleri hizmete alınacaktır. 2. Yaşlı bireylere yönelik yatılı bakım kuruluşları bakım hizmetleri kalite standartlarına göre iyileştirme programına alınacaktır. 3. Alzheimer alanında ihtisaslaşmış yatılı tesis sayısı artırılacaktır.

Yaşlı dostu, erişilebilir ve güvenli konutların/kentlerin tasarlanması ve oluşturulması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.806)		
Tedbir 806.1. Yaşlı dostu ve erişilebilir konut tanımına ilişkin standartlar belirlenecek ve konut tasarımları bu standartlara uygun yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S) Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Erişilebilirlik Kılavuzu doğrultusunda uyarlanabilir konutlar için tasarım rehberi hazırlanacaktır. 2. Konut içerisinde yaşlıların erişilebilirlikle ilgili en çok karşılaştığı ev içi kazaları önlemeye yönelik Ev Güvenliği Rehberi hazırlanacaktır.
Yaşlılara yönelik eğitim ve yaşam boyu öğrenme olanakları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.809)		
Tedbir 809.2. İleri yaştaki bireylerin hayat boyu öğrenme yaklaşımıyla aktif yaşlanmalarını desteklemeye yönelik üçüncü yaş üniversite programları artırılacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler	1. Üçüncü yaş üniversite programlarının sistematik bir hâle getirilmesine ve kurumsallaşmasına yönelik çalıştay düzenlenecektir. 2. Üçüncü yaş üniversitesi programları açılacaktır.
Yaşlı haklarının korunması, geliştirilmesi ve yaşlı ayrımcılığının önlenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı 812)		
Tedbir 812.1. Yaşlanan nüfusa yönelik hizmet ve politikalar veriye dayalı olarak geliştirilecektir.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S) TÜİK	1. Türkiye Yaşlı Profili Araştırması raporu tamamlanacaktır.
Afet ve acil durumlarda yaşlıların korunmasına yönelik tedbirler alınacaktır. Kalkınma Planı p.813)		
Tedbir 813.1. Afet ve acil durumlarda yaşlıların korunmasına yönelik tedbirler alınacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD	1. Gündüzlü ve yatılı bakım hizmeti verilen kurumların İl Afet Riskini Azaltma Planı (IRAP) doğrultusunda Afet ve Acil Durum Planları revize edilecektir. 2. Kurum bakımında olan yaşlı bireylerin tahliyesine uygun olmayan kuruluşlara ilişkin gerekli iyileştirmeler yapılacaktır. 3. Afet ve acil durumlarda afet anında ve sonrasında yapılması gerekenlere ilişkin kurum bakımı altında olan yaşlı bireyler ile personele teorik ve uygulamalı eğitimler düzenlenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Toplam Doğurganlık Hızı (Kadın Başına Çocuk Sayısı)	Adet	1,62	1,7	1,8
65 Yaşındakilerin Hayatta Kalma Beklentisi	Yıl	17,1	17,5	17,7
Kadın	Yıl	18,8	19,2	19,5
Erkek	Yıl	15,3	15,7	15,9
65 Yaş ve Üstü Nüfusun İşgücüne Katılma Oranı	Yüzde	12,1	12,3	12,4

Kaynak: 2022 yılı verileri TÜİK'e aittir.

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.3.14. Uluslararası Göç

a) Mevcut Durum

Göç hareketleri tarih boyunca gerek göçe kaynaklık eden, gerekse varış ülkelerini etkilediğinden önemli siyasal, sosyal ve ekonomik konulardan biri haline gelmiştir. Türkiye, bulunduğu coğrafi konumu ve sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi nedeniyle yoğun göç olaylarıyla karşı karşıya kalmaktadır.

Ülkemiz 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaşla zorla yerinden edilmiş bir göçmen akınıyla karşılaşmış ve insani yardım refleksiyle hareket ederek 2015 yılından bu yana dünyada en fazla sığınmacı kabul eden ülke konumuna gelmiştir. Göçmen krizinin başlangıcından itibaren ihtiyaç duyulan idari ve hukuki düzenlemeler yapılmış, geçici koruma statüsü sahiplerinin sağlık, eğitim, sosyal yardım ve benzeri hizmetlere erişimleri sağlanmış ve işgücü piyasasına girmelerine imkân tanınmıştır.

Ülkemizdeki yabancı sayısı Ekim 2023 verilerine göre 4,9 milyon dolayında olup geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı 3,27 milyon, ikamet izniyle ülkemizde bulunan yabancıların sayısı 1,15 milyon, uluslararası koruma başvuru sahibi kişilerin sayısı 300 bin ve düzensiz göçmen sayısı 172 bin civarındadır. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin yüzde 41’ini 15 yaş altı çocuklar oluştururken, çalışma çağındaki nüfusun payı yüzde 57, yaşlı nüfusun payı ise yüzde iki düzeyinde olup mevcut genç nüfus yapısının önümüzdeki dönemde de devam etmesi beklenmektedir.

Geçici koruma altındaki Suriyelilerin gönüllü geri dönüşünün desteklenmesi amacıyla AFAD koordinasyonunda yerel sivil toplum kuruluşları ve uluslararası yardım kuruluşlarıyla işbirliği içinde Suriye’nin güvenli bölgelerinde yapımlı projelendirilen 100 bin briket evin çoğu tamamlanmıştır. Bölgede hayatın normalleşmesiyle Türkiye’de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş politikası kapsamında Temmuz 2023’e kadar yaklaşık 562 bin kişinin ülkelerine dönmesi sağlanmıştır.

Ülkemizde ikamet izniyle bulunan yabancıların yüzde 71’i İstanbul, Antalya ve Ankara’da yaşamaktadır. Bu illerdeki ikamet izni sahibi sayısı sırasıyla 580 bin, 136 bin ve 74 bin kişidir. 2023 yılında ikamet izniyle ülkemizde bulunan yabancılar arasında Rusya Federasyonu, Türkmenistan, Irak, Suriye ve İran uyruklular ön sıralardadır. 2018 yılında 115 bin olan uluslararası koruma başvuru sayısı 2022 yılında büyük ölçüde azalarak 33 bin olarak gerçekleşmiştir.

Ülkemiz düzensiz göçmenler için hem transit hem de hedef ülke konumundadır. Bu çerçevede ülkemizde yakalanan düzensiz göçmen sayısı 2010 yılında 33 bin iken 2019 yılında 455 bine yükselmiş, devam eden yıllarda azalarak Ekim 2023 itibarıyla 172 bin düzeyine inmiştir. Yakalanan düzensiz göçmenler arasında Afganistan, Suriye ve Filistin uyruklular çoğunluktadır.

Uluslararası işgücü hareketliliğinin artması, insan hareketliliğini bir işgücü hareketliliği bağlamında da ele almayı gerektirmektedir. Bu kapsamda zorunlu göçle ülkemize gelen kişilerin işgücü piyasasına uyumunun sağlanarak sosyal yardım bağımlılıklarının azaltılması önemlidir. Ayrıca yüksek nitelikli işgücünün yüksek katma değer üretmesi, bu alanda gelişen ekonomiler arasındaki rekabeti artırmış ve yüksek nitelikli işgücü göçünün istenen bir göç

formu olarak rekabet alanı haline gelmesine yol açmıştır. Bu durum Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen çalışma izinleri sayısının hızla artmasına neden olmaktadır. 2021 yılında 168 bin çalışma izni düzenlenmiş, bir önceki yıla göre yüzde 36 artış kaydedilmiştir.

Ülkemizde uluslararası ve geçici koruma altında bulunan yabancıların sosyal uyumunun artırılması çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda eğitim faaliyetleri, hem sosyal uyumu artırmaları hem de çocukların potansiyellerini hayata geçirmeleri, becerilerini geliştirmeleri ve döndüklerinde kendi ülkelerinin kalkınmasına katkıda bulunmaları açısından önem arz etmektedir.

Ülkemizde 5-17 yaş arası yabancı uyruklu 1.317.122 nüfus bulunmaktadır. Ekim 2023 itibarıyla bunların 998.567'si eğitim-öğretime devam etmektedir. Yabancı uyruklu çocukların genel okullaşma oranı yüzde 75 düzeyindedir. Yabancı uyruklu çocuklar için örgün eğitim sisteminde (okul öncesi eğitimden ortaöğretim sonuna kadar) kayıt, okula devamlılık ve bir üst kademeye geçişi arttırmaya yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu çerçevede erken çocukluk eğitimi ve mesleki eğitime erişimin artırılması amacıyla projeler yürütülmektedir. Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitime erişimlerini ve okula devam etmelerini sağlamak amacıyla teşvik mekanizmaları uygulanmakta olup Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (YŞEY) Programı ve mesleki eğitim bursu sağlanmakta, söz konusu öğrenciler yaygın eğitim hizmetlerinden de faydalandırılmaktadır.

2014 yılından Eylül 2023'e kadarki sürede toplamda 3.680.045 yabancı uyruklu kursiyer halk eğitimi merkezlerinde düzenlenen kurslara katılım sağlamıştır. Halk eğitimi merkezlerinde yabancı uyrukluların Türkçe dil becerilerinin artırılması amacıyla düzenlenen Türkçe öğretimi kurs programından 892.065 ve Türkçe okuma-yazma kurs programından 246.022 yabancı uyruklu kursiyer faydalanmıştır. Ayrıca, yasal kalış hakkına sahip tüm yetişkin yabancıların (17-65 yaş üstü) ülkemizdeki sosyal, ekonomik ve kültürel hayata uyumlarının kolaylaştırılması amacıyla geliştirilen Sosyal Uyum ve Yaşam Kurs Programı ülke genelinde halk eğitimi merkezlerinde uygulanmaktadır. Sosyal uyumun temininde toplumda göçmenlere yönelik bilgi eksikliği ve olumsuz algıların giderilmesine, yabancıların Türkçe dil becerilerinin geliştirilmesine ve ortaöğretim başta olmak üzere tüm kademelerde eğitime erişimin artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç

Kanıtı dayalı, kamu ve özel kurumların farklı sektörlerini kapsayan bütüncül, özgün, değişen ihtiyaç ve şartlara göre yenilenebilen, etkin ve sürdürülebilir bir göç yönetimi sağlanarak düzensiz göçün önlenmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Göç yönetimine ilişkin kurumsal kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.815)		
Tedbir 815.2. Göç yönetiminde veri ve bilgiye dayalı karar alma sürecini desteklemek üzere menşe ülke raporlamalarının düzenli yapılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TİKA, Maarif Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü	1. Menşe ülke araştırma ve raporlama faaliyetlerini geliştirerek bölgesel ve ülkesel bağlamda uzmanlaşmayı sağlamak amacıyla 30 rapor düzenlenecektir.

Tedbir 815.4. Göç yönetimi alanında çalışanların gereken bilgi ve tecrübeye ulaşması için eğitim ve uygulama programları geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Beşeri ve fiziki kaynakların yapısının ve niteliğinin geliştirilmesi amacıyla iki hizmet içi eğitim gerçekleştirilecektir.
Tedbir 815.5. Vize ve ikamet uygulamaları düzenli göçü sağlıklı yönetmek, düzensiz göçü önlemek üzere planlı, öngörülü ve etkin olarak yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı	1. Vize başvuru değerlendirmelerinin daha etkin yapılabilmesi, kurumlar arası entegrasyonun sağlanması ve vize sisteminin güçlendirilmesi için düzenleme yapılacaktır. 2. Amacına uygun vize ve ikamet izni sistemi oluşturulacaktır.
Türkiye’de bulunan yabancıların sosyal, ekonomik ve kültürel hayata uyumları desteklenecektir. (Kalkınma Planı p. 816)		
Tedbir 816.1. Göçmenlerin sosyal ve kültürel hayata uyumlarını sağlamak üzere Türkçe dil eğitimi gibi yaygın eğitim programları düzenlenecek, iletişim ve bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, İletişim Başkanlığı	1. Ülkemizde bulunan yabancıların Türkçe dil becerileri geliştirilerek sosyal hayata uyumları artırılabilecektir.
Düzensiz göçle etkin mücadele edilecek ve yabancıların gönüllü geri dönüşleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.817)		
Tedbir 817.1. Bireysel ve kitlesel düzensiz göç hareketliliklerini en aza indirmek üzere kaynak ve transit ülkelerle kalkınma, hukuk, diplomasi ve güvenlik alanlarında işbirlikleri artırılacak, buna ilişkin programlar önalıcı bir biçimde uygulanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, TİKA	1. Ülkemizin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlar ve göç süreçlerine aktif katılım sağlanarak düzensiz göçün engellenmesi ve göçün düzenli olarak gerçekleşmesi için uluslararası işbirliği geliştirilecektir. 2. Kaynak ülkelerle ilgili profillemeye çalışması yapılarak insani yardımların ve kalkınma yardımlarının, kaynak ülkelerde düzensiz göç aldığımız bölgelere yoğunlaştırılması için girişimlerde bulunulacaktır.
Tedbir 817.2. Düzensiz göçle mücadelede kaynak ülkelerde ve sınırlarımızda önleyici uygulamalar artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Giriş koşullarını sağlamayan yabancıların ülkemize gelişleri kaynağında önlenmesi için kaynak ülkelerle işbirliği yapılacaktır. 2. Sınırdışı süreçlerinin hızlandırılabilmesi için kaynak ülkelerin ülkemizdeki temsilcilikleriyle görüşmeler gerçekleştirilecektir. 3. Sınır güvenliğinde etkinliğin artırılmasına yönelik fiziki güvenlik sistemleri ile teknolojik gözetleme ve tespit sistemlerinin kurulumuna devam edilecektir.

Tedbir 817.3. Sınır dışı etme işlemleri etkin bir şekilde gerçekleştirilmeye devam edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Düzensiz göçmenlerin sınır dışı işlemleri hızlandırılacaktır.
Tedbir 817.4. Gönüllü, güvenli ve onurlu geri gönderme mekanizmaları yaygınlaştırılarak etkin bir şekilde uygulanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Ülkemizde bulunan Suriyeli yabancıların gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüşlerinin sağlanması çerçevesinde 200 bin kişinin ülkelerine dönüşü sağlanacaktır. 2. Etkin sınır dışı mekanizması ve geri dönüş programları geliştirilecektir.

2.3.15. Yurt Dışında Yaşayan Türkler

a) Mevcut Durum

Yurt dışında yaşayan 6,5 milyonu aşkın vatandaşımızın yaklaşık 5,5 milyonu Batı Avrupa ülkelerine yerleşmiş bulunmaktadır. Türkiye'ye kesin dönüş yapmış olan 3 milyon kadar insanımızla birlikte düşünüldüğünde yaklaşık 9,5 milyonluk bir kitleyi ilgilendiren, geniş kapsamlı bir göç olgusunun varlığı ortaya çıkmaktadır. Batı Avrupa ülkeleriyle ilişkilerimizin en önemli boyutlarından birini teşkil eden söz konusu göç kapsamındaki vatandaşlarımızın ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözülmesi dış politikamızın öncelikli konularından biri olarak görülmektedir.

Avrupa ülkeleri ile yapılan iş gücü anlaşmaları neticesinde 1960'lı yıllardan itibaren başlayan göçlerle birlikte yurt dışında yaşayan 6,5 milyonu aşkın Türk, Türkiye ile hukuki, sosyal ve ekonomik bağlarını güçlü bir şekilde devam ettirmektedir. Söz konusu kitlenin bazıları Türk vatandaşı ve çoklu vatandaşlık sahibi bazılarıysa izinle çıkan Mavi Kart sahipleridir. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın misafir işçi statüsünden çıkıp buldukları ülkenin vatandaşlığını almış ve bu ülkelerin asli unsurlarından biri haline gelmiş olmaları, bu vatandaşlarımıza buldukları ülkelerde ve Türkiye'de giderek daha çeşitli ve kapsamlı hizmetler götürülmesi ihtiyacını doğurmuştur. İhtiyaçlar zaman içinde artıp nitelik değiştirirken özellikle son 13 yılda yurt dışındaki vatandaşlarımıza yönelik hizmetlerde de önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir.

Göçmenlerin yaşadıkları toplumun kültürel çeşitliliğini ve zenginliğini artırdığı genel kabul gören bir gerçektir. Uyum ve katılım, çift taraflı bir süreç olup, bu süreçte göçmenlere düşen sorumlulukların yanında göç alan ülkelerin de katılımı teşvik edici ve kucaklayıcı nitelikte politikalar oluşturma sorumlulukları bulunmaktadır.

Yurt dışındaki Türk toplumu mensuplarının, anadilleri ve kültürleri ile bağlarını koparmadan buldukları toplumların, sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel hayatına katkıda bulunan, hukuk düzenine saygılı, mutlu ve refah içinde yaşayan bireyler olmaları önemlidir.

Vatandaşlarımızın yaşadıkları ülkelerde maruz kaldıkları yabancı düşmanlığı, nefret söylemi ve hukuki sorunlara yönelik birçok çalışma gerçekleştirilmekte ve bilgilendirme faaliyetleri yapılmaktadır. Vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadığı ülkelere ilişkin çeşitli saha araştırmaları yapılmakta ve ülke raporları ile rehberler hazırlanarak vatandaşlarımızın kullanımına sunulmaktadır. Bununla birlikte, vatandaşlarımızın maruz kaldığı fiziksel

saldırıları ve nefret söylemleri tespit edilerek kayıt altına alınmakta ve hem yurt içinde hem yurt dışında bu saldırılara karşı farkındalık oluşturmak için raporlar hazırlanarak dört dilde yayımlanmaktadır.

Ev sahibi toplumlarla göçmenler arasında anlayış ve hoşgörünün tesisinde yapıcı bir rol oynama potansiyeli bulunan politikacıların ve medyanın bu konuda sorumlu bir tutum benimsemeleri önemlidir. Politikacıların ve medyanın yabancı düşmanlığı, ayrımcılık ve İslam karşıtlığını tırmandıracak beyan ve tutumlardan kaçınmaları; göçmenlerle içinde yaşadıkları toplumlar arasındaki güvenin geliştirilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Öte yandan, Nefret Suçları ve Ayrımcılıkla Mücadele Portalı oluşturularak yurt dışındaki Türk vatandaşlarını doğrudan ya da dolaylı hedef almış ırkçı ve İslam düşmanı saldırıları Yurt Dışındaki Türk Varlığını Hedef Alan Saldırıları Raporu ile 2018 yılından bu yana kayıt altına alınmakta ve kamuoyu ile yıllık raporlar yoluyla paylaşılmaktadır. Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının, Türkiye'deki kamu hizmetlerinden kolaylıkla yararlanmaları için hazırlanan Yurt Dışı Türkler Başkanlığı (YTB) Cep Rehberi her yıl düzenli olarak kamuoyu ile paylaşılmaktadır.

Aktif katılım açısından eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, Türk çocuklarına anadil, kültür ve tarih eğitimi verilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, Türk toplumunun Türkçe anadil dersleri alabilmelerine imkân tanınması konusu da kamu kurumlarımız tarafından yakından takip edilmektedir. Vatandaşlarımızın kimliklerini kaybetmeden küreselleşen dünyada hem Türkçe'yi hem de yaşadıkları ülkenin dilini bilen donanımlı bireyler olmaları bu ülkelerle ikili ilişkilerimizi daha da geliştirecektir. Türkiye ilgili ülke makamlarıyla işbirliği çerçevesinde vatandaşlarımızın bulunduğu ülkelerdeki okullarda eğitim vermek üzere Türkçe anadil ve Türk kültürü öğretmenleri göndermektedir. Çoğunluğu Avrupa ülkelerinde olmak üzere, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın, dini bilgi edinebilmeleri ve vebelerini yerine getirebilmelerini teminen Diyanet İşleri Başkanlığınca din görevlileri gönderilmektedir.

Vatandaşlarımızın işsizlik oranı mesken ülke ortalamalarının üzerinde seyretmektedir. Vatandaşlarımıza her düzeyde ve her vesileyle gerek yükseköğrenimin gerek meslek eğitiminin önemi konusunda telkinde bulunulmakta, ayrıca ilgili kamu kurumlarımız mesken ülkelerin yerel makamlarıyla vatandaşlarımızın bu konuda bilinçlendirilmesine yönelik işbirliği içinde çalışmalar yapmaktadır.

Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk toplumunun reşit olmayan çocukları, ailelerin eğitim, sağlık, maddi ve sosyal durumları ile çocuklarına karşı tutumları gerekçe gösterilerek, mahkeme kararlarıyla belediyelere bağlı gençlik dairelerinin veya koruyucu ailelerin velayeti altına verilebilmektedir. Son çare olarak başvurulabilecek koruyucu aile sisteminde, çocukların kendi kültürlerine, kendi değerlerine uygun ailelere verilmesi gerekmektedir. Kamu kurumları gerekli hukuki destek dâhil olmak üzere vatandaşlarımızı yönlendirmektedir. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın koruyucu aile olmaları konusunda bilinçlendirilmelerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ülkemizle bağlarının artırılması ve sosyal, kültürel, hukuki ve ekonomik ihtiyaç ve isteklerinin tespit edilmesi, bu gereksinimlere yönelik uygun politika ve stratejilerin yürütülmesi amacıyla belirlenen hedefler ve tematik

ihtiyaçlar doğrultusunda çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Yurt dışında yaşayan gençlerimizin milli, manevi, tarihi ve kültürel değerlerimizi tanımaları, özümsemeleri ve gelecek kuşaklara aktarmalarını gerçekleştirmek adına düzenlenen Kültürel Hareketlilik ve Eğitim Programlarına 30 bini aşkın gencimiz katılım sağlamıştır. Gençlik kampları, staj programları, liderlik akademileri, kişisel gelişim programları, Evliya Çelebi Kültür Gezileri, tecrübe paylaşım programları, gençlik buluşmaları gibi faaliyetler Kültürel Hareketlilik ve Eğitim Programları çerçevesinde icra edilmektedir.

Yurt dışında 25 yaş altı 2 milyon genç nüfusumuzun olduğu tahmin edilmektedir. Yurt dışında yaşayan çocuk ve gençlerimizin Türkiye ve Türkçe ile bağlarını güçlendirmek için Türkçe Saati Destek Programı ile Türkçe eğitim ve eğitici yetiştirme programları bünyesinde 2022 yılı itibarıyla 9.766 çocuk ve gencimiz fayda sağlarken 15.718 eğitim araç ve gereçleri dağıtımı yapılmıştır. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın akademik alandaki başarılarını desteklemek ve bilimsel çalışmalarını teşvik etmek amacıyla Yurt Dışı Vatandaşlar Burs Programları kapsamında burs desteği verilmektedir.

Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımız tarafından kurulan sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi ve Türk toplumunun sosyal katılımının artırılmasına yönelik STK kapasite geliştirme programları ile sivil toplum buluşmaları düzenlenmekte ve mali destekler sağlanmaktadır. 2022 yılı içerisinde toplam 168 projeye 32 milyon TL üzerinde destek verilmiştir.

2022 yılı itibarıyla 6.823.118 yurt dışında yaşayan vatandaşımız Türkiye'ye giriş yapmıştır. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın özellikle yaz aylarında tatillerini Türkiye'de geçirmek üzere karayolu üzerinden geliş ve gidişleri göç hareketliliği içerisinde önemli yer tutmaktadır. 2 milyon aşkın vatandaşımıza YTB tarafından Sırbistan, Hırvatistan, Macaristan ve Bulgaristan sınır kapıları ile Kapıkule ve İpsala sınır kapılarında stantlar kurulması, vatandaşlara tercüme ve yol yardım hizmetlerinin sağlanması, bekleme sürelerinin azaltılması, hastane ve mahkeme işlerinin kolaylaştırılması, çağrı merkezi oluşturulması, özel otopark ve çocuk ve gençlere yönelik oyun alanlarının oluşturulması gibi birçok hizmetler sunulmuştur.

Vatandaşlarımızın hem buldukları ülkelerdeki temsilciliklerimizde hem de Türkiye'de gerçekleştirdiği birçok idari ve yasal işlemi kolaylaştırmak için Yurt Dışındaki Vatandaşlarımıza Yönelik Kamu Hizmetlerinin Geliştirilmesi Projesi hayata geçirilmiştir. Vatandaşlarımızın karşılaştıkları insan hakları ihlalleri ve hukuki sorunlara çözüm üretebilmek amacıyla, İnsan Hakları Eğitimi Programı ve mevzuat çalışmaları yürütülmektedir.

b) Amaç

Kültürel kimliğini muhafaza eden, anavatan bağıını sürdüren, yaşadığı ülkede bireysel ve toplumsal haklarını koruyarak sosyoekonomik hayata dâhil olan yurt dışında yaşayan Türklerin, Türkiye ile yaşadıkları ülke arasındaki siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel ilişkilere olumlu katkı yapması ve geleceğinin güvence altına alınması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yurt dışında yaşayan Türklerin anadilini muhafaza etmesini ve gelişimini sağlamak üzere örgün ve yaygın eğitim destekleri artırılacak müfredat, eğitim araç ve gereçleri ile insan kaynağı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.819)		
Tedbir 819.1. Yurt dışında yaşayan Türklerin genç nesillerin Türkçeye ilgisini artırıcı çalışmalar yapılarak yaşadıkları ülkelerde Türkçenin seçmeli diller arasında yer almasına yönelik girişimleri teşvik edilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, TİKA, YTB	1. Türkçenin ve Türk kültürünün yurt dışında tanıtılması, yayılması ve korunması amacıyla işbirliği yapılacaktır.
Tedbir 819.2. Türkçenin eğitim dillerinden biri olduğu okul öncesi, ilk ve ortaöğretim seviyelerinde çift dilli eğitim kurumları ile programların yaygınlaştırılması için müfredat, eğitim araç ve gereçleri ile öğretmen desteği sağlanacak ve kurumsal kapasite güçlendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Öğretmen görevlendirilemeyen ülkelerdeki vatandaşlarımızın çocuklarına yönelik çevrim içi Türkçe ve Türk Kültürü dersleri verilecektir.
Tedbir 819.3. Kısa süreli hareketlilik programları ile orta ve yükseköğretim düzeyinde değişim programları yürütülerek yurt dışında yaşayan Türklerin hareketliliği etkin, yaygın ve sürekli hale getirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, YÖK	1. Yükseköğretim düzeyinde öğrenci ve öğretim elemanı değişim programları teşvik edilecektir.
	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı	2. Yurt dışında yaşayan ve mühendislik alanında eğitim alan gençlerimizin TEKNOFEST programına dâhil edilmeleri sağlanacaktır.
Yurt dışında yaşayan Türklerin ekonomik, sosyal, kültürel ve kurumsal kapasitesinin gelişmesi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p. 820)		
Tedbir 820.3. Yurt dışında yaşayan Türklerin yaşadığı ülkelerde istihdamını kolaylaştırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Yurt dışındaki muhatap kurum ve kuruluşlarla yurt dışında yaşayan Türklerin istihdamlarını artırmaya, bu konudaki bariyerleri ve sorunları ortadan kaldırmaya yönelik proje ve işbirlikleri geliştirilecek, var olan işbirliklerini sürekli hale getirmek için protokoller yapılacaktır. 2. Yurt dışında yaşayan Türklerin buldukları ülkelerdeki mesleki gelişim imkânlarından yararlanmalarına yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 820.4. Yurt dışında yaşayan Türklerin çalışma ve sosyal güvenlik haklarına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri etkin bir şekilde yürütülecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Yurt dışındaki Türk sivil toplum kuruluşlarında, Türklerin yoğun olarak bulunduğu iş yerleri ve sosyal kurum ve kuruluşlarda düzenli bilgilendirme toplantıları ve bilinçlendirici yayınlar yapılacaktır.
Tedbir 820.5. Türk vatandaşlarının diğer ülkelerdeki sosyal güvenlik hak ve menfaatlerinin korunması ve geliştirilmesi için ikili ve çok taraflı sosyal güvenlik anlaşmaları yaygınlaştırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Vatandaşlarımızın hak ve menfaatleri ile devletimizin çıkarları gözetilerek müzakeresi ve tadil çalışmaları devam eden sosyal güvenlik anlaşmaları sonuçlandırılacak, yeni sosyal güvenlik anlaşmalarının bağitlanmasına yönelik müzakereler yürütülecektir.
Tedbir 820.6. Ülkemize kesin dönüş yapan vatandaşlarımızın ve geride kalanlarının yaşadıkları ülkelerdeki çalışma ve sosyal güvenlikle ilgili haklarının temininde mevcut altyapı iyileştirilerek iş ve işlemleri hızlandırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Ülkemize kesin dönüş yapan vatandaşlarımızın ve geride kalanlarının yoğun olarak buldukları illerde, yaşadıkları ülkelerdeki haklarına yönelik bilgilendirme ve yönlendirme faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 820.8. Yurt dışında yaşayan Türklerin yetenekleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak sahip oldukları kültür-sanat kapasitesinin geliştirilmesine destek verilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye Maarif Vakfı	1. YTB Medya Ödülleri, Türkçe Ödülleri, Genç Destek Programı, Diaspora Bizim platformu, Telve Dergisi, genç sanatçılara sunulan destekler ile sergi ve kültür buluşmaları ile yurt dışında yaşayan Türklerin kültür-sanat kapasitesinin gelişmesi desteklenecektir.
Tedbir 820.9. Yurt dışında yaşayan Türk ailelere bireysel ve toplumsal haklarını korumalarının desteklenmesi ve buldukları ülkelerin sosyal hizmetlerinden kolayca ve ayrımcılığa uğramadan faydalanabilmeleri için danışmanlık hizmeti sunulacaktır.	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Yurt dışında yaşayan Türklerin koruyucu aile olma konusundaki farkındalıklarının artırılması amacıyla koruyucu aile bilgilendirme toplantıları düzenlenecektir.
Yurt dışında yaşayan Türklerin mesken ülkelerde ayrımcılık ve asimilasyonla mücadele kapasitelerini geliştirmeleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.821)		
Tedbir 821.1. Yükselen ayrımcılık ve İslam düşmanlığına karşı STK'ların mücadele kapasitesi artırılabacak, kamuoyu bilgilendirilecek, bu kapsamdaki verilerin toplanması, raporlanması, ulusal ve uluslararası hukuki takiplerin yapılması desteklenecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı	1. Yurt dışında vatandaşlarımızca kurulan STK'ların kapasitesinin geliştirilmesi için Dış Temsilciliklerimizce düzenli görüşmeler yapılacak, uluslararası teşkilatlar nezdinde mevcut nefret suçu şikayet ve bildirim mekanizmalarını aktif olarak kullanmaları teşvik edilecektir.

Tedbir 821.2. Yurt dışında yaşayan Türklere ait yaşam alanlarına, dini mekânlara ve Türk kültürüne ait yapılara yönelik nefret saldırılarının tespiti, raporlanması ve saldırılara karşı önleyici tedbirlerin alınması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı	1. Yurt dışında yaşayan Türklere yönelik ayrımcılık ve hak ihlali konularının ele alındığı eğitim ve bilgilendirme toplantıları yapılacaktır.
	Dışişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı	1. Yurt dışında yaşayan Türklere yönelik saldırıları içeren rapor ve hak günceleri yayımlanacak ve önleyici tedbirler alınması için ilgili ülkenin resmi kurumları nezdinde girişimlerde bulunulacaktır.
Tedbir 821.3. İslam düşmanlığının ulusal ve uluslararası hukukta nefret suçları kapsamına alınması için çalışmalar yapılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı	1. İslam düşmanlığının ulusal ve uluslararası hukukta nefret suçu olarak kabul edilmesi için girişimlerde bulunulacaktır.

2.4. AFETLERE DİRENÇLİ YAŞAM ALANLARI, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE

2.4.1. Afet Yönetimi

a) Mevcut Durum

Türkiye, üzerinde bulunduğu coğrafyanın jeolojik özellikleri ve iklim değişikliğinin etkileri nedeniyle başta depremler olmak üzere heyelan, sel/su baskını, kaya düşmesi, kuraklık ve erozyon, orman yangınları ve çığ gibi doğa kaynaklı birçok afet ve tehlikeye maruz kalmaktadır. Bu olaylar, hızlı ve plansız kentleşme, kentlerdeki nüfus yoğunluğu, yanlış arazi kullanımı, altyapı yetersizliği, ekosistemlerin tahrip edilmesi, biyolojik çeşitlilik kaybı ve afetler konusunda bilinç ve eğitim eksikliği gibi nedenlerle önemli can kayıpları ile sosyal ve ekonomik zararlara neden olmaktadır.

6 Şubat 2023 tarihinde saat 04:17'de ve 13:24'te merkez üssü Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçeleri olan, Mw 7.7 (derinlik=8,6 km) ve Mw 7.6 (derinlik=7 km) büyüklüklerinde iki deprem meydana gelmiştir. Akabinde 20 Şubat 2023 tarihinde saat 20:04'te merkez üssü Hatay'ın Yayladağı ilçesi olan Mw 6.4 (derinlik=21,7 km) büyüklüğünde bir deprem daha meydana gelmiştir. Yaşanan depremler sonucunda 50.783 kişi hayatını kaybetmiştir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından depremden etkilenen illerde Ekim 2023 itibarıyla 2.383.895 binada hasar tespit çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda 39.458 binanın yıkıldığı, 21.239 binanın acil olarak yıkılması gerektiği ve 209.044 binanın ağır, 43.615 binanın orta ve 648.404 binanın ise az hasarlı olduğu belirlenmiştir.

Depremlerin yol açtığı kayıp ve zararların boyutunun ortaya konulmasına yönelik "2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu" Mart ayında hazırlanmış olup ağır insani kayıpların yanı sıra fiziki varlıklarda oluşan hasarlara, kayıplara ve ihtiyaçlara ilişkin sektörel tespitler yapılmıştır. Raporda, depremin ülke ekonomisine olan maliyetinin toplam 103,6 milyar dolar düzeyinde olduğu, bu tutarın 85 milyar dolarlık kısmının doğrudan hasar maliyetinden, 18,6 milyar dolarlık kısmının ise ekonomik aktivite kaybı ile dolaylı maliyetlerden oluştuğu ortaya konulmuştur. Ayrıca, toplam maliyetin yüzde 54,9'unun (56,9 milyar dolar) konut hasarından oluştuğu, bunu sırasıyla 12,9 ve 11,8 milyar dolar ile kamu kesimi ve özel kesim hasarlarının takip ettiği hesaplanmıştır.

Tablo II: 59- Toplam Maliyet-Hasar ve Acil Harcama

Toplam Maliyet Tahmini (1)	Milyar Dolar	GSYH Oranı (Yüzde)
Acil Harcama	6,8	0,6
Kamu Kesimi Hasar Tahmini (2)	12,9	1,1
Özel Kesim Hasar Tahmini (3)	11,8	1,0
Konut Zarar Tahmini (Acil Yıkılacak+Yıkık+Ağır ve Orta Hasarlı Konut)	56,9	5,0
Ev içi Eşya Maliyeti	3,1	0,3
Hafriyat Maliyeti (100-120 milyon Metreküp)+Konkasör (Kamu+Özel)	2,2	0,2
Özel Motorlu Araç Hasarı (4)	0,3	0,0
Ara Toplam	94,0	8,2
Motorlu Taşıt Sigorta Ödemesi Maliyeti (4)	0,1	0,0
DASK (5)	1,9	0,2
Esnaf Gelir kaybı (6)	0,7	0,1
GSYH Çıktı Kaybı (7)	6,9	0,6
Genel Toplam	103,6	9,0

(1) 01/03/2023 tarihi itibarıyla tespit edilen hasar üzerinden yapılan tahmin.

(2) Kamu hizmet binaları ve makine teçhizat dâhil sahadan bildirilen tutar.

(3) Esnaf, sanayi, ibadethane dâhil.

(4) SEDDK bölgesel motorlu taşıt sigorta bilgilerinden derlenmiştir.

(5) Bölgeden toplam ihbar sayısı ve hasar üzerinden DASK'tan elde edilen tahmin.

(6) Kira geliri ve gayrimenkul sektörü gelir kayıpları ve ilgili bankacılık sektörü kayıpları hariçtir.

(7) GSYH çıktı kaybı üzerinden cari kur ile hesaplanan zımnı tutardır.

Arama kurtarma faaliyetlerinin ve sonrasındaki çalışmaların hızla yürütülebilmesi için deprem bölgesindeki illerde 8 Şubat 2023 tarihinde 3 ay süreyle Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edilmiştir.

Depremi ardından bölgede, afette ihtiyaç duyulan hizmetlerin yürütülebilmesi için 2023 yılı Mart ayı başına kadar 35.250'si arama kurtarma personeli olmak üzere kamu görevlileri, STK'lar, uluslararası arama kurtarma personeli ve gönüllüler dâhil toplam 271.060 personel görev yapmıştır. Afet bölgesine ilk aşamada geçici barınma için 1 milyon çadır sevk edilmiş, daha sonra 371 konteyner kent kurulmuştur.

Genel hayata etkili afet bölgesi ilan edilen alanlarda imar, altyapı ve üstyapı çalışmaları için gerekli kaynağın sağlanması, yönetilmesi ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına aktarılması amacıyla Afet Yeniden İmar Fonunun Kurulması Hakkında Kanun 21 Mart 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe konmuş olup, ikincil mevzuat çalışmaları devam etmektedir.

Kahramanmaraş ve Hatay depremleri sonrasında yeniden yapım işleri kapsamında başta konutlar olmak üzere temel altyapı ile hastane ve okul gibi kamu hizmetlerinin sunumuna yönelik inşaat işleri ivedilikle başlatılmıştır.

Binalarda depremin doğrudan ve dolaylı neden olduğu maddi zararların karşılanması amacıyla çıkarılan 6305 sayılı Afet Sigortaları Kanunu kapsamında Ekim 2022 itibarıyla 10,8 milyon olan sigortalı sayısı 2023 yılında aynı dönem itibarıyla 11,7 milyona ulaşmıştır. DASK verilerine göre sigortalılık oranı yüzde 58,6'dır. En fazla sigortalılık oranı, yüzde 66,8 ile Marmara Bölgesinde olup en düşük sigortalılık oranı yüzde 48,2 ile Karadeniz Bölgesindedir. Afet Sigortaları Kanununun deprem dışındaki diğer afet türlerine de yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

İstanbul'da afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının kesin tespitinin yapılıp güncellenmesi, belirlenecek bu alanlarda Valilik ve ilgili belediye

tarafından geçici barınma merkezlerinin elektrik, su, kanalizasyon altyapılarının hazır hale getirilmesi ve imar planlarına işlenmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi (İSMEP) kapsamında Temmuz 2023 itibarıyla İstanbul'da güçlendirmesi tamamlanan okul binası sayısı 930'a, hastane binası sayısı 48'e, yeniden inşası tamamlanan okul binası sayısı 355'e, hastane binası sayısı 6'ya ulaşmıştır. Proje kapsamında toplamda 1.124 kamu binasının güçlendirmesi, 390 binanın ise yeniden inşası tamamlanmıştır.

Afet risklerinin belirlenmesi ve bu risklerin bütüncül bir şekilde önlenmesi ve azaltılmasına yönelik hazırlanan Türkiye Afet Risk Azaltma Planına (TARAP) ilişkin 5787 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı 8 Temmuz 2022 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Afet durumunda kurum ve kuruluşlar arasında kesintisiz iletişim sağlayacak haberleşme sisteminin ülke geneline yaygınlaştırılmasına devam edilmekte olup 49 ilde Sayısal Telsiz Sistemi kurulumu tamamlanmıştır. 81 ile yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

Ülkemizdeki yerleşim yerlerini etkileyebilecek tüm tehlikeleri birlikte ele alan bütünlükli afet tehlike ve risk haritalarının hazırlanmasına yönelik standartlar ve kılavuzlar geliştirilmektedir. Afet Risk Analiz Sistemi kullanılarak heyelan, kaya düşmesi ve çığ duyarlılık ve tehlike haritaları tamamlanmıştır. Risk haritalarının hazırlanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Afet ve acil durumlara ilişkin planlama, müdahale ve iyileştirme süreçlerinin elektronik ortamda takip edilmesi ve daha hızlı ve etkin yönetilmesine yönelik oluşturulan Afet Yönetim ve Karar Destek Sisteminin (AYDES) geliştirilmesi kapsamında 115 modül tamamlanmıştır.

Son yıllarda küresel iklim değişikliği dolayısıyla yağış şiddetlerindeki artış, yağışın zamansal ve mekânsal dağılımındaki değişiklikler sonucunda ülkemizde noktasal yağış miktarları oldukça artmakta ve taşkınlara sebep olmaktadır. Ülkemizde 1975 yılından bu yana 2.600'ün üzerinde taşkın meydana gelmiş olup bu taşkınlarda 900'den fazla vatandaşımız hayatını kaybetmiş, 990 bin hektar alan taşkına maruz kalmış ve taşkınlardan kaynaklanan ekonomik kayıp 4 milyar doları geçmiştir. Dolayısıyla bütün dünyada ve ülkemizde can ve mal kaybına sebep olan taşkınlara karşı gerek yapısal, gerekse yapısal olmayan çalışmaların yapılması zarureti bulunmaktadır. Bu sebeple taşkın koruma ve kontrol çalışmaları daha da önem kazanmıştır. 2022 yılı sonu itibarıyla ülkemizde tamamlanan taşkın kontrol tesisi sayısı 10.413'e ulaşmıştır. 2023 yılında ise ülkemizde 284 adet taşkın kontrol tesisinin yapılması ile birlikte toplam taşkın kontrol tesisi sayısının 10.697'ye ulaşacağı öngörülmektedir.

Taşkınlara yönelik gerekli tedbirlerin alınması durumunda, can ve mal kayıpları önemli ölçüde engellenebilmektedir. Taşkın koruma ve kontrol çalışmaları kapsamında geliştirilmesi planlanan ve insan hayatını, ekosistemi ve altyapıyı koruma, maddi kayıpları azaltma gibi önemli avantajlara sahip olan erken uyarı sistemlerinin yaygınlaştırma çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda, Doğu Karadeniz, Batı Karadeniz, Antalya, Doğu Akdeniz, Susurluk ve Batı Akdeniz havzalarında erken uyarı sistemi kurulması çalışmaları başlatılmıştır.

b) Amaç

Yerleşim yerlerinin ve toplumun afetlere karşı dirençliliğinin artırılması, afet risk ve zararlarının azaltılarak can ve mal kayıplarının asgari düzeye indirilmesi, afet yönetiminin tüm süreçlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi, toplumun ve tüm kuruluşların afet farkındalığının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülke genelinde, bölgelerin sosyoekonomik ve fiziksel özellikleri dikkate alınarak tüm afet tehlike türlerine göre önceliklendirme yapılacak, afet risk ve zararlarını azaltıcı çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.829)		
Tedbir 829.3. Afet riski yüksek alanlar öncelikli olmak üzere afet risklerinin belirlenmesine yönelik mikro bölgeleme çalışmaları yapılacak ve imar planlaması süreçlerinde afet risklerinin dikkate alınması için mevzuat güncellenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, AFAD	1. Mekânsal planlara esas jeolojik, jeolojik-jeoteknik, mikrobölgeleme etütlerine ilişkin yönetmelik, uygulama ve teknik esaslar genelgesi çalışmaları tamamlanacaktır.
Afet yönetimi mevzuat ile beşeri, kurumsal ve teknik kapasite açısından güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.830)		
Tedbir 830.2. Afet risklerinin belirlenmesi, değerlendirilmesi, azaltılmasına yönelik faaliyetlerin yürütülmesi ve denetlenmesi ile afet esnasında ve sonrasında yapılan müdahale çalışmalarının etkinliğinin artırılması için kurumların uzmanlık alanları dikkate alınarak yetki ve sorumluluklar yeniden düzenlenecek, kurumlar arası koordinasyon güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İnternet ağı tabanlı Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) Hazırlama Sistemi geliştirilecektir. 2. TAMP'da yer alan senaryoların deprem dışındaki afet türlerini kapsayacak şekilde hazırlanacağı bir sistem kurulacaktır. 3. TAMP kapsamında iş birliği yapılacak Bakanlıklarla bir araya gelinerek operasyon planlarının ulusal düzey çalışma planlarıyla uyumuna ilişkin toplantılar düzenlenecektir.
Tedbir 830.4. "İl Afet Risk Azaltma Planları (İRAP)" izlenerek güncelleme çalışmaları yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İl Risk Azaltma Planları (İRAP) izleme-değerlendirme sisteminin güncelliği sağlanacaktır. 2. İllerde İRAP İzleme ve Değerlendirme toplantıları yapılacaktır. 3. İRAP kılavuzu güncellenecektir.
Tedbir 830.6. Afet yönetimi alanında uluslararası işbirlikleri artırılabilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, Dışişleri Bakanlığı	1. Türk Devletleri Teşkilatına (TDT) üye ülkelerin iç hukuk süreçlerinin tamamlanmasına müteakip Sivil Korunma Mekanizması oluşturulması çalışmaları yürütülecektir.

Tedbir 830.7. Afet yönetiminden sorumlu merkezi ve yerel birimlerin teknik ve idari kapasitelerinin güçlendirilmesi çalışmaları yapılarak teknik personele deprem yönetmelikleri ve afet yönetimi konusunda düzenli eğitimler verilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD	1. İl Afet ve Acil Durum Yönetimi Merkezlerinin personel kapasitesi artırılabilecektir. 2. AFAD merkez ve taşra teşkilatında görevli personele afet yönetimine ilişkin eğitimler verilecektir.
Afet yönetiminde etkinliği artırarak üzere veri üretimi ve kurumlar arası paylaşımı iyileştirilerek afet yönetimi bilişim altyapısı ve karar destek sistemleri geliştirilmeye devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.831)		
Tedbir 831.2. Afet tehlike türlerine göre ülke ve bölge ölçeğinde bütünlük erken uyarı ve tahmin sistemleri kurulacak, erken uyarı amaçlı veri analizini, afetlerin izlenmesini, komuta ve sevkıyatı sağlamak üzere yeni teknolojik imkânlardan faydalanılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), AFAD	1. Kuvvetli meteorolojik olaylarla ilgili önlemlerin alınabilmesi için meteorolojik erken uyarılar hazırlanıp yayınlanacaktır.
Tedbir 831.3. Afet anında tüm kaynakları etkin bir şekilde yönetebilen ve coğrafi bilgi sistemi temelli karar destek mekanizması geliştirilecek ve güncelliği sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. AYDES'in geliştirilmesine ve gerekli bilgilerin sisteme girilmesine yönelik faaliyetlere devam edilecek, afet yönetimi süreçlerini daha etkin bir şekilde desteklemek amacıyla dört kurumsal yazılım tamamlanacaktır.
Tedbir 831.5. Afetlere hazırlık ve afet sonrası müdahalede kritik önemi haiz yapı türleri izlenerek gerekli önlemlerin alınması sağlanacak, yapı sağlığı izleme sistemlerinin kurulumu ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. AFAD Yapı Sağlığı İzleme Merkezinde kurulan sistem geliştirilerek ülke genelinde kritik öneme haiz yapı türleri dahil edilerek yaygınlaştırılacaktır.
Mevcut ve yeni yapılacak olan tüm alt ve üst yapıların afetlere karşı direnciliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.832)		
Tedbir 832.4. Eğitim ve sağlık başta olmak üzere kamu hizmetlerinin sunulduğu yapıların afet ve olağanüstü durumlara karşı hazırlık durumu güçlendirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu Binaları Deprem Dayanımı ve Enerji Verimlilik Projesi kapsamında kamu binalarının depreme karşı güçlendirilmesi ve enerji verimli hale getirilmesine devam edilecektir.
İklim değişikliğiyle ilgili afet tehlikelerine karşı toplumsal dirençlilik artırılarak uyum kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.833)		
Tedbir 833.1. Taşkın yönetim planları tamamlanarak güncel tutulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ	1. Meriç Ergene Havzası Taşkın Yönetim Planı kapsamında Taşkın Tehlike ve Risk Haritaları hazırlanacaktır.

Tedbir 833.2. Taşkın koruma ve kontrol yatırımlarında bölgelerin mevsimsel yağış şartları, nüfusu, stratejik tesisler ve tarım arazilerinin durumu dikkate alınacak, taşkın koruma ve kontrol tesislerinin sayısı artırılabilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ	1. 314 taşkın kontrol tesisi tamamlanacaktır.
Tedbir 833.3. Taşkınların etkilerinin asgari seviyeye indirilebilmesi, dere yataklarına yapılan müdahalelerin önlenmesi ve taşkın riskinin yapılacak tüm çalışmalarda dikkate alınması amacıyla gerekli mevzuat hazırlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, AFAD	1. Taşkın mevzuatı çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 833.4. Tüm havzalarda ulusal taşkın ve kuraklık tahmini ve erken uyarı sistemi kurulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Taşkın Tahmini ve Erken Uyarı Sisteminin altı havzada yaygınlaştırılması çalışması kapsamında 40 noktada taşkın tahmini ve erken uyarı sistemi kurulacaktır.
Tedbir 833.6. Aşırı hava olayları, çölleşme, erozyon, su ve toprak koruma hususunda eğitim ve farkındalık çalışmalarıyla iklim değişikliğine karşı direncin artırılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. İklim değişikliği ve yanlış arazi kullanımı sonucu artan çölleşme, erozyon, sel, çığ ve heyelan zararlarını azaltmaya yönelik yukarı havzalarda rehabilitasyon, yutak alan oluşturma, ağaçlandırma, toprak muhafaza, sel, çığ, heyelan kontrol projeleri ile AR-GE projeleri ve entegre havza projeleri hazırlanacak, farkındalık artırma çalışmaları yürütülecektir. 2. Meteorolojik okuryazarlık seviyesini artırabilmek için bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Afet ve acil durumlara müdahale kapasitesi artırılarak her türlü afete ve acil duruma hızlı, etkili ve kapsamlı bir müdahale yapılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.834)		
Tedbir 834.1. Afet sırasında aksamadan hizmet verebilecek kesintisiz güvenli haberleşme sistemi oluşturulması amacıyla 81 ilde sayısal telsiz altyapısının kurulumu tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, AFAD, Jandarma Genel Komutanlığı	1. 13 ilde sayısal telsiz sisteminin kurulumu tamamlanacaktır.
Tedbir 834.2. Afet sonrası ihtiyaç duyulan malzeme, ekipman ve araçların tedariki yapılarak lojistik depolarda hazır bulundurulması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD	1. Bölgesel lojistik depo sayısı artırılacak, lojistik barınma malzemelerinin tedariki yapılacaktır.

Tedbir 834.5. Her türlü ölçekteki afet ve acil durumlara müdahale ekiplerinin becerilerini test etmek, kabiliyetleri geliştirmek, müdahale planlarının uygulanabilirliğini ölçmek ve gerekli iyileştirmeleri yapmak amacıyla tatbikatlar gerçekleştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD	1. Afetlere müdahale tatbikatlarının analizi, kurgulanması, yönetilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi kapsamında Tatbikat Yönetim Sistemi tamamlanacaktır.
Afet sonrasında yapılacak iyileştirme çalışmaları için kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 835)		
Tedbir 835.1. Belirlenen çoklu afet senaryolarına göre olası afetlerden etkilenenlerin ve afet bölgesindeki ekonomik ve sosyal hayatın iyileştirilmesi için yapılacak çalışmalara yönelik "Türkiye Afet Sonrası İyileştirme Planı" tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye Afet Sonrası İyileştirme Planı (TASİP) uygulanmasına yönelik mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 835.2. Afet tehlike ve riski yüksek olan yerler için yerel düzeyde yürütülecek faaliyetleri planlamaya, izlemeye ve değerlendirmeye yönelik "Türkiye Afet Sonrası İyileştirme Planı Uygulama Planı" hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. TASİP'in bilişim altyapısı oluşturulacak, AYDES'e entegrasyonu sağlanacaktır.
Afet risk aktarım yöntemleri ve finansman imkânları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.836)		
Tedbir 836.2. Tüm afet tehlikelerini kapsayacak zorunlu afet sigorta mekanizması geliştirilerek yaygınlaştırılacak, afet sigortası beyanı ve ödemesinin etkin takibi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, SEDDK, AFAD	1. Zorunlu Afet Deprem Sigorta Sisteminin deprem dışında kalan diğer tehlikeleri de içerecek şekilde kapsamı genişletilerek Zorunlu Afet Sigortası mekanizmasının oluşturulmasına yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Tedbir 836.3. Afet yönetimiyle bağlantılı sermaye piyasası ürünlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, AFAD, Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası	1. Yeşil ve afet bağlantılı sermaye piyasası ürünlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Olası bir deprem sonrasında can ve mal kaybının en az seviyede tutulabilmesi için Marmara bölgesinde gerekli risk azaltma çalışmalarına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.838)		
Tedbir 838.2. Marmara bölgesinde afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının kapasitelerinin artırılması ve gerekli sosyal donatılarının tamamlanması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, AFAD, Yerel Yönetimler, İlgili Kuruluşlar	1. Marmara Bölgesindeki afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının kesin tespiti yapılarak güncellenecek, belirlenecek bu alanlarda valilik ve ilgili belediye tarafından geçici barınma merkezlerinin altyapılarının hazır hale getirilmesi ve imar planlarına işlenmesi sağlanacaktır.

Afet ve acil durumlara ilişkin toplumsal farkındalık artırılacak ve gönüllülük sistemi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.839)		
Tedbir 839.1. Afet ve acil durumlara karşı ülke genelinde toplumsal bilinçlendirme çalışmaları yapılarak farkındalığın artırılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Meslek grupları, vatandaşlar, sivil toplum kuruluşları gibi çeşitli hedef gruplarına afet farkındalık eğitimleri düzenlenecektir.
Tedbir 839.2. "AFAD Gönüllülük Sistemi"nin geliştirilmesi ve gönüllü niteliğinin artırılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. AFAD Gönüllülerine yönelik eğitimlere devam edilecektir.
Tedbir 839.3. Eğitimin tüm kademelerinde afet farkındalığının artırılmasına ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, AFAD, YÖK	1. Eğitimin tüm kademelerinde afet farkındalığının artırılmasına yönelik yeni eğitim modülleri hazırlanacak, mevcut modüller güncellenecek ve eğitimlere devam edilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (1)	2024 (2)
Zorunlu Deprem Sigortasına Dâhil Olan Konut ve İşyeri Sayısı (Milyon)	Adet	10,9	11,7	12,7
Sayısal Telsiz Sistemine Dâhil Edilen İl Sayısı	Adet	33	49	62
AFAD Lojistik Depo Sayısı	Adet	81	81	84
Tamamlanan Taşkın Kontrol Tesisi Sayısı	Adet	10 413	10 697	11 011
Havza Bazlı Tamamlanan Taşkın Erken Uyarı Sistemi	Adet	0	0	6

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.4.2. Kentsel Dönüşüm

a) Mevcut durum

Şubat 2023'te yaşanan depremler sonucu meydana gelen yıkım ile can ve mal kaybı, standartlara uygun olmayan yapı stokunun dönüşüm sürecinin hızlandırılması gerektiğini göstermiştir. Bu çerçevede, başta İstanbul olmak üzere kentsel dönüşümü teşvik edici programların geliştirilmesine, toplumsal farkındalığın artırılmasına ve mevzuata yönelik çalışmalara hız verilmiştir.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında 59 ilde 282 riskli alan, 38 ilde 184 kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı ve 11 ilde 21 yenileme alanı ilan edilmiştir. Ayrıca yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere 70 ilde 60 bin hektar büyüklüğünde rezerv yapı alanı belirlenmiştir.

Riskli yapıları tespit etmek üzere Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca lisanslandırılan üniversite, kamu kurumu, sivil toplum kuruluşu, tüzel kişi, yapı denetim kuruluşu ve yapı laboratuvarının da bulunduğu 1.552 kurum ve kuruluş görevini yürütmektedir. Bu kurum ve kuruluşlar tarafından 973.611 bağımsız birimin riskli yapı olduğu tespit edilmiş olup dönüşüm alanları ile birlikte kentsel dönüşüm kapsamına alınan toplam bağımsız birim sayısı 1.945.866 adettir.

Dönüşüm Projeleri Özel Hesabının ihdas edildiği 2012 yılından itibaren başta kurumsal ve bireysel kira yardımı, faiz desteği, kamulaştırma ve dönüşüm uygulamaları olmak üzere Ekim 2023 itibarıyla (cari fiyatlarla) yaklaşık 46,3 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir.

Afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapılarla ilgili kentsel dönüşüm uygulamalarını yürütmek üzere 16 Ekim 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 153 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle kamu tüzel kişiliğini haiz ve özel bütçeli Kentsel Dönüşüm Başkanlığı kurulmuştur.

Ülkemizin afetselliği ve yapı stoku durumu nedeniyle kentsel dönüşüm ihtiyacının önemli bir büyüklüğe sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda dönüşüm alanlarının önceliklendirilmesi çalışmaları önemini korumaktadır. Bu çerçevede afet ve iklim tehlikeleri, toplumsal ve ekonomik güçlükler, yapı stoku niteliği ve risk analizlerini dikkate alan bir değerlendirme sistemi geliştirilmesi gerekmektedir.

Kentsel dönüşüm sürecinde alanın özelliklerine ve kentin içindeki fonksiyonuna göre bir dönüşüm senaryosu uygulanması ve dönüşüm alanlarının bir stratejiye bağlı olarak geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Bu çerçevede 45 ilde kentsel dönüşüm strateji belgesi hazırlanmış, diğer il ve ilçelerde kentsel dönüşüm strateji belgesi hazırlama çalışmaları sürdürülmektedir.

b) Amaç

Afet tehlikesi ve riski altındaki alanlar ile bu alanların dışındaki riskli yapıların sağlıklı ve güvenli yaşamayı esas alacak şekilde dönüştürülmesine yönelik uygulamaları etkinleştirmek ve yaygınlaştırmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kentsel dönüşümün şehir dokusuna, estetiğine ve kimliğine uygun şekilde yerinde dönüşüm anlayışıyla, yaşam kalitesini yükseltme ile kent aidiyetini ve yerel bağları güçlendirme amacı çerçevesinde farklı müdahale türlerini içeren bütüncül bir bakış açısıyla yürütülmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.843)		
Tedbir 843.1. Kentsel dönüşüm uygulamaları, farklı kentsel sorunlarla ortaya çıkan dönüşüm ihtiyaçlarını gözeterek ve farklı müdahale türlerini içerecek şekilde bütüncül bir yaklaşımla geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı, İLBANK, TOKİ, Yerel Yönetimler	1. İstanbul başta olmak üzere riskli alan ilan edilen alanlarda mevcut durum analizleri yapılarak alanın çevresel, sosyal, fiziki ve ekonomik yapı özellikleri doğrultusunda dönüşüm çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 843.3. Kentsel dönüşüm strateji belgelerinin hazırlanması zorunlu hale getirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı, Yerel Yönetimler	1. Kentsel dönüşüm strateji belgelerinin hazırlanmasının zorunlu hale getirilmesi için mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Kentsel dönüşüm alanlarının önceliklendirilmesine ilişkin afet ve iklim tehlikeleri, toplumsal ve ekonomik güçlükler, yapı stoku niteliği ve risk analizlerini dikkate alan bir değerlendirme sistemi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.844)		
Tedbir 844.1. Kentsel dönüşüm alanlarının önceliklendirilmesine ilişkin analizlerde kullanılmak üzere veri altyapısı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı, AFAD	1. Veri altyapısı ve değerlendirme sistemine yönelik yazılım geliştirilecektir. 2. Doğal ve yapılı çevreye ilişkin verilerin bütüncül olarak yer aldığı coğrafi bilgi sistemi kapsamında öncelik analizleri yapılacaktır.
Kentsel dönüşümün yaygınlaştırılması için finansman modelleri ve araçları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.845)		
Tedbir 845.2. Değer artışının yüksek ve düşük olduğu dönüşüm alanları arasında çapraz finansmanın kullanımının yaygınlaştırılması için merkezi ve yerel kurumlarda farkındalık ve yetkinlik artırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı, Yerel Yönetimler	1. Değer artışının yüksek ve düşük olduğu dönüşüm alanları arasında çapraz finansman kullanılmasına yönelik yerel yönetimlere rehberlik çalışmaları yapılacaktır.

Ulusal ölçekte kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin proje verilerinin ilgili paydaşlar tarafından izlenebilmesini sağlayacak bilgi sistemi altyapısı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.848)		
Tedbir 848.1. Ulusal ölçekte kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin proje verilerinin izlenebilmesini sağlayacak bilgi sistemi altyapısı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı	1. Kentsel dönüşüm projelerine dair verilerin ilgili paydaşlar tarafından izlenebilmesi amacıyla Afet Riski Altındaki Alanların Dönüşümü (ARAAD) sistemi geliştirilecektir.
Olası Marmara depremine karşı riskli yapı stokunun yenilenmesi için gerekli çalışmalar hızlı ve etkin bir şekilde yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.849)		
Tedbir 849.1. Kentsel dönüşüm konusunda toplumsal farkındalık artırılarak teşvik edici programlarla dönüşüm süreci hızlandırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Kentsel Dönüşüm Başkanlığı	1. İstanbul'da Yarı Bizden Kentsel Dönüşüm Kampanyasına başvuran hak sahiplerinin taşınmazlarıyla ilgili yerinde incelemeler sonucunda tespit raporları hazırlanarak projeler uygulamaya konulacaktır. 2. Kentsel dönüşüm konusunda toplumsal farkındalığı artırmak amacıyla ilgili paydaşların katılımıyla bilgilendirme toplantıları yapılacaktır.
Tedbir 849.2. İstanbul başta olmak üzere riskli yapı stokunun dönüşümünün hızlandırılması amacıyla mevzuat düzenlemesi gerçekleştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Kentsel Dönüşüm Başkanlığı, AFAD	1. Marmara Bölgesi başta olmak üzere afetlere karşı dirençli şehirlerin oluşturulması yönünde kentsel dönüşüm mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi Hazırlanan İl Sayısı (Kümülatif)	Adet	42	45	55

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.4.3. Şehirleşme

a) Mevcut Durum

Kahramanmaraş ve Hatay'da yaşanan depremler, şehirlerin iklim değişikliğine ve afetlere karşı dirençliliğinin artırılmasının önemini bir kez daha hatırlatmıştır. Şehirlerin planlanmasında afet tehlikelerinin dikkate alınması, yaşam kalitesinin yükseltilmesi, nitelikli yaşam alanlarının oluşturulması yönünde gerekli standartların belirlenmesi ve tedbirlerin alınması önem taşımaktadır.

Depremlerden etkilenen ve OHAL kapsamına alınan illerde yerleşme ve yapılaşma hususunda tedbirlerin alınması için 24 Şubat 2023 tarihli ve 126 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Yerleşme ve Yapılaşmaya İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ve akabinde 10 Nisan 2023 tarihli Resmî Gazete'de söz konusu Kararnamenin kabul edilmesine dair Kanun yayımlanmıştır. Bahse konu mevzuat kapsamında afetten etkilenenlerin geçici veya kesin iskan alanlarının fay hattına mesafesi, zeminin elverişliliği, yerleşim merkezine yakınlığı gibi kriterler gözetilerek Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca resen belirlenebileceği ve köy yerleşme alanlarında, kesin iskan alanlarında ve mevcut kentsel alanlarda yapılan jeolojik etüt raporları ve zemin etüt raporları doğrultusunda hazırlanan vaziyet planına ve düzenlenecek yapı ruhsatına göre uygulama yapılabileceği hüküm altına alınmıştır. Yapılan düzenlemeler çerçevesinde, depremden etkilenen bölgelerde planlama çalışmalarına devam edilmektedir. Depremden etkilenen şehirlerin tarihi, sosyal ve kültürel dokuları gözetilerek iklim değişikliği ile afetlere dirençli ve yaşam kalitesini yükselten şehircilik anlayışıyla yeniden inşa edilmesi önem taşımaktadır.

Afet tehlikelerini dikkate alarak planlama yapılması ve yerleşim alanlarında yaşanabilecek olası afet risklerinin bertaraf edilmesi amacıyla mekânsal planlara esas jeolojik-jeoteknik ve mikro bölgeleme etütleriyle ilgili çalışmalara devam edilmektedir. Söz konusu etüt çalışmalarının elektronik ortamda tutularak gerekli veriye daha hızlı ve doğru bir şekilde erişimin sağlanabilmesi için bilgi sistemleri altyapısını geliştirme çalışmaları yürütülmektedir. Ayrıca, kentsel alanlarda 1/1000 ölçekli aktif fay haritalarının hazırlanması çalışmaları sürdürülmektedir.

TÜİK tarafından kent-kır yapısını daha doğru yansıtmak üzere, Avrupa İstatistik Ofisinde geliştirilen Kentleşme Derecesi esas alınarak yeni bir sınıflama yapılmıştır. Sınıflandırmada veri kaynağı olarak İçişleri Bakanlığının sorumluluğunda olan Mekânsal Adres Kayıt Sistemi (MAKS) ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) kullanılmıştır. Yeni sınıflamaya göre, 2022 yılı itibarıyla nüfusumuzun yüzde 67,9'u yoğun kent, yüzde 14,8'i orta yoğun kent ve yüzde 17,3'ü kır olarak sınıflandırılan yerlerde yaşamaktadır.

Kentlerin gelişim süreçlerinin ve yaşanabilirlik düzeylerinin izlenebilmesi amacıyla kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesine yönelik bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Şehirlerimizde kentsel yeşil alan standartlarını ve yaşam kalitesini yükseltmek için Millet Bahçeleri yapım çalışmaları yürütülmektedir. Ekim 2023 itibarıyla 23,4 milyon m² Millet Bahçesi yapımı tamamlanmıştır.

İmar Planı Değişikliğine Dair Değer Artış Payı Hakkında Yönetmelik hükümleri çerçevesinde imar planı değişikliği sonucu oluşan değer artışının belli oranlarda kamuya kazandırılması çalışmaları devam etmektedir. Bu kapsamda, 2020 yılından itibaren 2.106 milyon TL kamu adına tahakkuk ettirilmiştir.

Ülkemizde, özellikle binalara ilişkin mülkiyet haklarının yönetimi ve mevcut yapı stokumuzun 3 boyutlu dijital ortamda izlenmesi amacıyla kentsel alanlarda 3 boyutlu şehir

modelleri üretimi ve 3 boyutlu kadastro altlıklarının oluşturulması çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalar kapsamında 41 ilde yaklaşık 2 milyon hektar kentsel alanda çalışmalar tamamlanmış olup 5 ilde çalışmalar yürütülmektedir.

Gayrimenkul piyasasının daha etkin işlemlerini sağlamak üzere nesnel ölçütlere dayalı bir gayrimenkul değerlendirme sisteminin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

İklim değişikliği ve afetlere karşı dirençli, tarihi ve kültürel birikimiyle uyumlu nitelikli yerleşim alanlarına sahip, herkes için erişilebilir kentsel hizmetler sunulan, yaşam kalitesi yüksek, yeşil ve dijital teknolojilere dayalı akıllı, güvenli, sürdürülebilir şehir ve yerleşimler oluşturmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Şehirlerin planlamasında iklim değişikliği ve afetlere karşı dirençliliğin sağlanması, coğrafi özellikler ile kültürel ve doğal değerlerin gözetilmesi esas alınacak, başta yeşil alanlar olmak üzere kamusal alanların erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkesi çerçevesinde oluşturulması ve korunması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.851)		
Tedbir 851.1. Mekânsal planların yapımında ve uygulanmasında dirençliliğin sağlanmasına yönelik önlem ve kriterler belirlenerek yerleşme ve yapılaşma koşullarına ilişkin mevzuat yeniden düzenlenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Mekânsal planların yapımında ve uygulanmasında iklim değişikliğine ve afetlere karşı dirençliliğin sağlanmasına yönelik belirlenen önlem ve kriterler doğrultusunda yerleşme ve yapılaşma koşullarına ilişkin usul ve esaslar geliştirilecek ve ilgili mevzuat yeniden düzenlenecektir.
Tedbir 851.2. Mekânsal planların yapımında afet tehlike ve riskleri ile dirençliliğe yönelik analizlerin yapılmasında kullanılacak veri ve bilgi sistemi altyapısı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. İmar planlarının hazırlanmasına yönelik afet tehlike ve riskleri ile dirençliliğe dair analizlerde kullanılacak veri altyapısının oluşturulmasına yönelik coğrafi bilgi sistemleri geliştirilecektir.
Tedbir 851.4. 1/1000 ölçekli aktif fay haritaları hazırlanarak, fay sakinim hattı kriterler çerçevesinde belirlenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Beş ilde 1/1000 ölçekli aktif fay haritaları hazırlanacaktır.
Tedbir 851.7. Şehirlerde yeşil alanlar şehir büyüklüğü, nüfus yoğunluğu, erişilebilirliği ile iklim ve coğrafyaya göre belirlenen tasarım kriterleri gözetilerek yeşil şehir vizyonu çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla planlanarak artırılacak, bu kriterler doğrultusunda tüm illerde millet bahçesi çalışmaları sürdürülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), TOKİ, Yerel Yönetimler	1. 83 milyon m ² alanda millet bahçelerine ilişkin yer seçimi, projelendirme ve yapım çalışmaları yürütülecektir.

Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.854)		
Tedbir 854.1. Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesine ilişkin kriterler uluslararası göstergeler dikkate alınarak geliştirilecek, ölçüm ve izlemeye yönelik mekanizma oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesine ilişkin kentleri izleme sistemi fizibilite çalışması yapılacaktır.
Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen şehirler tarihi, sosyal ve kültürel dokuları gözetilerek iklim dostu, afete dirençli ve yaşam kalitesini yükselten bir şehircilik anlayışıyla yeniden inşa edilecektir. (Kalkınma Planı p.855)		
Tedbir 855.1. Yeni yerleşim alanlarının, yıkıma uğramış mevcut kent merkezleriyle ekonomi, toplum, tarih, kültür ve çevre ilişkisinin kurulmasını sağlamak üzere mevcut mekânsal planlar revize edilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. 7452 sayılı Kanun kapsamında afet bölgesi olarak kabul edilen yerlerde iskân alanlarının belirlenmesi ile sağlıklı, güvenli, yaşam kalitesi yüksek ve afet risklerine karşı dirençli şehirlerin oluşturulması için imar planı çalışmaları yapılacaktır.
Yerel yönetimlerin akıllı şehir uygulamaları yerel ihtiyaçlara göre belirlenen öncelikler ve geliştirilen standartlar çerçevesinde gerçekleştirilecek, uygulamalarda yerli ürünlerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.857)		
Tedbir 857.2. Yerel ihtiyaçlara göre belirlenen öncelikler ve geliştirilen standartlar çerçevesinde yerel yönetimlerde akıllı şehir uygulamaları yaygınlaştırılacak, yerli ürün ve teknoloji oranları kaynak tahsisinde dikkate alınacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Referans ve Ulusal Akıllı Şehir Mimarisi (RUMİ) çerçevesinde akıllı şehir standartlarının yaygınlaştırılması için kapasite geliştirme çalışmaları yürütülecektir.
Sayısal, güncel ve güvenilir kadaströ verilerinin sunulması için altyapı çalışmaları tamamlanacak, bütünleşik mülkiyet verilerinin elektronik ortamda sunulması sağlanacaktır (Kalkınma Planı p.858)		
Tedbir 858.1. Tek koordinat sistemine geçilecek ve kadaströ modernizasyonu tamamlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tapu ve Kadaströ Genel Müdürlüğü	1. Kadaströ modernizasyon çalışmalarını tamamlamak üzere kadaströ güncelleme, iyileştirme ve sayısallaştırma gerçekleştirilecektir.
Tedbir 858.3. Kentsel alanlarda üç boyutlu şehir ve bina modelleri üretimi gerçekleştirilecek, çok boyutlu kadaströ altyapısı kurulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tapu ve Kadaströ Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Kentlerde üç boyutlu şehir ve üç boyutlu bina modellerinin üretilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Gayrimenkul piyasasının etkin işlemlerine katkı sağlanması amacıyla gayrimenkullerin gerçek değerinin takibine yönelik mekanizma kurulacaktır. (Kalkınma Planı p.859)		
Tedbir 859.1. Gayrimenkul değer değişimlerinin takip edilmesi ve taşınmaz değer haritalarının oluşturulabilmesi için teknik altyapı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), GİB, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Taşınmazların değerlerine yönelik veriler ile mülkiyet bilgilerinin tutulmasına yönelik Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemine entegre bir gayrimenkul değer bilgi merkezi kurulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Kadastro Modernizasyonu Kapsamında Yenilenen/Sayısallaştırılan Parsel Sayısı	Bin Adet	17 650	21 000	22 000
Türkiye Kentleri İzleme Çerçevesinde İzlenen Kent Sayısı	-	-	-	1

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.4.4. Konut

a) Mevcut Durum

TÜİK verilerine göre 2022 yılında belediyeler tarafından 695.246 daire için yapı ruhsatı düzenlenmiştir. 2023 yılının ilk altı aylık döneminde ise 188.740 daire için yapı ruhsatı verilmiştir. 2022 yılında 642.353 konuta yapı kullanma izni verilmiştir. Haziran 2023 itibarıyla 106.881 konuta yapı kullanma izni verilmiştir.

Türkiye genelinde konut satışları, 2023 yılı Ocak-Eylül döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 14,9 azalmıştır. Aynı dönemde, 268.597'si ilk satış, 631.477'si ikinci el satış olmak üzere toplam 900.074 konut satılmıştır. 2022 yılında ise aynı dönemde 312.118'i ilk satış, 745.075'i ikinci el satış olmak üzere toplam 1.057.193 konut satışı yapılmıştır. İpotekli konut satışları, Eylül 2023'te bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 50,2 azalarak 8.446 olarak gerçekleşmiştir. Toplam satışların yaklaşık yüzde 8,2'si ipotekli konut satışlarıdır.

2023 yılı Eylül sonu itibarıyla Türkiye'de toplam konut sayısı 41,3 milyondur. TOKİ tarafından 2019-2022 döneminde 153.198 konutun inşaatı tamamlanarak hak sahiplerine teslim edilmiştir. Üretilen konutların yüzde 88,75'i sosyal konut niteliğindedir. 2023 yılında TOKİ tarafından dar ve orta gelirliilere yönelik 125 bin konutun üretilmesi hedeflenmektedir.

Konut üretiminde yaşlıların, gençlerin, engellilerin ve kadınların konuta erişiminin artırılması dar gelirliiler için ekonomik olarak karşılanabilir konut üretilmesi, konut piyasasında beşeri ve teknik kapasitenin artırılması, uygulamada etkinlik, afetlere karşı risk azaltma ve dirençlilik, eskisinden daha sağlam inşa prensipleri doğrultusunda konutun çevresiyle bir bütün olarak ele alınması hedeflenmektedir. Bu kapsamda arz ve talep yönlü ihtiyaç duyulan veri kaynakları geliştirilerek, konut arz ve talebinin niteliğini veriye dayalı analizlerle belirlemeye yönelik araştırma ve projeler öncelikli görülmektedir.

Ülkemizde Şubat 2023'te meydana gelen depremler sonrasında zarar gören vatandaşların barınması en öncelikli konu haline gelmiştir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yapılan hasar tespit çalışmalarına göre Ekim 2023 itibarıyla acil yıkılacak, yıkık, ağır hasarlı veya orta hasarlı kategorilerine giren toplam konut sayısı 676.188 olarak belirlenmiştir. Deprem bölgesinde acil yıkılacak, yıkık, ağır hasarlı ve orta hasarlı kategorisinde 115.272 ticarethane ile 25.508 ahır ve samanlık olduğu belirlenmiştir.

Meydana gelen depremler nedeniyle genel hayata etkili afet bölgesi olarak kabul edilen yerlerde depremzedelerin barınma ihtiyacının karşılanması amacıyla ulusal ve uluslararası projeler yürütülmektedir. 7269 Sayılı Kanun kapsamında yıkık, ağır ve orta hasarlı konut, işyeri ve ahır sahibi afetzedeler için hak sahipliği süreçleri tamamlanarak her türlü üstyapı, altyapı ve sosyal donatının inşası ve kredi desteği sağlanmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

Kahramanmaraş ve Hatay depremleri sonrasında evleri hasar gören hane halklarına 10 bin TL tutarında nakdi yardım yapılması kararı verilmiştir. Evi yıkık, acil yıkılacak, ağır ve orta hasarlı olan hane halklarına 15 bin TL taşınma yardımı ve bunlardan ev sahibi olanlara aylık 5 bin TL, kiracı olanlara aylık 3 bin TL olmak üzere bir yıllık kira yardımı yapılmaktadır.

Depremden zarar gören vatandaşlara acil ve geçici barınma hizmeti sağlanmasının yanında kalıcı afet konutlarının yapımı için de çeşitli adımlar atılmış ve mevzuat düzenlemeleri hayata geçirilmiştir. 24 Şubat 2023 tarihli 126 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile OHAL kapsamında yer alan illerde yerleşme ve yapılaşmayı düzenleyen mevzuat değişiklikleri gerçekleştirilmiştir. Olağanüstü Hal Kapsamında Yerleşme ve Yapılaşmaya İlişkin 126 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 9. maddesi ile kalıcı konut yapımı süreci ile ilgili yeni yetkiler tanımlanmıştır. Buna göre Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı depremler dolayısıyla genel hayata etkili afet bölgesi ilan edilen yerlerde afetten etkilenenlerin geçici veya kalıcı iskân alanlarını fay hattına mesafesi, zeminin elverişliliği, yerleşim merkezine yakınlığı gibi kriterleri gözeterek resen belirleme yetkisini üstlenmiştir.

Bakanlık, bağlı ve ilgili kuruluşları ile birlikte altyapı ve üstyapı dâhil her türlü inşaatı yapmaya ve yaptırmaya, arsa paylarını belirlemeye, cins değişikliği yapmaya, kat irtifakı ve kat mülkiyeti kurmaya yetkili kılınmıştır. Kararnameye göre AFAD tarafından Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına ve Bakanlığın bağlı, ilgili ve ilişkili kurum, kuruluşlar ile bunların iştiraklerine, akdedilecek protokoller çerçevesinde konut, işyeri ve altyapı tesisleri ile bunlar için gerekli her tür ve ölçekte harita, etüt, proje, imar planı, parselasyon gibi mühendislik hizmetlerinin yaptırılabilmesi ya da hak sahibi olanlara verilmek üzere yapılan konut veya işyerlerinin bu idarelerden satın alınabilmesi mümkün hale gelmiştir. Bu kapsamda AFAD tarafından, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına ve Bakanlığın bağlı, ilgili ve ilişkili kurum, kuruluşları ve bunların iştiraklerine kaynak aktarımı yapılabilecektir.

Bakanlık tarafından AFAD koordinasyonunda belirlenen yeni yerleşim alanlarında TOKİ Başkanlığı, Emlak Konut Genel Müdürlüğü ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından konut yapımına başlanmıştır. Ayrıca, hak sahiplerince talep edilmesi durumunda 7452 sayılı Kanun çerçevesinde Yerinde Dönüşüm Projesi kapsamında konut üretimi de gerçekleştirilecektir.

15 Temmuz 2023 tarih Resmi Gazetede yayımlanan 7456 Sayılı Kanun ile 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanunda önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

b) Amaç

Sürdürülebilir kentsel çevre için konut planlaması ve yönetiminin bütüncül olarak ele alınması ve veriye dayalı etkin işleyen konut piyasasında barınma hakkı çerçevesinde başta dar gelirli olmak üzere herkesin ekonomik olarak karşılanabilir, enerji verimli, dirençli, güvenli ve sağlıklı konutlara erişiminin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Arz ve talep dengesi gözetilerek herkesin güvenli, dirençli, ekonomik olarak karşılanabilir konutlara erişimi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.862)		
Tedbir 862.1 Özellikle kentlerdeki barınma sorununa sağlıklı çözümler üretilebilmesi için dar gelirli, kadınlara, engellilere ve gençlere yönelik toplu konut uygulamaları yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), TOKİ (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Sosyal Konut Projesi kapsamında 100 bin konut tamamlanacaktır.
Afetler sonucunda ortaya çıkan konut ihtiyacının karşılanmasında bütüncül, adil, maliyet etkin, şeffaflığı ve hesap verebilirliği esas alan çözümler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.863)		
Tedbir 863.1. Afetlerden etkilenenlere temel insani ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, güvenli, ulaşılabilir, afetlere karşı dayanıklı ve asgari hayati hizmetleri içeren afet konutları bütüncül bir planlama dâhilinde inşa edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Afet konutları ve altyapıları yürütücü kuruluşlarla işbirliği içerisinde ve maliyet-etkin çözümler geliştirilerek tamamlanacaktır.
Tedbir 863.2. Afet konutlarının yapımında afetzedelerin barınma ihtiyacını en kısa zamanda karşılayacak şekilde hak sahipliği, geri ödeme ve finansman yöntemleri ile ilgili mevzuat yeniden ele alınacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Hak sahipliği mevzuat güncelleme çalışmalarına başlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Dar ve Orta Gelirli Yönelik Yıllık Üretilen Konut Sayısı	Adet	60 440	125 000	100 000

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.4.5. Çevrenin Korunması

a) Mevcut Durum

Çevrenin etkin korunmasının sağlanması, Türkiye'nin ve dünyanın sosyo-ekonomik açıdan refahını uzun dönemde geliştirecek en önemli konulardan biridir. Hızla artan nüfus, şehirleşme, ekonomik faaliyetler ve çeşitlenen tüketim alışkanlıkları çevre üzerindeki baskıyı artırmakta ve başta iklim değişikliği olmak üzere, çölleşme, biyolojik çeşitlilik kaybı ve kuraklık gibi birçok çevre probleminin her geçen gün insan yaşamını ve kalkınma sürecini daha belirgin bir şekilde etkilemesine neden olmaktadır. Bu kapsamda çevre ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi gittikçe önem kazanmaktadır.

Türkiye'de çevre sorunlarına yönelik politikalar, 2053 yılı net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda, Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerin 2030 yılına kadar ulaşmayı hedeflediği Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıyla (SKA) uyumlu bir şekilde geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu kapsamda çevre alanında kurumsal kapasite, mevzuat ve standartların geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Türkiye, iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında kararlı hedefler ortaya koyarak konuya ilişkin hassasiyetini küresel ölçekte ifade etmektedir. Bu bağlamda, 7 Ekim 2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7335 sayılı Paris Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanunla ülkemiz Paris Anlaşmasına taraf olmuştur. Bununla birlikte, 7 Ekim 2021 tarihli Mükerrer Resmî Gazete'de yayımlanan Paris Anlaşmasının İlişik Beyanla Birlikte Onaylanması Hakkında 4618 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla Paris Anlaşmasının ve mekanizmalarının gelişmekte olan bir ülke olarak ekonomik ve sosyal kalkınma hakkına hale getirilmeden uygulanacağı beyan edilmiştir. Paris Anlaşmasının onaylanmasının ardından 2053 yılı net sıfır emisyon hedefi beyan edilmiştir. Bu hedef çerçevesinde, İklim Değişikliği ve Uyum Koordinasyon Kurulu tarafından alınan karar doğrultusunda, Türkiye'nin Ulusal Katkı Beyanı, 2030 yılında referans senaryoya göre yüzde 41 oranında azaltım yapılacak şekilde güncellenerek, 13 Nisan 2023 tarihinde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Sekretaryasına (BMİDÇS) güncellenen ilk Ulusal Katkı Beyanı olarak sunulmuştur.

Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadele politikalarına uyumunu sağlamayı ve yeşil dönüşümün desteklenmesini hedefleyen bir yol haritası niteliğindeki Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021 yılı Temmuz ayında yayımlanmıştır. 2022 yılında, dokuz başlıkta yer alan 32 hedefe ulaşılması için 20 ihtisas çalışma grubu (İÇG) kapsamında kamu, özel sektör ve üniversitelerden katılım sağlayan paydaşlarla 36 adet toplantı düzenlenmiştir. 2023 yılında Eylem Planı kapsamındaki gelişmeleri içeren 2022 Yılı Yıllık Faaliyet Raporu yayımlanmıştır.

Ülkemiz coğrafi konumu itibarıyla iklim değişikliğinden en çok etkilenecek ülkeler arasında yer aldığından, uyum kapasitesinin geliştirilmesi ile ekonominin ve toplumun iklim risklerine dayanıklılığının artırılmasına yönelik sürdürülen çalışmalar önem arz etmektedir.

Ülkemizin sahip olduğu zengin biyolojik çeşitlilik ile genetik kaynakların korunması için değişik statülerde korunan alan sayısı 2022 yılında 5.548'e çıkarılarak korunan alanların yüzölçümü yaklaşık 10,3 milyon hektara ulaşmıştır. 2022 yılında kara üzerindeki toplam korunan alanların ülke yüzölçümüne oranı yüzde 7,8'dir. Türkiye'de iller bazında biyolojik çeşitliliğin tespiti yapılarak ulusal biyolojik çeşitlilik envanteri geliştirilmektedir. Ayrıca, biyolojik çeşitlilikle genetik kaynaklarımızın korunması ve kullanımında sürdürülebilirliğin sağlanmasına temel teşkil edecek mevzuat ve planlama çalışmaları yürütülmekte, konuya ilişkin çalışan kuruluşlar arasında işbirliği artırılmaktadır.

Çevre kalitesinin izlenmesi için laboratuvar altyapısı güçlendirilmekte ve izleme sistemleri geliştirilmektedir. 2005 yılında 36 olan Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağındaki istasyon sayısı 2023 yılında 380 istasyona ulaşmıştır.

2021 yılı verilerine göre ülkemizde kamunun, özel sektörün, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ile hanehalkının çevre koruma harcamaları geçen yıla nazaran yüzde 59,2 artış göstererek 66,3 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu harcamanın yüzde 64,3'ü özel sektör, yüzde 28,3'ü kamu ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, yüzde 7,3'ü ise hanehalkı tarafından gerçekleştirilmiştir. Çevre koruma amaçlı kamu ve özel sektör yatırım harcamaları 13,6 milyar TL olarak kayda geçmiştir.

Sürdürülebilir çevre hedefleri doğrultusunda yaşam döngüsü boyunca olumsuz çevresel etkileri azaltılmış ürün veya hizmetleri teşvik etmek amacıyla oluşturulan çevre etiketi sistemi kapsamında kriteri belirlenmiş ürün ve hizmet grubu sayısı 2023 yılında 12'ye yükseltilmiştir.

Bazı Tehlikeli Kimyasallar ve Pestisitlerin Uluslararası Ticaretinde Ön Bildirimli Kabul Usulüne Dair Rotterdam Sözleşmesi'nin Türkiye'de etkin bir şekilde uygulanması ve AB'nin ilgili Tüzüğü'nün Türkiye mevzuatına aktarılması amacıyla Bazı Zararlı Kimyasalların İhracatı ve İthalatı Hakkında Yönetmelik 28 Ocak 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

b) Amaç

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) doğrultusunda iklim değişikliğinin etkilerine karşı dirençli ve düşük karbonlu bir ekonomiye geçişin sağlanması, sosyal adalet anlayışıyla çevre ile doğal kaynakların korunması ve yönetilmesi, toplumun çevreye karşı duyarlılığı ve bilincinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İklim risklerine karşı, uluslararası iklim değişikliği müzakereleri, Paris Anlaşması ve Türkiye'nin Ulusal Katkı Beyanı çerçevesinde ulusal koşullar gözetilerek sera gazı emisyonlarının azaltımı ve iklim değişikliğine uyum eylemlerinin güçlendirilmesine yönelik ilgili tüm paydaşlarla işbirliği içinde yol haritaları hazırlanacak, mevzuat düzenlemeleri yapılacak ve kurumlar arası eşgüdüm sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.865)		
Tedbir 865.1. İklim değişikliğiyle ilgili uygulamaların bütüncül bir biçimde ele alındığı temel mevzuat hazırlığı tamamlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İklim Değişikliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İklim mevzuatı hazırlıkları tamamlanacaktır.
Tedbir 865.2. 2053 net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda ara dönemler ve ilgili hedefler belirlenerek "Uzun Dönemli İklim Değişikliği Stratejisi" hazırlanacak ve sera gazı emisyonlarının azaltımı ve iklim değişikliğine uyum hedefleri ile taahhütleri içeren "İkinci Ulusal Katkı Beyanı" güncellenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uzun Vadeli (2024-2053) Gelişiminin Stratejisi ve On İkinci Kalkınma Planıyla uyumlu olarak iklim değişikliğine yönelik strateji belgesi hazırlanacaktır.
	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. Enerji sektörüne yönelik iklim değişikliği stratejisi hazırlanacaktır.
	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	3. Sanayi sektörüne yönelik iklim değişikliği stratejisi hazırlanacaktır.
	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	4. Arazi kullanımı, arazi kullanımı değişimi ve ormanlık faaliyetlerine yönelik iklim değişikliği stratejisi hazırlanacaktır.

	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	5. Ulaştırma sektörüne yönelik iklim değişikliği stratejisi hazırlanacaktır.
	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	6. Atık sektörüne yönelik iklim değişikliği stratejisi hazırlanacaktır. 7. Binalara yönelik iklim değişikliği stratejisi hazırlanacaktır. 8. İkinci Ulusal Katkı Beyanının hazırlık çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 865.3. "Paris Anlaşması" hedeflerine ulaşmak amacıyla sera gazı emisyonlarını azaltmak, iklim değişikliğine uyum ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında atılacak adımları ortaya koymak üzere strateji ve eylem planları hazırlanacak ve uygulamaya geçirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İklim Değişikliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uzun Vadeli (2024-2053) Gelişme Stratejisi ve On İkinci Kalkınma Planıyla uyumlu Ulusal İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2023-2030) hazırlanacak, izleme ve değerlendirme mekanizması oluşturulacaktır. 2. Yerel İklim Değişikliği Eylem Planlarının hazırlanmasına ve izlenmesine ilişkin ilke ve yöntemleri içeren teknik kılavuz hazırlanacaktır.
Kaynakların verimli kullanımını sağlamak üzere döngüsel ekonomiye geçiş çerçevesinde sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıpları hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.866)		
Tedbir 866.1. Sürdürülebilir tüketim ve üretime ilişkin mevcut en iyi çevresel uygulamaların yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ulusal Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim Eylem Planı hazırlanarak izlemeye ilişkin mekanizma oluşturulacaktır.
Tedbir 866.3. Tüm atıkların insan sağlığına ve çevreye olan zararlı etkilerinin en aza indirilebilmesi için havaya, suya ve toprağa salımına ilişkin gerekli tedbirler alınacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. En iyi tekniklerle endüstriyel emisyonların yönetimi ikincil mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 866.4. Deniz çöplerine sebep olan atıkların kaynağında önlenmesi ve mevcut deniz çöplerinin deniz çevresine zararının engellenmesi amacıyla çalışmalar yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetim, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Deniz çöpleri yönetimine ilişkin mevzuat gözden geçirilecektir. 2. Denizlerdeki petrol ve diğer zararlı maddelerin salımından kaynaklanan büyük çaplı kirliliklere karşı etkin müdahalenin sağlanması amacıyla 5312 sayılı Kanun kapsamında hazırlanan ulusal ve bölgesel acil müdahale planları güncellenecektir.
Tedbir 866.5. Çevre etiketi sistemi yaygınlaştırılacak, çevre dostu ürün ve hizmetlerin rekabet gücü artırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. 15 ürün ve hizmet grubunda çevre etiketi kriteri geliştirilecektir.
Kimyasalların insan sağlığı ve çevreye olan etkilerini en aza indirecek şekilde etkin yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.867)		
Tedbir 867.1. Bütüncül kimyasallar yönetimiyle yaşam döngüsü boyunca kimyasalların insan sağlığı ve çevreye olan olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Kimyasalların çevreye olan zararlarının en aza indirilmesi için mevzuat güncellenecektir.

Yeşil dönüşüm süreçleri desteklenerek rekabet gücünün korunması için ulusal karbon fiyatlandırma araçları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.869)		
Tedbir 869.1. Ulusal Emisyon Ticaret Sistemi (ETS)'nin kurulmasına yönelik mevzuat ve diğer altyapı hazırlıkları tamamlanarak sistem uygulamaya geçirilecektir.	BİST (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İklim Değişikliği Başkanlığı, SPK	1. ETS sisteminin kapsamı, uygulanması ve piyasa işleyişine ilişkin usul ve esasların belirlenmesine yönelik teknik çalışmalar yürütülecektir.
Çevresel veri setleri ve göstergelerin uluslararası standartlara uygun olarak düzenli bir şekilde üretimi ve paylaşımı sağlanacak, izleme ve değerlendirme sistemleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.871)		
Tedbir 871.2. Tüm alıcı ortamlardaki çevresel izleme verilerinin değerlendirilmesi ve yönetimine yönelik altyapı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Sürekli İzleme Merkezinde modül sayısı 6'ya çıkarılacaktır.
Karasal ve denizel ekosistemler ile ekosistem hizmetlerinin korunması, iyileştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı ile biyolojik çeşitliliğin korunması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.872)		
Tedbir 872.1. Karasal ve denizel korunan alanlar artırılacak, karbon yutak alanları genişletilecektir.	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Potansiyel doğal sit alanları araştırılacaktır. 2. Denizlerin koruma statülerine ilişkin deniz koruma alanı mevzuatı hazırlanacaktır. 3. Ülke genelinde yeni özel çevre koruma bölgelerinin tespit edilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 872.2. Ekolojik sürekliliği, ekosistem bütünlüğünü ve biyolojik çeşitliliği korumaya yönelik canlıların barınma ve beslenme amacıyla kullanabileceği korunan alanlar ve doğal yaşamı destekleyen diğer alanlar arasında bağlantıyı sağlayan ekolojik koridorlar belirlenecektir.	Çevre,Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Tüm bölgelerde ekolojik koridor güzergahları belirlenerek korunan alanlar arasında bağlantı sağlamaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 872.3. Alanların etkin bir şekilde korunması ve yönetilmesi amacıyla korunan alanlar için planlama, projelendirme ve uygulama çalışmaları yürütülecektir.	Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. İki korunan alanda yönetim planı hazırlanacaktır. 2. Üç korunan alanda biyoçeşitlilik araştırma projesi yapılacaktır.
Tedbir 872.4. Tahrip olmuş ekosistemlerin iyileştirilmesine yönelik çabalar artırılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Deniz çayırılarının yayılım alanlarının belirlenmesine yönelik projeler yürütülecektir.
Tedbir 872.5. Nesli tehlike altında olan ve koruma altına alınan yaban hayvanlarının üretimi ve uygun doğal alanlara yerleştirilmesine ilişkin envanter ve izleme çalışmaları yapılacak, av ve yaban hayatının sürdürülebilir yönetimi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Nesli tehlike altında olan ve koruma altına alınan yaban hayvanlarının üretimi, yaban hayvanı üretme istasyonlarında sürdürülecektir. 2. Yaban hayatı geliştirme sahalarında envanter tespiti yapılacaktır.
Tedbir 872.6. İklim değişikliğinin biyolojik çeşitlilik, ekosistem hizmetleri ve arazi tahribatı üzerindeki etkilerinin belirlenebilmesi için araştırma, izleme ve değerlendirme faaliyetleri sürdürülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. İklim değişikliğinin özel çevre koruma bölgelerinde denizel ve karasal ekosistemler üzerindeki etkilerinin araştırılması ve uyum kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 872.7. Genetik kaynakların toplanması, saklanması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için arazi ve tohum gen bankalarında korunan bitki ve tohum çeşidi ile sayısı artırılacak, Ar-Ge çalışmaları yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Bitki genetik kaynaklarının kayıt altına alınması ve sürdürülebilir kullanımına yönelik projeler yürütülecektir. 2. Arazi ve tohum gen bankalarında korunan bitki ve tohum örneklerinde artış sağlanacaktır. 3. Genetik kaynakların karakterize edilmesine yönelik çalışmalarda yeni teknolojilerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.
Hava kirliliğinin önlenmesi ve kalitesinin iyileştirilmesi için hava kalitesi yönetim uygulamaları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.873)		
Tedbir 873.1. Sanayi, enerji ve ulaştırma sektörlerinden kaynaklanan hava kirliliğinin önlenmesi ve kalitesinin iyileştirilmesine yönelik hava kalitesi yönetim uygulamaları etkinleştirilecek ve emisyonların kontrolü sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Yerel düzeyde hazırlanan kirlilik haritaları dikkate alınarak kaynak bazlı azaltım planları hazırlanacaktır.
Tedbir 873.2. Hava kalitesi izlenmesine yönelik altyapı güçlendirilecek, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak envanter ve modellemeye yönelik kapasite geliştirilecek ve araştırmalar yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağında yer alan istasyon sayısı artırılabilecektir. 2. Hava kalitesinin iyileştirilmesi için ısıtma kaynaklı hava kirliliğinin azaltılmasıyla ilgili mevzuat güncellenecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Hava Kalitesi İzleme Ağındaki İstasyon Sayısı (Kümülatif)	Adet	365	380	382
Karasal Korunan Alanların Ülke Yüzölçümüne Oranı	Yüzde	7,7	7,9	8,0
Çevre Etiket Sistemi Kapsamında Belirlenen Ürün ve Hizmet Grubu Sayısı (Kümülatif)	Adet	9	12	15
Planlı Birleşik Çevre Denetimi Sayısı	Adet	2 060	2 165	2 200

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.4.6. Kentsel Altyapı

a) Mevcut Durum

İçme ve kullanma suyu şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2023 yılı itibarıyla yüzde 99 seviyesindedir. Yerleşime yeni açılan alanlar ve mevcut şebekelerin yenileme ve bakım çalışmaları dışında içmesuyu şebeke inşaatı ihtiyacı azalırken içmesuyunu arıtma ihtiyacı artmıştır. Kanalizasyon şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2022 yılında yüzde 91 seviyesindeyken Eylül 2023 itibarıyla yüzde 95'tir.

Su ve Kanalizasyon Programından (SUKAP) faydalanan proje sayısı Eylül 2023 itibarıyla 1.510'a ulaşmış olup 1.345 proje tamamlanmış ve 165 proje devam etmektedir.

2011-2023 döneminde 2024 yılı fiyatlarıyla toplam 74,4 milyar TL hibe ve uygun şartlarla 110,9 milyar TL kredi İLBANK aracılığıyla belediyelere proje karşılığı tahsis edilmiştir.

Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre, içmesuyu temin ve dağıtım sistemlerindeki su kayıp oranı ülke genelinde 2022 yılında yüzde 33,5 iken 2023 yılında yüzde 30 olarak hesaplanmıştır. Su temin sistemindeki kayıp ve kaçaklar azaltılarak iklim değişikliği ve kuraklığın etkilerine karşı su kaynaklarının verimli kullanılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu doğrultuda, su kaynaklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla Ulusal Su Verimliliği Seferberliği başlatılmıştır. Bu kapsamda su verimliliği konusunda yol haritası mahiyeti taşıyan Değişen İklim Uyum Çerçevesinde Su Verimliliği Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023-2033) 4 Mayıs 2023 tarihli Resmî Gazete’de 2023/9 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi eki olarak yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ülkemizde yer alan 25 havzadan 11 havza için Nehir Havza Yönetim Planları tamamlanmış olup kalan havzalarda çalışmalara devam edilmektedir. Altı havzada Sektörel Su Tahsis Planları onaylanmış olup eylem planları ile takibi sağlanmaktadır. Su kalitesi ve miktarının izlenmesine yönelik çalışmalar 18 havzada tamamlanmıştır.

Yağmur suyu ve gri suyun yeniden kullanım alternatiflerinin, uygulama analizlerinin ve tip projelerin hazırlanarak kurumlarla paylaşıldığı su kaynaklarında iklim değişikliğine uyum çalışmaları tamamlanmıştır. 2023 yılında başlatılan Su Döngüselliliği ve Verimliliğinin Arttırılması Projesi ülkemizin su kıtlığı ve kirliliği ile ilişkili artan riskleri azaltacak ve sulama için su hizmetleri sunumunu sürdürülebilir hale getirecek uygun iklim değişikliği azaltma ve uyum önlemleri yoluyla iklim değişikliğine karşı direnci sağlama çabalarını destekleyecektir. Ülkemizde birçok alanda hissedilmeye başlanan iklim değişikliği ile ilgili daha etkin mücadele edebilmek maksadıyla iklim projeksiyonları doğrultusunda su potansiyelinin havzalar ölçeğinde değişiminin tespit edilerek sektörlere etkisinin belirleneceği iklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisi çalışmalarına başlanacaktır.

Depremler sonrasında bölgede içme suyu ve kanalizasyon altyapısının yeniden inşası amacıyla deprem illerinde kullanılmak üzere dış finansman kredi sağlanmış olup İLBANK aracılığıyla belediyeleri borçlandırmadan yürütülecek Türkiye Deprem Sonrası İyileşme ve Yeniden İmar Projesi başlatılmıştır.

Belediyelerin teknik ve ekonomik imkânlarının kısıtlı olması sebebiyle atıksu arıtma tesislerinin inşa ve işletilmesinde kamu özel işbirliğinin bir alternatif olarak kullanılabilmesi amacıyla, 15 Haziran 2022 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan düzenleme ile 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanuna eklenen ek maddenin uygulanmasına yönelik hazırlanan yönetmelik çalışmaları devam etmektedir.

TÜİK verilerine göre 2020 yılında toplanan evsel nitelikli atık miktarı yaklaşık 32,3 milyon tondur. Mevcut atık yönetim planlarının sıfır atık yönetim planı ile uyumlu hale getirilmesi, ayrı toplama verimliliğinin kaynağında artırılması ve yaygınlaştırılması, geri kazanım ve bertaraf yöntemlerinin belirlenmesi amacıyla 2023-2035 yıllarını kapsayacak Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı revizyonu çalışmaları başlatılmıştır. Ayrıca, daha verimli kaynak ve atık yönetimine katkıda bulunacak Ulusal Döngüsel Ekonomi Eylem Planı hazırlanması çalışmalarına başlanmıştır.

2023 yılı üçüncü çeyreği itibarıyla işletmede olan düzenli depolama tesisi sayısı 93’e yükselmiş olup bu tesislerle 1.241 belediyede 71,9 milyon nüfusa hizmet verilmektedir.

2016 yılında 2 yakma ve 56 tıbbi atık sterilizasyon tesisi bulunurken bu tesislerin sayısı sırasıyla 2023 yılı Ekim ayı itibarıyla 3 ve 68 olmuştur.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının 28 Şubat 2023 tarihinde yayımlanan 2021 yılı Ambalaj Bültenine göre yaklaşık 9,7 milyon ton ambalaj üretilmiş, 4 milyon ton ambalaj ise piyasaya sürülmüştür. Diğer taraftan Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği ile Sıfır Atık Yönetmeliği hükümleri esas alınarak sıfır atık yönetim sisteminin uygulanmasına ve İl Sıfır Atık Yönetim Sistemi Planlarına uygun olarak toplanmasına yönelik düzenleme yapılmıştır.

2023 yılı üçüncü çeyreği itibarıyla 423 Tehlikeli Atık Geri Kazanım Tesisi ve 11 adet 1. Sınıf Düzenli Depolama Tesisi, 105 yakma ve beraber yakma tesisi bulunmaktadır.

Katı atık yönetimde öncelikle üretilen atık miktarının azaltılması ve atığın kaynaktan ayrıştırılarak toplamaya hazır hale getirilmesi için hanehalklarının bilinçlendirilmesi çalışmaları ile yerel yönetimlerin atığın kaynaktan ayrı toplanmasına ilişkin kapasitesinin artırılması faaliyetleri devam etmektedir.

Belediyeler katı atık yönetimde toplama, taşıma ve bertaraf konusunda önemli gelişmeler kaydetmiş olup bu tesislerin çevresel sorunlara yol açmaması için usulüne uygun olarak işletilmesi ve düzenli olarak denetlenmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Düzenli depolama tesisi sayısı artmakla birlikte faaliyetteki tesislerin dolan kapasitesinin artırılması için ilave depolama alanı ve ön işlem tesislerinin yapımına devam edilmektedir. Ayrıca düzensiz döküm sahalarının rehabilitasyonu ve kırsal alanda katı atıkların yönetimiyle ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Katı atık yönetimde belediyelerin zamanı ve finansman kaynaklarını daha verimli kullanmaları amacıyla mahalli idare birlik modelinin etkinliğinin artırılması önemli görülmektedir. Bu yöntemle yürütülen katı atık projelerinin sayısı artmakla birlikte kurulan tesislerin daha iyi işletilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Belediye atıklarının insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi amacıyla belediyelerin finanse etmekte zorlandıkları katı atık projelerinin desteklenmesi için 2017 yılında başlatılan Katı Atık Programı (KAP) kapsamında Eylül 2023 itibarıyla onbeş aktarma istasyonu uygulama projesi hazırlanması, beş adet aktarma istasyonu yapımı, altı düzenli depolama lotu yapımı, onbir düzenli depolama tesisi uygulama projesi hazırlanması işleri tamamlanmış; iki aktarma istasyonu yapımı, iki entegre atık yönetim tesisi yapımı, iki entegre atık yönetim tesisi uygulama projesi hazırlanması, bir ön işlem tesisi ve bir yeni lot uygulama projesi hazırlanması işleri devam etmektedir.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yürütülen Sıfır Atık Projesi kapsamında Haziran 2017-Ekim 2023 döneminde 172 bin bina ve yerleşkede Sıfır Atık Yönetim Sisteminin uygulanmasına başlanmıştır. Aynı dönemde sıfır atık uygulamaları hakkında 19,5 milyon kişiye eğitim verilmiştir. Sıfır atık yönetim sisteminin idari, mali ve teknik unsurları açısından tasarım ve planlama kriterlerini, değerlendirme unsurlarını ve uygulama esaslarını belirlemek; sistemin geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmaları düzenlemek amacıyla 11 kılavuz hazırlanmıştır. Diğer taraftan yerel ölçekte strateji belirlemek, kısa ve uzun vadeli hedefler koymak amacıyla 81 ilin İl Sıfır Atık Yönetim Planları hazırlanmıştır. Ekim 2023 itibarıyla belediye hizmet alanı içerisinde sıfır atık yönetim sistemini kurarak Temel Seviye Sıfır Atık Belgesi alan belediye sayısı 122'ye ulaşmıştır.

Sıfır atık uygulamasının başladığı 2017 tarihinden itibaren 25,4 milyon ton kağıt-karton, 6,6 milyon ton plastik, 2,6 milyon ton cam, 0,7 milyon ton metal ve 10,2 milyon ton organik ve diğer geri dönüştürülebilir atıklar olmak üzere toplam 45,5 milyon ton geri

kazanılabilir atık, lisans almış işletmelerce işlenerek ekonomiye kazandırılmıştır. Proje başlangıcında yüzde 13 olan geri kazanım oranı, 2021 yılı itibarıyla yüzde 27,2'ye ve 2022 yılında yüzde 30,1'e çıkarılmış olup 2023 yılı sonu itibarıyla bu oranın yüzde 35'e çıkarılması hedeflenmektedir.

Plastik poşetlerin ücretlendirilmeye başlandığı 2019 yılından 2022 yılına kadar olan süreçte plastik poşet kullanımı yüzde 62,5 oranında azalmış olup plastik poşet kaynaklı 760 bin ton plastik atığın oluşumu engellenmiştir. Bu azalmayla plastik poşet üretimi için gerekli plastik hammadde ithalatı düşmüş ve 5,24 milyar TL tasarruf edilerek 31.500 ton sera gazı salımı engellenmiştir. Ayrıca, toplumda konuya ilişkin bilgi ve farkındalık seviyesi oluşmuş ve çok kullanımlık çanta ve benzeri ürünlerin kullanımı yaygınlaşmıştır.

Atık yağlar, atık pil ve akümülatörler, ömrünü tamamlamış lastikler, elektrikli ve elektronik eşya atıkları, bitkisel atık yağlar, hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atığı, ömrünü tamamlamış araçlar gibi özel atıkların toplanması, taşınması, geri kazanımı ve bertarafına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve mevzuat çalışmaları devam etmektedir.

Genel hayata etkili afet bölgesi ilan edilen alanlarda enkaz kaldırma faaliyetleri Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının teknik desteğiyle AFAD koordinasyonunda valiliklerce yapılmaktadır. Hasar tespit sonuçları doğrultusunda yıkık, acil yıktırılacak ve ağır hasarlı yapıların Ekim 2023 itibarıyla yüzde 55'nin enkaz kaldırma işlemleri tamamlanmıştır. Geri kazanılabilir atıklar yıkıntı atıkları içerisinde ayrılmakta ve çevre lisanslı tesislere gönderilerek geri kazanımı sağlanmaktadır. Tehlikeli atıkların ise belirlenen geçici depolama alanlarında usulüne uygun ayrıştırılıp çevre lisanslı tesislerde bertaraf edilmektedir.

Ülkemizde toplu taşımanın ve motorsuz ulaşım türlerinin geliştirilerek kentiçi ulaşımda yaşanan trafik sıkışıklığının ve buna bağlı olarak ortaya çıkan zaman kaybı, yakıt tüketimi ile çevre ve gürültü kirliliği sorunlarının azaltılabilmesi amacıyla önemli yatırımlar yapılmaktadır. Trambüs, elektrikli otobüs gibi emisyon üretmeyen toplu taşıma araçlarının yanı sıra tramvay, metro gibi raylı sistem araçlarının kullanımı yaygınlaşmaktadır. Ekim 2023 itibarıyla 12 büyükşehirde Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya ve Samsun raylı sistemlerle toplu taşıma hizmeti verilmektedir.

Başta tamamlanan İstanbul Havalimanı-Kağıthane ve Başakşehir-Kayaşehir hatları olmak üzere, 2023 yılında hizmete alınması beklenen diğer raylı sistem hatlarıyla birlikte İstanbul'da raylı sistem hat uzunluğunun yüzde 22 artış göstererek 321 km'ye ulaşması beklenmektedir. Ayrıca, Ankara'da AKM-Gar-Kızılai Metro Hattı ile Kayseri'de Anafartalar-YHT Tramvay Hattı hizmete açılmıştır.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca yapım çalışmalarına devam edilen Bakırköy-Bahçelievler-Kirazlı, Halkalı-İstanbul Yeni Havalimanı Metro Hattı ve Kocaeli Şehir Hastanesi Tramvay Hattı projeleriyle birlikte 2024 yılı sonuna kadar yaklaşık 43,5 km'lik kentiçi raylı sistem hattının hizmete açılması planlanmaktadır.

b) Amaç

Kentsel altyapıda sağlıklı ve güvenilir içme ve kullanma suyuna erişimin sağlandığı, atıksu ile katı atıkların insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirildiği, kentiçi ulaşımda ise maliyet etkin, temiz ve enerji verimli, tüm bireyler için kolay erişilebilir, modlar arası güçlü bağlantının sağlandığı sürdürülebilir sistemlerin oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Su kaynaklarının koruma kullanma dengesi gözetilerek sürdürülebilir, bütüncül, etkin ve verimli şekilde yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.875)		
Tedbir 875.1. Etkin su kaynakları yönetimi için su kanunu çıkarılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Su yönetimine ilişkin mevzuat hazırlıkları tamamlanacaktır.
Tedbir 875.3. Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu ile havza kurulları ve il su kurullarının daha etkin hale getirilmesi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Ulusal Su Kurulu, Havza ve İl Su Kurullarının görev ve sorumluluklarına ilişkin mevzuat düzenlemesi yapılacaktır. 2. Yerel kurullar başta olmak üzere, etkin paydaş katılımının sağlanmasına yönelik havza bazında çalıştaylar düzenlenecektir.
Su kaynaklarına yönelik veri setleri niteliksel ve niceliksel olarak iyileştirilecek ve veriye dayalı planlama yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.876)		
Tedbir 876.1. İlgili tüm kurum ve kuruluşlarca güncel veri temin edilerek Ulusal Su Bilgi Sisteminin etkinliği artırılacak, mevzuat altyapısı güçlendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Ulusal Su Bilgi Sistemi Geliştirme ve Bakım-Onarım projesi tamamlanacaktır.
Tedbir 876.2. Mevcut bilgi ve karar destek sistemleri ile çevresel altyapı tesislerindeki ekipmanlarda yerli üretim teşvik edilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yerli üretimin desteklenmesine yönelik teşvik modeli çalışmaları başlatılacaktır.
İklim değişikliğinin su kaynaklarına etkileri tespit edilecek ve iklim değişikliğine uyum sağlanmasına yönelik faaliyetler yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.877)		
Tedbir 877.1. İklim değişikliğiyle ilgili çevresel faktörlerin su kaynakları üzerindeki etkileri izlenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarına Etkisi Projesi Faz 2 çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 877.2. Türkiye genelinde iklim değişikliğinin su kaynaklarına etkileri güncel veri setleri ve senaryolar kullanılarak belirlenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Küresel iklim değişikliği ve bölgesel iklim değişikliği modelleri analiz edilerek ülkemize uygun olan modeller belirlenecektir.
Su kaynakları miktar, kalite ve ekosistemler açısından korunacak ve iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.878)		
Tedbir 878.1. Kalite ve toplam su potansiyeli bilgilerini içeren su kaynakları envanteri oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Havza, alt havza ve iller bazında mevcut durum su potansiyeli ve sektörlerin su kullanım miktarlarının tespit edilmesi çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Ulusal İzleme Ağı kapsamında dört havzada su kalitesi ve miktarının izlenmesine yönelik çalışmalara başlanacaktır.

		3. Su kalitesi ve miktarına yönelik izleme çalışmaları sonucunda tüm kurumlarca elde edilen verilerin Ulusal Su Bilgi Sistemine aktarılması sağlanacaktır.
Tedbir 878.4. Ruhsatsız su kullanımı ve izinsiz deşarjlar engellenecek, cezai yaptırımlar caydırıcı hale getirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Yer altı suyu arama belgesine ilişkin mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Tedbir 878.5. Su tahsisinde arz-talep dengesi gözetilerek suyun en faydalı şekilde kullanımına yönelik sektörel tahsis planlaması yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Su kaynaklarının kalite ve miktar olarak korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla sektörel su tahsis planları beş havzada başlayacaktır.
Tedbir 878.6. Atıksu arıtma tesislerinin yapımı ve işletilmesinde denetim, teknik bilgi ve kapasite eksikliği gibi mevcut engellerin giderilmesine yönelik çalışmalar hızlandırılacak, standartlara uygun işletilmesine ilişkin destek mekanizmaları ve atıksu arıtma tesisi çamuru bertarafı kapsamında alternatif sistemler geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Arıtma Çamuru Eylem Planı ve Arıtma Çamuru Yönetim Planı Genelgesinin yayımlanmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır. 2. Atıksu arıtma tesisi tesis sorumlularına yönelik olarak belgelendirme çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 878.8. Döngüsel ekonomi kriterleri de dikkate alınarak ülkemize özgü atıksu arıtma tesisi tasarım normları ve kriterleri belirlenecek, tasarım yazılımı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)	1. Atıksu arıtma tesislerinin döngüsel ekonomi yaklaşımıyla uyumlu, kaynak ve enerji verimliliğini hedefleyen ülkemize özgü tasarım normlarının ve kriterlerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Suyla ilgili kurum ve kuruluşların finansman yapıları iyileştirilecek ve işletme sorunları giderilecektir. (Kalkınma Planı p.879)		
Tedbir 879.1. Finans, bütçe ve işletme su tarifeleriyle ilgili düzenleyici bir yapı oluşturulacak ve suyun gelecekteki varlığı dikkate alınarak verimli kullanımı teşvik edecek fiyatlandırma sistemine geçilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Suyun tam maliyet, kullanan öder, kirleten öder prensiplerini dikkate alarak fiyatlandırılmasına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 879.2. Su teminindeki enerji maliyetlerinin azaltılmasına yönelik faaliyetler desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. İçme suyu ve atık su arıtma tesislerinde yenilenebilir enerji kullanım potansiyeli belirlenecektir.

Suyun verimli kullanımı sağlanacak, gelir getirmeyen su kullanımının en aza indirilmesi için gerekli tedbirler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.880)		
Tedbir 880.1. Değişen İklim Uyum Çerçevesinde Su verimliliği Strateji Belgesi ve Eylem Planında tanımlanan eylemlerin hayata geçirilmesi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Su verimliliği sistem kurulumu ve belgelendirmesi konusunda mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Su verimliliği eylem planındaki eylemlerin sorumlu ve ilgili kurumlarca dönemsel raporlanmasını teminen bilgilendirme ve yönlendirme toplantıları yapılacaktır.
Tedbir 880.2. Ekonomik kaçak seviyesi indeksleri kullanılarak suyun gerçek değeriyle su kayıp oranı ve gelir getirmeyen su hedefleri belirlenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Mevcut şebeke özellikleri, su üretim maliyeti ve su satış bedeli gibi parametreler kullanılarak kayıp ekonomik seviyesi belirlenecektir.
Tedbir 880.3. Belediyelerin kayıp kaçakla mücadelede yönelik faaliyetleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Belediye Su Kardeşliği uygulamaları kapsamında işbirliği çalışmalarına devam edilerek belediyeler arasında bilgi ve tecrübe paylaşımı sağlanacaktır. 2. 4 Aralık Dünya Su Kayıpları Gününde su kayıpları etkinliği ve çalıştay düzenlenerek belediyeler arasında bilgi ve tecrübe paylaşımı sağlanacaktır.
Tedbir 880.4. Sanayide mevcut en iyi tekniklere geçilerek su verimliliği artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Sanayide su verimliliğinin artırılması yönelik su verimliliği eylem planında belirlenen beş strateji ve 12 eylemde çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 880.5. Deniz suyunun artırılması, yağmur suyu hasadı ve gri suyun yeniden kullanımı gibi hususlarda mevzuat altyapısı geliştirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), DSİ	1. Artırılmış suların tekrar kullanımına ilişkin iki fizibilite çalışması tamamlanarak uygulamaya geçilecektir. 2. Alternatif su kaynaklarının yaygınlaştırılması kapsamında ARGE ve eğitim faaliyetleri desteklenecektir.
Tedbir 880.6. Yerel yönetimlerin su bütçelerini oluşturması sağlanacak, su dengesi ve kayıpların belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	1. Yerel yönetimlerin su bütçesi oluşturulması konusunda desteklenecektir.
Katı atık yönetiminin dögüsel ekonomi ilkeleri gözetilerek etkinleştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.881)		
Tedbir 881.1. Ulusal Dögüsel Ekonomi Eylem Planı hazırlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Ulusal ölçekte dögüsel ekonomi ilkelerinin etkin şekilde uygulanabilmesini teminen eylem planı hazırlanacaktır.

Tedbir 881.2. Atık yönetiminin her alanında veri tabanı oluşturulacak, izleme sistemi geliştirilecek ve çevrimiçi veri giriş sistemlerinin uyumu sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Atıkların izlenmesi, raporlanması ve denetlenmesinin etkin olarak sağlanabilmesi amacıyla veri tabanı oluşturulacak, izleme sistemi geliştirilecek ve veri giriş sistemleri uyumlu hale getirilecektir.
Tedbir 881.3. Döngüsel ekonomiye geçiş kapsamında atık yönetimine ilişkin beşeri ve teknik kapasitenin oluşturulması amacıyla programlar düzenlenecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Atık yönetimine ilişkin çalışmaların verimliliğinin artırılması için eğitim faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 881.4. Geri kazanılmış ikincil ürüne ait standartlar geliştirilecek, teşvik ve yönlendirme mevzuatı iyileştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Geri kazanılmış ikincil ürüne ait standartların geliştirilmesi, teşvik ve yönlendirme sisteminin iyileştirilmesi amacıyla mevzuat değişikliklerini de içeren çalışmalar yürütülecektir.
Sıfır atık uygulamaları yaygınlaştırılacak, atıkların geri dönüşümünde toplumun bilinçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.882)		
Tedbir 882.1. "Sıfır Atık Projesi" kapsamında eğitim farkındalık faaliyetleri gerçekleştirilecek ve eğitimin tüm kademelerinde sıfır atık uygulamaları yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Atıkların kaynağında ayrı toplanmasının yaygınlaştırılması amacıyla kamu spotu, eğitim gibi çalışmalar yapılacak, okul öncesi, ilkököl, ortaokul ve lise eğitim öğretim programlarında sıfır atık uygulamalarına yer verilecektir.
Mali gücü yetersiz yerel yönetimlerin evsel nitelikli katı atıkların geri kazanım ve bertaraf tesisi projeleri ile aktarma istasyonu projelerinin bir program dâhilinde desteklenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.883)		
Tedbir 883.1. Yerel yönetimlerin finanse etmekte zorlandıkları katı atık yönetim projelerini desteklemek amacıyla yürütülen "Katı Atık Programı"nın yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İLBANK, Yerel Yönetimler	1. Altı entegre atık yönetim tesisi yapımı, iki yeni lot yapımı, yedi aktarma istasyonu yapımına başlanacaktır.
Mekânsal planlar ile ulaşım planlarının bütüncül bir şekilde ele alınması sağlanacak; bölge planları ile kentsel ulaşım ana planları eşgüdüm içerisinde oluşturulacak, kentçi raylı sistem projelerine ilişkin mevzuat düzenlemesi yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.884)		
Tedbir 884.1. Ulaşım planlarının mekânsal ve tematik planlarla eşgüdümünü sağlamaya yönelik mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Planlar arası uyum ve koordinasyonun sağlanmasına yönelik kavramsal çerçeve oluşturulacaktır.
Tedbir 884.3. Kentçi raylı sistem projelerinin incelenmesi, değerlendirilmesi ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından devralınmasına ilişkin mevzuat hazırlanacak, istatistiki veri altyapısı oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Kentçi raylı sistem projelerinin incelenmesi, onaylanması ve belediyelerin raylı sistem projelerinin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından devralınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemeye yönelik yönetmelikler hazırlanacaktır. 2. Kentçi ulaşımına ilişkin istatistiki veri altyapısı oluşturulacaktır.

<p>Kentlerdeki trafik sıkışıklığının, kazaların ve hava kirliliğinin azaltılması amacıyla kentiçi ulaşımında talep yönlü politikalar uygulanacak, bireysel araç kullanımı yerine sürdürülebilir, çevreci, verimli ve düşük emisyonlu toplu taşıma sistemleri ile mikro-mobilite çözümleri teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.885)</p>		
<p>Tedbir 885.3. Yaya trafiğinin kesintisiz hale getirilmesini gözetecek şekilde yaya yolları ve kaldırımlara ilişkin standartlar güncellenecek, kent merkezlerinde tarihi ve kültürel cazibe noktaları ile alışveriş bölgelerinde motorlu taşıtlardan arındırılmış yaya bölgeleri oluşturulmaya devam edilecektir.</p>	<p>Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S)</p>	<p>1. Yaya yolları ve kaldırım standartlarına ilişkin yönetmelik hazırlanacaktır. 2. Belirlenecek illerde trafikten arındırılmış bölgelerin oluşturulmasına devam edilecektir.</p>
<p>Tedbir 885.4. Büyükşehirler başta olmak üzere, kentiçi ulaşım ağının daha verimli kullanılabilmesi, trafik güvenliğinin artırılması, ulaşım talebinin doğru şekilde yönetilebilmesi ve daha etkin planlama yapılabilmesini teminen ulusal akıllı ulaşım sistemi (AUS) mimarisine uyumlu uygulamalar yaygınlaştırılacak, dinamik yolcu, sürücü ve yaya bilgilendirme sistemleri ile katılımcı ulusal akıllı ulaşım sistemi (K-AUS) kuruluşlarına devam edilecektir.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı</p>	<p>1. 2024-2030 yıllarını kapsaması planlanan ulusal AUS eylem planı hazırlanacaktır.</p>
<p>Kentiçi ulaşım sistemlerinin afetlere karşı dirençli olması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.886)</p>		
<p>Tedbir 886.1. Afet ve acil durumlarda kullanılacak tahliye koridoru niteliğindeki güzergâhların yeniden ele alınarak kentiçi ulaşım sistemlerinin beklenmedik hizmet kesintilerine sebep olacak afet risklerine karşı dirençli hale getirilmesi sağlanacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, AFAD</p>	<p>1. Tahliye koridoru olarak nitelendirilen güzergâhların geometrik standartları ve dirençlilikleri etüt edilerek risk analizleri yapılacaktır. 2. Tahliye ve acil yardım koridoru olarak belirlenen güzergâhlarda rehabilitasyon çalışmaları yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 886.2. Deniz seviyesinde yükselme, fırtına ve taşkınlara yönelik denize kıyısı olan kentlerde ulaşım planlaması ve sistemleri gözden geçirilecektir.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, AFAD</p>	<p>1. Denize kıyısı kentlerde deniz yükselmesinden kaynaklı ulaşım altyapısının zarar görmemesine yönelik önlem seti belirlenerek uygulamaya konulacaktır.</p>

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	98,7	99,0	99,0
Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	91,1	95,0	96,0
Atık Su Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	90,0	90,0	92,5
Arıtılmış Atıksuların Yeniden Kullanım Oranı	Yüzde	4,7	5,2	6,0
İçmesuyu Kayıp Oranı	Yüzde	33,5	31,0	30,0
Atık Yönetim Hizmeti Verilen Belediye Nüfusu Oranı	Yüzde	86	89	93
Sıfır Atık Projesi Kapsamında Atığın Geri Kazanım Oranı	Yüzde	30,1	35	35,5
Kentiçi Raylı Sistem Uzunluğu (Kümülatif)	km	810	925	983

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.4.7. Bölgesel Gelişme

a) Mevcut Durum

Bölgesel gelişme politikası, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması yönünde bölgelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerini sağlamak üzere bölgelerin nitelikleri dikkate alınarak uygulanmaktadır. Bölgesel gelişmenin çok sektörlü yapısı nedeniyle merkezi ve yerel düzeyde paydaşlar arasında işbirliğinin temin edilmesi ve koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

2023 sonrası dönem için bölgesel gelişme çalışmalarının bütüncül bir bakış açısıyla gerçekleştirilmesi, ulusal ve yerel düzeyde bölgesel kalkınma uygulamalarının etkinliğinin artırılması amacıyla Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) ve bölge planları hazırlanmaktadır.

26 Düzey-2 bölgesinde kurulu kalkınma ajansları tarafından bölge, il ve ilçe düzeyinde çalışmalar gerçekleştirilerek bölgelerin potansiyellerini harekete geçirmek üzere kamu kurumlarına, mahalli idarelere, üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre sonuç odaklı program (SOP) yönetimi yaklaşımıyla mali ve teknik destek sağlanmaktadır. Söz konusu hizmetler için 2008-2022 yılları arasında kalkınma ajanslarına merkezi bütçeden 36,4 milyar TL, yerel paylardan ise 23,2 milyar TL (2023 yılı fiyatlarıyla) kaynak aktarılmıştır. 2023 yılı için ise 907,8 milyon TL merkezi bütçe payı tahsisatı yapılmış olup yerel pay katkısının 984 milyon TL olacağı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, 2008-2023 döneminde 25.617 projeye 2023 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 42 milyar TL destek sağlanmıştır. Bu destekle yapılan toplam yatırım tutarı 71 milyar TL'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 60- Kalkınma Ajanslarına İlişkin Bilgiler (Ocak 2008 - Eylül 2023)

Destek Programı Türü	Eş-Finansman Dâhil		Proje Başvuru Sayısı	Desteklenen Proje Sayısı
	Ajans Desteği (1)	Toplam Proje Bütçesi (1)		
Proje Teklif Çağrısı	32 911	57 052	49 104	11 274
Güdümlü Proje Desteği	6 278	9 606	259	259
Finansman Desteği	372	1 235	782	387
Faizsiz Kredi Desteği	284	284	243	117
Doğrudan Faaliyet ve Fizibilite Desteği	1 265	1 395	6 839	2 408
Teknik Destek	912	912	21 971	10 975
Diğer Destek Türleri	296	530	3 782	197
Genel Toplam	42 318	71 014	82 980	25 617

(1) 2023 Yılı Fiyatlarıyla, Milyon TL

Bölge kalkınma idareleri kapsadıkları illerdeki yatırımların gerektirdiği planlama, izleme, değerlendirme ve koordinasyon hizmetlerini yürütmekte olup 4 Haziran 2021 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 4072 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi, Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının görev süreleri 8 Haziran 2026 tarihine 4 Ağustos 2023 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 7471 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığının görev süresi 31 Aralık 2028 tarihine kadar uzatılmıştır.

GAP, DAP, DOKAP ve KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarına 2023 yılında toplam 923 milyon TL ödenek tahsis edilmiştir. Başkanlıklar tarafından 2014-2023 yılları arasında uygulayıcı kuruluşlara 2023 yılı fiyatlarıyla toplam 20,5 milyar TL kaynak aktarılmıştır.

Bölgesel gelişme politikalarının tasarım sürecine girdi sağlamak, karar alma süreçlerini kolaylaştırmak ve uygulama etkinliğini artırmak amacıyla analiz çalışmaları yürütülmektedir. Bu çerçevede, yerleşim merkezlerinin sosyal ve ekonomik ilişkileri ile kamu hizmetlerinin sunumu ve hizmetlere erişimini analiz etmek amacıyla oluşturulan Türkiye’de Kentsel ve Kırsal Yerleşim Sistemleri Araştırması (YER-SİS) karar destek sisteminin geliştirilmesi çalışmalarına devam edilmiştir.

TABLO II: 61- Düzey 2 İstatistik Bölge Birimleri (İBB) Bazında Çeşitli Göstergeler

Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sırası (2017)	Nüfusun Payı (2021) (Yüzde)	2020-2021 Yıllık Nüfus Artış Hızı (Yüzde)	2011-2021 Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (Yüzde)	Bölge'nin GSYH'ye Katkısı (2020) (Yüzde)	Kişi Başına GSYH (2020) (Yüzde)	TR=100 Endeksi (2020) (Yüzde)	İşsizlik Oranı (2021) (Yüzde)	İstihdamın Sektörel Yapısı - 2021 (1)			Merkezi Yönetim Bütçe Giderlerinin Karşılama Oranı (2021) (Yüzde (2))
								Tarım Sektörü Payı (Yüzde)	Sanayi Sektörü Payı (Yüzde)	Hizmetler Sektörü Payı (Yüzde)	
1	18,7	0,4	1,4	30,4	163,3	10,2	0,6	31,5	68	9,2	
2	6,8	0,6	1,5	9,2	135,7	12,1	3,1	25,4	71,4	1,5	
3	5,2	0,8	1,1	6,4	121,6	1,3	7,3	32,5	60,2	5,1	
4	4,0	2,0	2,1	3,5	89,4	9,2	17,1	15,5	67,5	1,1	
5	5,1	1,3	1,6	5,6	111,4	8,9	7,3	40,9	51,8	1,6	
6	4,9	1,8	2,1	6,6	137,1	10,1	12,1	37	50,9	6,0	
7	3,8	1,4	1,5	3,2	84,4	8,6	20,6	23,8	55,6	1,0	
8	2,3	1,8	1,9	2,9	129,6	7,8	15,4	38,7	46	1,9	
9	3,0	0,8	1,1	2,3	77,1	7,4	24,9	29,2	45,9	0,6	
10	2,1	0,5	0,9	1,9	90,0	7,1	21,8	24	54,2	0,9	
11	4,9	0,9	1,0	3,9	78,9	12,3	16,9	24,8	58,3	2,0	
12	1,2	0,3	0,2	1,0	78,2	11,3	21,6	28,8	49,6	2,4	
13	3,7	0,6	0,7	3,2	84,8	7,1	30,7	29,2	40,1	0,8	
14	2,9	0,2	0,6	2,2	75,6	9,4	20,4	26,1	53,6	0,4	
15	3,3	-0,3	0,4	2,0	58,6	8,1	34,7	20,1	45,2	0,5	
16	3,4	1,0	1,5	2,5	71,8	10,7	15,2	33,7	51,2	0,7	
17	3,2	-0,1	0,6	1,9	60,8	9,2	39,6	17,4	43,1	0,4	
18	1,9	0,6	0,8	1,3	68,7	9,4	27,1	21,2	51,7	0,5	
19	4,0	0,8	1,2	2,7	67,0	14,6	18,2	25	56,7	1,5	
20	2,1	0,4	0,6	1,2	59,4	8,1	28,1	19,7	52,2	0,3	
21	0,9	0,5	0,6	0,7	72,9	6,2	37,2	17,7	44,8	0,3	
22	1,3	-0,6	0,0	0,8	63,7	9,2	37,3	12,3	50,4	0,3	
23	4,7	1,0	1,7	1,6	35,6	11,5	28,8	23,3	47,9	0,3	
24	1,3	-2,0	-0,7	0,6	42,6	12,7	48,1	12,3	39,5	0,2	
25	2,8	1,1	1,4	1,4	50,7	18,5	19,6	23,1	57,3	0,1	
26	2,5	-0,9	0,4	1,0	37,6	19,2	34,5	23,9	41,8	0,2	
Türkiye	100	0,7	1,2	100	100	10,4	15,8	27,7	56,5	1,0	

Kaynak: TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.

(1) İnşaat sektörü sanayi içinde değerlendirilmiştir. (2) Bakanlıkların merkez muhasebe birimlerinde tahsil edilen ve ödenen tutarlar il ayrımlına tabii tutulmaksızın Türkiye verisinde yer almaktadır.

b) Amaç

Bölgelerin potansiyellerinin harekete geçirilmesi, kendilerine özgü imkân ve kabiliyetlerinin yenilik temelinde geliştirilmesi, bölge dirençliliklerinin artırılması ve afet sonrası ekonomik ve sosyal iyileşmenin sağlanması yoluyla ülkemizin dengeli kalkınmasına azami katkının sağlanması ile bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bölgesel kalkınmaya yönelik kurumsal yapı ve yönetim mekanizması etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.888)		
Tedbir 888.1. Kalkınma ajansları ve bölge kalkınma idarelerinin kurumsal kapasiteleri ve mevzuatı gözden geçirilerek etkinliklerinin artırılması yönünde düzenlemeler yapılacak, işbirlikleri artırılacak ve merkezi yönetimle etkileşim ve koordinasyon mekanizmaları geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları	1. Kurumsal ve beşeri kapasitenin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 888.2. Bölgesel gelişme politikalarının tasarımı ve uygulama aşamalarında karar destek süreçlerini güçlendirecek araştırma ve analizler gerçekleştirilecek, bölgesel farklılıkların ölçülmesine yönelik istatistikî altyapı geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Kalkınma Ajansları	1. YER-SİS Projesi Karar Destek Sistemi idame ettirilip sistemde iyileştirme çalışmaları yapılacaktır. 2. Düzey-2 bazında bölgesel girdi-çıkıtı tabloları oluşturularak bölgesel analiz raporları hazırlanacaktır. 3. Kalkınma Ajanslarının mevcut mali destek uygulamalarına ilişkin etki değerlendirme çalışmaları yürütülecektir.
Bölgesel düzeyde verilen mali destek mekanizmaları gözden geçirilerek etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.889)		
Tedbir 889.2. Kaynak çeşitliliğinin sağlanması için alternatif finansman araçları geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Kalkınma ajansları tarafından tasarlanan destek araçları uygulanmaya devam edilecektir.
Bölgelerin gelişmişlik düzeylerine, imkân ve kabiliyetleri ile farklılaşan yerleşim özelliklerine göre bölgesel stratejiler merkezi ve yerel düzeyde kurumlarla işbirliği içerisinde uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.890)		

Tedbir 890.1. "Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi" ve 26 Düzey-2 bölgesi için hazırlanan bölge planları uygulamaya konulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Kalkınma Ajansları	1. BGUS ve bölge planlarının yenilenmesi çalışmaları tamamlanacaktır.
Bölgelerin kalkınmasında yeşil ve dijital dönüşüme yönelik altyapı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.893)		
Tedbir 893.2. Yeşil ve dijital dönüşüm konusunda bölgelerin potansiyel ve ihtiyaçları çerçevesinde stratejileri oluşturulacak, dönüşümden en çok etkilenecek sektörler için analizler yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Düzey 2 bölgelerin yeşil dönüşüm ve dijital dönüşümden en çok etkilenecek sektörlerine dair analizleri de içeren stratejileri hazırlanacaktır.
Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden etkilenen illerin sosyoekonomik kalkınmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.894)		
Tedbir 894.1. Depremden etkilenen bölgede kısa, orta ve uzun vadeli ekonomik, sosyal ve kurumsal alanlarda yapılacak iyileştirmeleri kapsayan bölgesel gelişme stratejisi hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Depremden etkilenen illeri kapsayan kalkınma ajansları tarafından deprem sonrası iyileşmenin sağlanmasına yönelik bölgesel gelişme stratejileri hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023 (2)	2024(3)
En Yüksek Gelirli Bölgenin Kişi Başı Gelirinin En Düşük Gelirli Bölgenin Kişi Başı Gelirine Oranı	Oran	4,59 ¹	4,30	4,2
En Düşük Değere Sahip Düzey 2 Bölgesinde İşgücüne Katılma Oranı	Yüzde	41,5	41,8	42,0

(1) 2021 yılı verisidir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

2.4.8. Kırsal Kalkınma

a) Mevcut Durum

TÜİK'in Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 2022 yılında belde ve köy nüfusu 5.666.274 kişi olmuştur. Cinsiyete göre köy nüfusunun 2.901.673'ünü erkek

2.764.601'ini kadın nüfusu oluşturmaktadır. Köylerimizde nüfus yaşlanmakta olup 65 yaş ve üzeri yaşlı nüfus toplam köy nüfusunun dörtte birini oluşturmaktadır. 6360 Sayılı Kanun'la birlikte büyükşehir belediyesi bulunan 30 ilde tüzel kişiliği kaldırılan 16.220 köy, mahalleye dönüştürülmüş, ülkedeki 34.434 olan köy sayısı 18.214'e düşmüştür. İçişleri Bakanlığının verilerine göre 2022 yılı itibarıyla 18.291 köy, 23.825 köy bağlı bulunmaktadır.

Kırsal kesimdeki altyapı hizmet faaliyetlerinde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yürütülen Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES) başta olmak üzere kırsal iskân ve yeniden iskân projeleri gelmektedir. Köylerin yol ve içmesuyu gibi temel altyapı ihtiyaçlarına yönelik 2005 yılında başlatılan KÖYDES Projesine 2005-2023 döneminde toplam 23,8 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir. On Birinci Kalkınma Planı döneminde ise (2019-2023) KÖYDES Projesine toplam 11,5 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir. 2005-2022 döneminde kümülatif olarak 135.870 km köy yolu yapılmış veya onarılmıştır. 5.171 suyu olmayan ve 69.069 suyu yetersiz olan yerleşimlerde toplam 74.240 ünitelerde içme suyu yatırımı yapılmıştır. Küçük sulama yatırımlarıyla 86 bin hektar tarım alanı sulamaya açılmış, 97 bin çiftçi ailesi bu sulama yatırımlarından yararlanmıştır. Atıksu işlerinde 1.025 adet foseptik ve 61 adet atıksu arıtma yapılmıştır.

İskan yatırımları kapsamında yeniden yerleşim işleri On Birinci Kalkınma Planında önemli bir yer tutmuştur. Kırsal iskan projeleri ile çeşitli nedenlerle yerleri kamulaştırılan (afet, baraj yapımı gibi) hanelerin yeniden iskanı yapılmaktadır. Bu kapsamda son yıllarda yürütülen en önemli projeler; Yusufeli Barajı Yeniden Yerleşim, Ilısu Barajı Yeniden Yerleşim, Bozkır Barajı İskanı, Mersin Alaköprü Barajı Yeniden Yerleşim Projeleridir. Ilısu Barajı Yeniden Yerleşim ve Bozkır Barajı İskanı Projeleri bu dönemde tamamlanmış, Yusufeli Barajı Yeniden Yerleşim ve Mersin Alaköprü Barajı Yeniden Yerleşim Projelerinde sona yaklaşmıştır. Bu projelerin toplam maliyeti 10,6 milyar TL'dir.

2019 yılında yüzde 17,4 olan tarım istihdamının toplam istihdam içindeki payı Temmuz 2023 itibarıyla yüzde 14,9'a gerilemiştir. On Birinci Kalkınma Planı dönemi başında mutlak büyüklüğü 4,9 milyon kişi olan tarım istihdamı Temmuz 2023 itibarıyla 4,6 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, ülkemizde hizmetler ve sanayi sektörlerinin istihdamda ağırlığının arttığını göstermektedir.

Ülkemizde kırsal ekonominin temelini oluşturan tarımsal üretim, aile çiftçiliğine dayalı olarak sürmektedir. Proje bazlı sunulan kırsal kalkınma destek programlarında çeşitlilik artmıştır.

IPARD I ve II uygulamaları kapsamında 10 Ekim 2023 tarihi itibarıyla toplam hibe miktarı 44,5 milyar TL, desteklenen toplam proje sayısı 25.341, devam eden proje sayısı 1.750, desteklenen genç yatırımcı 13.671, desteklenen kadın yatırımcı 6.510 ve oluşturulan toplam istihdam 95.000 kişi olmuştur. IPARD III uygulamalarına ise 2024 yılı itibarıyla başlanması planlanmaktadır.

2006 yılında başlatılan Kırsal Kalkınmanın Desteklenmesi Programları kapsamında toplam 32.990 kırsal kalkınma projesine yaklaşık 5,1 milyar TL kaynak tahsis edilmiş olup 32.572 çiftçi ve 418 girişimci desteklenmiştir. Tarım ve kırsal kalkınma destek sisteminde aile işletmelerinin rekabetçi ve verimli bir üretim altyapısına kavuşturulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Kırsal Kalkınmanın Desteklenmesi Programı kapsamında Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) Desteği, Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımlar ve Kırsal

Altyapı Yatırımlarının Desteklenmesi Programı, Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Desteği, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemine Katılım Primi Desteği, Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi ve Uzman Eller Proje Desteği verilmektedir.

KKYDP kapsamında kırsal alanda ekonomik ve sosyal yapıyı geliştirmek, küçük ve orta ölçekli işletmelerin tarıma dayalı sanayi entegrasyonunu sağlamak ve yeni teknolojilerin üreticiler tarafından kullanılmasının yaygınlaştırılması amacıyla gerçek ve tüzel kişilere yüzde 50 hibe desteği verilmiştir. 2006 yılından bugüne kadar tamamlanan 16.607 projeye 4,8 milyar TL hibe ödemesi yapılmış, 10,4 milyar TL tutarında yatırım faaliyete geçirilmiş ve bu projelerle 119.800 kişiye istihdam sağlanmıştır.

Ekonomik altyapı yatırımları içerisinde yer alan çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesine, el sanatları ve kırsalda bilişim uygulamaları için hibe desteklerinin sağlanmasına devam edilmiş, 2023 yılında 16 projeye 3,45 milyon TL hibe desteği verilmiştir. Tarım ve kırsal kalkınma destek sisteminde, aile işletmelerinin rekabetçi ve verimli bir üretim altyapısına kavuşturulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. 2023 yılında Kırsal Kalkınmada Uzman Eller Projesi ile 1.068 hak sahibine toplam 263,8 milyon TL hibe ödemesi yapılmış, bu desteklerle 313,5 milyon TL tutarında yatırım yapılmıştır.

TÜİK tarafından Nisan 2023 yılı itibarıyla yeni kır-kent tanımına göre istatistiklerin üretilmesine başlanmıştır.

b) Amaç

Kırsal kesimde üretken işgücü oluşturularak ekonominin canlandırılması, sürdürülebilir doğal kaynak yönetiminin sağlanması ve yaşam kalitesinin artırılması suretiyle nüfusun kırsalda tutundurulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Açıklama
Yöreye ve mekâna özgü özellikler dikkate alınarak kırsal alanlarda yaşam kalitesinin artırılması için kamu hizmet sunumu iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.896)		
Tedbir 896.1. Kır ve kentin etkileşimini sağlayan ulaşım, iletişim ve enerji altyapısı güçlendirilecek, Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES) kapsamında köylerde ulaşım, kanalizasyon, içme suyu ve atık su altyapısının iyileştirilmesi sağlanacak, suyun etkin kullanılmasına yönelik proje ve uygulamalar sürdürülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İl Özel İdareleri	1. KÖYDES Projesi kapsamında 2024 yılında yayınlanacak Cumhurbaşkanlığı Kararı doğrultusunda 51 ilin yol, içme suyu, tarımsal sulama ve atıksu projeleri desteklenecektir. 2. Köy yolları envanterine ilişkin coğrafi bilgi sistemlerinin kurulumu 51 ilde tamamlanacaktır.
Tedbir 896.3. Kamulaştırma yapılan yerlerin iskânında yerleşim yeri seçiminde kamu harcamalarını asgariye indirmeye yönelik tedbirler alınacak ve hak sahipliğine ilişkin iskân mevzuatında düzenleme yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, DSİ	1. Kırsal alanda iskan faaliyetlerinde kamu harcamalarını asgariye indirmeye yönelik fizibilite çalışmaları yürütülerek, hak sahipliğine ilişkin iskân mevzuatında düzenleme yapılacaktır.

<p>Kırsalda nüfus kaybını önlemek ve tersine göçü sağlamak için beşeri ve sosyal sermaye geliştirilerek istihdam imkânları iyileştirilecek ve ekonominin çeşitlendirilmesi yoluyla kırsal alanların çekiciliği artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p.897)</p>		
<p>Tedbir 897.1. Kırsalda başta kadınlar ve gençler olmak üzere özel politika gerektiren gruplara yönelik yenilikçi sosyal programlar hayata geçirilecektir.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı</p>	<p>1. Kırsal alanda yürütülen kadın, genç ve çocuklara yönelik projelere devam edilecektir.</p>
<p>Tedbir 897.3 Kırsalda yoksulluğun azaltılması amacıyla ölçek ve dayanışma ekonomisine önem verilerek üretici örgütleri sektörel işbirliği, satış ve pazarlama, üretim teknikleri, finansman ve mevzuat gibi konularda eğitimlerle desteklenecektir.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı</p>	<p>1. Genel kooperatifçilik ve kooperatiflerin faaliyet alanlarıyla ilgili konularda çiftçilere yönelik eğitim faaliyetleri sürdürülecektir.</p>
<p>Tedbir 897.5. Kırsal mahalle, köy ve orman köylerinin sürdürülebilir geçim kaynaklarının oluşturulması için aile işletmelerine yönelik destekler geliştirilecektir.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S)</p>	<p>1. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında aile işletmeciliği faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik altyapı sistemleri desteklenecektir.</p>
<p>Tedbir 897.7. Önümüzdeki döneme ilişkin "Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi" hazırlanacaktır.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, STK'lar</p>	<p>1. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2024-2028) hazırlanacaktır.</p>
<p>Kırsal kalkınma destekleri çiftçi ve üretkenlik odaklı programlanacak, uygulanan farklı destekler arasında koordinasyon sağlanarak uygulamada tamamlamıcılık ve etkinlik artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p. 898)</p>		
<p>Tedbir 898.2. IPARD III döneminde tarımsal işletmelerin fiziki varlıkları, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, kırsal alanda kamu altyapı yatırımları ile kırsalda çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve tarım/çevre tedbirlerinin desteklenmesine devam edilecek ve IPARD kapsamında Yerel Kalkınma Stratejileri (LEADER) uygulanacaktır.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, AB Başkanlığı, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. IPARD III Program döneminde tarımsal işletmelerin fiziki varlıkları, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, kırsal alanda kamu altyapı yatırımları, kırsalda çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ile tarım-çevre tedbirlerinin desteklenmesine devam edilecektir.</p> <p>2. Yerel Kalkınma Stratejileri (LEADER) uygulanacaktır.</p>

Kırsal çevrenin iyileştirilmesine ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik çalışmalar yapılacak ve doğal kaynakların sürdürülebilirliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 899)		
Tedbir 899.1. Toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilir ve etkin kullanılması sağlanacak, ormansızlaşmayı, biyoçeşitlilik kaybını ve arazi tahribatını engelleyecek çevre odaklı kırsal kalkınma projeleri ve programları yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, AB Başkanlığı, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. IPARD-III Programı kapsamında tarımın iklim ve çevre ilişkisine, organik tarıma ve erozyon kontrolüne yönelik pilot projeler desteklenecektir.
Kırsala yönelik istatistikî altyapı coğrafi bilgi sistemi tabanlı olarak iyileştirilecek ve mevzuat uyumu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 900)		
Tedbir 900.3. Kırsaldaki sosyoekonomik ve kültürel gelişmişlik düzeyini ölçmeye yönelik istatistikî çalışmalara devam edilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), TÜİK	1. Ulusal Kırsal Ağ ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
KÖYDES ve KİRDES Kapsamında Yapılan Köy Yolu Uzunluğu (Kümülatif)	Km	135 870	137 080	138 580
Köylerde İçme Suyu Tesisi Yapılan ve Yenilenen Ünite Sayısı (Kümülatif)	Adet	74 240	78 040	79 848

- (1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.5. ADALETİ ESAS ALAN DEMOKRATİK İYİ YÖNETİŞİM

2.5.1. Adalet Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Program döneminde adalet hizmetlerinin sunumunda etkinliğin artırılması, adalete erişimin güçlendirilmesi, kolaylaştırılması ve adalet hizmetlerinden memnuniyetin artırılması amacıyla önemli adımlar atılmış, adalet hizmetlerinin sunumunda beşeri ve fiziki kapasite artışları sağlanmıştır. Bu kapsamda yargı reformu paketlerinin çıkarılmasına devam edilmiş ve diğer düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Asrın felaketi olarak nitelendirilen, 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremler sonrasında 8 Şubat 2023 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararıyla Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa illerinde 8 Şubat 2023 tarihinden başlamak üzere üç ay süreyle olağanüstü hal ilan edilmiştir. Anılan karar Türkiye Büyük Millet Meclisinin 9 Şubat 2023 tarihli Kararıyla onaylanmıştır.

Olağanüstü hal döneminde, çeşitli alanlara ilişkin düzenlemeler içeren Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede, 11 Şubat 2023 tarihli ve 120 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Yargı Alanında Alınan Tedbirlere İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayımlanmıştır.

Olağanüstü hal ilan edilen illerde, yargı alanında hak kayıplarının önlenmesi amacıyla dava açma, icra takibi başlatma, başvuru, şikâyet, itiraz, ihtar, bildirim, ibraz ve zamaşımı süreleri, hak düşürücü süreler ve zorunlu idari başvuru süreleri de dâhil olmak üzere bir hakkın doğumu, kullanımı veya sona ermesine ilişkin tüm süreler, İdari Yargılama Usulü Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile usul hükmü içeren diğer kanunlarda taraflar veya ilgililer bakımından belirlenen süreler ve bu kapsamda hâkim tarafından tayin edilen süreler ile arabuluculuk ve uzlaştırma kurumlarındaki süreler, İcra ve İflas Kanunu ile takip hukukuna ilişkin diğer kanunlarda belirlenen süreler, nafaka alacaklarına ilişkin icra takipleri hariç olmak üzere tüm icra ve iflas takipleri, taraf ve takip işlemleri, yeni icra ve iflas takip taleplerinin alınması, ihtiyati haciz kararlarının icra ve infazına ilişkin işlemler, 6 Şubat 2023 tarihinden 6 Nisan 2023 tarihine kadar durdurulmuştur. 5 Nisan 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 139 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş ve Malatya illerinin bazı ilçeleri için 120 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 2’nci maddesinin 1 Mayıs 2023 tarihine kadar uygulanmasına karar verilmiştir.

Kamuoyunda Yedinci Yargı Paketi olarak bilinen 28 Mart 2023 tarihli ve 7445 sayılı İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla; konutlarda yapılacak hacizler bakımından icra müdürünün verdiği haciz kararının, hâkim onayından geçtikten sonra yerine getirilebilmesi sağlanmıştır. Borçlu ile aynı çatı altında yaşayan aile bireylerine ait kişisel eşyalar ile ailenin ortak kullanımına hizmet eden tüm ev eşyaları, haczi caiz olmayan mallar arasına alınmıştır. Adli yardım bürosunun gelirleri artırılmak suretiyle adli yardım sisteminin güçlendirilmesi sağlanmıştır. Kira ilişkisinden kaynaklanan uyuşmazlıklar (ilamsız icra yoluyla tahliye hariç), taşınır ve taşınmazların paylaşılmasına ve ortaklığın giderilmesine ilişkin uyuşmazlıklar, kat mülkiyetinden kaynaklanan uyuşmazlıklar ve komşu hakkıyla ilgili uyuşmazlıklar dava şartı olarak arabuluculuk kapsamına alınmıştır.

İş yoğunluğunun veya icra dairesi sayısının fazla olduğu illerde Adalet Bakanlığı tarafından, yetki çevresi de belirlenmek suretiyle bir veya birden fazla icra daireleri başkanlığının kurulmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek üzere, İcra Daireleri Başkanlıklarının Kuruluş ve Görevleri ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik 8 Kasım 2022 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ceza İnfaz Kurumlarında Bulundurulabilecek Eşya ve Maddeler Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 31 Ocak 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Avukatlık stajının, bir avukat yanında yapılması gereken kısmında bağımsız bürosu bulunan avukatlardan başka, bünyesinde hukuk müşavirliği mevcut kamu ve özel kurum ve kuruluşlarda görevli bir avukat yanında da yapılabilmesine olanak sağlayan Türkiye Barolar

Birliği Avukatlık Staj Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 9 Mayıs 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Tarımsal üretim sözleşmesinden doğan davalarda arabulucuya başvurulmuş olmasının dava şartı haline getirilmesi, 23 Mart 2023 tarihli Kanunla 5488 sayılı Tarım Kanununda değişiklik yapılarak sağlanmıştır. Bu düzenlemeye dayanılarak Tarımsal Üretim Sözleşmesinden Doğan Hukuk Uyuşmazlıklarına İlişkin Arabuluculuk Yönetmeliği 1 Eylül 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Program döneminde adalet hizmetlerinin sunumunda beşeri kapasite artırılmıştır. 10 Ekim 2023 tarihi itibarıyla hâkim ve Cumhuriyet savcısı sayısı 23.805’tir. Bunların 16.210’u hâkim, 7.595’i ise Cumhuriyet savcısıdır. Adli hizmetlerde çalışan adalet personeli sayısı ceza infaz kurumları hariç 86.602’dir. Ceza infaz kurumlarında çalışan personel sayısı ise 77.531’dir. Ekim 2023 itibarıyla ölkemizde 180.853 avukat bulunmaktadır. Avukatların 94.754’ü erkek, 86.099’u kadındır.

Vatandaşların adalete erişiminin güçlendirilmesi ve kolaylaştırılmasının en önemli unsurlarından biri olan adli yardım kapsamında, Ocak-Ekim 2023 döneminde 1,9 milyar TL harcama yapılmıştır.

Yargının iş yükünü hafifleterek uyuşmazlıkların kısa sürede sonuçlandırılmasını amaçlayan alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden uzlaştırma kapsamında, 10 Ekim 2023 tarihi itibarıyla 441.337 dosya uzlaştırma bürolarına gönderilmiş, bunların 163.783’ü uzlaşmayla sonuçlanmıştır. 31 Aralık 2022 tarihi itibarıyla arabuluculukla anlaşma sağlanan dosya sayısı 2.492.533’ken, 10 Ekim 2023 tarihi itibarıyla bu sayı 3.094.843’e ulaşmış ve arabuluculuk müessesesi kapsamında çözümlenen uyuşmazlıkların sayısı yüzde 25 artmıştır.

Adalet hizmetlerinin sunumunda fiziki kapasitenin artırılması çalışmaları sürdürülmüştür. 10 Ekim 2023 itibarıyla adli ve idari yargı hizmetleri toplam 802 adalet binasında ifa edilmektedir. Adalet hizmeti verilen kapalı alan miktarı Ekim 2023 itibarıyla 5.759.577 m²’dir.

10 Ekim 2023 tarihi itibarıyla adli yargıda 7.118, idari yargıda ise 221 mahkeme bulunmaktadır. Ekim 2023 itibarıyla Bölge Adliye Mahkemeleri (BAM) 15 yerde (Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Sakarya, Samsun, Trabzon, Van), Bölge İdare Mahkemeleri (BİM) ise dokuz yerde (Ankara, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Konya, Samsun, Adana, Bursa) faaliyettedir. 2022 yılında Denizli, Malatya ve Tekirdağ Bölge Adliye Mahkemeleri olmak üzere üç yerde daha BAM kurulmuş olmakla birlikte henüz faaliyete geçirilememiştir.

27 Mayıs 2023 tarihinde Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Malatya, Muğla, Osmaniye ve Şanlıurfa’da yeni idare mahkemeleri kurulmuştur.

İcra dairelerinin etkinliğinin artırılması amacıyla geliştirilen yeni icra dairesi modeli kapsamında 2023 yılı içinde 12 icra dairesi faaliyete geçirilmiş, böylece yeni icra dairesi modeli uygulanan yer sayısı 85'e yükselmiştir.

Son yıllarda ceza infaz kurumları ile tutukevlerinin sayısında ve kapasitesinde de iyileşmeler sağlanmıştır. 2023 yılında 5.712 kişi kapasiteli 14 ceza infaz kurumu kapatılırken, 11.579 kişi kapasiteli 16 ceza infaz kurumu hizmete açılmıştır. 10 Ekim 2023 tarihi itibarıyla tutuklu ve hükümlü sayısı toplamı 263.815 kişi, ceza infaz kurumlarının toplam kapasitesi ise 297.634 kişidir. Ekim 2023 itibarıyla denetimli serbestlikten faydalanan kişi sayısı 442.864 olmuştur.

UYAP'la ülke genelinde tüm adli hizmetler elektronik ortamda yürütülmektedir. İfade ve savunma alınması ile duruşmalarda video kaydı alınması ve video konferans yönteminin kullanılmasını hedefleyen Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) projesi devam etmekte olup Ekim 2023 itibarıyla 3.436 duruşma salonu ve 964 ceza infaz kurumu olmak üzere toplam 4.400 mahalde sistem kurulmuştur.

Hukuk bilincinin geliştirilmesi amacıyla temel eğitimde hukuk ve adalet dersi seçmeli olarak vermeye devam edilmektedir. Bu kapsamda, bu dersi seçen öğrenci sayısı 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 89.082 iken 2022-2023 eğitim-öğretim yılında 112.429'a yükselmiştir.

b) Amaç

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devletinin gerekleri doğrultusunda, yargı süreçlerinin adil, hızlı ve etkin şekilde işlemesi, öngörülebilir olması, adalete erişimin kolaylaştırılması ve adalet sistemine duyulan güvenin daha da artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Anayasada güvence altına alınan temel hak ve özgürlükler güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.913)		
Tedbir 913.1. Katılımcı bir hazırlık süreciyle yeni bir "Yargı Reformu Stratejisi" ve "İnsan Hakları Eylem Planı" hazırlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Geniş kapsamlı toplantılarla paydaşların görüşleri alınacaktır. 2. Yargı teşkilatı için durum analizi yapılacak ve ihtiyaçlar belirlenecektir. 3. Uluslararası kuruluşların çalışmaları ve iyi uygulama örnekleri incelenecektir. 4. Yargı Reformu Stratejisi ve İnsan Hakları Eylem Planının hazırlıkları tamamlanıp kamuoyuna duyurulacaktır.

Tedbir 913.2. İfade özgürlüğünün güçlendirilmesi amacıyla uygulamadaki eksikliklerin tespitine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. İfade özgürlüğüne ilişkin uygulamanın analizi yapılacak ve değerlendirme raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 913.3. Ülkemizde insan hakları alanında çalışan kurumların kurumsal kapasiteleri geliştirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu	1. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun yapısının, BM Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Statüsüne İlişkin İlkeler ile tam uyumlu hale getirilmesi için çalışmalar yürütülecektir. 2. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna yapılan başvuruların çevrimiçi alınması amacıyla yazılım ve entegrasyon altyapısı güçlendirilecektir.
Tedbir 913.4. Ceza infaz personeline yönelik verilen insan hakları eğitimleri artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Personel Eğitim Merkezlerinde insan hakları derslerinin temel eğitim programlarının tamamına eklenerek yaygınlaştırılması sağlanacaktır. 2. Uzaktan eğitim ve yerinde eğitim yöntemiyle insan hakları eğitimi alan personel sayısı artırılacaktır.
Tedbir 913.5. Ulusal insan hakları kurumlarına başvurunun etkin bir hak arama yolu olarak görülmesi için farkındalık artırıcı faaliyetler yürütülecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Farkındalık artırıcı faaliyetler düzenlenerek insan hakları konusunda vatandaşların bilgilendirilmesi sağlanacaktır. 2. Çocuk hakları konusunda öğrencilere yönelik programlar düzenlenecektir. 3. Çocuk hakları, gençlik hakları, yaşlı hakları vb. hak kategorilerinde bilgilendirici broşürler hazırlanacaktır.
Tedbir 913.6. Ceza muhakemesi sürecinde başta kadın ve çocuklar olmak üzere mağdur odaklı adalet anlayışına uygun uygulamaların güçlendirilmesine devam edilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Aile mahkemesi ve çocuk mahkemesi kurulan ya da yeni oluşturulan ağır ceza merkezlerinde adli görüşme odaları yaygınlaştırılacaktır.

<p>Tedbir 913.7. BM, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) nezdindeki insan hakları mekanizmaları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile yapıcı işbirliği sürdürülecektir.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı</p>	<p>1. Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı nezdindeki insan hakları mekanizmalarında ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde düzenlenen resmi ve gayriresmi toplantı, oturum ve müzakerelere etkin katılım sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 913.8. Uluslararası insan hakları mekanizmalarının gündeminde bulunan veya gündeme getirilmesinde yarar görülen konularda kabul edilecek kararlara ortak sunucu olma yönünde faaliyetler yürütülecektir.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı</p>	<p>1. BM İnsan Hakları Konseyi ve BM Genel Kurulu III. Komitesi başta olmak üzere BM çatısı altında mutabık olarak ana veya ortak sunucusu olduğumuz kararlara ve ayrıca yeni kararlara ana veya ortak sunucu olunmasına yönelik istişare ve değerlendirme süreçleri yürütülecektir.</p>
<p>Ayrımcılık ve nefretle mücadele güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.914)</p>		
<p>Tedbir 914.1. Ayrımcılık ve nefretle mücadele alanında izleme ve denetim mekanizmaları güçlendirilecektir.</p>	<p>Adalet Bakanlığı (S)</p>	<p>1. Düzenlenen sempozyum ve seminer gibi etkinlikler ile basılı, görsel vb. yayın aracılığıyla ayrımcılık yasağına ilişkin farkındalık artırılacaktır. 2. Paydaş kurumlarla işbirliği yapılarak ayrımcılığın önlenmesi ve eşitliğin sağlanmasına yönelik politika belgelerinin oluşturulması sağlanacaktır.</p>
<p>Yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı ve şeffaflığı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.915)</p>		
<p>Tedbir 915.1. Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı bakımından sorun oluşturan unsurların tespiti için durum analizi yapılacak, bu husustaki iyi uygulama örnekleri ile uluslararası standartlar incelenerek rapor hazırlanacaktır.</p>	<p>Adalet Bakanlığı (S)</p>	<p>1. Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusunda uluslararası uygulamalara ilişkin rapor hazırlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 915.2. Hâkim ve savcılara ilişkin disiplin süreci hukuki öngörülebilirlik, hâkimlik teminatı ve hak arama hürriyeti çerçevesinde gözden geçirilecektir.</p>	<p>Hâkimler ve Savcılar Kurulu (S), Adalet Bakanlığı</p>	<p>1. Çalışma grubu oluşturularak ön rapor hazırlanacaktır.</p>

Başta kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler olmak üzere vatandaşların adalete erişimi kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.916)		
Tedbir 916.1. Mevzuatta yer alan adli yardım hükümleri adalete erişimin güçlendirilmesi amacıyla gözden geçirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Adli yardım sisteminin tüm yönleri incelenerek ihtiyaç analizi raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 916.2. Adalete erişimin güçlendirilmesi amacıyla adli yardım başvurularının değerlendirilmesinde standartlar oluşturulacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Adli yardım başvurularının bilişim sistemi üzerinden yapılabilmesi ve başvuruların değerlendirilmesinde gerekli olan belgelerin ilgili kurumlarla entegrasyon üzerinden alınabilmesi sağlanacaktır. 2. Adli yardım başvurularının değerlendirilmesine ilişkin uygulama incelenecek ve ihtiyaç raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 916.3. Dava açma ve kanun yoluna başvuru süreleri yeknesak hale getirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Oluşturulacak bilim kurullarında başvuru süreleri değerlendirilecek ve mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 916.4. Adalet hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması için dijital teknolojiler daha fazla kullanılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. UYAP Vatandaş Portal ve e-Devlet Kapısı üzerinden verilen hizmetler geliştirilecektir. 2. UYAP'ın diğer kurumlarla entegrasyonunun kapasitesi artırılacaktır.
Tedbir 916.5. Tüm adalet hizmet binaları engellilerin kolay erişimine uygun hale getirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Mevcut adliye binalarının engelli dönüşümüne ilişkin çalışmalara devam edilecektir.
Adli ve idari yargılama sürecinin etkinliği artırılacak, makul sürede yargılanma hakkı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.917)		
Tedbir 917.1. Hukuk yargılamalarında duruşmaya hazırlık döneminin eksiksiz yürütülmesi ve hızlandırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Mevzuat analizi yapılacak ve ihtiyaçlar tespit edilecektir. 2. Meslek içi ve meslek öncesi eğitimlerde duruşmaya hazırlık döneminin eksiksiz yürütülmesine yönelik konular ele alınacaktır.
Tedbir 917.2. Hukuk mahkemelerinde itiraz usulünün etkinliği artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Hukuk mahkemelerinin kesin nitelikteki kararlarına itiraz usulünün açılması için mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 917.3. Yargılama usul kurallarının sadeleştirilmesine yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Oluşturulacak bilim kurullarında yargılama usullerinin makul sürede yargılanma hakkını tahkim edecek mevzuat hazırlanacaktır.

Tedbir 917.4. Elektronik tebligat yaygınlaştırılacak ve bu konuda vatandaşların farkındalığı artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Zorunlu elektronik tebligatın kapsamının genişletilmesi için ihtiyaç analizi yapılacaktır. 2. Elektronik tebligat konusundaki farkındalığın artırılması için çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 917.5. Yeni bir İcra ve İflas mevzuatı hazırlanarak icra ve iflas sisteminin etkinliği artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. İcra ve iflas mevzuatının günümüz şartları göz önüne alınmak suretiyle güncellenmesine ilişkin hazırlık çalışması yapılacaktır.
Tedbir 917.6. Elektronik dosya sistemi kullanımı artırılacak, icra dairelerindeki derdest fiziki dosyaların tamamının UYAP sistemine aktarılması sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. UYAP sistemine icra dairelerindeki derdest fiziki dosyaların aktarılması çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 917.7. Makul sürede yargılanma hakkının daha etkin korunmasına yönelik mahkemeler teşkilatı güçlendirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Adalet komisyonlarının yetki ve görevleri adalet hizmetlerinin etkinliğini sağlayacak şekilde yeniden düzenlenecektir. 2. İş yükü ve ortalama görülme süreleri dikkate alınarak yeni mahkemeler kurulacaktır. 3. Birden fazla adliye bulunan büyükşehirlerdeki yargı çevreleri iş yükü dikkate alınarak değerlendirilecek ve yeni adliyeler oluşturulmasına ilişkin ihtiyaç analizi yapılacaktır.
Tedbir 917.8. İstinaf mahkemelerinin daire sayıları iş yükü ile orantılı biçimde ve ihtisaslaşmayı sağlayacak şekilde artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Hâkimler ve Savcılar Kurulu	1. Dava türleri bazında iş yükü analizi yapılacak ve yeni daire ihtiyaçları belirlenecektir. 2. Belirlenen ihtiyaçlar çerçevesinde bölge adliye mahkemelerinin daire sayıları artırılacaktır.
Tedbir 917.9. Yargılamaların uzamasının önüne geçilmesi amacıyla görev ve kesin yetki itirazlarının belirli aşamaya sınırlandırılmasına yönelik çalışma yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Oluşturulacak bilim kurulu tarafından yapılacak değerlendirmeler üzerine ihtiyaç analizi yapılacak ve seçeneği mevzuat hazırlanacaktır.

Tedbir 917.10. Bilirkişi sisteminin etkinliği artırılabilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Bilirkişilik hizmetinin ve bilirkişi raporlarının kalitesinin artırılmasının sağlanması amacıyla tevzi ve performans puanlama sistemi geliştirilecektir. 2. Bilirkişilerin uzmanlıklarını geliştirmek amacıyla eğitim programları düzenlenecektir.
Yargının iş yükünün hafifletilmesinde ve uyuşmazlıkların daha kısa sürede çözülmesinde önemli rol oynayan alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.918)		
Tedbir 918.1. Arabuluculuk mevzuatı gözden geçirilerek aksayan yönlerinin çözümüne dair çalışma yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Arabuluculuğun mevzuat altyapısının güncel ihtiyaçlar çerçevesinde yeniden düzenlenmesine ilişkin hazırlık çalışması yapılacaktır.
Tedbir 918.2. Ceza uyuşmazlıklarında uzlaştırma konusunda toplumsal farkındalık artırılabilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Adliyelerde uzlaştırma görüşme odalarının sayısı artırılabilecektir. 2. Uzlaştırma konusunda seminer ve sempozyum gibi etkinlikler düzenlenecektir. 3. Uzlaştırmayı tanıtıcı broşürler hazırlanacaktır.
Tedbir 918.3. Uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözümü uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Farklı kurumlar tarafından uygulanan tahkim usulünün değerlendirilmesi ve etkinliğinin artırılması için ihtiyaç analizi yapılacaktır.
Tedbir 918.4. İhtiyari arabuluculuk uygulamasının etkinliği artırılabilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Arabuluculuk müessesesini tanıttıkları bilimsel etkinlikler yapılacak ve broşür gibi tanıtıcı materyaller hazırlanacaktır.
Tedbir 918.5. Soruşturma ve kovuşturma öncesi eleme araçları ile alternatif çözüm yolları geliştirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Mağdurun toplum olduğu bazı suçlarda uzlaştırma yoluna gidilmesine olanak sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Kamu davasının açılmasının ertelenmesi ve ön ödeme kurumlarının uygulanma alanının genişletilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Ceza adaleti sistemi bütüncül bir bakış açısıyla yeniden değerlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.919)		
Tedbir 919.1. Lekelenmeme hakkının daha etkin korunması için Cumhuriyet savcılarının takdir yetkilerinin genişletilmesine yönelik çalışma yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Kamu davasının açılabilmesi için aranan yeterli şüphenin daha yoğun şüpheye dönüştürülmesi yönünde mevzuat değişikliği önerisi bilim kurulunun görüşleri çerçevesinde hazırlanacaktır.

Tedbir 919.2. Cumhuriyet savcılığı teşkilatında suç tiplerine göre uzmanlaşma sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Farklı suç tiplerine göre soruşturma rehberleri hazırlanacaktır. 2. İhtisas alanlarına göre eğitim çalışmaları düzenlenecektir.
Tedbir 919.3. Adli sicil mevzuatı, lekelenmeme hakkı çerçevesinde yeniden düzenlenecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Adli sicil kaydının silinme sürelerinin kısaltılması, silinme sürecinin sadeleştirilmesi ve kesin nitelikteki mahkeme kararlarının adli sicil kaydına geçmemesi gibi konularda mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 919.4. Ceza mevzuatı, suç yaptırım ve infaz dengesi dikkate alınarak gözden geçirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Ceza mevzuatı, ceza yargılaması mevzuatı ve infaz mevzuatı ile uygulaması, bir bilim komisyonu marifetiyle takip edilecektir. 2. İhtiyaç kapsamında güncel tedbirler alınacak ve mevzuat önerisinde bulunulacaktır.
Yargıda dijital dönüşüm sürdürülecek, adalet hizmetleri alanında yapay zekânın kullanımı artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.920)		
Tedbir 920.1. Yapay zekânın getirdiği imkânların dikkate alınması suretiyle karar destek sistemleri güçlendirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Yargılama faaliyetlerini destekleyici yapay zekâ temelli öneri ve karar destek sistemleri geliştirilecektir. 2. UYAP Bilişim Sistemine entegre yapay zekâ destekli yazılımlar geliştirilerek yargılama süreçleri hızlandırılacaktır. 3. Yargılama sürelerinin uzamasına neden olan kullanıcı kaynaklı hatalı veri girişlerini önleyici sistemler geliştirilecektir.
Tedbir 920.2. Yapay zekâ uygulamalarının etik ve hukuki çerçevesi oluşturulacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Geniş katımlı komisyon kurularak etik ve hukuki çerçeve belirlenecektir.
Tedbir 920.3. Bilişim teknolojileri üzerinden duruşmalara katılım sağlanmasına imkân veren sistemler yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Hukuk mahkemelerinde e-duruşma uygulaması yaygınlaştırılacaktır.
Hukuk eğitiminin kalitesi artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.921)		
Tedbir 921.1. Hukuk fakültelerine girişte aranan başarı sıralaması aşamalı olarak yükseltilecektir.	YÖK (S), Adalet Bakanlığı	1. Hukuk fakültelerine yerleştirmede başarı sıralaması artırılabilecektir.
Tedbir 921.2. Etkili bir öğrenim metodu olarak hukuk klinikleri hukuk fakültelerinde yaygınlaştırılacaktır.	YÖK (S), Adalet Bakanlığı	1. Hukuk kliniklerinin, üniversitelerin hukuk fakülteleri bünyesinde kurulması yaygınlaştırılacaktır.

Tedbir 921.3. Hukuki dayanak oluşturma ve hukuk yöntem biliminin tüm hukuk fakültelerinde zorunlu ders haline getirilmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Adalet Bakanlığı	1. Hukuk fakültelerinde, hukuki dayanak oluşturma ve hukuk yöntem bilimi derslerinin zorunlu ders olarak okutulması sağlanacaktır.
Adli tıp hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.922)		
Tedbir 922.1. Gelişen teknolojilere bağlı olarak Adli Tıp Kurumunun kapasitesi güçlendirilerek yeni bilim üniteleri ile ihtisas kurulları kurulacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Adli Tıp Kurumunun teşkilat yapısına ilişkin mevzuatın güncel gelişmeler çerçevesinde yeniden düzenlenmesine ilişkin hazırlık çalışması yapılacaktır. 2. Adli Tıp İhtisas Kurullarının, şube müdürlüklerinin, ihtisas dairelerinin ve grup başkanlıklarının sayısı artırılacaktır. 3. Adli Tıp Kurumunda uluslararası akreditasyon kapsamındaki metot sayısı artırılacaktır.
Tedbir 922.2. Yargı ve kolluk teşkilatları ile Adli Tıp Kurumu arasındaki iletişim güçlendirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. İlgili kurum ve kuruluşların katılımıyla bilimsel etkinlikler düzenlenecektir.
Tedbir 922.3. Adli tıp hizmetlerinde yapay zekânın daha etkin kullanılması sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Adli bilimlere ilişkin işlemlerde ve adli bilimlere ilişkin eğitimlerde yapay zekâ ve artırılmış gerçeklik teknolojilerinin kullanılmasına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.
Yargıda ihtisaslaşma güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.923)		
Tedbir 923.1. Etki analizi yapılarak ihtisas mahkemelerine ilişkin yeni ihtiyaç alanları belirlenecektir.	Hâkimler ve Savcılar Kurulu (S), Adalet Bakanlığı	1. Daha önce belirlenen ve uygulaması devam eden ihtisas kararlarında ortaya çıkan sorunlar tespit edilerek ihtisas kararlarının güncellenmesi sağlanacaktır. 2. İhtiyaçlar doğrultusunda yeni ihtisas alanları belirlenecektir.
Tedbir 923.2. Hâkim ve savcılarının mesleğin başından itibaren hukuk ve ceza alanında ihtisaslaşmaları sağlanacaktır.	Hâkimler ve Savcılar Kurulu (S), Adalet Bakanlığı	1. Hukuk ve ceza alanında ihtisaslaşmanın sağlanmasına ilişkin yöntem belirlemek üzere çalışma grubu oluşturulacaktır.

Tedbir 923.3. Kadastro mahkemelerinde yargılama usulleri makul sürede yargılanma hakkı çerçevesinde geliştirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Kadastro yargılamalarına ilişkin usul hükümlerinin makul sürede yargılanma hakkını etkin koruyacak şekilde düzenlenmesine ilişkin ihtiyaç analizi yapılacaktır.
Tedbir 923.4. Tüketici mahkemelerinin görevi belirlenirken davanın taraflarının ve işin mahiyetinin esas alınması sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Tüketici mahkemelerinin görev alanı tüm yönleriyle ele alınacak ve ihtiyaç analizi yapılacaktır.
Yargılamanın temel unsurlarından biri olan avukatlık mesleği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.924)		
Tedbir 924.1. Avukatların hak, yetki ve sorumluluklarına ilişkin mevzuat hazırlık çalışması yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Türkiye Barolar Birliği	1. Kurulan bilim komisyonu çalışmaları tamamlanarak mevzuat hazırlanacaktır.

2.5.2. Güvenlik Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Küresel jeopolitik riskler, bölgemizde karşı karşıya kaldığımız jeopolitik ve güvenlik konularıyla iç ve dış kaynaklı terör tehditleri, uluslararası kitlesel düzensiz ve yasadışı göç, örgütlü suçlar, uyuşturucu üretimi, ticareti ve kullanımındaki gelişmeler güvenlik birimlerinin ihtiyaçlarının hızlı ve etkin şekilde karşılanmasını, yerli ve milli sanayimizin geliştirilerek güvenlik ve savunmada dışa bağımlılığın azaltılmasını zorunlu kılmaktadır.

Program döneminde güven ve huzur ortamının sağlanması, güvenlik hizmetlerinin sunumunda kalite ve etkinliğin artırılması ve güvenlik birimlerinin kapasitesinin güçlendirilmesi için yürütülen çalışmalara devam edilmiştir.

Başta ulusal güvenliğin sağlanması için sınır güvenliğinde etkinliğin artırılması, devam eden uluslararası düzensiz göç hareketlerinin önlenmesi, yasadışı giriş-çıkış, kaçakçılık başta olmak üzere sınır aşan suçların engellenmesi ve muhtemel terör faaliyetlerinin gerçekleşmeden önlenmesi amacıyla 2016 yılında başlatılan Sınır Fiziki Güvenlik Sistemi Projesi kapsamında 12 Ekim 2023 tarihi itibarıyla, 2.949 km olan kara sınırlarının yüzde 39'luk kısmını oluşturan 1.141 km'de güvenlik duvarı, yaklaşık yüzde 41'lik kısmını oluşturan 1.215 km'de devriye yolu çalışmaları tamamlanmıştır.

Sınır güvenliği kapsamında birinci derecede riskli olduğu değerlendirilen toplam 1.471 km uzunluğundaki Suriye ve İran sınırının yüzde 77,6'lık kısmında (1.141 km) güvenlik duvarı ve yüzde 82,6'lık kısmında (1.215 km) devriye yolu tamamlanmıştır.

2015-2021 yılları arasında 1.295 km'lik güney sınırimızın 837 km'lik kısmında sınır duvarı tamamlanmıştır. Afrin Çayı, Asi ve Dicle Nehirlerinin olduğu yerlere 74 km yüksek güvenli panel çit sistemi yapılmıştır. 911 km devriye yolu tamamlanmıştır. Irak sınırında düzensiz göç, kaçakçılık ve terörle mücadele bakımından önem arz eden Habur ve Hezil Çayları boyunca yaklaşık 33 km'lik kısımda sedde ve yüksek güvenli panel çit yapımına 2023 yılında başlanmış ve 22,3 km'lik kısım tamamlanmıştır.

2017-2023 yılları arasında yapılan çalışmalarla 1.182 km'lik doğu sınırımızda yer alan Ağrı'da 81 km, Iğdır'da 54 km, Hakkâri'de 19 km ve Van'da 150 km olmak üzere 560 km olan İran sınırının toplam 304 km'sinde güvenlik duvarı ve devriye yolu çalışmaları tamamlanmıştır. Hakkâri ve Van sınır hattında 58 km'lik (Hakkâri 24 km ve Van 34 km) güvenlik duvarı ve devriye yolu yapımına devam edilmiş, 54 km güvenlik duvarı 2023 yılında tamamlanmıştır.

Tüm sınırlarda 1.053 km'lik kısımda sınır aydınlatma sistemi bulunmaktadır. 2015 yılından bu yana İran sınırında 109 km, Ermenistan sınırında 140 km, Gürcistan sınırında 14 km, Suriye sınırında 452 km olmak üzere toplam 715 km aydınlatma yapılmıştır. Suriye sınırında 135 km, İran sınırında 79 km, Ermenistan sınırında 140 km, Gürcistan sınırında 14 km olmak üzere toplam 368 km'lik sınır hattında kamera ve algılayıcı sistem bulunmaktadır. 2023 yılında Şanlıurfa'da 40 km, Mardin'de 25 km aydınlatma, kamera ve algılayıcı bileşenlerinden oluşan güvenlik sistemi kurulmuştur.

Yüksek teknolojik özelliklere sahip termal kamera sistemlerinin daha etkin kullanılabilmesi için 2022 yılında başlayan çalışmalarda bugüne kadar doğu ve güneydoğu sınırlarımızda toplam 121 asansörlü kule sistemi yapılmıştır. 2023 yılında 38 kulenin yapımı sürdürülmüştür.

Doğu ve batı sınırlarımızdaki teknolojik gözetleme sistemlerinin enerji ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için 2018 yılından bugüne kadar 380 km enerji nakil hattı yapılmıştır. 218 km enerji nakil hattı yapımı devam etmektedir.

Bulgaristan ve Yunanistan sınırlarında sınır güvenliğinin iyileştirilmesi için 2023 yılında Trakya Sınır Fiziki Güvenlik Sistemleri Projesi başlatılmıştır.

Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremler sonrasında depremden etkilenen illere diğer illerden kolluk kuvvetleri, araç, makine ve teçhizat gönderilerek bölgenin güvenliğinin sağlanması için yoğun bir çaba harcanmış; tüm kolluk birimlerince arama-kurtarma, afetzedelere yardım ve faaliyetlerin koordinasyonunda etkin bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Başta sınır güvenlik sistemleri olmak üzere depremden etkilenen güvenlik hizmetleri unsurlarının yeniden yapım, bakım ve onarım çalışmaları hızla başlatılmıştır.

Kitlesel, düzensiz ve yasa dışı göçle birlikte demografik açıdan bir dönüşümün meydana geldiği ve bu dönüşümün de sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, çevresel, sağlık, istihdam gibi pek çok unsurla birlikte toplumsal huzur ve güven ortamına yönelik bir sorun potansiyeli taşıdığı, düzensiz kitleli göç tehdidinin, mevcut yabancı nüfus sayısının ve belirli bölgelerde yoğunluğunun artmasının güvenlik açısından risk oluşturduğu görülmektedir. Göç yükü, risk ve tehlikeleriyle etkin bir şekilde mücadele edilmesi yönünde yapılan çalışmalara devam edilmiştir. Ancak, söz konusu risklerin dikkate alınarak ulusal güvenlik kapsamında göçe ilişkin politikaların geliştirilmesi, izlenmesi ve bu yönde uluslararası işbirliğinin artırılması önemli ve gerekli görülmektedir.

Birden fazla olan acil çağrı numarasının tek numara (112) altında toplanması için yürütülen ve 81 ilde faaliyete geçen Acil Çağrı Merkezleri (112) Projesi kapsamında 20 ilde eski nesil 112 yazılımı yeni nesil 112 yazılıma dönüştürülmüştür. 2023 yılında da mevcut eski nesil 112 yazılımının yeni nesil 112 yazılımına dönüşümüne ve sistemin bakım onarımının yapılmasına devam edilmiştir.

11 Ekim 2023 tarihine kadar Acil Çağrı Merkezlerine toplam 84.271.009 çağrı gelmiştir. Bu çağrıların 25.419.128'i (yüzde 30,16) asıllı, 27.129.626'sı (yüzde 32,19) asılsız, 31.722.255'i (yüzde 37,64) anons sırasında kapanan çağrı olarak gerçekleşmiştir. Kocaeli 112 Acil Çağrı Merkezi inşaatı, İzmir 112 Acil Çağrı Merkezi inşaatı, Kırşehir Acil Çağrı Merkezi donanım ve tefrişat işi, Kocaeli Acil Çağrı Merkezi tefrişat işi devam etmiştir. 81 İl Valiliği tarafından 12.721 personele eğitim verilmiş ve 112 Acil Çağrı Merkezlerince tanıtım faaliyetleri kapsamında 1.429.714 materyal dağıtılmıştır.

Kent Güvenlik Yönetim Sistemleri (KGYS), Eylül 2023 sonu itibarıyla Emniyet Genel Müdürlüğü sorumluluk alanında tüm il merkezlerinde ve 922 ilçede 25.718 KGYS noktasında 84.826 KGYS kamerası, 3.615 Plaka Tanıma Sistemi (PTS), 400 Mobil Plaka Tanıma Sistemi (MPTS); Jandarma Genel Komutanlığı sorumluluk bölgesinde 12 ilde 20 ilçede 239 KGYS noktasında 821 KGYS kamerası, 304 PTS, 464 MPTS olmak üzere toplam 85.647 kamera ile 25.957 KGYS, 3.919 PTS, 864 MPTS noktası bulunmaktadır.

81 ilde faaliyette olan Narkotimler, 2022 yılında 76.841, kurulduğu 2015 yılından Eylül 2023 sonuna kadar 390.153 olmak üzere 2023 yılında toplam 393.306 olaya müdahale etmiştir.

2022 yılı sonunda 342.815 olan özel güvenlik personeli sayısı Eylül 2023 sonu itibarıyla 356.630 olmuştur.

TÜİK verilerine göre asayiş hizmetlerinden vatandaşın memnuniyet oranı, On Birinci Kalkınma Planının başlangıç yılı olan 2019'da yüzde 75,5 iken 2022 yılında yüzde 75,9 olmuştur. Yaşadığı çevrede gece yalnız yürürken kendini güvende hissedenlerin oranı 2019 yılında yüzde 61,5'ken 2022 yılında yüzde 61,4 olmuştur. Bunun içinde kadınların oranı sırasıyla yüzde 49,6 ve yüzde 51,1, erkeklerin oranı yüzde 73,8 ve yüzde 71,9 olarak gerçekleşmiştir.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığınca 2012 yılında başlatılan İkaz ve Alarm Sistemi (İKAS) çalışmaları kapsamında çeşitli şehirlerde bulunan ve halkı tehlikeler karşısında uyarmak amacıyla kurulan, ekonomik ve teknik ömürlerini tamamlamış olan eski tip siren sistemlerinin yeni teknoloji ürünü gelişmiş siren sistemleriyle yenilenmesine devam edilmiştir. Bu kapsamda dokuz ilde sistem kurulmuş, 2023 yılında Mersin, Kahramanmaraş, Çanakkale, Edirne, Tekirdağ, Rize, Trabzon ve Giresun illerinde kurulum çalışmaları devam etmiştir.

Uluslararası kuruluşlarla ve çeşitli ülkelerle ikili güvenlik ve işbirliği anlaşmaları yapılmıştır. Ayrıca, Avrupa Birliğinin Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) fonlarından yararlanılarak, Türkiye'nin Doğu Sınırlarında Mayınların Temizlenmesi ve Sınır Denetim Kapasitesinin Artırılması, İç Güvenlik Sektörünün Sivil Gözetiminin Güçlendirilmesi, Ulusal Koordinasyon ve Ortak Risk Analizi Merkezi'nin (UKORAM) Kurumsal Kapasitesinin Desteklenmesi, Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi'nin (TUBİM) Veri Toplama Kapasitesinin Güçlendirilmesi projeleri yürütülmüştür. Avrupa Birliği fonlarının kullanılmasında güvenlik gereklerinin öncelikle dikkate alınması, geçici koruma altındaki nüfus yükünün diğer ülkelerle paylaşılmasına yönelik politika ve projelere öncelik verilmesi gereği önemini korumaktadır.

Son yıllarda yaygınlaşan metamfetamin maddesinin, önümüzdeki süreçte uyuşturucuyla en büyük mücadele alanı olacağı öngörülmektedir. 2023 yılında da

uyuşturucuyla mücadelede bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları geliştirilerek yürütülmüştür.

El Yapımı Patlayıcılar ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi (2022-2027), Organize Suçlarla Mücadele Ulusal Strateji Belgesi (2022-2027) ile 2022-2024 dönemini içeren eylem planları yürürlüğe girmiştir.

Sanal güvenlik ve bireylerin sanal saldırılara karşı korunmasında önemli bilinçlendirme çalışmaları yürütülmüştür.

Biyometrik Veri Yönetim Sistemi, Parmak İzine Dayalı Anlık Kimlik Doğrulama Projesi çalışmaları devam etmektedir. Milli Balistik Test Merkezinin kurulması çalışmaları başlatılmıştır.

31 Ağustos 2022 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle özel güvenlik hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin düzenleme yapılmıştır.

5 Eylül 2022 tarihli ve 6012 sayılı Cumhurbaşkanı Kararnamesiyle yürürlüğe giren Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle ilgili idari düzenlemelerin yanısıra, özel güvenlik bölgesi ilan ve iptal edilmesi, kamu ve özel sektöre ait önemli tesislerin coğrafi yerinin belirlenmesi konusunda yeni düzenlemeler yapılmıştır.

23 Haziran 2023 tarihli ve 7330 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla 12 maddenin daha 2313 sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun hükümlerine tabi tutulmasına karar verilmiştir.

5 Ağustos 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan Askeralma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle sözleşmeli erler, yükseköğretim öğrencileri, askerliğin ertelenmesi, bedelli askerlik konularındaki hükümler yeniden düzenlenmiştir.

2023 yılında uluslararası kuruluşlarla ve çeşitli ülkelerle ikili güvenlik ve işbirliği anlaşmaları yapılmıştır.

b) Amaç

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde güvenliğin tüm yönleriyle ele alınarak huzur ve güven ortamının sürdürülebilir kılınması, vatandaş odaklılık, şeffaflık, hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda ve önetkin bir yaklaşımla güvenlik hizmetlerinin geliştirilmesi, güvenlikle ilgili ürün ve teknolojilerde kendine yeterliliğin güçlendirilmesi ve suçla mücadele bilincinin artırılarak vatandaş katılımının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sınır güvenliğinin etkinliği artırılacak, teknolojik ve fiziki altyapı geliştirilecek, sınır yönetimi alanında ortak analiz ve raporlama çalışmalarının yapılabilmesi amacıyla veri toplama kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 926)		
Tedbir 926.1. Kara sınır güvenliğinin sağlanması için risk değerlendirmesine dayalı güvenlik duvarı, gözetleme kulesi, algılayıcı sistemler, güvenlik yolları gibi gerekli fiziki ve teknolojik güvenlik sistemleri geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı	1. 148 km güvenlik yolu yapılacaktır. 2. Ulusal kaynaklarla 200 km güvenlik duvarı, devriye yolu ve tel çit yapılacak; AB projeleriyle 200 termal kamera sistemi, 150 km sabit gözetleme sistemi, 250 km sınır aydınlatma sistemi kurulacaktır.
Tedbir 926.2. Kıyı sınır güvenliği için gerekli karakol, liman, rıhtım, makine ve teçhizat altyapısı güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Sahil güvenlik görevlerinin etkinliğinin artırılması ve özellikle kıyıya yakın sularda görev yapılması kapsamında bütçe imkânları çerçevesinde 31 kontrol botu alınacaktır. 2. Deniz sınır kapılarında güvenlik altyapısı güçlendirilecektir.
Tedbir 926.3. Sahil Güvenlik Yönetim Sistemi Projesiyle Türk deniz yetki alanlarında teknolojik gözetleme, tespit ve teşhis imkân ve kabiliyeti arttırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Bir adet elektrooptik gözetleme kapasitesi olan sahil gözetleme istasyonu kurulacaktır.
Tedbir 926.4. Veri paylaşım altyapısı oluşturularak paydaş kurumlarla veri bütünlüğü sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Sahil-Net Deniz Projesi kapsamında Marmara Denizi, Akdeniz ve Karadeniz sorumluluk sahalarında iletişim altyapısının güçlendirilmesi için bir merkez, dört istasyon ve 10 platformda kurulum yapılacaktır. 2. Jandarma Kolluk İşlemleri Projesi Tahkikat Modülünün bileşenleri, alt bileşenleri ile modül ara yüzü, Jandarma Sanal Karakol Projesi bileşeni ve alt bileşenleri belirlenecektir. 3. GAMER ve İçişleri Veri Merkezi (İVME) projelerinin bütünleştirilmesi çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 926.5. Yasadışı göçle mücadelede etkinlik arttırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü,	1. Düzensiz göçmenlerin göç yollarında saha araştırması, algı ölçümü yapılacaktır. 2. Fiziki güvenlik sistemleri ve teknolojik gözetleme ve tespit sistemleriyle sınır güvenliğinde etkinlik artırılarak düzensiz göç sınırlarda önlenecektir.

		<p>3. Jandarma Genel Komutanlığında suçla mücadelede mesleki gelişim planı ve projeler kapsamında görev etkinliğini artırmak için eğitim verilecek personel sayısı artırılacaktır.</p> <p>4. Jandarma Genel Komutanlığında hizmet içi eğitim kapsamında broşür, kitap, belge hazırlanarak yayın sayısı artırılacaktır.</p>
<p>Güvenlik tehdit ve risklerine karşı önetkin bir yaklaşımla gerekli önlemler alınacaktır. (Kalkınma Planı p. 927)</p>		
<p>Tedbir 927.1. Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer (KBRN) tehlike ve tehditlere karşı ülkemizin müdahale kapasitesi güçlendirilecek, gerekli korunma ve savunma önlemleri geliştirilecek, eylem planlarının etkinliği artırılacak, savunma araçları ve yöntemleri, riskli bölgeler başta olmak üzere ülke düzeyinde geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar, Basın ve Yayın Kuruluşları, ASELSAN</p>	<p>1. KBRN Strateji Belgesi ve Eylem Planı taslağı hazırlanacaktır.</p> <p>2. Türkiye Afet Müdahale Planı kapsamında Kimyasal ve Biyolojik Olay Türü Müdahale Planı hazırlanacaktır.</p> <p>3. Aydın, İzmir, Kocaeli ve Muğla il ve ilçe merkezlerinde siren kurulum noktalarının belirlenmesi amacıyla siren sesi ses yayılım incelemesi yapılacaktır.</p> <p>4. Kars, Ağrı, Ardahan ve Artvin illerinde siren sistemi kurulacaktır.</p> <p>5. Siren sistemi kurulumu tamamlanan iller (Kars, Ağrı, Ardahan ve Artvin) için teknik ve kullanıcı eğitimleri verilerek sistem kullanılmaya başlanacaktır.</p> <p>6. KBRN tehlike ve tehditlerine ilişkin hazırlanan rapor ilgili kurumlara dağıtılacaktır.</p>
<p>Tedbir 927.3. Ülkemizin güvenliğini tehdit eden akımlarla önetkin bir yaklaşımla mücadele edilebilmesi için akademik çalışmalar ve analizler yapılacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<p>1. Sosyal medya aracılığıyla ülkemizin güvenliğini tehdit eden akımlarla mücadeleye yönelik yapılan çalışmalar ilgili kurumlara paylaşılacaktır.</p> <p>2. Ülkemizin güvenliğini tehdit eden unsurlarla etkin mücadele için strateji belgeleri ve eylem planları ilgili kurumların katkılarıyla hazırlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 927.4. Tüm suç türlerine karşı risk ve tehdit değerlendirmesi, suç potansiyeli incelemesi yapılarak suçun önlenmesi konusunda gerekli tedbirler alınacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. Siber suçtan zarar görenlere ilişkin verilerin belirlenmesi ve bu konuda farkındalık oluşturulması için hazırlanan yayınlar ilgili kurumlara dağıtılacaktır.</p> <p>2. Uyuşturucu kullanma, aile içi cinsel istismar, kadına karşı şiddet suçlarına ilişkin önleyici risk yönetim planları ilgili kurumların katkılarıyla hazırlanacaktır.</p>

Güvenlik hizmetlerinin sunumunda kalite ve etkinlik artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p. 928)		
Tedbir 928.1. Güvenlik kuruluşlarının kurumsal, hukuki, teknik ve teknolojik altyapısı ile beşeri kapasitesi nitelik ve nicelik olarak geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	<ol style="list-style-type: none"> 1. 56 emniyet binası yapımı bütçe imkânları çerçevesinde tamamlanacaktır. 2. Jandarma Genel Komutanlığının Koruma Hizmetleri Yönetmeliği güncellenecektir. 3. Tüm illerde Jandarma Özel Koruma Birliği ve Koruma Şube Müdürlüğü oluşturularak birlik sayısı 199'a çıkarılacaktır. 4. Jandarma Genel Komutanlığınca ceza infaz kurumlarında yeraltı görüntüleme cihazıyla yapılan tarama sayısı artırılabacaktır. 5. Kurumların beşeri kapasitesinin nitelik bakımından artırılmasına ilişkin yayınların ilgili kurumlara duyurulması ve daha fazla kullanımı sağlanacaktır.
Tedbir 928.2. Güvenlik çalışanlarının uzmanlaşmasının geliştirilmesi yönünde düzenlemeler yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jandarma Genel Komutanlığında koruma konusunda uzmanlaşmış personel sayısı 1.516'ya çıkartılacaktır. 2. Jandarma Genel Komutanlığında koruma kursları sayısı 169'a çıkartılacaktır. 3. Jandarma Kolluk İşlemleri Projesinin etkin ve verimli kullanılması için 12 ilde 240 personele eğitim verilecektir. 4. Kriminal uzmanlık alanlarında 330 personel yetiştirilecektir.
Tedbir 928.3. Güvenlik hizmetlerinde kullanılan yazılım, donanım, araç-gereç ve taşıtların yerlilik oranı artırılabacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jandarma Genel Komutanlığında siber güvenlik kapsamında kullanılan yazılımlar yerleştirilecektir.
Tedbir 928.4. 112 Acil Çağrı Merkezlerinde hizmet standartlarının ve kalitesinin yükseltilmesi sağlanacak, 112 tek numara farkındalığının artırılması için tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	<ol style="list-style-type: none"> 1. Acil Çağrı Hizmetleri Koordinasyon ve Eğitim Merkezi (Komuta Kontrol Merkezi) binası tamamlanacaktır. 2. 112 Acil Çağrı Merkezlerinde görev yapan personele hizmet içi eğitim verilecektir. 3. 112 tek numara farkındalığının artırılması için tanıtım çalışmaları yapılacak, ilgili materyaller basılarak 81 ilde dağıtılacaktır.

		4. İçişleri Bakanlığından eğitici belgesi alan personel tarafından illerde personel eğitimleri verilecektir.
Tedbir 928.5. Arama kurtarma platformu ve teçhizatlarının teknolojik imkânlarının geliştirilmesiyle denizlerde arama kurtarma kapasitesi artırılabacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Sahil Güvenlik Komutanlığının denizde arama kurtarma kapasitesi artırılabacaktır. 2. Jandarma Komando Arama Kurtarma Timlerinin (JAK) kadro sayısı 50'ye, Jandarma Komando Su Altı Arama Kurtarma Timlerinin (SAK) kadro sayısı 17'ye çıkartılacaktır.
Tedbir 928.6. Kent Güvenlik Yönetim Sistemi, Plaka Tanıma Sistemi ve Mobil Plaka Tanıma Sistemi yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde KGYS, PTS, MPTS nokta sayısı bütçe imkânları çerçevesinde artırılabacaktır, başta göçmen kaçakçılığıyla mücadele kapsamında, suçların yoğunlaştığı göç yolları üzerinde bu sistemler kurularak uygulama etkinliği artırılabacaktır.
Tedbir 928.7. Milli Balistik Test Merkezinin yapımı tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S)	1. Hafif ateşli silah ve mühimmatları ile balistik koruyucu malzemelerin testlerine ilişkin uluslararası akreditasyona ve sertifika düzenleme yetkisine sahip olması planlanan Milli Balistik Test Merkezi yapımının yüzde 40'ı 2024 yılında tamamlanacaktır.
Tedbir 928.8. Güvenlikle ilgili veri paylaşımı ve ortak bilgi sistemleri altyapısı geliştirilerek güvenlik veri altyapısı büyük veri incelemesine olanak sağlayacak şekilde düzenlenecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Askeri sistemleri içeren TAFICS ağıyla kurulan bağlantının en aza indirilmesi, ayrıca KamuNet Ağı, e-Devlet Kapısı ve e-Otoban sistemleriyle bütünleşmenin sağlanması için Sahil Güvenlik Komutanlığınca yürütülen Sahil-NET Kara projesinin yüzde 70'i tamamlanacaktır. 2. Gerekli güvenlik ve gizlilik kısıtları dikkate alınarak, etkin bir kriz yönetimi sağlamak üzere Yeni Nesil GAMER yazılımına ilgili kurumlardan veri incelemesine olanak sağlayacak şekilde sistem bütünleştirilecektir. 3. GAMER ve İVME projeleri kapsamında veri ambarında tutulan veriler güvenlik ve gizlilik kısıtları çerçevesinde talep eden kurumlarla paylaşılacaktır.

<p>Tedbir 928.9. Güvenlikle ilgili iletişim altyapısı geliştirilip genişletilecek, iletişimin daha hızlı ve güvenli olması sağlanacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından 26 ilde kullanılan Kriptolu Emniyet Telsiz Muhabere Sistemi yaygınlaştırılacaktır. 2. Kolluk birimlerinin birbiriyle telsiz iletişiminin sağlanmasına yönelik ön çalışma yapılacaktır. 3. İletişim altyapısının yedeklenmesi ve olası ihtiyaçların karşılanabilmesi için karanlık lif altyapı çalışması yürütülecektir.
<p>Tedbir 928.10. Güvenlik hizmetlerinin sunumunda yapay zekâ, robot teknolojisi, büyük veri analizi, iletişim ve uzay teknolojileri gibi teknolojilerden etkin olarak yararlanılacak, bu alanda yerli teknoloji ve üretim geliştirilecektir.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yeni Nesil GAMER yazılımında yapay zeka eklentileri geliştirilecektir. 2. Yapay zekâ kapsamında sohbet robotu, yüz ve ses tanıma sistemleri ve tahmin algoritmaları alanlarında çalışmalar yürütülecektir.
<p>Tedbir 928.11. Başta kolluk birimleri olmak üzere tüm kuruluşlar arasında eşgüdüm ve işbirliği artırılacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Araştırma Merkezi Müdürlüğü ve Trafik Enstitüsü Müdürlüğü tarafından ulusal ve uluslararası düzeyde sekiz sempozyum, çalıştay ve kongre düzenlenecektir. 2. Güvenlik ve gizlilik kısıtları dikkate alınarak, kolluk birimlerine ait sistemler arasında eşgüdüm sağlanacak, GAMER Bütünleşik Yönetim Sistemindeki sistem ve programların sayısı artırılacaktır. 3. Kolluk kuvvetleri ve diğer kuruluşlar arasında işbirliğini artırmak için ağ servis bütünleşmeleri imzalanan protokoller kapsamında yürütülecektir.
<p>Tedbir 928.12. Güvenlik ve Acil Durumlar Koordinasyon Merkezi (GAMER) toplumun huzur ve güven ortamının sağlanması için daha etkin kullanılacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. GAMER'lerden sorumlu vali yardımcılarına, GAMER personeline, İl Sosyal Etüt ve Proje Müdürlerine birer eğitim programı düzenlenecektir.
<p>Tedbir 928.13. Etkin bir kriz yönetimi sağlanarak bütünleşik sistemler geliştirilecek, kriz yönetimi tatbikat senaryoları hazırlanacak ve GAMER'de uygulanacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. 24 kriz yönetimi tatbikat senaryosu hazırlanarak uygulanacaktır. 2. Kurumsal kapasite ve performansın gözlenmesi amacıyla yurt içinde faaliyet gösteren 12 kriz merkezi ve 20 ilde GAMER yerinde incelenecektir.

<p>Tedbir 928.14. Güvenlik konusunda uluslararası işbirliği ve eşgüdüm geliştirilecektir.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı</p>	<p>1. Emniyet Genel Müdürlüğüne yurt dışı terörist faaliyetlerin engellenmesi amacıyla ikili/çoklu görüşmelerle ülkemize yönelik olası tehditlerin ortadan kaldırılması için gerekli işbirliği geliştirilecek, bu kapsamda çeşitli toplantılar düzenlenecektir. 2. Jandarma Sanal Karakol Projesi kapsamında Fransa, Jandarma Kolluk İşlemleri Projesi Tahkikat Modülünün yazılım geliştirme çalışmaları kapsamında İtalya jandarma teşkilatlarının uygulamaları incelenerek değerlendirilecektir. 3. Kolluk hizmetlerinin uluslararası alanda etkinliğini artırmak için Çevre, Doğal Hayatı Koruma ve İklim Değişikliği, Kadına Yönelik ve Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddetin Önlenmesi, Jandarma Zor Kullanma Modeli (JAZOK) gibi konularda uluslararası belgelendirme programlarına devam edilecektir.</p>
<p>Güvenlik kuruluşlarının suçun incelenmesi ve aydınlatılması kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 929)</p>		
<p>Tedbir 929.1. Suçun ve suçluların soruşturulması, incelenmesi ve aydınlatılmasında bilgi ve iletişim teknolojileri daha etkin kullanılacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S)</p>	<p>1. Jandarma Genel Komutanlığınca 2023 yılında yüzde 80 olan malvarlığına karşı işlenen suçları aydınlatma oranı yüzde 81'e çıkarılacaktır. 2. Jandarma Genel Komutanlığınca, 2023 yılında 5 bin olan UYAP'ta aranma kaydı bulunanlardan Jandarma Suç Araştırma Timi (JASAT) tarafından yakalanan kişi sayısı 8 bine çıkarılacaktır.</p>
<p>Tedbir 929.2. Suç inceleme yöntemleri ve gerekli teknik altyapı geliştirilecek, ilgili personelin eğitimi sağlanacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S)</p>	<p>1. Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde dokuz ilde Suç Araştırma ve İnceleme Birimi oluşturulacaktır. 2. 2023 yılında 475 olan Jandarma Suç Araştırma Timi (JASAT) kadrosu 525'e çıkarılacaktır.</p>
<p>Tedbir 929.3. Olay yeri inceleme ekiplerinin sayısı, suç inceleme ve olay yeri inceleme kapasitesi artırılacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S)</p>	<p>1. Emniyet Genel Müdürlüğüne Bomba Uzmanı Eğitim Merkezinin yapımının yüzde 50'si tamamlanacaktır.</p>

		2. Olay yeri inceleme alanında çalışanların yetkinliklerinin artırılması için Olay Yeri İnceleme Eğitim Merkezinin yapımının yüzde 20'si tamamlanacaktır.
Terör ve terörizmin finansmanı ile mücadelede çok boyutlu, bütüncül ve önetkin bir yaklaşımla devam edilecektir. (Kalkınma Planı p. 930)		
Tedbir 930.1. Terörü kaynağında yok etme ve kesintisiz operasyon anlayışıyla terör örgütlerinin eylem ve finansman faaliyetleri baskı altına alınarak hareket kabiliyetleri kısıtlanacak, maddi ve lojistik destekleri yok edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. 81 İl Terörle Mücadele Şube Müdürlükleri ve ilgili birimlerle işbirliği içinde terör örgütlerinin eylem ve finansman faaliyetlerine yönelik 4.760 operasyon yapılarak terör örgütlerinin maddi destekleri azaltılacak, lojistik destekleri kesilecek ve aktarım kapasiteleri daraltılacaktır. 2. Kırsal alanda iç güvenlik operasyon sayısı yüzde beş oranında artırılabilecektir.
Tedbir 930.2. Terörle mücadele hizmetlerinde suç önleme stratejileri ile bilimsel mücadele yöntemlerinin uygulamaya dönüşümünü sağlayan eğitimlere devam edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı	1. Operasyonel, hukuki, ahlaki, iletişim gibi konularda tecrübe ve bilgi birikimini artırmak için Emniyet Genel Müdürlüğü Terörle Mücadele Daire Başkanlığı ve bağlı taşra teşkilatı personeline farklı konularda eğitim verilecektir. 2. Eğitim, işbirliği, bilgi paylaşımı gibi konularda düzenlenen çalıştay, toplantı, seminer sayısı artırılabilecektir.
Tedbir 930.3. Başta uyuşturucu ticareti olmak üzere terörün finansmanı ile etkin bir şekilde mücadele edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Terörizmin finansmanının önlenmesine yönelik adli operasyon sayısı artırılabilecektir. 2. Terörizmin Finansmanı ile Mücadele Strateji Belgesi kapsamında ilgili kurumlarla eşgüdüm çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 930.4. BM, Avrupa Konseyi, AGİT ve diğer uluslararası kuruluşlarda terörizmle mücadele alanında Türkiye'nin görünürlüğünün ve etkinliğinin artırılması ile ülkemizin bu yöndeki tezlerinin muhataplara aktarılması amacıyla yürütülen çalışmalar artırılabilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı	1. AB projelerine ve çalışmalarına katılım sağlanacaktır. 2. Dost ve müttefik ülke teşkilatları veya askeri statülü kolluk kuvvetleriyle uluslararası kuruluşların ilgili organlarıyla işbirliğine devam edilecektir. 3. Uluslararası Jandarmalar ve Askerî Statülü Kolluk Kuvvetleri Birliği (FIEP), Avrupa Jandarma Kuvveti (AJK), NATO, BM, Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) kapsamındaki toplantılara etkin katılım sağlanacaktır.

<p>Tedbir 930.5. Ülkemiz için öncelik taşıyan konularda NATO üyeliğinin sağlamış olduğu imkânlardan azami bir şekilde faydalanılacak, terörizmin sadece ülkemiz için tehdit oluşturmadığının anlatılması yolunda gerekli adımlar atılmaya devam edilecektir.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı</p>	<p>1. NATO projelerine, çalışmalarına ve toplantılarına etkin katılım sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 930.7. Terör örgütlerinin ülkemize deniz yoluyla girmesinin engellenmesine yönelik tedbirler artırılabacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı</p>	<p>1. Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından Doğu Akdeniz'de terör örgütlerinin ülkemize deniz yoluyla girmesinin önlenmesi için KKTC ve Doğu Akdeniz Sahil Yönetim Sistemi kapsamında bir adet sahil gözetleme istasyonu kurulacaktır.</p>
<p>Tedbir 930.8. Terör örgütlerinin propagandası, teröre yol açan radikalleşme ve şiddete varan aşırıcılıkla mücadele edilecek, devletin gerçekleştirdiği hizmetler konusunda kamuoyu düzenli olarak bilgilendirilecek, toplumu bilinçlendirmeye yönelik projeler uygulanacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. Toplumda huzur ortamının sağlanması, terörle mücadelenin öneminin anlatılması için yürütülen çalışmalar kapsamında 8.250 etkinlikle 800 bin kişiye ulaşılabacaktır. 2. Şiddete varan aşırıcılıkla mücadelede kolluk kuvvetlerine, eğitimcilere, kamu çalışanlarına, sivil toplum üyelerine ve ilgili diğer kurumlara gerekli eğitimler verilecek, taraflar arasındaki iletişim geliştirilecektir. 3. Terör örgütlerinin propaganda için kullandığı başlıca iletişim kanalları ve medya araçları incelenerek gerekli önlemler alınacaktır. 4. Terörizmle mücadelede iletişim stratejileri ve eylem planı hazırlanacaktır. 5. Aşırıcılıkla mücadele seminerleri düzenlenecektir.</p>
<p>Uyuşturucuyla mücadeleye çok boyutlu, bütüncül ve önetkin bir yaklaşımla devam edilecektir. (Kalkınma Planı p. 931)</p>		
<p>Tedbir 931.1. Her türlü uyuşturucu ve uyarıcı maddenin ülke genelinde ve uluslararası boyutta kaçakçılığı, üretimi, dağıtımı, kullanımı ve sokak düzeyinde satışı engellenecek, bunların üretiminde kullanılan ara kimyasalların üretimi ve ticaretinin denetiminde etkinlik artırılabacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı</p>	<p>1. Uyuşturucu suçlarıyla mücadele kapsamında yapılan operasyon sayısı yüzde beş artırılarak, 220 bin operasyon gerçekleştirilecektir. 2. Sınır kapıları ve sınırlarda uyuşturucu ve uyarıcı madde kaçakçılığını önlemeye yönelik güvenlik önlemleri artırılabacaktır.</p>

Tedbir 931.2. Güvenlik kuruluşlarının uyuşturucuyla mücadele kapasitesi artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Güvenlik kuruluşlarının uyuşturucu suçlarıyla mücadele için gerekli makine, teçhizat ve personel altyapısı geliştirilecektir.
Tedbir 931.4. Uyuşturucu ile bağlantılı suçlar değerlendirilerek kolluk kuvvetlerine ve kamuoyuna yönelik eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Ulusal düzeyde yürütülen uyuşturucuyla mücadeleye vatandaşların katılımının sağlanması, başta çocuk ve gençler olmak üzere toplumun her kesiminin uyuşturucu bağımlılığından uzak tutulması ve uyuşturucunun zararlarına yönelik toplumsal farkındalığın sağlanması için 550 bin kişi bilgilendirilecektir. 2. Uyuşturucu madde suçlarının nedenlerinin ve risk etmenlerinin belirlenmesi için madde kullanım suçundan işlem gören kişilere yönelik 35 bin anket yapılacaktır. 3. Bağımlılıkla mücadele kapsamında gerçekleştirilecek eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarıyla 30 bin kişiye ulaşılabilecektir. 4. Uyuşturucu Kullanma Suçuyla Mücadele Seminerleri düzenlenecektir.
Organize suçlar ve kaçakçılıkla mücadeleye çok boyutlu, bütüncül ve önetkin bir yaklaşımla devam edilecektir. (Kalkınma Planı p. 932)		
Tedbir 932.1. Organize suç türleri ve terör örgütleri arasındaki bağlantılar belirlenecek, suçun oluşmadan önlenmesine yönelik çalışmalar geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Organize suç örgütleriyle mücadele kapsamında yapılan operasyon sayısı yüzde bir oranında artırılacaktır. 2. Suçun oluşmadan önlenmesi, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerinin aklanmasıyla mücadele edilmesi, ekonomik ve sosyal alanda ortaya çıkabilecek sorunların önüne geçilmesi için dört hizmet içi eğitim ve çalıştay düzenlenecektir.
Tedbir 932.2. Kaçakçılık suçlarıyla mücadelede etkinliğin artırılmasına yönelik yeni yöntemler geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerinin aklanmasıyla mücadele kapsamında gerçekleştirilecek operasyon sayısı yüzde beş oranında artırılacaktır.
Tedbir 932.3. Göçmen kaçakçılığı, insan/organ/doku ticareti, silah/mühimmat kaçakçılığı yapan organize suç örgütleriyle mücadeleye kararlılıkla devam edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Göçmen kaçakçılığı suçunu örgütlü olarak işleyen şüphelilere yönelik operasyon sayısı artırılacaktır.

		<p>2. Ülke geneli veya uluslararası düzeyde göçmen kaçakçılığı suçuyla mücadele edilmesi, suç konusu mallara ve bu suçlardan elde edilen kazançlara el konulması ve aynı tür suçları işleme imkânlarının ortadan kaldırılması için en az 3.000 operasyon yapılacaktır.</p> <p>3. Ülke geneli veya uluslararası düzeyde insan ticareti suçuyla mücadele edilmesi, suç konusu mallara ve bu suçlardan elde edilen kazançlara el konulması ve aynı tür suçları işleme olanaklarının ortadan kaldırılması için en az 100 operasyon yapılacaktır.</p> <p>4. Ülke geneli veya uluslararası düzeyde organ-doku ticareti suçu ile mücadele edilmesi, suç konusu mallara ve bu suçlardan elde edilen kazançlara el konulması ve aynı tür suçları işleme olanaklarının ortadan kaldırılması için en az 55 operasyon yapılacaktır.</p> <p>5. Organize suç örgütleri ile silah ve mühimmat kaçakçılığına yönelik en az 900 operasyon yapılacaktır.</p> <p>6. Göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti suçlarıyla mücadelede mesleki gelişim planı ve projeler kapsamında görev etkinliğini artırmak amacıyla eğitim verilecek personel sayısı artırılacaktır.</p> <p>7. Güvenlik kuruluşlarında çalışanların yararlanması için broşür, kitap, doküman vb. hazırlanacak ve yayın sayısı artırılacaktır.</p>
<p>Asayiş suçlarıyla mücadelede etkinlik artırılarak ülke genelinde huzur ve güvenlik ortamına katkı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 933)</p>		
<p>Tedbir 933.1. Güvenlik kuruluşlarının kurumsal ve teknolojik altyapısı güçlendirilecektir.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı</p>	<p>1. Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde kullanılmaya başlayan cayrokopter sayısı artırılacak, üç genel maksat helikopteri alınacaktır.</p>

<p>Tedbir 933.3. Dolandırıcılık suçlarıyla etkin mücadele, toplumsal bilincin ve farkındalığın artırılması amacıyla vatandaşların bilgilendirilmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TRT</p>	<p>1. Dolandırıcılık suçuyla mücadele çalışmaları kapsamında dolandırıcılık suçunu konu alan uyarıcı nitelikte 166 milyon kısa mesaj gönderilecektir. 2. Vatandaşa gönderilen dolandırıcı nitelikte olan kısa mesajların önlenmesine yönelik tedbirler alınacaktır.</p>
<p>Siber suçlarla etkin bir şekilde mücadele edilecektir. (Kalkınma Planı p.934)</p>		
<p>Tedbir 934.1. Güvenlik kuruluşlarının teknik altyapısı güçlendirilerek siber suçlarla mücadele kapasitesi artırılabilecektir.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı</p>	<p>1. Siber suçlar ve suçlarla mücadele edecek birimlerin kapasitesi geliştirilmeye devam edilecek, bu alanda nitelikli, tecrübeli ve uzman personel istihdam edilerek personel sayısı artırılacak ve açık kaynak araştırma yazılım/program yeteneği kazandırılacak şube sayısı artırılacak, Jandarma Genel Komutanlığında bu sayı 61'e çıkarılacaktır. 2. Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından soruşturmalarda incelenmesi tamamlanan dijital materyalin toplam materyale oranı yüzde 98,5'e çıkarılacaktır.</p>
<p>Tedbir 934.2. Örgün ve yaygın eğitimde siber suçlara yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır, bu çalışmalarda iletişim araçları etkin kullanılacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TRT</p>	<p>1. Siber suçlarla mücadele kapsamında vatandaşların siber suç mağduru olmalarının engellenmesi ve bilinçlendirilmeleri amacıyla siber suç farkındalık ve bilinçlendirme çalışmaları düzenlenecektir. 2. Jandarma Genel Komutanlığı tarafından siber suçlarla mücadele kapsamında, vatandaş ve personelin bilinçlendirilmesi amacıyla eğitim, kurs, konferans, seminer vb. düzenlenecektir.</p>
<p>Koruyucu ve önleyici güvenlik hizmetlerinin etkinliği artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p. 935)</p>		
<p>Tedbir 935.1. Vatandaşla kolluk güçleri arasındaki güven esasına dayanan ilişkinin geliştirilmesi amacıyla toplum destekli kolluk yaklaşımı güçlendirilecektir.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Valilikler</p>	<p>1. İçişleri Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan Geleceğin Denizcilerini Bilgilendirme İş Birliği Protokolü çerçevesinde Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından ilk ve ortaöğretim okullarında en az 500 bilgilendirme çalışması yapılacaktır. 2. Toplum destekli polislik faaliyetleri kapsamında genel güvenlik konularında toplumu bilgilendirme amacıyla görev alanı içinde ikamet eden vatandaşlar, site ve apartman yöneticileri, esnaf, kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, belediye yetkilileri ve muhtarların katılımıyla gerçekleştirilen sivil toplum alanı huzur toplantılarıyla 360 bin ve mağdur destek ziyaretleriyle de 12.500 kişiye ulaşılacaktır.</p>

<p>Tedbir 935.2. Suçla mücadelede önleyici güvenlik tedbirleri artırılacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sekiz adet eş zamanlı huzur uygulaması yapılacaktır. 2. Jandarma Asayiş Tim sayısı 400'e çıkarılacaktır. 3. Önleyici hizmet devriyesi sayısı 50 bine çıkarılacaktır. 4. PTS-EDS Projesi kapsamında devlet ve il yolları ağında kazaların yoğun olarak meydana geldiği yerleri kapsayacak şekilde Kent Güvenlik Yönetim Sistemi (KGYS) ve Plaka Tanıma Sistemlerine (PTS) ait mevcut yazılım ve donanımlardan yararlanılarak yedi ilde yedi güzergâhta ve 14 noktada Ortalama Hız Koridoru kurulacaktır.
<p>Tedbir 935.4. Güvenlik hizmetlerine erişim kolaylaştırılacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sahil Güvenlik Komutanlığı personelinin etkinliğinin artırılması ve vatandaşa yerinde hizmet verilmesi amacıyla bütçe imkânları çerçevesinde yedi karakol/sahil kolaylık tesisi yapımı tamamlanacaktır. 2. Kadın Acil Destek Uygulamasının (KADES) 6 milyon olan toplam indirme sayısı 6,6 milyona çıkarılacaktır.
<p>Tedbir 935.5. Genel kolluk ile özel güvenlik arasındaki ilişki ve işbirliği güçlendirilecek, özel güvenlik hizmetlerinin geliştirilmesi sağlanacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Genel Kolluk Özel Güvenlik İşbirliği ve Entegrasyonu Uygulamasının (KAAN) etkinliği artırılarak özel güvenliğin genel güvenliğe katkısının sürekliliğinin sağlanması için KAAN uygulaması kapsamındaki özel güvenlik personeli sayısı 245 bine çıkarılacaktır. 2. Özel Güvenlik Bilgi Sistemi Otomasyonunun (ÖGNET) çağın ihtiyaç ve gelişmelerine uygun olarak sürekliliği sağlanacak, ÖGNET'le bağlı dış kurum sayısı 11'e çıkarılacaktır. 3. Patlayıcı Maddeler ve Silah Bilgi Sistemi (PATBİS) geliştirilecek, çalışmaların sürdürülebilirliği sağlanacak, PATBİS'e bağlı dış kurum sayısı dokuza çıkarılacaktır. 4. Düzenlenen silah ruhsat bilgilerinin dijital platforma taşınarak güvenli bir dijital arşiv oluşturulması, bu sayede silah ruhsat işlemlerinde zaman kaybının önlenmesi ve silah ruhsat kartlarının daha güvenli hale getirilmesi için hazırlanan Ateşli Silahlar Projesi (ASİP) geliştirilecek, ASİP'le bağlantılı dış kurum sayısı 22'ye çıkarılacaktır.

Tedbir 935.6. Özel güvenlik kuruluşlarının eğitim programları geliştirilecek, bu birimlerin denetiminde etkinlik artırılabacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Valilikler	1. Özel güvenlik görevlilerinin eğitimlerinin gelişen ve değişen koşullara uygun olması için Özel Güvenlik Eğitimlerini Geliştirme ve Alan/Branş Eğitimleri Projesi'nin (ÖZGE) yüzde 25'i tamamlanacaktır. 2. Hizmet kalitesinin artırılması için özel güvenlik hizmetlerine yönelik en az 4.500 denetim yapılacaktır.
---	------------------------------------	---

2.5.3. Sivil Toplum

a) Mevcut Durum

Türkiye'de dernekler, vakıflar, sendikalar, sosyal kooperatifler, platformlar ve girişimler gibi farklı kurumlar, çeşitli sivil toplum bileşenlerini temsil ederek zengin bir sivil toplum ekosistemi oluşturmaktadır. 2000'li yıllardan itibaren, Türkiye'deki ekonomik ve sosyal gelişim süreci ve dünyadaki dönüşümün de etkisiyle sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ekonomik ve sosyal gelişmede önemli bir rol oynamıştır. STK'ların etkilerini, çeşitliliği ve sayılarını artırmak ve karar alma süreçlerine daha etkin katılımlarını sağlamak için yoğun çalışmalar yürütülmektedir. Bu sayede Türkiye'de sivil toplumun en yaygın örgütlenme biçimleri olan dernekler ve vakıflar niceliksel olarak artmış, sivil toplum sektörü oluşturduğu istihdam ve katma değer ile kamu ve özel sektörün yanında üçüncü sektör niteliği kazanmıştır.

STK'lar, gönüllülük esasına dayalı olarak farklı tematik alanlarda faaliyet göstererek yerel toplum taleplerini kamu idarelerine iletmektedir. Bu bağlamda, STK'lar yerel ihtiyaçlara uygun politikaların geliştirilmesi ve etkili bir şekilde uygulanması için kolaylaştırıcı bir rol üstlenmekte ve diğer paydaşlarla işbirliği yapmaktadır. Yerel yönetimlerde iyi yönetişimin ve katılımcı süreçlerin etkili bir şekilde işlenmesine katkı sağlama konusunda da önemli bir rol oynamaktadırlar. Kent konseyleri gibi katılımcı karar alma uygulamaları, bu alanda iyi bir örnek teşkil etmekte ve günümüz koşullarına uygun yeni sivil katılım süreçlerinin geliştirilmesi konusundaki çalışmalar sürdürülmektedir. Sivil toplum sektörünün desteklenmesi, idari ve mali açıdan geliştirilmesi, kapsayıcı büyüme ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kritik bir öneme sahiptir.

Eylül 2023 itibarıyla toplam dernek sayısı 313.296'ya ulaşmıştır. Faal derneklerin sayısı 101.281, yeni vakıf sayısı ise 5.906'dır. Derneklerin yüzde 37,7'si mesleki ve sosyal dayanışma alanlarında yoğunlaşmaktadır. Yeni vakıflar ise daha çok eğitim ve sağlık alanında faaliyet göstermektedir.

Ülkemizde uluslararası sınıflamalara uyumlu şekilde STK'larla ilgili nicel ve nitel verilerin düzenli olarak toplanması, sosyal ve ekonomik etkileri ve ihtiyaç duyulan mevzuat düzenlemeleriyle ilgili alanlarda çalışmalar devam etmektedir. Derneklere COPNI ve NACE kodlarının verilmesi ve sınıflandırma çalışmaları kapsamında, Dernekler Bilgi Sistemi (DERBİS V.2.0.) yazılımı için ihtiyaç analiz çalışmaları tamamlanmıştır.

STK'ların kapasite gelişimi, gönüllülük ve sosyal girişimcilik gibi alanların yaygınlaştırılması kapsamında merkezi ve yerel kamu kurumlarıyla işbirliğinde ilerlemeler

sağlanmıştır. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü (STİGM) sivil toplumun güçlendirilmesi, STK'ların kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi, sivil toplum alanındaki politikaların ve uygulamaların bütüncül biçimde koordinasyonunun sağlanması amacıyla kapsamlı çalışmalar yürütmektedir. STK'ların kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi kapsamında, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadele, dernek denetimlerine ilişkin rehberlik ve eğitim ile proje hazırlama, fon bulma ve kamu kurumları tarafından STK'lara sunulan proje destekleri konularında bilgilendirilme eğitimleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Sivil Toplum İstişare Kurulu düzenli olarak toplanarak katılımcı bir yaklaşımla kamu, akademi ve STK'larla yakın işbirliği içinde sivil toplumun ihtiyaçlarına yönelik politika önerileri geliştirmektedir.

STK'lar kaynaklara erişim, istihdam kapasitesi, hizmet sunumu, kapasite geliştirme, proje hazırlama, hibe kullanımı, fon toplama konularında sorunlar yaşamaya devam etmektedir. Bu kapsamda STK'ların işleyiş ve kapasitesini güçlendirici önlemler alınması gerekmektedir. STK'ların ihtiyaç duyduğu alanlarda kapasite geliştirme programlarının uygulanması, merkezi ve yerel kamu kurumları, üniversiteler ve özel sektörle işbirliği içinde ortak çalışmalarda bulunmasını sağlayıcı proje ve programların geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. STK'lara özellikle mali konularda kolaylaştırıcı imkânların sağlanmasıyla sosyal girişimcilik, sosyal yenilik ve kurumsal sosyal sorumluluk alanlarının geliştirilmesine yönelik düzenlemeler ile uygulamaların hayata geçirilmesi planlanmaktadır.

Covid-19 küresel salgını ile Kahramanmaraş ve Hatay merkezli deprem felaketleri sonucu ortaya çıkan toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında sivil toplum faaliyetleri önemli rol oynamıştır. Önümüzdeki dönemde, ekonomik, sosyal, çevresel sorunlarla temel haklar alanında karşılaşılabilecek sorunların çok boyutlu ve çok yönlü olacağı öngörülmektedir. Mevcut sorunların yanı sıra, gelecekte ortaya çıkabilecek zorluklarla başa çıkmak için STK'ların kamu politikalarının planlama, yapım, izleme ve denetleme aşamalarında etkili bir rol oynaması önem kazanmaktadır. Sivil toplumun güçlendirilmesine yönelik mevzuatın güncellenmesi, STK'ların kurumsal ve mali kapasiteleri ile sivil topluma hizmet sunan kurumların kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesine olan ihtiyaç devam etmektedir.

b) Amaç

Demokratik, katılımcı, kapsayıcı, hesap verebilir ve işbirliği, uyum yeteneği ve aktif vatandaşlık bilinci yüksek bir sivil toplumun yapısının oluşturulmasını teminen sivil toplum kuruluşları (STK)'nın kamu politikalarının planlama, yapım, izleme ve denetleme aşamalarında etkin bir rol oynaması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sivil toplumun güçlendirilmesine yönelik mevzuat güncellenecektir. (Kalkınma Planı p.937)		
Tedbir 937.1. Demokratik, katılımcı, çoğulcu, şeffaf ve hesap verebilir örgütlü sivil toplumu geliştirici ve güçlendirici düzenlemeler yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, STK'lar	1. Gönüllülüğe ilişkin mevzuat hazırlık çalışmaları yapılacaktır.

STK'ların kurumsal ve mali kapasiteleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.938)		
Tedbir 938.1. STK'lara yönelik stratejik plan hazırlama, proje hazırlama ve fon bulma gibi alanlar başta olmak üzere kapasite geliştirme eğitimleri yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. STK'lara yönelik ihtiyaç duyulan alanlarda iki kapasite geliştirme ve rehberlik eğitimi gerçekleştirilecektir.
Tedbir 938.8. Kurumsal açıdan gelişmiş STK'ların daha küçük ölçekteki STK'lara yönelik yönderlik faaliyetlerinin teşvik edilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, STK'lar	1. Kurumsal açıdan gelişmiş STK'ların daha küçük ölçekteki STK'larla bir araya getirileceği bir çalıştay gerçekleştirilecektir.
Sivil topluma hizmet sunan kurumların kurumsal kapasiteleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 940)		
Tedbir 940.1. STK'lara yönelik kamu politika, program, faaliyet ve hizmetlerin bütüncül şekilde yürütülmesini sağlamak üzere kurumsal kapasite güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. STK'lara yönelik kamu politika, program, faaliyet ve hizmetlerin bütüncül şekilde yürütülmesini teminen çalıştay düzenlenecektir.

2.5.4. Kamuda Stratejik Yönetim

a) Mevcut Durum

13 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle stratejik yönetim ve planlama konularında merkezi uyumlaştırma fonksiyonu Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.

Stratejik plan hazırlamakla yükümlü merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları, KİT'ler, il özel idareleri ile nüfusu 50 bin ve üzerinde olan belediyelerde stratejik plan hazırlanmaktadır. Stratejik planlar, program bütçeye uygun bir şekilde hazırlanan performans programları aracılığıyla uygulanmakta ve faaliyet raporlarıyla izlenmektedir.

Stratejik yönetime ilişkin kılavuz ve rehberler, program bütçeye uyum çalışmaları kapsamında güncellenerek yayımlanmıştır. 2023 yılı Ekim ayı itibarıyla 29 devlet üniversitesinin stratejik planları, üst politika belgelerine ve stratejik planlamayla ilgili mevzuatta yer alan usul ve esaslara uygunluk açısından incelenmiş ve ilgili idarelere değerlendirme raporları aracılığıyla geri bildirimde bulunulmuştur. Ayrıca, Başkanlığımızdan talepte bulunan kamu idarelerinin stratejik plan hazırlık çalışmalarına rehberlik etmek amacıyla eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

Kanıtı dayalı politika oluşturma çalışmaları bağlamında Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yürütülen Bina ve Konut Nitelikleri Araştırması neticesinde elde edilen veri, Ulusal Adres Veri Tabanı ve Mekânsal Adres Kayıt Sistemindeki bilgilerle karşılaştırılarak Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemiyle entegre edilmiş ve çalışmalar neticesinde elde edilen sonuçlar kamuoyuyla paylaşılmıştır. Bununla birlikte, Nüfus Nitelikleri Veri Tabanı Projesi kapsamında 2018-2021 dönemi Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri ile diğer idari kayıtlarda yer alan kişisel düzeydeki bilgiler eşleştirilerek bütünlük bir veri tabanı kurulmuştur.

Stratejik yönetim konusunda yol göstermek ve bilgi paylaşımını sağlamak amacıyla kamu idarelerince hazırlanan stratejik yönetime ilişkin belgeler kamuda stratejik yönetim internet sitesinde (www.sp.gov.tr) arşivlenerek kamuoyuyla paylaşılmaktadır.

b) Amaç

Kamuda stratejik yönetimin uygulama etkinliğinin artırılması ve hesap verebilirlik anlayışının, planlamadan izleme ve değerlendirmeye kadar yönetim döngüsünün tüm aşamalarında hayata geçirilmesi temel amaçtır. Bu amaç doğrultusunda kamu hizmetlerinin hız ve kalitesinin artırılması ile katılımçılık, şeffaflık ve vatandaş memnuniyetinin sağlanması hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu idarelerinde strateji geliştirme birimlerinin kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.942)		
Tedbir 942.1. Kamu idarelerinde stratejik yönetime ilişkin idari ve beşeri kapasiteyi geliştirmeye yönelik eğitim programları tasarlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamuda stratejik yönetim kapasitesinin güçlendirilmesi amacıyla eğitim dokümanları hazırlanacaktır. 2. Kamu idarelerinin strateji geliştirme birimlerinin insan kaynağı yetkinlik analizi kapasitelerinin artırılmasına yönelik eğitimler düzenlenecektir.
Kamu idarelerinde iç kontrol sistemleri ve iç denetim uygulamalarının etkinliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.943)		
Tedbir 943.1. Kamu idarelerinde iç kontrol sistemlerinin ve iç denetim uygulamalarının etkinliğini artırmaya yönelik eğitim ve rehberlik faaliyetleri yoluyla kurumsal kapasite geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S) Sayıştay, ÖSYM, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idarelerinin mali hizmetler birimi yöneticilerine yönelik bilgilendirme ve değerlendirme toplantısı yapılacaktır. 2. İç denetçi aday belirleme sınavı gerçekleştirilecektir.
Tedbir 943.2. İç kontrol uygulamalarının güçlendirilmesine yönelik kamu idarelerinin iç kontrol sistemlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi çalışmaları yaygınlaştırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idareleri tarafından Hazine ve Maliye Bakanlığına iletilen iç kontrole ilişkin dokümanlar da dikkate alınarak kamuda iç kontrol sisteminin izlenmesi, değerlendirilmesi ve raporlanmasına yönelik faaliyetler yürütülecektir.
Tedbir 943.3. Kamu idarelerindeki iç denetçi sayısı artırılabilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, ÖSYM, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idarelerinde iç denetçi atamalarının artırılması teşvik edilecektir.

Tedbir 943.4. Kamu idarelerinde yürütülen iç denetim faaliyetlerine yönelik İç Denetim Kalite Güvence ve Geliştirme Programı uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, ÖSYM, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Dış Değerlendirme Çalışma Ekibi oluşturularak Kalite Güvence ve Geliştirme Rehberi güncellenecektir. 2. Dış Değerlendirme Stratejisi Eylem Planı hazırlanacaktır. 3. Dış değerlendirme eğitimleri gerçekleştirilecektir. 4. Dış değerlendirme faaliyetlerine başlanacaktır.
Tedbir 943.5. İç Denetim Koordinasyon Kurulu ile kamu idarelerinin iç denetim birimlerinin idari kapasiteleri güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İç Denetim ve Koordinasyon Kurulu ile iç denetim birimlerinin idari kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik bir çalışma raporu hazırlanacaktır.
Politika oluşturma süreçleri kanıta dayalı ve katılımcı şekilde yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.945)		
Tedbir 945.2. Politika oluşturma süreçlerinde karar alma, planlama ve izleme süreçlerinin kanıta dayalı gerçekleştirilebilmesini teminen mekânsal konuma dayalı gridler düzeyinde nüfus istatistiklerinin üretilmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, TÜİK	1. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'nde yer alan tüm kayıtlar bir kilometre karelik alanları ifade eden gridlere atanacaktır. 2. Gridlerde sunulacak bilgiler için 5429 sayılı Türkiye İstatistik Kanunu çerçevesinde uygun gizleme yöntemleri belirlenecektir. 3. Belirlenen gizleme yöntemleri çerçevesinde harita üzerinde veri görselleştirme yapılacaktır. 4. Verinin oluşturulan haritalar aracılığıyla dağıtımı için uygun dağıtım yöntemleri belirlenecektir. 5. Veri dağıtımı için belirlenen yöntemler üzerinde test çalışmaları yürütülecektir. 6. Uygun dağıtım yöntemiyle veri kullanıcılarla paylaşılacaktır.
Açık yönetim politikalarına yönelik çerçeve oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.946)		
Tedbir 946.1. Ulusal Açık Yönetim Stratejisi hazırlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye Ulusal Açık Yönetim Stratejisinin oluşturulmasına yönelik hazırlık çalışmaları kapsamında uluslararası iyi uygulamalar analiz edilecektir.
Tedbir 946.2. Açık Yönetim Ortaklığının temel ilkeleri kapsamında ulusal eylem planı hazırlanmasına yönelik çalışma yürütülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Açık Yönetim Ortaklığının temel prensipleri doğrultusunda Ortaklığa üye ülkelerin eylem planlarının analiz çalışmaları yürütülecektir.

Daha hızlı, kaliteli ve güvenilir kamu hizmeti sunulması, sunulan hizmetlerin anlaşılır biçimde duyurulması ile vatandaşlarla çift yönlü iletişim kurularak katılımcı demokrasi anlayışının geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.947)		
Tedbir 947.1. Kamu hizmetlerinin etkin tanıtımı yapılarak kamu hizmetlerine ilişkin farkındalık düzeyi artırılabacaktır.	İletişim Başkanlığı (S), Tüm Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamuoyunun ilgili kesimlerine yönelik kamu faaliyetlerinin tanıtımına ilişkin panel ve fuar düzenlenecektir.
Tedbir 947.2. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) sisteminin altyapısı geliştirilerek hizmet kalitesi yükseltilecektir.	İletişim Başkanlığı (S)	1. Kamu kurum ve kuruluşlarında CİMER koordinasyonundan sorumlu personele eğitim verilecektir. 2. CİMER sisteminin iyileştirilmesine yönelik başvuru alma ve değerlendirme ekranlarında geliştirmeler yapılacaktır. 3. CİMER başvurusu çözüme kavuşturulanlar, onay vermeleri halinde internet sitesinde duyurulacaktır.

2.5.5. Kamuda Düzenleyici Etki Analizi

a) Amaç

Kamu yönetiminde kanıta dayalı politika oluşturma süreci güçlendirilerek ve mevzuat düzenlemelerinin ilgili paydaşlar üzerindeki olası iktisadi ve sosyal etkileri ortaya konularak kaynakların etkin kullanımının sağlanması temel amaçtır.

a) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizde kanıta dayalı politika oluşturma süreci güçlendirilecek, düzenleyici etki analizinin farkındalığı artırılacak ve politika oluşturma ile bütçeleme arasındaki bağ kuvvetlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.949)		
Tedbir 949.1. Kamu idarelerindeki düzenleyici etki analizi yapmaya yönelik idari yapı güçlendirilecek ve kurumsal kapasite artırılabacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idarelerinde düzenleyici etki analizi kapasitesinin geliştirilmesine yönelik irtibat noktası oluşturulması sağlanacaktır. 2. İrtibat noktaları düzenleyici etki analizinin koordinasyonu konusunda eğitilecektir. 3. Taslak düzenleyici etki analizi raporlarını hazırlayan kamu idarelerinin ihtiyaçları doğrultusunda çalışma toplantıları yapılacaktır.

Tedbir 949.2. Düzenleyici etki analizine ilişkin mevzuat, rehber ve yönlendirici dokümanlar uygulama tecrübeleri de dikkate alınarak bütüncül bir anlayışla gözden geçirilecek ve güncellenecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı	1. İhtiyaç tespit edilen alanlarda yeni düzenleyici etki analizi yaklaşımları incelenecek ve uygulanabilirlikleri değerlendirilecektir. 2. Tespit edilen ihtiyaçlar ve uygulanabilir yaklaşımlar çerçevesinde rehber ve yönlendirici dokümanlar gözden geçirilecek ve güncellenecektir.
Tedbir 949.3. Düzenleyici etki analizi konusunda uygulama tecrübesi ile iyileştirilebilecek hususlardan faydalanılmasını teminen yıllık değerlendirme raporları hazırlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Düzenleyici etki analizi yıllık değerlendirme raporu hazırlanacak ve kamu kurumlarıyla paylaşılacaktır.
Tedbir 949.4. Düzenleyici etki analizi konusunda farkındalığı artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili STK'lar, Üniversiteler	1. Düzenleyici etki analizine yönelik hazırlanacak olan yıllık değerlendirme raporu ve eğitim programlarına ilişkin bilgilendirici dokümanlar düzenleyici etki analizi internet sitesinde yayınlanacaktır. 2. Düzenleyici etki analizi konusunda çalışmalar yapan STK'lar ve üniversiteler ile işbirliği mekanizmaları araştırılacaktır. 3. Ulusal ve uluslararası düzeyde düzenleyici etki analizi faaliyetlerine katılım sağlanacaktır.
Tedbir 949.5. Düzenleyici etki analizine ilişkin idari ve beşeri kapasiteyi geliştirmeye yönelik eğitim programları uygulanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Düzenleyici etki analizine ilişkin eğitim programı ve içerikleri hazırlanacaktır. 2. Kamu idarelerinde düzenleyici etki analizi yapmaya yönelik eğitimler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 949.6. Düzenleyici etki analizi kapsamında paydaş tespitinin etkin yapılması ve ilgili tarafların politika yapma süreçlerine katkılarının alınması sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Paydaş tespiti ve analizi konusunda uygulama yaklaşımları incelenerek yönlendirici belge hazırlanacaktır.

b) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2022	2023(1)	2024(2)
Kamu İdarelerine Verilen Düzenleyici Etki Analizi Eğitim Sayısı	Adet	2	2	2
Düzenleyici Etki Analizine İlişkin Yönlendirici Yeni Belge Sayısı	Adet	3	4	4
Düzenleyici Etki Analizinin Uygulanmasına İlişkin Yıllık Değerlendirme Raporu Sayısı	Adet	0	0	1

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.5.6. Yerel Yönetimler

a) Mevcut Durum

2022 yılı itibarıyla 51 il özel idaresi, 1.393 belediye, 18.291 köy ile il özel idareleri, belediyeler ve köylerin üye oldukları 694 mahalli idare birliği bulunmaktadır. TÜİK tarafından yayımlanan 2022 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre belediye sınırları içerisinde 80.785.141 kişi yaşamakta olup bu nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 94,7'dir.

Yerel yönetimlerde norm kadro yönetmelikleriyle personel istihdamına ilişkin standartlar belirlenmiş olup bu idarelerde çalışan personel sayısı 2011 yılında 258.540 iken 2022 yılı itibarıyla 205.884'e düşmüştür.

696 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yerel yönetimlerde alt yükleniciler tarafından personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı sözleşmeleri kapsamında çalıştırılan işçiler mahalli idare şirketlerine geçirilmiştir. Bu kapsamda 2022 yılı itibarıyla belediye ve bağlı idarelerin şirketlerinde 564.694 kişi istihdam edilmektedir. İl özel idarelerinde çalışan 9.576 ve belediye birliklerinde çalışan 493 kişi dâhil edildiğinde bu sayı 574.763 olmaktadır.

Merkezi idare ile yerel yönetimler arasında görev, yetki, kaynak paylaşımı ve hizmet ilişkilerinin esaslarına yönelik yasal düzenlemeler çerçevesinde ülke düzeyinde belirli hizmet seviyesine ulaşmak için merkezi idarece gerekli standartların belirlenmesi ve bunlara uyumun sağlanmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

Yerel yönetimlerin yeni yasal düzenlemelerle genişleyen hizmet alanları ile artan görev ve sorumlulukları da dikkate alınarak idari, mali ve teknik kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çerçevede, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanılması ile mali saydamlığı ve hesap verilebilirliği artırmak amacıyla yerel yönetimlerin performans esaslı program bütçeleme sistemine geçiş çalışmaları devam etmektedir. İklim değişikliğiyle mücadele ve uyum ile afetlere müdahale konusunda yerel yönetimlerin hizmet kapasitelerinin güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

Belediyelerin aldıkları kararların uygulanmasını ve kaynaklarının yerindelik ilkesi çerçevesinde kullanılmasını sağlamak üzere hizmetlerin önceliklendirilmesi ve vatandaşların katılım sürecinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Yerel yönetimlerin şirket faaliyetlerinde ve kamu özel işbirliğiyle yapılacak çalışmalarda kamu yararı ve mahalli müşterek ihtiyaçların gözetilmesi önem arz etmektedir.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununda yapılan değişiklik ile köy veya belde belediyesi iken mahalleye dönüşen ve büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunup sosyoekonomik durumu, şehir merkezine uzaklığı, belediye hizmetlerine erişebilirliği, mevcut yapılaşma durumu ve benzeri hususlar dikkate alınarak ilgili ilçe belediye meclisinin kararı ve teklifi üzerine büyükşehir belediye meclisinin en geç doksän gün içinde alacağı kararla kırsal yerleşim özelliği taşıdığı tespit edilen mahallelerin kırsal mahalle kabul edileceği hükmü getirilmiştir. Bu kapsamda, köyden mahalleye dönüşen alanlarda hizmete erişimin kolaylaştırılması ve belirtilen alanların sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla çalışmalar yürütülmektedir.

14 Temmuz 2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7332 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ile Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanununda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda büyükşehir belediyeleri, il belediyeleri ve nüfusu 75 bini aşan belediyeler 31 Aralık 2022, nüfusu 25 bin ile 75 bin arasında olan diğer belediyeler ise 31 Aralık 2024 tarihine kadar hayvan bakımevlerini

kurmakla yükümlü tutulmuştur. Ayrıca, bütçelerinden belirli bir pay ayırma zorunluluğu da öngörülmüştür. Sahipsiz hayvanların rehabilitasyonu hususu önemini korumakta olup bu kapsamda faaliyet gösteren yerel yönetimler Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından desteklenmeye devam edilmektedir.

b) Amaç

Yerel yönetimlerin vatandaş memnuniyetini gözeten, etkin, hızlı ve kaliteli hizmet sunabilen, afetlere hazırlıklı, iklim değişikliğine dirençli, çevrenin korunmasını önceleyen, teknolojik gelişmelere uyum sağlayan, katılımcı, şeffaf, hesap verebilir ve mali sürdürülebilirliği sağlayan bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yerel yönetim hizmetlerinin standartları belirlenecek ve bu standartlara uyumun denetimini sağlayacak mekanizma geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.951)		
Tedbir 951.1. Yerel yönetimlerin hizmetlerinin idari, mali ve teknik asgari standartları tespit edilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin hizmetlerini vatandaşlara standart bir şekilde sunabilmelerine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 951.2. Standartların uygulanması ve denetlenmesine yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin hizmetlerine yönelik belirlenen standartların uygulanması ve denetlenmesine yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.
Yerel yönetimlerde insan kaynağının uzmanlaşma düzeyi ve kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.952)		
Tedbir 952.1. Yerel yönetimlerde çalışan personelin niteliğini artırmaya yönelik eğitimler verilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, Türkiye Belediyeler Birliği	1. Başta büyükşehir belediyeleri olmak üzere yerel yönetim personeline eğitimler verilecektir.
Tedbir 952.2. Yerel yönetimlerdeki iyi uygulama örneklerinin yer aldığı bir platform oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, Türkiye Belediyeler Birliği	1. Yerel yönetimlerin yürütmüş olduğu başarılı çalışmalarının diğer yerel yönetimlere örnek olmasını sağlayacak bir platform oluşturulacaktır.
Belediyelerin karar alma süreçlerinde vatandaşların ve muhtarların katılım rolü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.953)		
Tedbir 953.1. Kent konseylerinin etkinleştirilmesi sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Mevcut sorunlar tespit edilerek kent konseylerini daha aktif hale getirmek üzere mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 953.2. Kadın, genç, yaşlı ve engellilerin yerel yönetimlerdeki temsil ve karar alma süreçlerine katılım mekanizmaları güçlendirilecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin karar alma sürecinde kadın, genç, yaşlı ve engellilerin bilgilendirilmesi ve görüşlerinin alınmasını temin edecek mekanizmalar geliştirilecektir.

Yerel yönetimlerin hizmet sunumlarını etkinleştirmeye yönelik görev, yetki ve hizmet alanının yeniden yapılanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.954)		
Tedbir 954.1. Yerel yönetimlerin en uygun hizmet ve coğrafi alan büyüklüğü tespit edilerek yeniden yapılandırılmasına ilişkin modelleme ve mevzuat çalışması yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyelerin sundukları hizmetlere vatandaşların erişimini kolaylaştırmak ve hizmetlerin sunumunda maliyetleri düşürmek için yöntem ve araçların geliştirilmesine yönelik bir analiz çalışması yapılacaktır.
Tedbir 954.2. Büyükşehir belediyeleriyle büyükşehir ilçe belediyeleri arasında koordinasyon eksikliği nedeniyle ortaya çıkan hizmet aksamalarının giderilmesi için gerekli çalışmalar yürütülecektir.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyeler arası koordinasyonda aksayan ve iyileştirilmesi gereken unsurların tespit edilmesine yönelik analiz çalışması yapılacaktır.
Yerel yönetimlerin afetlerle ve iklim değişikliği ile mücadele kapasitesinin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.955)		
Tedbir 955.1. Yerel yönetim altyapı tesisleri yapımında teknoloji ve yer seçimi ile inşaa süreçlerinde afet risklerinin dikkate alınmasını sağlayacak mevzuat hazırlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İLBANK, AFAD, Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin sorumlu olduğu altyapı tesislerinin yapımı ile ilgili süreçlerde afet risklerinin dikkate alınmasını sağlayacak mevzuat hazırlanacaktır.
Tedbir 955.2. Yerel yönetimlerin afetlerle ve iklim değişikliği ile daha etkin mücadele edebilmesi amacıyla finansal destek mekanizmaları oluşturulacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), İLBANK, Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin afetlerle ve iklim değişikliği ile etkin mücadele edebilmesini teminen İLBANK'ın önderliğinde finansal destek mekanizmalarının geliştirilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 955.3. İtfaiye ve zabıta hizmetlerinin afetlerle mücadele kapasitesinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), AFAD, Yerel Yönetimler	1. Belediyelerin itfaiye teşkilatlarının arama, kurtarma ve müdahale hizmetlerine ilişkin kapasiteleri geliştirilecektir.
Yerel yönetimlerin girişimciliğın geliştirilmesine yönelik kapasiteleri artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p.956)		
Tedbir 956.1. Yerel yönetimlerin üretim ve pazarlamaya yönelik kuracağı yapılara destek sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin girişimcilik faaliyetlerinin etkinleştirilmesi amacıyla rehber hazırlanacaktır.

Sahipsiz hayvanların şehir hayatını olumsuz etkilemeyecek şekilde yerel yönetimlerin daha etkin çalışmasını sağlayacak uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.957)		
Tedbir 957.1. Yerel yönetimlerin şehirlerdeki sahipsiz hayvanların sağlık, beslenme ve barınma ihtiyaçlarına yönelik faaliyetlerinde birlik modeli dâhil alternatif yöntemler geliştirilerek bu çerçevedeki projeleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Yerel Yönetimler, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Belediyelerin sokak hayvanlarının rehabilitasyonu için birlik oluşturması sağlanarak en az 10 barınak projesi desteklenecektir. 2. Cadde ve sokaklardaki sahipsiz hayvanların şehir hayatını olumsuz etkilemeyecek şekilde uygun yerlerde barındırılmasına yönelik çerçeve bir mevzuat hazırlanacaktır.

2.5.7. Kamuda İnsan Kaynakları

a) Mevcut Durum

Kamu kesiminde etkili bir insan kaynağı geliştirme politikası uygulanması ve kamu personel sisteminde mesleki yeterliliği, performansı esas alan bir düzenlemeye gidilmesi önem taşımaktadır. Haziran 2023 itibarıyla kamuda istihdam edilen 5.098.693 personelin 3.470.727'si kadrolu, 270.568'i sözleşmeli ve 1.251.946'sı işçi statüsündedir.

2022 yılı itibarıyla kamuda insan kaynağı planlama, yetenek ve kariyer yönetimi, eğitim ve geliştirme gibi modern insan kaynakları süreçlerinin veriye dayalı olarak yapılandırılmasına yönelik İş Analizi Projesinin ilk aşaması tamamlanmış, kamu kurumlarından beceri, yetenek, bilgi, sorumluluk, çalışma koşulları vb. gerekliliklere yönelik veriler elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler ile kamu kurumlarının kendi iş analizlerini yapmaları mümkün olacaktır. Kamu kurum ve kuruluşlarının insan kaynakları birimlerinde görev yapan çalışanlara yönelik eğitim programları, yeşil dönüşüm kapsamında da farkındalığın önemli bir bölümünü oluşturan iklim ve çevre sorunları ve bunları minimize edecek önerilerin sunulduğu çeşitli eğitimler Uzaktan Eğitim Kapısı üzerinden tüm kamu çalışanlarına sunulmuştur.

Kamuda İnsan Kaynakları Yönetimi (Kamu Personel Bilgi Sistemi) adı altında kurumsal düzeyde T.C. kimlik numarası esas alınarak toplanacak kamu personeli verilerinin, merkezi sisteme aktarılması için gerekli altyapı ve standartların oluşturulmasına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir. Kamuda hizmet sunumunda etkinliğin ve verimliliğin artırılması, kamu kurumlarının insan kaynakları yönetiminde güncel tekniklerin kullanımı konusundaki kapasitelerinin güçlendirilmesi, kamu çalışanlarının motivasyonunun yükseltilmesi ihtiyaçları devam etmektedir.

b) Amaç

Yüksek verimlilikle kaliteli hizmet sunan insan kaynağına sahip, objektif ölçütlerin ve liyakat ilkelerinin hâkim olduğu, değişen koşullara uyum sağlayan kamu personel sisteminin oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu sektöründe stratejik insan kaynakları yönetimi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.959)		
Tedbir 959.1. Merkezi kamu personeli bilgi sistemi kurulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu Personeli Bilgi Sistemi kamu kurumlarının kullanımına açılacaktır.
Kamu personelinin verimliliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılarak iyi uygulamalar yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.960)		
Tedbir 960.4. Kamu personeline yönelik eğitim ihtiyaç analizleri yapılarak hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim faaliyetlerinin etkinliğini artırmaya yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Hayat boyu öğrenme kültürünü yaygınlaştırmaya yönelik çevrim içi, yüz yüze, karma eğitim programlarının hazırlanması ve etkin yöntemler ile sunulması koordine edilecektir. 2. Uzaktan Eğitim Kapısında yer alan eğitim içeriklerine işaret dili, alt yazı ve görsel betimleme seçenekleri eklenmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
Kamu personel mevzuatı kamu personel statüleri ve sınıflandırma kriterleri dikkate alınarak geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.961)		
Tedbir 961.1. Kamu personelinin iş ve görevler açısından yetki ve sorumluluklarının belirlenmesine yönelik başta iş analizi çalışmaları gözetilerek uygun yöntemler geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Veriye dayalı olarak güncellenmiş iş aileleri ve hizmet sınıfları belirlenmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.

2.5.8. Dijital Devlet

a) Mevcut Durum

Kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması ve kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmiştir. e-Devlet Kapısına yeni hizmetler dâhil edilmiş; hizmetlerin çalışma hayatım, ikametgâhım, araçlarım gibi başlıklar etrafında bütünleşik bir yaklaşımla sunumu ön plana çıkarılmıştır. Ekim 2023 itibarıyla e-Devlet Kapısı üzerinden bin kurum ve kuruluşun 7.327 hizmetine ulaşılabilmektedir. e-Devlet Kapısının mobil uygulamaları üzerinden de 4.324 hizmete erişim sağlanabilmektedir. Bu hizmetlerden aynı dönem itibarıyla 63,9 milyona ulaşan kayıtlı kullanıcı istifade etmektedir.

2023 yılı TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına göre e-devlet hizmetlerini kullananların oranı önceki yıla göre yaklaşık beş puan artarak yüzde 73,9 olmuştur. Araştırmaya göre e-devlet hizmetlerini kullanım amaçları arasında, yüzde 69,6 ile resmi makamlar veya kamu hizmetleri tarafından kullanılan kişisel bilgilere erişim ilk sırayı almıştır. Bunu, yüzde 51,3 ile kamu kurumlarından veya kamu hizmetlerinden bir randevu

alma veya rezervasyon yaptırma ve yüzde 48,2 ile kamu kuruluşlarına ait internet sitelerinden bilgi edinme takip etmiştir.

2023 yılı Yatırım Programında BİT içerikli 335 proje için 21,2 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir. 2023 yılı için planlanan kamu BİT yatırımlarının sektörler arası dağılımında; BTK, İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü gibi büyük ölçekli e-devlet projelerini yürüten kurumlara ait projelerin yer aldığı diğer kamu hizmetleri sektörü yaklaşık yüzde 66'lık payla birinci sıradadır. Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversitelere ait yatırımların bulunduğu eğitim sektörü yaklaşık yüzde 16'lık oranla diğer kamu hizmetleri sektörünü takip etmektedir. Öte yandan, idame ve yenilemeye yönelik yatırım ödeneklerinin tüm BİT yatırımı ödeneklerine oranı yüzde 50'ler seviyesini bulmuştur.

2023 yılı Programı çerçevesinde yürütülen çalışmalar kapsamında, OECD Dijital Devlet İncelemesi Türkiye Raporu yayımlanmıştır. Dijital Devlet Stratejisi hazırlıkları kapsamında taslak belge oluşturulmuştur. Dijital Dönüşüm Liderleri Gelişim Programı hayata geçirilerek 14 eğitim modülünü içeren ilk dönem programı uygulanmıştır. e-Devlet kurumsal mimarisinin hazırlanmasına yönelik kapsam, yöntem ve kullanılacak araçların belirlenmesi amacıyla çalışmalar yürütülmüştür. Açık Veri Portalı test ortamında hazır hale getirilmiştir. Ulusal ve uluslararası veri yönetimi ve unsurlarına ilişkin mevcut strateji ve düzenlemeler incelenerek Yapay Zekâ Veri Yönetimi Rehberleri Mevcut Durum Değerlendirmesi rapor taslağı hazırlanmıştır. Merkezi Kamu Veri Alanı pilot çalışmasının hayata geçirilmesi için planlanan teknik altyapıyla ilgili paydaş istişareleri gerçekleştirilmiş; Kamu Veri Alanı kavram dokümanı tamamlanmıştır. Kamu Süreç Otomasyonu Platformu çalışmaları kapsamında kavramsal ve terminoloji belirleme çalışmalarına başlanmış ve iyi uygulama örnekleri ile uluslararası araştırma dokümanları incelenmiştir. TUCBS kapsamında yerel yönetimlerin sorumlu olduğu veri katmanları belirlenmiş ve veri paylaşım matrislerine ait taslaklar oluşturulmuştur. Kamuda açık kaynak kodlu yazılımların yaygınlaştırılması için kamu kurum ve kuruluşları tarafından alınması gereken tedbirleri ortaya koyan Cumhurbaşkanlığı Genelgesi yayımlanmıştır. Kurumların bilgi işlem altyapılarında yer alan ticari lisanslı yazılımların hangilerini açık kaynak kodlu yazılım muadilleriyle değiştirebileceklerine yönelik Açık Kaynak Kodlu Yazılım Geçişi Analiz ve Yol Haritası Raporu şablonu oluşturulmuştur. Kamu kurumlarının raporlarını bu şablona uygun bir şekilde Genelgenin yayımlanmasını takip eden dokuz ay içerisinde oluşturması öngörülmüştür. Kamu kurumlarının bilgi teknolojisi altyapısı ihtiyaçlarının karşılanmasında bulut bilişim imkânlarının kullanılmasına yönelik Kamu Bulut Bilişim Stratejisi çalışmaları tamamlanma aşamasına gelmiştir. Bilgi ve İletişim Güvenliği Uyum ve Denetim İzleme Sistemi (BİGDES) Ocak 2023'te devreye alınmıştır. Sistem aracılığıyla, 1.150 kamu kurumu ile kritik altyapı işletmesine ait bilgi güvenliği uyum ve denetim çalışmalarının gözetiminin yapılması, ayrıca düzenleyici ve denetleyici kurumların, kendi sorumlulukları altında yer alan kritik altyapı işletmelerine ilişkin verileri takip edebilmesi sağlanmıştır. TÜBİTAK Bilişim ve Bilgi Güvenliği İleri Teknolojiler Araştırma Merkezi (BİLGEM) tarafından yürütülen Dijital Devlet Ara Katman Projesi kapsamında kurumların ortak kullanımına yönelik yazılım modüllerinin geliştirilmesine başlanmıştır.

b) Amaç

Dijital kamu hizmetlerinin bütüncül, kullanıcı odaklı ve katılımcı bir yaklaşımla sunumunun yaygınlaştırılması ve kullanımının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Dijital kamu hizmetlerinin tasarımı ve sunumu, süreçler yeniden yapılandırılarak iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.963)		
Tedbir 963.1. e-Devlet Kapısı, ortak ödeme ve kimlik doğrulama uygulamaları ile bütünleşik hizmetleri ön plana çıkaracak şekilde geliştirilecek, Kapıdan sunulan belediye hizmetlerinin standardizasyonu sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜRKSAT, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. e-Devlet Kapısı üzerinden sunulan belediye hizmetlerinin standardizasyonu sağlanacak ve sayısı artırılabilecektir. 2. Mirasçılar tarafından kullanılan hizmetler e-Devlet Kapısından bütünleşik yapıda sunulacaktır.
Tedbir 963.2. Dijital hizmet tasarım ve sunumuna yönelik kullanılabilirlik, gizlilik, bütünlük ve erişilebilirliğe ilişkin standart, usul ve esaslar ortaya konulacak, kamu internet siteleri rehberi güncellenecek ve uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜBİTAK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu internet siteleri, uygulama geliştirme ve hizmet tasarımına yönelik öncelikli ihtiyaç alanları paydaşların katılımı ile belirlenecektir. 2. Kamu İnternet Siteleri Rehberi güncellenerek merkezi ve yerel yönetim internet sitelerinde kullanımı sağlanacaktır.
Tedbir 963.3. Merkezi süreç otomasyonu platformu ve ortak süreç kütüphanesi hayata geçirilerek kamu kurumlarında süreç sahipliği ve süreç yönetimi kapasitesi geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu hizmetlerinin e-Devlet Kapısı üzerinden sunulmasında hizmetlerin bütünleştirilmesi ve süreç tasarımı için Merkezi Süreç Otomasyonu Platformu ve Ortak Süreç Kütüphanesinin oluşturulmasına yönelik pilot çalışma gerçekleştirilecektir.
Tedbir 963.4. Türkiye Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi altyapısı güçlendirilecek ve e-Devlet Kapısıyla bütünleşmesi sağlanacaktır.	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. Türkiye Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi Entegrasyonu Projesi gerçekleştirilecektir. 2. Coğrafi Bilgi Sistemi Stratejisi ve Eylem Planı güncellenecektir.
Tedbir 963.5. Dijital hizmet karnesi geliştirilecek, hizmet bazında performans göstergeleri, veri kullanımı, işlem istatistikleri, kullanıcı memnuniyeti gibi bilgiler kamuoyuna ilan edilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S)	1. Kurum karnesi oluşturulmasına yönelik olarak ulusal ve uluslararası dijital hizmet karnesi örnekleri incelenecektir.
Tedbir 963.6. Dijital kamu hizmetlerine yönelik görüş ve önerilerin alınması amacıyla e-katılım ortamı oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S)	1. e-Katılım platformunun oluşturulmasına yönelik ihtiyaç analizi yapılacaktır.

Tedbir 963.7. Dijital kamu hizmetlerini tasarlayan, sunan ve alan tarafları bir araya getirecek hizmet tasarım atölyesi kurulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Hizmet tasarım atölyesi için ulusal ve uluslararası örnekler değerlendirilecektir.
Dijital devlet çalışmalarına yönelik yönetim kapasitesi ve stratejik yönetim çerçevesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.964)		
Tedbir 964.1. Türkiye'nin önümüzdeki dönemde takip edeceği yol haritasını ortaya koyacak dijital devlet stratejisi hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Dijital Devlet Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanacaktır.
Tedbir 964.2. Kamunun dijital dönüşümünü desteklemek üzere kurumlar arası ve kurumsal düzeyde idari ve teknik koordinasyonu da kapsayacak şekilde düzenleme yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kurumlar arası koordinasyonu daha etkin hale getirecek ve dijital devlet ihtiyaçlarını kapsayacak çerçeve mevzuat hazırlık çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 964.3. Dijital devlet mimarisi oluşturulacak ve birlikte çalışabilirlik rehberi güncellenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S)	1. Dijital devlet mimarisi ve birlikte çalışabilirlik çerçevesi için ulusal ve uluslararası örnekler incelenerek taslak model oluşturulacaktır.
Tedbir 964.4. Dijital devlet mimarisi ile uyumlu kurumsal dijital dönüşüm olgunluk modeli geliştirilecek, bu doğrultuda kurumsal dijital dönüşüm yol haritaları hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Dijital dönüşüm olgunluk modeli için ulusal ve uluslararası örnekler incelenerek taslak model oluşturulacaktır.
Tedbir 964.5. Kamu bilgi teknolojileri denetim süreçlerinde iç kontrol ve iç denetim etkinleştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Kamu kurum ve kuruluşlarında bilgi teknolojileri denetiminin iç kontrol ve iç denetim süreçleriyle bütünleştirilmesine yönelik kurgu oluşturulacaktır.
Tedbir 964.6. İstatistik veri altyapısını iyileştirmek üzere temel dijital devlet göstergeleri belirlenerek alana özgü ulusal endeks oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Dijital Türkiye Endeksi ölçümleme yöntemi güncelleme çalışmaları tamamlanarak ilgili paydaşlarla endekslere yönelik yönetim mekanizması oluşturulacaktır.
Tedbir 964.7. Dijital teknolojilerin kamu yönetimine etkilerini araştırmak ve alandaki gelişmelere yönelik stratejik karar alma kapasitesini artırmak amacıyla araştırma ve yenilik programı başlatılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜBİTAK	1. Araştırma ve yenilik programı için kapsam ve öncelikler belirlenecektir.

Kamu bilişim personeli istihdamı ihtiyaçlar doğrultusunda nitelik ve nicelik olarak iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.965)		
Tedbir 965.1. Kamu bilişim personelinin rol ve sorumluluklarını belirleyen ve yetkinliklerini ortaya koyan kamu bilişim yeterlik çerçevesi hazırlanacak ve dinamik bir envanter oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. İhtiyaç ve kapasite değerlendirmesi yapmak üzere kamu bilişim personelinin kadro dağılımı ve envanteri belirlenecektir. 2. Kamu bilişim çalışanlarının rol, sorumluluk ve yetkinliklerini tanımlamaya yönelik bir çerçeve geliştirilmesi amacıyla ihtiyaç analizi yapılacaktır.
Tedbir 965.2. Kamu bilişim personelinin istihdam rejimi hazırlanacak kamu bilişim yeterlik çerçevesi doğrultusunda ve nitelikli teknik personelin kamuda çalışmasını teşvik edecek şekilde yapılandırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. Kamuda sözleşmeli bilişim personelinin istihdamına yönelik esas ve usuller, merkezi koordinasyonun artırılması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi yönünde güncellenecektir.
Tedbir 965.3. Kamu kurumlarının dijital dönüşüm alanındaki eğitim ve değişim yönetimi ihtiyaçlarını karşılamak üzere dijital devlet akademisi kurulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, TÜBİTAK	1. Kamu bilişim yöneticilerine yönelik Dijital Dönüşüm Liderleri Gelişim Programı düzenlenecektir. 2. Kamu bilişim çalışanlarına yönelik ileri dijital becerilerin geliştirilmesi amacıyla yeni nesil teknolojiler kapasite gelişim programı düzenlenecektir. 3. Dijital devlet akademisi için ihtiyaç ve kapasite değerlendirmesi yapmak üzere kamu bilişim personelinin dağılımı ve eğitim ihtiyacı belirlenecektir.
Tedbir 965.4. Kamu bilişim personeli arasında tecrübe paylaşımı ve alan uzmanlığının geliştirilmesine yönelik çalışma ağları ve yönderlik mekanizması oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. Kamu bilişim personeli arasında tecrübe paylaşımına yönelik atölye çalışmaları düzenlenecektir.
Kamu kurumlarının bilgi ve iletişim teknolojileri ürün ve hizmet alımlarında maliyet etkinlik, güvenlik, sürdürülebilirlik, yenilik ve yerli katma değer artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.966)		
Tedbir 966.1. Kamu kurumlarında bulut bilişim hizmetlerinin güvenli kullanımına yönelik mekanizmalar geliştirilecek, bulut bilişim geçiş yol haritaları oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TSE, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu kurum ve kuruluşlarının bulut bilişim alanındaki kurumsal kapasitesi ve iş gücü yetkinlikleri geliştirilecektir. 2. Kamu kurum ve kuruluşlarının bulut bilişim geçiş sürecinde karşılaşılabilecekleri zorlukları en aza indirmek üzere ve doğru bir strateji izlemelerini sağlamak amacıyla rehberler hazırlanacaktır. 3. Bulut bilişim hizmetlerinin güvenli kullanımı amacıyla Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberinde güncelleme çalışmaları gerçekleştirilecektir.

Tedbir 966.2. Açık kaynak kodlu yazılım geçiş analizleri doğrultusunda kamu kurumlarının açık kaynak kodlu yazılımlara geçişi hızlandırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Açık kaynak kodlu yazılım olarak kabul edilecek lisanslar belirlenecektir. 2. Kamuda sıklıkla kullanılan ticari yazılımlar ve bunların açık kaynak kodlu yazılım muadilleri tespit edilecektir. 3. Açık kaynak kodlu yazılım kataloğu hazırlanacaktır.
Tedbir 966.4. Kaynak ve tecrübe paylaşımına yönelik kamu yazılım ürün ve teknolojileri kütüphanesi ve Türkiye geliştirici ve hizmet tasarım portalı oluşturulacak, dijital devlet ara katmanı pilot çalışmalar doğrultusunda yaygınlaştırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜBİTAK	1. Türkiye geliştirici ve hizmet tasarım portalı ihtiyaç analizi ve kapsam belirleme çalışması yapılacaktır.
Kamu kurumlarında veri yönetimi ve ileri veri analitiği kapasitesi geliştirilecek ve kurumlar arası veri paylaşım mekanizmaları güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.967)		
Tedbir 967.1. Ulusal veri sözlüğü ile kurumsal ve tematik veri sözlüğü çalışmaları tamamlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TSE, TÜİK	1. Kurumsal düzeyde veri sözlükleri tamamlanacaktır. 2. Kurumların veri paylaşımına esas olan veri modellerinin tanımlanması için Ulusal Veri Sözlüğü üzerinde alt yapı hazırlanacak ve kurumların veri girişleri sağlanarak veri paylaşım kataloğu hazırlanacaktır.
Tedbir 967.2. Kurumlar arası ileri veri analitiği ve yapay zekâ projeleri ile kurumsal kapasiteyi artırmaya yönelik kamu veri alanı altyapısı hayata geçirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu Veri Alanı pilot çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Pilot çalışmalar doğrultusunda veri paylaşım protokolü, mevzuat ve teknik standartlar belirlenecektir.
Tedbir 967.3. Kurumlar arası veri paylaşımı ve protokol yönetimine yönelik uygulama programlama arayüzü geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜBİTAK	1. Kamu idarelerinde kullanılan uygulama programlama arayüzlerinin envanteri oluşturulacaktır.
Tedbir 967.4. Kamu verisinin paylaşımına yönelik hukuki düzenleme yapılacak, ulusal açık veri portalı hayata geçirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kişisel Verileri Koruma Kurumu, TÜİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Açık veri konusunda kanun taslağı hazırlanacaktır.

Kamu kurumlarının siber güvenlik tehditlerine karşı korunması ve dijital hizmetlerin sunumunda kişisel bilgilerin mahremiyetinin sağlanması ile yapay zekâ etik ilkelerinin tatbikine yönelik mekanizmalar güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.968)		
Tedbir 968.1. Kamu kurumlarında bilgi ve iletişim güvenliği tedbirlerinin uygulanması, bilgi güvenliği yönetim sisteminin kurulumu, işletimi ve denetimine ilişkin mekanizmalar güçlendirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, BTK, Savunma Sanayii Başkanlığı, TSE, TÜBİTAK	1. Bilgi ve iletişim güvenliğinin sağlanması ile ilgili usul ve esaslara yönelik ikincil düzenleme yapılacaktır. 2. Kamu kurum ve kuruluşlarına ait alan adlarının kullanımı ve takibiyle ilgili mevzuat ve altyapı çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 968.2. Kamuda yapay zekâ uygulamalarının geliştirilmesi ile ürün ve hizmet tedarikinde güvenilir yapay zekâ etik ilkeleri tatbik edilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idarelerinin yapay zekâ teknolojileri kaynaklı risklere karşı bilinçlendirilmesi ve potansiyel risklerin azaltılmasına yönelik ikincil düzenleme yapılacaktır. 2. Yapay Zekâ Değer ve İlkeler Etki Analizi Çerçevesi oluşturulacaktır.

d) Hedefler

	Birim	2022	2023	2024
e-Devlet Hizmetlerini Kullanan Bireyler(1)	Yüzde	68,7	73,9	75,0
e-Devlet Kapısı Kayıtlı Kullanıcı Sayısı	Milyon	61,7	64,0	66,0
e-Devlet Kapısından Sunulan Hizmet Sayısı (Kümülatif)	Adet	6 754	7 400	8 000
e-Devlet Kapısından Sunulan Bütünleşik Hizmet Sayısı (Kümülatif)	Adet	4	5	6
e-Devlet Kapısından Sunulan Mobil Hizmet Sayısı (Kümülatif)	Adet	3 862	4 300	5 000

(1) 16-74 yaş aralığındaki bireyler içerisinde e-devlet hizmetlerinden yararlanma oranını ifade eden TÜİK anket verisidir.

2.5.9. Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği

2.5.9.1 Teknik İşbirliği ve Kalkınma Yardımları

a) Mevcut Durum

Türkiye insan odaklı, ülkeler arasında farklı gelişmişlik seviyelerini dikkate alarak refahın daha adil dağılımını önceleyen, ulusal refahı da artırmaya yönelik bir perspektifle kalkınma işbirliği faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Ülkemiz başta; TİKA, YTB, AFAD, YEE, Türk Kızılayı, Türkiye Maarif Vakfı gibi kurum ve kuruluşlar aracılığıyla sağlık, eğitim, tarım ve gıda sektörlerinde dünyanın çeşitli bölgelerine yönelik kalkınma işbirliği faaliyetleri yürütmektedir.

Bu kapsamda Ülkemiz, OECD verilerine göre 2013 yılından itibaren yükselen bir donör olarak net kalkınma yardımı veren bir ülke konumundadır. Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımlarına (RKY) ayırdığı pay özellikle son yıllarda önemli bir artış göstererek 2013 yılında 3,3 milyar dolardan 2022 yılında öncül verilere göre 7,1 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu çerçevede ülkemiz, 2016 yılından itibaren BM Sürdürülebilir Kalkınma

Amaçları alt hedeflerinden biri olan binde 7 RKY/GSMH hedefini aşarak en çok yardım sağlayan ülkeler arasında yer almıştır.

TABLO II: 62- Türkiye'nin Resmî Kalkınma Yardımları

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022(1)
RKY (Milyon Dolar)	3 308	3 591	3 919	6 488	8 143	8 612	8 667	8 130	7 712	7 120
RKY / GSMH (Binde)	4,0	4,5	5,0	7,6	9,5	11,0	11,5	11,3	8,8	7,9

Kaynak: TİKA, Dünya Bankası, OECD

(1) Öncül veri

Türkiye'nin 2022 yılında yapmış olduğu RKY'nin yüzde 98'i ikili resmi kalkınma yardımlarıdır. Yardımların bölgesel dağılımı incelendiğinde en yüksek payın sırasıyla Orta Doğu, Balkanlar/Doğu Avrupa ve Güney/Orta Asya'ya ait olduğu görülmektedir.

TABLO II: 63- Türkiye'nin İkili Resmî Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı

(Milyon Dolar)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Güney / Orta Asya	484	454	256	191	124	256	166	106	138	93
Orta Doğu	1 770	2 500	2 988	5 943	7 325	6 745	7 666	7 474	6 851	6 372
Balkanlar / Doğu Avrupa	98	134	222	190	227	218	233	98	86	105
Afrika	782	383	183	-306(1)	153	135	103	75	99	60
Uzak Doğu	18	26	6	13	20	8	13	9	7	7
Amerika Kıtası	4	4	19	6	10	21	21	5	19	23
Diğer	3	1	169	198	540	1.050	267	266	425	316
Toplam	3 160	3 502	3 845	6 237	7 951(2)	8 433	8 469	8 032	7 626	6 976

Kaynak: TİKA

(1) Tavizli kalkınma kredisi geri ödemesinden dolayı negatif görünmektedir.

(2) Net iki taraflı kalkınma yardımı miktarıdır.

2022 yılında Türkiye tarafından gerçekleştirilen RKY'nin yüzde 75'i insani yardımlardır. 2016 yılında 5,9 milyar dolar olarak gerçekleşen RKY niteliğindeki insani yardım tutarı 2022 yılında 5,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İnsani yardımların ardından eğitim, sağlık ve kültür alanında yapılan yardımlar ön plana çıkmakta olup bu durum Türkiye'nin insani kalkınma anlayışının sahadaki somut yansımasını göstermektedir.

Öte yandan, RKY'ye ek olarak, diğer resmi akımlar, özel sektör kuruluşları tarafından diğer ülkelerde gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar ve STK'ların diğer ülkelere yaptığı yardımları içeren Türkiye'nin toplam yardımlarının büyüklüğü 2022 yılında 7,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. OECD ortalaması üzerinde yardım gerçekleştiren bir ülke konumunda olan Türkiye'de, sivil toplum ve özel sektörünün kalkınma işbirliklerindeki rolü artma eğilimindedir. 2014 ile 2022 yılları arasında Türk sivil toplum kuruluşları tarafından 4,5 milyar dolar, Türk özel sektörü tarafından ise doğrudan yatırımlar şeklinde 5,6 milyar dolar tutarında kalkınma yardımı gerçekleştirilmiştir.

On Birinci Kalkınma Planında öngörülen çerçevede ilgili kurum ve kuruluşlarla eşgüdüm içerisinde Kalkınma İşbirliği Strateji Belgesi oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülmüş ve taslak Strateji Belgesi hazırlanmıştır. Türkiye'nin kalkınma tecrübesinin bölge ülkeleri başta olmak üzere yakın işbirliği içinde olduğu ülkelere aktarılması amacıyla çeşitli proje ve faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Yurt dışı misyonlarında ve kamu kurumlarının dış ilişkiler birimlerinde çalışan personelin yetkinliklerini geliştirmek amacıyla dış görev yönlendirme kurslarıyla protokol, müzakere teknikleri ve dış politika konularında seminerler düzenlenmiştir. Türkiye'nin kalkınma tecrübesinin diğer ülkelerle daha etkin bir şekilde paylaşılmasına zemin hazırlamak için yabancı ülkelerin Diplomasi Akademileriyle işbirliği halinde diplomatlara yönelik olarak ikili ve çok taraflı eğitim programları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca uluslararası görünürlüğü artırılması ve imajının güçlendirilmesi için kamu ve kültür diplomasisi faaliyetleri yoğunlaştırılarak Türkiye bursları kapsamında alıcı ülkelerdeki istihdam politikaları dikkate alınarak burs planlamaları gerçekleştirilmiştir.

b) Amaç

Dış politika öncelikleriyle uyumlu, bölgesel ve küresel sorunlara hızlı ve kalıcı çözümler sunan ve kaynakların etkin kullanımını sağlayan kalkınma işbirlikleri geliştirmek temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizin öncelikleri ve alıcı ülkelerin ihtiyaçları çerçevesinde sektörel ve tematik kalkınma işbirliği programları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.970)		
Tedbir 970.1. İhtiyaç duyan ülkelerde sürdürülebilir ve kaliteli sağlık hizmetlerine erişimi, gıda güvenliği ve güvenilirliğini, özellikle mesleki eğitimin geliştirilmesine yönelik kültürel hassasiyetlerle uyumlu programlara dayalı temel eğitim kapasitesinin artırılmasını sağlamaya yönelik programlar geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye'nin sağlık turizminin tanıtıldığı HealthTürkiye internet portalına uluslararası erişimin ve bilinirliğinin artırılmasına yönelik faaliyetler düzenlenecek ve dijital tanıtım projeleri gerçekleştirilecektir. 2. Uluslararası sağlık profesyonellerine yönelik sağlık meslek eğitimleri düzenlenerek ülkemizin güçlü sağlık sisteminin tanıtımı yapılacaktır. 3. Sağlık alanında yabancı ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla var olan iş birliği artırılarak Türk sağlık reformu ile elde edilen bilgi ve tecrübelerin talep eden ülkelere paylaşılmasına yönelik kapasite geliştirme eğitimleri verilecektir.

	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	4. Kalkınma işbirliği ortağı ülkelerde sağlık ve gıda alanlarında tecrübe aktarımına yönelik eğitimler düzenlenecektir.
	Millî Eğitim Bakanlığı (S), TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı	5. Talep eden ülkelere mesleki ve teknik eğitim sistem tasarımı, program geliştirme, eğitimcilerin eğitimi, öğrenci staj desteği, eğitim ortamlarının tasarlanması ve güçlendirmesi konularında destek verilecektir.
Tedbir 970.2. Hedef ülkelerde kamu hizmetlerine erişimde etkinliğin artırılması için ülkemizin dijital dönüşüm alanındaki tecrübelerinin paylaşımına yönelik programlar yürütülecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Dışişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. Dijital devlet ve dijital dönüşüm alanında uluslararası işbirliği fırsatları geliştirilecek ve öncelikli alanlar belirlenecektir.
	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	2. İnsan Kaynakları Ofisi tarafından geliştirilen dijital araçların, başta Türk Devletleri olmak üzere talep eden ülkelerle paylaşımına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 970.4. Körfez bölgesini Avrupa ve diğer büyük pazarlara bağlamayı hedefleyen ve paydaşı olduğumuz Kalkınma Yolu Projesi'nin hayata geçirilmesine yönelik çabalar yoğunlaştırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Türkiye'nin bağlantısallık anlamında stratejik önemini ve bölge ülkeleriyle ticaret hacmini daha da artıracak proje kapsamında Irak makamlarıyla yetkili düzeyde istişareler sürdürülecek, 2028 yılında tamamlanması öngörülen proje süreci yakından takip edilecektir.
Tedbir 970.5. En az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerdeki kamu kurum ve kuruluşlarının fiziki kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik proje ve faaliyetler uygulanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye'nin birçok alanda sahip olduğu kalkınma tecrübesinin En Az Gelişmiş Ülkelerde (EAGÜ) kamu kurum kuruluşlarının fiziki kapasitelerinin geliştirilmesi amacıyla inşa, onarım ve donatım projeleri gerçekleştirilecektir.

	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. Ülkemizin bölgesel kalkınma politikaları ile bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajansları tecrübelerinin başta komşu ülkeler olmak üzere işbirliği içinde olunan ülkelere aktarılmasını sağlamak ve destek olmak için teknik işbirliği çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 970.6. En az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, talep odaklı yaklaşım ile gelişmekte olan ülkelerin beşeri kapasitelerinin artırılmasına yönelik eğitim, sağlık ve tarım gibi alanlarda tecrübe paylaşım programları düzenlenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. EAGÜ'ler başta olmak üzere, talep odaklı yaklaşım ile gelişmekte olan ülkelerin beşeri kapasitelerinin artırılmasına yönelik eğitim, sağlık ve tarım gibi alanlarda tecrübe paylaşım programları düzenlenecektir.
Ülkemizin öncelikleri çerçevesinde tarihi ve kültürel bağlarla sahip olunan coğrafyalara yönelik bölgesel stratejiler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.971)		
Tedbir 971.1. Balkanlar ve Doğu Avrupa'da çok kültürlü yapının muhafazası ve geliştirilmesi de dikkate alınarak uluslararası kalkınma işbirliği programları, projeleri ve faaliyetleri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Balkanlar ve Doğu Avrupa'da eğitim, sağlık, kültür, üretim ve kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi başta olmak üzere ihtiyaç duyulan alanlarda program ve projeler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 971.2. Türk dünyasıyla ekonomik ve ticari işbirliğini derinleştirecek programlar geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Türk devletlerine yönelik ekonomik ve ticari işbirliğine de katkı sunacak, eğitim, sağlık, kültür, üretim ve kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi başta olmak üzere ihtiyaç duyulan alanlarda program ve projeler gerçekleştirilecektir.
	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İletişim Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler, TÜBİTAK, Sanayi Odaları	2. Sanayi ve teknoloji alanında Türk devletlerindeki ilgili kurumlar arasında bilgi ve tecrübe paylaşımında bulunulacaktır.
Tedbir 971.3. Yakın coğrafyamız başta olmak üzere enerji arzı yüksek ülkelerde petrol dışı alanların geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla ülkemizin sanayi, teknoloji ve hizmetler sektörlerindeki tecrübesinin aktarılmasına yönelik programlar, projeler ve faaliyetler desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Enerji arzı yüksek ülkelerde petrol dışı alanların geliştirilmesine hizmet eden faaliyetlere destek sağlanacaktır.

<p>Tedbir 971.4. Orta Doğu ve Afrika'da altyapının iyileştirilmesine ilişkin talepler başta olmak üzere hedef ülkelerin kendi beşeri, doğal ve kurumsal kaynakları harekete geçirilerek STK ve özel sektör gibi paydaşlarla birlikte kalkınma işbirliği programları geliştirilecektir.</p>	<p>Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar</p>	<p>1. Orta Doğu ve Afrika'da eğitim, sağlık, kültür ve üretim başta olmak üzere ihtiyaç duyulan alanlarda kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik STK ve özel sektör paydaşlarının da dâhil olduğu program ve projeler gerçekleştirilecektir.</p>
	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>2. İklim değişikliği nedeniyle tarımsal potansiyeli olumsuz etkilenen Batı ve Orta Afrika ülkeleriyle tarım alanında sürdürülebilir işbirlikleri çeşitlendirilerek geliştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 971.5. Asya-Pasifik ve Latin Amerika ülkeleriyle uluslararası kalkınma işbirliği programları geliştirilecektir.</p>	<p>Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar</p>	<p>1. Asya-Pasifik ve Latin Amerika ülkelerinde eğitim, sağlık, kültür ve üretim başta olmak üzere ihtiyaç duyulan alanlarda kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik program ve projeler gerçekleştirilecektir.</p>
	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>2. Latin Amerika ve Karayip ülkeleriyle karşılıklı üst düzey resmi görüşmelerin yanı sıra bölgeyle ticaretin artırılması ve çeşitlendirilmesi, yeni pazarlara erişim ve uluslararası adaylıklara destek sağlanması ve ülkemiz aleyhine çalışan lobilerle mücadele edilmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.</p>

Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin etkinliğinin artırılmasına yönelik ulusal altyapıyı güçlendirecek araçlar ve modeller geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.972)		
Tedbir 972.1. Kalkınma işbirliğinin etkinliğini artırmak üzere planlama, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçleri güçlendirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Proje ve faaliyetlerin planlama, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçleri gözden geçirilerek güçlendirilecektir.
Tedbir 972.2. Uluslararası kalkınma işbirliği alanında ihtiyaç duyulan mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Kalkınma İşbirliği faaliyetlerinin stratejik bir çerçevede yürütülmesi amacıyla gerekli mevzuat düzenlemelerinin yapılması ve ulusal eşgüdümün güçlendirilmesi konularında çalışmalar yürütülecektir.
	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	2. TİKA mevzuatı gözden geçirilerek ihtiyaç analizi yapılacaktır.
	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	3. Uluslararası insani yardım faaliyetleri çerçevesinde öğrenilen dersler ve saha tecrübelerine göre mevzuat iyileştirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 972.3. Kalkınma işbirliği faaliyetlerinin finansmanına yönelik mevcut araçlar da değerlendirilerek yeni finansman yöntemleri geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kalkınma işbirliğinde mevcut araçlar da değerlendirilerek yeni finansman yöntemlerine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 972.4. Dış yardımların izlenmesi ve raporlanmasına esas oluşturacak kalkınma yardımları veri sistemi geliştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kalkınma yardımları veri sistemi geliştirilmesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 972.5. Uluslararası başışçılar, STK'lar ve özel sektör gibi paydaşlarla üçlü işbirliği program ve proje ortaklıkları geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Üçlü işbirliği program ve projeleri gerçekleştirilecektir.

<p>Tedbir 972.6. Kalkınma işbirliğinde dış temsil ağıının genişletilmesi ve etkinleştirilmesi sağlanacak, yurt dışı temsilcilikler ve kamu kurumlarının dış ilişkiler birimlerinde çalışan personelin yetkinlikleri geliştirilecek ve bu birimlerin idari ve teknik kapasitesi güçlendirilecektir.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. Kamu kurum ve kuruluşlarından yurt dışındaki diplomatik temsilciliklere atanan müşavir ve ataşeler için tayin öncesi dört yönlendirme kursu düzenlenecektir. 2. Kamu kurum ve kuruluşlarının dış ilişkiler birimlerinde görevli personele diplomasi, müzakere teknikleri, protokol gibi konularda eğitim verilecektir.</p>
	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>3. Yurt dışında görevlendirilecek öğretmen ve okutmanların görevlendirilecekleri ülkelerin dillerini öğrenmeleri ve mesleki gelişimlerinin artırılması amacıyla mesleki gelişim programları düzenlenecektir.</p>
	<p>Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>4. Yurt dışında kültürel diplomasi alanında faaliyet gösteren kuruluşlara verilen destekler artırılarak idari kapasiteleri geliştirilecektir.</p>
<p>Türkiye'nin uluslararası görünürlüğüünün artırılması ve imajının güçlendirilmesi için kamu, kültür ve eğitim diplomasisi faaliyetleri derinleştirilecek, uluslararası kamuoyunda Türkiye'nin tanıtımına yönelik etkili çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.973)</p>		
<p>Tedbir 973.1. İnsani yardımlarımız dâhil kalkınma yardımlarının görünürlüğüünün artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İletişim Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. Kalkınma yardımları etkinliklerine katılım sağlanarak ülkemizin bu konudaki başat rolü anlatılacaktır.</p>
<p>Tedbir 973.3. Yurt dışındaki vatandaşlarımızla soydaş ve akraba topluluklarımıza yönelik eğitim, staj ve burs destekleri sağlanacak, Türkiye'de yükseköğretimin uluslararasılaşması çalışmaları kapsamında başta Türkiye Bursları olmak üzere "Study in Türkiye" gibi uluslararası programların planlama, değerlendirme ve seçim süreçleri geliştirilerek sürdürülecektir.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımız ve soydaşlarımız ile Müslüman toplulukların bulunduğu ülkelerde Türkiye Maarif Vakfı işbirliği ile Türk okulları açılacak ve yurt dışı okul ve kurumların derslik ihtiyaçları karşılanarak okul yönetici ve öğretmenleriyle işbirliği güçlendirilecektir.</p>
	<p>Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. Türkiye Bursları, Yurtdışı Vatandaşlar Burs Programı ve yerinde burslandırma projeleri ile yurt dışındaki vatandaşlarımıza, soydaş ve akraba topluluklara burs, çeşitli eğitim programları, gençlik okulları, staj programlarıyla destek sağlanacaktır. 2. Uluslararası öğrenciler değerlendirme kurulu oluşturulacaktır.</p>

<p>Tedbir 973.4. Türkiye mezunlarının ülkemizle ilişkilerinin kurumsallaşmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.</p>	<p>Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>1. Türkiye mezunları buluşmaları ve bu mezunlara yönelik akademik teşvik programı düzenlenecektir.</p>
<p>Tedbir 973.5. Uluslararası kamuoyu üzerinde etkili olan ve Türkiye ile ilgili çalışmalar yapan kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, STK'lar ve bireylerle işbirliği geliştirilecek ve Türkiye'nin tanıtımına yönelik çalışmalar yürütülecektir.</p>	<p>İletişim Başkanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Uluslararası kamuoyu üzerinde etkili olan ve Türkiye ile ilgili çalışmalar yapanlar başta olmak üzere farklı ülkelerden STK'lar, düşünce kuruluşları, üniversiteler, akademisyenler, uzmanlar ile işbirliği geliştirilerek Türkiye'nin yurt dışındaki tezlerinin anlatılması hususunda ortak çalışmalar yapılacaktır. 2. Türkiye'nin tanıtımına yönelik projeler, yayın çalışmaları, tanıtım videoları gibi çalışmalar yapılacaktır. 3. Lider diplomasisi çerçevesinde uluslararası toplantı ve görüşmelerde paylaşılmak üzere Türkiye'nin uluslararası konulardaki duruşunu ve Türkiye Yüzyılı'nın boyutlarını anlatan özel yayınlar hazırlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 973.6. Türkiye'nin girişimci ve insani dış politikasına uygun şekilde geleneksel ve yeni medya araçlarıyla yürütülen kamu diplomasisi faaliyetleri sürdürülecek, Türkiye'nin tanıtımına katkı sağlayacak uluslararası nitelikteki organizasyonlara katılım sağlanacak ve söz konusu faaliyetlerin etkinliğini artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.</p>	<p>İletişim Başkanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Türkiye'nin tanıtımı ve ülke gündemi bağlamında hedef kitleye ve gündem konularının içeriğine uygun olacak şekilde başta BM, NATO, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) etkinlikleri kapsamında olmak üzere konferans, panel, forum, eğitim gibi faaliyetler gerçekleştirilecektir. 2. Kara propaganda ile mücadele kapsamında ulusal ve uluslararası platformlarda kamuoyunun doğru bilgilendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecek, FETÖ'nün küresel bir tehdit olduğunun duyurulması ve 1915 Olayları hakkında uluslararası kamuoyunun doğru bilgilendirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir. 3. Ulusal ve uluslararası platformlarda kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi amacıyla Türkiye'nin girişimci ve insani dış politikasını öncelleyen kamu diplomasisi faaliyetlerinin ele alındığı nitelikli yayın serisi çıkarılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.</p>

2.5.9.2. Çok Taraflı Kalkınma İşbirliği

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin uluslararası alandaki rolü, etkinliği ve görünürlüğü'nün artırılmasına ve bu kapsamda küresel kalkınma çabalarına katkı sağlamak üzere en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının uluslararası platformların gündeminde tutulmasına ve bunlara yönelik yapıcı çözümler geliştirilmesine aktif katkı sağlanmaktadır.

Uluslararası kuruluşların çalışmaları yakından izlenmiş ve bu kuruluşlarda milli menfaatlerimiz doğrultusunda işbirliği sürdürülerek uygun bulunan ortak beyanlara ve kararlara katılım sağlanmıştır.

5-9 Mart 2023 tarihlerinde BM bünyesinde gerçekleştirilen En Az Gelişmiş Ülkeler Beşinci Konferansı (EAGÜ-V) sonucunda kabul edilen Doha Eylem Programına (DPOA) (2022-2031), Gebze'de ev sahipliği yapılan EAGÜ'ler için BM Teknoloji Bankasının görünürlüğü'nün artırılmasında önemli kararlar yansıtılmıştır. İstanbul'da ev sahipliği yapılan UNDP İstanbul Uluslararası Kalkınmada Özel Sektör Merkezi (ICPSD) ile Banka tarafından ortak yürütülen ve EAGÜ'lere yönelik, gençlerin dijital dönüşüm alanında beceri kazanmasını desteklemeyi amaçlayan İleri Teknoloji Liderleri programı başlatılmıştır.

Yaşanan deprem felaketi sonrası Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı koordinasyonunda UNDP, AB ve Dünya Bankası'nın katkılarıyla hazırlanan Türkiye Deprem Toparlanma ve Yeniden İmar Değerlendirmesi (TERRA) Raporu 17 Mart 2023'te yayımlanmıştır.

Bölgesel işbirlikleri kapsamında AB'ye Katılım için 2021-2023 Ulusal Eylem Planı uygulanmıştır. Ülkemize sağlanan mali yardımların ulusal önceliklere göre etkin bir şekilde kullanılmasını teminen Katılım Öncesi Mali Yardımın (IPA) Etkin Kullanımına İlişkin Yapılabilirlik Çalışması kapsamında hazırlanan eylem planındaki 18 eylem tamamlanmıştır. AB ile diyalog kanallarının açık tutulması kapsamında istatistik, araştırma, teknoloji ve terörle mücadele gibi kritik tematik konularda üst düzeyde çeşitli temaslar sağlanmış ve Avrupa Komisyonu ile alt komite toplantıları gerçekleştirilmiştir. Türkiye-AB arasında Siyasi Diyalog Toplantısı, Yüksek Düzeyli Göç ve Güvenlik Diyalog Toplantısı ve Yüksek Düzeyli Sağlık Diyalog Toplantısı gerçekleştirilmiştir.

İslam ülkeleri ile ekonomik ve ticari işbirliğinin derinleştirilmesi çabaları kapsamında dijital dönüşüm İSEDAK'ın işbirliği alanlarına dâhil edilmiş ve İSEDAK Yüksek Düzeyli Dijital Dönüşüm Forumu kurularak işbirliği yapılacak öncelikli konular belirlenmiştir. İslam ülkelerinin KOBİ'lerden sorumlu kuruluşları arasında kapsamlı bir işbirliği zemini oluşturmak üzere İSEDAK KOBİ Programının teknik hazırlıkları başlatılmıştır. İSEDAK'ın ticaret, turizm, ulaştırma ve iletişim, tarım, yoksulluğun azaltılması ve mali işbirliği alanlarında 12 çalışma grubu toplantısı gerçekleştirilerek İslam ülkelerinin kalkınma sorunlarına yönelik politika tavsiyeleri ortaya konulmuştur. İSEDAK Proje Destek Programları ile üye ülkelerin ve ilgili İİT kuruluşlarının İSEDAK Bakanlar Toplantısı Politika Tavsiyelerinin hayata geçirilmesine dönük teknik işbirliği ve kapasite geliştirme projelerine Türkiye tarafından finansman desteği sağlanmıştır.

Üye Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sistemi'nin (TPS-OIC) uygulanmasına ve Sisteme taraf olan ülke sayısının artırılmasına yönelik Ticaret Müzakereleri Komitesi Toplantıları ve farkındalık eğitimleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca helal belgelerinin üye ülkeler arasında karşılıklı tanınmasına yönelik Helal Akreditasyon Kurumları İslami Forumunun (IFAB) kurulması amacıyla yürütülen hazırlıklara aktif katkı sağlanmıştır. Başta üye ülkeler arasında olmak üzere uluslararası ticaret ve yatırım uyumsuzluklarının çözümünde önemli bir adres olması beklenen İİT Tahkim Merkezi'nin kurumsallaşmasına ve uluslararası görünürlüğünün artırılmasına yönelik çalışmalara destek verilmiştir.

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Gelişen Sekiz Ülke (D-8), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ) ile TDT ve TÜRKSOY gibi kurucu üyesi olduğumuz bölgesel kuruluşların yürüttükleri faaliyetlere aktif katılım sağlanmıştır. TDT ve TÜRKSOY üye ülkelere dönük mali desteklere devam edilmiş, çeşitli kültürel ve akademik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. D-8'in genişletilmesi çalışmaları kapsamında Azerbaycan'ın üyeliğine yönelik çalışmalarda bulunulmuştur. Diğer yandan ticaretin kolaylaştırılması ile D-8 Tercihli Ticaret Anlaşmasına işlerlik kazandırılması hususlarında çalışmalar sürdürülmüştür.

Afrika ülkeleriyle işbirliğimizin geliştirilmesini teminen, Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık temasıyla İstanbul'da gerçekleştirilen Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesinde alınan kararlar, Uygulama Programı çerçevesinde uygulanmaya devam edilmiştir. Aynı Program kapsamında Türkiye-Afrika İş ve Ekonomi Forumu düzenlenmiştir.

b) Amaç

Ülkemizin çok taraflı kalkınma sistemindeki rolü, etkinliği ve görünürlüğünü artırmak ve uluslararası kuruluş ve platformların küresel kalkınma gündemine yönelik çalışmalarına aktif katkı sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizin çok taraflı kalkınma sistemindeki rolü, etkinliği ve görünürlüğü artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p.975)		
Tedbir 975.2. Başta ev sahipliği yapılan kuruluşlar olmak üzere Güney-Güney ve üçgen işbirliği mekanizmaları da kullanılarak ülkemizin uluslararası kuruluşlara verdiği program bazlı destekler artırılacak ve bu kuruluşlarla tecrübe paylaşımına yönelik program ve projeler geliştirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Küresel kalkınma sorunlarına yaklaşımda yeni mekanizmalar daha etkin kullanılarak uluslararası ve bölgesel aktörlerle işbirliği geliştirilecek ve özellikle üçüncü ülkelere yönelik ortak proje ve faaliyetler yürütülecektir. 2. Türkiye'de temsilciliği bulunan BM kuruluşları ve İstanbul'da bölgesel ve küresel ofisleri bulunan BM kuruluşlarıyla kapsamlı projelerin geliştirilmesini teminen işbirliği sürdürülecektir.

<p>Tedbir 975.3. Küresel kalkınma çabalarına katkı sağlamak üzere uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapılmasına yönelik diplomatik girişimler sürdürülecek ve ev sahipliği yapılan kuruluşların uluslararası platformlarda görünürlüğüünün artırılmasına dönük çalışmalar yapılacaktır.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapılması hususundaki çalışmalar sürdürülerek işbirliği imkânları geliştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 975.4. Uluslararası düzeyde iş yapma kapasitesine sahip STK'ların ve özel sektör kuruluşlarının çok taraflı işbirliklerine dâhil olmaları teşvik edilecektir.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Özel sektör temsilcilerinin uluslararası kuruluşlarla işbirliği çabaları desteklenecektir. 2. ICPSD çalışmaları desteklenmeye devam edilecektir.</p>
<p>BM, OECD, DTÖ, G20 ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) gibi uluslararası kuruluşların ve platformların küresel problemlerin tespiti ve çözüm önerilerine dönük çalışmalarında aktif rol üstlenilecektir. (Kalkınma Planı p.976)</p>		
<p>Tedbir 976.1. En az gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin kalkınma meselelerinin uluslararası kuruluşların gündeminde daha fazla yer almasına yönelik çalışmalar sürdürülecek ve bu kapsamda ev sahipliği yaptığımız En Az Gelişmiş Ülkeler için BM Teknoloji Bankası faaliyetleri desteklenecektir.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. EAGÜ'lere olan destek sürdürülecek ve diğer ülkelerin desteğinin sağlanmasına çalışılacaktır. 2. EAGÜ'ler için BM Teknoloji Bankasına ülkemizin yanı sıra diğer ülkelerin de destek vermesine yönelik girişimlerde bulunulacaktır.</p>

<p>Tedbir 976.2. Küresel kalkınma gündeminin iklim değişikliği, yeşil dönüşüm, yenilenebilir enerji, sürdürülebilir gıda sistemleri, afet risklerinin azaltılması ve dijitalleşme ile ülkemizin öncülüğünde yürütülen sıfır atık hareketi başlamlında sürdürülebilir atık yönetimi gibi meselelerine ilişkin uluslararası kuruluşlar nezdinde yürütülen çalışmalara aktif katkı sağlanacaktır.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Çevre sorunları ve iklim değişikliğiyle mücadelede uluslararası görünürlüğü artıracak şekilde hareket edilecektir. 2. İnsan kaynaklarına ilişkin geliştirilen dijital araçların uluslararası kuruluşlarla paylaşımına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
<p>Tedbir 976.3. Düzensiz göçle mücadelede adil yük paylaşımı ve gönüllü geri dönüşlerin teşviki gibi konuların başta BM olmak üzere ilgili uluslararası kuruluşların gündeminde tutulması ile yapıcı çözümler önerileri ve ortak projeler geliştirilmesine dönük çabalar devam ettirilecektir.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Düzensiz göçle mücadele konusunda başta BM kuruluşları olmak üzere uluslararası kuruluşların ilgili toplantılarına katılım sağlanacaktır.
<p>Tedbir 976.4. G20, MIKTA ve BRICS gibi uluslararası platformlarda ülkemizin etkinliği artırılacak ve önceliklerimiz doğrultusunda bu platformların olanaklarından daha fazla yararlanılacaktır.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. G20 Dönem Başkanı olacak Brezilya'nın belirleyeceği takvim çerçevesinde etkinliklere aktif katılım sağlanacaktır. 2. MIKTA ülkeleri arasında mevcut işbirliği ve eşgüdüm artırılacaktır. 3. BRICS kapsamında ortaya çıkabilecek yeni işbirliği imkânları takip edilecektir.
<p>Tedbir 976.5. Ülkemizin kültür, eğitim, bilim ve iletişim alanındaki politikalarının uluslararası kurum ve kuruluşların faaliyetlerine etkin bir şekilde yansıtılması suretiyle, ülkemizin bu alanlardaki görünürlüğü artırılacaktır.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, İletişim Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ülkemizin kültür, eğitim, bilim ve iletişim alanındaki politikalarının çok taraflı kuruluşlar bünyesindeki çalışmalara etkin bir şekilde yansıtılmasına çalışılacaktır. 2. UNESCO'nun başta Yürütme Kurulu ve Dünya Miras Komitesi olmak üzere karar alma organlarında ülkemizin aktif şekilde yer alması sağlanacaktır.
<p>Tedbir 976.6. BM ve diğer uluslararası platformlarda insani yardım konularında düzenlenen toplantılara aktif katılım sağlanacak, benzeri toplantılara ev sahipliği yapılması konusunda girişimlerde bulunulacaktır.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsani yardım ve kalkınma yardımı planlamasında uluslararası kuruluşlar aracılığıyla yardım yapılmasına da yer verilecek ve uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan insani yardım ve ortak mukabele faaliyetlerine aynı veya mali katkıda bulunulmaya çalışılacaktır.

İslam dünyasıyla ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlardaki ilişkilerimiz derinleştirilecek ve İSEDAK kapsamında İİT üyesi ülkelerin kalkınma çabaları desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.977)		
Tedbir 977.1. İİT üyesi ülkelerin ortak kalkınma meselelerine yönelik bilgi ve veriye dayalı somut yol haritaları ve işbirliği önerileri geliştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. İSEDAK Çalışma Grupları kapsamında yapılacak anketler ve saha ziyaretlerini de içeren araştırmalarda İİT üyesi ülkelerin kalkınma seviyelerine göre yol haritaları ve somut politika tavsiyeleri ortaya konulmasına yönelik çalışmalar yoğunlaştırılacaktır.
	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SPK, Borsa İstanbul, TCMB, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. İSEDAK Altın Borsası ve İSEDAK Gayrimenkul Borsası projelerinin hayata geçirilmesine yönelik işbirliği çabaları sürdürülecektir.
Tedbir 977.2. İSEDAK çalışma gruplarında ortaya konulan politika tavsiyelerinin İİT üyesi ülkelerde hayata geçirilmesine yönelik program ve proje destekleri geliştirilerek sürdürülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. İİT üyesi ülkeler ve İİT kuruluşlarının İSEDAK Bakanlar politika tavsiyelerinin hayata geçirilmesine yönelik program ve proje önerileri desteklenecektir.
Tedbir 977.3. "İSEDAK Yüksek Düzeyli Dijital Dönüşüm Forumu" kapsamında üye ülkeler arasında somut işbirliği program ve projeleri geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. İSEDAK Yüksek Düzeyli Dijital Dönüşüm Forumu kapsamında İİT üyesi ülkelere yönelik dijital becerilerin artırılmasını hedefleyen çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 977.4. İİT üyesi ülkelerdeki KOBİ'lere yönelik İSEDAK KOBİ Programı hayata geçirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İSEDAK KOBİ Programı kapsamında finansmana erişim, danışmanlık ve kurumsallaşma konularında Ülkemiz tecrübelerinin İİT üyesi ülkelere aktarılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.

<p>Tedbir 977.5. İİT Tahkim Merkezinin kurumsallaşmasına ve uluslararası görünürlüğünün artırılmasına yönelik çabalar desteklenecektir.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı</p>	<p>1. İİT Tahkim Merkezinin uluslararası ticaret ve yatırım uyumsuzluklarının çözümü noktasında uluslararası görünürlüğünün artmasına yönelik destekler sürdürülecektir.</p>
<p>Tedbir 977.6. İİT içi ticaretin geliştirilmesine yönelik İİT Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sistemi (TPS-OIC)'nin tüm katılımcı ülkelerde etkin bir biçimde uygulanmasına ve Sisteme taraf olan ülke sayısının artırılmasına yönelik girişimler sürdürülecektir.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. TPS-OIC'in taraf ülkelerde etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik çabalar yoğunlaştırılacaktır. 2. TPS-OIC'in kapsamının genişletilmesi amacıyla müzakerelere başlanmasına yönelik girişimlerde bulunulacaktır.</p>
<p>Tedbir 977.7. Helal belgelerinin İİT üyesi ülkeler arasında karşılıklı tanınmasına yönelik Helal Akreditasyon Kurumları İslami Forumunun kuruluş ve faaliyete geçme süreçlerine aktif destek sağlanacaktır.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Helal Akreditasyon Kurumları İslami Forumunun kuruluş sürecinin tamamlanması ve kurumsallaşmasına yönelik çalışmalara aktif destek sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 977.8. Ülkemizin ev sahipliği yaptığı "İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi", "İslam Tarih, Kültür ve Sanat Araştırma Merkezi", "İİT İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsü" ve "İslam İşbirliği Gençlik Forumu" çalışmalarına verilen destekler sürdürülecektir.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Ülkemizin ev sahipliği yaptığı İİT kuruluşlarının çalışmalarına destek sağlanacaktır.</p>
<p>Ülkemizin önemli stratejik hedeflerinden biri olan AB üyeliğine ilişkin politikalar kararlılıkla uygulanacak ve AB müktesebatına uyum çalışmaları yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.978)</p>		
<p>Tedbir 978.1. Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerinin yeniden canlandırılması, Türkiye ve AB arasındaki kritik tematik konularda yüksek düzeyli diyalog toplantılarının sürdürülmesi, "Vize Serbestisi Diyalogu"nda ilerleme sağlanması ve Gümrük Birliği'nin güncellenmesi müzakerelerine başlanması için AB ile üst düzey diyalog ve temaslar artırılabilecektir.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Başta kritik tematik konulara ilişkin olmak üzere yüksek düzeyli diyalog toplantıları sürdürülecek ve AB ile üst düzey temaslar artırılabilecektir.</p>

<p>Tedbir 978.2. AB müktesebatına uyum çerçevesinde AB Komisyonu ile istişareler sürdürülecek, Alt Komite Toplantıları yapılacaktır.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. "1 No'lu Tarım ve Balıkçılık, 2 No'lu İç Pazar ve Rekabet, 4 No'lu Ekonomik ve Parasal Konular, Sermaye Hareketleri ve İstatistik ile 8 No'lu Gümrükler, Vergilendirme, Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Kara Para Aklanmasının Önlenmesi" başlıklı alt komite toplantılarının yapılması için girişimlerde bulunulacaktır.</p>
<p>Tedbir 978.3. AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı güncellenecektir.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı'nın güncellenmesine ilişkin çalışmalar tamamlanacaktır.</p>
<p>Bölgesel işbirliklerinden daha fazla istifade edilmesi için çalışmalar artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.979)</p>		
<p>Tedbir 979.1. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) üye ülkeleriyle yürütülen ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlardaki işbirliği "Türk Dünyası 2040 Vizyonu" doğrultusunda derinleştirilecektir.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. Türk Devletleri Teşkilatının faaliyetlerine öncülük edilerek diğer üye ülkelerin teşkilat içinde etkin rol oynamaları teşvik edilecektir. 2. Türk Dünyası'ndaki uluslararası kalkınma işbirliği kuruluşlarının kurumsal kapasitelerini artırmak amacıyla üçüncü ülkelerde ortak proje ve faaliyetler hayata geçirilecektir. 3. Türk Devletleri Teşkilatı üye ve gözlemci ülkeleri ile insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik tematik çalışma grubu toplantıları ve ortak eğitim programları düzenlenecektir.</p>
<p>Tedbir 979.2. Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY) üyesi ülkeler arasında sosyal ve kültürel işbirliğinin artırılmasına ve Türk kültürünün uluslararası düzeyde tanınmasına yönelik çalışmalar desteklenecektir.</p>	<p>Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. TÜRKSÖY Daimi Konseyi ve Kıdemli Memurlar Toplantıları ile Türk Dünyası Kültür Başkenti uygulaması kapsamında gerçekleşen faaliyet ve çalışmalara katılım sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 979.3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve Gelişen Sekiz Ülke (D-8) gibi bölgesel kuruluşların sonuç odaklı program ve projelere yoğunlaştırılması yönünde girişimlerde bulunulacaktır.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>1. D-8'in genişletilmesi için gerekli girişimlerde bulunulacaktır. 2. EİT'in etkinliğinin artırılmasına yönelik çalışmalara ve EİT faaliyetlerine düzenli katılım sağlanmasına devam edilecektir. 3. KEİ'nin bölgesel krizler nedeniyle ivme kaybeden işbirliği faaliyetlerinin ilerletilmesine yönelik çalışmalarda bulunulacaktır.</p>

Tedbir 979.4. TDT, D-8 ve EİT bünyesinde ticaretin geliştirilmesi için çalışmalarda bulunulacak ve mevcut bölgesel ticaret anlaşmalarının hayata geçirilmesine ilişkin çabalar artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşları	1. D-8 Tercihli Ticaret Anlaşmasının kapsamının genişletilmesi amacıyla müzakerelere başlanması için girişimlerde bulunulacaktır.
Tedbir 979.5. Yeniden Asya Girişimi kapsamında Asya'da üyesi ya da ortağı olduğumuz bölgesel kuruluşlar ve çok taraflı mekanizmaların çalışmalarına aktif ve yenilikçi bir vizyonla katkı sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Yeniden Asya Girişimi kapsamında bölgesel örgütlerin toplantılarına katılım sağlanması, belgelerin müzakerelerinde aktif rol üstlenilmesi, geliştirilen proje, eğitim vb. faaliyetlere dâhil olunması amacıyla çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 979.6. Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesinde alınan kararların etkin bir şekilde hayata geçirilmesine ve dördüncü zirvenin düzenlenmesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S) , İlgili Kurum ve Kuruluşları	1. 2022-2026 Türkiye – Afrika Ortak Eylem Planının uygulanmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir. 2. Afrika Birliği Ortaklıklar Birimiyle düzenli istişareler gerçekleştirilecek ve Türkiye-Afrika Birliği Ortaklığı Üçüncü Bakanlar Gözden Geçirme Toplantısı düzenlenecektir.
Tedbir 979.7. Latin Amerika ve Karayipler Bölgesi ile yürütülen Açılım Politikası stratejik ve yapısal bir bakış açısıyla ve ortaklık anlayışıyla derinleştirilecek ve bölgedeki uluslararası kuruluşlara proje temelli katkılar sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S) ve İlgili Kurum ve Kuruluşları	1. Latin Amerika ve Karayipler Bölgesindeki bölgesel kuruluşlar ile toplantı ve karşılıklı ziyaretler düzenlenecek ve bölgedeki uluslararası kuruluşlar ile ülkemiz ilişkilerinin kurumsal bir çerçevede devam ettirilmesi ve bu kuruluşlar nezdindeki ülkemiz görünürlüğünün sürdürülmesine yönelik proje tabanlı katkı sağlanacaktır.
Bölgesel ve uluslararası kuruluşlarda görev yapan Türk vatandaşlarının sayısı ve niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.980)		
Tedbir 980.1. Bölgesel ve uluslararası kuruluşlarda görevlendirilen kamu personeli sayısı artırılacak ve ülkemizin uluslararası kuruluşlar nezdindeki daimi temsilciliklerinde yer alan uzman kadroları güçlendirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Bölgesel ve uluslararası kuruluşlarda görevlendirilen kamu personeli sayısının artırılması için girişimlerde bulunulmaya devam edilecektir.
Tedbir 980.2. Yükseköğrenim düzeyindeki öğrencilere uluslararası kuruluşlardaki kariyer olanakları ve bu kuruluşlara başvuru süreçlerine ilişkin farkındalık artırma programları düzenlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, YÖK	1. Uluslararası kuruluşlardaki kariyer olanakları farkındalık eğitimleri ile gençlere aktarılacaktır.

2.5.10. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

a) Mevcut Durum

2024 yılında, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının (SKA) uygulanmasında ikinci yarı döneme gelinmiştir. 18-19 Eylül 2023 tarihlerinde BM 78. Genel Kurulu marjında düzenlenen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Zirvesinde; artış gösteren pandemi, gıda ve enerji güvensizliği, çatışmalar ile iklim değişikliğiyle bağlantılı çevresel felaketler gibi zorlukların SKA'lardaki ilerlemeyi sınırladığı; bazı alanlarda geriye gidişlere sebep olduğu vurgulanmıştır. İkinci yarı dönemde, tüm ülkelerin SKA'lara ulaşılmasına yönelik gayretlerini artırması ve somut hedefler yoluyla ilerlemeyi izlemeleri beklenmektedir.

Türkiye, SKA'ların küresel ölçekte uygulamasının izlenmesi ve değerlendirilmesinden sorumlu BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forumda (HLPF) 2016 ve 2019 yıllarında Ulusal Gönüllü Gözden Geçirme Raporlarını (Voluntary National Reviews, VNR) sunmuştur. Türkiye'nin SKA'lara yönelik siyasi sahipliği ve ilerleme kararlılığını ulusal ve uluslararası düzeylerde göstermeye hizmet eden VNR'lar, SKA'ların uygulama sürecini etkinleştirmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin üçüncü VNR hazırlıkları Strateji ve Bütçe Başkanlığı koordinasyonunda ve tüm paydaşların işbirliği ile 2024 yılında başlatılacaktır.

TÜİK tarafından SKA göstergeleri için ulusal düzeyde bir izleme sistemi kurulması ve gösterge setinin genişletilmesi amacıyla çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda, SKA göstergeleri ile ilgili gelişmelerin güncel olarak ortaya konulması, SKA'ların daha etkin, görseelliği güçlü ve kullanıcı odaklı bir platformda yayımlanarak kullanıcıların hizmetine sunulması amacıyla Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri internet portalı açılmıştır. Portalda 153 gösterge seti rapor edilmekte, 51 veri ise araştırılmaktadır. 2024 yılında, portalın işlevselliğinin ve kapsamının artırılması için faaliyetlerin yürütülmesi hedeflenmektedir.

SKA'ların sektörel ve tematik politika belgelerine yansıtılmasını, SKA'lara ilişkin ülke genelinde farkındalığın artırılmasını ve uygulamanın ulusal ölçekte izlenmesi ve değerlendirilmesini etkin ve katılımcı bir şekilde gerçekleştirmeyi amaçlayan Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulunun kurulmasına ilişkin 2022/12 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi 19 Temmuz 2022 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. On İkinci Kalkınma Planı döneminde ve üçüncü VNR hazırlıkları sırasında Kurulun üst düzey bir sahiplikle etkili bir izleme ve değerlendirme sürecine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

On İkinci Kalkınma Planı hazırlıkları kapsamında Türkiye'nin politika öncelikleri ve potansiyel dönüşüm alanları SKA'lar bağlamında ele alınmıştır. SKA'ların uygulanmasında çok paydaşlı yaklaşımın, katılımcılığın ve politika tutarlılığının sağlanması amacıyla Plan hazırlıkları kapsamında gerçekleştirilen 87 Özel İhtisas Komisyonu ve Çalışma Grubunda SKA'lardaki ilerlemeler, kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve akademiden 8 binin üzerinde katılımcı ile ele alınmıştır. Geliştirilen politikalar ve öneriler On İkinci Kalkınma Planının politikalarına ve tedbirlerine yansıtılmıştır.

b) Amaç

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının (SKA) katılımcı bir yaklaşımla gerçekleştirilmesine yönelik uygulamaların sağlanması ile koordinasyon, takip ve gözden geçirme süreçlerinin etkinliğinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
SKA'ların etkin ve düzenli izleme ve değerlendirmesine devam edilecek ve uygulamaya ilişkin ilerleme düzeyi takip edilecektir. (Kalkınma Planı p.982)		
Tedbir 982.2. Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu SKA'ların uygulama sürecini düzenli olarak değerlendirecek ve önerilerde bulunacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar, Üniversiteler	1. Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulunun düzenli aralıklarla toplanması sağlanacak, SKA'ların uygulanmasında etkinlik ve koordinasyon artırılacaktır.
Tedbir 982.3. SKA'ların ilerleme düzeyinin değerlendirilmesine yönelik etkileşimli SKA haritası oluşturulacak ve karar alma süreçlerinde dikkate alınması sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), TÜİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar, Üniversiteler	1. SKA'ların karar alma süreçlerinde daha etkin kullanımının sağlanması amacıyla SKA'lar kapsamında yürütülen politikaların birbiriyle etkileşimini ortaya koyan SKA haritası oluşturulacaktır.
Tedbir 982.4. Ulusal SKA gösterge setinde üretilmeyen göstergelerin üretilmesi sağlanacak, veri kırım düzeyi artırılacak ve kalitesi iyileştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Ulusal SKA gösterge seti kapsamında üretilen gösterge sayısı ve mevcut göstergelerin kırım düzeyi artırılacaktır.
SKA'ların yerel düzeyde uygulanmasının desteklenmesi amacıyla SKA'ların uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi konusunda yerel yönetimlerle işbirliği yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.983)		
Tedbir 983.1. Yerel yönetimler tarafından hazırlanan gönüllü gözden geçirme raporlarının sayısı artırılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Türkiye Belediyeler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Türkiye Belediyeler Birliği ile işbirliği içerisinde yerel yönetimlerde Yerel Gönüllü Gözden Geçirme Raporu hazırlama kapasitesinin artırılması için farkındalık oluşturma faaliyetleri yürütülerek yerel yönetimlerin VLR hazırlaması desteklenecektir.

